

90-4
377

TĀLS
IR
CELS
ATPAKAL
UZ
DZIMTĒNI

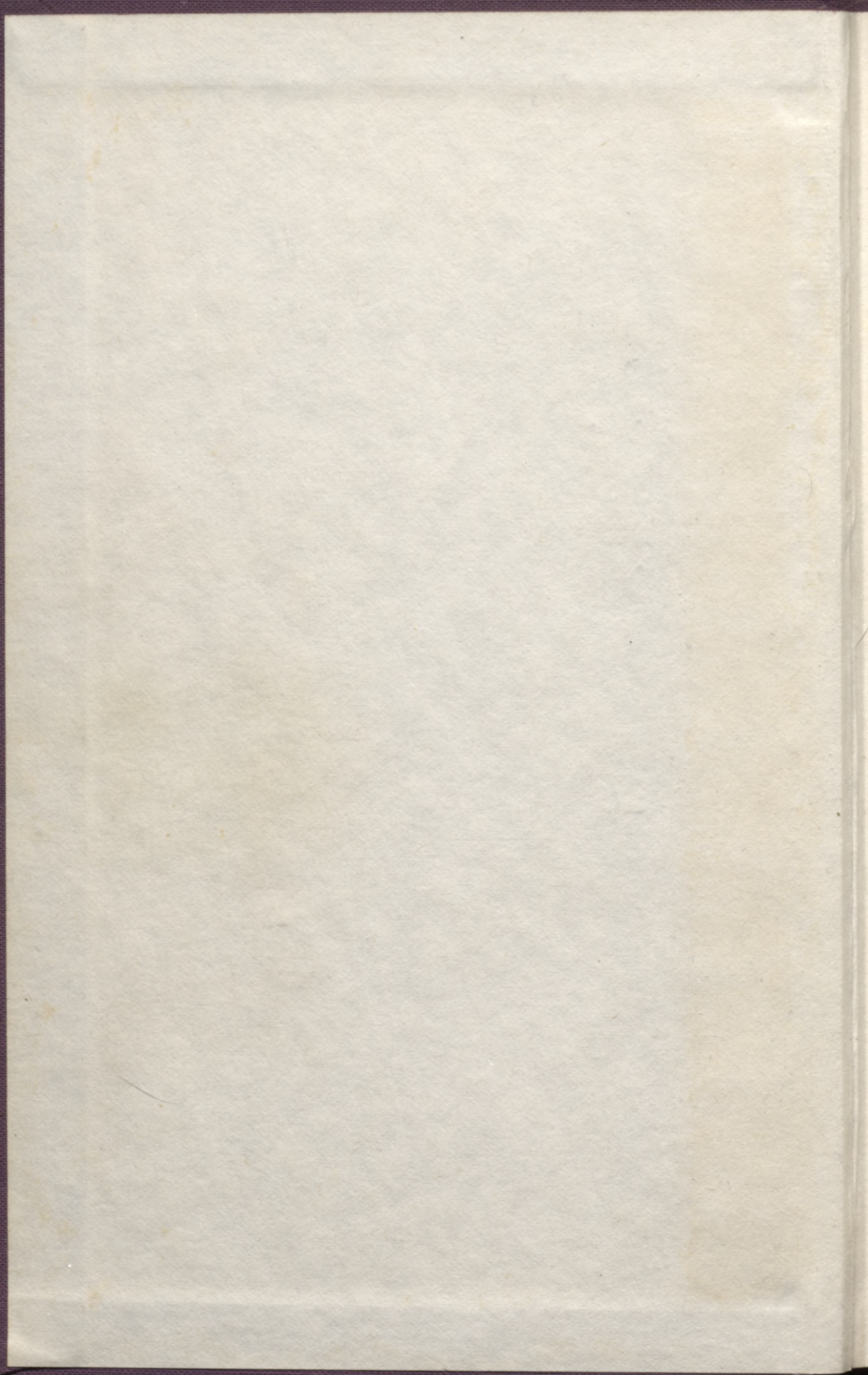
ALFREDS BĒRZIŅŠ

TĀLS IR CELS ATPAKAL UZ DZIMTĒNI

Vāku zīmējis
HARIJS GRICĒVIČS

**TĀLS IR GELS
ATPAKAL UZ
DZIMTĒNI**

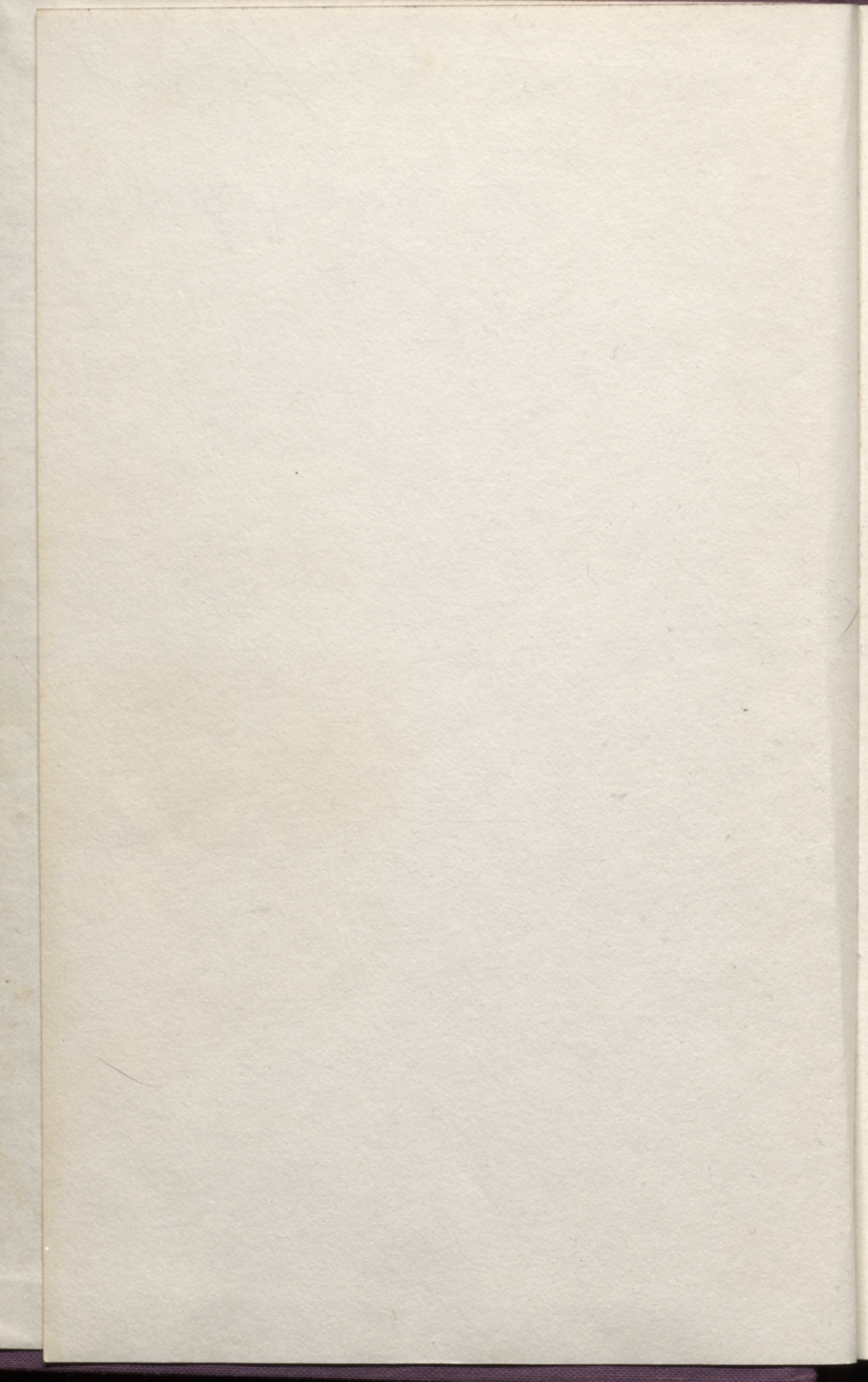

LATVIAN ALPHABET
O. Dwyer

Junior!

The Politician of Canada.

1972.

B, L

L 90-4
377

9/11
9/11

ALFREDS BĒRZIŅŠ

*Tāls ir ceļš atpakaļ
uz dzimteni*

1971

GRĀMATU DRAUGS

122

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~91-127021; 80~~

0304052811

© Alfreds Bērziņš 1971

IEVADAM

Rakstot pirms gadiem personīgās atmiņas par Latvijas brīvības cīņām un valsts jauncelšes degsmi, domāju, ka ar to izdaru pakalpojumu nevien saviem laika biedriem, bet arī tiem, kas latviešu tautas laimīgākos apstākļos kādreiz rakstīs mūsu tautas vēsturi bez personīgo pārdzīvojumu piejaukuma. Ja arī „Labi gadi”, kā nosaucu savu atmiņu stāstu, nav Latvijas vēstures dokumentācija, tomēr latviešu tautas pagātnes pētītājs varbūt tur varēs atrast viena vai otra notikuma aprakstu, kas citur nebūs atrodams.

Viens otrs „Labo gadu” lasītājs ir man vaicājis, kālab es esot atturējies no personu un notikumu kritikas. Atbilde ir vienkārša: es domāju, ka maz kam būtu pakalpots, ja tagad, kad mums vairāk nekā jebkad vajadzīga vienprātība, mēs sāktu nodarboties ar savstarpējiem ķīviņiem par pagātnes notikumiem, kuŗos mēs tā vai tā neko grozīt nespējam. Būtu pakalpots patiesībai? Lasot daudzo atmiņu stāstus, mums jau ir tik daudzas „patiesības”, pie tam pretrunīgas, ka tajās atrast „īsto patiesību” nav iespējams. Pierādīt, kuŗš rakstītājs „tuvāk patiesībai”, ir tikpat neiespējami, jo dokumenti, uz kuŗiem varētu atsaukties, mums svešumā pieejami pārāk niecīgos apmēros. Par tādiem grūti uzskatāmi arī dažu ārvalstu sūtņu ziņojumi, jo avoti, no kuŗiem viņi ziņas ievāca, pēc manas drošas informācijas, ne vienmēr bija pietiekami objektīvi.

Bez tam, kuŗš pats aktīvi dzīvojis līdz pagātnes notikumos, pat vēlēdamies nespēj būt objektīvs. Vismaz attiecībā pret sevi es to varu droši apliecināt. Katrs cilvēks raugās uz citiem cilvēkiem, tā arī pagātnes notikumiem caur savu personīgo izjūtu prizmu, un tā „objektīvas patiesības” vietā, varbūt pret paša rakstītāja gribu, rodas viņa personīgā patiesība, viņa personīgais vērtējums.

Bet pēc manām domām svarīgākais — tēvzemi neviens līdz nav atnesis uz savu apavu papēžiem; apavus pēc patikas var aizmest un apmainīt pret jauniem. Tēvzeme dzīvo mūsu sirdīs un atmiņās. Kālab šo atmiņu mirdzumu aptumšot ar cenšanos

pierādīt, cik slikti un lieli neprašas esam bijuši mūsu neatkarības gados? Katrs no mums, jaunatni ieskaitot, kuŗa pati Latvijas brīvības gadus nav pārdzīvojusi, ir pietiekami intelīģents, lai saprastu, ka neviens valstsvīrs nav bez kļūdām, ka neviena valsts iekārta nav tāda, kas pilnīgi apmierinātu visus valsts iedzīvotājus, ka neviena valdība nav spējīga atrisināt visus jautājumus bez pārskatīšanās un neveiksmēm. Vēl vairāk: mūsu gadījumā jārūnā par jaunas valsts celšanu saimnieciski izpostītā zemē ar decimētiem un nogurušiem tautas spēkiem. Tas, ko mūsu tauta paveica šādos apstākļos īsajos brīvības gados, ir cieņas un apbrīnas vērts. Vai šo lielo sasniegumu atcerēšanās, mūsu pašu interesēs, nav vairāk vērtā par neauglīgu stīvēšanos un sevis noniecināšanu?

Bez tam būtu jāpatur prātā, ka tāda Latvija, kādu zaudējam 1940. gada 17. jūnijā, vairs nekad neatgriezīsies. Es patiesi ticu Latvijas brīvības atnākšanai. Bet tā būs citāda Latvija, radusies citos apstākļos. Tai būs jādarbojas pavisam citādā vidē, varbūt jaunās, pārkārtotās Eiropas ietvaros. Jau šo pilnīgi citādo apstākļu dēļ vien tiem, kas nesīs atbildību atbrīvotā Latvijā, maz būs ko mācīties no mūsu paaudzes pieredzes.

Bet mūsu traģēdija nav beigusies ar valsts neatkarības iznīcināšanu un Maskavas terrora varas ieviešanu mūsu tēvzemē. Tā turpinās nu jau vairāk nekā trīsdesmit gadu gan svešas varas nomāktā tēvzemē, gan svešumā, kur no Maskavas terrora paglābušies trimdinieki ir atraduši patvērumu.

Kad beidzu rakstīt „Labos gadus”, domāju, pēdējais, kas man sakāms, ir pateikts. Bet gadiem ejot, radās sajūta, ka tā nav. Mēs taču turpinām dzīvot! Kur gan pa šiem nelaiemes gadiem mūs nav vedis trimdinieka sāpju ceļš? Kur neesam atstājuši tos, kas mums bija vistuvākie? Cits apklusis Sibīrijas sniegos, cits zemes gaitas beidzis Vācijā nu jau daļēji aizmirstās trimdinieku kapenēs, cits mieru atradis kādā izceļošanas zemē. Tā ir mūsu nesenā pagātne, par kuŗu runāts samērā maz. Laba tiesa ir samierinājusies un pat labi iekārtojusies izceļošanas zemēs, bet daļa vēl vienmēr dzīvo ceļnieka izjūtā ar cerībām atgriezties mājās, neraugoties uz to, ka tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni.

Domājot par to, radās pārlicība, ka varētu būt nozīmīgi papūlēties un uzrakstīt atmiņas par šiem nesenajiem gadiem, cik tas vienas grāmatas apmēros iespējams, lai šie gadi nepaģaistu. Arī šo grāmatu rakstot, mani vadīja vēlēšanās nenodarboties ar

klūdu meklēšanu un „tiesāšanu”, šķirojot trimdas darbiniekus „labos” un „sliktos”. Visi, kas Vācijas nometņu grūtajos gados netaupīja pūles vietējo nometņu vai centrālo organizāciju darbā, pildīja viņiem uzticētos pienākumus tik labi, cik viņi to spēja un prata. Bija arī kļūdas. Bet vairāk par darītāju kļūdām peļami malā stāvētāji. Bez aktīviem trimdas laika darbiniekiem dzīve nometnēs būtu noteikti daudz ļaunāka.

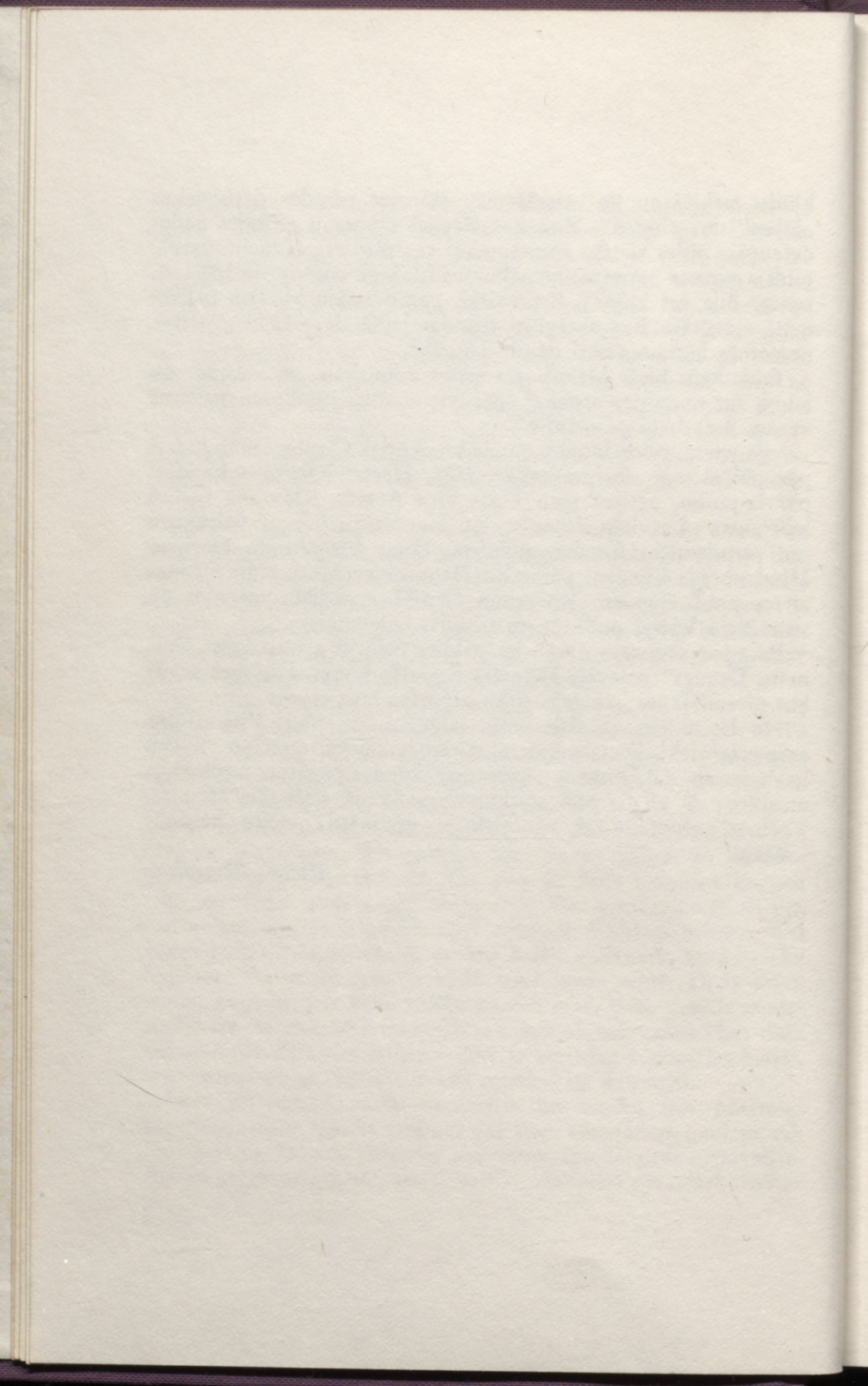
Traģiskam bieži blakus ieraugāms komiskais, un varbūt nav ļauni, ja, raugoties atpakaļ, par vienu otru notikumu pagātnē varam draudzīgi pasmaidīt

Šajā vietā vēlos izteikt pateicību Alīdai Cīrulis jaunkundzei par pūlēm manuskripta sakārtošanā, Hertai Klāvsona kundzei par laipnību, uzticot man viņas vīra Arvīda Klāvsona vadītā laikraksta „Latviešu Ziņas” pilnu komplektu līdz ar vairākiem reti atrodamiem fotouzņēmumiem, tāpat žurnālistam Harijam Mindenberga kungam par izlīdzēšanu ar svešumā grūti atrodamiem publicējumiem Kurzemes cietokšņa pēdējos mēnešos un vairākiem Vācijā publicētiem trimdas izdevumiem.

Pats par sevi saprotams, ka paldies pelnījis arī apgāda „Grāmatu Draugs” izdevējs Helmārs Rudziša kungs, kurš bez sevišķas pierunāšanas uzņēmās risku grāmatu laist tautās.

No lasītājiem, ja tādi būtu, izlūdzos iecietību. Visi cilvēki esot grēcinieki, bet atmiņu rakstītāji ieskaitāmi grēcīgo cilvēku īpašā kategorijā. Viņiem ne vienmēr izdodas pagātnes notikumus atcerēties tā, kā šie paši notikumi saglabājušies lasītāja atmiņās. Varu apgalvot — tas nenotiek ar apzinātu nolūku kaitināt lasītāju.

Alfreds Bērziņš.

1945. GADA ZIEMA BERLĪNĒ UN KURZEMĒ

Kādā runā kara sākumā Hitlera Vācijas aviācijas maršals, daudzu citu augstu valsts amatu titulu un vairāku ordeņu nesējs Gērings bija teicis, ka gadījumā, ja ienaidnieka lidmašīnas izlauzīšoties līdz Berlīnei, lai tad viņu vairs nesaucot par Geringu, bet Meijeru. Atsevišķām angļu lidmašīnām tomēr izdevās sasniegt Berlīni ar bumbu kravu jau 1943. gada sākumā. Uzlidojumi parasti notika nakts aizsegā ar nedaudzām lidmašīnām, kas nodarīja samērā maz posta.

Kad 1943. gada novembrī mani atbrīvoja no koncentrācijas nometnes ar noteiktu dzīves vietu Berlīnē, šī Vācijas slavenā ķeizaru pilsēta, kas pieredzējusi Vācijas vēstures lepnākos notikumus, bija samērā maz bumbu skarta. Paziņas aizveda mani uz Prāgas laukumu, lai parādītu, cik „milzīgu postu” spējīgas nodarīt ienaidnieku gaisa uzlidojumos nomestās bombas. Iespaidis tiešām pārliecināja: ap Prāgas laukumu vismaz kādas divdesmit mājas bija vai nu sagrautas, vai nodedzinātas. Citās pilsētas daļās tikai šur tur varēja ieraudzīt kādu vēl neaizbērtu bombas izrautu bedri, kādu iedragātu nama fasādi vai kādu namu ar bombas norautu stūri.

Cilvēki ar šiem regulārajiem „traucējuma” uzlidojumiem bija apraduši un tos maz ievēroja. Kad Berlīnes aizstāvju pretgaisa aizsardzības artilērija sāka dārdēt un prožektoru gaismas kūļi taustīdamies slīdēja pa tumšām nakts debesīm, viens otrs berlīnietis smīnēdams piebilda, ka tas esot Meijers, kuŗa artilērija un lidmašīnas esot par vājām, lai nosargātu Berlīni. Bailīgākie tomēr uzmeklēja bumbu uzbrukumiem izbūvētās patvertnes, bet vairums vai nu no dzīvokļa loga, vai pastaigājoties mājas pagalmā ar interesi vēroja gaisa kauju ugunošanu. Bija gadījumi, kad kādu uzbrucēju lidmašīnu ķēra tiešs trāpījums, vai arī to notrieca zemē vācu iznīcinātāji. Šādus gadījumus parasti pavadīja skaļi piekrišanas saucieni, un bija sajūta, ka tie paši, kas vēl nesen Geringu zoboja, saucot viņu par Meijeru, tagad gatavi viņam ar uzviļām atdot nevien Geringa vārdu, bet arī visus viņa daudzus titulus.

Pienāca 22. novembra nakts. Līnāja smalks lietiņš, un tumsa, kas ietina miljonu pilsētu, likās piķa melna. Pazīstot angļu uzlidojumus, berlīnieši šādas naktis mēdza saukt par uzlidojuma naktīm. Bet šī nakts kļuva citāda. Tā ievadīja Lielvācijas galvaspilsētas Berlīnes bojāeju.

Sirēnu nejaukā kaukšana, vēstijot ienaidnieka lidmašīnu tuvošanos Berlīnei, sākās kā parasti īsi pirms deviņiem vakarā. Tai laikā biju atradis pagaidu dzīves vietu Savinji viesnīcā. Labi izbūvētajā gaisa uzbrukumu slēptuvē netrūka ne ūdens, ne sveču, ne gaisa sūkņa gadījumam, ja sagrautā nama drupas slēptuves telpās paglābušos apbērtu. No pagraba klausoties, viss uzlidojums risinājās pēc parastās kārtības: ar katru minūti lidmašīnu motoru rūkoņa kļuva stiprāka, pretgaisa aizsardzības lielgabalu grāvieni tuvāki. Pa starpām bija sadzirdami arī nomesto bumbu sprādzieni. Zeme drebēja, un gaiss bija pilns ar krītošo bumbu kaukšanu, artilērijas grāvieniem un bumbu sprādzieniem. Tā bija liela režisora inscenēta nāves simfonija, kurā klausoties berlīnieši varbūt pirmo reizi izprata savas tēvu pilsētas neglābjamo galu.

Tas, ko naktī varēja tikai nojaust, otrā dienā, redzot postījumus paša acīm, izrādījās daudz ļaunāks par bombardēšanas laikā iedomāto. Viss skaistākais un lepnākais Berlīnes rajons ap Zvēru dārzu, tā sauktais Hanzas iecirknis, bija pārvērsts gruvešos. Pussagrauto namu drupās šaudīgas liesmu mēles paveica to, ko bumbas nebija paspējušas nopostīt. Izdegušo ielu dzelzceļu vagonu dzelzs daļas kā dīvainu nezvēru ģindeņi gulēja izkaisīti starp drupām un liesmām. Kvadrātkilometriem plašā liesmu jūra, sakarsējot gaisu, radīja kaut ko līdzīgu vētrai, nezdama pa gaisu veselās liesmu pīnes, sviezdama gājējiem sejā karstus pelnus un sodrējus. Virzīties cauri šai postažai bija iespējams tikai aizsedzot seju ar kādu drānu.

Runāja, ka šai pirmajā lieluzbrukumā Berlīnei 22. novembra vakarā piedalījušies ap 2000 angļu lidmašīnas, nepilnas stundas laikā atstājot bez pajumtes 280.000 berlīniešu. Par gaisa uzbrukumā nonāvēto skaitu oficiālā informācija klusēja.

Lieluzlidojumu nomainīja nedaudzu lidmašīnu traucējošie uzlidojumi, kas notika vai katru nakti. Pirmā lieluzlidojuma iebiedētie berlīnieši vairs vieglprātīgi nesarunājās ielās namu priekšā vai sētā, gaidot uzlidojuma atsaukšanu. Katrai ģimenei bija iesaiņotas gaisa uzlidojuma laikā līdzņemamās mantas somas, lai uzlidojuma trauksmes brīdī nebūtu jāraugās apkārt un

jādomā, kas būtu glābjams. Kas dzīvoja sasniedzamā attālumā no speciāli būvētiem bumbu drošiem bunkuriem, tie tagad labprāt steigās uz turieni. Nakts uzbrukumi, sevišķi, ja tie notika ap pusnakti, ievērojami traucēja cilvēku atpūtu. Jāpieņem, ka taisnīgas bija uzbrucēju mērķis, jo neviens vairs nebija drošs, vai sagaidāms tikai dažū lidmašīnu traucējošais uzlidojums, vai daudzu simtu lidmašīnu lieluzbrukums.

1944. gada vasarā angļu nakts uzlidojumiem pievienojās Amerikas milzīgās gaisa armādas dienas uzlidojumi. Angļi saviem lieluzlidojumiem izvēlējās tumšākās nakts stundas, toties amerikāņi deva priekšroku saulainām dienām. Vairāku simtu lielo bumbvežu formācijas ātro iznīcinātāju apsardzībā viena pēc otras uzlidoja apzīmētam pilsētas rajonam, lai uz tā nobērtu savu nāvīgo kravu. Nereti pēc dažām dienām jau iepriekš sabumbotam rajonam vēl uzbēra jaunu bumbu kravu.

Pēc pirmajiem lieluzbrukumiem varēja redzēt vienu otru nervus zaudējušu cilvēku, kas, rokas lauzīdams, stāstīja ikvienam pretimnācējam par savu nelaيمي. Bet vēlākos mēnešos, kad uzbrukuma posts bija piemeklējis vai visus pilsētas iecirkņus, vairums bija kļuvuši vienlīdz nelaimīgi un vienlīdz izpostīti. Ar fatālu pacietību berlīnieši centās pārvarēt grūtības un briesmas. Viņi zināja, ka tās nav novēršamas, un tālab kaut kā centās pierast un samierināties. Nebija pat dzirdamas vairs kodīgās piezīmes par Gēringu, ar kuŗām berlīnieši neskopojās pēc pirmajiem vieglākajiem uzlidojumiem. Ar apbrīnojamu veiklību no drupām atbrīvoja galvenās satiksmes ielas, pa kuŗām kustējās ielu dzelzceļi vai citi satiksmes līdzekļi.

Arī pārtikas sagādes ziņā Berlīnes pilsētas administrācijai bija teicami panākumi. Izbumboto veikalu vietā, kur vēl kaut kas līdzīgs veikalu telpām bija atrodams, tika atvērti jauni veikali ar visu nepieciešamo, ko varēja iegūt uz pārtikas kartītēm. Tas nebija daudz, bet pietiekami, lai vilktu kuŗa laika dzīvību, kuŗas vērtība bija kļuvusi visai niecīga.

Kur palika miljoniem izbumboto? Tie, kuŗiem bija iespējams Berlīni atstāt, pārcēlās uz kādu citu drošāku vietu. Bet vairums bija iesaistīti darbā un nedrīkstēja bez valdības speciālas atļaujas atstāt Berlīni. Tie saspiedās ciešāk kopā ar paziņām, kam vēl dzīvokļi nebija izbumboti, sevišķi ārpus pilsētas rajonos. Bet arī Berlīnes drupas bija apdzīvotas. No ielas cauri sagrauto māju gruvešiem bija redzamas iemītas taciņas, kas norādīja, ka sa-

grautā nama pagrabos uz dzīvi iekārtojušies vismaz daži agrākie nama iedzīvotāji. Kaut kādā veidā viņi bija paspējuši tikt pie ūdens, siltuma un gaismas. Naktīs, kad ielās bija apstājusies kustība, Berlīne šķita kā kādas izmirušas pilsētas spocīgas paliekas. Un tomēr šī pilsēta vēl dzīvoja. Tā elpoja ar saplosītām plaušām, tā mīlēja, kā mīl notiesātie, kuņģiem nav atlicis vairs daudz laika dzīvot, un nīda. Nē, es domāju, ka berlīnieši agonijas pēdējos mēnešos vairs nespēja nīst. Viņu vienīgā vēlēšanās bija pārdzīvot nezināmo, kas vēl varēja nākt, pirms miers būtu nodibināts.

Varbūt berlīniešu noskaņojumu vislabāk izteica diez no kurienes nācis teiciens: „Baudi kaņu, miers būs vēl briesmīgāks!”

Kad sarkanās armijas masas bija jau ielauzušās Latgalē, latviešu bēgļi sāka parādīties arī Berlīnē. Viens no pirmajiem, laikam jau 1943. gada vidū vai pēdējā pusē, Berlīnē bija ieradies mans bijušais kollega no valdības — A. Valdmanis. Neilgi pēc manas atbrīvošanas no koncentrācijas nometnes viņš man piezvanīja un izteica vēlēšanos satikties. Man nebija iebildumu. Vienojāmies pēc darba, tas ir pēc pulksten pieciem satikties Adlonas viesnīcas uzgaidāmās telpās. Domāju, ka Valdmanis šo satikšanās vietu izvēlējies tālab, ka to bija viegli atrast. Bet mans pārsteigums bija jo liels, kad viņš mani uzveda laikam otrā stāvā skaisti iekārtotā telpā ar vannu un citām ērtībām. Uz naktsгалдиņa blakus gultai redzēju dažas jaunas grāmatas labos sējumos.

Saprotams, pēc ilgiem gadiem un dažādiem rūgtiem pārdzīvojumiem tiekoties, bija daudz ko runāt. Kādā brīdī Valdmanis teica, ka mēs esot atkal savā ziņā kolleģas, arī viņš esot cietis no GESTAPO. Nevarēju labi saprast, kā GESTAPO vajāta persona var dzīvot līdzīgās ērtībās. Uz manu varbūt nepiedienīgi ziņkārīgo jautājumu, kur viņš ņem līdzekļus, Valdmanis atbildēja, ka no Drēzdenes bankas saņemot kādu atbalstu vai algu — neesmu īsti drošs — ko.

Vēlāk tiekoties no Valdmana uzzināju, ka viņa ģimene uzturoties drošā vietā kaut kur pie Prāgas. Pa reizei viņš arī uz turieni lidoja un piedāvājis man ko pārvest, ja man būtu kāda vajadzība. Tā kā es ar savu mēneša algu neko ārpus visnepieciešamākā nevarēju atļauties, man laipnais piedāvājums bija jānoraida. 1944. gada vasarā Valdmanis no Berlīnes pazuda. Teica, ka braukšot darbā kādā cementa fabrikā pie Reinas.

Dzīve Berlīnē bija kaut kas līdzīgs krievu ruletei. Pēc divām izbumbošanām atradu istabiņu Vilmersdorfa rajonā. Tas pagaidām bija samērā maz cietis. Bet pienāca kārtā arī šim rajonam. 1945. gadā naktī uz 30. janvāri lieluzlidojumā sagrāva arī šai rajonā lielāko daļu namu. Uzbrukuma laikā kā parasti sēdējām pagrabā un bezspēcīgi gaidījām, kas ar mums notiks. Kad uzbrukuma vilnis bija pāri, redzējām, ka atkal esam bijuši vieni no laimīgajiem. Piecu bumbu krāteri dažus metrus no mājas lika iedomāties, kas būtu noticis, ja nejaušības dēļ šīs bumbas būtu trāpījušas mūsu māju. Šoreiz atkal nelaimīgie, zem drupām apraktie, bija citi.

Bet pilnīgi bez postījumiem nebijām tikuši cauri arī mēs. Ar gaisa spiedienu bija izgāzti visi logi un manai istabai arī siena. Saimniece, veca vāciete, logu aizsedza ar segu, bet sienu sastutēt neizdevās. Šādos apstākļos dzīvojot, saaukstējos. Kā Dieva sūtīts mani apciemoja gādīgais un pret mani vienmēr laipnais sūtnis Krieviņš. Kā piedzīvojis cilvēks viņš savā laikā ar gudru ziņu bija noīrējis mazu istabiņu Berlīnes priekšpilsētā Rānsdorfā. Uz turieni tad pārcēlos uz dzīvi, kamēr izdotos kaut kur citur sada-būt pašam savu pajumti.

Kādā dienā, gaidot vilcienu Fridricha ielas pietātnē, tur pienāca kāds kaņavīru transports. Kaņa laikā tā bija tik parasta parādība, ka to gandrīz nemaz neievēroju. Manu uzmanību pavisam maz saistīja arī nogurušie kaņavīri vagonu durvīs un uz platformas. Un tomēr kaut kas no šī kareivju transportvilciena ir iesēdies dziļi atmiņā. Uz viena vagona sienas kāds no viņiem ar krītu bija uzrakstījis: „Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni.”

Lasot un atkal pārļausot šos vārdus, kaut kas smeldzīgs iegulās smadzenēs un sirdī. Šos vārdus taču tikpat labi būtu varējis rakstīt es vai jebkurš cits latviešu trimdinieks, kas, bēgdams no komunistu terrora, bija pametis dzimteni ar cerībām drīz tur atgriezties. Mēs zinājām, ka starp dzimteni, pēc kuņas ilgojamies, un mums — svešumā izdzītiem — atrodas nevien vairāki simti kilometri, bet kaut kas daudz ļaunāks — mūsu tautai naidīgā komunistu vara. Ar kilometriem mēs tiktu galā. Tos pārvarētu pat mūsu kājas, lai cik nogurušas tās būtu. Tēvzeme, ko tik dzīvi nesām savās sirdīs, dotu atpūtu pēc garā ceļa. Bet sarkanā armija un komunistu terrora — šie mūsu spēkiem nepārvaramie apstākļi — no jauna un atkal no jauna lika domāt par

nezināmā vācu kareivja uz vagona sienas rakstītajiem vārdiem: tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni.

Cik tāls? Vai būs vajadzīgi gadi, gadu desmiti, vai pat cilvēka mūža garums, lai sasniegtu tālā ceļa kāroto mērķi — zaudēto tēvzemi? Mēs tai laikā bijām trimdas sākumā, un neviens nespēja dot kaut cik pareizu atbildi uz jautājumu, kas trimdiniekus tirdīja dienu un nakti. Mums tai grūtajā ziemā nebija ne mazākās nojautas, ka pēc dažiem gadiem nezināmais trimdinieka ceļš mūs vedīs vēl tālāk, tūkstošiem kilometru tālāk, pāri okeaniem uz nepazīstamām zemēm, uz nezināmu dzīvi un arī tālāk no cerībām drīz atgriezties Latvijā.

Tai ziemā vēl daudzi ticēja, ka drīz atgriezīsimies mājās. Ticēja, kā tic cilvēki, kam dzīves jēgas un dzīves gribas saglabāšanai nav atstāts daudz vairāk kā vien viņu ticība. Vācu armija, ilgo gadu grūtās cīņās nogurdināta, sāka izrādīt sairšanas pazīmes. Kā uzvarētāja tā bija nostaigājusi tālus ceļus. Tagad tā gāja kaujās ne ar uzvaras pārlicību, bet ar kaņavīra rūgto atziņu, ka milzīgie upuři bijuši veltīgi, ka kaņš ir zaudēts.

Daudzi no mums vēl ticēja kādam brīnumam, vismaz centās runāt par drīzu atgriešanos pat tad, ja notikumi frontē un pasaules politikā mudināja nākt pie pretēja atzinuma. Ja arī kāds, ar vēsu prātu spriežot, redzēja Vācijas neizbēgamo sabrukumu, tas kautrējās atklāt savu pesimismu.

Kurzemes cietoksnis vēl turas. Kurzemi neatdos sarkanajiem. Ja arī Vācija kaņu zaudētu, sabiedrotie nepieļaus, ka Baltijas jūra kļūst par Sarkanās imperijas jūru. Tā sprieda tie, kas ticēja politiskam brīnumam. Atmiņās atsauca 1919. gadu. Arī toreiz Vācija zaudēja kaņu, bet sabiedrotie palīdzēja Baltijas valstīm izcīnīt neatkarību. Kālab lai vēsture neatkārtojas? Droši vien, balstoties uz šādām cerībām, grupa latviešu 1945. gada maijā — dažas dienas pirms Vācijas kapitulācijas — Liepājā nodibināja pat valdību. Liepāja 1919. gadā deva patvērumu mūsu jaunās topošās valsts valdībai, kālab lai Liepāja vēlreiz nevarētu kļūt par vietu, no kurās sāksies Latvijas atbrīvošana?

Kurzemes cietoksnis vēl turas. To neatdos sarkanaiem — sa-stopoties Berlīnes drupās latvieši uzmundrināja viens otru. Varbūt šie uzmundrinājuma vārdi bija domāti pašam runātājam, lai apklusinātu šaubas, kas no apslēptiem dziļumiem kāpa augstāk, arvien augstāk. Bez tam pēc neveiksmīgā atentāta pret Hitleru 1944. gada jūlijā vispār bija bīstami runāt par politiku, sevišķi

ar šaubu vai kritikas pieskaņu attiecībā uz Vācijas uzvaru. Bija prāvs daudzums vāciešu, kas patiesi domāja, ka Hitleru no bojāejas atentātā pasargājusi kāda augstāka vara, lai dotu viņam iespēju piepildīt Lielvācijas misiju pasaules tautu starpā. Tādos apstākļos „nevāciešiem” bija iemesls būt daudzkārt uzmanīgākiem ar kritikas vai pesimisma izteikšanu.

Jau 1944. gada augustā sāka ieplūst no Latvijas Vācijā lielākas bēgļu masas. Vairums izvairījās iegriezties Berlīnē, baidīdamies no gaisa uzlidojumiem. Bet bija arī tādi, kuŗi nezināja, uz kuriem doties; tos vācu evakuācijas iestādes nosūtīja uz Berlīni. Netālu no Fridriha ielas dzelzceļa pietātnes Berlīnē bija noorganizēta kāda iestāde latviešu bēgļu izvietošanai. Šo iestādi vadīja bijušais Liepājas vācietis Tēlens, bet viņam par palīgiem bija vairāki latvieši, to vidū arī žurnālists Fēlikss Krusa. Domāju, ka šie ļaudis bija labi palīgi un padomdevēji krietnam pulkam latviešu, kuŗus bez vācu valodas zināšanām negantais kaŗš un komunistu otrreizējais iebrukums mūsu zemē bija izdzinis svešumā.

Ar Tēlenu sastapos tikai vienu reizi, tālab grūti viņu raksturot. Neatceros, kāds iemesls mani noveda viņa iestādē, bet runāšana iznāca krietni ilgāka, kā to biju domājis. Izrādījās, ka Tēlens dzīvoja ārpus Berlīnes, un mums iznāca braukt vienā virzienā. Brauciena laikā viņš bija krietni atklātāks nekā birojā. Zaudējis abas acis pirmajā pasaules kaŗā, viņš cilvēku pazīšanā, kā pats teica, ļaujoties galvenā kārtā uz dzirdi. Viņa dzirde esot tik tālu izkopta, ka gandrīz bez kļūdīšanās varot no runātāja balss pateikt, vai tas runā patiesību, glaimo vai melo. Sarunā viņš vairījās no parastā vācu „kroņa optimisma” par drīzu Vācijas uzvaru, neslēpjot grūtības, kādās Vācija nonākusi, kaŗojot vairākās frontēs reizē. Viņš apliecināja arī simpatijas latviešu tautai, uzsvērdams, ka palīdzība mūsu bēgļiem esot vāciešu pienākums par latviešu leģiona varonīgajām cīņām pret komunistiem.

Grūti pateikt, vai tās bija parastās frazes, satiekot kādu viņam svešu latvieti, vai arī viņa personīgā pārlicība. Lai gan Tēlens sarunā izteica simpatijas latviešiem, nevarēju atbrīvoties no sajūtas, ka viņš nevien kārto latviešu bēgļu izvietošanu, bet veic arī kādus GESTAPO uzdevumus.

Īsi pirms Rīgas krišanas sarkanās armijas rokās Berlīnē saradās prāvs daudzums latviešu, kas bija sadarbojušies ar vāciešiem vai nu ģenerāldirekcijā, vai kaut kur citur. Šī grupa turējās nostāk

no bēgļu masas un uzskatīja sevi par personām, kuŗas vēl vienmēr ir kādos augstos amatos un ar labiem sakariem vācu noteicējās iestādēs Berlīnē.

Kādu dienu 1944. gada vēlā rudenī vai ziemā man uz darbu piezvanīja atvaļinātais Latvijas armijas pulkvedis A. Freimanis. Latvijas laikā viņš kopā ar Rīgas ūtrupnieku E. Karlsonu dažas reizes ieradās pie manis ministrijā. Atcerējos kādu no šiem apmeklējumiem, varbūt tālab, ka tas bija ar divainu raksturu. Apmeklētāji centās man iegalvot, ka Hitlers Munteru nepieņēmot audiencē, bet mani gan, ja es izteiktu vēlēšanos ierasties Berlīnē. Man šī runāšana izlikās tukša pļāpāšana un paliēšanās ar labiem sakariem Berlīnes augstākās politiskās aprindās. Varbūt, ka tas tā arī bija, varbūt arī ne. Bet tai laikā mani neinteresēja ne braukšana uz Berlīni, ne sastapšanās ar Hitleru, tālab šo sarunu izbeidzu ar īsu atbildi, ka nedomāju tuvākā laikā nekur ceļot ārpus Latvijas. Kad Freimanis tagad izteica vēlēšanos mani sastapt, atcerējos viņa toreizējo piedāvājumu. Kas gan šoreiz varētu būt Freimanim prātā?

Pēc darba sastapāmies kādā ēstuvē Kūrfirsta ielā. Tā atradās netālu no manas darba vietas Šarlotes ielā. Freimanis bija laipns un smaidīgs kā vienmēr. Piedāvāja kopā paēst mazas vakariņas. Manu pārtikas marku krājums bija ierobežots, bet restorāns neizlikās tāds, kuŗā būtu daudz jāizšķērdējas. Freimanis šīs rūpes izklaidēja ar laipnu aizrādījumu, lai es savas ēdiena markas pataupot, jo viņam šai jautājumā neesot grūtību. Tātad — viņš ir kaut kādā ziņā privilīģētā stāvoklī, nodomāju un kļuvu aizdomīgs. Berlīnē dzīvojot, piesardzība sarunās ar cilvēkiem, kuŗiem nevarēja īsti uzticēties, bija vietā, sevišķi pēc Hitlera atentāta.

Kad vakariņas bija pasūtinātas, Freimanis atsāka sarunas.

„Dzirdēju, ka jūs esat bijis ilgāku laiku koncentrācijas nometnē. Labi, es esat no tās izkļuvis ārā dzīvs. Stāsta, ka tur esot gatavā elle. Kad izkļuvāt brīvībā un ko tagad darāt?”

„Tas taisnība — ilgāku laiku biju Saksenhauzenas koncentrācijas nometnē. Vai tā ir elle, grūti pateikt. Neviena ieslodzījuma vieta jau nav domāta atpūtai,” izvairīgi atbildēju.

„Vai esat apmierināts ar tagadējo darbu?” Freimanis no jauna atkārtoja iepriekšējo jautājumu, jau drusku citādā formā.

„Nevaru žēloties. Visiem, kam jādzīvo Berlīnē, grūtības sagādā nepārtrauktie uzlidojumi. To jau būsit izjutis pats, ja esat uzturējies šai pilsētā dažas dienas.”

„Tā jau ir. Bet kur tad tagad ir citādi? Gandrīz visas pilsētas Vācijā ir vairāk vai mazāk sabumbotas,” atbildēja Freimanis.

Ēdot pieticīgās kara laika vakariņas, mūsu saruna pārgāja no viena temata uz otru, galvenā kārtā atceroties Latviju un Rīgu Latvijas neatkarības laikā. Kad vakariņas tuvojās beigām, Freimanis nāca ar interesantu priekšlikumu: piedalīties kopā ar viņu kādas latviešu avīzes izdošanā. Pārsteigts par šāda veida priekšlikumu, atbildēju:

„Bet, mīlais Freimaņa kungs, domāju, ka visā Berlīnē jūs nevarētu atrast mazāk piemērotu personu par mani, kuŗam piedāvāt līdzdalību kāda laikraksta izdošanā.”

„Kālab jūs tā domājat?” atvaicāja Freimanis.

„Pirmkārt, man nav līdzekļu, lai varētu piedalīties kaut kāda veida saimnieciska pasākuma uzsākšanā, otrkārt, domāju, ka mana piedalīšanās nāktu tikai par ļaunu šāda veida pasākumā.”

„Par līdzekļiem jums nav jā rūpējas. Mazas avīzītes izdošanai pāris reizes nedēļā daudz līdzekļu nav vajadzīgs. Cik būs vajadzīgs, to es sagādāšu,” mierināja Freimanis.

„Nav jau tikai naudas jautājums vien, kāpēc domāju, ka mana klātie ne traucētu. Es taču Latvijas laikā biju politisks darbinieks, kuŗam tagadējos apstākļos grūti iekļauties. Vai jums tā neliekas?”

„Ja jūs baidāties par kaut kāda veida neērtībām ar šejienes uzraudzības iestādēm, tad esiet bez raizēm. Ja kāds, vai nu vainīgs vai nevainīgs, bijis apcietinājumā un ir atbrīvots, tad pret viņu visas aizdomas izbeigtas. Tāda ir vāciešu pieeja,” bija Freimaņa atbilde.

Uzticēšanās vai neuzticēšanās, baidīšanās vai nebaidīšanās no vācu uzraudzības iestādēm bija manā stāvoklī neērtākie jautājumi, kālab centos sarunu novadīt citā virzienā, apvaicājoties savam sarunu biedram, kad viņš atstājis Latviju un kur izraudzījies sev dzīves vietu pēc iebraukšanas Vācijā. Pēc īsas sarunas par šiem un citiem maznozīmīgiem jautājumiem Freimanis no jauna atgriezās pie projektētā latviešu laikraksta izdošanas.

„Ir vēl citi, kas grib iegūt laikraksta izdošanas tiesības. Ja kāds no viņiem griežas pie jums, neuzticieties. Tiem aizmugurē stāv GESTAPO.”

Viņš nevienu tieši vārdā nesauca, bet lika saprast, kas tie varētu būt. Atbildēju, ka pēc manas labākās pārliecības neesmu

noderīgs ne viņam, ne kādam citam — ne laikraksta, ne kāda cita veida publikāciju izdošanā.

Ar to mūsu saruna izbeidzās. Freimanis bija, liekas, drusku neapmierināts par viņa priekšlikuma noraidīšanu, bet šķīrāmieš draudzīgā noskaņā.

Drīz pēc mūsu nesekmīgās sarunas Berlīnē sāka iznākt divas reizes nedēļā „Latviešu Balss”. Izdevējs A. Freimanis, redakcijas kolleģijā vesels zvaigznājs: prof. L. Bērziņš, prof. T. Celms, T. Grīnbergs, V. Tone, J. Vītols. 1945. gada sākumā mazo laikrakstiņu pārdēvēja par „Latvju Balsi”. Kā no izdevēja un redaktoru vārdiem varēju spriest, tad ar vācu vai bez vācu iestāžu iejaukšanās bija panākta vienošanās kā par latviešu laikraksta izdošanu, tā arī par tā vadību.

„Latviešu Balss” pirmais numurs iznāca trešdienā, 1944. gada 1. novembrī. Vīrs latviskā nosaukuma lasāms „Lettische Stimme” Lettische Zeitung. Laikraksta galvā tālāk ziņots, ka tas iznākšot trešdienās un sestdienās.

Ievadrakstu šim pirmajam numuram bija parakstījis A. Freimanis. Tanī viņš rakstīja, ka, izdodot Bērlīnē latviešu laikrakstu, gribot pašaieliedzīgi turpināt to darbu, kas mūs tuvinot kopīgam mērķim — uzvarai. Pamācījis, ka latviešiem attiecības ar mums draudzīgo tautu jāveidojot tā, „lai darba patiesās sekmes nemazinātos un mūsu visu kopējo mērķi neaptumšotu šauru personisku uzskatu sīkās ēnas.” Savdabīga bija Freimaņa ievadraksta nobeiguma daļa, kurā viņš uzvaras pārliecībā raksta: „Par spīti grūtumiem, kas tagad stāv mūsu priekšā, Vācijas un visu tās sabiedroto uzvaras izredzes nav mazinājušās. Šo uzvaru nesīs jaunie ieroči, pie kuŗu ražošanas strādā neskaitāmi darbaroku tūkstoši. Tas, ko blakus cīņām vācu tauta veikusi kara rūpniecībā, apvienojot visjaunākos zinātnes un tehnikas sasniegumus, ir kaut kas vienreizējs un pat tik neaptverams, ka daudzi šiem ieročiem negrib ticēt. Nav, saprotams, nozīmes šeit sīki iztirzāt to, kāpēc šie ieroči vēl nav likti lietā. Galvenais ir tas, ka ar katru stundu un dienu šo ieroču kļūst vairāk un vairāk. To iedarbīgais spēks dos visai cīņai pilnīgi jaunu pagriezianu... Tas arī mums ir pamudinājums apvienot savus spēkus to darbu veikšanai, kas šo izšķirīgo uzvaru sekmētu un paātrinātu . . .

Šim mērķim sekos arī „Latviešu Balss”, kas šodien uzsāk savas gaitas. Šais pēdējās minūtēs pirms divpadsmitiem mēs negribam

noiet malā vai meklēt atpūtu. Mēs esam gatavi šo uzvaru sagaidīt, strādājot līdz un droši stāvot vislielākajā vētrā.”

Grūti iedomāties, ka Freimanis, kas pats bijis kaņavīrs, 1944. gada 1. novembrī, šīs mazās lapiņas iznākšanas dienā, ticētu kādiem brīnumieročiem, pie kuŗu ražošanas strādājot „neskaitāmi darbaroku tūkstoši”. Ja tik lielas strādnieku un inženieru masas strādātu pie kādiem slepeniem brīnumieročiem, tie nevarētu būt vairs slepeni. Liekas, Freimanis šo pirmā numura ievadrakstu rakstījis ar samērā kailu mērķi — izpatikt tiem, kas pēc cīņiņa ar vairākiem laikraksta izdevēju tiesību iegūšanas kandidātiem, izrādījuši labvēlību viņam.

Vairāk vietā ir Freimaņa mudinājums, lai „visu kopīgo mērķi neaptumšotu šauru personisku uzskatu sīkās ēnas”.

Bez Freimaņa par izdevniecības tiesībām dažādās vācu iestādēs, cik zināms, vēl cīnījās kāds Ratnieks un „Tēvijas” izdevējs Kreišmanis. Pirmais šīs lapiņas numurs jau bijis spiestuvē iespiešanā, kad atsteidzies Freimaņa uzticības vīrs Dānielsons un pavēlējis drukāšanu apturēt. Pēdējā brīdī tātad Freimanim bija izdevies sāncenšus nobīdīt pie malas.

Šajā laikraksta numurā atrodam uzaicinājumu latviešu rakstniekiem un kultūras darbiniekiem kļūt par laikraksta līdzstrādniekiem. Rakstā „Kad sirēnas kauc” doti norādījumi, kā iebrāucējiem jāizturas un kas jādara uzlidojuma gadījumā. Steidzoties uz patvertni, jābūt aukstasinīgiem un līdzī jāņem tikai pats nepieciešamākais u.t.t.

Ar burtiem E.R. (Ēriks Raisters?) ievietots siltu atmiņu apvīts raksts „Pilsēta tālajā krastā”. Šī pilsēta ir mūsu Rīga, kas tais dienās vēl tik dzīvi mājāja mūsu domās un sirdīs.

„Kad jūs atstājāt Rīgu? Kā tagad izskatās Rīgā?” ir pirmie jautājumi, ar kuŗiem apmainās tautieši, kam gadās pirmo reizi sastapties bēgļu gaitās. Rīga dzīvo mūsu sirdīs tāda, kādu to atstājām septembra pēdējās dienās, kad pilsētas bulvāros dzeltēja koki un bērzi ap kanāli kaisīja pirmās lapas. Uz tām mēs domām rakstījām savus atvadu sveicienus dzimtenei... Katra ziņa, ko dzirdam par Rīgu, it kā skaŗ personīgi mūs pašus. Garā gribam skatīt to, kā vairs nav...”

Arī Klāras Zāles dzejolis „Svešumā” pauŗ līdzīgu noskaņu:

Man svešumā taujāja, taujāja kāds:
 Kas esi tu un — no kurienes nāc?
 — Ai svešinieki, dūmi un migla ir vārds,
 Bet ir kaut kas vairāk — tas liesmo kā sārts.
 Es nāku no dainotās Latvijas,
 Kur lielceļi tālumā aizvijas.
 Tur balti bērzi birztaļās šalc,
 Un sapnis — sapnis pat ceļmalā salds.
 Tur zeltainā rīta mirdzumā
 Iet arājs ar sētuvi tīrumā.
 Vai Dievs ir kā arājs, vai arājs kā Dievs?
 Tai zemē viss teikā ir pārvērties.
 Ak svešinieki, teiksmaina zeme ir tā —
 Pat sāpes tur pārvēršas brīnumā.

Bet bez atmiņu smeldzes par tik nesenā pagātnē zaudēto tēvzemi un bez neziņas un šaubu nomāktības latviešiem Berlīnē ir jāstāpjas arī ar ikdienu. Tā prasīja praktisku pieeju daudzu jautājumu atrisināšanā.

„Latviešu Balss” pirmajā numurā ar segvārdu Gundega ir ievietots raksts „Latvietis Berlīnē”. Autors ar vieglu smīnu stāsta par savām Berlīnes nedienām:

„Ierados Berlīnē tad, kad Latviešu pārvaldē vēl varēja brīvi krist ap kaklu un sabučoties ar veciem paziņām. Toreiz tur vēl varēja apgriezties, bija iespējams „ar roku apmaistīt” un matam bija vieta, kur nokrist. Tagad, ievērojot lielo bēgļu pieplūdumu, par šīm ērtībām nevar runāt.

Tagad tur jāsamierinās ar vienkāršu parunāšanos, jo runāšana, ja ar rokām sevišķi neplātās, telpas neaizņem. Iespēja parunāties tad arī tiek diezgan plaši izmantota, jo nav vēl redzēts cilvēks, kas otram nepastāstīs, kā klājas, kur dzīvo, kā ar darbu u.t.t. Spēj tik stāstīt! Ja gadījumā vēl kādu šāda veida garāks stāsts interesētu, tad viņš to varētu tālāk samērā pilnīgi izlasīt.

No pārvaldes tūliņ pirmajā dienā devos uz dzīvokli — īpaša laime! Labs dzīvoklis pašā pilsētā, īpašnieks aizbraucis kaut kur uz citu pusi. Kā atveļ durvis, tā velk pretī spirts caurvējš, jo loģi vienīgi vannas istabā un virtuvē stingri turas, bet visās pārējās istabās izbiruši. Citādi viss kārtībā, sienas nekur nav izgāzušās, arī caurumu nav, pa kuņģiem svilpotu vējš, tikai no griestiem vietu vietām pakšķ ūdens, jo dzīvoklis atrodas augš-

stāvā un todien lija. Skatu neapgrūtina krāsu bagātība — visu vienmērīgā biezumā un pelēkumā klāj putekļi un kaļķi.

Kad pacietīgā darbā atbrīvojām biezo virskārtu, parādījās itin priecīgas ainas. Divas grīdas klāja lielas grīdsegas, visās istabās atklājās vai nu pa gultai, dīvānam, galdam vai krēsļam. Te varēja dzīvot! Būvbirojā dabūjām papi, un nākošajā svētdienā visi logi bija „iestikloti” un reizē aptumšoti.

Paziņas par dzīvokli bija ļoti sajūsmināti, un drīzi vien pie-teicās tik daudz iedzīvotāju, ka vispārējai omulībai vairs nebūtu robežu, ja sētniece nebūtu atteikusies turpmākos pierakstīt. Nu ir tā: kas iekšā — iekšā, un kas ārā, tam arī ārā jāpaliek. Bet tā kā mēs grīdsegas jau bijām sadalījuši pēc kvadrātmetriem atsevišķu cilvēku vajadzībām, tad tagad labprāt ļaujām tās izmantot caurbraucējiem, jo uz grīdsegas laiks tomēr paejot ātrāk nekā stacijā uz soliņa.

Kad ir atrasta vietīņa, kur nolikt ceļa somas, tad uzmācas domas par ēšanu. Ja pārtikas kartīte jauna, tad apsēžamies kā pasaules iekarotāji pie galdiņa: ņem, ko gribi — viss tavš! Pa-ēduši pēc ēdienu kartes no viena gala līdz otram, vēl vakarā un nākošajās dienās ar labpatiku atceramies un pārrunājam, kas par labu ēdienu. Kad no pārtikas kartītes vairs daudz nekas nav palicis pāri kā pasaknis, tad — „štamms” vienreiz, otrreiz... kamēr sajūta, ka vēders pilns. Šai sajūtai ir īpašs nosaukums, bet to, nūdien, nevaru teikt.

Reiz kādai latvietei pie Ašingera gadījies ēst „štammu” kopā ar Zāru Leanderi. Nu, vai tur nav jāpriecājas — tāda laime, t.i., pie „štamma” šķīvja nodoties ilūzijām, jo, starp mums runājot, laikraksti jau sen ziņoja, ka Zāra aizceļojusi no Berlīnes.

Vakaros kādreiz gatavojām „štammu” mājās. Novārījām kartupeļus un ēdām katrs pēc savas modes. Žēl tikai, ka šādās reizēs atdūrāmies uz nepārvarāmām pretišķībām, proti — puse mūsu kopas ir noskaņota par „vorčestera” mērci un lej to pār kartupeļiem, otra puse ir kategoriski pret to. Ej nu zini, kam taisnība, bet vienprātības kā nav, tā nav. Paldies Dievam, šādas principiālas domstarpības mums atgadās reti, vienīgi vēl ap pilno mēslu spaini. Bet te mums tomēr lieta principā ir skaidra — bez sabiedriskā, civiļā un visu citu stāvokļu izšķirības (mūsu dzīvoklī, lūdzu, mitinās doktori, agronomi, inženieri un vēl citu garīgo profesiju pārstāvji) katram savu reizi jāuzņemas atbildī-

gais pienākums — spainis jāiztukšo pareizā tvertnē, tikai — paši saprotiet — katrs grib iestāstīt, ka viņa kārta jau gažām...”

Apmēram tāds ir laikraksta pirmā numura saturs. Ja vēl pievieno Jūlija Vaivara gažo interviju ar Dr. Tēlenu, Austrumu ministrijas pārstāvi pie Latviešu pārvaldes, kuŗā pēdējais pamāca, kādiem latviešiem jābūt, izjūtams caurmēra trimdnieka noskaņojums trimdas pirmajos mēnešos. Ir savrupgājēji, ir tādi, kas jo zemu noliecas kādu iecerētu labumu dēļ vācu priekšā, ir tēvu zemes ilgu nomocītie. Bet visi atrodas nezināma ceļa sākumā, apzinādamies, ka nezināmais būs vieglāk pārdzīvojams, ja svešumā izkaisītie latvieši turēsies jo cieši vienkopus.

„Latviešu Bals” otru numuru, kas iznāca sestdienā, 4. novembrī, piepilda ziņas no Latvijas. Vesela lapas puse ar virsrakstu „Dievs, Tava zeme deg” stāsta par bēgļu traģēdiju, bēgot no komūnistu ordām, par mūsu leģionāru atkāpšanos cauri Vidzemei. Šos atmiņu vārdus, kas rakstīti dienās un naktīs, kad zeme, debesis un cilvēku sirdis savijušās vienā izmisīgā vaidienā, rakstījis Jānis Vesets. Tās ir rindas, kas vēl tagad, turot rokās gadu gājumā nodzeltējušās laikraksta lapas, liek jūtām un domām pārdzīvot to, ko šais atkāpšanās dienās pārdzīvojuši tūkstošiem tautas brāļu un māsu, kas, vai nespēdami šķirties no tēvu sētām, palika dzimtenē, lai kāds liktenis tos gaidītu, vai arī, atcerēdamies baigo gadu, baiļu nomākti, meklēja glābiņu, bēgot tālāk un tālāk, nezinot, kur būs apstāšanās vieta.

„Vidzeme deg,” raksta Jānis Vesets. „Pāri Strenču tīreļiem un Vijciema mežiem arvienu augstāk un augstāk pret lēni satumstošajiem vakara mākoņiem kāpj baigs liesmu blāzmojums, brīžiem atslābdams, brīžiem uzšaudamies līdz debesu kalna virsotnei, spokaini sarkans un baigs. Šīs liesmas iezīmē ceļu, pa kuŗu latviešu zemē no austrumiem un ziemeļiem, cauri Igaunijai gāžas boļševiku ordas, nedomas līdz neiedomājamas briesmas un iznīcību.

Mēs stāvam cieši saspiedušies kopā nelielā puslokā ap karoga mastu kādā lauku sētā, pār ko Trikātas sili vēl klāj savu krēslainību un mieru. Un visiem mums ir tāda sajūta, ka tieši tāpat, sakostiem zobiem un pārcilvēcisku spīti sirdīs, skatus pievērsuši degošiem apvāršņiem, šai zemē jau neskaitāmas reizes stāvējuši latviešu vīri, sievas un bērni, raudzīdamies pretī baigā likteņa nenovēršamībai. Bet mēs arī jūtam, ka ar saviem upuriem, atteikšanos un asinīm tieši šai brīdī ieliekam savas zemes un tautas

vēstures nepārcērtamā ķēdē lielāko un stiprāko locekli, ko rūdījusi apņēmība nekad nepadoties boļševiku varai, kas ar pārspēku un „atbrīvotāju” viltu mūs grib nomākt un iznīcināt.

Vīrs, kas nostājies mūsu pusloka vidū, sakustas. Redzu, ka viņa darbā rūdītās rokas dreb, kad tas, varbūt pēdējo reizi stāvēdams pagalmā, kur jau no neatminamiem laikiem savās gaitās iedami, takas ieminuši viņa tēvutēvi, velk mastā mūsu sarkanbaltsarkano karogu. Vīri, kas stāv man pa labi un kreisi, mašīn-pistoles pie krūtīm piespieduši vai aiz jostas aizbāztās granātas sažņauguši delnās, sastingt. Viņus aizrauj šis brīdis, kad atraisīdamies pamazām plešas un, liesmu baigā sārtuma apmirdzēts, ceļas augšup karogs, kas mūs vadījis cauri tik daudzām mūsu vēstures kaujām pa nelaiimes un arī laimes ceļiem, aizraujot sievas līdz asarām, vīrus līdz augstākai ciņas sīkstuma apņēmībai. Jaunais saimnieks saka pārnākšanas cerību pilnus atvadu vārdus tēvzemei, un tad, kā kareiviji jundā pirms kaujas, mēs nodziedam: „Dievs, svētī Latviju”.

Un tad vēl kāda aina no Vidzemes bēgļu grūtā ceļa . . . „Vēl dažas grūtas briesmu pilnas dienas. Nepārredzamas bēgļu rindas lokās pa Vidrižu un Lēdurgas klajumiem. Šais ceļos izšķīras daudzi pazīstami un sastopas svešinieki, ko citādi liktenis varbūt nekad nebūtu savedis kopā. Kad beidzot pār mums savu zaļumu klāj jūrmalas silu priedes, visu sejās pēc pagājušām grūtām dienām pirmo reizi iemirdzas cerību gaišums. Aiz mums ir palikušas nevien degošās Vidzemes pilsētas un ciemi, bet arī kritušie biedri. Zirgi ir noguruši un tikai ar grūtībām spēj pavilkt kāpu smiltīs dziļi grimstošos ratus. Mēs ejam tiem blakus klusēdami, nesdami katrs savu domu smagumu. Tikai tad, kad rati sāk grabēt uz Rīgas priekšpilsētas bruģa akmeņiem, možāks klūst nogurušo bēgļu bars.

Tuvojoties Brīvības piemineklim, atceramies ziedus, kas plūkti Vidzemes sētās, kuņas naktīs mums devušas pajumti un atpūtu. Tie ir savītuši un noputējuši, bet kā lielu dārgumu mēs tos noliekam uz pieminekļa akmens kāpnēm, un mūsu neizteiktās domas tik kvēlas, ka tās padara lielu arī ziedu niecību. „Tēvzemei un brīvībai” — vēl reizi izlasām šos vārdus, lai tie nekad nezustu no atmiņas. Tos mums neatņems nekāda vara. Tie visos grūtumos būs vienotājs spēks un visās ciņās sargātājs vairogs. . .”

Tai pašā laikraksta lapā dzejnieks Andrejs Eglītis kā kara ziņotājs raksta par mūsu leģionāru varonīgajām atvaires kaujām pie Dobeles:

„Nāca nakts, laba kā māte, mēs gājām pretuzbrukumā. Šī bija kauja, kad nevarēja saskaitīt kritušos boļševikus nedz rīta stundā, ne vēlāk. Zeme ar tiem bija kā nosēta. Un tomēr mēs neatguvām vecos ierakumus, uguns siena atkal nostājās mūsu priekšā — ne redzēt, ne dzirdēt, ne elpot. Bija stundas, pat dienas cēlieni, kad nevarēja pacelt galvu pāri grāvju malai — uguns un smilšu elle. Un tā jau sesto dienu — tur pie Dobeles, kur vasarās ziedēja ķiršu dārzi un rudenos sarkanu ogu grozi aizlīgoja uz Jelgavu, Tukumu, Rīgu. Vai atceries? Tikai nedomāt, kad zvaigžņu naktī kurls un pusakls esi atvilks uz aizmuguri — lai atjēgtos. Nedomāt par saviem mīļajiem, nedomāt par postā kritušo tautu, brīdi iekosties zemē, lai justu, vai es vēl esmu? Vai es dzīvoju? Un kad pār tavu roku nopil ievainotā biedra siltās asinis un tu redzi — vesela rinda smagi elpojot gaida baltās māsas, gaviļains prieks tevi pārņem: mēs vēl celsimies, sadzīs rētas, sadzīs saplosītā tēvzeme, tik karogu nezaudēt.

Mūsu pulki šonakt atiet uz jaunām pozīcijām — mūs nomaina vācu cīnītāji — ir 17. oktobra nakts. Smagās kaujās vecajā līnijā paliek viens pulks. Sarkanā nāve vēl arvien dejo pāri mūsu ierakumiem — un tomēr mēs vēl esam turpat, kur bijām. Esam atguvuši šauru zemes strēmeli, tik mazu, ka es redzu meža balodi aizskrejot un iespurdzot eglē pretinieka pusē. Kurzeme, vēl tu esi mūsu, un kamēr vēl šīs zemes smiltis sajūt kājas — nav vēl viss zaudēts.

Nevar vairs šodien nosaukt vārdā visus tos varoņu pulkus, kas savām asinīm un dzīvībām apliecināja Latvijas vārdu un lielo brīvības cīņu: — Viņi nāk jauni, viņi vienā stundā nosirmo un krīt — bet mūžam nezūd.

Ir 18. oktobra vakars. Gaiss mutuļo un gārdz, tepat ierakumi, tepat granātas aprok biedrus; ceļas pusedzīvais, iet vietā dzīvais. Dievs, Tava zeme deg . . .”

Un tā pašā laikraksta lapas pēdējā daļā lasāmi L. Pērļupes „Pēdējie soļi uz dzimtās zemes”:

„. . . Un tad kādā dienā notiek pēdējais brauciens uz Rīgu. Tur paliek Brāļu kapi — skaistākā vieta Latvijā — ar aizsaulīgiem tēliem zem palsiem bērziem. Pie Brīvības pieminekļa nolikti ziedi — pateicība un ardievas dzimtenei. Ceļš ved gar pils

veida renesanses celtni... Tālāk pāri Daugavas tēraudaini viņotai plūsmā. Skats vērsas atpakaļ uz Rīgas panorāmu, kur trūkst Pēterļa baznīcas torņa — augstākā un skaistākā no viesiem... Beidzot sasniegta Liepāja. Bet arī tur nav palikšanas. Naktī sākas ceļojums uz Lielvāciju — un glābšanās zemi. Miglas aizsegā veikts ceļojums, silta saule apņēm atbraucējus Lielvācijas ostā. Tur mūs kā viesus spirdzina ar maizi un siltu kafiju. Vai esam svešumā? Šī sajūta vēl tāla, jo katru vēl pārāk spilgti pilda dzimtenes apziņa. Tikai kad no krasta un cita kuģa atskan saucieni: „No kurienes?“, un pāri aizlido atbilde: „No Liepājas. No Latvijas,” visi stāv satricināti — vai tā ir gājputnu sasaukšanās? Bet vai katrs latvietis sevī nenes savas dzimtenes daļu, un vai no visiem tiem reiz atgriežoties atpakaļ neizveidosies atjaunotās Latvijas mozaika?...”

Maza, svešumā iespiesta avīzīte. Tikai četras lapas puses. Bet cik daudz tajās cilvēciņu ciešanu, izmisīgas varonības, sargājot pēdējo tēvzemes stūrīti Kurzemē, cik daudz prātam neaptverama nacionāla posta! Cik rokas lūgšanās nav paceltas pret debesīm: Dievs, Tava zeme deg! Kāpēc debesis klusēja toreiz, kālab tās klusē vēl tagad? Kāds nenokratāms smagums uzgulies un spiež tik smagi, ka pat elpot ir grūti. Man nav spēka atvērt nākamā laikraksta numura lapu, kas stāstītu tālāk par to, kas noticis mūsu tēvzemē, kas noticis ar bēgļiem kaŗa izpostītā Vācijā pirms divdesmit sešiem gadiem. Vismaz šai vakarā vairs ne...

Starp interesantiem latviešiem, ar kuŗiem Berlīnes laikā gādījās sastapties, bija mans Kaŗaskolas biedrs no pirmā izlaiduma — Pinka. Virsnieka amatam viņam bija pārāk daudz straujuma, tālab pēc Latvijas atbrīvošanas viņš armiju atstāja, mainot nevien nodarbošanos, bet arī raksturu: viņš kļuva par mācītāju. Viņš bija apsēsts ar divām kaitēm — žīdiem un gaišredzību. Pēc viņa domām visur visu nosakot žīdi, pat GESTAPO, un tālab baidījās, ka kādā dienā viņš tikšot apcietināts. Šai ziņā viņa bažas izrādījās veltas. Kas zīmējas uz gaišredzību, tad arī tur viņam nebija sevišķu sekmju. Kādreiz tiekoties viņš man droši apgalvoja, ka varot noteikt, kuŗā naktī būšot bumbvežu uzlidojums Berlīnei. Apvaicājos, ko viņa gaišredzība saka par nākošo nakti. Viņš tā uzreiz nevarot pateikt. Viņam starp pretī nācējiem jāatrodot kāda piemērota seja, no kuŗas izteiksmes viņš varēšot dot pareizo atbildi. Pēc brīža, novērojis vairākus gaŗām-

gājējus, viņš ar lielu noteiktību paziņoja, ka varēšot mierīgi gulēt, jo nākamo nakti uzlidojums nebūšot. Pinka tomēr bija ieskatījies nepareizā sejā, jo notika pretējais. Berlīni tricināja gan nomestās bumbas, gan artilērijas grāvieni; bet tik daudz viņam bija taisnības, ka bumbas netika nomestas tai rajonā, kur dzīvoju.

Neatceros, kādā sakarībā 1943. gada rudenī iepazinās vēl ar vienu īpatnu raksturu. Stāstīja, ka viņš esot kāds VEF bijušais tehniķis vai kaut kas līdzīgs, vārdā Blumbergs. Berlīnē viņa dzīves vieta bija vecpilsētā, kur viņš irēja veselu dzīvokli. Tanī viņš bieži izguldīja latviešus, kuriem kā iebraucējiem nebija apmešanās vietas. Kaut kā viņš bija izkārtojis iespēju laiku pa laikam braukt uz Latviju. No turienes viņš atveda pīrāvos daudzumos gardo Latvijas žāvēto cūku šķiņķi, desas, sviestu un citus tai laikā grūti iegūstamus gardumus. Un viņš neskopojās. Kad pagadījās būt viņa viesim, viņš labprāt savus ciemiņus jo bagātīgi pacienāja. Vienā šādā reizē pie Blumberga bija iegriezušies vēl citi paziņas. Dzēra vīnu un Latvijas dzidro. Tā kā man pēc šiem zemes labumiem nekad nav tiecies prāts, neko nedzēru. Lai atkautos no neatlaidīgajiem piedāvājumiem, lielīgi pateicu, ka ar tādiem niekiem nav vērts apgrūtināt māgu. Pavisam cita lieta, ja mājas tēvs varētu piedāvāt spirtu.

Man par lielu nepatiku pēc brīža parādījās no pieliekamā kambaņa pudele spirta. Mēģināju atrunāties, ka nebūs ērti man vienam dzert spirtu. Uz to atsaucās, ja nemaldos, Valdmanis, kas arī bija viesu starpā, ka viņš piedalīšoties, ja es tiešām spirtu dzeršot. Nekad nebiju spirtu mutē ņēmis, bet man likās, ka ja jau Valdmanis var norīt dažus malkus, tad arī man nenotiks nekāda nelaime. Ar savu daļu Valdmanis tika galā smaidīdams, bet man tā aizrāvās elpa, ka likās — noslāpšu. Kad kaut kā elpu atguvu, sajutu māgā kaut ko līdzīgu karstam ķieģelim. Aizzagos klusā vietā un dažādi, pat ar pirkstu palīdzību centos dabūt šo nelaimi no māgas laukā, bet velti. Kopš šī nelabā gadījuma pret dažādiem pudelēs glabātiem šķidrumiem esmu vēl piesardzīgāks.

Kādu vakaru, pavadot mani uz piestātņi, Blumbergs uzsāka sarunu par kādas latviešu politiskas organizācijas dibināšanu. Viņš ieteica šo darbu darīt man. Viņš šim pasākumam sagādāšot nepieciešamos līdzekļus. Šis piedāvājums mani no Blumberga atsaldēja. Nevarēju izprast viņa īstos nodomus, jo, ja jau nu

kāds tais apstākļos bija nepiemērots līdzīgam pasākumam, tad tas biju es.

Pēc kāda laika Blumbergs no Berlīnes nozuda. Kopējie paziņas stāstīja, ka kaut kur Zemgalē uz laukiem esot apmetušies Blumberga māsas bērni un, krieviem strauji uz priekšu virzoties, palikuši aiz frontes līnijas krievu pusē. Blumbergs kopā ar kādu savu draugu esot aizbraucis uz Latviju, lai mēģinātu bērnus glābt. Mēģinājums, redzams, bija nesekmīgs, un arī pats Blumbergs nozudis. Vismaz Berlīnē viņš vairs neparādījās.

Apvaicājoties vēlāk vienam otram Blumberga paziņam, ieguvu informāciju, ka manas bažas bijušas veltīgas: Blumbergs esot karsts latviešu patriots, varbūt drusku fantastis. Viņam ar vācu iestādēm esot tikai tik daudz sakaru, lai viņš varētu netraucēti ceļot starp Berlīni un Rīgu ar mantām, kas grūti dabūjamas Latvijā, un pārvedot no turienes labumus, pēc kuņiem Berlīne bija kāra. Protams, kāds daudzums no atvestā aizgāja arī braukšanas atļaujas sagādātājiem.

Kā jau minēju, vācu okupācijas laika latviešu funkcionāri turējās drusku savrup no pārējiem bēgļiem. Bijušie ģenerāldirektori, kuņi sevi uzskatīja vēl par amatā esošiem, bija apmetušies vienkopus kādā viesnīcā. Stāstīja, ka tur notiekot biežas sēdes un tiekot kaut kas svarīgs plānots. Šī pati trimdinieku grupa, ar ģenerāli Dankeru priekšgalā, bija izdabūjusi no vācu iestādēm atļauju rīkot 18. novembra svinības mūsu sūtniecības namā Elnema ielā 5. Kā vēlāk no paziņām dzirdēju, esot notikušas gaŗas pārrunas, ko darīt ar mani — aicināt uz šīm svinībām vai ne. Beidzot izšķrušies par aicināšanu. Mani interesēja 18. novembra akts, viena alga, kas to rīko, un cilvēki, kas tur pulcēsies.

Daudzos trimdas gados ir gadījies dažādos apstākļos gan Vācijas nometņu barakās, gan citur piedalīties 18. novembra svinībās, bet kaut ko tik nožēlojamu organizācijas un patriotiskā noskaņojuma ziņā neesmu piedzīvojis kā toreiz Berlīnē. Vāji apgaismotās telpās bija sapulcējušies svinību dalībnieki, vairums civilos tērpos. Bet bija arī viens otrs latviešu leģiona formas tērpā, kā arī daži vācieši SD tērpos. Krēslainās telpās cilvēki, mazās grupiņās sastājušies, klusu sarunājās savā starpā. Pa vidu šaudījās viens otrs ar svinīgu seju, laikam kāds no rīkotājiem. Redzēju vienu otru paziņu no Rīgas laikiem, bet kaut kā neizdevās sasveicināties. Redzot mani neveikli apkārt raugoties, pieņāca kāds drukna auguma vīrs leģiona formas tērpā un, roku

sniedzot, teica, ka viņš esot tas briesmīgais Arājs. Man nebija ne jausmas, kas viņš ir, vēl mazāk — kālab viņš ir briesmīgs. Labi pašūtais formas tērps, uz celiņa gludi sasukātie mati drīzāk atgādināja kādu stāba vīru, kas sekmīgi izvairījies no dienesta frontē. Sasveicinoties ievēroju roku ar īsiem, strupiem pirkstiem.

Pirmajā brīdī iedomājos, ka viņš varbūt ir kāds bijušais pārkonkrustietis, kas kaut kā cietis nacionālās valdības laikā, un tālab mēģināju izrunāties, ka ne jau cilvēki vien, bet viss šai pasaulē kļuvis briesmīgs. Vēlāk uzzināju, ka viņš tiešām ir bēdīgi slavenais Arājs, kuŗa dēļ latviešiem nācās vēlākos gados dzirdēt pārmetumus.

Pazīstamo vidū ieraudzīju mūsu jātnieku pulka plkv-ltn. Celli. Arī viņš likās šai sabiedrībā vientuļš. Piegāju pie viņa, un sarunās atcerējāties citādu 18. novembrus Latvijā. Telpas pretējā pusē kāds gaŗa auguma vācietis ar rētu pāri visai sejai, laikam SD majors vai sturmbannfirers (labi nezinu viņu dienesta nosaukumus) sarunājās ar kādu pamaza auguma kungu latviešu leģiona formas tērpā. Vareja redzēt, ka vācietis apvaicājās par vienu otru apmeklētāju.

Piepeši abi pienāca pie mums . . . Ja mana atmiņa neviļ, vācietis iepazīstoties minēja, ka viņa vārds ir Kortkampfs. Latvietis jokodamies teica, ka es esot latviešu Gebelss. Ne no šā, ne cita Celle sāka pārvest, ka mūsu pretvāciskā nostāja neesot bijusi pareiza. Šī nevajadzīgā un vāciešiem iztapīgā piezīme mani sanikvoja. Atbildēju, ka tas tiešām ir bijis aplam no viņa puses, ja viņš ir bijis pretvāciski noskaņots.

Uz šo piezīmi Celle gluži apjucis atbildēja, ka ne jau viņš, bet gan mūsu valdība bijusi naidīgi noskaņota pret vāciešiem.

Atbildēju, ka, būdams valdības loceklis, neko par kādu „pret” vai „par” noskaņojumu nezinu. Latvijas valdība izturējās vienlīdz draudzīgi pret visām valdībām, ar kuŗām mums bija diplomātiskās attiecības.

Vācietis ar augstprātīgu smīnu noklausījās mūsu neērtajā dialogā un to pārtrauca teikdams:

„Bērziņa kungs, mēs ļoti labi zinām Ulmaņa, jūsu un Skujenieka pretvācisko noskaņojumu, bet tā ir pagātne, ko nav vērts pieminēt. Labāk parunāsim par kaut ko citu.”

Neatceros vairs, par ko ar šo uzpūtīgo vācieti apmainīju dažas frazes. Katrā ziņā tās bija bez kādas nozīmes, tām pat nebija nekāda sakara ar šī vakara notikumu.

Šī groteski skumjā sarīkojuma „nagla” bija nacionālā karoga pasniegšana Dankeram. Pirms šīs ceremonijas Dankers svinīgā pozē ieņēma vietu telpas vienā galā. Tad pāri telpai tautu meitas pienesa atvērto karogu. Pēc karoga saņemšanas Dankers svinīgi solījās darīt visu iespējamo, lai šo karogu nogādātu atbrīvotā Latvijā. Neatceros, vai šai vakarā tika dziedāta valsts himna. Domāju, ka jā, jo vāciešiem nebija iemesla noliegt himnas dziedāšanu tālu prom no Latvijas slēgtās telpās.

Kā par ģenerāli Dankeru, tā citiem ģenerāldirektoriem ir dzirdēti skarbi vārdi par sadarbošanos ar vāciešiem. Šais pārmetumos — pēc manas izjūtas — ir maza daļa patiesības, jo bija pārprasts ģenerāldirektoru faktiskais stāvoklis un rīcības iespējas. Viņiem bija niecīgas lemtāšanas tiesības, bet bija gan jāpilda Hitlera vai Rozenberga ieceltās administrācijas rīkojumi. Ir varbūt vietā iebildums, ka neviens viņus ar varu nespieda uzņemties šos amatus. Pazīstot vairākus bijušos ģenerāldirektorus personīgi no neatkarīgās Latvijas laikiem, un zinot viņu nacionālo stāju, gribētos domāt, ka viņi piedāvātos ģenerāldirektoru amatus uzņēmās ar pārliecību darīt labu latviešiem, kas jau tik smagi bija cietuši no Maskavas komunistiem. Ir cits jautājums, par cik viņiem tas izdevās. Bet vai tais neskaidrību pilnajās dienās kāds varēja atrast drošu atbildi, kas pareizs un kas nepareizs? Istenībā apstākļi bija tādi, ka viss, ko darīja, galu galā izrādījās nepareizs, jo nedeva nekādus pozitīvus rezultātus. Varbūt vienīgais pareizais bija glābties no veltīgas bojā ejas zem grūstošās Hitlera imperijas drupām. Bet tas attiecas uz kara pēdējo posmu. Daļa latviešu, kas bija izbēguši uz Vāciju, to izprata un, kaut kur malā nogājuši, ar pamatotām bažām raudzījās Hitlera Vācijas agonijā.

„Latviešu Balss” 18. novembra numurā iespiesta Latviešu leģiona ģenerālinspektora ģenerāļa R. Bangerska pavēle latviešu leģionāriem. Pavēlē starp citu ģenerālis Bangerskis teicis: „... Latviešu tautas un Latvijas valsts vēsturisko dienu — 18. novembri mēs šogad sagaidām un pieminam skaudrā un pašreizējā cīņā kā uz pašas Latvijas zemes, tā arī svešumā, kopjot un stiprinot savus spēkus, lai izšķirīgā brīdī raidītu tos pretī ienaidniekam, kas sagraibis mūsu zemes lielāko daļu...”

Ievadrakstu šim numuram devis rakstnieks P. Kovaļevskis, to nobeidzot vārdiem: „... Tēvzeme, šai brīdī mēs zinām — Tu esi dārgākais no tā, kas mums bijis, ir un būs”.

Bet siltākie ir divu dzejnieču 18. novembra numurā iespiestie dzejoļi.

Viens ir Veronikas Strēlertes „Zeme”:

Ar lapām dzeltenām šīs dienas lejup rīst,
Kā koki gaidām ziemas spalgo salu.
Ar zelta lapām katrs projām klīst
Uz savu malu.

Bet zeme pamestā, kas viņņojamies redz
Uz ceļiem un uz jūrām savu tautu,
Šos aizejošos soļus skumjas sedz
Ar miglas autu.

Un savā klēpī skopi slēdz un bargi
It visu, kas šē izauklējis mūs,
Kur viņas drošie, neredzami sargi —
Te trūdi būs.

Tie viņas dziļumos kā asins ķīla dus,
Kā jaunas uzceļamas dzīves balsti,
Kad nāksies piepildīt reiz sapņus degošus
Par savu valsti.

Otrs ir Zinaīdas Lazdas „Latvijai”:

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi lūpas lūgšanas vārdus liek,
Kad vakarā un tumsā jāiestieg.

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi rīta ausmā sapnis nāk,
Ar tevi vien tik bēglis dzīvot māk.

„Latviešu Balss” 22. novembra numurā atrodams 18. novembra svētku apraksts Berlīnē. Tanī ievietota ģen. O. Dankera uzruna svētku aktā mūsu agrākā sūtniecības namā Einema ielā 5. Raksturīgi, ka nav minēts, ka šis nams ir Latvijas valsts īpašums, bet teikts, ka ar to saistās Latvijas liktenīgās 1940. gada pavasara dienas, jo kā lai pasaka, ka Hitlera valdība 1940. gadā piespieda Latvijas sūtniecību no šī nama izvākties pēc tam, kad, sakarā ar Ribentropa un Molotova 1939. gada 23. augustā parakstīto līgumu, Staļins okupēja Latviju.

Svinību oficiālais atreferējums „Latviešu Balsī” maz atšķiras no manis novērotā un iepriekš aprakstītā. Atreferējumā teikts, ka Latvijas un Vācijas karogiem un zaļiem krāšņuma krūmiem rotātajās telpās ar Latvijas vārdu ienākusi arī svinīga pacilā-

tība un ka sanāksmē esot piedalījušies Latvijas pašpārvaldes locekļi, vācu valdības pārstāvji un lūgti viesi. Svinīgam aktam beidzoties nodziedāta Vācijas un Latvijas himna. Pēc tam direktors P. Reinharde pasniedzis ģen. Dankeram dažu tautiešu dāvāto Latvijas nacionālo karogu. Atkal ziņotājs izvairījies minēt, ka pasniegts valsts karogs.

Aizkustinošākais un vērtīgākais bija 18. novembra dievkalpojums Cvinglija baznīcā. Profesora K. Kundziņa izjustie vārdi dziļi savilņoja klausītājus. Pārāk tuvas un sāpīgas atmiņas vēl cieši saistīja nesen Latviju atstājušos bēgļus ar tēvzemi, ar bērniības takām tēva mājās, par ko savā sprediķī runāja prof. Kundziņš.

Tās pašas avīzes numurā, kuŗā ievietots 18. novembra svētku apraksts, lasāms arī reichsministra Rozenberga vēstījums Igaunijas, Latvijas un Lietuvas iedzīvotājiem, kas kuŗa darbības dēļ evakuēti uz Vāciju. Vēstījumā teikts: „... Es kā Austrumu reichsministrs apsveicu jūs Vācijā un priecājos, ka ar laikrakstiem, kas nodibināti ar manas ministrijas palīdzību, ir iespējams lielāko daļu no jums sasniegt...” Par vēstījumu apzīmētā rakstā Rozenbergs mudina visus iesaistīties darbā un nodibināt palīdzības iestādes.

Arī daudzās citās vietās, kur apmetušies latviešu bēgļi, atzīmēts pirmais 18. novembris svešumā. Par piemērotāko veidu mūsu tautas lielās dienas atzīmēšanai izraudzīti dievkalpojumi.

Dancigā Langfūras Kristus baznīcā dievkalpojums pulcinājis ap tūkstoš dievlūdžēju. Izjustu svētku runu teicis Jaunpiebalgas mācītājs J. Ozols, bet koncerta daļā piedalījusies Adele Pulciņa-Karpa, Ed. Vīnerts un E. Mauriņš.

Svinīgs dievkalpojums noticis arī Reichenbergā, Sudetijā. Dievkalpojumā piedalījušies mācītāji Kiršteins, Lūsis, Zīrāks un Ozols, bet garīgā koncertā dziedājis prof. P. Sakss un Irma Kalniņa-Sakse.

Drēzdenē 18. novembra atceres dievkalpojumu vadījis mācītājs Gulbis, bet garīgā koncertā ar gadījumam piemērotām dziesmām piedalījies Edvīns Krūmiņš.

Apmēram tādā noskaņā pēc „Latviešu Bals” ziņām noritējis pirmais 18. novembris svešumā, raizēs par tuvinieku likteni un tēvzemes postu.

Agrāko paziņu vidū reizēm pagadījās sastapt arī vienu otru jaunietai leģionāru formas tērpā. Viņi bija jauki zēni ar dedzīgām

patriotu sirdīm. Savā jauniešu aizrautībā viņi bija ik brīdī gatavi ziedot sevi, lai Latvija varētu atgūt brīvību. Daži sastopoties runāja par vēlēšanos pirmajā izdevīgā brīdī atgriezties Kurzemē, lai turpinātu cīņu pret Maskavas iebrucējiem. Nevajadzēja būt ne kara lietu speciālistam, ne politiski gudram vai labi informētam, lai saredzētu Hitlera imperijas drīzu bojāeju. Ja vien varēju, brīdināju jauniešus no veltīgas sevis upurēšanas.

„Austrālijas Latvieša” izdevējs Emīls Dēliņš, ko iemīlēju jau kā zēnu un kas bija iesaukts leģionā, saglabājis kādu manu 1944. gada oktobrī rakstītu vēstuli. Šī vēstule labi raksturo to, ko esmu tai laikā domājis un, cik iespējams, arī centies panākt, sevišķi attiecībā uz latviešu dzīvību saglabāšanu. Šai vēstulē esmu rakstījis:

„Ir ļaudis, kas pašlaik Berlīnē mēģina „taisīt” latviešu politiku. Varu tikai apbrīnot šo cilvēku ārkārtīgo īsredzību. Jūs jau atceraties manu pesimismu, zīmējoties uz jaunām austrumu briesmām. Tās tagad ir klāt, un no tām mūs, vismaz pašreiz, neglābs nekāda politikas „taisīšana”. Vismaz šai zemē un šai pilsētā ne. Mums jāatceras gan kas cits. Pāri briesmām un nelaimēm kādreiz nāks jauns rīts arī mūsu zemei. Cik daudziem to būs lemts pieredzēt, kas to lai pasaka, jo mēs dzīvojam laikmetā, kad cilvēku dzīvībām nav vairs nekādas vērtības. Tādēļ mūsu pienākums ir sargāt katru, kas vēlāk var vairot latviešu dzīvības, tādā kārtā paturot iespēju jo drīzi uzkopt šī nejēdzīgā un cietsirdīgā laika nogurdināto tautas organismu. Katra vieglprātīgi projām aizsviesta dzīvība, draugs, to padomājiet, ir noziedzība pret to laikmetu, kas nāks pēc šī posta un sabrukuma. Jums, jaunajiem, spēka dzīvot un cerēt ir diezgan, bet esat arī savaldīgi. Latviešu tautas vēstures ceļš vēl nebūt nav galā, vien-alga, kas notiek ar to zemi un tautu, kuņas vidū pašlaik esam spiesti dzīvot.”

Šis drūmās pārdomas un raizes par mūsu tautas locekļu dzīvības saglabāšanu, bija ļoti dibinātas. To, no kā Nacionālā valdība baidījās, pieņemot bez ieroču pretestības Maskavas ultimātu 1940. gada 16. jūnijā, aizsniedza vai pat pārsniedza mobilizēto vīriešu skaits leģionā. Kas notiks ar šiem drosmīgajiem vīriem, kas tik varonīgi cīnījās pret sarkanās armijas ordām austrumu frontē, kad Vācija būs zaudējusi karu? Vai latviešu tauta varēs atkopties no milzīgā, spēka gados iesaukto vīriešu zaudējuma? Mobilizācija sekoja mobilizācijai, beidzot iesaucot pat pusaudžus

gaisa spēka izpalīgu dienestam. Un tas turpinājās pat tad, kad vairs nebija ne mazāko cerību Latviju paglābt no Maskavas komunistu terrora varas otrreizējas okupācijas!

Vai tā bija Hitlera apzinīgi kalkulēta politika pēc iespējas lielākā skaitā iznīcināt latviešus, vai tas bija izmisīgs mēģinājums ar nevācu iesaistišanu cīņās glābt to, ko vācieši paši vairs nespēja aizsargāt? Kas lai šodien atbild uz jautājumiem, kas mums bija liktenīgi vācu okupācijas laikā un kas mums ir liktenīgi vēl šodien, kad ar bažām vērojam latviešu gauso pieaugumu Latvijā.

Tuvojas 1944. gada Ziemassvētki. Latviešu tautai tie nesola ne mazāko gaismas un pestīšanas stariņu. Viens ļauns notikums seko aiz otra. Frontē, kas sarga mazu zemes joslu Kurzemes rietumos, cits pēc cita seko krievu lieluzbrukumi. Cik ilgi cilvēku drosme un izturība spēs pretoties materiālam pārspēkam? Kā „Latviešu Balss”, tā Liepājā iznākošie laikraksti ar ziņojumiem, kas nepārliciecinā, cenšas uzturēt možu garastāvokli leģionāriem frontē. Bet cīņu vīri zina bez uzmundrinātāja vārdiem, ka viņiem nav citas izvēles kā cīnīties līdz pēdējai rokas granātai, līdz pēdējai patronai šautenes stobrā.

Bet starp uzmundrinātāju rakstiem parādās arī raksti ar citādu saturu. Decembrā pirmajās dienās Austrumzemes reichskomisāra vietnieks M. Matisens Liepājā publicējis uzsaukumu latviešiem, kuņā starp citu sacīts: „... Kaut arī vācu bruņotie spēki un latviešu leģionāri darīs visu, lai šo apgabalu (Kurzemi) aizstāvētu, tomēr var rasties arī tādi apstākļi, kas sagādātu briesmas jūsu drošībai...” Un tālāk uzsaukumā teikts: „Uzaicinu visus latviešus, kas nedzīvoja kurzemē pirms 1944. gada 1. jūlija, nekavējoties ar visām ģimenēm doties uz Liepāju vai Ventspili un no turienes evakuēties uz Vāciju... Visi tie, kas neievēro stāvokļa nopietnību, neseko aicinājumam un iedomājas, ka varēs braukt ar „pēdējo kuģi”, rīkojas vairāk nekā vieglprātīgi. Tie arī lai necer, ka viņiem vēlāk palīdzēs...”

Šis uzsaukums pats par sevi ir netiešs apliecinājums tam, cik nedroši jutās vācieši jau 1944. gada beigu posmā. Vai šis brīdinājums radīja lielu uztraukumu Kurzemē paglābušos latviešos? Šķiet, ka ne. Daudzi jau bija izšķīrušies neatstāt latviešu zemi, lai notik kas notikdams. No Latgales, Vidzemes un Zemgales daudzi bija meklējuši patvērumu Kurzemē cerībā uz kādu brī-

numu, ka radīsies spēki, kas sarkano armiju nevien apturēs Kurzemē, bet to saka un atbrīvos visu latviešu zemi. Atstāt Latviju, šķirties no tās labprātīgi, bēgt vēl tālāk — daudziem, arī lasot Matīsenas brīdinājumu, nebija pa spēkam.

Ziemassvētku tuvošanos 1944. gadā ne Kurzemē, ne bēgļu apmešanās vietās Vācijā neizjuta kā gaidītus miera un prieka svētkus. Kur lai rastu prieku, kur lai gūtu miera sajūtu? Pie Dobeles un Saldus jau vairākas dienas trakoja Kurzemes lielkauja. Tā neapstājās arī svētvakarā. Latviešu vīri aukstumā sastingušām rokām droši tur ieročus. Un arī šai lielkaujā smagi noasiņojušām sarkano divīzijām ir kauja jāpārtrauc. Tās komandieriem jāatzīst, ka varonīgu vīru sīkstums ir stiprāks par Staļina tankiem, par artilērijas viesuļgunīm, par masveida kājnieku triecieniem.

Kurzemē šai gadā nav Ziemassvētku. Satrauktie prāti klausās kaujas dārdos un cer. Kaut kur cilvēku sirdīs noslēpusies dzīvo pašāvība Dieva taisnībai. Tā nav mirusi arī šai skaudrajā svētku vakarā. Dzejnieki, tautas cerību un ciešanu mēra jūtīgie tulko-tāji, Kurzemes pēdējos Ziemassvētkos ar viņiem vienīgajiem piešķirto redzību īsās rindās ietver laikmeta vienreizējo lielumu un traģēdiju, kas ar negantu dzelzs roku žņaudz latviešu tautu.

Elza Ķezbere dzejolī „Latvija” raksta:

Latvija, tu tā kā rēta
Sirdī sāpi man;
Tavos laukos, druvās svētās
Nāves sirpji skan.

Latvija, tev atkal rokās
Mirstot dēli līmst.
Dzilās sāpēs, ļaunās mokās
Tumsā dienas dzimst.

Latvija, tak ticot rītam,
Latvis sauli min.
Lai mēs zūdam, lai mēs krītam —
Nākotni sirds zin.

Latvija, tu tā kā rēta
Dvēselēs mums dedz.
Bezgaldārgu, bezgalsvētu
Tevi gaisma sedz.

Veronikas Strēlertes divas četrpēdas rindas izsaka viņas svētvakara sajūtu svešumā dzejolī „Svētku smarža”:

Man svešas zemes drūzmā šķita,
Kāds manu vaigu liegi skar,
Un likās: skaistāka un cita
Šī pasaule ir šovakar.

Visapkārt ļaudis sarunājās,
Bet pēkšņā sapnī grimis viss —
Vējš labsirdīgs no dzimtās mājas
Bij svētku smaržu atpūtis.

Rakstnieks Pāvils Klāns svētku vizijā skata tālu aiz frontes palikušo tēva māju ar tās Ziemassvētku siltumu. Un daudzi Kurzemē un bēgļu ceļos Vācijā un Zviedrijā izjūt to pašu svētku brīnumu, kas vairs nav reālitate, bet tikai jūtu un domu iztēle.

„Latviešu Balss” 20. decembra numurā Klāns raksta: „... Reiz gadā mēs visi esam kopā, mājās. Ap mājas pavardu kā altāri savijas, risinās un satiekas neskaitāmi un neredzami jūtu un domu pavedieni. Visos šais laikos, kamēr vien Latvijai ir sava māte un bērni, tie ir bijuši stipri. Ja tie kaut reizi būtu trūkuši, sen vairs nebūtu arī tās apsnigušās mājas dzimtenē, kur Ziemassvētku naktī apsildīt rokas un sirdi pie baltās sveces.

Vecais nams guļ dziļi sniegā ieputināts. No rūts starp dārza kokiem staro uguntiņa, sniegs gurkst zem kājām. Vecais, sirmais tēvs, latviešu Dieviņš, šai naktī zvaigžņu zīmēs rāda ceļu uz dzimteni...”

Ziemassvētki! Kā reiz tos gaidīja Latvijas laimīgajos gados laukos un pilsētās! Kāds prieks valdīja ģimenēs, kad svētku priekšvakarā eglīti greznoja svecītēm un vizuļiem! Cik daudz siltuma izstaroja kaut dažas svecītes mūžīgi zaļajā eglītē, šai simbolā, kas pārcieš visas laiku maiņas! Šai gadā nav Ziemassvētku prieka, nav Ziemassvētku ne ielenktā Kurzemē, ne Vācijā izkaisīto bēgļu mītnēs. Neziņa, ļaunas nojautas, tēvzemes posts nespēj nevienā sirdī aizdegt svētku izjūtu.

Aiz Ziemassvētkiem ieraugāms jaunais 1945. gads. Ko tas nesīs? Pārmaiņas — jā, bet kādas?

Izskatu aizgājušam 1944. gadam sniedz latviešu leģionāru frontes laikraksts „Daugavas Vanagi”, atstāstot kādu preses konferenci Berlīnē ārzemju žurnālistiem. Kā neparastu gadījumu raksts piemin vācu leitnanta Abiša piedalīšanos konferencē, un to, ka viņš nav stāstījis par kaujām rietumos, bet par trešo atvaires kauju pie Dobeles Kurzemē. Šis ziņojums ir atzinības apliecinājums latviešu leģionāriem par viņu drosmi, izturību un

aukstasinību kaujās pret ienaidnieka milzīgo cilvēku un materiālu pārspēku. Pēc viņa vārdiem latviešu kaņavīra drosmei nav salīdzinājuma:

„Pazīstu jo labi Balkānu tautu cīņas un izturības sparū, bet spēkam un pārliecībai, kas mīt latviešu kaņavīrā, nav salīdzinājuma. Trešajā lielajā kaujā ziemeļos no Dobeles man bija izdevība runāt ar latviešu cīnītājiem. Mīlot un cienījot savu tēvzemi, latviešu leģiona kaņavīri cīnījušies pret boļševiku tankiem ar dūres granātām. Desmit līdz divdesmit soļu attālumā latviešu leģionārs aukstasinīgi ļauj pierīpot boļševiku milzu tērauda kolosam, lai pēc tam ar tanku dūres palīdzību iznīcinātu tā apkalpi. Šīs dūres granātas nespēj uzspridzināt tērauda milzeņus, bet lietojamas vienīgi tad, ja izmanīgs un drošsirdīgs kareivis, kāds ir latvietis, pa spraugu, vai lūku to iesviež tankā.”

Abi šis tālāk raksturo latviešu leģionāru pašai ziedību ar zīmīgu gadījumu. Kad bataljona komandieris pēc vācu kaņalauka tradīcijām piešķīr leģionāram atvaļinājumu, leģionārs no tā atsakās teīkdams: „Es došos atvaļinājumā tikai tad, kad mana dzimtene būs brīva no boļševīkiem.”

Tā ir svešnieka, vācu virsnieka liecība par mūsu vīru drosmi un izturību, tāda vīra liecība, kas kaņavīra bezbailību un cīņas sparū uzskatīja par augstāko tikumu.

Lai šie vācu leitnanta Abiša 1944. gada 30. decembrī teiktie atzinīgie vārdi blakus tiem, ko esam aplīecinējuši mēs pašī, ir maza un pazemīga piemiņa tiem daudzajiem nezināmajiem latviešu frontes vīriem, kuŗi bezbailīgi cīnījās un mira Volchovas purvos, grūtās atkāpšanās kaujās cauri Latgalei, Vidzemei, Zemgalei, ne pēdu latviešu zemes neatdodot par velti ienaidniekam Kurzemē līdz pat Vācijas kapitulācijas dienai un arī pēc kapitulācijas turpinot izmisīgās partizānu cīņas par Latvijas brīvību.

Dīemžēl, cilvēku atmiņa ir īsa, sevišķī ja tā saīstās ar pateīcību. Kaņavīrus cildīna kaņā, kad tiem jāaīzstāv tauta un valsts, bet, kad kaņš beīdzies, viņu upuŗi bieži vien aīzmirstas ātrāk par daudziem maznozīmīgiem gadījumiem.

Jauno 1945. gadu Kurzemes cietoksnī īevada leģiona ģenerālīnspektora ģenerāļa Bangerska pavēle leģionam:

„Kaņavīri, drošības un kārtības sargī!

Ir beīdzies drāmatiskais 1944. gads, kas visai pasaulei un arī latvju tautai nesī daudz posta un nelāīmes un prasījis daudz asaru un aīņu. Nav daudz tik drūmu gadu mūsu tautas īlgajā

vēsturē kā nupat pagājušais. Šis gads tagad ir beidzies, bet nav beidzies ļaunums, ko tas mums ir nesis.

No Latvijas teritorijas mūsu rokās palikusi neliela sala, ko vienā pusē apskalo jūras ūdeņi, otru iežogo kaujas uguns josla. Viņpus frontes mūsu tautas brāļi spiesti vergot boļševiku varai gan dzimtajā zemē, gan tālā svešumā vai arī smakt cietumos, no kuřiem vienīgais ceļš ved uz kapenēm. Šaipus frontes tautiešiem jāpamet grūtos pūliņos gūtā iedzīve un jāmeklē patvērums aiz jūras pie draudzīgās vācu tautas, lai saglābtu savas tautas nākotni savas un savu bērnu dzīvības un savas darba rokas.

1944. gadā jūs, kaŗavīri, esat nostaigājuši gaŗo cīņas ceļu no Volchovas un Neveles līdz Džūkstei, Dobelei, Saldum un Liepājai, visu laiku ar savu drosmi un izturību, ar saviem ieročiem rakstīdami spožas lappuses latviešu cīņu vēsturē... Nobeidzot 1944. gadu, izsaku jums, mani kaŗavīri, dziļāko pateicību par sīkstumu un izturību, ar kādu esat pārcietuši gājienu un cīņu grūtības, par drosmi un uzņēmību, ar kādu esat vērsušies pret ienaidnieku, par uzticamību un nelokamību, ar kādu jūs turaties pie Latvijas atbrīvošanas idejas... Mūsu devīzei jaunajā gadā jābūt — uz priekšu!

Novēlu jums, ieejot jaunā gadā, spēku un enerģiju mūsu cīņas sekmīgai nobeigšanai. Uzvara būs pārciesto grūtību atalgojums.

Dievs, svētī Latviju!”

Archibīskaps T. Grīnbergs vecā gada izskaņai un jaunā gada ievadījumam ņēmis pravieša vārdus: „Dieva žēlastība un apžēlošanās ir bezgalīga.”

„Latvju Balss” 6. janvāŗa numurā archibīskaps, rakstīdams par noskaņojumu gadu maiņā, saka: „Ar nopūtām mums vecais gads ir jāizbeidz un jaunais jāuzņem. Bet lai mums gadu maiņā ieskanas sirdī un dvēselē vārdi: ‚Dieva žēlastība un apžēlošanās ir bezgalīga’... Dieva žēlastība un uzticība mūs pavadīs. Dieva mīlestība gaismos un sildīs mūsu dzīvi. Par to nešaubīsimies. Dievs redz tavas bēdas un neatraus tev nekad savu žēlastību un palīdzību. Dievs, ja tas būs viņa prāts, dos mums miera un svētības garu, pārvedīs mūs dzimtenē un ļaus mums izjust viņa žēlastību un palīdzību, ļaus visai tautai kopīgi lūgt: Dievs, svētī Latviju!”

Profesors T. Celms, ieejot liktenīgajā 1945. gadā, arī veltījis dažus stiprinošus vārdus. Viņš raksta: „Ja dzīves un kultūras likteņus noteiktu tikai ārēji lielais un rupji spēcīgais, tad mūsu

mazās, pašreiz tik dragātās un plašajās Eiropas un Āzijas telpās izkaisītās tautas liktenis jau būtu bezcerības imisuma apzīmogots. Tomēr vēstures pieredze jau vairākkārt rādījusi, ka var nogrimt iznīcībā pat ārēji visvarenākie vēstures veidojumi un ka var saglabāties mazās un ārējā spēkā nesvarīgās tautas tad, ja tās ir spējīgas īsto kultūras vērtību radišanā un varonīgas to aizstāvēšanā.

Tāpēc nav nepieciešams pakļauties minētam izmisumam, bet gan ir pamats cerēt, ka pašreizējo pasaules vēstures notikumu pārkoņdārdoņā arī mūsu tauta izdzīvos un ka brīdī, kad tautas atkal reiz varēs nodoties radošam miera darbam, mēs varēsīm no jauna celt un spoži veidot mūsu tik drausmīgi dragāto tautas dzīvi.”

Arī publicists un dzejnieks Kārlis Rabācs, kas daudz rakstījis Latvijā un svešumā, bet maz rakstu parakstījis ar savu vārdu, gadu mijā leģiona vienību un policijas izdotā žurnālā „Latvieši Cīņās” ievietojis rakstu. Šis raksts līdzīgs daudziem citiem Rabāca rakstiem, kuņos dzejnieka degsme un vīzijas mijas ar publicista prāta auksto vērtējumu. Šim rakstam Rabācs izraudzījis virsrakstu „Latvija mūsu sirdīs”.

„Drūmi, drūmi šalc Latvijas egles. Tās ir pielijušas ar rudens lietu, bet vēl vairāk ar tautas asarām, mokām un izmisumu. Zem viņu platajiem zariem ir bijusi pajumte bēgļu pulkiem; savas mājas zaudējušās mātes tur noliekušās pār saviem mazajiem, un sirmi vīri ugunskura blāzmā tur ir apsūdzējuši likteni, kas tiem liedzis laimi atdušēties dzimto novadu kapu kalnos. Kāda vēsturē nepiedzīvota baiga drāma šķietami ir beigusies, bet neredzami turpina plosīt divi miljoni siržu.

Un tomēr ir kāds spēka avots, kas mums pavēl lepmi pacelt noliektās galvas un sirdis bruņo ar drosmi un apņēmību. Tas ir skaists, dižens sapnis, kas dzīvo asinīs un pasargā no bojāejas; mirdzoša vīzija stāv acu priekšā, un klusos brīžos mēs dzirdam, cik drūmi šalc Latvijas egles. Mums ir liegts sajust zem savām kājām Latvijas smiltis, bet Latvija pati dzīvo mūsu sirdīs.

Bet lai kā tas būtu, savu nākotni mēs veidojam un veidosim ar cīnītāju sirdīm, kuņās paslēpts mūsu lielākais svētums un dārgākā manta — dzimtene. Šis visu latviešu siržu sapnis mums jāpārvērš par īstenību — Latvijai mūsu sirdīs atkal jātop par zemi, kas nolemta mūsu tautai. Un kamēr vien Latvija būs mūsu

sirdīs, mums netrūks arī spēka par to cīnīties un ticēt ar dzejnieka Kārļa Skalbes ticību:

Pret kalnu egles aug tik slaiki,
Ir visur apslēpts dailes tēls.
Nāks citi gadi, citi laiki,
Un celsies viss, kas augsts un cēls.”

Šķirstot nodzeltējušās latviešu frontinieku laikraksta „Daugavas Vanagi” lappuses 1945. gadu ievadot, acīm gažām paslīd pazīstami vārdi, ar kuņiem vai nu atbrīvošanas kaŗā, vai Latvijas brīvības gados iznācis sastapties un pat kādu mūŗa posmu pavadīt kopā.

„Tā zeme paliks mūsu,” uzrunā sava pulka kaŗavīrus pulkvedis N. Galdiņš. Ar viņu kopā beidzām Latvijas Kaŗa skolas pirmo izlaidumu. Citā laikraksta lappusē sastopos ar Arsenija Podnieka vārdu. Arī viņš ir no pirmā izlaiduma, bet vēlāk dzīvē izvēlējās žurnālista karjēru. Kam gan nav prātā interesantie kaŗa stāsti ar parakstu „Ārtis”. Arī rakstā „Gads kaŗa viesuļu auros” manu jauno dienu līdzgaitnieks atbrīvošanas kaŗā raksta par izciliem leģionāriem. Varonīgi cīnītāji Podnieka iztēlē vienmēr bijuši kaut kas līdzīgs pārdabīgām būtēm, kuŗās atspoguļojas laikmetu un tautu likteņi. Arī šai rakstā viņš piemin tos, kas bijuši stipri un uzticīgi līdz galam savam kaŗavīra un tēvzemes sarga pienākumam: „... tikai sāpes pacēļ cilvēku līdz gara diženumam, vilšanās dara gudru, un šaubu mokās dzimst atziņas.” Pie saviem Krievzemes sala varoņiem aizgāja Veiss, bruņinieks un kavalieris, vīrs, kas ienaidnieka burzmā metās kaujās alkstošs kā peldētājs vilņos. Vienmēr skumjo smaīdu līdz pēdējam mirklīm sejā paturot, citu dzīvībām sevi upurēja Aperāts. Kaŗa spieķi jautri vicinādams, liegā sniega kupenā uz mūŗu iegulās Jukovovics. Klusu aizmīga Graumanis, lielais kaŗotājs un nākotnes sapņotājs. Bail turpināt, cik lielā pulkā stāv zināmie un nezināmie, kuŗu tukšie acu dobumi mūs pavada aizmūŗa skatiem. Kā sapnī vēl vīd vietu vārdi — Luga, Stāraja Rusa, Opočka, Ostrova — šie neizgāŗamie ceļa stabi gar pasaulē vēstures lielceļu... Cik vareni dārdēja Skaīstlauka stobri. Kā svētceļnieks krustu, tā Imantas vārdu augstu pecēlis, savu pulku kaujā veda Lobe, filozofs, kam dievišķais ir latvisks. Kur liels tad bija augumā nelielais Janums! Ar kādu baīgu mieru Kočiņa kaŗa plaujammašīna rakstā gāza ienaidnieka vālus!

Artis-Arsenijs Podnieks, varoņu un tēvzemes cildenuma apbrīnotājs ar rētu sejā, ko ieguva neuzmanīgi metot Kaŗa skolas apmācībās rokas granātu! Pēdējo reizi viņu sastapu bēgļu gaitās Libekā. Bija aprimušas izmisīgās Kurzemes kaujas un bargie likteņa vēji kā no koka atrautas lapas dzenāja tēvzemei atrautos latviešus pa svešu zemju ceļiem. Nu jau sen viņš ir pievienojies viņā saulē tiem latviešu un citu tautu cīnītājiem, kuŗi vēsturi dara nemirstīgu un kuŗus viņš izteiksmīgāk nekā jebkuŗš cits latviešu rakstītā vārda meistars darija zināmus un izprotamus latviešu lasītājiem.

Citā vietā kaŗa ziņotājs Andrejs Spekke stāsta par saviem novērojumiem tiešā frontes aizmugurē. Lasot viņa vārdu, atmiņā nāk 1937. gads Sabiedrisko lietu ministrijā. Līdz iesaukšanai obligātā kaŗa dienestā Andrejs bija sabiedrisko lietu ministra sekretārs. Jauns, dzīves priecīgs, cirtainiem matiem, slaida auguma ar skaisti veidotām aristokrātiskām rokām. Kurzemes kauju laukā 1945. gada pirmajās dienās viņš raksta: „Cilvēks pierod pie visa kā. Cik sāpīgi bija redzēt pirmās kaŗā skartās tukšās latviešu mājas, saārdītos tīrumus! Kaklā kaut kas sažņaudzās, redzot pirmo reizi gaŗo bēgļu rindu. Cik drūmi acis vērās ugunsgrēku blāzmas apgaismotās nakts debesīs. Tad tas atkārtos katru dienu. Tam tā bija jābūt, tur nekā nevarēja grozīt. Atlika tikai cīnīties, lai kādā dienā grieztu atkal visu par labu...”

„Cilvēks pierod pie visa kā,” rakstīja Andrejs Spekke pirms vairāk nekā divdesmit pieciem gadiem, inteliģents jauneklis ar izsmalcinātu gaumi. Tagad viņš sen vairs nav jauneklis. Vai viņš vēl domā, ka cilvēks pierod pie visa kā? Cilvēks, sevišķi tādos posta gados, kas skāruši mūsu tautu, ir spiests samierināties ar daudz ko, bet pierast? Kā var pierast pie netaisnības, pie pazemojumiem? Kamēr vēl cilvēks domā, pierast pie visa kā nav iespējams. Un droši vien arī Andrejs, pat pēc vairākiem gadu desmitiem, pie daudz kā nav pieradis.

„Mūsu leģionāri cīnās, cīnās neuzvarēti,” kādam kaŗa ziņotājam gadu mijā teicis dzelzkrusta bruņinieks, kapteinis Žanis Butkus. Un atkal atmiņas, lasot šo vārdu, aizved pāri gadu desmitiem uz šaujamo laukumu Stopiņos, kur norisinājās gadskārtējās aizsargu šaušanas sacīkstes. Vidēja auguma aizsargu organizācijas vada komandieris, ja atmiņa nevil, no Tērvetes pagasta, parasti bija viens no pirmajiem. Ar neparastu mieru, savu ieroci rūpīgi sargādams, viņš ieņēma vietu uguns līnijā. Tikai reta

lode neaizsniedza mērķa centru. „Butkus atkal pirmais!” tā vairākus gadus no vietas sacīkšu vadītājs ziņoja aizsargu priekšniecībai.

Aizsarga Butkus rokās kara šautene bija šaušanas sporta ierocis, līdz nāca Baigais gads ar drausmīgo Maskavas terroru, kas paņēma arī Butkus tuviniekus. Kad organizēja leģionu, Butkus atradās cīnītāju pulkā. Šis mierīgais un klusais Zemgales saimnieks kļuva bargs karotājs. Viņa raidītās lodes vairs nemeklēja apaļās ripas centru sacīkšu mērķī, bet sarkanās armijas uzbrucējus. Butkus kaujas laukā bija saglabājis to pašu mieru, aso skatu un drošās rokas, kas viņu izvirzīja sacīkstēs pirmajās vietās. Un, ja viņš būtu skaitījis tos, cik no sarkano ierindas izrāva viņa ierocis, droši vien viņš būtu viens no pirmajiem, ja ne pats pirmais leģionāru vidū. Ne paaugstinājumi, ne augsti apbalvojumi viņu nemulsināja. Mierīgs, dažkārt vientuļš, viņš atradās tur, kur bargais atriebības likums deva iespēju nolīdzināt viņa ģimenei nodarīto ļaunumu.

Kā spožs zibens pie drūmām kara debesīm uzliesmoja Andrejs Eglītis ar aizrautīgi patriotisko dzeju. Lasot viņa dzejas, kas rakstītas Kurzemes ielenkuma laikā vai citos iepriekšējos leģionāru cīņas posmos, rodas sajūta, ka viņš tās rakstījis pēc tam, kad, bezcerīgi nogrimis tēvzemes un tautas posta bezdibeņos, atkal uzpeldējis virspusē un redz tikai vienu ceļu, vienu vienīgu, kas var novest tautu atkal pie brīvības, kas neļauj tautai pazaudēt nacionālās eksistences apziņu. Un šis vienīgais ceļš Egliša izjūtā ir — cīņa. Ieroču cīņa kaļalaukā, garīga cīņa patriotiskas degsmes saglabāšanai trimdas apstākļos. Vēlākos gados daudzkārt atkārtotais viņa dzejolis „Liec zobenu zem galvas” iespiests Kurzemes cīņu laika beidzamos mēnešos „Daugavas Vanagu” 5. janvāra numurā.

Liec zobenu zem galvas
Un dziļi neiemiedz, —
Tavs gods un tēvuzeme
Tev cieši dusēt liedz.

Liec zobenu zem galvas,
Liec to pa cirtienam,
Tas pedējais, kas sakāms,
Būs jāpasaka tam.

Liec zobenu zem galvas,
Lai tava tauta dus.
Tā nomodā un sapņos
Zin savus kareivjus.

Andreju Eglīti pirmo reizi sastapu Ņujorkā, kad viņš ar priekšlasījumu virkni viesojās Amerikas Savienotajās Valstīs. Klausoties viņa priekšlasījumā Draudzes namā, man radās sajūta, ka Eglītis grēko, savu izcilo dzejoļu vietā lasīdams kādu apceri par laikmetīgiem notikumiem. Pēc manas izjūtas Eglītis pilnīgi spēj izteikt sevi un savus pārdzīvojumus tikai dzejā.

Atkal aizgāja gadi. Braucot Apspiesto Eiropas Tautu Asamblejas uzdevumā uz Eiropu, iegriezos arī Stokholmā, manas trimdas posma pirmajā apmešanās vietā. Apmeklēju arī Zviedrijā Latviešu Nacionālo Fondu, kuŗa dvēsele, ja tā ļauts izteikties, vēl vienmēr ir Eglītis. Likās, ka gadi kopš mūsu tikšanās Ņujorkā nebija viņu ietekmējuši. Vismaz acīm redzami ne. Ar skatienu kaut kur tālumā vērstu viņš runāja gandrīz vai tāpat kā Ņujorkā: ko varētu darīt vēl vairāk, lai aktīvāk iesaistītu patriotiskā darbā kūtros, bet sevišķi tos, kas ieģrimuši personīgo ērtību mīkstajos sēdekļos. Savā domāšanā viņš ir aicinātājs un apsūdzētājs.

Ar Eglīti mums nav pārāk daudz kopēja, ja neskaita kalpošanas prieku latviešu tautas labākai nākotnei. Eglītis ir dzejnieks, mana domāšana meklē praktiskus ceļus. Bet viens notikums mums ir kopējs: abi esam dzimuši vienā un tai pašā mēneša dienā.

Liepājas laikraksta „Tēvija” 4. janvāra numurā iespiests ģenerāļa Bangerska uzsaukums tiem, kas pēc kureliešu likvidešanas vēl slēpās Ventspils un Ugāles lielmežos. Uzsaukumu ģenerālis sāk ar apliecinājumu, ka tikai vienotībā esot spēks, un tālab aicina tos, kas paslēpušies mežos, labprātīgi pievienoties leģionāriem.

Uzsaukuma beigu daļā ģenerālis Bangerskis saka:

„Visiem, kuŗi līdz 1945. gada 31. janvārim pieteiksies kādā no latviešu policijas dienesta vietām tālāk sūtīšanai uz sapulcēšanās vietu Ventpilī vai Liepājā, nodrošināta labvēlīga apiešanās, pie kam tie, kas izvairījušies no iesaukšanas vai atrāvušies no savām vienībām, pēdējām izbraucot uz Vāciju, tāpat arī Latvijas policijas savrupdienesta un aizsargu organizācijas lo-

cekļi, kas, nezinādami patiesos apstākļus, pieteikušies ģenerāļa Kureļa grupā, netiks sodīti.”

Skrejlapā tālāk ziņots, ka sarkanās armijas trešā lielofensīva Kurzemē beigusies pēc 11 dienu ilgām, smagām kaujām. Uzbrukums izdarīts 70 kilometru platā frontē, raidot cīņā 46 strēlnieku divīzijas un 22 tanku triecienlielgabalu vienības. Laikā no 21. līdz 31. decembrim ienaidnieks izšāvis 1,3 miljonus granātu. Kaujā iznīcināti 513 padomju tanki.

Īsa skaitļu bilance, bet tikai tie, kas šo lielofensīvu atvairīja, aizstāvēt Kurzemes cietoksni, zinās patieso cenu, par kādu šī uzvara iegūta.

Laikam nekad tie, kas paši nav bijuši Kurzemes ielenkumā un piedalījušies negantajās atvairē kaujās, nespēs ne pareizi izprast, ne novērtēt to, kam, rakstot šīs rindas, nespēju atrast pareizo apzīmējumu. Varonība? Patriotisms? Izmisīga pieķeršanās pēdējam tēvzemes stūrītim? Katrs šis apzīmējums, liekas, izsaka tikai daļu, un arī visi kopā vēl neaptver to, kas Kurzemes aizstāvjus, ieskaitot aizmuguri, pārveidoja viņās bargajās dienās par vienu kopēju organismu, kas pazina tikai vienas bailes — zaudēt Kurzemi.

Kā lai citādi izprot kādu ievainotu latviešu kareivi, kas ārstēties Copotas slimnīcā Vācijā. Vaicāts par labsajūtu, viņš atbildējis: „Te jau ir labi. Telpas lielas, gaiss, uzturs labs. Āsti un māšas agrāk strādājuši Latvijā, zina un pazīst latviešus, tāpēc laipni un atsaucīgi. Taču nav citas vēlēšanās kā — atpakaļ uz Kurzemi.”

„Daugavas Vanagi” 27. februāra numurā ziņo par bruņinieku krusta piešķiršanu četriem 19. divīzijas varonīgajiem cīnītājiem. Šie četri ir: Galdiņš, Ādamsons, Ancāns un Ansons. Praudīņam piešķirts vācu krusts zeltā.

Kamēr Kurzemē 1945. gada pirmajos mēnešos norisinājās latviešu tautas traģēdijas viens cēliens starp divām okupācijas varām, ko raksturo tāda latviešu kaŗavīru varonība, kādu grūti sameklēt modernā kaŗa vēsturē, tikmēr frontes aizmugurē un Berlīnē veidojās kaut kas līdzīgs traģikomēdijai ar vairāku valdību „taisīšanu” apmēram vienā laikā.

VALDĪBU „TAISIŠANA” VAIRUMĀ

Kamēr Berlīnē, slēpdami viens no otra savus nolūkus, vācu okupācijas laika latviešu politiķi virināja iestāžu durvis, Latvijā organizējās politiskas grupas, kas ticēja 1918. gada brīnumam. Šo ticētāju starpā nebija gadījuma cilvēki, bet nopietni politiķi, kuŗus laimīgs liktenis bija pasargājis kā no Maskavas NKVD, tā Hitlera GESTAPO terrora. Šie agrākie politiskie darbinieki, kas piederēja Latvijas parlamenta laika lielākām partijām, bija apvienojušies Latvijas Centrālā Padomē (LCP) un darbojās lielā slepenībā kā pretestības organizācija vācu okupācijas varai. Šī politiķu grupa, spriežot pēc „Latvju Enciklopēdijā” atrodamās informācijas, nodarbojusies ar daudzām un dažādām problēmām, ieskaitot Saeimas reformu un Baltijas valstu konfederāciju.

Starp Latvijas Centrālās Padomes lēmumiem atrodams kāds, kas nesniedzas tālā nezināmā nākotnē, bet attiecināms tieši uz pastāvošiem apstākļiem. Šis lēmums noraida katru sadarbošanos „ar vācu okupācijas varu un piedalīšanos tās kontrolētās iestādēs un organizācijās”. Tas, acīm redzot, ir saprotams tā, ka LCP principā ir nostājusies arī pret leģionu, jo arī leģions bija vācu okupācijas varas kontrolēts iestādījums. Nostājoties opozīcijā pret leģionu, LCP slepenībā organizēja savu armiju. „Enciklopēdijā” teikts: „LCP aprindās valdīja uzskats, ka Otrā pasaules karā, noasiņojot Vācijai un Krievijai, atkal radīsies situācija, kad Latvijas patstāvības nodrošināšanai būs nepieciešami pašu bruņotie spēki”. Šim nolūkam pie LCP darbojusies militāra komisija, kuŗai pulkvedis Janums sniedzis kārtējus pārskatus par stāvokli frontē, bet ar ģenerāļa Kureļa grupu sakarnieks kapteinis Upelnieks pastāvīgi uzturējis kontaktu.

Grūti iedomāties, uz kādiem apsvērumiem LCP vadošie darbinieki dibināja pieņēmumu, ka, noasiņojot Vācijai un Krievijai, varētu atkārtoties kaut kas līdzīgs 1919. gadam. Un, ja LCP vadījās pēc šāda pieņēmuma, kālab tai bija jāmeklē Kurzemes mežos daži simti kureliešu vājā ģenerāļa Kureļa un fantasta Upelnieka vadībā, bet ne leģionāru desmiti tūkstoši. Vai tie nebija latviešu vīri, kas, nīzdami vāciešus, cīnījās ar tiem kopā pret vēl ļaunāko ienaidnieku — Maskavas komūnismu? Vai bija iedomājams, ka tad, ja atkārtotos 1919. gada politiskais un militārais stāvoklis, būtu kādai valsts atjaunošanas varai iespējams

balstīties tikai uz dažiem simtiem vāji apbruņotu, maz disciplinētu kureliešu, atstumjot malā kaujās rūdīto un disciplinēto leģionāru palīdzību? Bet varbūt visam pamatā atrodams vēl naivāks izskaidrojums — LCP vadība, prestiža dēļ, vēlējas, lai tai būtu pašai savs kaŗaspēks? Tais apjukuma gados bija jāsapas ar daudzām divainībām. Iespējams, šī bija viena no tām.

Izmisuma brīžos cilvēki, pat tādi, kas apbalvoti ar aukstu prātu, tic neiespējamam. 1944. un 1945. gadā 1919. gada atkārtšanās bija absolūti neiespējama. 1919. gadā Vācija un Krievija bija kaŗā noasiņojušas. Tas pats atkārtojās Otrā pasaules kaŗā. Bet Otrā pasaules kaŗā Krievija bija sabiedroto pusē un cīnījās pret Hitleru. Pastāvēja tikai divas iespējas: vai nu Vācijas uzvara, kas jau 1944. gadā bija bez izredzēm, vai sabiedroto un Padomju Savienības uzvara. Kā viena, tā otra iespēja izslēdza 1919. gada atkārtosanos, kur mēs paši ar vājiem spēkiem būtu spējīgi zemi atbrīvot vai nu no vāciešiem, vai krieviem. Varēja pieņemt vēl vienu utopisku varbūtību — Amerikas Savienotās Valstis un Anglija pavēlēs sarkanajai armijai atstāt kaŗa laikā okupētās zemes, to starpā arī Baltijas valstis. Vai uz šādu pieņēmumu, vai varbūt kādu citu līdzīgu ar vēl necīgākām reālītes iespējām varēja politiski domājoši cilvēki balstīties un cerēt, ka atkārtosies 1919. gads, kad, noasiņojot Vācijai un Krievijai, atkal radīsies situācija Latvijas patstāvības nodrošināšanai pašu latviešu bruņotiem spēkiem!

Generāļa Bangerska „Atmiņās” ir atrodams nedaudz vairāk par kureliešu politiskiem mērķiem. Vismaz tik, cik par tiem izteicies ģenerāļa Kureļa stāba priekšnieks kapteinis Upelnieks. Vai tie bijuši tikai Upelnieka uzskati, vai tos iedvesmojuši kādi citi iestādījumi, piemēram, LCP, Bangerska „Atmiņās” nav atrodams. Arī Bangerskis tos piemin tikai pēc A. Dravnieka atstāstījuma rakstā, kas iespiests „Latvijā” 1951. gada 7. 2. Pēc šī raksta Upelnieka atzinumi 1944. gada 9. oktobrī bijuši šādi:

- a. Ir pienākusi situācija, kāda bijusi 1919. gadā.
- b. Jānodibina Pagaidu valdība un jāproklamē Latvijas neatkarības atjaunošana.
- c. Latviešu Pagaidu valdība pārņem zemes aizsardzību un uzaicina vācu kaŗaspēku pakļauties Latvijas armijas virspavēlniecībai.
- d. Jānodrošina kustība no Ventspils uz Zviedriju, un Ventspils

osta jārezervē kā pēdējais atkāpšanās ceļš uz Zviedriju, ja Kurzemi nevarētu noturēt.

Pie šīs Upelnieka fantazijā uzburtās 1919. gada situācijas atkārtotā gēnerālis piebilst:

- a. Lieki pierādīt, ka pavisam nebija 1919. gada situācija. 350.000 līdz 400.000 vīru stiprā vācu armija ar pūlēm turējās pret krievu pārspēku. Tukšās joslas nebija un nevarēja būt (arī 19. divīziju ieskaitot). Kāda nozīme Kureļa 900 vīriem?
- b. Kāda nozīme būtu pagaidu valdībai?
- c. Ko dotu šī valdība vācu kaŗaspēkam ieroču, municijas un pārtikas ziņā? Kāpēc latviešiem pakļautais vācu kaŗaspēks cīnītos sekmīgāk pret boļševikiem nekā būdams pakļauts vācu valdībai? Vācu bruņoto spēku aizvējā un aizsardzībā dibinātā valdība būtu arī spiesta rīkoties tā, kā vācu bruņotie spēki to noteiktu.
- d. Pēdējo atkāpšanās ceļu uz Zviedriju varbūt nodrošinātu, bet kam? Valdībai, varbūt; bet kaŗaspēku izdotu boļševikiem tā kā tā.

Plāns bija fantastisks, konstatē gēnerālis Bangerskis. Šim slēdzienam var tikai pievienoties: plāns ir bijis fantastisks. Bet tas nebija vienīgais valdības „taisīšanas plāns Hitlera imperijas traģiskā norieta mēnešos, kas apzīmējams par fantastisku.

Kā zināms, kureliešu pasākums Ventspils mežos beidzās traģiski: vācu kaŗa tiesa notiesāja uz nāvi un nošāva sešus kureliešus, to starpā arī kapteini Upelnieku. Vienu grupu sagūstīto kureliešu nosūtīja uz Štuthofas koncentrācijas nometni, bet otra grupa — 298 cilvēki, bez apsardzības — kā to ziņo majors Augstkalns — ieradusies Gotenhāfenā, kur tos savā rīcībā pārņēmusi leģiona vadība.

1944. gada beigās „Rusischer Hof” viesnīcā meklēju kādu paziņu, jo šī viesnīca Fridriha ielas pietātnes tuvumā bija kļuvis par Berlīnē iebraukušo latviešu satikšanās vietu. Nejauši tur sastapos ar gēnerāli Bangerski un pulkvedi Silgaili, kuŗus pazinu jau Latvijā. Bez viņiem pie galda sēdēja vēl kāds jauns leitnants, Bangerska adjutants, ar vācisku uzvārdu. Pēc visai nenozīmīgām sarunām par dzirdētiem jaunumiem, laikam pulkvedis Silgailis stāstīja, ka esot nodoms dibināt Latviešu Nacionālo Komiteju vai ko līdzīgu ar pagaidu valdības funkcijām. Patlaban par to notiekot sarunas ar vācu valdības pārstāvjiem.

Klausījos ar ziņkārību un bažām. Bija grūti saprast, ka tik piedzīvojuši vīri kara lietās, kāds bija ģenerālis Bangerskis un pulkvedis Silgailis, nevarēja saskatīt Hitlera Vācijas drīzu gaļu un bija gatavi ar to saistīties tālākām saitēm, dibinot vai nu kādu komiteju, vai pagaidu valdību, vienalga, kādu nosaukumu tai dotu Himlera iestādes.

Neatceros, vai Bangerskis, vai Silgailis jautāja, kādas esot manas domas šai jautājumā.

Pazinu Bangerski un Silgaili. Zināju, ka viņi vēlējās darīt tikai labu latviešu tautai un Latvijai tās nestundā. Labprāt vņiem vaļsirdīgi pateiktu, ka pēc manām domām no kaut kādas komitejas vai pagaidu valdības dibināšanas vajadzētu atturēties, lai mēs jau tā slikto stāvokli neizbēgamā Vācijas sakāves gadījumā nepadarītu vēl ļaunāku. Šoreiz tikai izvairīgi iebildu, ka var jau būt, ka ideja nav slikta, bet grūti izprast, kādas iespējas būs šādam iestādījumam kaut ko reālu darīt, ja to dibinās un tas darbosies svešā zemē. Uz šiem iebildumiem saņēmu atbildi, ka pats dibināšanas akts notikšot Vācijā, bet pēc tam vai nu visa komiteja, vai vismaz tās daļa pārceļoties uz Liepāju, lai tiešo darbību turpinātu uz latviešu zemes.

Apmēram ar to mūsu saruna par domāto Latvijas pagaidu valdības „taisīšanu” izbeidzās. Bet tai sekoja kāda cita citā sabiedrībā. 1945. gada janvāra sākumā daži Rīgas laika paziņas mani uzaicināja pusdienās. Izrādījās, ka šais pusdienās nebija aicināti tikai daži paziņas, bet krietns pulciņš man pilnīgi svešu cilvēku, to starpā arī kāds Vācijas ārlietu ministrijas augstāks ierēdnis P. Kleists, kas kā labs krievu valodas pratējs bija pavadījis Ribentropu 1939. gada augustā uz Maskavu nelaimīgā līguma slēgšanas gadījumā. Kleists, kas bija mans galda kaimiņš, sarunājoties ieminējās, ka tuvākā laikā tikšot dibināta latviešu valdība savu lietu kārtošanai kā Vācijā, tā Kurzemē. Kleists vaicāja, vai es būtu ar mieru šādā valdībā piedalīties.

Lai kaut kā izvairītos no tiešas atbildes uz šo nepatīkamo jautājumu, pus pa jokam, pus nopietni atbildēju, ka es sen vairs par politiku neinteresējos, un domāju, ka manai veselībai būs labāki ar to nenodarboties līdz Vācijas uzvarai. Domāju, ka Kleists izprata pareizi manu atbildi un izbeidza sarunu par šo tematu.

Kaut kur šādas pagaidu valdības „taisīšanas” darbi laikam tika turpināti. Un ne bez uztraukumiem! Tā Bangerskis bija

kaut ko saklausījis par bīstamu konkurenci. 1945. gada 1. janvārī vēstulē pulkvedim Silgailim viņš raksta tā:

„... Vispirms — vai tāda Nacionālā Komiteja, kādu mēs, projekta iesniedzēji, bijām paredzējuši, vispar nodibināsies? Kā redzams, citām grupām ir bijuši citi projekti, un proti — saaicināt vāciešiem pieņemamas 7—8 personas un iesniegt pieprasījumu to apstiprināšanai. Tāpēc arī ģenerālis Bergers aicināja izteikties par dažām personām, tāpēc arī reichsministrs Rozenbergs ar savu cilvēku bija ieteicis sastādīt Nacionālo komiteju Dankeram. Bet arī no latviešu puses bija redzama ārkārtīga aktivitāte. Stipri vien darbojās Freimanis, Reinharde, bija pieaicināti dūšīgi balsti palīgā — Alfreds Bērziņš un Valdmanis, bet Valdmanis jau visu laiku tur apgrozās...”

Kaut ar daudzgu novēlošanos, jāpaskaidro, ka Bangerska bažas, zīmējoties uz „dūšīgiem balstiem”, vismaz attiecībā uz manu personu, bijušas pilnīgi nedibinātas. Freimanis nekad mani nebija aicinājis piedalīties kādā valdības „taisīšanā”. Domāju, ka tas pats atiecināms arī uz otru minēto personu — A. Valdmani, jo pēdējais tai laikā vairs nebija Berlīnē.

Kā redzams no ģenerāļa Bangerska piezīmēm, jaunā iestādījuma dibināšanai, ko brīžiem apzīmē par Latviešu Nacionālo komiteju, brīžiem par Pašpārvaldi, brīžiem par Pagaidu valdību, bijušas diezgan lielas dzemdību grūtības, lai saskaņotu dažādos uzskatus. No Kurzemes Berlīnē bija ieradies pulkvedis Galdiņš un 19. divīzijas vārdā pieprasījis, lai tanī ieiētu tikai kaņavīri: Galdiņš pats, pulkveži Osis, Kociņš un Skaistlauks. Arī vācieši 13. februārī, dienu pirms izbraukšanas uz Komitejas dibināšanas sēdi Drēzdenē, pieprasījuši, lai viņus iepazīstina ar projektētās komitejas locekļu sastāvu. Kad Bangerskis iesniedzis savu sarakstu ar 20 kandidātu vārdiem, vācieši septiņus vārdus šai sarakstā pastrīpojuši kā nevēlamus, bet no savas puses ieteikuši Grapmani, Raitumu, Kociņu, Osi, Galdiņu un citus.

15. februārī paredzētā Nacionālās komitejas sēde nevarēja notikt, jo iepriekšējā dienā bumbvežu lieluzbrukumā Drēzdeni smagi izpostīja. Šī iemesla dēļ dibināšanas sēde notika 20. februārī Potsdamā.

Pēc žurnālista V. Baltkāja apraksta „Latvju Balss” 24. februāra numurā Latvijas Nacionālās komitejas dibināšanas sēde notikusi 1945. gada 20. februārī Potsdamas pilsētas vecās pils sēžu zālē, kas bijusi svinīgajam gadījumam piemēroti uzkopta.

Noliktā stundā, tas ir trijos pēc pusdienas, vietu pie runātāja pults ieņēmis Latvijas zemes pašpārvaldes pirmais ģenerāldirektors ģenerālis O. Dankers. Pēc viņa priekšlikuma par sanāksmes sekretāriem vienbalsīgi izraudzīti sturmbannfīrers Karlsons un direktors Niedra. Sekretāru vēlēšanām seko Dankera runa, kurā viņš iepazīstina uzaicinātos padomes locekļus ar „Latvijas pagaidu satversmes principiem”.

Ziņojumā Dankers paskaidro, ka Zemes pašpārvaldes tehniskā rakstura darbība izbeigusies 1944. gada 27. septembrī, kad Zemes pašpārvaldes locekļi saņēmuši rīkojumu doties uz Berlīni — ieņemto Austrumapgabalu reichsministra rīcībā.

Pašpārvalde arī pēc ierašanās Berlīnē bijusi pārliecībā, ka tā kā vienīgais oficiālais latviešu tautas pārstāvības orgāns nav atbrīvota no pienākuma aizstāvēt savas tautas intereses. Šis pienākuma apziņas vadīta, tā vairākos iesniegumos kā ieņemto Austrumapgabalu reichsministram, tā arī Lielvācijas ārlietu ministram izteikusi viedokli Latvijas valsts tiesiskā stāvokļa jautājumā, kāds tas radies pēc 1940. gada 17. jūnija. Pašpārvaldes ierosinātās idejas gala rezultātā bijusi paredzēta „Latvijas valsts atjaunošana Jaunās Eiropas tautu kopībā”.

Runas tālākā daļā Dankers uzsver, ka arī leģiona ģenerālinpektors griežies ar vairākiem līdzīgiem iesniegumiem pie viņa augstākās priekšniecības, aizrādot, ka „... Latvijas atbrīvošana un Latvijas valsts atjaunošana ir vienīgais mērķis, par ko latviešu leģionāri cīnās”.

Šo kopējo pūliņu rezultātā esot radusies iespēja nodibināt Latvijas Nacionālo Padomi un Nacionālo Komiteju (pagaidu valdību), kuŗu uzdevums — pārņemt Latvijas tautas interešu pārstāvību. Vienotiem spēkiem un ciešā ieroču brālībā ar Lielvāciju jāturpinot cīņu par niknākā ienaidnieka — lielniecisma satriekšanu un Latvijas atbrīvošanu. Vadoties no pieredzējumiem un ievērojot kaŗa apstākļus, Zemes pašpārvalde atzinusi, ka dibināma jaunajiem apstākļiem piemērota latviešu tautas pārstāvība. Šīs Zemes pašpārvaldes pieņemtie atzinumi formulēti sekojoši:

a. Tautas interešu pārstāvība un valsts lietu kārtošana kaŗa laikā nododama vienas personas rokās, kas bauda kā tautas, tā arī frontes cīnītāju uzticību. Šai personai, nesot tautas priekšā ārkārtīgu atbildību, tiesības pašai izvēlēties savus līdzstrādniekus — atsevišķu resoru vadītājus.

b. Lai tautai būtu iespēja caur saviem pārstāvjiem nepārtraukti uzturēt sakarus ar vienpersonīgo valsts lietu vadītāju, pie viņa nodibināma Padomes Lietpratēju komisija no tautas dzīvē svarīgāko saimniecisko un kultūrālo lietu pazinējiem un darbiniekiem šajās nozarēs.

Vadoties no nupat izteiktām atziņām, Zemes pašpārvalde izstrādājusi un liek priekšā vienprātīgi pieņemt sekojošu Latvijas tautas interešu pārstāvības un viņas lietu pagaidu pārvaldes organu uzbūves projektu:

1. Latvijas valsts pārstāvēšanai un latviešu lietu kārtošanai pastāv Latvijas Nacionālā Padome un Latvijas Nacionālā Komiteja.

2. Latvijas Nacionālās Komitejas (pagaidu valdības) prezidenta izraudzīšanai un Padomes Lietpratēju komisijas izvēlēšanai Zemes pašpārvalde sasauca 1945. gada 15. februārī Drēzdenē Padomes pilnsapulci no latviešu brīvprātīgo leģiona, lielāko saimniecisko un kultūrālo organizāciju, trīs lielāko reliģisko konfesiju, sieviešu organizāciju un sabiedrisko darbinieku pārstāvjiem.

Diemžēl šinī dienā terrora uzbrukuma dēļ pilnsapulce nevarēja notikt. Tāpēc tā nolikta 20. februārī Potsdamā.

3. Padomes ievēlamā Lietpratēju komisija sastādās no 18 locekļiem, kuŗus ievēl Padomē ar vienkāršu balsu vairākumu. Komisijas locekļiem izvēl arī 6 vietniekus. Padomes Lietpratēju komisija pastāv kā padomdevējs orgāns pie Nacionālās Komitejas. Apspriešanai noliktos jautājumus Nacionālās Komitejas prezidents uzklāsa kā vairākuma, tā mazākuma ieskatus.

4. Padomes Lietpratēju komisijas sēdes sasauca Nacionālās Komitejas prezidents. Komisijas sēdes vada agrākās Zemes pašpārvaldes pirmais ģenerāldirektors kā pastāvīgs padomes priekšsēdētājs, vai viņa prombūtnes gadījumā Nacionālās Padomes izraudzīts vietnieks.

5. Latvijas Nacionālā Komiteja (pagaidu valdība) sastādās no Padomes izraudzītā Nacionālās Komitejas prezidenta un komitejas locekļiem — resoru vadītājiem, skaitā ne vairāk par 9, kuŗus izrauga un ieceļ Nacionālās Komitejas prezidents. Resoru vadītāji atbildīgi vienīgi Nacionālās Komitejas prezidentam.

6. Latvijas Nacionālās Padomes izraudzītais Nacionālās Komitejas prezidents nodod tajā pašā sēdē svinīgu solījumu tautai: „Svinīgi apsolos būt Latvijai uzticīgs, ziedot viņai visus savus

spēkus un pēc labākās apziņas pārstāvēt Latviju un aizstāvēt viņas intereses līdz tam laikam, kamēr radīsies tādi sadzīves apstākļi, kad pašai tautai būs iespējams mierīgā apdomā un bez ārējas ietekmes noteikt savas zemes politiskās sadzīves veidu. Visu par Latviju!”

7. Nacionālās Komitejas prezidents pārstāv Latviju uz ārieni.

8. Nacionālās Komitejas prezidentam un Nacionālai Komitejai ir tiesības un pienākumi, kādi pēc 1940. gada 17. jūnija Latvijā spēkā bijušiem likumiem bija noteikti augstākajam lkmdevējam un pārvaldes organam. Šajos pienākumos it īpaši ietilpst:

a) Politiski, saimnieciski un kultūrāli vienot visus latviešu tautas spēkus dzimtenē, tuvumā un tālumā.

b) Sekmēt cīņu pret boļševismu.

c) Rūpēties par ienaidnieka aizņemtās Latvijas teritorijas atbrīvošanu, atgūstot ar to arī šai zemes daļā iespēju Latvijai arī faktiski izlietot savas suverēnās tiesības.

d) Pārņemt pārvaldību ienaidnieka neaizņemtā Latvijas teritorijā, ciktāl tā neatrodas frontes joslā.

e) Saziņā ar Lielvācijas iestādēm kārtot latviešu bēgļu aprūpi, rūpēties, labvēlīgiem apstākļiem iestājoties, par visu bēgļu pārvešanu atpakaļ dzimtenē.

Tālākā runas daļā Dankers dara zināmu, ka mirkli, kad Nacionālās Komitejas prezidents būs šajā sanāksmē izraudzīts, Zemes pašpārvalde uzskatīs sevi par galīgi atbrīvotu no tiesībām pārstāvēt Latvijas tautas intereses.

Pēc Padomes noteikumu pieņemšanas stājas pie vēlēšanām. Kā vienīgo kandidātu Latviešu Nacionālās Komitejas prezidenta amatam min latviešu leģiona ģenerālinspektoru ģenerāli R. Bangerski. Šo priekšlikumu Padomes locekļi apsveic vētraiņiem aplausiem, kā to ziņo Baltkājs „Latvju Balss” 24. februāra numurā.

Pateicoties par dāvāto uzticību, ģenerālis Bangerskis uzaicina klātesošos godināt kritušos cīnītājus ar īsu klusuma brīdi.

Tālākā runas daļā Bangerskis ziņo, ka viņš neesot paspējis sastādīt Nacionālās Komitejas darbības programmu un varot nosaukt tikai dažu Komitejas locekļu vārdus, ar kuriem viņam bijusi iespēja sazināties. Tie esot: Jānis Andersons, pulkvedis Artūrs Silgailis, Jānis Miežis un Ādolfs Šilde. Dažus komitejas locekļus viņš domājis aicināt no varonīgo frontes cīnītāju vidus, bet tas varēšot notikt tikai Kurzemē.

Runas politiskā daļā jaunais Nacionālās Komitejas prezidents ģen. Bangerskis starp citu teicis:

„Tā kā mums ar Lielvāciju ir kopējs apdraudējums no austrumiem, tad arī pirmais mūsu valsts turpmākās drošības pamatakmens ir militārās aizsardzības līgums ar Lielvāciju, kuŗai ir pa spēkam nostādīt pretī mūsu austrumu kaimiņam pietiekami stipru militāru Vakareiropas kultūras aizsargvalni.

Otrs valsts pastāvēšanas un plaukšanas pamatakmens ir veselīga privātsaimniecība kā lauksaimniecības, tā rūpniecības nozarē . . . Lai darbīgajai Latvijas tautai rastos iespēja attīstīt visas viņas dotības saimnieciskā darbā, viņai jānodrošina pietiekami darba lauku mēs saskatām brīvā saimnieciskā sadarbībā ar mūsu lielo rietumu kaimiņu — Lielvāciju, nenorobežojoties no viņas tirgiem ar augstiem muitas vaļņiem, bet nodibinot ar šo kaimiņu muitas ūniju . . .”

Tālākā runas daļā Bangerskis apsola rūpēties par priekšzīmīgu sociālo likumdošanu, bet, kamēr latviešu tautai būs jāstaigā bēgļu gaitas, Nacionālā Komiteja ziedošot visus spēkus bēgļu aprūpei.

Ievēlēšanas runu Bangerskis nobeidz vārdiem: „Mūsu tautas pastāvēšana nākotnē būs nodrošināta tikai tad, ja boļševiku tieksmes pēc mūsu zemes būs atvairītas un Latvijas valsts tiks atjaunota mierīgai sadarbībai atjaunotās Eiropas tautu saimē. Dievs, svētī Latviju!”

Divas vietas Bangerska runā ir raksturīgas: militārais aizsardzības līgums un muitas ūnija ar Vāciju. Ja tās kādreiz izdotos iedzīvināt, tas nozīmētu Latvijas pilnīgu atkarību no Vācijas.

Pēc svinīgā akta Potsdamas pilsētas lielvecākais ģen. Frīdrichs Bangerski un citus notikuma dalībniekus aicinājis pie sevis azaidā. Azaida laikā notikušas runas un uzsaukti tosti.

Raksturīgi ir Himlera un Rozenberga apsveikumi Nacionālajai Komitejai. Himlers, pasvītrodams ieroču brālību pret kopēju ienaidnieku, raksta: „. . . Latviešu nacionālās pārstāvības dibināšanā paustā griba — likt lietā arī turpmāk visus spēkus pret kopējo ienaidnieku — nodrošina latviešu tautai pēc kopējas uzvaras izcīnišanas goda pilnu vietu Eiropā”.

Rozenberga apsveikumā lasāms: „. . . Esmu cieši pārliecināts, ka liekot lietā visus mūsu spēkus, izdosies glābt Eiropu no boļševistiskās iznīcības un ar to galu galā tās tautām atvieglot nodrošinātu dzīvi brīvībā, nacionālkultūrālā zelšanā un kārtībā.

Šai garā Latvijas Nacionālai Komitejai kā latviešu tautas likumīgai pārstāvei es novēlu labākās sekmes tās centienos un darbā”.

Abos apsveikumos ne vārda par Latvijas neatkarību. Himlers tai vietā piesola „goda pilnu vietu Eiropā”, bet Rozenbergs „nacionālkultūrālu zelšanu un kārtību”.

Atbilde, kālab ģen. Bangerskis un viņa uzskatu biedri izšķīrušies par Nacionālās Komitejas dibināšanu, divos teikumos pateikta Bangerska „Atmiņās”: „Domāju arī par Nacionālās Komitejas dibināšanu Vācijas sabrukuma laikā. Attaisnojums — pilnīgs latviešu tautas pārstāvības trūkums, un ne tikai šeit, Vācijā. Kas beigu cēlienā runās par mums ar tautu likteņu lēmējiem?”

Lai cik labi domāts, dibinot Nacionālo Komiteju Potsdamā, pieņemot, ka jau Komitejas dibināšanas laikā dibinātāji domājuši par latviešu tautas pārstāvību, kas varētu ar kaŗa uzvarētājiem runāt latviešu tautas vārdā, grūti tomēr iedomāties, ka Bangerskis par tādu varētu uzskatīt iestādījumu, kas dibināts Vācijas paspārnē ar nacistu valdības svētību. Vai Komitejas dibinātāji 1945. gada februārī vēl ticēja Vācijas uzvarai?

Bangerskis savās „Atmiņās” raksta, ka vēl 20. februāŗa rītā lielā steigā pārļasijuši prezidenta deklarācijas tekstu. Plensners tanī atradis par nepieņemamām dažas vietas. Tad par paŗu aktu: „Īsi pēc plkst. 15 norisinājās svinīgais akts, kuŗā klātesoŗie vienbalsīgi ievēlēja mani par LNK prezidentu. Sekoja apsveikumi kā no vācu iestāŗu pārstāŗju puses, tā no latvieŗiem . . . Ar smagu sirdi ierados savā istabā un ilgi nevarēju aizmigt. Grūts darbs, liela atbildība stāŗ priekŗā . . .

Saņēmu Alfr. Bērziņa vēstuli ar noŗēlu, ka uzaicinājums ierasties 15. februārī Drēzdenē saņemts tikai 14. februārī.”

Raduŗās arī citas raizes. Laikrakstam „Latvju Balss” vācu cenzūra neļaujot nodibināto Komiteju saukt par Latvieŗu Nacionālo Komiteju, bet tā esot saucama par Latvieŗu Brīvības Komiteju.

3. martā Bangerskis gatavojies ceļam uz Liepāju. Agr. Andersons ļoti neesot vēlējis piedalīties ŗai braucienā. Bangerskis domā, ka varbūt Skujēvics Andersonu noskaņojis pret braukŗanu. 5. martā ŗetēnē Bangerskis saticies ar pulkvedi Rusmani, kas ar 2500 vīriem paredzēts sūtīŗanai uz Kurzemi 19. divīzijas papildināŗšanai. Leģionāri bijuŗi nepilnīgi ietērti un neapbruŗoti, jo nodarbināti ierakumu darbos.

Pirmdienā, 19. martā, noticis svinīgais akts Liepājas operā ar runām un apsveikumiem. „Kāpjot uz skatuves, tikko nepaklupu uz šaurā dēļa — laipas, kas uz to veda. To es sev iztulkoju par sliktu pareģojumu LNK darbam”, raksta „Atmiņās” Bangerskis.

Viņa nojautas piepildījās visai drīz. „Pēc akta sarīkotā mielastā,” raksta Bangerskis „O. taisīja pavisam nepiedodamus izlēcienus, uzsaukdams savā runā kādam vācu policijas pulkvedim un Bērensam: „Lai dzīvo!”

21. marta atzīmēs Bangerskis turpina žēloties par O. „Dažiem maniem līdzstrādniekiem, kā Kociņam un majoram Stīpniekam, O. jau ir paspējis iedvesmot kaut ko tādu, it kā viņš būtu ar ārkārtīgām pilnvarām apbalvota persona. To nāksies pakāpeniski izvēdināt no viņa smadzenēm.”

5. aprīlī Bangerskis devies atpakaļ uz Vāciju, atstājot savā vietā Liepājā kā LNK prezidentu J. Andersonu.

Latviešiem Liepājā, vairumā kaņavāriem, liekas, ka Bangerskis, ne viņa komiteja jeb pagaidu valdība — kā kuņķis to sauca — nav bijusi pa prātam. Liepājnieki pēc Bangerska aizbraukšanas sākuši prātot par „īstas” valdības dibināšanu, kas saņemtu pilnvaras no latviešu tautas pārstāvjiem Latvijā un kas nebūtu atkarīga no Vācijas valdības. Reizē ar šīs valdības nodibināšanos būtu jālikvidējas Bangerska Latviešu Nacionālai Komitejai.

3. maija sēdē Liepājā panākta vienošanās uzaicināt pulkvedi R. Osi par jaundibināmās valdības ministru prezidentu ar uzdevumu nekavējoties sastādīt valdību. Izpildot šo lēmumu, Osis savā valdībā uzaicinājis J. Andersonu, R. Kociņu, A. Bulli, T. Zvejnieku, E. Stīpnieku, A. Skrēberu, L. Klarku un A. Kroderu. Oša valdības vīru vidū tātad atrodams Bangerska atstātais LNK pārstāvis Liepājā J. Andersons. Plkv. Kociņu un majoru Stīpnieku Bangerskis savās „Atmiņās” apzīmē par saviem līdzstrādniekiem.

Nākošā dienā Oša valdība noturēja pirmo sēdi. Tajā nolemts sasaukt Tautas padomi un izstrādāt memorandu Sabiedroto valdībām. 5. maijā lemts, ka jāpaziņo atklātībai par valdības nodibināšanos, pārņemot valdības rīcībā visus kaņavīrus, lai tie būtu kur būdami, uzdodot pārtraukt kaņa darbību, izņemot tad, ja tiek apdraudēta latviešu zeme. Tautas padomes sēde tika izziņota uz 8. maiju, bet Vācijas kapitulācijas dēļ šī sēde nesanāca.

Ar Vācijas kapitulāciju izbeidzās abu īslaicīgo valdību mūžs. Bangerskis paspēja valdīt nepilnus trīs mēnešus, bet Osis tikai piecas dienas.

Abu valdību galvas — ģen. Bangerskis un plkv. Osis — liekas, neturēja viens uz otru labu prātu vēl labu laiku pēc Vācijas kapitulācijas. Bangerskis bija pārliecināts, ka viņš ir ieguvis likumīgā ceļā pilnvaras no latviešu tautas pārstāvjiem un joprojām rīkojās šo pilnvaru robežās, iecelot savus pilnvarniekus dažādos amatos angļu okupācijas joslā. Osis dzīvoja pārliecībā, ka viņam ir lielākas tiesības, jo viņa valdība nodibināta uz latviešu zemes, kauču tā varējusi savā piecu dienu ilgās eksistences laikā sanākt tikai uz divām sēdēm.

Kādā nemīlīgā 1945. gada novembra sākuma dienā Miezis gatavojās braukt apciemot ģen. Bangerski, kas, cik zināju, dzīvoja ne sevišķi tālu no plkv. Oša. Ar Osi man Latvijas pēdējos gados bija izveidojušās visai draudzīgas attiecības. Nebijām tikusi kopš liktenīgās 17. jūnija kabineta sēdes, kālab izteicu vēlēšanos, ja iespējams, pievienoties Miezim un Reinhardam. Kaut kādu iemeslu dēļ pirms došanās pie Bangerska, iegriezāmie pie Oša. Arī Osis pievienojās mūsu apciemojumam pie Bangerska. Tā kā mana naktsmītne bija paredzēta pie Oša, pēc neilgas viesošanās devāmie atpakaļ pie viņa. Osis dzīvoja kādā frīziešu zemnieku mājā, kuŗas apkārtnē bija izvietojies viņa pulks. Vakarīgās dzērām tēju ar sviestmaizēm, kā tais apstākļos saimnieka viesmīlība atļāva.

Rudens vēji dzina logu rūtis smagas lietus lāses, bet istabā bija patīkami un silti. Skumjā noskaņā risinājās mūsu sarunas, kuŗām vai visām pamatā bija kāds notikums Latvijā tās labajos brīvības gados. Tikai īsi pirms došanās pie miera Osis, starp citu, ieminējās, ka viņš esot nesen saņēmis vēstuli no Krodera Stokholmā. Kroders viņu mudinot atjaunot trimdā Liepājā dibinātās valdības darbību. Vaicāja, kādas esot manas domas.

Bija taču pavisam skaidrs, ka līdz tam laikam, kamēr kādai valdībai nav atzišana pat ne no pašu tautiešiem, tas būtu tikai farss. Saudzīgos vārdos, lai kaut kā neaizskartu laipno mājas-tēvu, izteicu domas, ka pagaidām nevajadzētu darīt neko, tas ir — ne ziņot par viņa valdības izbeigšanos, ne arī par darbības atjaunošanu. Ja kādu brīdi būtu vajadzība pēc viņa valdības, tās darbību tad varētu atsākt.

Bangerskis, kā tas lasāms viņa „Atmiņās”, manu viesošanos pie Oša pilnīgi pārpratis. Par mūsu viesošanos viņš raksta: „Nakti Miezis palika pie manis, un tad šo to pārrunājām. Noskaidrojās, ka A. Kroders no Zviedrijas atsūtījis Osim rakstu: „Turies, mēs, Zviedrijas latvieši, jūs atbalstām”. Tad Osis it kā paziņojis A. Bērziņam un arī kādiem citiem, ka viņa kabinetā vēl dažas vakances brīvas. Tas laikam arī būs bijis šī brauciena iemesls pārrunāt par kabineta lietām. Miezis teica, ka palicis pie manis, lai nedomāju, ka arī viņš tīko pēc kāda posteņa Oša kabinetā.”

Kad LCP Vācijā atjaunoja savu darbību, tā arī pretendēja uz valsts augstāko amatu funkcijām, balstoties uz 1922. gada satversmi. Tā vienā laikā Vācijā bija vairākas „valdības”, kurām trūka pat to pilsoņu atbalsta, kas izklaidu dzīvoja savu bezcerīgo dzīvi dažādās bēgļu nometnēs.

Pat līdz beidzamam laikam nav aprimušas ilgas pēc trimdas valdības. Kad pirms dažiem gadiem viesojos Austrālijā, daži tur dzīvojošie latviešu organizāciju darbinieki izteica domas par pagaidu valdības vēlamību. Pēc viņu domām pagaidu valdība varētu izveidoties uz tiem pašiem principiem, uz kādiem dibināta Brīvās Pasaules Latviešu Apvienība. To par vadītāju organu atzītu visu zemju latviešu centrālās organizācijas. Ar savu autoritāti tā varētu nevien saskaņot, bet vadīt un kārtot visus jautājumus pašu latviešu starpā, pārstāvēt latviešus arī pie citu zemju valdībām. Nesenā pagātnē arī Kanadā dzīvojošo latviešu aprindās izteiktas domas par trimdas valdības vai kāda cita līdzīga iestādījuma dibināšanas vēlamību ar lielāku autoritāti nekā līdzšinējām latviešu organizācijām.

Kopš izceļošanas no Vācijas uz apmešanās zemēm latvieši nav nopūlējušies, ja neskaita dažas pārrunas, ar kādas trimdas, vai pagaidu valdības dibināšanu. Bet mūsu kaimiņiem ziemeļos un dienvidos šāda pieredze ir. Igauniem trimdas sākuma gados darbojās divas „valdības”. Viena ar bijušo Igaunijas valsts vecāko Reiju priekšgalā. Tā kā Reijs piederēja pie agrākās sociāldemokrātu partijas, „labie” viņu neatzina un nodibināja Stokholmā otru valdību. Kādu laiku abas valdības viena otru sīvi apkaņoja. Bet, kad gadiem ejot, abām valdībām nomira prezidenti, liekas, ar to arī izbeidzās abu igauņu valdību darbība trimdā.

Lietuvji pēc agrāko politisko partiju „atslēgas” nodibināja trimdas laikā Vācijā Lietuvas Augstāko Atbrīvošanas Komiteju

— VLIKAS, kas sevi dēvēja par trimdas valdību. Vismaz daļa lietuviešu brīvajā pasaulē to atzina un ik gadus Amerikas Savienotajās Valstīs vāca naudu VLIKAS darbības atbalstīšanai. No Vācijas VLIKAS pārcēlās uz Amerikas Savienotajām Valstīm ar sēdekli Ņujorkā, ierobežotos apstākļos darbojoties. Viena no VLIKAS svarīgākām aktivitātēm ir informācijas biļetena izdošana vairākās valodās par apstākļiem okupētajā Lietuvā.

Kā pieredze liecina, ne pagaidu valdības Vācijas sabrukuma laikā, ne trimdas valdības nav devušas nekā pozitīva. Mūsu apvienotājas un vadītājas, kā tas pierādījies aizvadītajos gados, ir pašu tautiešu brīvprātīgi izraudzītas organizācijas vai to apvienības.

TRIS PASAULES DALĪTĀJI JALTĀ

1945. gada aprīļa vidū sabiedroto amerikāņu un angļu armijas, sekojot sakautām vācu vienībām, apstājās pie Elbas. Frontes dienvidu iecirknī amerikāņu bruņotās vienības ieņēma Tīringenu, virzoties tālāk uz Bavāriju un Saksiju. Bija pienākusi lielā atbrīvošanas stunda. Koncentrācijas nometņu vārti atvērās, un pirmo reizi pasaule dabūja redzēt šausmas, kādas valdīja aiz šo nometņu augstajiem mūru un dzeloņstieplu žogiem. Daudz jau bija agrākos gados rakstīts ārzemju presē par necilvēcīgiem apstākļiem Hitlera politisko pretinieku ieslodzīšanas vietās. Šīs ziņas bija nākušas no personām, kas pēc atbrīvošanas bija izkļuvušas no Vācijas uz kādu brīvu zemi. Viņu sniegto informāciju, tāpat kā informāciju, kas nāca no Staļina NKVD moku kambariem un vergu darbu nometnēm, uzskatīja par pārspilētu. Kā vienā, tā otrā gadījumā tās sniedza abu terora režīmu politiskie pretinieki. Kad žurnālistiem radās iespēja savām acīm redzēt Neugammas, Buhenvaldes, Dahavas un vēl citas koncentrācijas nometnes, viņi pārliecinājās, ka nekas nav ticis pārspilēts agrākos ziņojumos. Patiesībā īstenība bija vēl bargāka, jo, atveroties nometņu vārtiem, apmeklētāji dabūja redzēt tikai badā pusmirušus cilvēkus, ģindeņu kaudzes, krematorijas krāsnis, kas aprija ik dienas simtiem nomocīto ieslodzīto. Bet garīgās un fiziskās mokas, kas bija jāpārdzīvo ieslodzītiem, pilnam izprast nav

iespējams nevienam, kas pats nav bijis ieslodzīts vai nu Hitlera koncentrācijas, vai Padomju Savienības vergu darbu nometnēs.

Mēs bijām atkal no jauna „atbrīvoti” un izjutām pateicību. Mēs jau sākām aprast ar pateicības apliecinājumiem — vai nu labprātīgiem, vai piespiesti. Pēdējos piecos nelaimes gados mēs jau bijām vairākkārt „atbrīvoti”. Staļins 1940. gadā teicās atbrīvojis mūsu tautu no pašu māju un ārzemju izmantotāju varas un savā atbrīvotāja laipnībā iepazīstināja desmitiem tūkstošus latviešu ar NKVD izmeklēšanas un atzišanās „labierīcībām”, neliedzot arī brīvu ceļu uz vergu darbu nometnēm. Rīgas ielās, orķestriem spēlējot internacionāli un sen mūsu zemē aizmirstās komunistu dziesmas, bija jāsoļo nogurušiem, nelaimes nojautas nomāktiem cilvēkiem, lai apliecinātu savu „pateicību” atbrīvotājam Staļinam un komunistu partijai. 1941. gada jūlijā Hitlera armija atbrīvoja mūsu zemi no komunistiem. Vienā gadā Maskavas okupācijas šausmas un pārdzīvojumi bija tik dziļi mūs skāruši, ka bija šai gadā izdzēsuši, likuši aizmirst turpat 700 gadus ilgi krāto naidu pret vācu muižniekiem. Vāciešus mēs tiešām sagaidījām kā atbrīvotājus no kaut kā tik ļauna, par ko ļaunāku cilvēka prāts nespēj iedomāties.

Arī šis „atbrīvotājs” ļāva sevi sumināt, gan mazāk uzspiestā veidā, kā to darīja komunisti. Mēs vāciešos pirmā kārtā redzējām atbrīvotājus no komunistu šausmām un tālab sākuma laikā daudz nevaicājām par viņa nodomiem mūsu zemē. Vēl plosījās kaŗš. Mūsu zeme bija frontes aizmugurē, un tālab izvairīšanos runāt par brīvības atjaunošanu Baltijas valstīs varēja kaut kā izskaidrot un saprast. Bet itin drīz gaidītās brīvības vietā Hitlera gauleiteri un citi zemākas katēgorijas „leiteri” centās parādīt savu kungu rases pārākumu. Neko nemainīja arī latviešu pašpārvaldes nodibināšana. Kas Hitleram un viņa Austrumzemju ministram A. Rozenbergam bija padomā ar mūsu zemi un tautu pēc Lielvācijas uzvaras, mēs nezinājām un priekšlaicīgi nedrīkstējām zināt. Tas tika rūpīgi slēpts tiem, kam nevajadzēja zināt Vācijas slepenos plānus, tas glabājās zagļu un uguns drošos skapjos aktīs ar uzrakstu „Sevišķi slepeni”.

Tikai pēc kaŗa Amerikas valdības publicētos Vācijas ārlietu ministrijas dokumentos atradās viens, no kuŗa redzams, kādu likteni mūsu tautai gatavojuši šie „atbrīvotāji”. Publicētā dokumenta teksts brīvā tulkojumā ir sekojošs:

„Baltijas apgabalā ir noteikts lopkopības produktu pārpalikums. Valsts komisāra uzdevums rūpēties, lai šis pārpalikums tiktu izlietots Vācijas iedzīvotāju vajadzībām, cenšoties tai pašā laikā kāpināt lopkopības produktu ražošanu. Kas zīmējas uz ģermānizācijas procesu vai pārvietošanu, jāievēro, ka Igaunijas iedzīvotāji ir jau lielā mērā ģermānizēti, apmēram 50%. Viņi ir sajaukušies gan ar zviedriem, gan dāņiem, gan vāciešiem un tālab uzskatāmi par piemērotāko tautību grupu. Latvijā, turpretī, asimilācijai piemērotā iedzīvotāju grupa ir daudzkārt mazāka nekā Igaunijā. Tālab šai zemē jāreķinās ar lielāku pretestību un jāparedz pārvietošana lielākos apmēros. Tas pats attiecināms arī uz Lietuvu. Abās šais zemēs jāparedz plašos apmēros Vācijas vāciešu ieceļošana — nolūkā panākt ļoti intensīvu šo zemju ģermānizāciju.

Baltkrievija tiks tieši pievienota šo triju tautību teritorijai. Tur jau ilgāku laiku pastāvējusi spēcīga separātistu kustība. Iespējams, ka komunistiem būs izdevies šo kustību izdeldēt. Bet neatkarīgi no tā, Baltkrievijas uzdevums būs uzņemt daļu no tiem, kas tiks izraidīti no Igaunijas, Latvijas un Lietuvas, kā arī poļus, kas dzīvo Vartas apgabalā. Varbūt būs izdevīgāk poļus novietot ģenerālgubernatoriātā, bet austrumos no Baltkrievijas (Smoļenskas apgabalā) ar nolūku radīt aizsargu valni pret krieviem. Blakus minētajam, Baltkrievijas ģenerālkomisāra uzdevums būs rūpēties par ražošanas kāpināšanu, jo Baltkrievija līdz šim nav uzskatāma par zemi, kas varētu dot ražojuma pārpalikumu. Lai to panāktu, jāparedz strādnieku nodarbināšana jo plašos apmēros.

Valsts komisāra uzdevums, kuŗa sēdekļis būs Rīgā, minēto apsvērumu dēļ būs sevišķi atbildīgs un pozitīvs. Zeme, kuŗu pirms 700 gadiem iekaroja vācu bruņinieki, kuŗu saimnieciski uzcēla Hanzas līga un kuŗā nepārtraukti turpināja ieplūst vācu asinis ar dažiem zviedru elementiem, uzskatāma par vācu zemi. Kultūrālie apstākļi ir labvēlīgi, un Vācijas valsts būs spējīga garantēt visas tiesības iedzīvotājiem, sevišķi tiem, kam nopelni šai karā, kā arī karā kritušo ģimenes locekļiem, tāpat visiem tiem, kas piedalījušies Baltijas atbrīvošanā no boļševikiem.

Ir jāvadās no apsvēruma, ka kolonizācijas problēmas atrisināšana nav uzskatāma par Baltijas jautājumu, bet gan par jautājumu, kuŗā ieinteresēta Lielvācija. Tādā veidā tad arī šis uzdevums atrisināms”.

Kad uzturējāmie Vācijas bēgļu nometnēs, Hitlers, viņa Lielvācijas murgs ar visiem Baltijas valstu kolonizācijas projektiem bija pagātne. No neapskaužamās nometņu dzīves mēs centāmiešs raudzīties nākotnē un atminēt, kādu likteni mums, svešumā izkaisītiem, un mūsu tautai tēvzemē gatavo kaŗa uzvarētāji.

Mēs bijām kaut ko dzirdējuši par Atlantijas chartu. Uz kāda kaŗa kuģa Atlantijas okeanā esot apspriedies Čerčils ar Rūzveltu. Esot nolemts, ka pēc Hitlera patvarību režīma izbeigšanās un uzvaras Japānā ar uzvarētāju kopējām pūlēm tikšot nodibināta jauna kārtība pasaulē. Kaŗa uzvarētāji netikošot pēc svešas teritorijas. Visām tautām, mazām vai lielām, tikšot dotas pašnoteikšanās tiesības. Tas izklausījās jauki un ideāli. Kaŗš bija prasījis lielu piepūli, upurus un ciešanas no visām tautām. Visi ilgojās miera. Arī no tēvzemes izbēgušie dažādu tautību bēgļi, kas bija atraduši pagaidu patvērumu zemēs, kas bija brīvas no komūnistu terora, ilgojās pēc iespējas atgriezties savas tautas vidū. Mums bija vēlēšanās ticēt Atlantijas chartā ietvertajiem mērķiem un ideāliem, bet reizē mūs māca šaubas. Starp uzvarētājiem bija arī Padomju Savienība. Kas pazina Staļinu un komūnistus, tam bija dibinātas šaubas, vai Padomju Savienība pildīs solījumus, kas doti sabiedrotajiem kaŗa laikā.

Bijām kaut ko dzirdējuši par triju lielo konferenci Jaltā. Čerčils, Rūzvelts un Staļins esot sprieduši bijušā Krievijas cara vasaras atpūtas kūrvietā par Eiropas atjaunošanu un par jaunu, labāku kārtību pasaulē. Hitlera propaganda šo konferenci pasniedza klausītājiem kā kaut ko līdzīgu triju laupītāju apspriedei, kuŗā lemts par laupījuma sadalīšanu.

Kam bija izdevība klausīties slepenos raidītājus, tie dzirdēja ideālizētus ziņojumus un komentārus, apmēram tā, ka Jaltā sapulcējušies trīs pasaules labdaŗi, kam rūpējis vienīgi miers, taisnība, labklājība un brīvība visām tautām.

Hitlera armija, kas bija pārsteigusi pasauli, ejot no uzvaras uz uzvaru, kaŗa pirmajos mēnešos, 1945. gada pavasarī bija vairs tikai kādreiz varenās kaŗa mašīnas bēdīgas paliekas — bez ieročiem, bez ticības uzvarai. Tad, laikam Hitlera izdomu bagātais propagandas ministrs palaida ziņu, ka Hitleram esot kāds slepens ierocis, tik briesmīgs, ka viņš to laidīšot darbā tikai tad, kad citi līdzekļi panākt uzvaru būšot izsmelti. Kāds šis brīnumierocis ir, to nezināja neviens. Bija vācieši, kas ticēja brīnumieročā esamībai, bet bija arī tādi, kas arvienu atklātāk runāja,

ka Hitlers ar savu neprāta politiku ir nodarījis vācu tautai un pasaulei neaprakstāmu postu. Tad 1945. gada aprīļa pēdējās dienās radio ziņoja, ka Hitlers un viņa mīļākā Eva Brauna Berlinē, Hitlera pretgaisa slēptuvē izdarījuši pašnāvību. Brīnumierocis, kam vajadzēja pēdējā brīdī glābt Hitlera imperiju nākamiem tūkstoš gadiem, palika propagandas arhīvos un, droši vien, arī kā kādi atombumbas sākumi zinātnieku laboratorijās.

Atkal vajadzēja paiet turpat diviem gadu desmitiem, kamēr pasaule ieguva lielāku skaidrību, kā norisinājusies šī visas pasaules vēsturē svarīgākā triju lielvalstu — Amerikas Savienoto Valstu, Anglijas un Padomju Savienības vadītāju vienu nedēļu ilgā apspriede. Visu triju lielvalstu ārlietu ministrijas ir publicējušas dokumentus par apspriedes norisi un lēmumiem, bet tā ir tikai šī notikuma ārējā puse. Oficiālās publikācijās minēta darba gaita, kas prezidējis kuņģā sēdē, kā risinājušās debates un kādi lēmumi pieņemti. Bet kas īsti norisinājās aizkulisēs, kāds noskaņojums valdījis šai pasaules dalīšanas konferencē, no kuņģa sagaidīja tik daudz, bet kuņģa, nevis mazināja, bet pavairoja ciešanas daudzām tautām — atrodams dažās vēlāko laiku publikācijās un to dalībnieku atmiņās, kas tieši apspriedēs nepiedalījās, bet bija labi informēti. Viens no šādiem informācijas avotiem ir Čerčila ārsta lorda Morēna dienasgrāmatas piezīmes.

1945. gada 3. februārī Čerčila un Rūzvelta lidmašīnas nosēdušās Saki lidlaukā Krimā. Abus atbraucējus sagaidījis Molotovs ar savu vietnieku Višinski. Čerčils no savas lidmašīnas aizgājis pāri lidlaukam, lai sastaptos ar Rūzveltu. Amerikas prezidentu viņa miesassargi iznesuši nešus no lidmašīnas un novietojuši armijas automobilī. Prezidents Rūzvelts izskatījies novāļējis un apātisks. Ar pusatvērtu muti viņš raudzījies tieši uz priekšu bez kādas intereses par goda sardzi, kas viņu un Čerčilu sagaidījusi pēc visiem protokola likumiem. Visi, kas redzējuši Rūzveltu šādā fiziskā sabrukuma stāvoklī, esot bijuši pārsteigti.

Dienu pirms Londonas atstāšanas, raksta Morēns, viņš esot saņēmis vēstuli no Dr. Rodžera Lī (Roger Lee) Bostonā. Lī rakstījis, ka pirms astoņiem mēnešiem Rūzveltam bijusi triekas lēkme. Pēc šī gadījuma viņš esot ļoti ātri aizkaitināms un kļūstot nepacietīgs, ja viņam kādā jautājumā ilgāki jākoncentrējas. Šādos gadījumos viņš labprāt mainot sarunu tematu. Amerikāņi paši, vismaz atklāti, neesot atzinuši, ka ar Rūzveltu ir beigas.

Pirmā nakts Jaltā atbraucējiem bijusi nemierīga blakšu dēļ. Otrā ritā Čerčils atsaucis Morēnu pie sevis un žēlojies, ka blaktis viņam sakodušas kāju. Īdena tuvākam palīgam klājies vēl ļaunāk. Vismaz šajā gadījumā amerikāņu delegācija palīdzējusi angļiem: sagatavojušies uz šādu varbūtību, viņi esot paņēmuši līdz blakšu pulveri un nu izdezinficējuši arī angļu delegātu gultas un telpas.

Konferencē „trīs lielle” īstenībā katrs pūlējies aizstāvēt savas idejas. Čerčils domājis par Eiropu un apstākļiem, kādi būs, kad pēc amerikāņu izvākšanās Anglija paliks viena pretī varenajai Padomju Savienības kara laikā uzbūvētai kara un propagandas mašīnai. Rūzveltam Eiropas jautājumi bijuši ar sekundāru nozīmi. Viņš galvenām kārtām interesējies par jaunu pasaules miera organizāciju „Apvienotām Nācijām”. Staļinam turpretī bijuši skaidri un konkrēti mērķi, kā nodrošināt savu varu Polijā un visā Austrumeiropā un kā nodrošināt sev kara zaudējumu atlīdzības lauvas tiesu. Savu interešu stiprināšanai Čerčils centies iedabūt sakautās Vācijas kontroles komisijā arī frančus. Tam ļoti noteikti pretojies Staļins. Pretojoties franču pieaicināšanai, Staļins esot izteicies, ka viņam neesot zināms, ko franči esot darijuši civilizācijas labā. Pirmajā apspriedē šai jautājumā Rūzvelts pievienojies Staļinam aiz nepatikas pret Degolu. Hopkinsam tomēr izdevies Rūzveltam pārliecināt par franču nepieciešamību kontrolkomisijā.

Pēc atgriešanās savās telpās no minētās apspriedes Čerčils vaicājis Morēnam: „Vai jūs domājat, ka Staļins lasa grāmatas?”

Zīmējoties uz Apvienotām Nācijām, lai izpatiktu Rūzveltam, Staļins bijis mierā ar visu. Šai nākotnes „simfonijai”, kas tik jauki skanēja ausīs uz nāvi slimajam Rūzveltam, praktiskais Staļins nepiešķīris nekādu vai ļoti niecīgu nozīmi. Kad pēc diviem mēnešiem Vašingtona aizsūtījusi Staļinam priekšlikumus par balsošanu drošības padomē, Staļins neesot tos pat izlasījis. Čerčils bijis Jaltas konferences laikā pārsteigts un nelaimīgs par Rūzvelta izturēšanos. Rūzvelts pret Čerčila ierosinājumiem bijis tik noraidīgs, ka pat nav pūlējies ieskatīties Čerčila rakstveidā piesūtītajos ierosinājumos. Čerčils par to izteicis savu neapmierinātību, bet atturējies no jebkāda veida kritikas. Arī vēlākos gados, rakstīdams par Jaltas konferenci, Čerčils norāda uz masīvām kļūdām, kādas pielaistas, ļaujot Staļina ordām iespiesties dziļi Eiropas sirdī, bet nevienā gadījumā nekā nepārmet Rūz-

veltam. Savās atmiņās Čerčils ir tik smalkjūtīgs, ka viņš pat nenorāda uz Rūzvelta sabrukušo veselības stāvokli un ar to saistīto nevarību.

Kā zināms, apmēram mēneša laikā pēc atgriešanās no Jaltas Rūzvelts mira. Arī Rūzvelta tuvākais padomdevējs Harijs Hopkins Jaltas konferences laikā jau bija nāves apzīmogots. Viņš mira ar vēzi nepilnu gadu pēc Rūzvelta.

Par Hopkinsu Morēns raksta, ka tas kā sieva esot pazinis visas Rūzvelta vajības un untumus. Reizēm viņš esot palīdzējis pārliecināt Rūzveltu pievienoties angļu nostājai. Bet arī Hopkins, līdzīgi Rūzveltam, bijis „apburts” no Staļina laipnības, apstākļu neizpratnes un vēlēšanās celt Rūzvelta iecerēto miera valstību zemes virsū.

Gadījumos, kad Čerčils savā parastajā stilā runājis par Anglijas nopelniem un nozīmību, Rūzvelts kļuvis nepacietīgs. Ne Rūzvelts, ne amerikāņu delegācija nav slēpusi savus uzskatus, ka pēc kara jāsāk pakāpeniska koloniju likvidēšana. Tai pašā laikā, raksta Morēns, viņš pat acis nepamirkšķinājis, kad zemes un tautas Eiropā nonāca komunistu varā.

Hopkinss sarunā izteicies, ka Rūzvelts ticot, ka arī nākotnē pēc kara izbeigšanās Krievija sadarbošoties ar viņu, lai kopīgām pūlēm uzceltu labāku pasauli. Viņš neaptvēra, konstatē Morēns, ka viņš ir izfantazējis tādu Krieviju, kāda īstenībā neeksistē.

Konferences laikā Hopkins vaļsirdīgi atzinies Morēnam, ka Rūzvelts esot pastāstījis Staļinam par viņa nesaskaņām ar Čerčilu, zīmējoties uz Franciju un okupācijas zonu sadalīšanu. „Viegli iedomāties sirmo, drūmo Kremļa kungu, kā tas pašapmierināts berzēja rokas pēc Hitlera parauga, redzot, ka mēs palīdzam spēlēt viņa spēli,” raksta Morēns. Amerikāņi laikam neizprata, cik lielā mērā Rūzvelts saistījis Čerčilam rokas cīņā pret komūnisma izplatīšanos. Amerikāņu delegācija, pēc Morēna domām, atstājusi Jaltu pārliecībā, ka sācies jauns utopijas laikmets un ka Krievija apliecinājusi savu sadarbības vēlēšanos visiem pieņemamā garā.

Bet Jaltā, blakus lielajiem jautājumiem par pasaules sadalīšanu, Anglijas un Francijas koloniju likvidēšanu un Apvienoto Nāciju dibināšanu pārspiesti arī citi — pēc apspriedes dalībnieku domām — mazāk svarīgi jautājumi. Starp šiem mazsvarīgajiem jautājumiem ierindojams arī jautājums, ko darīt ar kara gūstekņiem un bēgļu miljoniem, kas, vai nu piespiedu kārtā

vai bēgdami no komunistu terrora, patvērušies Vācijā. Šajā jautājumā sevišķu interesi izrādījis Staļins, norādot, ka kara gūstekņu un civilo bēgļu vairums nākot vai nu no Padomju Savienības vai sarkanās armijas atbrīvotām Austrumeiropas valstīm. Čerčils atteicies piedalīties šāda veida līguma izstrādāšanā un angļu delegācija nav to arī parakstījusi.

Attiecīgo vienošanos izstrādājusi īpaša apakškomisija un to 11. februārī 1945. gadā no amerikāņu puses parakstījis ģenerālmajors John R. Deane, bet no krieviem — ģenerālleitnants Grizlovs.

Šis dokuments, kuŗš saucas „Vienošanās starp Savienotām Valstīm un Padomju Savienību attiecībā uz atbrīvotiem kara gūstekņiem un civilām personām” ietverts 9 paragrafos un rakstīts tik vispārīgi, ka Padomju Saienībai to iespējams tulkot un piemērot pēc savas patikas. Lasot šo vienošanos, paliek iespaids, ka tiem, kas piedalījušies no Savienoto Valstu puses šī dokumenta izstrādāšanā un parakstīšanā, nav bijusi interese par to, kas notiks ar cilvēku miljoniem, uz kuŗiem šis līgums attiecās, vai arī tiem trūkusi informācija, kas ļautu redzēt cauri Padomju Savienības īstos nolūkus.

Vajaga ieskatīties tikai dažos vienošanās paragrafos, lai būtu skaidrs, ka dokumenta autori tā svarīgākajās daļās ir Padomju Savienības attiecīgie speciālisti. Piemēram, vienošanās 2. paragrafā paredzēts, ka līguma slēdzējas nekavējoties informēs kompetentas autoritātes par otras līguma slēdzējas puses atrastiem pilsoņiem un nodrošinās Padomju Savienības un Amerikas Savienoto Valstu repatriācijas darbiniekiem netraucētu iespēju apmeklēt bēgļu nometnes vai koncentrācijas punktus. Šī paragrafa nobeigumā teikts, ka naidīga propaganda pret līguma slēdzējiem nometnēs noliegta.

Septītā paragrafā noteikta visu praktisko līdzekļu izlietošana, lai atbrīvotos pilsoņus aiztransportētu uz tām vietām, par kuŗām panākta iepriekšēja vienošanās. Tur tos nodotu Padomju Savienības vai Amerikas Savienoto Valstu piekritīgām autoritātēm.

Šī vienošanās ir īpatnējs dokuments, kas vēl tagad, to pārlasot, pamudina uz daudzām pārdomām. Padomju Savienības iekārotās zemēs amerikāņu kara gūstekņi un civilās personas bija varbūt tikai simtos. Amerikāņu ieņemtā Vācijas un Austrijas daļā turpretī civilie bēgļi bija miljonos. Starp amerikāņu kara gūstekņiem, galvenā kārtā kara lidotājiem un kara laikā internētiem

pilsoņiem, nebija iedomājams gandrīz neviens, kas nevēlētos atgriezties savā zemē. Vispār amerikāņu skaits, kā jau minēts, bija tik niecīgs, ka Padomju Savienības iestādēm nebija vajadzīgs viņiem ierīkot kādus speciālus koncentrācijas punktus.

Pilnīgi pretējs stāvoklis bija ar bēgļu masām, kas nāca no sarkanās armijas okupētām zemēm. Amerikāņiem nevajadzēja ne atļaut, ne noliegt kaut kāda veida propagandu to nedaudzo amerikāņu starpā, kas atradās Padomju Savienības okupētā teritorijā. Propagandas noliegšana nometnēs bija nepieciešama komunistiem, zinot, kāds naidīgs noskaņojums pret Padomju Savienību valda to cilvēku starpā, kas, savas dzīvības glābdami, pametuši Maskavas varā nonākušo tēvzemi.

Dokumentā, taču laikam ar Padomju Savienības pārstāvju gudru ziņu, nav atrodams ne mazākais norādījums, kas uzskatāms par Padomju Savienības pilsoni. Šī neskaidriība vēlāk sagādāja grūtus pārdzīvojumu brīžus politiskiem bēgļiem no Baltijas valstīm, Bukovīnas, Rietumukrainas un citiem apgabaliem, kas pēc Hitlera-Staļina 1939. gada augusta līguma tika varmācīgi ietilpināti Padomju Savienībā. Rūzvelta valdība neatzina Baltijas valstu varmācīgo pievienošanu Padomju Savienībai, bet viņas pilnvarotie Jaltas konferencē, izstrādājot vienošanās tekstu, bija par kūtriem, lai to atcerētos.

Un kā izprast vienošanās septītā paraģrafa rindkopu, kuŗā minēts, „visu praktisko līdzekļu pielietošana atbrīvoto personu aiztransportēšanā”? Taču laikam arī pielietojot varu, kā to vēlāk pielietoja amerikāņu zonās Vācijā un Austrijā.

Ģenerālis Marks Klarks (Mark Clark) pēc sabiedroto uzvaras bija iecelts par Amerikas Savienoto Valstu augstāko komisāru Austrijā, kas līdzīgi Vācijai bija sadalīta zonās. Šai amatā viņš sabija divi gadi. Rūgto piedzīvojumu mācīts, viņš savā atmiņu grāmatā „No Donavas līdz Jalu” apzīmē komunistus — neatkarīgi no tā, vai tie ir Maskavā vai Ziemeļkorejā — par bandītiem, kas respektējot tikai noteiktību un spēku. Ģenerālis Klarks pārmet rietumu sabiedrotiem, ka pēc kara izbeigšanās Eiropā tie esot baidījušies no jaunām grūtībām un bez vajadzības piekāpušies Maskavas priekšā. Šo baiļu rezultātā sabiedrotie neesot izcēlušī desantu Balkānos, bet Francijā, atstājot Balkānus un visu Austrumeiropu Staļina ziņā. Izbeidzoties kaŗam ar Hitleru, komunisti nekavējoties uzsākuši aktīvi propagandēt par ameri-

kāņu kaŗavīru tūlītēju došanas mājās. Arī tam bijusi sava nozīme.

Izpildot priekšniecības rīkojumus, viņam bijis jāatļauj krievu aģentiem braukāt apkārt pa amerikāņu zonu Austrijā, lai meklētu kaŗa noziedzniekus starp 75.000 baltkrievu, jugoslavu, baltiešu, ukraiņu un žīdu bēgļiem, kas aiz bailēm par savām dzīvībām paglābušies amerikāņu zonā. Krievu repatriācijas misijas tādā kārtā rīkojušās brīvi amerikāņu aizmugurē, spieģojot un terorizējot jau tā nelaimīgos bēgļus.

Angļu ģenerālis Morgans, kas samērā īsu laiku bija UNRRA direktors Eiropā, runājot netieši par Jaltas vienošanās tiešajām sekām, rezignēti piebilst, ka Padomju Savienība ar varu repatriētos ļaudis esot sagaidījusi ar ložmetēju mūziku.

„DIEVA PUTNIŅI”

1945. gada pavasaris un vasara bija bagāti lieliem notikumiem. Vācija bija zaudējusi kaŗu. Varenā pirmskaŗa Vācijas rūpniecība bija smagi sapostīta. Ja kāda rūpnīca vēl bija ražošanas kārtībā, tai trūka vai nu izejvielu vai dzinējspēka, vai arī uzvarētāji noteica, ko un cik drīkst ražot. Tikai zemnieki, šie citkārt tik maz ievērotie maizes gādnieki, pūlējās iekopt un apsēt savus laukus, lai rudenī būtu ko pļaut, tāpat kā viņi to darīja pirms kaŗa, kaŗa laikā un tagad pēc zaudētā kaŗa. Kaut pats esmu uzaudzis lauku sētā, man vēl vienmēr ir grūti izprotams zemnieku sēšanas un dēstīšanas nemiers, kas viņus pārņem, tikko pirmie pavasara zaļumi kaut kur piesaulē izlīduši no zemes. Vai tā ir venkārša darba rutīna, kas atkārtojas apmēram vienā laikā katru gadu, vai arī kāda liela mistērija, kuŗa saistīta ar dzīvības nākšanu un iešanu, un kuŗā zemniekam jāpilda kāds noteikts, nemainīgs rituāls, lai neapstātos dzīvība zemes virsū?

Bet nevien sagrautās pilsētas un nopostītās rūpnīcas šai pēckaŗa pavasarī un vasarā bija tuvākā laikā grūti atrisināmas problēmas, jo vajadzēja sagādāt vāciešiem pajumti, darbu un iztiku. Sabiedroto kaŗavīros vēl kūšāja pret vāciešiem kaŗa laikā uzvandītais naidis. To vēl kāpināja redzētais koncentrācijas no-metnēs. Pēc daudzu uzvarētāju domām vācieši vairumā bijuši hitlerieši un tālab līdzatbildīgi: lai tagad izpērk savu vainu.

Daudz grūtāka un sarežģītāka izrādījās kāda cita problēma, ko nevarēja uzvelt tikai vāciešiem. Tie bija bēgļu miljoni, kas, glābdamies no komūnisma briesmām, bija saplūduši tai Vācijas daļā, kuŗu kontrolēja amerikāņi, angļi un franči. Vienā jūklī ar politiskajiem bēgļiem bija arī kaŗa gūstekņi un piespiedu kārtā uz Vāciju kaŗa laikā atvestie austrumzemju strādnieki. Šo daudzo miljonu tēvzemi un dzimto pavardu zaudējušo cilvēku traģēdija attiecās nevien uz viņiem pašiem, no tās vienaldzīgi novērsties nevarēja arī rietumu demokrātijas, it sevišķi Amerikas Savienotās Valstis un Anglija kā kaŗa uzvarētājas. Ja Vāciju varēja vainot par kaŗa izcelšanos, par kaŗa noziegumiem, tad par to, kas notika pēc kaŗa, atbildība bija jāuzņemas uzvarētājiem. Kur bija palikuši Atlantijas chartā deklarētie un rietumu presē ideālizētīe tautu brīvības un cilvēku tiesību principi? Kādi bija tik nesenā pagātnē notikušās Jaltas vienošanās un Potsdamas apspriedes rezultāti? Vai tie visi bijuši tikai tukši propagandas saukļi? Pat ja Amerikas Savienoto Valstu un Anglijas valstsvīriem, šos dokumentus darot pasaulei zināmus, būtu bijuši nodomi tos pildīt, viņiem pietrūka gribas un drosmes piespiest trešo sabiedroto — Padomju Savienību — pildīt to, kas solīts kā brīvām, tā apspiestām tautām pēc kaŗa.

Pirms 700 gadiem Čingishana mongoļu jātnieki pārpludināja Austrumeiropu. Pēc Čingishana uzskatiem tai vietā, kur apstājušies viņa jātnieki, bija Mongolijas lielimperijas robežas. Tagad kāds cits austrumu despots — Staļins — laužot parakstītos līgumus un svinīgi dotos solījumus, lika kaŗa laika sabiedrotajiem saprast, ka tai vietā, līdz kuŗai aizripojušas viņa tanku divīzijas, ir Padomju Savienības sarkanās imperijas robežas. Ironiskā kārtā liels daudzums sarkanās armijas tanku bija Amerikas Savienoto Valstu rūpnīcās darinātie „šermani”.

Sirdsapziņas nomierināšanai un posta ierobežošanai, kas ar katru nodzīvoto nedēļu kļuva lielāks bēgļu masās, tika radīta palīdzības sniegšanas organizācija ar gaŗu nosaukumu — United Nations Relief and Rehabilitation Administration, kas amerikāņu paražā saīsināt organizāciju nosaukumu izrunu un rakstību kļuva pazīstama kā UNRRA. Tās uzdevumos ietilpa „lielā humanista” Rūzvelta iecerētās rūpes par labāku pasauli, kas izpaudās bēgļu apgādes pārņemšanā no armijas un transporta sagādāšanā, ar ko nogādāt atpakaļ bēgļus uz viņu izcelsmes zemēm. Amerikas Savienoto Valstu un Padomju Savienības parakstītā

līgumā Jaltā taču skaidri bija pateikta savstarpējā noruna par „visu atbrīvoto pilsoņu aiztransportēšana uz vietām, par kurām panākta iepriekšēja vienošanās, pielietojot visus praktiskos līdzekļus”. Taču problēmas atrisināšana praksē izrādījās daudz komplicētāka, nekā tā izskatījās, apspriežot birojos. Pēc 1950. gadā IRO (International Refugees Organization) publicētām ziņām redzams, ka, kaņam izbeidzoties, Vācijā un centrālā Eiropā bijis apmēram 9.000.000 kaņā gūstekņu, brīvībā dzīvojušu kādreiz piespiedu darbos atvesto, kā arī politisku bēgļu. Viena gada laikā UNRRA — sadarbībā ar sabiedroto, tas ir Anglijas, Amerikas Savienoto Valstu un Padomju Savienības militāriem spēkiem — bija paspējusi veikt prāvu darbu, repatriējot no noņem Rietumvācijā apmēram 7 miljonus cilvēku atpakaļ uz viņu izcelsmes zemēm.

Ir skaidrs, ka ievērojams skaits krievu un citu Padomju Savienībā dzīvojošo tautību kaņā gūstekņu, tāpat piespiedu kārtā uz Vāciju kaņā laikā aizvestie, tā sauktie „austrumu strādnieki”, labprātīgi devās atpakaļ uz savām agrākajām dzīves vietām. Kūtrākos UNRRA vīri centās piekukuļot, solot labprātīgas repatriēšanās gadījumos apgādāt tos ar cigaretēm, apģērbu, apaviem, segām un pārtiku vismaz divi nedēļām. Tomēr arī šis piekukuļošanas paņēmiens daudzos gadījumos nedeva cerētos panākumus. Liels skaits cilvēku no Baltijas valstīm, Polijas, Dienvidslāvijas, uzskatot sevi par politiskiem bēgļiem, atteicās atgriezties uz savām izcelsmes zemēm, kas tagad bija nokļuvušas komunistu diktatūras varā. To pašu darīja arī ukraiņi, tatāri un baltkrievi, kas kopā ar vāciešiem cīnījās pret sarkano armiju.

Atsaucoties uz vienošanos Jaltā, krievi pieprasīja visu savu pilsoņu atgriešanos neatkarīgi no tā, vai viņi vēlas to darīt, vai ne. Lai pildītu krievu prasības, amerikāņu armijas vietējie komandieri pavēlēja nepaklausīgos repatriēt ar varu. Sākās notikumi, kādus rietumnieki, sevišķi amerikāņi, nebija sagaidījuši. Piespiedu kārtā repatriējamie, lai izvairītos no krišanas komunistu rokās, izdarīja pašnāvības. Reizēm pat veselās ģimenes. Reizēm amerikāņu kaņāvīriem vajadzēja ar varu iznest nelaimīgos bēgļus no baznīcas, lai tos nodotu komunistu rokās. Citos gadījumos bēgļi, garīdznieku vadībā nostājušies zem krusta zīmes, atteicās paklausīt repatriācijas rīkojumam. Šie satraucošie notikumi mazāk skāra UNRRA vīrus, bet armijas vadība atzina, ka kaņāvīrus turpmāk nedrīkst iesaistīt tik apkaunojošos,

necilvēcīgos pasākumos. Ar ģenerāļa Eizenhauera rīkojumu piespiedu repatriācijas pārtrauca, lai gan Padomju Savienība protestēja.

Arī Vācijā paglābušos baltiešus Padomju Savienība uzskatīja par saviem pilsoņiem, kas repatriējami, ja ne ar labu, tad piespiedu kārtā. Radās gadījumi Vācijas amerikāņu zonā, kad dažām baltiešu grupām tiešām draudēja piespiedu repatriācija. Bet šos pārpratumus ātri noskaidroja, jo ne Anglija, ne Amerikas Savienotās Valstis nebija atzinušas Baltijas valstu ietilpināšanu Padomju Savienībā. Tālab šo zemju izcelsmes bēgļi nevarēja tikt uzskatīti par Padomju Savienības pilsoņiem. Tomēr UNRRA vīri atļāva tā sauktajiem Padomju Savienības repatriācijas virsniekiem apmeklēt baltiešu bēgļu nometnes, lai tur aģitētu par brīvprātīgu atgriešanos dzimtenē. Šo Padomju Savienības propagandistu apmeklējumi izrādījās pilnīgi nesekmīgi un parasti radīja asas protesta demonstrācijas, kālab UNRRA bija spiesta šāda veida apmeklējumus ierobežot un drīz vien pilnīgi pārtraukt.

Par UNRRA darbinieku vienpusīgo izdabāšanu Padomju Savienībai, atstājot novārtā bēgļu intereses, šīs organizācijas Eiropas direktors angļu ģenerālis F. Morgans raksta ar dziļu nepatiku. Viņš esot sagaidījis no UNRRA darbiniekiem bēgļu traģēdijas izpratni un humānu pieeju, bet drīz vien pārliecinājies, ka viņam jādara iespējams, lai pasargātu bēgļus no UNRRA personāla.

Iestājoties UNRRA dienestā, ģenerālim Morganam teikts, ka viņam jāizvairās no jebkāda veida politikas. Ģenerālis jautā savā grāmatā „Kaŗš un miers”, kas rakstīta pēc aiziešanas no UNRRA dienesta, kas pēc UNRRA vadības domām bija un kas nebija politika. Meklējot uz šo jautājumu atbildi, viņš min baltiešu piemēru:

„Kā lai raugās uz krietno baltiešu jautājumu, kas cīnījušies SS vienībās? Pēc divdesmit brīvības gadiem krievi no jauna bez kāda pamata iznīcināja viņu neatkarību, tos brutāli apspiežot. 1940. un 1941. gadā krievi Baltijas valstīs piekopa sistematisku genosīdu. 1941. gadā vācieši uzbruka krieviem un atbrīvoja Baltijas valstis no nīstiem apspiedējiem. Vai kāds brīnums, ka krietnie baltieši gribēja atriebties par nodarīto pārestību, kaut vai sabiedrojoties ar otru ļaundari? Mums rietumos ir grūti iedomāties, ko pārdzīvoja šie cilvēki, kad vācieši kara pēdējā posmā

atkāpās, atstājot baltiešu tēvzemi sarkano plūdiem, kam sekoja apspiešana un iznīcināšana. Nav pārsteigums, ka baltieši, kopā ar atejošiem vāciešiem, devās uz Vāciju, lai pievienotos saviem tautas brāļiem, kas jau agrāk bija aizvesti uz Vāciju piespiedu darbos. „No politics”, man teica. Vai viss tas bija tikai politiska problēma?”

Citāda pieeja bēgļu problēmām bijusi UNRRA ģenerāldirektoram Ņujorkas pavalsts gubernātoram H. Lēmanam un viņa pēcnācējam šai amatā Ņujorkas pilsētas galvam Fiorello La Gardia. Īsi pēc iecelšanas UNRRA ģenerāldirektora amatā La Gardia izteicis vēlēšanos personīgi apmeklēt bēgļu nometnes. Viņam līdz bijis kāds personīgs plāns, kuŗā galvenā interese pievērsta žīdu nometnēm. Attiecībā pret poļiem, baltiešiem un citām tautību grupām La Gardia izrādījis maz slēptu nepatiku un pat neiecietību tālab, ka tie pretojušies atgriezties uz savām izcelsmes zemēm.

Par šo La Gardia nometņu apmeklējumu Morgans savā grāmatā atstāta kādu visai raksturīgu notikumu. Kādā nometnē La Gardia sarunājies ar augstāka Igaunijas armijas virsnieka sievu, kuŗas vīrs deportēts vai nonāvēts pirmajā komunistu okupācijas gadā. Nepacietīgi klausoties igauņietes stāstā par Maskavas teroru Igaunijā, La Gardia viņu pārtraucis:

„Mana labā sieviete,” teicis La Gardia, „jūs pati, droši vien, neticat tām blēņām, kādas jūs man stāstāt.”

Lielā savijņojumā igauņiete atbildējusi: „Es nevien ticu, ka tā ir patiesība; es zinu, ka tas tā ir.”

La Gardiam šī saruna bijusi vēl neērtāka tālab, ka viņa pavadoņu pulkā atradies kāds krievs Fenovs, ko citi La Gardia svītas vīri draudzīgi uzrunājuši mīlināmā vārdā „Nikki”. Kad La Gardia paziņojis nometnes iemītniekiem, ka starp viņa pavadoņiem ir arī viens krievs, reakcija bijusi negaidīta: bēgļu nometnes iemītnieki, kas pirms šī paziņojuma centušies La Gardiam apgaismot savu stāvokli, piepeši kļuvuši klusi un steidzīgi pazuduši.

No La Gardia apmeklējuma kļuvis skaidrs, ka viņam mazāk interesējuši jautājumi, kas saistās ar bēgļu likteni, nekā vēlēšanās atrast līdzekļus — kā vairāk atbalstīt cionistu ambīcijas, lai labvēlīgi ietekmētu vēlētajus Ņujorkā. Šo situāciju centušies izmantot žīdi. Tie sūdzējušies, kur vien iespējams, ka ar viņiem kara uzvarētāji neapejoties daudz labāk nekā nacistu terora laikā. Lai to pierādītu, ierīkota Zeilheima nometne Frankfurtes

tuvumā. Kad radusies vajadzība pārlicināt UNRRA vadību, ka židu nometnes ir pārpildītas, aicināta komisija uz Zeilheimas nometni. Tādās reizēs tiešām nometne bijusi līdz jumtam piebāzta ar židu bēgļiem. Citā gadījumā, kad sūdzības bijušas par nepietiekamu uzturu, virtuve un noliktava tiešām bijušas tukšas, bet, kad runāts par apģērba trūkumu, komisija atradusi nometnes iemītniekus nosalušus un skrandās tērptus.

Savā neilgajā darbības laikā UNRRA Eiropas direktora amatā Morganam bijusi sastapšanās ar Padomju Savienības ģenerāli Sokolovski. Izejot cauri vairākām pārbaudēm, Morgans nonācis līdz Sokolovska kabineta durvīm. Tās apsargājuši divi maza auguma mongoļu tipa kaņavīri plecos pakārtām lietošanas kārtībā sagatavotām mašīnpistolēm. Sokolovskis pacietīgi noklausījies Morgana paskaidrojumus par bēgļu stāvokli Rietumu sabiedroto zonās, tad atbildējis, ka Padomju Savienības zonā neesot vajadzības pēc bēgļu nometnēm, jo viņa zonā bēgļu neesot. Atvadoties ģen. Sokolovskis ar patīkamu smaidu piebilda:

„No visa tā, ko jūs man stāstījāt, tai jūsu UNRRA jābūt vienai bagātai organizācijai, ja tā šķiež tik daudz naudas tādai vajadzībai, ko mēs, krievi, atrisinājām lēti un vienkārši.”

Trūmana ārlietu ministrs Bernss (Byrnes) atstāsta līdzīgu sarunu, kas viņam bijusi ar Višinski. Bernss pūlējies izskaidrot, cik nopietna ir bēgļu problēma Vācijā. Višinskis, jo sirsnīgi smiedamies, kaut ko atbildējis krievu valodā, ar izstieptu ikšķi rādot uz zemi. Vēlāk Bernss vaicājis Bolenam, kas labi pratis krievu valodu, ko Višinskis teicis un kālab tik sirsnīgi smējies. Bolens atbildējis, ka viņam neesot ne mazāko šaubu, ka ar šo žestu Višinskis vēlējis pateikt, ka viņš bēgļus pabāztu zem zemes.

Bet arī pēc šādiem un līdzīgiem gadījumiem rietumu demokrati valstsvīriem Maskavas komunistu „humānisms” nebija kļuvis skaidrāks.

1945. gada rudenī un ziemā sāka bēgļu nometnes iekārtot pēc tautībām, kas ievērojamā mērā atvieglāja aprūpi un radīja lielāku mājīguma sajūtu izpostītajās kazarmās un agrāko austrumu strādnieku vajadzībām celtajās barakās. Apvienojoties pēc tautībām, bēgļiem bija iespēja nevien sarunāties savā dzimtajā valodā, bet sākt arī organizēt pašdarbības pasākumus, kas nometņu dzīves pelēcībā ienesa kaut kādu dažādību. Tas nebija daudz, tomēr kaut cik vajātiem un neziņas nomāktiem cilvēkiem atdeva pašvērtības sajūtu.

„Ko varēja un ko bija iespējams darīt?” vaicā ģen. Morgans savā grāmatā un pats arī atbild: „Tas, kas bija vajadzīgs, bija kāds daudzums cerību nelaimīgajiem bēgļiem. Viņu materiālās rūpes minimālos apmēros bija nodrošinātas. Viņiem trūka kaut kāda veida garīga mierinājuma, kādas cerības, ka, neraugoties uz daudzām nelaimēm, visu cilvēku rokas nav paceltas pret viņiem. Ko es varēju darīt, bija — mēģināt sastapties pēc iespējas ar lielāku skaitu no viņiem, paspiest roku un atstāt viņu sirdīs kaut mazu laimes sajūtu.”

Ka ģenerālis Morgans bijis patiess no tēvzemes padzīto un komunistu vajāto bēgļu draugs, palicis mums daudziem atmiņā. Bet sevišķi tuvs viņam bijis baltiešu liktenis. To viņš apstiprina arī 1962. gadā bijušajam Hanavas noietnes komandantam V. Korstam rakstītā vēstulē: „Tas tiešām ir brīnišķīgi, ka ir cilvēki, kas tik jauki atceras manas pūles, lai cik tās bijušas niecīgas un noderīgas jums personīgi un jūsu lieliskajiem tautiešiem. Es atceļos satikšanos ar daudziem jaukiem baltiešiem pēckaŗa sajukuma laikā. Es vēlētos cerēt, ka visi būs labi iekārtojušies viņu jaunajās dzīves vietās, kur ar prieku tika uzņemti tik labi cilvēki, kādi ir baltieši.”

Un ne jau UNRRA vīri vien izturējās noraidīgi vai pat naidīgi pret bēgļiem, sevišķi baltiešiem. Tāds noskaņojums pirmajos pēckaŗa mēnešos bija vērojams arī amerikāņu kaŗavīros. Kaut kur darbojās kāds propagandas centrs, kas sistematiski izplatīja uzskatus, ka baltieši pielīdzināmi hitleriešiem, jo piedalījušies žīdu iznīcināšanā. Okupējot Tīringenu, sākās baltiešu izcelsmes kaŗavīru gūstīšana. Pat Rīgas filmas darbiniekus, kuŗi bija ieskaitīti Kurta Egerta filmas grupā un bija novietoti Birģeles pilsētiņas apkārtnē, arestēja un novietoja aiz dzeloņstieplu žoga.

Atbrīvojot mani no Saksenhauzenes koncentrācijas noietnes, vācu SD man izsniedza attiecīgu papīru, pēc vācu labās kārtības tanī rūpīgi atzīmējot, no kāda laika līdz kādam laikam esmu bijis šajā iestādē. Tagad šādam papīram varēja būt vērtība un nozīme. Ja ne vairāk, amerikāņiem bija jāsaprot, ka neesmu ne naci, ne arī naci draugs.

Ar šo papīru kabatā devos uz Štadtrotu, lai mēģinātu pārliecināt CIC vīrus, ka Rīgas filmas darbinieki nav kaŗa noziedznieki, nav pat uzskatāmi par vācu armijas kaŗavīriem, jo daŗš labs no viņiem ne reizi nav bijis ietērts vācu armijas tērpā. CIC priekšnieks Štadtrotā bija kāds jauns amerikāņu leitnants. Viņa

tēvs pirms kaŗa bija bijis Amerikas konsuls Vīnē, un viņš pats bija gājis Vīnē skolā. Arī viņš pilnīgi no galvas nodeklamēja rindu „latviešu noziegumu” pret žīdiem, pieminot Pērkonkrustu un Arāja komandu.

Manus iebildumus par šādu apvainojumu nepamatotību, leitnants skarbi pārtrauca ar jautājumu:

„Pasakiet man noteikti, vai Latvijā vācu okupācijas laikā darbojās Arāja komanda, kas piedalījās žīdu masveida iznīcināšanā?”

Atbildēju, ka no manas koncentrācijas nometnes atbrīvošanas apliecības vajadzētu būt skaidram, ka vācu okupācijas laikā neesmu atradies Latvijā un tālab nevaru ne apliecināt, ne noliegt, vai tāda Arāja komanda darbojusies, vai ne. Un, ja arī tāda bijusi, vai dažu ļaunu cilvēku dēļ iespējams vainot visu tautu? Aizrādīju, ka esmu dzirdējis par gangsteriem Amerikas Savienotajās Valstīs. Bet būtu taču netaisni, ja dažu desmit vai simts gangsteru dēļ kāds apvainotu visus amerikāņus gangsterismā!

Šie argumenti amerikāņu leitnantu visai maz pārliecināja. Viņš turpināja nosaukt Arāja komandas ļaunos darbus un prasīja, lai mēs, latvieši, izdodot viņiem Arāja komandas locekļus, tad pārējie tikšot atbrīvoti.

Ko varēju atbildēt uz tik absurdu prasību? Tā pēc pirmās tikšanās šķīrāmiešiem ne sevišķi draudzīgi.

Apmeklējot vēl dažas reizes šo pašu leitnantu ar lūgumu bez vajadzības nesagādāt nepatikšanas nevainīgiem cilvēkiem, viņš kļuva laipnāks. Iespējams, ka bez manis viņš bija paspējis ievākt arī no kādas citas puses pareizu informāciju. Rezultāts bija tas, ka pēc apmēram pāris nedēļām Rīgas filmas ļaudis tika atbrīvoti.

Pēdējā apmeklējumā vaicāju, vai ar viņa starpniecību nebūtu iespējams nosūtīt plašāku ziņojumu Latvijas sūtnim Vašingtonā par apstākļiem Latvijā un par latviešu trimdiniekiem. Leitnants bija ar mieru, bet tikai tad, ja vēstulē nebūtu kritizēta Amerikas Savienoto Valstu sabiedrotā — Padomju Savienība. Tā kā manā vēstulē galvenā kārtā bija Padomju Savienības briesmu darbu apraksti, vēstule netika nosūtīta.

Šis ir viens no daudzajiem raksturīgajiem gadījumiem, ar kādiem nācās sadurties pēc kaŗa ar spropagandētiem amerikāņu armijas slepenā dienesta darbiniekiem un UNRRA vīriem, kuŗu

rindās bija ne viens vien Padomju Savienības aģents un pret baltiešiem noskaņots ierēdnis.

UNRRA mūžs, par svētību politiskajiem bēgļiem, nebija garš. Ar 1947. gada pirmo jūliju gādību par bēgļiem un viņu izvietotāšanu uz pastāvīgu dzīvi ārpus Vācijas pārņēma International Refugee Organization, saīsināti — IRO. Šī palīdzības iestādījuma dibinātāji bija 18 valstis: Austrālija, Beļģija, Kanada, Ķīna, Dānija, Dominikāņu republika, Francija, Gvatemala, Īslande, Itālija, Luksemburga, Holande, Norvēģija, Šveice, Anglija, Amerikas Savienotās Valstis un Venecuēla. Tā kā šīs organizācijas dibinātajos nebija Padomju Savienības, tās iespējas iejaukties bēgļu pārvaldes jautājumos lielā mērā izbeidzās, ar ko izbeidzās arī UNRRA laika bēgļu terorizēšana.

No UNRRA mantojām mūsu jauno nosaukumu "Displaced Persons". Tā sauca visas nacionālītātes, kuŗas liktenis bija novedis bēgļu nometnēs. Sekojot parastajiem vārdu saīsinājumiem, bēgļu nometņu iemītniekus apzīmēja ar DP. Latviešu bagātā fantāzija itin drīz atrada šiem pirmajiem burtiem latvisku tulkojumu: „Dieva putniņi”. Un mēs arī bijām kļuvuši līdzīgi putniem — bez savas zemes, bez savām mājām. Putniem vēl bija iespējams kaut kur vīt ligzdu, mums tai laikā pat tādas iespējas nebija. Bet līdzīgi putniem mēs ne sējām, ne plāvām un arī nekrajām šķūņos. Tikai Debesu Tēva vietā par mums gādāja UNRRA onkuļi.

AIZMIRSTĪBAS PUTEKĻOS

Bija aizritējis viens gads, kopš aiz pēdējo bēgļu mugurām palika degošais Kurzemes krasts ar vārdos grūti pasakāmām šķiršanās sāpēm un trauslām atgriešanās cerībām. Viens īss gads. Mūsu kaŗavīri, tautas lepnums un cerība, vēl ar rūgtumu nesa nepelnītos gūstekņu pazemojumus no tiem, no kuŗiem cerēja, ja ne palīdzību, tad vismaz izpratni. Šī īsā gada laikā latviešu trimdinieku domāšanā un pārdzīvojumos daudz kas bija mainījies. Vai tās bija baraku dzīves ikdienas rūpes un garīgs atslābums pēc milzīgā nervu saspilējuma, zaudējot tēvzemi? Lai būtu kā būdams, likās, ka krietna putekļu kārtā jau pār-

segusi trimdinieku skaudrās šķiršanās sāpes un kā dārgumu sargātās dzimtenes atmiņas.

Šīs pārmaiņas visasāk izjuta dzejnieki. Andreja Egliša dusmu zibeņi pret tiem, kas aizmirst, atplaisnījās pie trimdinieku dzejas debesīm. Trimdinieku pasaule bija kļuvusi šaura un debesis zemas. Dzejnieka Gunāra Saliņa dzejā saule tomēr vēl nebija kļuvusi melna. Tanī mirdzēja dzimtās puses spožums un siltums. Dzejolī „Lubāna teika” viņš raksta:

Sauc sirds man izvārgusi brižos baisos:

Cik ilgi klidīsim kā ezers gaisos?

Dažas rindas tālāk tai pašā dzejolī viņš atbild:

Bet svešos krastos mūžam neiemigsim

Un — lai mūs saitēm sien — mēs nepaliksīm

Mēs celsimies kā Lubāns debesos,

Kas nerimsies, līdz viņam mieru dos.

Velta Toma:

Mūsu dzimteni krustā sit!

Tās ciešanas asiņainas

Es redzu — bez vainas, bez vainas

Tās asaras svētas rit

Un izžūst lielceļa smiltīs.

Šīs rindiņas ņemtas no Veltas Tomas dzejas „Pēdējā ticība”. Vai divdesmit piecus gadus vēlāk šīs svētās asaras tiešām būtu izžuvušas lielceļu smiltīs?

Un Veronika Strēlerte? Arī viņa nespēj aizmirst. Tēvzemes posts sūrst kā nedziedināma brūce viņas sirdī. Viņas prāts un jūtas sacelžas pret tiem, kas pārlietu cenšas piemēroties jauna-jiem apstākļiem patvēruma zemēs. 1945. gada decembra vidū „Latvju Domās” rakstā „Neaizmirsīsim” Kurzemes posta liesmas, kuņģis sadēga tautas pēdējās cerības, liesmo viņas atmiņās. Un viņa nespēj klusēt:

„Kā? Vai dienās, nedēļās un mēnešos apslāpējams Kurzemes krastu ugunsgrēks, kas mūs izvadīja jūrā? Vai mūsu acis jau tā miega pārņemtas, ka vairs neredz ne posta, ne asiņu, ne savas dzimtenes nesenojo dzeloņdrātīm un kaŗa bunkuriem izrakstīto ainavu? Vai mūsu mokas un cerības, mūsu kaŗavīru slava un svētā cīņa tik lēti sveŗ, ka mēs to būtu aizmirsuši vienas viegli nodzīvotas dienas dēļ?

Bet cilvēka dvēselē allaŗ jauni ūdeņi nomaina vecos, un katra nodzīvota stunda šalc vientuļo aizmirstības meldīju. Tikai vai-

rākus mēnešus pēdējie kurzemnieki nodzīvojuši svešā zemē, bet cik ir to, kas vakarā piemin savas īstās mājas? Vai tiešām baltā maize un saldā kafija kļuvusi jau tik svarīga, ka viss cits pazudis izraudāto asaru miglājā?

Atbraucēji! Vai mēs visi vēl nestāvam Kurzemes atblāzmas gaismā? Tur atstājām norietam savas cerības, tur gaidīsim atspīdam atpestīšanas ausmu. Lai neviens nenovērš acis no šīs debesu puses, jo tai vietā lēks Latvijas saule...”

Domāju, ka esmu daudz zaudējis, nekad dzīvē nesastapdams Veroniku Strēlerti, dzejnieci, kuŗa šķiet arī vēl tagad — pēc vairāk nekā divdesmit pieci gadiem — vakaros piemin savas īstās mājas; dzejnieci, kuŗa runā tikai tad, kad vairs nespēj klusēt, un runājot saka to, kas viņas pārlicībā ir svēta patiesība.

Man trūka un vēl vienmēr trūkst priekšstata par Strēlertes ārējo izskatu. Mazu iespaidu guvu no J. Karules atmiņu skicējuma kādā pirms daudziem gadiem iespiestā trimdas laikrakstā. Karule stāsta par vienu dienu, ko tā pavadījusi kopā ar dzejnieci pirmajā vācu okupācijas ziemā attālā lauku pagastā. Strēlerte piedalījies dzejnieku pēcpusdienā. J. Karule Strēlertes aprakstā ir skopa. Tikai dažas rindiņas: „Neliela auguma, vienkāršu tērpu un matu sakārtojumu, viņa stāv taisna un stingra laucinieku vidū, un katrs viņas teiktais vārds atbalsojas to sirdīs. „Es jau arī taisni tā jūtu”, saka man vēlāk kāds vecs zemnieks. „Tikai vārdu trūkst to pateikt. Bet viņai, lūk, tie ir.”

Neliela auguma, stāv taisna un stingra laucinieku vidū... Domas izsauc pretstatus un salīdzinājumus. Ir sajūta, ka šis nelielais augums stāv taisns un stingrs nevien lauku cilvēku vidū, bet vienmēr un visur, kur jāaizstāv tēvzemes gods un personīga pārlicība.

Vēl tagad Zviedrijas latviešu vienā daļā Kārļa Ulmaņa vārda cienīga pieminēšana, nemaz jau nerunājot par viņa darba atziņģu vērtēšanu, rada sašutumu. Trimdas sākuma dienās „ulmanietis” bija apzīmējums diktatūras cildināšanai, visam, kas ir pret demokrātiju. Cilvēki visumā izvairījās runāt par Ulmani. Varbūt viens otrs savās domās atcerējās viņa patriotisko degsmi, viņa atteikšanos pašam no sevis, lai varētu visu ziedot mērķim, kas kopš jaunības bija viņa dzīves jēga — latviešu tautas brīvībai un labklājībai. Ulmanis nespēja paveikt visu, ko bija iecerējis un ko dažs labs no viņa sagaidīja, jo viņš bija tikai

cilvēks. Bet viņš padarīja valsts un tautas labā daudz vairāk nekā citi, jo viņš bija liels cilvēks.

Bet nu viņš vairs nebija valsts priekšgalā. Sveša vara bija viņu paņēmusi, un nebija pat zināms, vai viņš ir vēl dzīvs. Kālab strīdēties, kālab protestēt pret tiem, kas viņu pulgo? Ir cilvēki, kuŗu uzskatus jau tā vai tā nevar grozīt.

Veronika Strēlerte nav starp šiem prātīgajiem. Taisna un stingra — tas, šķiet, neizpaužas tikai viņas ārējā izskatā, bet šī stāja ir arī viņas rakstura sastāvdaļa. Dzejniece met sejā pulgotājiem to, ko tie daudzkārt metuši sejā Ulmanim, kuŗš pats vairs nespēj sevi aizstāvēt. Un viņa to dara ar vārdiem dzejā, kuŗu viņa tik meistariski pārvalda. Strēlerte devusi šim dzejolim virsrakstu „Kādam latvietim”, un šis dzejolis skan tā:

Tu jaunu laikmetu mums nesi —

Nu sīkas balsis tavu darbu rej.

Vai cietumnieks, vai dzīvs, vai miris esi,

Ar to tu atbildēsi pasaulei.

Un pirmais trimdnieku pulkā stājies,

Nu redzi pakaļ staigājam sev tos,

Ko tavu vārdu uguns kveldinājis,

Kas liesmo ierakstīti Dieva debešos.

Ir laiks, lai aplust prātojumi lētie,

Jo atvēries tev tautas dvēšļu nams,

Tur ieiesi tu, slieksni pārkāpdams,

Kur iegājuši pravieši un svētie.

Daudzas reizes garajos svešniecības gados esmu lasījis šīs Veronikas Strēlertes drosmes un izaicinājuma apgarotās rindas, izjūtot pateicību un cieņu.

Ģirts Salnājs, kas trimdas Vācijas posmā aktīvi piedalījās gan ar rakstiem periodikā, gan rakstnieku sanāksmēs un citos sabiedriskos pasākumos, skumst un dusmojas, ka daļa trimdnieku zaudējuši cieņu pret pagātņi, novērsdamies no latviešu garīgās dzīves. Daudziem trimdā liekoties, ka tāda latviska gara dzīve esot lieks pagātņes mantojums, tad jau labāk mācīties par šoferi vai koku šķirotāju. Pēc Salnāja domām „vērtīgi mēs esam tikai kopā ar tautu, un tādēļ kopjamas visas tās vērtības, kas tautu par tādu dara”.

Arī Ilmārs Krasts (Bastjānis) nav starp tiem, kas dzimteni cenšas svešumā iemainīt pret ko citu. Aizmāršība ir pagājusi viņam garām. Dzejā „Mūžīgā uguns” viņš to apliecina vārdiem:

Mēs visu atdosim, tik vienu nē,
Jo plecus atlieks nebeidzama spīts:
Caur mokām ceļš reiz vedīs dzimtenē,
No uguns mūžīgās reiz ausīs rīts!

Dzejnieks Ilmārs Krasts tagad reti ieraugāms latviešu izdevumos. Vai pievērsties praktiskai dzīvei svešumā, jaunības „džejošanas grēks” kļuvis nepiedienīgs? Rietumkrasta ceturtajos dziesmu svētkos mani ar viņu iepazīstināja Bastjāņa skolas biedrs no Franču liceja laikiem — Gunārs Meierovics. Liela, spēcīga auguma, tāpat kā tēvs Voldemārs Bastjānis. Sarunu sākumā piesargājos: es taču esmu ulmanietis. Bastjānis nāk no citām aprindām, kuŗas nejut sevišķas simpatijas ne pret Ulmani, ne arī pret tiem, kas ar Ulmani cieši sadarbojušies. Bet atturība drīz vien pagaisa, sevišķi pēc tam, kad Bastjānis smiedamies piezīmēja, ka viņš, kļūdams par uzņēmēju, esot „iefiltrējies” mantīgās aprindās.

Vai viņš vēl tic, ka „No uguns mūžīgās reiz ausīs rīts”? Domāju — jā. Varbūt viņš Latvijas atnākšanu, ko mēs visi gaidām, izprot citādi nekā dažs labs cits. Bet tas nav izšķirīgi. Svarīgākais ir tas, ka Latvijā nav aizmirsta, ka ir griba pūlēties, lai mūsu tauta tēvzemē atgūtu brīvību. Un šais centienos katram ir iespējams kaut ko sniegt no sevis.

Gadi atkal ir pagājuši. Turpat vesels gadsimta ceturksnis! Mūsu trimdas dzīve pieņēmusi citas formas, kas ietekmējušas trimdinieku dzimtenes atstāšanas pirmo mēnešu un pirmā gada izjūtas. Cilvēkam ir jādzīvo! Lai dzīvotu, jāpiemērojas. Tā tas ir tēvzemē, tā tas ir arī svešumā.

Tas nav attaisnojums, bet konstatējums.

Atmiņas ir katram individuālam cilvēkam, pie tam tādas, kas saistītas ar viņa personīgiem pārdzīvojumiem. Pūlim atmiņu nav. Un tā kā pūlim trūkst atmiņu, pūlis nepazīst arī ilgstošas pateicības jūtas pret tiem, kas pašai dziedīgi kalpojuši zemei un tautai. Paaudzēm arvien nomainoties, mainās arī uzskati. Vakardienas varoņu apbrīnu nomaina šis dienas aicinātāji pretī jaunām cerībām. Pirms pāris gadiem kāds svešumā izaudzis sabiedrīks darbinieks sarunā izteicās, ka viņa laika cilvēki izjūtot maz vai nemaz pietātes pret to, kas noticis pirms viņiem. Lielas personas esot vēstures, bet ne apbrīnošanas objekts.

Varam skumt vai dusmoties, tas neko negroza. Tomēr mēs neesam arī tik nabagi un svešumā noklīduši, kā dažos pesimisma brīžos liekas. Daudz kas no vecāku lūpām ir iesēdies mūsu svešumā uzaugušās jaunatnes apziņā. Sāpīgo atmiņu vietā, kuņas krietns daudzums vecākās paaudzes trimdinieki nav spējuši nokratīt, nākamā paaudzē ir stājusies spēcīga pienākuma apziņa. Pienākums saturēt kopā svešumā izklīdušos un svešumā izaugušos latviešus, pienākuma apziņa palīdzēt tautai tēvzemē atgūt brīvību — tas ir spēks, kas tagad vada vidējo un, cerēsim arī, jauno paaudzi. Tai paaudzei, kas redzēja Latvijas brīvības laimīgos gadus un kā vajāti bēgļi atstāja dzimtās zemes krastus, karstākā vēlēšanās ir, lai sekojošās paaudzes neapstātos pusceļā, lai neizdzistu mīlestība pret savu tautu un līdz ar to nacionālā pienākuma apziņa.

Vienmēr, sevišķi grūtos apstākļos, tautai ir vajadzīgi aicinātāji uz dziem darbiem un, ja vajadzīgs, arī upuriem. Kas bija tie, kas radīja tautas atmodu? Kas bija tie, kas sagatavoja idejiski ceļu Latvijas brīvībai? Aicinātāji un saucēji mums vajadzīgi arī tagad, vienalga, vai tie ir dzejnieki un rakstnieki, vai sabiedriski darbinieki un politiķi. —

TIE, KAS ZAUDEJUŠI VISVAIRĀK

Ir notikumi, kas atmiņā neizgaist. Viens šāds notikums saistās ar ievainotiem leģionāriem Libekā. Diena jau sāka krēslot. Kopā ar profesoru Fr. Gulbi un pulkvedi Plensneru Latviešu Nacionālās komitejas telpās pavadījām dienas pēdējās stundas, gan kavējoties atmiņās, gan zīlējot necaurredzamo nākotni. Šai noskaņā mūs pārtrauca neparasti apmeklētāji. Ieradās kāda maza auguma trausla sieviete, varbūt gadus divdesmit piecus veca ar grupu ievainoto leģionāru. Viņas vārds esot Grencione. Ievainotos leģionārus viņa atradusi kādā vācu slimnīcā. Ārstēšana tur bijusi ļoti slikta. Viņa domājot, ja leģionārus ievietotu latviešu slimnīcā, būtu iespējams sniegt tiem labāku palīdzību.

Ievainoto vidū bija kāds augumā varens spēka vīrs. Granātu šķembas bija atrāvušas viņa rokai pus delnu un atstājušas dziļas rētas sejā.

Ieraudzījis mani, viņš ar sejas veselo pusi mēģināja smaidīt:

„Tu laikam mani vairs nepazīsti?“, viņš vaicāja un, neno-
gaidījis atbildi, turpināja: „Mēs abi esam no Kaŗa skolas pirmā
izlaiduma. Nav jau nekāds brīnums. Sarkanie mani ir tā apstrā-
dājuši, ka pat miesīgā māte diez vai mani vairs pazītu.”

Ko varēju atbildēt? Izteikt noŗēlu, apliecināt simpatijas?
Katrs teiktais vārds izklausītos banāli.

Mani pārņēma pazemības sajūta pret vīriem, kas pēc tik
daudz nelaimēm un pazemojumiem nesūdzējās par savu likteni.
Pat nekā nelūdza. Ieradušies Latvieŗu Komitejā, viņi cerēja,
ka tā ir vieta, kuŗā viņi var sagaidīt iespējamo palīdzību savā
neapskauŗzamajā stāvoklī.

Ne mazāku apbrīnu un pateicību izjutu pret Grenciona kun-
dzi. Nekādi oficiāli uzdevumi viņu nespieda vācu slimnīcās
meklēt ievainotos latvieŗu kaŗavīrus, lai sniegtu tiem palīdzību
un sirds siltumu grūtajā nestundā.

Rūpēs par kaŗavīriem Libekā daudz pūļu ziedoja arī plkv.
Veisa un Kandis kundzes, kuŗu vīri bija krituŗi cīņās pret komū-
nistiem Austrumu frontē. Tāpat pašai dziedīgi palīdzēja sli-
miem un gūstā nonākuŗiem leģionāriem Libekā 1945. gadā Briča
kundze un mācītājs Abakuks. Arī atseviŗki trimdinieki Libekā
ar izpratni un sirsnību centās palīdzēt kur un kā vien iespē-
jams viens otram, bet seviŗki kaŗavīriem. Ja kāds no viņiem,
kas bija nelegāli atstājis gūstekņu nometni, ieradās Libekā, vien-
mēr gadījās ļaudis, kas atteicās no kāda apģērba gabala, lai pa-
lidzētu apmainīt kaŗavīra tērpu pret civilo. Tā kā kaŗavīru
uzņemšana bēgļu nometnēs bija noliegta, tad ŷāda „kostīmu
maiņa” bija vienīgais veids, kā panākt kaŗavīru uzņemšanu
civilo bēgļu rindās, lai tos nepamanītu UNRRA vīru vērīgās
acis.

Profesora N. Vētras vadībā Libekā darbojās Sarkanais
Krusts. Viņa enerģiskā palīdzē Dr. Bormane, Dr. A. Karpis un
Dr. Libietis centās, cik rocība atļāva, palīdzēt gan civiliem
bēgļiem, gan kaŗavīriem. Sarkanā Krusta darbiniekiem angļu
militārās iestādes pat atļāva ierasties vācu kaŗa slimnīcās, lai
tur sameklētu slimos un ievainotos latvieŗu kaŗavīrus. Tam bija
seviŗki liela nozīme, jo slimniekiem pašiem bija ņemta kustības
brīvība. Arī sarakstīšanās pirmajā laikā nebija atļauta.

Pirmā nometne pēc leģionāru pārnākšanas angļu pusē atradās
Hanenavā. To varēja uzskatīt zināmā mērā par savākšanas
nometni. Pēc dažām nedēļām 1945. gada maija beigās leģionā-

rus pārvietoja uz pauguraino, mežiem bagāto Putlosas apkārtni Baltijas jūras krastā. Tā bija lielākā leģionāru grupa, apmēram 9.700 vīru, plkv. Krīpena vadībā.

Tā kā vairumam nepietika telpu kur apmesties, kaŗavīri no atrastiem dēļu galiem, zariem, niedrām un velēnām cēla mītnes, kur patverties no negaisa un naktīs arī no aukstuma. Īsā laikā šādā veidā tika uzcelti veseli ciemati, kas ieguva celtniecības materiāliem piemērotus apzīmējumus: Niedru ciems, Salminieki un līdzīgi. Tā kā nometnes iemītnieki vairumā nāca no latviešu lauku sētām, tad ar zemniekiem raksturīgo rūpību izdaiļoja nometnes apkārtni gan ar gliemežvākiem, gan gludiem jūrmalas oļiem.

Nometnes uztura devas bija nepietiekamas. Kaŗavīri centās tās papildināt, vācot ēšanai noderīgas zāles un pēc rudzu lauku novākšanas lasot laukos vārpas.

Lai kaut cik dienu vienmuļību īsinātu, drīz vien pēc novietošanās Putlosā vln. R. Zuika atjaunoja savu vīru kori un sarīkoja nometnē pāri par 20 koncertu. Viņa koris piedalījās dziesmu sacensībās ar tuvumā novietoto vācu divīziju ar dziesmu „Pie Baltijas jūras”, iegūstot pirmo vietu. Čakli darbojās arī vīru dubultkvartets A. Bērzkalna vadībā. Bez vietējiem Krīpena grupas pašdarbniekiem kultūras aprūpes laukā, lielu palīdzību kaŗavīriem sniedza arī biežie mūziķu un dziedātāju apmeklējumi no tuvākām latviešu bēgļu nometnēm. No dziedātājiem minami Herta Lūse, Teodors Brilts, L. Maršalka, Ksenija Bidiņa, J. Franks, no mūziķiem — O. Ilziņš, A. Teichmanis, J. Mediņš un J. Kalniņš. Arī Libekas koris E. Maršaua un Gestachtas koris E. Brusubārdas vadībā bija gaidīti viesi Putlosas nometnē.

Putlosā iznāca 10 periodiski izdevumi, no kuriem Nameja Gredzens un Sporta Vēstnesis apkalpoja visu nometni. Atsevišķas rotas mašīnrakstā vai pat rokrakstā izdeva savus izdevumus. Starp šiem izdevumiem gan ar nopietnu, gan ar humoristisku saturu minami: Staburags, Trimdinieku Gaitas, Svešās Takās, Letiņš Gūstā un Vecie Puikas. Bez tam 5. pulks R. Zuiķas, I. Saksa, R. Bērziņa un K. Skujas vadībā savāca 180 kaŗavīru dziesmu tekstus un meldijas.

1945. gada augustā kopā ar dažiem Libekas Sarkanā Krusta darbiniekiem apmeklēja Putlosas nometni. Mans vecais draugs un kaŗa biedrs no Latgales partizānu pulka atbrīvošanas kaŗā

plkv. Krīpens lūdza mani uzrunāt kaŗavīrus, aicinot neizklīst, jo daŗs labs, seviŗki tie, kuŗiem bija izdevies sazināties ar ģimeņes locekļiem bēģļu nometnēs, „demobilizējās pēc paŗu vēlēšanās”. Šinī daŗādu baumu un pareģojumu pārbagātajā vasarā klīda valodas, ka Anglija un Amerikas Savienotās Valstis prasīŗot krieviem izvākties ar labu no viņu ieņemtajām zemēm. Ja krievi nepaklausīŗot, padzīŗot tos ar varu. Tādos apstākļos latvieŗu kaŗavīriem arī būtu kāds vārds līdzī runājams. Savā runā nekā neminēju par jauna kaŗa iespējām ar krieviem, bet norādiņu uz nepiecieŗamību būt disciplinētiem un gaidīt vienkopus tālākos notikumus.

Cik nu kāds ievēroja, ko es vai kāds cits priekŗlasījumos un uzrunās teica, grūti spriest. Pieņemu, ka toreizējos apstākļos runām bija maza nozīme. Tomēr, kad 1945. gada septembrī visu Putlosā novietoto Krīpena 15. divīziju pārvietoja uz gūstekņu nometni Zedelhemā Beļģijā, izjutu paŗpārmētumus. Nekad nav labi dot kādam padomu, ja nav droŗības par dotā padoma pareizību.

Nedaudz vēlāk Zedelhemas nometnē internētajiem latvieŗu kaŗavīriem pievienoja plkv. Januma grupu ar apmēram 1.550 un plkv. Vīksnas grupu ar 2.500 vīriem. Pēc aptaujas noskaidrojās, ka Zedelhemas nometnē internētajiem 8759 kaŗavīriem Latvijā palikuŗi vecāki, 2259 kaŗavīriem sievas un 1767 kaŗavīriem bērni. Sargājot tēvzemi, viņiem nebija iespējams rūpēties par savu tuvinieku glābŗšanu.

Arī Zedelhemas nometnē aktīvi darbojās daŗāda veida paŗdarbības pulciņi un kursi. Iznāca jau Putlosā iesāktais dienas laikraksts Laika Grieŗos un ŷurnāls Nameja Gredzens.

Lai kaut cik papildinātu trūcīgo uzturu, Libekas Latvieŗu Sarkanais Krusts vāca dāvanu saiņīŗus un medikamentus slimo ārstēŗanai. Tā būtībā nebija liela palīdzība, bet internētajiem kaŗavīriem radīja izjūtu, ka viņi nav aizmirsti.

Varbūt viens no drāmatiskākākiem gadījumiem Zedelhemas nometnē bija plkv. A. Krīpena paŗnāvības mēģinājums pēc tam, kad angļu nometnes vadība pavēlēja viņam sagatavoties nometnes atstāŗšanai, neminot kurp viņŗ tiks sūtīts. Šis paŗnāvības mēģinājums viņu, droŗi vien, tieŗām pasargāja no izdoŗanas krieviem, jo otrs virsnieks, kpt. Laukers, kuŗu angļu nometnes vadība aizveda no nometnes, pazuda bez vēsts.

Zedelhemas gūsta laiks nebija visai garš. Ar angļu Reinas armijas galvenā stāba rīkojumu 1946. gadā no 7. līdz 27. martam uz Vācijas angļu joslū pārveda 8.500 Zedelhemā internētos, bet pārējos 3.000 maijā, izvietojot astoņās militārās nometnēs. Daļu novietoja atkal Šlezvig-Holšteinā, netālu no Libekas, agrākās vācu lidotāju kazarmās.

Kādu dienu, kopā ar J. Miezi un plkv. V. Janumu aizbraucām viņus apraudzīt, īstenībā, lai noskaidrotu, vai bēgļu nometnēs dzīvojošiem latviešiem ir iespējams sniegt kādu palīdzību kaŗavīriem. Iespējas mums bija mazas, bet varbūt kaŗavīru nometnes vadītājus varēja interesēt kāda koncerta sarīkošana, vai uzturs, cik to būtu iespējams savākt bēgļu nometnēs.

Plkv. Janums labprāt vēlējās satīkties ar kaŗavīriem tieši. Arī man bija interese redzēt, kā viņi iekārtojušies, kādas telpas, guļamvietas, arī uzturs. Izteicu vēlēšanos Janumu pavadīt. Ieejot kādā telpā, pie galda istabas vidū sēdēja trīs kaŗavīri. Uz galda bija melna maizes dona, un viens no viņiem ar maizes garoziņu uzmanīgi no skārdenes pūlējās izslaucīt zivju mērces paliekas.

Apstājies pie galda, Janums draudzīgi apvaicājās:

„Nu, dēli, vai uzturs ir pietiekami labs un pietiekamā daudzumā?”

Kājās nepiecēlies, pat labi uz mums neparaudzījies, viens no viņiem strupi atcirta:

„Ja nepietiek, jūs jau vairāk mums nedosit.”

Liekas, pulkvedis izprata, ka tālāk sarunāties ar šo nelaipno garos gūsta mēnešos nogurušo trijotni nebūs ne noderīgi, ne patīkami. Atstājuši viņus pie galda sežam, gājām uz citām telpām. Dažās kaŗavīri atbildēja laipni, citās izvairīgi un strupi. Vienā telpā kāds kaŗavīrs, palicis rokas zem pakauša, gulēja gultiņā, ar sastingušu skatu raugoties griestos. Janums nevēlējās paiet garām šim gulošajam. Pietuvojies gultiņai, viņš ar rūpēm balsi vaicāja:

„Kas tev, dēls, kait, vai uznākušas vēdera sāpes?”

Pagriežoties uz sāniem, ar muguru pret pulkvedi, uzrunātais atbildēja, ka viņam nekas nesāpot.

Vēroju pulkvedi, vai viņš nejutīsies kaut kā aizkarts vai sāpināts no tik demonstratīvas nedraudzības un pat neuzmanības no kaŗavīru puses. Neko tādu pie pulkveža nemanīju. Droši vien Zedelhemas nometnē viņam šādi gadījumi jau bija pa-

zīstami. Varbūt viņš saprata, ka tas nav disciplīnas trūkums vai nepieklājība pret vecākiem virsniekiem, bet no metnes dzīvē un gūstā uzkrājies sarūgtinājums, kas laiku pa laikam neapvaldītā formā laužās uz āru.

Angļu armijas vadība un valdība mūsu kaŗavīru stāvokli izprata pareizi un tālab, atbrīvojot no gūstekņu no metnēm, neiebilda pret viņu uzņemšanu bēgļu no metnēs. Anglijas ārlietu ministrija bija pat pieņēmusi principiālu lēmumu, ka latviešu leģiona kaŗavīri nav uzskatāmi par kolaborantiem ar vāciešiem. Apmēram 4.000 vīru lielajai Vesterbūrā novietotajai plkv. Oša grupai angļi ļāva izklist, pat netieši norādot, ka par no metnes atstāšanu bez angļu atļaujas neviens netiks sodīts.

Daudz grūtāks stāvoklis latviešu kaŗavīriem bija amerikāņu gūstā. Tie atradās izkliedēti vācu kaŗa gūstekņu no metnēs, sevišķi Bavārijā. Latviešu iestādēm vajadzēja tos apzināt, sastādīt vārdiskus sarakstus un tad panākt viņu iedalīšanu atsevišķās baltiešu vienībās. Amerikāņi uzskatīja "Waffen SS" vīrus par naci partijas brīvprātīgo kaŗaspēku un tālab tos kvalificēja par kaŗa noziedzniekiem. Ar Latvijas Sarkanā Krusta priekšnieka R. Liepiņa un archibīskapa T. Grīnberga neatlaidīgām pūlēm panāca kaŗavīru atbrīvošanu 1946. gada vasaras vidū. Virsniekus un instruktorus, sākot ar seržanta dienesta pakāpi, paturēja gūstā, kamēr individuāli tika pārbaudīti viņu „grēki”. Tā kā atlaides dokumentos amerikāņi atzīmēja, ka atbrīvotie bijuši SS vienībās, tos automatiski izslēdza no DP no metnēm un UNRRA apgādes. Arī šo šķērslī izdevās novērst, un 1946. gada beigās latviešu gūstekņu atbrīvošanu amerikāņu zonā varēja uzskatīt par pabeigtu.

Pēc latviešu leģiona ģenerālinspektora stāba priekšnieka plkv. Silgaiļa ziņām, kas publicētas viņa grāmatā „Latviešu Leģions”, līdz 1944. gada 18. augustam, kad izbeigušās plašāka mēroga mobilizācijas, ieskaitot vācu gaisa spēku izpalīgu dienestā iesauktos 5.543 jauniešus, pavisam iesaukti un brīvprātīgi iestājušies bruņotos spēkos 142.102 vīri. No šī skaita līdz 1944. gada 1. jūlijam kaujās krituši 3.914, bez vēsts pazuduši 1.362 un ievainoti 7.305 vīri.

Pēc ziņām, kas atrodamas ģenerāļa R. Bangerska grāmatas „Mana mūža atmiņas” ceturtajā daļā, Kurzemē kaŗa beigu posmā bijuši 23.292 kaŗavīri, iedalīti dažādās vienībās. Pēc Latviešu Enciklopēdijas ziņām kapitulācijas laikā Rietumeiropā

bijis ap 25.000 līdz 30.000 kaŗavīru. Ja saskaitām Kurzemes cietoksnī palikušos kapitulācijas laikā, kritušos, bez vēsts pazudušos un pieņemam par pareizām ziņas, ka Rietumu valstu gūstā padevušies apmēram 30.000 latviešu kaŗavīru, sanāk aptuvens skaitlis 60.000. Kur palikuši pārējie 80.000 mobilizēto?

Kāda vārdā neminēta kaŗa izpalīgu grupas dalībnieka vēstule plkv. A. Silgailim, kas ievietota viņa grāmatā „Latviešu leģions”, norāda, ka varbūt diezgan prāvs skaits latviešu no amerikāņu gūstekņu nometnēm labprātīgi repatriējušies. Minētajā vēstulē starp citu teikts:

„Mūs gūstā saņēma amerikāņi pie Gimerbachas. Sākās grūtākais posms bezgala lielās amerikāņu apsargātās kaŗa gūstekņu masu nometnēs Reinas krastos. Tiku izgājis Remagenas, Sincingas, Andernachas un Dicas nometnes. Visas tās atradās uz klaja lauka. 1945. gada 14. jūlijā šīs nometnes pārņēma franču armija. Stāvoklis vēl pasliktinājās, sevišķi uztura ziņā. Daudzi gūstekņi nonāca tuvu nervu sabrukumam. Daudzi slimoja un mira. Pirmās kartotēkas, kuŗās tika reģistrēti gūstekņu vārdi, tika iekārtotas augusta vidū. Tā simtiem cilvēku nozuda, un nekad nebūs iespējams konstatēt viņu vārdus. Badā nomocītiem un rudens sliktajam laikam tuvojoties, jo dienas cilvēku garstāvoklis kritās. Daudzi tāpēc pieteicās ārzemnieku leģionā, un latvieši, sevišķi jaunieši, izmisumā gaidīja iespēju tikt laukā no šīs nometnes. Tā ir saprotams, ka apmēram 2.000 latviešu, kas varēja būt izkaisīti pa visām šīm nometnēm, aizbrauca līdz krievu komisāriem. Man nav zināms itin neviens šeit esošais latvietis, kas būtu palicis no tā sauktās kaŗa izpalīgu grupas.”

No Zedelhemas repatriējušies uz dzimteni tikai 218 vīri. Ievērojot, ka šai nometnē bija internēti vairāk par 12.000 vīriem, šis skaits ir ļoti niecīgs un liecina par latviešu nesamierināmo nostāju pret Maskavas okupantiem.

Zedelhemas gūstekņu nometnē nodibināja kaŗavīru aprūpes organizāciju Daugavas Vanagi, kas tagad ir skaitliski lielākā un ideoloģiski vienotākā latviešu organizācija svešumā. Ar pāri par 9.000 biedriem tā aptver visas zemes brīvajā pasaulē, kur latvieši atraduši patvērumu. Ar noteiktu disciplīnu un nacionālo mērķu skaidrību šī lielā bijušo kaŗavīru saime ir zināmā mērā kļuvusi par mugurkaulu latviešiem svešumā.

No dibināšanas pirmajām dienām šīs organizācijas priekšgalā stāv divi krietni latviešu kaŗavīri, kuŗus izaudzinājusi Latvijas

nacionālā armija mūsu brīvvalsts laikā. Viņiem abiem — pulkvedim V. Janumam un majoram V. Hāzneram — mūsu kaŗavīru liktenis bija tuvs gan kaujas laukā, gan gūstā. Arī pēc atbrīvošanas no gūsta viņu rūpes par kaŗavīru saturēšanu vienkopus, organizēšanu un aprūpi nebija mazinājušās. Cik iespējams, Daugavas Vanagu organizācija viņu vadībā ir centusies savākt informāciju arī par cīņas biedriem, kas krituši sarkanās armijas gūstā, palīdzot atvieglināt viņu sūro likteni.

No pieredzes zinu, ka plkv. Janumam nekad nekas nav bijis par grūtu, lai palīdzētu kaŗavīriem viņu ciešanās. Sadzirdis, ka kādā vācu slimnīcā atrodas saslīmīti vai ievainoti latviešu kaŗavīri, viņš nekavējoties posās ceļā, lai izkārtotu viņa atbrīvošanu un pārvietošanu tur, kur latvieši paši varētu viņu apgādāt. Svešumā bija arī kritušo vai bez vēsts pazudušo kaŗavīru sievas, bieži ar maziem bērniem. Arī viņām vajadzēja palīdzēt. Ne attālumī, ne ceļa grūtībās, ne laika apstākļi nekad nav bijuši šķērslis nelielā auguma un āreji drūmā izskata pulkvedim, lai pildītu to, ko viņš uzskatīja par savu pienākumu pret kaŗavīriem. Un tā nebija trimdas apstākļos bieži novērotā pozešana vai populāritātes meklēšana. Pulkvedis Janums šos pienākumus veica ar tādu sirsniību kā tēvs pret bērniem. Kaŗavīri viņa pūles izprata un pareizi novērtēja. Janums bija viens no viņiem. Tālab arī katrās Daugavas Vanagu vadības vēlēšanās viņu ar prāvu balsu vairākumu ievēlēja atbildīgajā priekšnieka amatā.

Viens no tuvākiem darbiniekiem pulkvedim V. Janumam kopš Daugavas Vanagu dibināšanas bija majors V. Hāzners. Kad pulkvedis sasniedza savu septiņdesmit piekto dzīvības gadu, pēc viņa domām bija pienācis laiks viņu nomainīt kādam citam, gados jaunākam. Daugavas Vanagi par savu priekšnieku plkv. V. Januma vietā ar lielu balsu vairākumu izraudzīja majoru V. Hāzneru. Bez nepārtrauktas darbošanās Daugavas Vanagu vadībā majors Hāzners daudz pūlējies kaŗa invalidu pārskološanas darbā, tā palīdzot daudziem kaŗā cietuši latviešu jaunekļiem iegūt piemērotas amata zināšanas, atgūt ticību kaŗā izpostītai dzīvei.

Latviešu tautas grupai, kas bija atradusi patvērumu Rietumācijā, bez pašu rūpēm pievienojās arī rūpes par kaŗa invalidiem. Vācot informāciju par kaŗā un gaisa uzlidojumos smagi ievainotajiem, Daugavas Vanagu organizācija konstatēja, ka invalidu skaits, kam nepieciešama tūlītēja palīdzība, pārsnie-

dza 1500 cilvēku, to skaitā pāri par 500 bija ar amputētiem locekļiem.

Vairums latviešu kara invalidu bija evakuēti no Latvijas slimnīcām, kad sarkanā armija ienāca mūsu zemē. Mazāks skaits tiem pievienojās no kaujām Pomerānijā. Karām beidzoties, kara invalidi nokļuva bēgļu nometnēs, atskaitot gadījumus, kad viņiem nepieciešami bija jāpaliek slimnīcās. Gādīgas rokas lielu daļu no tiem bija nogādājušas latviešu slimnīcā Libekā, kur par viņiem ar lielu sirsnību rūpējās latviešu ārsti Dr. K. Lediņš, Dr. A. Alksnis un Dr. R. Pavasars. Daudzi veselību atguvušie karavīri šo ārstu vārdus atceras ar dziļu pateicību par viņu pašai dziedzīgo darbu.

Tūlīņ pēc kara Libekā darbu atsāka Latviešu Karavīru Palīdzības pārvalde. Angļu okupācijas vara tās darbību pārtrauca un konfiscēja visus līdzekļus; bet jo drīz latviešu pārstāvjiem pie angļu okupācijas varas iestādēm izdevās atbrīvot 1,4 miljonus reichsmarku. Tā nebija tais laikos liela summa, tomēr deva iespēju palīdzēt iegādāties protēzes vai citādi novērst spiedīgākās nepieciešamības.

Kopā ar Baltijas Centrālās Padomes pārstāvi J. Miezi un Lejassaksijas apgabala latviešu pārstāvi R. Kukaini Daugavas Vanagu vadītājs V. Janums uzsāka neatlaidīgu akciju, lai panāktu latviešu kara invalidu tiesību pielīdzināšanu vācu kara invalidiem, kuŗiem tika piešķirtas kara invalidu pensijas vai rente. Neatlaidīgā staigāšanā no vienas iestādes uz otru un motivētu rakstu iesniegšana vainagojās panākumiem. Sevišķi jūtams šis pabalsts kara invalidiem kļuva pēc DM pieņemšanas, kad nostabilizējās naudas vērtība Rietumvācijā. Ar 1950. gada oktobra likumu latviešu kara invalidu tiesības papildināja tik tālu, ka arī tie, kas dzīvoja ārpus Vācijas robežām, kļuva tieši saņemt likumā noteikto pensiju.

Ar laiku Rietumvācijas valdība nokārtoja arī vecumpensijas latviešu virsniekiem, kas kaŗojuši kopā ar vāciešiem, pielīdzinot viņus pensijas tiesībās vācu armijas virsniekiem.

Bet ar vācu kara invaliditātes pensiju piešķiršanu vēl nebija atrisinātas visas problēmas, kas skāra mūsu visvairāk cietušos tautiešus svešumā. Viņus jo smagi nospieda invaliditātes radītā sajūta, ka viņu dzīvei vairs nav nekādas jēgas un nākotnes.

Dažus mēnešus pagadījās dzīvot Hamburgas nometnē ar diviem kara invalidiem blakus istabiņā. Viens no viņiem bija

gadu divdesmit vecs, gandrīz vēl zēns. Ik reizes pēc invalidu pensijas saņemšanas mani kaimiņi centās, cik ātri vien iespējams, saņemto naudu nodzert. Viņiem atsaucīgas palīdzes šai pašākumā bija vācu pakļienes. Klausoties caurām naktīm, kas notiek otrā pusē sienai, nevarēju atbrīvoties no sāpīga jautājuma, vai tiešām nav nekādas iespējas izraut viņus no grimšanas dziļāk un dziļāk kaŗa seku bezcerību purvā . . .

Vairākas reizes uzsāku sarunu gan ar vienu, gan otru kaimiņu. No sarunāšanās viņi tomēr izvairījās, cenšoties pēc iespējas ātri no manis atbrīvoties. Kādreiz gadījās sastapt gados jaunāko vienu pašu gaiteni. Iepriekšējā naktī atkal bija notikusi kārtējā iedzeršana ar visām vācņu piedevām. Vaicāju, kālab viņš, jauns, saprātīgs, inteliģents puisis, nesaņemams un neatbrīvojas no sabiedrības, kas viņu gremdē no dienas dienā vienmēr dziļāk, kādēļ neuzsāk pilnvērtīgu dzīvi. Ar dziļu sarūgtinājumu balsī jauneklis atbildēja:

„Ko jūs vēlaties no manis, kādēļ neliekat mierā? Zinu, ka mēs jūs traucējam. Mēs traucējam visus, kas ir veseli. Pameklējiet kādu citu telpu dzīvošanai patālāk no mums, tad jums nebūs mums jālasa lekcijas.”

„Es jau nežēlojos, pat nekā nepārmetu. Bet jūs esat labs latviešu jaunietis. Domāju, ka, neraugoties uz kaŗa ļaunajām sekām, kādas jūs nesat ar sarūgtinājumu, jūs esat pelnījis uzsākt tādu dzīvi, ar ko vēlāk varēsīt pat lepoties,” centos viņu pārliecināt.

„Būt lepnam? Kam man tas vajadzīgs? Visi mani piederīgie palika Latvijā. Kas ar viņiem noticis, nezinu. Man svešumā nav neviena tuva cilvēka, no kā man vajadzētu kaunēties par to, ko es daru. Vai jūs mani saprotat? Kaŗš ir paņēmis nevien manu veselību, bet arī manu jaunību, manu sapņus.” Saviļņojumā pēdējos vārdus viņš bezmaz izkļiedza.

Mūsu saruna izbeidzās. Jauneklis aizkliboja uz savu istabiņu, es atgriezos savā, līdz paņemot vēl skumjākas domas par postu, kādu kaŗš un komūnisms nodarījis tik daudziem mūsu tautas locekļiem. Tādu jaunekļu, kā mani kaimiņi aiz sienas, bija daudz. Simtiem. Viņiem trūka patiesu draugu, kam viņi uzticētos, kas viņus izprastu un kas palīdzētu atrast veidu, kā atbrīvoties no mazvērtības sajūtas.

Grūtā brīdī parasti rodas palīgi. Viens tāds krietns palīgs

radās manu vēlāko trimdas gadu uzticīgā drauga majora Viļa Hāzntra personā.

Rietumvācijā Mārburgā pie Lānas vācieši bija ierīkojuši skolu neredzīgiem kaŗa invalidiem. Skola darbojās ar labām sekmēm, bet iekļūšana tajā latviešiem bija apgrūtināta. Pirmā kārtā jau vācu valodas neprašanas dēļ. Šis iemesls pamudināja Daugavas Vanagu vadību noorganizēt invalidu pārskološanas centrus, kuros vadītāji būtu latvieši paši. Skolotāji dažādās nozarēs bija atrodami pietiekamā daudzumā vai katrā nometnē. Grūtāk pārvaramie šķēršļi bija telpu un mācības līdzekļu trūkums. Latviešu pašu organizācijas bija par vājām, cerības tālab lika lielā mērā uz okupācijas varas un IRO pārstāvjiem. Interesējoties par līdzekļiem un padomiem kā iekārtot latviešu invalidu pārskološanas centru, UNRRA paskaidroja, ka tāds jau baltiešiem esot nodibināts Klaustālē Harca kalnos. Tas bija interesants jaunums. Izlūku braucienā uz šo „baltiešu centru”, par kuŗa eksistenci mums nekas nebija zināms, devās plkv. Janums. Noskaidrojās, ka minētajā vietā tiešām darbojas ne baltiešu, bet igauņu kaŗa invalidu pārskološanas centrs igauņu leģiona ģenerālspektora ģenerāļa J. Sodlas kundzes vadībā. Sarunās ar Sodlas kundzi Janumam nesekmējās. Tāpat arī divi citiem latviešu virsniekiem invalidiem — J. Leitim un R. Ķirsonam. Sodlas kundze norādījusi uz valodas grūtībām un arī līdzekļu trūkumu telpu remontiem un darbnīcu ierīkošanai.

Pēc pirmajām neveiksmēm 1947. gada jūnijā Daugavas Vanagu valdes uzdevumā Sodlas kundzi Klaustālē apmeklēja no jauna majors Hāzners. Viņam laimējās. Sodlas kundze bijusi ar mieru latviešu kaŗa invalidus uzņemt, ja latvieši no savas puses spētu sagādāt līdzekļus ēku remontiem, ieguldot apmēram RM 150.000 un arī sameklējot pārskološanās centra vadītāju ar attiecīgajiem mācības spēkiem. Daugavas Vanagu vadībai priekšlikumi šķita atrisināmi, un tā nolēma lūgt majoru V. Hāzneru uzņemties tālākās rūpes sakarā ar pārskološanās centra iekārtošanu.

Stājoties pie šī projekta realizēšanas, Hāznera pirmais un varbūt grūtākais uzdevums bija pārliecināt Kanadas kvēkerus, kas ar materiālu atbalstu bija sekmējuši igauņu invalidu mītnes iekārtošanu, palīdzēt arī latviešiem. Tāpat par pasākumu bija jāpārliecina arī vietējā DP apgabala komandieris angļu kapteinis Holdens. Sevišķi atsaucīgs izrādījies kvēkeru pārstāvis Gos-

lārā — D. Stans. Ar viņa palīdzību īsā laikā saremontēja vajadzīgās telpas un sagādāja mācības līdzekļus dažādu arodu darbnīcās. Jau 1947. gada septembrī latviešu nodaļa uzsāka invalidu apmācības jaunajā pārskološanas centrā. Nedaudz vēlāk pievienojās arī lietuvieši.

Klaustāles invalidu pārskološanas centrs bija skaistā kalnu kūrvietā, veselīgos apstākļos, mežainā apvidū. Paklausot majora Hāznera aicinājumam, arī es reiz iegriezos šajā ļoti svētīgajā iestādījumā, kuŗā amata nepratējiem iemācīja aroda zināšanas un garīgi nogurušajiem atdeva pašārvību un cerības turpmākai dzīvei.

Par mācības spēkiem dažādās nozarēs darbojās inž. T. Dreimanis, inž. V. Šņoriņš, tēlnieks Staltmanis, daiļamatnieki Z. un K. Grencioni, amatu meistari Ž. Krūmiņš, J. Rātfelders, J. Reinholds un A. Abrats. Viņu lielo pūļu rezultātā daudzi invalidi apguva amatus, kādi viņus visvairāk interesēja un kādi bija piemēroti viņu invaliditātei.

Pirmais ārsts pārskološanas centrā bija pazīstamais kaŗa laika chirurģs G. Prīmanis. Viņam sekoja prof. N. Vētra, doc. R. Pavašars un Dr. Šedriks. Visos pārskološanas centra gados par vecāko māsu te darbojās Elza Hāznere. Kā palīgmāsas un ārsti darbojās dažādi vācu speciālisti, sevišķi terapijā.

Lai gan invalidu pārskološanas centrā bija samērā labi dzīves apstākļi, bieži tomēr vadītāji sastapās ar lielām grūtībām — kā palīdzēt invalīdiem ar amputētiem locekļiem pārvarēt viņu garīgo nospiestību. Daudz šai ziņā līdzēja pašdarbības pulciņu noorganizēšana. Jau Klaustālē radās latviešu invalidu teātris. Režisores Paulīnes Blektes vadībā iestudēja M. Zīverta „Varu”. Grūtības radās ar sieviešu lomu tēlotājām. Mindaugu izrādē tēloja R. Auza, bet Marti — E. Hāznera kundze. Izrādei izteiksmīgu skatuves ietērpu, kā arī kostīmus sagatavoja tēlnieks Staltmanis. Uzveda arī Blaumaņa „Skroderdienas Silmačos”, M. Zīverta „Tīrelpurvu” un citas lugas. Noorganizēja arī dejas kursus, pie kam labākie tango dejotāji izrādījās invalīdi ar amputētu kāju.

Labprāt Klaustāles invalidu pārskološanas centrā iegriezās arī mākslinieki no bēgļu nometnēm: vienmēr sirsnīgā, atsaucīgā un gaidītā Herta Lūse, Ludmila Sepe, Hugo Štrauss, V. Melķis un A. Strombergs. Arī baletdejojāji Helēne Pakule un Bruno Klaijs

bija bieži viesi. Notika arī rakstnieku vakari un rīti, kuŗos piedalījās dzejniece Elza Ņezbere, rakstnieks P. Aigars un citi.

Kultūrālā pašdarbība un bieŗie mākslinieku apciemojumi daŗļēji palīdzēja izskaust sākumā parasto parādību „nosist laiku” vai nu karŗu spēlē, vai iedzēršanā, kas parasti saistījās ar dziedāšanu „kamēr balss man skan”.

Kur vīri vienā barā, gadās arī reizēm vīru izdarības. Tādi gadījumi Klaustāles invalidu nometnē bija gan visai reti, bet „vēstures anāļos” viens otrs ir ierakstīts. Klaustāles periodā vienam tādā notikumam dots nosaukums „Kauja pie Vildemaņa”. Kā jau parasts, peles kļūst droŗākas, kad kaŗa nav mājā. Tas sakāms arī par minēto kauju. Vildemanis bija invalidu pārskolšanas centram tuvākais vācu ciemats. Pa ceļam uz turieni brīniŗķīgi skaistā vietā bija restorāns ar nosaukumu „Skaistais skats”. Šo restorānu brīvos vakaros labprāt apmekļēja latvieŗu un igauņu invalidi, lai iedzertu, uzdziedātu un padejotu ar vācu meitenēm. Gadījums, par ko ŷoreiz jārūnā, no citiem līdzīgiem atŗķīrās ar to, ka nometnes vadītājs tai nedēļas nogalē bija komandējumā. Vīri jutuŗies brīvāki, varbūt arī bravūrīgāki. Rezultāts — pamatīga izkauŗšanās invalidu un vācieŗu starpā.

Hāzneram atgrieŗoties, to jau uz ceļa, patālu no nometnes, sagaidījusi vesela delegācija, lai laikus iepazīstinātu ar notikuŗo un tā sekām. Kauŗšanās sākusies kā daudzas kauŗšanās — tīri par niekiem. Restorānā uz dejoŗanu ieraduŗies arī apkārtējie vācieŗi. Tiem lāgā nav paticis, ka latvieŗi un igauņi lakstojas ar viņu meičām. Nav patikuŗas arī daudzās latvieŗu dziesmas. Uz Hāznera jautājumā, kā viss jandāliņŗ sācijas, galdnieka amata mācekliŗ Lasis, laikam spēkā varenākais vīrs visā nometnē, paskaidrojis:

„Redzi, bija uznācis dziedamais. Friŗiem tas nepatika. Kad krodzinieks mums pavēlēja turēt mutes ciet, tika smērēts. Un tā viss sākās. Mēs kopā ar igauņiem vienā pusē, friŗi ar savām vecenēm — otrā. Nebija jau nekas traks, tikai krogus gan ir „pa tīro”. Tev nu jāpalīdz kaut kā visu to lietu nokārtot.”

Kas nu kuŗam traks, kas netraks, bet kauŗšanās bijusi tik pamatīga, ka nometnes ŷēlsirdīgajai māsai vajadzējis vairākiem cīnītājiem gūtās rētas iztīrīt un kārtīgi saŗūt. Saprotams, iejaukusies arī vācu policija. Pēc daŗzām dienām pie nometnes priekŗnieka Hāznera ieradies vācu krodzinieks kopā ar sievu, abi ar puniem un zilumiem. Krodzinieks pat klibojis. Sarūnās noskaid-

rojies, ka krodzinieks ar mieru visu traci aizmirst, ja vien viņam atļūdzina kautiņā nodarītos zaudējumus. Viņš pats esot vecs Kurzemes cīnītājs, viņam esot liela cieņa pret latviešu kaŗavīriem, tālab viņš esot gatavs sāpes aizmirst.

Apskatot „kaujas lauku”, tas tiešām atstājis „tīra darbiņa” iespaidu: visa iekārta, kā krēsli, galdi, spoguļi, logu stikli un pat logu aizkari tā nostrādāti, ka par kādu salāpīšanu nevarējis runāt. Arī policistiem bijušas no kaŗa gadiem simpatijas pret latviešiem; ja vien varot kaut kā salīgt ar cietušo krodzinieku, viņi no savas puses nepatikšanas nesagādāšot.

Tā kā nometnē bija darbnīcas un dažādu arodu pratēji, nekaŗējoties ķērušies pie restorāna iekārtas atjaunošanas. Igauniem viņu tautas brāļi no Zviedrijas atsūtījuši pietiekamā daudzumā cigaretes un pupiņu kafiju vajadzīgo materiālu iegādei. Tā itin drīz restorāns izskatījies labāk nekā pirms kautiņa. Restorāna īpašnieks Hanss Himmelšteins, lai apliecinātu, ka viņš netur ļaunu prātu ne uz vienu, kas kautiņā tik smagi apskādējis viņu pašu un restorānu, pēc iekārtas atjaunošanas sarīkojis lepna viesības kaujas dalībniekiem, nometnes vadībai, vācu policijai un citiem lūgtiem viesiem. Tā, lielā sirsnībā, atceroties kopējās kaujas Kurzemē un arī uzdziedot pa dziesmai, nobeidzies pēdējais posms „kaujai pie Vildemaņa”.

Kad invalīdu apmācības centru pārcēla uz Eversburgu, arī tur rīkoja svētkus, kuŗos pa starpām arī cilātas glāzītes. Viens tāds sarīkojums noticis Kalpaka dienas atceres priekšvakarā. Pēc sviņīgā dievkalpojuma notikusi parastā „viesīgā pasēdēšana” pie galdiņiem. Piepeši ne no šā, ne tā — vīri kliegdami un rokas mētādami pielēkuši kājās. Daži atbrīvojuši laukumiņu starp galdiem, lai cikstoņiem būt brīvāka telpa; bet paši cīnītāji, svārkus nometuši, sabāzuši degonus kopā, neganti klieguši, draudēdami viens otram parādīt „kā zeme griežas”.

Prāvests Birnbaums, kas bija vadījis svētbrīdi, no trača satrūcies un griezies pie nometnes draudzes priekšnieka ar jautājumu:

„Purviņa kungs, man liekas, te notiks briesmīga kaušanās. Vai nevarētu kaut ko darīt, lai to novērstu?”

Uz to Purviņš, kas savus vīrus pazinis, mierīgi atbildējis: „Prāvesta kungs, esiet mierīgs. Kur tik pamatīgi uz kaušanos taisās, tur kautiņi nenotiek.”

Purviņam izrādījās taisnība; pēc īsa brīža rāšanās un dūru vicināšana aprimusi, strīdnieki mierīgi uzgērbusi svārkus un sakārtojuši galdus, lai turpinātu draudzīgo pasēdešanu atkarībā no dalībnieku izturības.

1948. gada rudenī invalidu pārskološanas centru pārcēla uz Bedburgu Reinzemē. Centram telpas ierādīja vairākos blokos bijušā nervu slimnīcā. Telpas bija piemērotas kā dzīvošanai, tā arī darbnīcām. Angļu iestādes prasīja, lai šinī centrā bez baltiešiem tiktu uzņemti arī citu tautību invalidi. Tā kā telpas un mācības līdzekļi atļāva, citu tautību invalidu uzņemšana un pārskološana grūtības neradīja.

1949. gada septembrī baltiešu invalidu pārskološanas centru pārņēma IRO un pārvietoja uz Eversburgu pie Osnabrikas. Telpas ierādīja kādā bijušā kaņavīru baraku pilsētiņā. Darbību paplašināja, solot šo centru pārvērst par permanentu iestādījumu. Šis invalidu pārskološanas centrs bija lielākais Vācijā. Tur amatus iemācījās pāri par 700 dažādu tautību invalidu, to skaitā 412 latvieši, kas visā pārskološanas centra pastāvēšanas laikā bija lielākā vienas tautības grupa.

Laikā no 1947. gada septembra līdz 1951. gada jūnijam angļu zonas invalidu pārskološanas centrā invalidi amatus apguva 28 dažādās nozarēs. Beidzamajā pārskološanās vietā Eversburgā atvēra šūšanas darbnīcu sievietēm. Tur mācījās invalides un invalidu piederīgās, to starpā 12 latvietes.

Kopš pārceļšanās uz Bedburgu invalidu pārskološanas centra vadība sadarbojās ar vācu amatniecības kamerām. Kursus vai amata mācīšanos nobeidzot, izsniedza nevien IRO, bet arī vācu amatniecības kameras diplomu. Pārbaudījumos piedalījās kā IRO, tā vācu amatniecības kameras attiecīgās nozares speciālisti.

Pārskološanas darbu vadītājs visu centra pastāvēšanas laiku bija V. Hāzners. Daudzi viņa vadībā amatus ieguvušie invalidi Hāzneru atceras ar siltām pateicības jūtām. Iegūstot amata zināšanas, viņi ieguva arī pārliecību, ka viņi atkal kļuvuši pilnvērtīgi sabiedrības locekļi. Vienam otram tas nozīmēja ļoti daudz garīgā balansa atgūšanai.

Iemīļoto mākslinieču vidū vēl minama Paula Brīvkalne ar saviem operešu koncertiem. Viņa piedalījās arī pēdējā koncertā Eversburgā — īsi pirms pārskološanas centra likvidēšanas. Šis koncerts izvērtās par dažādo tautību kaņā cietušo iespaidīgu draudzības demonstrāciju. Ap 700 klausītāju pārpildītajā telpā

apliecināja pateicību gan invalidu pārskološanas centra vadītājam V. Hāzneram, gan iemīļotajai dziedātājai Paulai Brīvkalnei. Kā klausītājiem, tā dziedonei šai pēdējā vakarā šķiršanās likās jo sevišķi grūta. Uz jautājumu, vai Paula Brīvkalne būtu ar mieru dziedāt dažas piedevas, viņa atbildēja, ka ir ar mieru dziedāt līdz pat vilciena atiešanas brīdim. Tā arī notika. Piedevām sekoja piedevas. Ar šo koncertu beidzās invalidu pārskološana Eversburgā, kur amata zināšanas un prasmi ieguva 12 dažādu tautību kaŗā cietušie.

Visļauņāk piemeklētie bija tie mūsu tautieši, kas kaŗā bija zaudējuši redzi, dažs arī vēl locekļus. Viņu aprūpe un pārskološana sagādāja ļoti daudz rūpju un grūtību. Vispirms vajadzēja atrast kādas lielākas latviešu nometnes tuvumā kādu neredzīgo pārskološanas iestādi. Lielākās latviešu nometnes Eslingenas tuvumā tāda bija Štutgartē. Eslingenā dzīvojošie tautieši, sevišķi skolotāja Priedīte darīja daudz, lai neredzīgos nogādātu skolā un kopā ar skolas vadību izpētītu, kāda amata mācīšanās katram būtu piemērotākā. Pateicībā par Priedītes pūlēm invalidi viņu dēvēja par savu krustmāti.

Bet skolā vajadzēja maksāt kā par uzturu, tā mācīšanu. Kur ņemt līdzekļus? Daļu ieguva no tautiešiem Eslingenas nometnē. Bet šie ziedojumi nesedza visus izdevumus. Uzņēmīgā Priedītes jaunkundze griezās pie darba rotu vīriem. Viņi tai laikā par savu darbu saņēma 100 markas mēnesī. Tā nebija nekāda lielā nauda. Bez tam daudziem darba rotu vīriem nometnēs dzīvoja viņu apgādājamie ģimenes locekļi. Tomēr šie vīri nebija sevišķi skubināmi. Ar savu draudzīgo atbalstu viņi vēlējās palīdzēt, ja ne cietušajiem cīņu biedriem atgūt acu gaismu, tad vismaz ienest kādu gaismas stariņu neredzīgo sirdīs, liekot reizē saprast, ka viņi nav aizmirsti un pamesti vieni. Ar šo sirsnīgo un atsaucīgo cilvēku atbalstu vairāki mūsu neredzīgie invalidi Štutgartes skolā iemācījās masieŗa un dažādu pinumu izstrādāšanas darbus. Tas viss palīdzēja nevien īsināt gaŗās dienas stundas, bet ļāva arī kaut ko piepelnīties, lai nebūtu viss nepieciešamais jāgaida no svešām rokām.

Domājot par tiem tautas locekļiem, kuŗi nelaimīgajā kaŗā bija zaudējuši visvairāk, un tiem, kas šo nelaimīgo likteņa atvieglošanai centās tiem iemācīt kādu noderīgu amatu, ir vēlēšanās atkal un atkal izteikt paldies visiem, kas šai darbā ieguldījuši

zināšanas, izpratni un pacietību. Ar to tika paveikts labs darbs, varbūt labākais velti zaudētajos trimdas gados Vācijā.

Pāršķirstot Eslingenas noietnē izdoto „Latvju Ziņu” lappuses, acis apstājas pie šādām rindām:

„1946. gada marts.

Pāri Nekaros tiltam Eslingenā steidzīgiem soļiem iet kāds vīrs. Viņš ģērbies nonēsātās, salāpītās kaņavīra drānās, un izskats liecina, ka viņš tikai nesen atstājis gūstekņu noietni.

Gājēja sejā staro gaišs un laimīgs smaids. Beidzot viņš atradis to, ko meklējis tik daudzās DP noietnēs — savu dēlu, savu mazo Andreju.

Un Andreja māte? . . . Tumša ēna brīdi pārļaižas vīra bālajai, neskūtajai sejai. Viņš apstājas un raugās upes tumšajos, gulgojošos ūdeņos. Viņš atkārto kāda iemīļota rakstnieka vārdus: Dzīve ir sīka lāsīte laimes veselā ciešanu jūrā . . .

Tad viņš ar rupjo delnu noslauka mitrās skropstas, saņemas un soļo tālāk; lai mirušie paši aprok mirušos.

Atnācēja svainis agronoms D. mīl Andreju kā paša dēlu. Tā kā agronomam pašam bērnu nav, viņš labprāt bērnu būtu paturējis pie sevis.

Sastopoties tēvs un dēls viens otru nepazīst, bet viņi solās nekad vairs nešķirties. Nekad vairs.

Bet visi mūsu vārdi ir rakstīti putekļos.

1948. gada martā Andreja tēvs zina, ka viņam jāaiziet uz turieni, no kurienes neviens vairs nenāk atpakaļ. Draugi dara visu iespējamo, lai viņu glābtu, bet ārstu māksla Pēterim š. nespēj palīdzēt.

„Rūpējieties par manu Andri. Aizvediet viņu un manus pelnus brīvajā dzimtenē . . .”

Tie ir mirēja pēdējie vārdi.

Tad viņa vairs nav.”

Šo rakstu par viena kaņavīra personīgo un viņa ģimenes traģēdiju ir rakstījis krietns vīrs, stiprs ticībā Dievam un bagāts tēvzemes mīlestībā — tagadējais archibīskaps Arnolds Lūsis.

„Aizvediet viņu un manus pelnus brīvajā dzimtenē . . .”

Varbūt šeit ir runa par kādu atsevišķu nelaimīgu gadījumu? Varbūt tas ir drāmatizēts? Ne viens, ne otrs. Mūsu kaņavīru liktenis un viņu pārdzīvojumi Otrā pasaules karā daudzos gadījumos ir drāmatiskāki nekā tos spētu attēlot rakstnieki ar Hemingveja izteiksmes bagātību.

Kaŗavīra liktenis vienmēr bijis skarbs. Ne no viena pilsoņa tauta un valsts neprasa tik daudz kā no kaŗavīra. Viņam, uzģērbjot kaŗavīra tērpu, jādod zvērests, ka, pat savu dzīvību ne-taopot, viņš sargās tautas godu, brīvību un valsts neatkarību. Un nevienam citam tauta un valsts tik daudz neuztic kā kaŗavīram. Viņa sargāšanā pilsoņi nodod savu labklājību, ģimenes, visu, kas atsevišķam cilvēkam un tautai viņu tēvzemē ir dārgs. Valsts vadība kaŗavīriem uztic valsts neatkarības un brīvības sargāšanu. Un ko iegūst kaŗavīrs? Tautas, kuŗas cienī sevi un kuŗas apzinās brīvības vērtību, kaŗavīru upurus atlīdzina ar pateicību, kas dzīvo tautā un tautas vēsturē. Kaŗavīru neaiz-mirstamu dara lieli mākslas darbi, ko ierosinājušas kaŗotāju uz-varas gaviles un zaudējumu izmisums.

Dzīvodami vairākus gadu desmitus svešumā, mēs neesam sarāvuši saites, kas mūs vieno ar tautu tēvzemē. Ar ticību un pārliecību runājam par tautas kopību, par kultūras vērtību saglabāšanu, apliecinot sev un svešiem, ka mūsu darbošanās gala mērķis ir mūsu tautai laupītās brīvības atgūšana.

Kaut gan vārdos bieži apliecinām uzticību tēvzemei, tomēr vērojot dažas parādības, uzmācas jautājums, vai mēs, vai vis-maz daļa no mums vairs pareizi izprot un novērtē varonības izšķirīgo nozīmi brīvības cīņās. Vai mums jau nav lielā mērā no apziņas un prāta izgaisušas atmiņas par Latvijas atbrīvošanas cīņām un leģionāru izmisīgiem mēģinājumiem atvairīt Maskavas tirannijas otrreizēju atgriešanos? Liekas, mums pašiem par ļaunu, mēs to sākam aizmirst. Tikai dažas reizes gadā īpašās atceres dienās mēs savus kaŗavīrus daudzīnām runās — apmēram ar tādu pašu sajūtu, kā dažos gadījumos pēc paraduma noliekam ziedus uz kāda sen aizgājuša drauga kapa.

Latvijas armijas dibināšanas piecdesmit gadu atcere bija gadī-jums, kad latviešu trimdas saīmei radās skaista iespēja aplieci-nāt, ka neesam aizmirsuši tos, kas, sevi noliedzot kaujas laukā, deva tautai brīvību, piešķiŗot kādam cienījamam kaŗavīram Tautas Balvu. Varbūt vislabāk, vienam no atbrīvošanas kaŗa un otram no leģionāru cīnītāju rindām. Personām šai gadījumā būtu mazāka nozīme, jo balvas piešķiršana īstenībā būtu uzskatāma par simbolisku aktu, kuŗā ar izraudzītām personām godinātu visus cīnītājus. Pa nožēlošanu, tas netika izdarīts.

PAŠAPGĀDĀŠANĀS

Visos apstākļos rodas uzņēmīgi cilvēki, kas gatavi riskēt, lai ar noliegtiem darījumiem iegūtu sev kādus labumus. Nometņu dzīvē Vācijā šāda „jauna mantīgo šķira” bija „pašapgādnieki”, kas spekulēja un tirgojās ar visu, kas nokļuva viņu rokās. Daudzi šos „pašapgādniekus” nosodīja un pat noniecināja, kaut galu galā bija spiesti griezties pie viņiem, lai kaut cik uzlabotu nometņu devu vienmuļību un kvalitāti. Īstenībā šie peltie starpnieki vācu zemnieku un nometņu iemītnieku starpā bija noderīgi un pat neaizstājami, jo ar savu riskēšanu un izdomas māku, kā apiet okupācijas varas noteikumus un sargus, sagādāja lielu atvieglojumu nometnes dzīvē, saprotams, arī daudzas pārrunas par šo uzņēmīgo vīru veiklību.

Latviešu pašapgādnieku vidū maz bija tādu, varbūt nemaz, kas kārotās mantas iegādājās par tā saukto „poļu naudu”. Vācu nometņu laika valodā jēdziens „poļu nauda” nozīmēja vai nu zagšanu, vai pat varmācīgu lopu atņemšanu vācu zemniekiem, kā laiku pa laikam poļu bēgļi rīkojās, lai tiktu nevien pie pārtikas produktiem, bet arī atriebtos vāciešiem par nodarītām pārestībām.

Saprotams, ka nometnēs spekulantu vidū izveidojās dažādas šķiras. Mazās nometnēs bija sīkmaņi, kas no nometnes iemītniekiem savāca cigaretes, kafiju vai kādas citas vāciešiem grūti pieejamas mantas, pret ko vācu „dorfos” iemainīja sviestu, speķi vai citus produktus. Par savām pūlēm tie ieguva arī sev kādu daudzumu no iemainītiem zemnieku labumiem.

Spekulantu vidus šķira vairs nekrāmējās ar sīkumiem. Tie uzpirka gaļu vairumā, piemēram, uzreiz vai nu vērsi, vai no-barotu cūku. Viņu rīcībā bija vai nu zirgu pajūgs, vai pat smagais auto, ar ko ērti varēja sasniegt no nometnes tālāk esošos zemnieku ciemus, kuŗus nebija apstaigājuši un ar augstām cenām „samaitājuši” mazie uzpircēji.

Īstā spekulantu „aristokratija” nenodarbojās ar tik neienesīgiem un riskantiem pasākumiem, kāda bija produktu uzpirkšana no vācu zemniekiem un pārdošana nometnes iemītniekiem. Viņi tirgojās ar zeltu un dārgakmeņiem. Šī šķira bija labi ģērbusies, nometnēs dzīvoja labākās telpās, ja vispār dzīvoja nometnēs. Vairums no viņiem dzīvoja ārpus nometnes, irējot no vāciešiem vienu vai vairākas istabas. Lai ietu kur iedami, viņi kabatās

vienmēr nesa līdz vairojamam stiklus un citus nepieciešamos rīkus piedāvāto dārgakmeņu vai dārgmetallu kvalitātes noteikšanai. Šādi „augstākās šķiras” spekulanti dzīvoja lielākos centros, piemēram, Eslingenā un Mīnchenē Dienvidvācijā. Ziemeļvācijā, angļu okupācijas zonā šādi centri bija Libeka un, laikam mazākā mērā, arī Hamburga. Viņiem bija izveidots savs uzpircēju tīkls mazākās noietnēs, jo dažu bēgļu mantu somās arī mazākās noietnēs atradās kāda rotas lieta, kaut kā saglabājies cara laiku zelta desmitnieks un pa retam arī Amerikas Savienoto Valstu desmit dolaru gabals. Šie lielo tirgoņu mazie aģenti nenoniecīnāja arī zelta pulksteņus, ja tos varēja iegūt no grūtībās nonākušiem iedzīvotājiem par izdevīgu cenu.

Ko lielie rotas lietu un citu vērtību uzpircēji darīja tālāk ar lēti iegūtām mantām, bija viņu stingri sargāts noslēpums. Jāpieņem, ka viņiem bija savi droši šo mantu tālāk noņēmēji vai nu starp okupācijas varas ierēdņiem, vai vāciešiem, kas zināja, ko ar līdzīgā ceļā iegūtām vērtībām darīt.

Šo „lielmaņu” acis un ausis bija vērīgas pret dolariem. Viens otrs trimdinieks kaut kā bija dažus dolarus izglabājis cauri komunistu trakajam gadam un vācu okupācijai. Tagad nepieciešamība spieda tos kaut kā lietderīgi realizēt, visbiežāk tā pašā mūžam neapmierināmā vēdera labsajūtas uzlabošanai. Gadījās vienam otram saņemt kādus dolarus no radiem vai draugiem Amerikā. Kas tādiem nekaitēja dzīvot! Viņiem pienāca arī saņņi no aizjūras ar tādiem gardumiem, par kādiem parastais noietnes iemītnieks nevarēja pat sapņot.

Dolaru uzpircēji rūpīgi uzmanīja šos dolarus saņēmējus. Kā rūpīgi dārznieki viņi raudzījās, lai kāds cits viņu dārzā nenoplūc kādu ziediņu.

Bet par cik viņi bija kāri pēc dolariem, par tik viņi bija vienaldzīgi pret angļu mārciņām. Vācieši ar savām labi viltotajām mārciņām bija tā saniekojuši mārciņu vērtību, ka pat ar vairojamiem stikliem un citiem mirstīgajam pieejamiem rīkiem nevarēja pateikt, kuŗa mārciņa ir īsta, kuŗa viltota. Kaut arī būtu gribējies tautiešiem palīdzēt pārvērst mārciņas kādās ēdamvielās, bet — ja nu mārciņa pagadās viltota, ko tad? Var pat iznākt darišana ar policiju. Tā bija bīstama lieta, un tālab tālāk no mārciņām!

Daži dusmojās uz šādu vērtību uzpircējiem, sevišķi tādi, kuriem vajadzēja pārdot kādu dārgāku mantu, piemēram, briljanta

riņķi. Maksājot tik zemas cenas, ka asaras spiežoties acīs. Slikti. Bet ar varēm jau viņi nevienam tās mantas neatņēma. Un atkal — ja nebūtu trimdinieku vidū šīs sugas darboņu, kam tad grūtā brīdī varētu pārdot dolarus un vērtslietas?

Pie pašapgādniekiem noteikti pieskaitāmi arī kandžas tecinātāji. Tie darbojās vai katrā nometnē, sevišķi laukos, kur bija pieejamas vai nu cukurbietes, vai graudi kā lēta un pieņemama izejviela. Kad tuvojās kāda dzimšanas diena vai kāds cits svarīgs gadījums, brūža apkārtņē jau pa gabalu bija saožama rūgstošās izejvielas skābā smaka. Bija arī tādi, kas brūvēja smirdīgo šķidrumu tikai savām vajadzībām, vai draugiem, lai tie varētu priecīgāki nosvinēt svinamās dienas, bet tādu nebija visai daudz.

Ne jau visi brūži bija moderni iekārtoti un spējīgi izgatavot samērā ciešamu dzeramo. Dažā labā pagrabiņā brāga rūga mucās vai kādā provizoriski iekārtotā katlā, kas bija nosegts ar dēļiem, un biezu māla kārtu. Katlam bija piestiprināta caurule. Lai no katla nākošie garaiņi atdziestot pārvērstos šķidrumā, caurule tika ievadīta silē, kas pildīta ar aukstu ūdeni. Caurules galā piestiprinātā traukā lēnām pilēja dārgais šķidrums, izplatīdams nevien alkohola, bet arī kādas citas smakas, kas laikam radās no katla dibenā piedegušās brāgas. Lai šādā primitīvā veidā pagatavoto dzeramo varētu vieglāk iemānīt mutē, tam pievienoja vai nu kafiju vai kakao pulveri — kas nu kuņģi reiz pagādījis pie rokas. Reizēm arī cukuru.

Amerikāņu zonas nometnēs laikam ar brūvēšanu nodarbojās maz vai pat nemaz. Tur stiprāka dzēriena mīļotājiem bija pieejami dažādi augļu un vīnogu sulu surrogāti ar diezgan augstu spirta procentu. Bieži tiku dzirdējis populāro „cvečkinu”.

Gadījās arī nometnēs viens otrs pilna laika nodarbības uzņēmums, kuņģa sieva, vīrs un varbūt vēl kāds palīgs tirgojās ar pārtikas produktiem un arī ar „pašbrūvēto”. Šķiet, vienam otram no viņiem netrūka ne omulības, ne viesmīlības. Kāds populārs aktieris, kas apbraukāja vai visas Vācijas bēgļu nometnes un daudz ko pieredzēja, savās atmiņās uzkrājis dažu labu interesantu gadījumu. Viņš labprāt mēdza stāstīt par ciemošanos pie kāda „pašapgādnieka” vienā no Ziemeļvācijas nometnēm. Pēc izrādes viņu uz vakariņām uzaicinājis kāds šīs šķiras jaunbagātnieks. Latvijā viņš esot bijis lauksaimnieks, bet trimdā aizilgām pēc labāka uzkodiena nodibinājis labus sakarus ar vācu zemniekiem. No sākuma tikai iegādājies savām vajadzībām, bet

ar laiku pasācis tirgoties plašos apmēros. Aktierim interesējusi šī nometnes dzīves laikā radītā saimniecības nozare. Mājastēvs stāstījis labprāt.

„Jūs tikko minējāt, ka neesat iemācījies sarunāties vāciski. Kā jūs bez valodas prasības varat nokārtot savus tirdzniecības darījumus?” vaicājis aktieris.

„Nu, saprotams, vieglāk būtu, ja varētu „baueriem” kaut ko vairāk pateikt nekā „švein” un „danke”. Bet, ja ir ar ko maksāt, tad tiek labi galā arī bez valodas prasības. Kad iebraucu man pazīstamā „dorfā”, „baueri” pa gabalu jau sveicina. Ar gudru ziņu neapstājos pie pirmā. Atņēmis sveicienu, braucu tālāk. Lai skrien pakal, ja kādam ir kas pārdodams. Ja apstāsies pie pirmā, viņam radīsies iespaids, ka es citur neko neesmu varējis sarunāt un prasis augstāku cenu. Bet, kad izliekos, ka man viņa cūka bijusi nebijusi, cena kļūst piemērotāka. Viņš man parāda cūku, es savukārt kādu žūksni naudas vai citas mantas. Un tad sākas kaulēšanās. Es kaut ko pielieku, ja pārdevējs nav apmierināts ar cenu un purinu galvu, tad kāpjju ratos un grasos braukt projām. Pa lielākai daļai vācietis piekāpjas, un cūka ir mana.”

„Bet vai jums nav bailes ar cūku vezumā braukt uz nometni? Var taču gadīties, ka jūs aptur angļu militārā policija!”

„Tādi nelāgi gadījumi reizēm notiek. Tā vienu reizi mani noķēra angļi ar cūku vezumā. Tincināja mani dažādi, kur es esot cūku pircis. Tik liels muļķis jau neesmu, ka pateikšu, kuŗā dorfā un no kuŗa bauera es to pirku. Tad jau vienā rāvienā pazaudētu kundes. Izlikos pamuļķis un atbildēju, ka nepazīstu to, no kā cūku pirku. Sastapāmies krustcelēs. Nopirku cūku un tas viss. Angļi atņēma cūku un noturēja mani turpat trīs mēnešus cietumā. Bet viņiem apņika mani tincināt un palaida mājās. Par to, ka nebiju uzdevis, no kā cūku pirku, kļuvu pie vāciešiem vēl lielākā godā.”

Kamēr stāsts turpinājies, ēduši cūkas cepeti ar kāpostiem, piedzerot pašbrūvēto degvīnu. Mājastēvam cūkas gaļa kaut kā neesot garšojusi, kaut pēc aktiera domām tā bijusi nevainojama. Arī kāposti bijuši labu labie. Pabīdījis šķīvi pie malas, saimnieks neapmierinātā balsī griezies pie sievas teikdams:

„Klausies, vai tev tiešām pagrabā nav kas garšīgāks par šo trekno cūkas cepeti? Varbūt auksts teļa cepetis vai novārīta mēle?”

Pēc britiņa mājas māte ieradusies ar izceptu teļa gurnu, un dzīres varējušas turpināties.

Pārrunājot teātra izrādi, kas mājastēvam gājusi pie sirds, viņš izteicis nožēlu, ka uzaicinājis pie sevis tikai vienu aktieri.

„Nu redzi, kāds aitasgalva es esmu! Varēju taču jūs visus uzaicināt pie sevis pamieloties. Vai tad nu man žēl tā cepeša un teļa gurna? Un šnabītis? Vai nu spainītis uz vienu pusi, vai otru, kāda tam nozīme! Pats jau tecinu.”

Šķīroties, aktierim uz pleca sizdams, mājastēvs izteicis savas domas par trimdu:

„Ja tā trimda ir tāda, kāda tā ir tagad, tad esmu ar mieru te dzīvot kaut desmit gadus!”

Ar laiku izveidojās arī starpzonu tirdzniecība. Nepatīkamie amerikāņi un ne mazāk nepatīkamie angļi šos darboņus dažādi traucēja, pārejot zonu robežu. Ja noķēra, atņēma nevien mantu, bet arī naudu. Tā kā nekādus papīrus par konfiscētām mantām zonu sargi neesot izsnieguši, šādā ceļā „aplaupītie” domāja, ka viņu grūti pārpildītos vilcienos vestās mantas tie vienkārši piesavinājās.

Lai kaut kā izvairītos no šo likumu sargu „nelikumībām”, starpzonu tirgotāji izkāpa vienu piestātņi pirms zonas robežas un cilpoja pa aplinku ceļiem līdz nākošai piestātnei zonas robežas otrā pusē. Tas, saprotams, apgrūtināja un prasīja lielu piepūli, bet galvenais — lielā mērā ierobežoja apmaināmo preču apmērus. Cik daudz tad cilvēks spēj panest uz savas muguras, ja kājām jācilpo desmit vai vairāk kilometru!

Man gadījās dažus starpzonu tirgotājus sastapt Libekā. Viņu sašutums pret netaisniem zonu sargiem bija dziļš un patiess. Klausoties šo cietušo žēlabās, reizēm likās, ka tajās izpaustos arī nemiers par politisku apkrāpšanu: esot solījuši brīvību un demokrātiju pēc Hitlera diktatūras sagraušanas. Kur tad šie solījumi esot palikuši, ja godīgam cilvēkam ņem nost viņa personīgo mantu!

Bet ja kādam bija izdevies modros zonu sargus „apvest ap stūri”, viņa dūša bija liela, vismaz līdz tam laikam, kad ar jaunu kravu vajadzēja doties ceļā.

Pats par sevi saprotams, ka arī starpzonu tirgoņi sadalījās pēc lieluma vairākās kategorijās. Bija mazie maišelnieki un arī lieltirgotāji, kas preču pārvadāšanai lietoja smagās auto mašīnas. Personīgi ar šīs kategorijas tirgoņiem man neiznāca sastap-

ties, bet dzirdēju no pulkveža O. interesantu stāstu, kā viņš ar vienu tādu smago mašīnu ceļojis no Fertas Bavārijā uz angļu okupācijas zonu. Tai laikā ceļošana pārpildītos vilcienos bija gatavās mocības. Bez tam nebija drošības, vai vilciens ies un vai būs iespējams tajā iekļūt. Cita lieta, ja kāds veikli bija ticis pie smagā vai vieglā auto. Apvaicājoties par iespēju nokļūt angļu zonā ar kādu braucēju, viņam ieteikts aprunāties ar dažiem „kanakiem”, kuņi ar smago mašīnu došoties nākamā dienā uz Libeku vai pat Kīli.

Sameklējis uzņēmīgos starpzonu lieltirgotājus, pulkvedis apvaicājies, vai būtu iespējams arī viņu paņemt līdz uz angļu zonu. Iebildumu nav bijis, bet gan piebilsts, ka viņam būšot jāsed mašīnas kravas daļā. Priekšā vietas esot tikai trim. Dažu svarīgu apstākļu dēļ viņiem visiem trim esot jāsež braucēju nodalījumā. Tā kā laiks bijis jauks, O. ar pateicību pieņēmis iespēju ceļot uz angļu zonu kravas novietnē. Pulkvedi tomēr mākušas raizes, vai viņš bez pietiekamiem papīriem varēs pārklūt zonas robežai. Viņš savas raizes izteicis arī smagās mašīnas īpašniekam.

„Nebēdājies, vecais, mums ir stipri „amīšu” papīri. Brauksi bez bēdām,” kāds no viņiem ar lielu pašpārliecību atbildējis.

Uz jautājumu, vai viņiem ir jau pieredze, kā izvairīties no nepatīkšanām, kas varētu rasties ceļā kā ar vācu, tā angļu un amerifikāņu policiju, pulkvedis saņēmis atbildi, ka šai ziņā nesot ne mazākā pamata raizēm.

„Mēs, vecais, jau ilgāku laiku braucam „ar silķi”, viens no viņiem atbildējis.

„Ar kādu silķi? Jūs taču braucat ar auto,” drusku apjucis atvaicājis pulkvedis.

„Protams, ar auto! Kā tad citādi? Bet mēs braucam uz Kīli. Tur iepērkam sālītas un žāvētas silķes, pēc kuņām letīniem amīšu nometnēs liels pieprasījums. Silķe jau nav cigarešu paciņa, ko var iebāzt kabatā un tā pārgādāt pāri uz citu zonu. Lai nogādātu silķes no ziemeļiem uz dienvidiem, jābūt citām transporta iespējām un arī citām zināšanām.”

Otrā rītā sācies dēkainais brauciens. O. sēdējis kulbā, bet visi trīs puīši šoferā novietnē. Kaut kur braucējus apturējusi vācu policija. Tad arī noskaidrojies, kālab visiem trim jāsež vienkopus šoferā nodalījumā. Kamēr braucējs palicis pie stūres, pārējie divi izlēkuši no mašīnas. Viens iedevis vienam no di-

viem vācu policistiem trīs cigaretes, otrs ar kāju atgrūdis pāri ceļam novietoto šķērsli. Braucējs bez kādas atļaujas gaidīšanas vai prasīšanas, mierīgi braucis cauri šķērslim. Arī abi pārējie veikli ielēkuši mašīnā, un brauciens turpinājies.

Novērojis, kas noticis ar vācu policistiem, O. apvaicājies, vai tad viņiem nekāda caurlaide nav bijusi vajadzīga. Un kā tad ar „stiprajiem amīšu papīriem”?

„Vecais, vai neredzēji, ka iedevu policistam trīs amerikāņu cigaretes? Tie ir stiprākie amīšu papīri, kādus vāciešiem var parādīt,” puiši paskaidrojuši.

„Bet kālab jūs devāt vienam policistam trīs cigaretes, bet otram nevienas?”

„Tas ar gudru ziņu. Ja katram no viņiem iedotu pa vienai vai pat divām cigaretēm, viņiem būtu laiks sākt krāmēties ar mums. Tagad viņi strīdās par to, kam pieder viena un kam divas cigaretes. Kamēr viņi šo strīdu izšķir, mēs jau esam gabalā.”

„Bet kas notiktu, ja vācieši ar cigaretēm neapmierinātos un prasītu piemērotus caurlaides papīrus?” vaicājis pulkvedis.

„Tas viņiem būtu tikai jānožēlo. Mēs viņus drusku paburzītu un tā vai tā brauktu tālāk. Un auto numurs? Lai viņi pieraksta! Mums ir sagādāti vairāki numuri, ko pārmainīt vajadzības gadījumā”

Kaut kur, kādā tikai braucējiem zināmā vietā, viņi pārbraukuši zonas robežu un bez tālākiem starpgadījumiem ar „stipro amīšu papīru” palīdzību nokļuvuši Libekā.

Nometnēs, droši vien ar izpušķojumiem, klīda stāsti, kā pašapgādnieki „apveduši ap stūri” uzraudzības iestādes. Tā Augsburgas nometnē vācu policists redzējis, ka tur ievēd labi paaugušos vērsēnu. Tā ka vācu policistiem bija noliegts ierasties nometnes teritorijā, viņš steidzīgi par notikušo ziņojis amerikāņu militārai policijai. Ieradies jo drīz kāds jauns leitnants. Sākusies meklešana. Vācietis apgalvojis, ka savām acīm redzējis, ka pirms nepilnas pusstundas vērsēns ievests nometnē. Nometnes iemītnieki, kam vaicāts, apgalvojuši, ka viņi kaut ko tādu nav redzējuši. Bijis arī pavisam skaidrs, ka tik īsā laikā vērsi nokaut, nodīrāt, gaļu sadalīt un noslēpt nav iespējams. Lielā, četrstāvīgā agrākā vācu armijas kazarmu celtne izmeklēta līdz bēniņiem, bet no vērsa ne vēsts. Noguris no nesek-

mīgās meklēšanas, leitnants paziņojis, ka viņš vērsi neatņems, ja viņam pateiks, kur tas tik pamatīgi noslēpts.

Lieta bijusi pavisam vienkārša. Nometnes ēkā darbojušies divi celtni. Vienā bijis vērsis, ar otru braukuši uz augšu un leju vēršā meklētāji. Kad meklētāji braukuši augšup, vērsis ar pavadņiem — lejup. Leitnants savu solījumu esot pildījis.

Tiem latviešu bēgļiem, kuŗiem palaimējās apmesties uz pagaidu dzīvi kādā vācu ciemā, uztura jautājums bija nesalīdzināmi vieglāk atrisināms nekā tiem, kuŗus izvietoja sagrautās pilsētās vai armijas kazarmās. „Dorfā” samērā viegli varēja iegūt kādu litru piena, dažas olas vai gabalu speķa. Viens otrs sarunāja ar vācu zemniekiem viņu kūti pat kādu vietīņu, kur audzināt sivēnus. Bez ēdiena paliekām no zemniekiem varēja dabūt kartupeļus, vai pat miltus. Un tā sivēns četros, piecos mēnešos bija izaudzis jau labas bekona cūkas lielumā.

Bet arī lielajās kazarmu nometnēs uzņēmīgi cilvēki centās audzināt mājlopus vai mājputnus. Dažs pat savas istabiņas kaktā bija iekārtojis vietu pāris dējējvistām. Bija neērti. Jau tā šaurās un slikti vēdināmās telpas kļuva vēl smacīgākas, bet par to šad tad atlēca pa olai.

Ja kāds lielajā nometnē bija paspējis izaudzināt kādu puscūci, tas iekārdināja arī citus. Un tā dažā nometne pārvērtās par cūku audzētavu. Par šādu cūku „lielfarmu” bija izveidojusies Augsburgas Hochfeldas nometne. Par šī plašā pasākuma bēdīgajām beigām „Latviešu Ziņās” atrodams sekojošs apraksts:

„Vācu ziņu aģentūra un prese, liekas, ar zināmu patiku un prieku ziņo par kratīšanām DP nometnē Augsburgā, kur at-
rastas 300 cūkas.”

Par notikuma apstākļiem igauņu laikraksts „Eesti Post” raksta:

„Par 13. datumu ļaudīm ir bažas, ka šai dienā var atgadīties kāda nelaime, sevišķi, ja cipars 13 sakrīt ar „nelaimīgo” piektdienas dienu, kas gadās visai reti. Šāda sagādīšanās notika piektdien, 13. augustā, Augsburgas Hochfeldas nometnē, kas beidzās ar tā saukto „cūku farmu” pilnīgu iztukšošanu. Apmēram 300 cūku un citu mājlopu aizgādāja no nometnes uz vācu lopkautuvēm.

Dzīvnieku turēšana Hochfeldas nometnē pēdējā laikā bija izvērtusies visai plaša. Kad pirms dažām nedēļām nometnē izdarīja dzīvnieku skaitīšanu, lai to īpašniekus apliktu ar nodok-

jiem, konstatēja 273 cūkas. Tā kā mājlopi bija oficiāli skaitīti un aplikti ar nodokļiem, to audzinātāji nemaz nebažījās par savu barokļu likteni un daudzos gadījumos pat sagādāja jaunus klāt. Sagrauto māju pagrabi bija pārvērsti cūku kūtis. Tirība un kārtība te bija priekšzīmīga.

Piektdien, 13. augustā cūku audzētava piedzīvoja smagu katastrofu. Priekšpusdienā atbrauca policijas auto un aicināja visus cūku audzētājus ierasties pie saviem barokļiem. Notika garāka izskaidrošanās par to, vai pārvietotām personām ir tiesības audzēt dzīvniekus, ja tiem paliek pāri uztura atliekas. Vācu pārvaldes iestādes aizvien bijušas tais ieskatos, ka uztura atliekas jāizlej mēslu tvertnē vai jāaprok, bet mājlopus audzēt DP nedrīkst. Dzīvnieku audzētāji lūdza laiku, lai šo jautājumu noskaidrotu IRO un militārās valdības augstākās iestādēs. Bet tā kā to neatļāva, tad prasīja, lai vismaz atļauj dzīvniekus nokaut un gaļu izdalīt nometnē. Arī to noliedza.

„Schwabische Landeszeitung” līdz ar foto uzņēmumu, kuŗā redzama cūka, ko iecel smagā mašīnā, ievietojuši par šo kratišanu aprakstu, kas ļoti izpušķots.

„Pēc ilgākas novērošanas vācu kriminālpolicijai bija izdevies gūt apstiprinājumu aizdomām, ka nometnē atrodas lielāks skaits „melnu cūku”. Firnhaber ielas bloka pagraba telpas bija izbūvētas par paraugkūtim, bija nostiprināti griesti un nebija tautpītas pūles, iebūvējot labi noblīvētus logus un durvis. Sienas un durvis bija nokaisītas ar chlorkaļķi, lai apslēptu šīs cūku masas diezgan stipro smaku. Tās pašas dienas pēcpusdienā sākās šo kustoņu aiztransportēšana ar amerikāņu smagajām mašīnām. Vareņa domāt, ka pagrabi ir neiztukšojami. Nāca laukā mazi sivēniņi puscūciņas un smagas kaujamās cūkas. Atskanēja skaļa kviekšana, kad ugunsdzēsēji ne visai maigi krāva mašīnās dzīvniekus. Pagrabs laikam bija bijis par mazu, jo arī no augšējiem stāviem nonesa vairākus dzīvniekus.

Pavisam bija ap 300 dažādu cūku un 4 govīs. Barība, sevišķi kartupeļi bija atrodami pietiekamā vairumā. Nometnes iedzīvotāji stāvēja baros cienīgā attālumā ap iežogojumu un noraudzījās norisē pa daļai bēdīgi, pa daļai naidīgi. Dažus vāciešus, kas neiežogotā nometnes teritorijā arī gribēja noskatīties šo notikumu, nometnes policija apcietināja un nodeva amerikāņu militārai policijai. Vērtīgo kravu nogādāja Augsburgas saim-

niecības iestādē, kur tā atradīsies, kamēr būs noskaidrots, ko iesākt ar dzīvniekiem. Pa lielākai daļai tie vēl nav kaujami.”

Tagad, lasot par plaši izvērsto cūkkopību nometnes pagrabos un bēniņos, var pasmaidīt, bet nometnes apstākļos Vācijā tiem, kas bija pūlējušies iegādāties sivēnus un tos baroja liesās nometnes devas papildināšanai, tas bija rūgts un būtībā arī netaisns nodarījums.

Netrūka nometnes laikos Vācijā arī feletonistu, kas centīgos pašapgādes darboņus drusku „pavilka uz zoba”. Un, kas zina, vai viens otrs pašapgādes darbinieku pulgotājs pats bija bez grēka šai ziņā. Katram nometnes iedzīvotājam bija vēders, kas nelabi urkšķēja, kad jutās ar pārtikas devām apkrāpts. Lai nometņotāju ilgas pēc papildu kalorijām padarītu nepanesamākas, agronoms E. Dambis bija izrēķinājis, ka pieaugušam cilvēkam, kas sverot 70 kg un atrodoties bezdarbībā, dienā caurmērā jāuzņemot ne mazāk par 2300 kalorijām. „Latviešu Ziņās” atrodamā eslingeniešu „ēdienu karte” nesasniedza šo nestrādātājiem nepieciešamo kaloriju skaitu. Dabīgi, kas vien spēja, centās iegūt kaut kur kaut ko, ar ko vienpusīgās devas un trūkumu aizpildīt, jo zirņu miltu putra, kas bija iemantojusi nosaukumu „zaļās briesmas”, bez kāda treknuma piedevām lāga nevarēja dabūt lejā. Un kur ir pieprasījums, rodas arī piedāvājums. Un — kur ir uzņēmīgi cilvēki, rodas arī smīnētāji, sevišķi zīmējoties uz pašapgādniekiem, kas paši bija ieskatos, ka viņu pūles un risks netiek pienācīgi apmaksāti, turpretī tie, kas no viņiem kaut ko iegādājās, domāja, ka tiek aplaupīti.

„Latviešu Ziņu” feletonists kādā rakstā pavīpsnā par šiem uzņēmīgajiem. Jau agrā rīta stundā, kad citi vēl guļot, viņi ceļoties augšā no siltas gultas un dodoties uz piestātņi. „Ko nozīmē brauciens uz kāpnēm, to sapratīs tikai tas, kas pats kādreiz būs atradies līdzīgā stāvoklī uz vagona kāpšļiem bez vatiērētām apakšbiksēm,” raksta feletonists. Kad beidzot, īsai ziemas dienai satumstot, pašapgādnieks pēc sīvas cīņšanās ar skopiem švābu zemniekiem atgriezies mājās, sākas jaunas grūtības. Par šīm grūtībām feletonists saka: „Bezgala grūti izšķirties, par cik dot litru un kuņam dot, jo izslāpušo tautas locekļu ir daudz, bet dzīvības sulas maz. Latvietim nav iedzimta cieta sirds, un pašapgādnieks palīdz, cik varēdams. Viss tas par niecīgu atlidzību — 300 RM litrā. „Tas neatmaksājas,” saka pašap-

gādnieks, „bet es to daru tikai tālab, lai palīdzētu tautai grūtā brīdī.”

Un laikam jau arī pārāk daudz neatmaksājās. Nav zināms, ka kāds no darboņiem pašapgādes laukā būtu aizceļojis no Vācijas bēgļu nometnēm ar uzkrātām bagātībām kabatās.

IZLŪKU BRAUCIENĀ UZ ANĢĻU ZONU

1945. gada sākumā bija skaidrs, ka Hitlera Vācijas dienas ir skaitītas. No bumbvežu uzlidojumiem pat visvarenais GESTAPO Berlīnē neatrada patvērumu. Pēc izbumbošanas Prinča Alberta ielā tas pārvācās uz Kurfirstendambi. Bet itin drīz arī uz šo jauno GESTAPO mājvietu nolija amerikāņu bumbvežu lietus tik raženi, ka tur nepalika pat ne akmens uz akmens. GESTAPO atliekas tad pārvācās uz Pankovu. Nepagāja mēnesis, kad arī šī adrese bija sabiedrotajiem zināma, un to sabumvoja tik pat pamatīgi kā iepriekšējās.

GESTAPO galvenā pārvalde, kā to runāja Berlīnē, pārcēlusies kaut kur uz Bavāriju, Berlīnē atstājot tikai dažas pa visu pilsētu izkaisītas nodaļas. Liekas, arī archīvi uzlidojumos bija vai nu iznīcināti, vai vismaz krietni paputnāti. Janvārī jau nezināju, uz kuriem lai sūtu savu kārtējo paziņojumu. Arī citkārt vērīgais GESTAPO vairs neinteresējās par mani.

Bet bija arī citas rūpes, varbūt lielākas par GESTAPO briesmām. Sarkanā armija bija pietuvojusies Berlīnei. Sakautā vācu armija noorganizēja aizstāvēšanos pie Oderas, bet uz cik ilgu laiku? Visus kara pēdējos gadus dzīve Berlīnē nebija rožaina. Tagad tā kļuva vēl nepatīkamāka, pat bīstama tuvo sarkano briesmu dēļ. Vajadzētu paraudzīties pēc kādas drošākas vietas, bet kur?

Kā pašas Laimas sūtīts Berlīnē ieradās mans vienmēr uzticamais Eduards Žuburs. Braucis ar nolūku mani aizvest no Berlīnes uz kādu kļušu „dorfu” Tīringenā, lai tur mierā varētu sagaidīt kara beigas. Viņš bija pat sagādājis kādus papīrus, kas ļāva pārcelties no Berlīnes uz dzīvi citur Vācijā.

Pāris somās sakravājām, kas nu vēl bija kravājams, un neka vējoties devāmies ceļā. Pārlaiduši pāris gaisa trauksmes, citādi netraucēti nonācām Jēnā un no turienes kājām aizgājām uz ap-

mēram 12 km attālo Nausnicu. Tas bija neliels, mīlīgs un arī tipisks vācu zemnieku ciemats. Priekšā atradu krietnu daudzumu filminieku: Lapenieku ar ģimeni, režisoru Pūci, tuvumā kādā citā ciemā dzīvoja filmas chronikas gatavotājs Rīgā E. Kraucs ar savu simpātisko kundzi, arī inženiera Jekstes kundze ar meitām. Pēc ilgiem gadiem atkal jutos tuvu un izprotošu cilvēku vidū. Jau pēc dažu dienu pavadīšanas Nausnicā atskārtu, cik daudz pēc Berlīnes nepārtrauktajiem uztraukumiem nozīmē patiesu draugu tuvums un zemnieku ciemata miers.

Abi ar Žuburu apmetāties pie sādžas vecākā istabiņā virs kūts. Atstājot Latviju, Žuburs bija paņēmis līdž Vācijā gaužam noderīgas mantas: cūkas sānu, putraimus un pat vienu paprāvu podu ar aitu taukiem. Tā nu, vārot šķidru miežu putru un pa starpām uzcepot taukos kartpeļus, gaidījām kaŗa beigas. Mums tās pienāca aprīļa vidū, kad pa šoseju gaŗām ciemam redzējām aizbraucam austrumu virzienā pirmās amerikāņu tanku vienības.

Maijā pie ģimenes ieradās arī inženieris A. Jekste. Ar viņam piemītošo enerģiju un optimismu, viņš jau pirmajās dienās pēc ierašanās apmeklēja citus filmu vīrus un sāka prāt, vai nevarētu pasākt kaut ko darīt. Un, ja tūliņ nekā nevarētu darīt, vai nevajadzētu kaut ko plānot nākotnei. Uz plānošanu un kaut kā darišanu Jeksti pamudināja netālā Tālbirgelē kādās restorāna telpās novietotās filmēšanas ierīces, ko vācieši bija evakuējuši no Rīgas. Tur bija kaut kas no Sabiedrisko lietu ministrijas mantām, kaut kas no krievu okupācijas gada paliekām un kaut kas arī no pašu vāciešu mantām. Tagad, kamēr amerikāņi tās nebija pārņēmuši savā pārzināšanā, tās bija kļuvušas zināmā mērā bezīpašnieka manta, kuŗu, enerģiski un prātīgi rīkojoties, varbūt varētu pārņemt latvieši savā ziņā.

Maija beigu dienās ciematā ar motociklu ieradās divi bijušie Latvijas armijas virsnieki. Esot braukuši no angļu zonas ar uzdevumu aicināt mani pārcelties uz turieni. Viņiem kabatās bija vairākas apliecības, kas palīdzēsot pārklūt zonas robežai. Tās bija parakstījis J. Bračs. Bija arī zīmogs labā latviešu valodā: Sabiedrisko lietu departaments.

Apliecības kā apliecības, bet cik tās ievērotu angļi vai amerikāņi? Virsleitnants Ozols, viens no apliecību atvedējiem, apgalvoja, ka katrs papīrs, ja uz tā esot zīmogs bez vācu „putniņa”, esot labu labais. Bez braukšanas atļaujām bija atvesta arī vēs-

tule ar ziņām, ka Libekā nodibinājusies Latviešu komiteja un ka mana piedalīšanās tur būtu ļoti vēlama.

Arī Jēnā latvieši sāka rosīties. Bijušais Saeimas deputāts Gailītis sasauca kādu apspriedi. Gailīša sasauktā apspriede nekā daudz nedeava. Jēnā tai laikā uzturējās arī senātors Rumpēters un vairāki citi neatkarīgās Latvijas valsts iestāžu un tiesu darbinieki. Vairākumā valdīja uzskats, ka būtu saprātīgi vēl drusku nogaidīt, pirms sākam kaut ko organizēt. Nausnicu sašniedza arī ziņa, ka bijušais finanču ministrs A. Valdmanis esot izteicis domas, ka viņam, man un Bastjānim kā bijušajiem valdības locekļiem vajadzētu apmeklēt Eizenhauera stābu Frankfurtē. Varbūt ideja nebūtu slikta, tikai kā visus trīs iesēdināt vienā braucamā rīkā? Bet raizes par to atkrita, jo Valdmanis bija izšķīries doties vienpersonīgi šajā svarīgajā misijā.

Laiku pa laikam ar divriteni apbraukāju tuvākās pilsētiņas, cerībā sastapt kādu Latvijas laiku paziņu. Vienā šādā braucienā Ģērā piepeši izdzirdu no muguras kādu saucam:

„Pagaidi, Frēdi!”

Nokāpis no divriteņa, raugos — pa ielu steidzas mans bērnu dienu draugs Dr. K. Mālmanis. Bet, manu dienīņ, kādās biksēs iekāpis! Liekas, ka viņš tās novilcis kādam stipri kuplam vīram. Mālmanis pats, Rīgā dzīvojot, nebija, kā mēdz teikt „vieglā svara vīrs”, bet kad gan viņš paspējis pazaudēt tik daudz svara, ka tagad Rīgā šūdinātās biksēs varētu ietilpināt bez viņa vēl vienu!

„Neko nebrīnies, vecais draugs, bikses ir manis paša, tikai, bēgļu ceļus staigājot, esmu krietni zaudējis no sava agrākā izskata. To vislabāk var manīt no biksēm,” savus labsirdīgos smieklus netaupīdams, paskaidroja Mālmanis.

No Saksijas, kuŗu amerikāņi atdodot krieviem, viņš ar ģimeni esot ceļā uz rietumu pusi. Uz kurieni, viņam pašam nebija skaidrs. Bet kuŗam bija skaidrs, kuŗp vedīs trimdnieka ceļi.

Pavasara dienas ciemā, sevišķi pēc izbumbotās Berlīnes, šķita ļoti jaukas. Zaļumi, ziedi, arī kaut kas iztikai. Bet visjaukākais — apkārt sirsniģi cilvēki, pēc kuŗiem gadiem ilgi izjutu lielu trūkumu. Ar latviešu raksturam piemītošu neatlaidību un improvizācijas māku viens otrs praktiskāks cilvēks pamazām sāka vairo savu „turību”. Tā režisors Lapenieks no savāktām daļām bija samontējis motociklu un smago kravas auto. Ja gadijās „saorganizēt” no amerikāņiem benzīnu, ripoja samērā labi.

Otrs režisors Pūce, būdams pēc rakstura jūsmotājs, zīmēja skatuves metus un gudroja par teātra inscenējumiem, ja vien kaut kur atrastos skatuve un aktieři.

Uz ziemeļiem man gribējās aizbraukt, jo tur Libekā darbojās rinda latviešu iestāžu. Tomēr vienmēr kaut kas gadījās ceļā, kas braukšanu aizkavēja. Galvenais iemesls laikam bija uzņēmības trūkums.

Nemierīgais inženieris Jekste nelikās mierā. Vajagot paraudzīties, kas notiekot angļu zonā, te neesot nekāda sēdēšana, kad pa visiem lielceļiem plūstot ļaužu straumes gan vienā, gan otrā virzienā. Atradās arī vedējs. Tas bija filmas darbinieks V. Lēmanis, mazas auto mašīnas īpašnieks. Labus papīrus ar zīmogu „bez putniņa”, pie tam latviešu valodā, ko nesaprata ne angļi, ne vācieši, mums bija atvedis sūtnis no ziemeļiem — vltu. Ozols.

„Nu — kas var gadīties?” viens otru mīrinājām. „Ja kas samežģīsies, brauksim atpakaļ.”

Bez J. Brača parakstītā papīra ar Sabiedriskā departamenta zīmogu man kabatā bija — pēc manām domām — daudz spēcīgāks papīrs, ja rastos kādi pārpratumi: mana atbrīvošanas apliecība no koncentrācijas nometnes. Tas bija skaidrs pierādījums, ka neesam šādi tādi apkārt klejotāji, bet cilvēki ar nopelniem.

Bet gadījās, ka taisni šis labākais papīrs mums sagādāja nepatīkšanas. Kad neveicās ar benzīna sadabūšanu, vilku ārā no kabatas savu koncentrācijas nometnes apliecību, lai pārlicinātu skopos amerikāņus, ka ir pamats mums izlīdzēt. Bet radās pārpratums. Uz šī papīra bija zīmogs „ar putniņu” un vēl uzraksts „Heil Hitler!” Ar to pietika, lai pret mums rastos nopietnas aizdomas. Mūs aizturēja. Pēc kāda brīža atradās kāds cits amerikānis, kas laikam nedaudz prata vāciski. Vismaz tik daudz, lai izlasītu, ka šis aizdomīgais papīrītis ir atlaišanas apliecība no koncentrācijas nometnes un mēs neesam uzskatāmi par jaunās kārtības ienaidniekiem. Dabūju atpakaļ arī apliecību, bet tālākā ceļā vairījos to rādīt kā amerikāņiem, tā angļiem.

Labi neatceros, bet laikam pēc šīm nepatīkšanām kā mazu kompensāciju mēs izkaulējām dažus litrus benzīna.

Daudz labāks par „stiprajiem papīriem” benzīna iegādei bija kāda pudele vīna vai vēl kas stiprāks. Ja gadījās ceļā sastapt kādu melno amerikāņu transporta vienību, par pudeli šķidruma

varēja dabūt pilnu bāku benzīna un piedevām vēl vairāku galonu lielu benzīna tvertni. Bet arī dzeņamā sadabūšana toreizējos apstākļos bija saistīta ar laimi un veikalnieciskām dotībām. Laikam jau vienam otram no mums pietika kā laimes, tā mākas pārliecināt vāciešus šķirties no dažām pudelēm dzeņamā, jo par benzīna trūkumu auto īpašnieks Lēmanis nesūrojās.

Mūsu brauciena laikā gadījās arī viens patīkams un pieminēšanas vērts notikums. Bija ķiršu ienākšanās laiks. Braucot caur kādu ciemu, redzējām, ka kāds zemnieks citīgi vāc sulīgos ķiršus grozā. Braucot karstā laikā pa putekļainiem ceļiem, mums mutes bija gluži izkaltušas. Ļoti noderētu kāds litrs ķiršu. Uz sākām sarunas ar ķiršu plūcēju, bet mūsu daiļrunība izrādījās nepietiekama, lai viņu pārliecinātu. Vīlušies savā starpā latviski rājāmie par skopo vācieti. Izdzirdis latviešu valodu, ķiršu plūcējs vaicāja, kādā valodā mēs sarunājos. Kad atbildējām, ka latviski, viņš mainīja savu nostāju pret mums. Pasaucis sievu un meitas, viņš mūs kā latviešus ar tām iepazīstināja. Viņam pret latviešiem esot nevien simpatijas, bet viņš jūtot pret tiem arī dziļu pateicību.

Kaņā Krievijā viņam smagi ievainotas abas kājas. No frontes viņš nogādāts slimnīcā Rīgā. Vācu ārsts gribējis nekavējoties abas kājas amputēt, lai glābtu viņa dzīvību. Latviešu ārsts tam pretojies, būdams pārliecināts, ka ievainojumi izārstējami bez amputācijas. Vācu ārsts apskaities un draudējis latviešu ārstam, ja ievainotais bez tūlītējas amputācijas nomirs, tam vajadzēšot atbildēt par kaņavīra nāvi. Latviešu ārsts palicis pie sava un ievainoto izārstējis.

Uz savām kājām rādīdams, vācietis teica:

„Redziet, es staigāju ar savām kājām. Un tas tikai pateicoties viena latviešu ārsta rūpēm un zināšanām!” Ārsta vārdu viņš neatcerējās.

Tā kāda Rīgas Sarkanā Krusta ārsta vietā pateicību — pilnu platmali ar ķiršiem — saņēmām mēs.

Pa ceļam iegriezāmie arī Brulsenes ciemā Hamelnas tuvumā, tur tai laikā uzturējās atv. pulkvedis Freimanis un skolotājs J. Bračs. Pēc viņu domām niekošanās ar komitejām esot pilnīgi lieka. Man kā bijušajam valdības loceklim esot jāpārņem vadība un „jāsaved visas lietas kārtībā”. Man „lietu savešana kārtībā” nelikās tik vienkārša kā viņiem no Brulsenes ciema perspektīvas.

Bračs īstenībā nebija nekāds tukšinieks. Brulsenes skolā, skolotāja Namnieka vadībā, viņa rīcībā bija pāris desmit pusaudžu — zēnu un meiteņu. Bet vēl vienmēr par maz, lai „savestu kārtībā” sajukušo pasauli.

Tā kā auto īpašnieka Lēmaņa ģimene palika Tīringenā, mums gaŗāka viesošanās angļu zonā neiznāca. Bet savu ieskatu guvām par latviešu aktivitātēm, sevišķi Libekā. Jūnija pirmajās dienās bijām atkal atpakaļ Birgeles tuvumā, kur nu kuŗais bijām apmetušies.

Tā ap Jāņu dienu, kad kaimiņu ciemā bijām velti nopūlējušies ar Jāņu alus brūvēšanu, izplatījās gandrīz neticama ziņa, ka arī Tīringenu amerikāņi atdošot krieviem. Tādas satraucošas ziņas pienāca no Jēnas.

Jēnas armijas kazarmās bija iekārtota bēgļu nometne. Tās iemītnieki vairumā bija dienvidslavi, kas gauži lielmānīgi gatavojās atgriezties mājās. Vairums viņu bija piespiedu kārtā atvesti uz Vācijas darbos. Nometnē uzturējās arī pulciņš latviešu un igauņu, varbūt kopskaitā 500 dvēseles. Arī mūsējie no Nausnicas pārcēlās uz Jēnas kazarmām. Man ļoti negribējās atstāt mazo ciemu un tā izšķīros vēl dažas dienas pagaidīt, lai redzētu, kas notiks.

Pēc pāris dienām agrā rīta stundā gluži pārbijies pie manis ieradās mans labais gariņš Žuburs. Viņu savā automobilī bija atvedis kāds man nepazīstams latvietis no Jēnas nometnes.

„Vai tad jūs tiešām vēlaties palikt pie krieviem?” Žuburs, vēl labi neatvēris durvis, sauca. „Paskataties, kas notiek uz šosejas!” Paraugoties tiešām atklājās nepievilcīgs skats. Pa šoseju Jēnas virzienā virzījās sarkanās armijas kolonas. Mani pārņēma gaužam neomulīga sajūta. Ko tad, ja Jēnu jau pārņēmuši sarkanie?

Dažus kilometrus no Nausnicas kādā citā ciematā dzīvoja dzejniece Elza Ņezbere ar savām meitenēm un kādu radinieci. Kamēr savācu savas mantiņas, palūdzu Žuburu aizbraukt pie Ņezberes un arī viņu brīdināt par notiekošo, jo biju dzirdējis, ka arī viņa vēl neesot pārcēlusies uz Jēnu.

Jēnas nometnē ieradies, atradu nometnes iemītniekus — baltiešus lielā uztraukumā. Vairāki griezās pie manis ar lūgumu palīdzēt. Bet kā es varēju viņiem palīdzēt, nebūdams pat nometnes iemītnieks? Taču pateikt, ka nevaru vai arī negribu nekā darīt — arī bija neiespējami. Aprunājāmies ar Jeksti, kas

būtu darāms. Vienojāties abi kopā doties pie noņemnes amerikāņu virsnieka leitnanta Džoijs, lai noskaidrotu baltiešu evakuācijas iespējas. Saņēmām kaut ko līdzīgu rājienam ar norādījumu, lai necēlot noņemnē pāniku. Kad neatlaidāmies un noņemnes baltiešu vārdā prasījām, vai amerikāņu noņemnes vadībai ir pietiekamā daudzumā pārvadājamo līdzekļu, vai nu dzelzceļa vagonu, vai automašīnu, saņēmām atbildi, ka par to tikšot gādāts.

Kad līdz nākamai dienai no amerikāņu puses vēl nekas netika darīts, bet viens otrs no dienvidslaviem bija saklausījis, ka tuvākās dienās amerikāņi pilnīgi atstāšot Jēnu, griezāties no jauna pie apaļīgā leitnanta Džoijs, norādot uz traģēdiju, kāda sagaida baltiešu bēgļus, ja tie kristu komunistu rokās.

Jekste starplaikā bija noskaidrojies, ka vienu vilciena sastāvu ar pietiekami daudz vagoniem būtu iespējams dabūt, ja amerikāņi dotu vāciešiem attiecīgu rīkojumu. Leitnants atteicās tādu rīkojumu dot. Šādiem uzdevumiem esot transporta virsnieks. Devāmies pie šī virsnieka. Bet arī viņš dažādi atrunājās, sakot, ka bez divīzijas komandiera pavēles tādu rīkojumu nevarot dot. Divīzijas stābs tai laikā bija Gērā.

Atgriezušies noņemnē, gājām atkal pie leitnanta Džoijs un prasījām satiksmes līdzekļu un vajadzīgās caurlaides, lai nokļūtu divīzijas stābā. Arī šo mūsu lūgumu leitnants Džoijs noraidīja. Tad griezos pie viņa ar jautājumu, vai viņš var un ir ar mieru dot savu amerikāņu virsnieka goda vārdu, ka viņš baltiešus evakuēs uz amerikāņu okupācijas zonu. Leitnants Džoijs atbildēja ar tiešu „nē”. Ar to mums bija skaidrs, ka no amerikāņu noņemnes vadītāja puses mums nav nekāda palīdzība gaidāma.

Apspriedāmies arī ar igauņiem. Vēl bija pēdējā iespēja braukt uz Frankfurti un meklēt palīdzību Eizenhauera stābā. Atrādās viens vieglais auto ar nedaudz degvielām. Kopā ar auto īpašnieku, Žuburu un vienu igauņieti, kā angļu valodas tulku devāmies ceļā. Pie Tīringenas robežām mūs apturēja amerikāņu sardze un pavēlēja doties atpakaļ. Velti nopūlējāmies izskaidrot mūsu brauciena svarīgumu. Tad izmēģinājām kādu apkārtceļu. Bet arī te mūs aizturēja amerikāņi. Viens jauns virsnieks, kad viņu iepazīstinājām ar braukšanas nolūku un parādīju koncentrācijas noņemnes apliecību, beidzot atļāva ceļu turpināt.

Taču nelaime mūs vajāja arī tālākā ceļā. Kaselē kādā pagriezienā mūsu automobilim pārlūza ass. Palikām ielas vidū. Ko tālāk? Apvaicājoties, vai pilsētā nav bēgļu nometne, laipnie vācieši ieteica aiziet uz kādu skolu, kurā pēc viņu informācijas atrodoties ukraiņu bēgļi. Tur sadabūjām kādu vīru, kas par atlīdzību bija ar mieru mūs aizvest uz Frankfurti.

Iekļūt Eizenhauera stābā un atrast virsnieku, kādu majoru, kas it kā pārzinot bēgļu lietas, nebija grūti. Labos, tīros formas uzvalkos tērptie sardzes kaņavīri ar baltiem kaklautiem — atstāja ļoti labu iespaidu. Visur, kā jau virspavēlnieka mītnē, valdīja priekšzīmīga kārtība. Pie attiecīgā virsnieka, kuŗš, kā mums teica, pārzinot bēgļu lietas, nepanācām daudz. Viņš solījās sazināties ar divīzijas komandieri Gērā un gadījumā, ja vēl Jēna un Tiringena nebūšot oficiāli nodota krieviem, pastāvot iespēja baltiešu bēgļus aiztransportēt no Jēnas uz amerikāņu zonu. Lūdzām atļauju viņu traucēt nākamā dienā, lai uzzinātu viņa sarunas rezultātus ar divīzijas vadību Gērā. Mums vēlreiz nelaimējās: nākamā diena bija 4. jūlijs, amerikāņiem svināmā diena.

Cerības uz attiecīgā virsnieka palīdzību likās visai niecīgas. Tā arī izrādījās, kad dienu vēlāk viņu apmeklējām. Atlikās tukšām rokām griezties atpakaļ uz Kaseli, kur pa to laiku mani līdzbraucēji bija paspējuši mašīnu salabot. Igaunietes vīrs palika Jēnas nometnē. Viņa vēlējās katrā ziņā nokļūt atpakaļ uz turieni. Arī mums bija nometnes latviešiem jāpaziņo mūsu misijas neveiksme Eizenhauera stābā, bet kā?

Izšķirāmie doties uz tuvāko vietu ārpus Tiringenas robežām — Sālfeldu — un no turienes nosūtīt ziņu uz nometni, ieteicot katram mēģināt uz savu roku atstāt Jēnu. Kāds latvietis no Jēnas tikko bija pārnācis pāri robežai. Viņš kopā ar mūsu igauņiem bija gatavs vēlreiz doties atpakaļ uz turieni, lai darītu zināmu latviešiem un igauņiem, ka no amerikāņiem nekāda palīdzība nav sagaidāma un tālab vienīgā iespēja mazās grupiņās mēģināt pārklūt pāri robežai amerikāņu pusē. Kā izdevās noskaidrot vēlāk, šī ziņa bija nometni sasniegusi.

Devos atpakaļ uz Kaseli dziļi sarūgtināts par amerikāņiem: viņu komūnisma būtības neizpratni un nevēlēšanos palīdzēt baltiešu bēgļiem briesmu brīdī, kas bija tik viegli izdarāms, ja vien Jēnas nometnes vadītājs būtu devis rīkojumu vācu iestādēm sagādāt bēgļu pārvešanai vajadzīgos transporta līdzekļus. Biju

ļoti apbēdināts arī par to tautiešu likteni, kuŗi varbūt nepaspēja noņemtni atstāt. No Kaseles pēc dažām dienām posos tālāk uz ziemeļiem, cerot pa ceļam kaut kur saklausīt kādas ziņas par mūsu un viņas bērniem.

Pa ceļam iebraucot Goslārā 1. jūlijā uzzināju, ka tur patlaban uzturas ģenerālis Bangerskis, ja atmiņa neviļ, kopā ar senātoru Rumpēteru, kas arī bija atradis pagaidu mājvietu Goslārā. Apmeklēju ģenerāli. Viņš stāstīja, ka pirms pāris dienām viņš esot izsniedzis pilnvaras prof. Fr. Gulbim, ieceļot viņu par LNK vadītāju ar sēdekli Libekā. Vaicāja, vai man būtu iebildumi piedalīties šīs komitejas darbā, kuŗā bez Gulbja vēl darbošoties plkv. Plensners un J. Mieziš. Pazinu kā prof. Gulbi, tā plkv. A. Plensneru un arī J. Miezi no Latvijas neatkarības gadiem. Man nevarēja būt ne mazāko iebildumu sadarboties ar viņiem, ja vien spētu kaut ko labu padarīt.

Braucot no vienas noņemnes uz otru Libekas virzienā, vienā no tām izdevās atrast mūsu ar bērniem sveikus un veselus. Viņi bija laikus nokļuvuši angļu zonā.

Libekā sadzinu pēdas prof. Fr. Gulbim LNK telpās Divekena ielā 21. Sākās ne visai ilgais, bet patīkamais sadarbības posms gan ar optimistisko Gulbi, gan vienmēr skeptiski noskaņoto pulkvedi Plensneru, neapstrīdami interesantu un daudzpusīgu personību. Prof. Gulbja paradums bija runāt ātri un ātri arī izšķirties. Plensnera valoda ritēja lēni, pa starpām bagātināta ar kādu ironisku vai skeptisku piezīmi.

Runājot Plensners bieži atlieca galvu atpakaļ, it kā viņš, jau tā augumā pārākais par mums visiem, nevēlētos raudzīties uz sarunas biedriem.

Trešā persona, ko LNK darbā iepazīnu drusku tuvāk, bija bankas darbinieks J. Mieziš. Kā jau naudas vīrs viņš bija liels pedants un mūžīgi visu centās atzīmēt personīgās piezīmēs. Viņa filozofija bija visai vienkārša: katrā darbā viss sākas ar „papīriņu” un beidzas ar „papīriņu”. Pie šīs filozofijas viņš turējās ar tādu pašu neatlaidību, kā aklais turas pie sienas. Šis īpašības dēļ Gulbiš Miezišim ļoti uzticējās, kauču laiku pa laikam viņam patika Mieziš „pavilkēt uz zoba”. Pa vairākiem mēnešiem, kuŗus pavadīju kopā LNK darbā ar Mieziš, ne reizes nemanīju viņa sejā smaidu. Varbūt tā bija Mieziš rūzganā bārda, kuŗa apslēpa kādreiz atplaiksnījušos smaidu viņa sejā.

Libekas tuvumā Šarboicā uzturējās mans ilgu gadu sirsnīgais draugs bij. ģenerālkonsuls Holandē Br. Pavasars. Vācu laikā atgriezies no Holandes Latvijā, viņš darbojās par Tautas Palīdzības priekšnieku. Turpat dzīvoja arī kāds cits viņa korporācijas loceklis K. Griķītis. „Trīs rociņas” sanāca, un laiku pa laikam dzenādami bezdarbību uzspēlējām vai nu preferansu, vai zolīti, kamēr vienmēr rūpīgā Pavasaŗa kundze Ļoŗa gādāja kaut ko gardu paēdienam. Tuvojoties bargai ziemei, draugs Pavasars pat bija kaut kur savas dzīvesvietas apkārtnē sagādājis man vienu auto kravu ar malku, kas gauŗi noderēja, jo es dzīvoju pie kādas vācietes īrētā istabiņā.

Sarkanā Krustā sastapu Dr. N. Vētru, Œemeru sēravotu direktoru Dr. Lībieti un nervu ārstu Dr. A. Karpu. Katrs no viņiem bija ar savu pieeju lietām, bet neapŗaubāmi interesanti cilvēki, ar kuŗiem kopā pavadītās stundas nevajadzēja noŗēlot kā velti izŗķiestas.

KOMITEJAS — MAZĀS UN LIELĀS

Pēc Vācijas kapitulācijas sākās to bēŗļu izvietoŗana pa nometnēm, kas atteicās atgriezties uz zemēm, kuŗas kaŗa laikā bija nonākuŗas komunistu varā. Pirmajā laikā daŗa latvieŗu, kas pēc izbēŗŗanas no Latvijas bija kaut kā iekārtojuŗies vācu ģimenēs, nepieteicās nometnēs, baidoties no piespiedu izdoŗanas krieviem. Ar to arī izskaidrojams, ka 1945. gada vasarā DP nometnēs pieteicās tikai 82.000 latvieŗu, bet līdz izceŗoŗanas laikam no Vācijas Latvieŗu Centrālās Komitejas kartotēkā bija 111.495 reġistrācijas kartītes — 62.468 vīrieŗi un 49.027 sievieŗu.

Okupācijas armijas vadība centās bēŗļus novietot vairāk vienkopus, izmantojot ŗim vajadzībām agrākās vācu armijas kazarmas vai austrumŗrādnieku barakas. Mazākos apmēros, seviŗķi angļu zonā, atļāva dzīvot arī ciematos pie vācieŗiem. Kamēr bēŗļu apŗādes bija armijas pāŗziņā, uzturs pēc Vācijas trūcīgajām devām apmierināja. Laiku pa laikam izsniedza pat palīdzības saiņus no Amerikas ar sen neredzētiem gardumiem un amerikāņu cigaretēm.

Kad UNRRA pāŗņēma bēŗļu apŗādi, uztura devas strauŗi samazinājās un kaloriju ziņā tika pielīdzinātas vācieŗu devām.

Ja Hitlera Vācijas noriets uztura jautājumā bija populārs ar savu „Eintopf”, tad UNRRA devas, kurās dominēja zaļo zirņu milti, kļuva populārs kā „zaļās briesmas”. Oficiālais kaloriju daudzums bija noteikts uz 1.800 kalorijām dienā, bet sliktās pārtikas kvalitātes dēļ, sevišķi angļu zonā, dažās nometnēs mēnešiem ilgi UNRRA devas nepārsniedza 700—800 kalorijas. Piedevām kaut kā gadījās, ka vienā otrā UNRRA nometnē, kad atnāca sūtījums ar bēgļiem domātām mantām, mantu noliktavās ielauzās ļauni cilvēki un mantas nozaga. Tā, piemēram, Hamelnā, angļu zonā, regulāri notika ielaušanās noliktavās, kad pienāca amerikāņu cigarešu sūtījums. UNRRA darbinieki, sevišķi mazās nometnēs, bieži vien bija kā morāles, tā izglītības ziņā uz zema līmeņa, tālab viņiem ļoti patika tēlot lielus vīrus. Jautājot, ar ko kurais nodarbojies pirms iestāšanās UNRRA darbā, vairums minēja kādus atbildīgus amatus. Bieži vien tas neatbilda patiesībai. Tā Hamburgā kāds UNRRA vīrs vietā un nevietā stāstīja, ka viņš esot studējis medicīnu, bet kašs studijas pārtraucis. Kāds cits anglis tomēr zināja stāstīt, ka tas, kas sevi sauca par medicīnas studentu, gandrīz vai ārstu, pirms kaŗa esot strādājis kādas slimnīcas morgā.

Bija arī citāda rakstura UNRRA un IRO darbinieki, droši vien, vairākumā, kuri bēgļu, sevišķi baltiešu, likteni izprata pareizi un pēc iespējas centās atvieglot.

Ar savākšanu nometnēs sākās komiteju vēlēšanas. Tas nebija ne pašu latviešu, ne citu tautību nometņu iemītnieku izdomājums, bet tās tika dibinātas vai nu militāro iestāžu, vai vēlāk UNRRA ierosinājumā. Komitejas pārņēma lielu daļu UNRRA funkciju bēgļu aprūpēšanā. Svarīgākās bija pārtikas sadales un nometnes iekšējās kārtības uzturēšana. Līdz ar komiteju nodibināšanu, lai nodotu rīkojumus nometņu iedzīvotājiem, UNRRA vīriem pietika sazināties tikai ar vienu personu — vai nu vēlēto vai iecelto nometnes priekšnieku.

Nometņu vadībā ietilpa bez priekšnieka vēl pārtikas produktu sadalītājs, apģērbu un darbnīcu pārzinis, kur tādas bija, un kultūras dzīves vadītājs. Lielākās nometnēs komiteju sastāvs bija krietni plašāks. Grūtākais un nepateicīgākais amats bija produktu sadalītājam. Izdalot uz grammiem sviestu, gaļu, marmelādi vai cukuru, vienam otram nometnes iemītniekam likās, ka viņš tiek apkrāpts. Ja nometnes priekšnieks aizstāvēja pārtikas sadalītāju, tad arī viņu vainoja krāpšanā. Bieži vien šādos

gadījumos nometnes vadība atteicās no amata, vai arī pēc vairākuma pieprasījuma notika jaunas komitejas vēlēšanas. Ar laiku komiteju gāšana un vēlēšanas kļuva kaut kas līdzīgs mazām izpriečām nometnes dzīves gaļaicībā.

Mazajā Brininghauzenes ciemata nometnē, kurā bija novietoti 200 latviešu bēgļi, komitejas gāšana un vēlēšana atkārtojās vai katru otru mēnesi. Atceros gadījumu, kad līdz regulārām komitejas pārvēlēšanām bija atlikušas tikai divas nedēļas. Veltīgas bija mierīgāko nometnes iedzīvotāju pūles pagaidīt vismaz šīs divi nedēļas. Atbilde bija: ja arī pēc divi dienām notiktu vēlēšanas, arī tad mēs šodien komiteju gāzīsim. Un tā arī izdarīja.

Ar visām šāda veida neērtībām un nepatīkšanām tiktāju priekšsēdētāja un valdes vīru amatiem nekad netrūka. Notika pat sacenšanās, kā tas labā demokrātiskā iekārtā iederas! Notika arī priekšvēlēšanu sapulces un grupu apspriedes.

Lielākās nometnēs darbojās vēlētas padomes. Kā padomi, tā nometnes komiteju ievēlēja pilnsapulce.

Par šo paradumu strīdēties un nepamatoti apvainot citus nometnes iemītniekus, sevišķi tos, kas pilda kādus uzdevumus, raksta „Virburgas Latviešu Vēstis” 1946. gada 5. oktobra numurā šādi:

„Mūsu padomes sēdes bieži vien izvēršas par vietu, kur izdevīgi izrēķināties ar saviem personīgiem pretiniekiem, ne kaut kādu principiālu, konkrētiem faktiem pamatotu apstākļu dēļ, bet tamdēļ vien, ka pretinieks kaut kādu iemeslu dēļ nepatīk, nereti mēģinot, lai šādu rīcību dēvē par sevišķu varonību un cīnīšanos par taisnību. Rodas šaubas, vai šie varonīgie cīnītāji būtu tik pat varonīgi arī tad, ja par saviem vārdiem būtu jāatbild likuma vai kādas reālas varas priekšā... Piedzīvojumi bieži vien rāda, ka tie lielākie kritizētāji savā darbā sevi kritizēt atļauj vismazāk.”

Ne jau vienmēr šo nometņu ķīviņu pamatā bija ļaunprātība. Cilvēki dzīvoja tādā saspīestībā, ka saduršanās bija ikdienas parādība vai nu tādu, vai citādu iemeslu dēļ. Bez tam divas okupācijas varas, tēvzemes zaudēšana, ģimeņu izpostīšana un neziņa par nākotni dažu labu bija novedusi tādā nervu sabrukuma stāvoklī, ka pie mazākās sadursmes radās eksplozija. Nekādā gadījumā tā nebija tikai latviešu nometnēs novērota parādība. Par to pašu sūdzējās arī citu tautību nometnēs.

Cik liela šaurība un pieticība valdījusi DP nometnēs, raksturo kāds gadījums Vircburgas nometnē. UNRRA labklājības virsniece noorganizējusi šūšanas kursus. Pirms Ziemassvētkiem notikusi šuvēju darbu skate. UNRRA labklājības virsniece H. Bogdanska jaunkundze pēc skates jūsmīgā runā pateikusies visām darbiniecēm un paziņojusi, ka UNRRA vadība piešķir katrai — paciņu cigarešu. Šis paziņojums, kā ziņo nometnes vadība, radījis lielu prieku.

Paciņa cigarešu, un liels prieks!

Ne mazāk raksturīgs šim UNRRA pieticības laikam vācu bēgļu nometnēs ir paziņojums tanī pašā nometnē par UNRRA tirgotavas atvēršanu, kur pret izsniegtām kartītēm pēc punktu vērtības varēsot iegūt preces. Noteikumos sacīts, ka katrai personai pirmajā nedēļā tiesības iegādāties preces par četriem punktiem. Ko nometnes iemītņieks varēja iegūt par četriem punktiem? Gaužam maz! Sievietes šujamās adatas — četri punkti. Lāpamās adatas, uz kuŗām tiesības arī vīriešiem, jau tiek vērtētas ar pieci punktiem. Tās tātad nav iespējams iegādāties pirmajā nedēļā. Bet par to katrs var iegādāties par trim vai četriem punktiem pusduci pogu. Arī mālu ziepes. Lai iegūtu kabatas spogulīti, nepieciešami veseli seši punkti.

Šie kaut cik normālos apstākļos viegli sasniedzamie nieciņi taču nometnē laikam bija tik nepieciešami, ka dots rīkojums drūzmēšanās novēršanai ierasties UNRRA tirgotavā atsevišķo ēku iemītņiekiem izlozēšanas kārtībā.

Kad darbu uzsāka vietējās bēgļu komitejas, radās nepieciešamība pēc kāda iestādījuma, kas varētu runāt visu latviešu trimdinieku vārdā Rietumvācijā. Minchenē prof. A. Švābes vadībā darbojās Bavārijas Latviešu Nacionālā Komiteja. Pirms ģenerāļa Bangerska aizturēšanas angļu okupācijas iestādēs Goslārā, Libekā turpināja darboties Potsdamas Nacionālā Komiteja. Pēc aizturēšanas, nezinot, kas tālāk notiks, Bangerskis par Nacionālās Komitejas priekšnieka vietnieku izraudzīja prof. F. Gulbi, bet par komitejas locekļiem plkv. A. Plensneru un J. Miezi. Gotā, Dienvidvācijā, 1. jūlijā bija nolikta kādas nacionālas komitejas dibināšanas sanāksme, uzaicinot tanī apmēram 20 personas. Sakarā ar Tiringenas nodošanu krieviem, paredzētā sanāksme nenotika. Šīs sanāksmes ierosinātājs bija A. Valdmanis.

Centrālās pārstāvības dibināšanā ļoti aktīvs izrādījās Valdmanis, arī pēc Gotas neveiksmes. Viņš bija pat devies uz Austriju, lai apmeklētu bijušo Saeimas priekšsēdi P. Kalniņu, ko LCP uzskatīja par valsts prezidenta vietas izpildītāju saskaņā ar Latvijas satversmi, kuŗā paredzēts, ka valsts prezidenta nāves vai neklātienes gadījumā valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdis. Pie Kalniņa Valdmanim nebija veicies, jo LCP pati sevi uzskatīja par latviešu vadošo politisko organizāciju un tālab Kalniņš bija atteicies Valdmanim izsniegt jebkāda veida pilnvaras kopējas trimdinieku pārstāvības organizēšanai.

Pēc šīs neveiksmes Valdmanis bija izplānojis šādu atrisinājumu: likvidēt Bavārijas latviešu organizāciju un Nacionālo Komiteju Libekā, to vietā radot citu, kas pārstāvētu visus latviešu trimdiniekus Vācijā un ko varētu vēlāk izraudzīt vēlēšanu ceļā.

Ar šo ideju Valdmanis savu domu biedru pavadībā ieradās Libekā uz apspriedi ar LNK darbiniekiem. Apspriede notika 1945. gada 14. jūlijā, un tanī piedalījās prof. F. Gulbis, plkv. A. Plensners, J. Mieziš, A. Bērziņš, A. Valdmanis, J. Lejiņš un A. Dravnieks.

Sanāksmes dalībnieki pieņēma sekojošu darba gaitu:

1. Vienotas latviešu pārstāvības organizācijas radīšana
2. Šīs organizācijas sēdekļa noteikšana
3. Šīs organizācijas konstruēšanās veids
4. Dažādi jautājumi.

Sanāksmi vadīja prof. Gulbis, ievadam sniedzot īsu pārskatu par Nacionālās Komitejas darbību.

Izstrādājot darba gaitas pirmo punktu, Valdmanis paskaidroja, ka dienvidu un vidus Vācijā arī esot nodibinātas latviešu pārstāvības ar Nacionālās Komitejas nosaukumu, bet šīs komitejas neesot deklarējušas, ka reprezentē visus latviešus Vācijā. Esot vēlams rast visiem pieņemamu atrisinājumu, radīt kādu jaunu komiteju, kas varētu apvienot visus latviešus. Sanāksmes dalībnieki atzīst vienprātīgi vienotas latviešu pārstāvības dibināšanu.

Jautājumā, kur vajadzētu atrasties jaundibināmās kopējās organizācijas sēdeklim, J. Lejiņš ieteic Detmoldu, tā esot apmēram vidū starp angļu stābu Libekā un amerikāņu stābu Frankfurtē pie Mainas. Arī šai jautājumā valda vienprātība.

Mazas grūtības rada jautājums par jaunās koporganizācijas nosaukumu. Ir vairāki varianti: „Centrālā latviešu nacionālā

komiteja" un „Latvijas nacionālā komiteja”. Izšķiras par „Latvijas Nacionālo Komiteju”.

Zīmējoties uz personām, kas varētu apvienot latviešu trimdniekus un kam būtu vairākuma atbalsts, vienojās, ka tām jābūt tādām, kas nav agrāk aktīvi piedalījušās politiskā dzīvē ne Latvijas neatkarības gados, ne vācu okupācijas laikā. Tiek nosaukti arhibīskapa T. Grīnberga, bīskapa J. Rancāna, prof. K. Kundziņa, prof. A. Švābes un dažu virsnieku vārdi. Jaundibināmā iestādījuma personālo izvēli no minēto kandidātu vidus uztic prof. F. Gulbim un A. Valdmanim.

LNK sēdē 16. augustā prof. Gulbis ziņo, ka viņš un Valdmanis esot vienojušies, ka par centrālās pārstāvības prezidentu būtu aicināms prof. K. Kundziņš un par locekļiem prof. A. Švābe un F. Gulbis. Pēc netiešas informācijas, kādu saņēmis Gulbis, bijušie kreisā novirziena deputāti un viņu domu biedri atteikšoties piedalīties plānotajā organizācijā. Tiekot plānota arī padome. Kā pret centrālās pārstāvības izraudzīto prezidentu, tā pret locekļiem nevienam nebija iebildumu, un vienojās, ka, centrālai pārstāvībai uzsākot darbu, likvidēsies LNK Libekā.

Latviešu Centrālā Komiteja kā nepolitiska latviešu bēgļu pārstāvētāja iesāka darboties 1945. gada beigās. Vēlāk tai pievienojās arī Dānijas un Austrijas latvieši ar savu pārstāvju starpniecību.

Jau pirmajā LCK sēdē Detmoldā nolēma sasaukt „trimdas parlamentu”, uzdodot A. Švābem izstrādāt Latviešu Centrālās Padomes darbības noteikumus. Tā kā tiešas vēlēšanas tehnisku iemeslu dēļ nebija iespējamas, tās notika ar elektoru starpniecību, kurus izraudzīja septiņos vēlēšanu apgabalos. Amata pēc LCP locekļu tiesības bija visu septiņu apgabalu priekšsēžiem. Parasti ik pēc trim mēnešiem kādā lielākā bēgļu nometnē LCP sanāca uz sesijām, kas caurmērā ilga trīs dienas. Pirmā LCP sesija notika Detmoldā 1945. gada 18. novembrī. Par tās pirmo priekšsēdi ar nelielu balsu vairākumu ievēlēja A. Valdmani.

Vienā trimdnieku daļā valdīja uzskats, ka vācu okupācijas laika atbildīgajiem darbiniekiem vajadzētu, vismaz pirmajā sākumā, atturēties no izvirzīšanās trimdas organizāciju vadošos amatos, lai nedotu iespēju latviešu ienaidniekiem pārmest, ka latviešu ideoloģiskā kolaborācija ar gāzto Hitlera režīmu turpinās bēgļu nometnēs. Tā kā A. Valdmanis vācu okupācijas laikā Zemes pašpārvaldē bija ieņēmis tieslietu ģenerāldirektora amatu,

daļa trimdinieku apšaubīja viņa noderīgumu LCP priekšsēža amatā.

Citi trimdinieki bija pretējos ieskatos. Šie strīdiņi, kas ilga gandrīz trīs gadus, ļoti vājināja Latviešu Centrālās Padomes autoritāti. Neraugoties uz to, šī pašu trimdinieku izraudzītā organizācija, ko par latviešu pārstāvētāju pie okupācijas varas autoritātēm atzina angļu un amerikāņu zonā, paveica daudz svētīgu darbu, gan trimdinieku apgādes, gan internēto kaņavīru, gan trimdinieku kultūras jautājumu kārtošānā.

Interesei zūdēt, drastiski samazinājās balsotāju skaits LCP vēlēšanās. Pēdējos gados caurmērā to bija starp 51—56%, bet Hanavas apgabalā pat tikai 40%. Reizē ar intereses zušanu samazinājās arī labprātīgās nodevas, kas savukārt negatīvi atsaucās uz vairāku iecerētu pasākumu realizēšanu.

LCK ar labiem panākumiem un lietpratību Vācijas trimdas laikā vadīja: K. Kundziņš, A. Švābe, V. Vītols, un H. Klarks ar vicepriekšsēžiem F. Gulbi, A. Švābi, A. Kacēnu, A. Reini, J. Celmu, A. Trapānu, V. Lambergu, L. Rozentālu, J. Miezi un V. Janumu līdz 1951. gada beigām, noturot 116 darba sēdes.

Ar kaņavīru atbrīvošanu no gūstekņu nometnēm trimdas dzīvē kā vietējās nometnēs, tā kopējās organizācijās lielu nozīmi ieguva labi organizētie Daugavas Vanagi plkv. Januma vadībā. Vairākiem vecākiem virsniekiem nepatika Januma runāšana visu kaņavīru vārdā. Lai organizēti būtu pārstāvēti arī tie kaņavīri, kas nebija Daugavas Vanagu biedri, plkv. K. Lobes ierosmē 1948. gada 3. martā Hamburgā nodibinājās Cīnītāju Apvienība ar mērķi apvienot visas brīvības cīnītāju biedrības un grupas. Pēc ilgākām pārrunām Cīnītāju Apvienībai pievienojās arī Daugavas Vanagi, iegūstot vadībā no 13 vietām sešas.

Ievērojama loma Cīnītāju Apvienībai bija Latviešu Nacionālās Padomes dibināšanā, kuŗā tā iegāja kā „trešais lielais”, pārstāvējot visus bijušos kaņavīrus.

Latvijas Centrālā Padome, kuŗa savu darbību bija sākusī 1943. gadā kā pretestības kustība vācu okupācijas varai un kuŗas kodolā bija pēdējās Saeimas politisko partiju pārstāvji, sevi uzskatīja, balstoties uz 1922. gada satversmi, par latviešu tautas politisko pārstāvību. Šo apsvērumu dēļ tad arī Latvijas Centrālā Padome aktīvi nepiedalījās Latviešu Centrālās Padomes darbā. Bez tam palīdzības darbā strādāja vēl Latvijas Sarkanais Krusts.

Kur vairākas organizācijas pretendē uz priekšrocībām svarīgos politiskos jautājumos, nesaskaņas kļūst nenovēršamas. Tās izpaudās nevien organizāciju vadošo darbinieku starpā, bet pārgāja arī uz presi un trimdinieku saimi bēgļu nometnēs.

Lai šīs pretišķības novērstu vai vismaz mazinātu, Latvijas Centrālā Padome iesniedza priekšlikumu ar A. Klīves un V. Bastjāņa parakstiem Latviešu Centrālās Padomes priekšsēdim P. Stērstem — radīt vienu kopīgu visu Vācijā darbojošos organizāciju apvienību. LCP Blombergas sesijā nolēma Klīves un Bastjāņa ierosinājumu atbalstīt, izraugot sarunu vešanai K. Kundziņu, A. Švābi, Fr. Gulbi un A. Kacēnu. Abu organizāciju pārstāvji sastapās 1946. gada 20. septembrī Ofenbachā, kur vienojās par kopēja centra radīšanu, kuņā ieietu piecas organizācijas ar 11 pārstāvjiem. Šo vienošanos nākošajā dienā LCP sesijā ar vienas balss vairākumu noraidīja.

Gadījās, ka nometnes vadība bija novietojusi mani ar plkv. Janumu pārgulēšanai pa sesijas laiku vienā istabā. Nakti pirms sesijas sākšanās ar Janumu pārrunājām Ofenbachā panākto vienošanos. Janumam šī vienošanās nepatika, un viņš teica, ka balsot pret tās pieņemšanu. Centos viņu pārliecināt, lai to nedara, jo vienošanās parāda labu gribu abās pusēs un jau iepriekšējā dienā ir pieņemta. Uz to Janums ar viņam raksturīgo īpašību lietot reizēm spēcīgus salīdzinājumus atbildēja:

„Ja žīds vakar saimniecei par teļādiņu ir piedāvājis divus latus un saimniece ādiņu nav pārdevus, tad tas nenozīmē, ka žīdam arī šodien par to jāmaksā vakar piesolītie divi lati.”

Mēģināju argumentēt, ka mēs neesam žīdi un mūsu kopējā lieta nav teļādiņa, bet bez sekmēm. Janums palika pie sava.

1947. gada februārī LCP iecēla jaunu sadarbības komisiju, kas faktiski nedarbojās.

Lai panāktu sadarbošanos organizāciju starpā, bīskaps J. Rancāns 1948. gada februārī sasauca Eslingenā 11 organizāciju konferenci, kuņā ievēlēja Latviešu Organizāciju Apvienību ar A. Švābi kā priekšsēdi un A. Klīvi — vietnieku. Pēc šī notikuma arī LCP nolēma atjaunot pārtrauktās sarunas par sadarbību. Tās notika Dīcenbachā bīskapa J. Rancāna vadībā. Pēc ilgām pārrunām vienojās, ka jauno globālo organizāciju sauks par Latviešu Nacionālo Padomi; tās mērķi: Latvijas atbrīvošana, tautas saglabāšana un sadarbība. No organizācijām dalībniecēm prasīja, lai tās atzīst 1922. gada satversmi par spēkā esošu un

arī Nacionālās valdības sūtņiem Zariņam un Bīlmanim izsniegtās ārkārtējās pilnvaras.

1948. gada 10. jūnijā LNP sanāca uz pirmās sesijas sēdi, ievēlot prezidiju, kas bija arī izpildu orgāns sekojošā sastāvā: J. Celms, V. Janums, J. Lavenieks, A. Klīve, V. Bastjānis, R. Liepiņš, A. Endziņš, V. Lambergs un L. Bērziņš. LNP ļoti interesējās par ārējās informācijas darbu, izdodot speciāli sagatavotas brošūras un ar saviem delegātiem piedaloties UNO konferencē Parīzē un Eiropas sanāksmē Strasburgā. Gādājot par nacionālo aprūpi zemēs, uz kuņģam paredzēts izceļot, LNP savāca no metnēs ap 50.000 latviešu grāmatu, no kuņģam sastādīja 40 bibliotēkas. Tās nosūtīja kā Eiropas, tā ārpus Eiropas esošo zemju latviešu organizācijām.

Sakarā ar straujo trimdinieku izceļošanu uz citām zemēm radās ārpus Vācijas jaunas trimdinieku organizācijas, kas vairs neatzina LNP par vadošo organizāciju. Izceļoja uz dažādām zemēm arī LNP prezidija locekļi. 1951. gada rudenī Daugavas Vanagu organizācija paziņoja savu izstāšanos no LNP. Ar to LNP darbība faktiski izbeidzās. Mēģinājumi to atjaunot Amerikas Savienotajās Valstīs nesekmējās.

Zaudējot cerības iespējai drīzumā atgriezties Latvijā, bēgļus nodarbināja domas par izceļošanu no kārā nopostītās Vācijas. Radās pat atsevišķi izceļošanas gadījumi. Valdija uzskats, ja būtu jāizceļo, tad visiem vienkopus. Radās arī dažādi fantastiski latviešu izvietojuma plāni. Tā Brača ideja bija visus latviešus novietot Vācijas ziemeļos Šlezvīg-Holštēinā. Klimats tur esot līdzīgs klimatam Latvijā. Šis novads atrodas Baltijas jūras krastā un esot vistuvāk arī Latvijai. Tā kā starp trimdiniekiem esot prāvs skaits zemkopju, tad arī nodarbošanās pazīstamā arodā neradīšot grūtības.

Vēstulē plkv. A. Krīpenam 1947. gada 1. martā A. Valdmanis izklāsta savas domas par izceļošanu:

„Neticu, ka Anglija mūs ņems pretī. Visi grib nosmelt „krējumus”, saņemt jaunus un spēcīgus vieniniekus, tātad labākos. Atlikušā puse varēs izmisumā izvēlēties starp vācu nabagmāju un „atgriešanos”. Man ir cits plāns; mēs visi varētu apmesties D-Afrikas Ūnijā (labākā izeja) vai angļu dominijās Kenijā un Rodēzijā...”

Kādā privātā informācijas ziņojumā bija teikts par kādu Tra-pāna plānu izceļošanai vienkopus uz Kanadu. Šai ziņojumā,

kas aizņem trīs lapaspuses, teikts: „...ka Trapāns 1947. gada 14. septembrī ieradies pie IRO galvenā pārstāvja angļu zonā, tagad mirušā brigadierļa Maršala... Trapāns prasa, lai tiktu dota iespēja visiem latviešiem izceļot uz vienu vietu, piemēram, Kanadu, jo pēc līdzšinējās izvietošanas prakses tur var braukt tikai gados jaunākie... Uz tālāko Maršala jautājumu, ko latvieši domājot darīt ar saviem darba nespējīgajiem, Trapāns atbildēja, ka latviešu bēgļu grupā tādu neesot daudz — apmēram 6°%. Latviešu grupa esot ar mieru pati rūpēties par saviem darba nespējīgajiem, bet ar noteikumu, ja visa latviešu grupa izceļo kopīgi uz vienu vietu. Atbilde Maršalu apmierinājusi.”

Kādā vēstulē, kas iespiesta „Vircburgas Latviešu Vēstī”, par izceļošanas jautājumu sūtnis Zariņš raksta:

„Mūsu bēgļu starpā bieži paceļas balsis par izceļošanu. Es jau agrāk esmu izteicies, ka esmu pret to. Ja izceļojam, tad jāturas visiem kopā. Atsevišķi uz savu roku kaut kur doties, radām iespaidu, ka paši vairs neuzticāmie savām valstīm un tautas nākotnei. Un, ja citi redzēs, ka mēs paši vairs neticam, viņi mums atmetīs ar roku un teiks, ka nav vērts palīdzēt. Tāda izceļošana izskatās pēc bēgšanas no torpēdēta kuģa. ‚Izutrību un pacietību’, tāpat kā Bevīns saka: Gan tad atkal atvērsies vārti uz laimīgāku nākotni!”

Lemšana, plānošana un padomu došana parasti ir vieglākie uzdevumi. Kaut kas cits ir tad, kad plāni jāreālizē, vēl vairāk tad, kad tos reālizē kāds cits, pār kuŗu plānotājiem nav varas. Un tā arī, kad sākās izceļošanas iespējas, nevien latvieši, bet visu tautību bēgļi izklīda uz visām debesu pusēm brīvajā pasaulē. Sevis un ģimenes uzturēšanas instinkts bija tas, kas vadīja trimdinieku vairākumu, ar smagu sirdi kāpjot kuģos, kuŗi tos aizveda uz jaunu dzīvi citā pasaules malā.

ATKAL CIETUMĀ

Mēdz teikt, ka tiem, kuŗi darbojoties politikā, agrāk vai vēlāk jāiepazīstoties ar cietumu. Bieži vien tas tā arī notiek. Kad tikko sāku par politiku interesēties, vadot jaunatnes organizāciju Valkā, mani pirmo reizi apcietināja komunisti. Biju vidusskolas skolnieks. Tā kā ne visai lielais Valkas cietums bija pārpildīts

ar strādnieku valdībai bīstamiem „kontrrevolucionāriem”, tad mani iebāza valsts bankas pagrabā. To nu par cietumu saukt nevarēja, kaut vienā telpā bijām sabāzti kādi pussimts revolūcijas ienaidnieku. No turienes ar viena veca ūsaina miliča laipnību vai viņa neuzmanības dēļ pēc trim dienām izkļuvi brīvībā. Šī apcietināšana notika 1918. gada novembrī ap to laiku, kad Rīgā proklamēja Latvijas neatkarību.

Laikam jau vai visiem apcietinātiem liekas, ka viņš apcietināts nelikumīgi un bez pietiekama iemesla. Neatceros, vai pirmās apcietināšanas gadījumā daudz ko domāju. Pietika ar bailēm, jo zinājām, ka komunisti ir čakli uz šaušanu.

Nākošo iepazīšanos ar „valsts likumīgo varu” un cietumu piedzīvoju krietni vēlāk Berlīnē. Atceļā no sūtņu konferences, kas notika 1941. gadā Ženevā, mani Berlīnē apcietināja GESTAPO. Tas bija kārtīgs cietums — ar sargiem, aizbultētām durvīm un aizrestotu mazu lodziņu pie pašiem griestiem, kur mani ievietoja, tas likās iekārtots pēc cietumu arhitektūras labi pārbaudītas pieredzes. Šoreiz izjutu mazākas bailes nekā pirmajā apcietinājumā Valkā. Pieredze? Ko nu var runāt par pieredzi, ja cietumā esmu bijis tikai trīs dienas un pie tam nevis kārtīgā cietumā, bet bankas pagrabā. Tad biju zēns, tagad ar četrdesmit gadiem jau varēju uzskatīt sevi par pieaugušu. Bet, soļojot pa šauru cietuma kameru dažus soļus vienā un dažus soļus otrā virzienā, par pavisam pieaugušu sevi saukt arī nevarēju. Kurš pieaudzis cilvēks dotos no drošās Zviedrijas, kurā pēc izbēgšanas no Latvijas biju atradis patvērumu, uz Hitlera Vāciju, pie tam labi zinot, ka mūsu nacionālās valdības attiecības ar vāciešiem brīžiem bija krietni vien saspīlētas. Paša vaina! Sajūta tomēr bija tāda, ka apcietināšana notikusi bez pamata un ka pret to būtu jāprotestē.

Bet kā?

Biju dzirdējis un lasījis, ka politiski apcietinātie, nevarēdami citādi izteikt savu protestu, piesakot bada streiku. Izšķīros izmēģināt šo protesta veidu paziņojot, ka neņemšu pretī ēdienu, pirms nebūšu noprotināts vai arī man nebūs darīti zināmi apcietināšanas iemesli. Pagāja četras dienas. Katrā ēdiena izsniegšanas reizē cietuma sargs kārtīgi piedāvāja ēdamo, kas man pēc cietuma noteikumiem pienācās. Katru reizi laipni atsacījos, atkārtodams vienu un to pašu, ka ēdienu nepieņemšu, kamēr nebūs izpildītas manas prasības.

Sāku bez ēdiena drusku jau pagurt. Varbūt būtu gudrāki bada streiku pārtraukt? Bet latvieša spītība to neatļāva. Beidzot piektās dienas pēcpusdienā mani izsauca uz nopratināšanu. Tur man paziņoja, lai ar bada streika draudiem nedomājot viņus ietekmēt. Ja tā esot mana vēlēšanās, varot mierīgi no badošanās izlaist garu. Bet nopratināts biju. Saņēmu arī apcietināšanas pavēli. Tajā bija teikts, ka es esot „sevišķi aizdomīgi bīstams”. Tātad ne pilnīgi bīstams, tikai aizdomīgi bīstams. Nevarēju labi izprast, cik liels sods draud aizdomīgi bīstamiem cilvēkiem. To dabūju piedzīvot, atradāmies Saksenčauzenas koncentrācijas nometnes 44. kamerā. Soda ilgums bija 34 mēneši un 16 dienas, ieskaitot piecus mēnešus Aleksandra laukuma cietumā.

Kad šajā apgabalā ienāca amerikāņi, GESTAPO pats nonāca cietumā. Nirnbergas kara noziedznieku prāvā GESTAPO darbiniekiem draudēja bargs sods. Pelnīts, bez šaubām! Tajā, droši vien, tika ieskaitīti arī mani 34 mēneši un 16 dienas. Komunisti bija tepat otrā pusē Elbai. Bet es un citi politiskie bēgļi bijām jau drošā vislielākās un taisnīgākās demokrātijas aizsardzībā. Naktīs varējām gulēt mierīgi. Gan krietni pavēsās telpās, jo trūka kurināmā. Bet par to bijām cieši sablīvēti nometņu barakās. Krietni neērti, bet siltāk. Humānisms bija šī laikmeta sauklis. Rūzvelta izsapņotās Apvienotās Nācijas to iedzīvinās uz paaudžu paaudzēm. Tikai vajadzīga pacietība, sevišķi vajātiem bēgļiem. Un ko gan vairāk mēs varējām sākumā prasīt par drusku ēdiena, drusku siltuma. Tā manta bija kara laikā iztērēta. Daudz nosūtīta arī uzticamajiem sabiedrotajiem Maskavā.

Kavējām laiku barakās vilkdami auklas no viena stūra uz otru, lai uz tām pakaļot segas, kaut cik norobežotu vienu ģimeņi no otras. No laika gala namamātēm nav paticis, ja kaimiņiene raugās, kas vārās podā. No šī aizsprieduma viņas nebija atbrīvojušās ne komunistu gadā, ne GESTAPO pārskološanas laikā. Un tālab tāda norobežošanās.

Bet tās visas bija pārejošas parādības. Dažas iedzimtas, dažas apstākļu uzspiestas. Lielākā manta — taisnība un brīvība par to bija vairumā. Par šīm mantām, ko nemaitā ne kodes, ne rūsa, taču tika izcīnīts vairāku gadu ilgs karš. Kad mums labie UNRRA darbinieki stāstīja, cik laimīgi varam justies, nokļuvuši brīvībā, reizēm mūs drusku māca šaubas: tepat aiz Elbas taču viss izskatījās pa vecam. Pat nosaukumi koncentrācijas nometnēm nebija mainīti. Mainījušies bija gan sargi; SS vīrus sargu

torņos bija nomainījuši NKVD amata speciālisti. Mēs reizēm UNRRA draugiem uz to aizrādījām, bet viņi neticēja un kļuva pat dusmīgi, vainojot mūs nepamatotā neslavas celšanā sabiedrotiem. Tas, ko mēs stāstot, esot tīrās blēņas. Viņi ar krieviem sadzīvojot kā brāļi un neviens neesot ne NKVD apcietināts, ne nosūtīt uz vergu darbu nometnēm.

Tā tad taisnība, brīvība un demokrātija!

Paklīda valodas, ka Eslingenā un vēl dažās citās vietās amerikāņu zonā kāds vīrs sarkanā maskā pratinot latviešus. Meklējot it kā kaŗa noziedzniekus. Mums amerikāņu izmeklēšanas paņēmieni nebija zināmi. Var jau būt, ka viņi īstu patiesību var saskatīt tikai ar sarkanu masku pāri sejai. Tādu gadījumu nebija daudz, un tos atkal drīz aizmirs. Vai nu ar sarkanu masku, vai bez tās, brīvības un taisnības sargātāja roka bija izstiepta mums pāri, un mēs pateicībā tās priekšā noliecām savas galvas.

Bet kāds nelāgs gadījums šo lielo paļaušanos atgūtājai taisnībai un brīvībai ievērojamā mērā iedragāja. Vismaz to varu attiecināt pats uz sevi.

Sākums šai uzskatu maiņai meklējams Latviešu Centrālās Padomes sēdē Hanavā 1946. gada februārī. Kā jau tas demokratiskos apstākļos pienākas, LCP locekļi sadalījās dažādos no grupējumos: ulmanieši, valdmanieši un parlamentārieši. Janu mieši parādījās tikai nākamā sesijā. Draudzība šo dažādo „iešu” starpā nebija nekāda lielā. Krita viens otrs paasāks vārds, skaŗot gan Ulmaŗa laiku, gan komūnistu okupācijas gadu, bet jo sevišķi sadarbošanos ar vāciešiem. Es sevi nostādītu pilnīgi nepareizā gaismā, cenšoties apgalvot, ka stāvēju kļušu maliŗā un pārstāvētu sūtŗa Zariŗa tik poētiski izdomāto „Tevzemes mīlestības partiju”. Godīgi atzīstos, tai laikā es pat neko nebiju dzirdējis par šo partiju. Minētajā sēdē es biju pilns cīŗas spara un centos turēt augstu ulmaniešu karogu.

Kaut kam tas laikam „krita uz nerviem”. Ulmaniešus jau nevarēja uzskatīt par krietniem demokrātiem, tā tad tie neatbīl da laika garam.

Amerikāņu armijā bija viens teicams iestādījums — CIC, kas rūpējās, lai demokrātijas tīrkultūra tiktu nosargāta arī trimdīnieku barakās. Un tā minētās Hanavas LCP sesijas otrā dienā nometnē ieradās kāds kungs armijas tērpā un palūdza mani kāpt viņa automobilī. Laipnību nebija iespējams noraidīt, kauŗu tai

dienā vajadzēja notikt vēlēšanām un es biju solījis saviem piekritējiem jo dūšīgi cīnīties pret dažiem kandidātiem.

Ar amerikāni pie stūres atstājām Hanavu. Ceļš veda austrumu virzienā. Tā pagāja laba stunda. Amerikānis man nekā nevaicāja, es arī necentos viņu apgrūtināt ar jautājumiem. Izbraucām cauri vairākām mazām pilsētiņām tik pat cienīgā klusēšanā. No uzrakstiem mēģināju izdibināt, kur ved mūsu ceļš. Bet daži ceļi neesot izdibināmi. Laikam arī slepenā dienesta ceļi.

Beidzot bijām sasnieguši Bad-Nauheimu. Jauka atpūtas vieta, sevišķi sirds un nervu slimniekiem. Bet tai laikā nevarēju sūdzēties ne par vienu, ne otru kaiti.

Auto piestāja pie kādas savrupmājas. Droši vien pirms kaŗa un varbūt arī kaŗa laikā te bija dzīvojis kāds vācu patriecietis un, kas zina, varbūt pat partijas vīrs. Tagad te bija novietojies CIC stābs vai vismaz kāda šī iestādījuma nodaļa. Vedējs, laikam kapteiņa dienesta pakāpē, pavēlēja man izkāpt un viņam sekot. Kad bijām iegājuši vienā telpā, atkal pēc visiem policijas augstākās pilotāžas likumiem, kapteinis nosēdās tā, lai gaisma kristu man sejā. Tā darot arī NKVD pratinātāji. No sevišķi rūdītiem noziedzniekiem atzišanos izspiest laikam nenākas viegli Pratinātājam tālab nevien jādzird, ko apvainotais saka, bet uzmanīgi jāvēro pratināmā sejas izteiksme. Un tas iespējams tikai tad, ja spēcīga gaisma krīt apvainotā sejā.

Brītiņu lasījis kādā ar roku rakstītā lapā, ko centās nosargāt, lai neredzu rokrakstu, pratinātājs griezās pie manis ar pirmo jautājumu:

„Vai jums ir zināms, kālab jūs esat šeit?”

„Kā lai es to varu zināt. Jūs man to neesat pateikuši,” atbildēju.

Tad sākās, pēc manas atmiņas, apmēram sekojošs dialogs.

„Jūs, saprotams, zināt! Jums ir bijušas tuvas attiecības ar vāciešiem, sevišķi ar GESTAPO,” centās mani pārliecināt pratinātājs.

„Nevaru noliegt, pat nepatīkami tuvas. Turpat trīs gadus es biju Himlera koncentrācijās nometnē. Varbūt jums tas nav zināms?” atbildēju

„Neraugoties uz to, jūs esat vāciešiem sniedzis vērtīgus pakalpojumus,” pratinātājs neatlaidās.

„Un pēc jūsu domām kā atlīdzību par maniem vērtīgajiem pakalpojumiem vācieši mani iebāza koncentrācijās nometnē?”

atvaicāju. „Vai jūs man vismaz nevarētu pateikt, kādā veidā šie mani vērtīgie pakalpojumi vāciešiem izpaudušies?”

„Jūs esot gatavojies GESTAPO uzdevumā braukt uz Panamu.”

Daudz ko biju gaidījis. Vai nu sūdzības iesniedzējam trūka fantazijas izdomāt kaut ko reālāku, kaut vai Vērvolfa spoku, ko amerikāņi bezsekmīgi gūstīja. Bet braukt uz Panamu!?

„Laikam jau policijas tikums ir neticēt nevienam apcietinātam. Bet, ja policijai trūkst tiešu pierādījumu, apvainojumam vismaz jābūt loģiski iespējamam. Pasakiet, ko GESTAPO iesāktu Panamā ar tādu aģentu, kas neprot ne vārda angļiski, ne spāniski. Es pat nespētu pajautāt pēc ceļa uz Panamas kanālu, jo kālab gan citādi vāciešiem vajadzētu sūtīt mani tieši uz turieni?” atbildēju uz šo dīvaino apvainojumu.

Palika iespaids, ka pratinātājam tiešām likās neiespējams, ka GESTAPO sūtītu turienes valodas nepratēju tik atbildīgā uzdevuma veikšanai. Vismaz pie šī apvainojuma viņš vairs neatgriezās.

„Jūs tomēr ir bijušas labas attiecības ar vāciešiem un tādas jums ir arī tagad. Atzīstieties,” neatlaidās pratinātājs.

„Jūsu priekšā taču ir apsūdzība. Tajā rakstītājs laikam būs minējis manus grēkus. Domāju, ka es zinu šīs melīgās vēstules autoru,” es atbildēju.

„Vai varat man pateikt viņa vārdu?”

„Tās ir tikai aizdomas, un tālab vārdu nosaukt nevēlos. Tas ir katrā ziņā kāds, kuŗam nebūtu patīkama mana klātieciens šodien Hanavā. Bet jūs taču zināt ļoti labi, kas ir sūdzības iesniedzējs, kālab to prasāt man?”

„Nav svarīgi, kas sūdzību iesniedzis. Svarīga ir jūsu atzīšanās.”

Šī mulķīgā jautājuma atkārtošana, neminot, par ko lai atzīstos, mani sanikvoja no tiesas. Dusmas nekad nav labs padomdevējs. Kaut kā šo dzīves gudribu biju aizmirsis. Un sev, varbūt, par ļaunu.

„Jūs, amerikāņi, sakāt, ka esat cīnījušies pret netaisnības terroru. Jūs apgalvojat, ka esat atnesuši atbrīvotām tautām brīvību, taisnību un demokrātiju. Es personīgi un daudzi tam ticējām. Šodien es redzu, ka nav lielas izšķirības starp GESTAPO un šo iestādījumu, ko jūs kā amerikānis šeit reprezentējat,” atbildēju krietni paceltā balsī.

„Ak tādas ir jūsu domas!”

„Jā!”

Pratinātājs nekā vairāk neteica, bet piespieda uz galda esošā zvana pogu. Ienāca vācu policists. Uzrakstījis kādu zīmi, pratinātājs to pasniedza vācu policistam teikdams:

„Aizvediet šo kungu uz cietumu.”

Tā nu vācu policista pavadībā soļoju atkal uz vācu cietumu, tikai apcietināšanas pavēles devējs šoreiz bija amerikānis.

Šķiet, Vācijas laikā Bad Nauheimā nebija daudz noziedznieku, jo cietumā bija tikai dažas kameras. Vienu no tām amerikāņi bija rezervējuši saviem kaņavīriem, gadījumā, ja tos pārņemtu pēckaņa kareiviskums. Katrā ziņā cietums bija par mazu demokrātijas tīrīšanas procesa vajadzībām.

Mani iebāza kamerā ar četrām guļamām vietām, bet, ieskaitot mani, mēs bijām te vienpadsmit iemītnieki. Jāsaspiežas ciešāk. Tā jau tas bija arī bēgļu nometnēs.

Kameras biedri bija dažāda vecuma un ar dažādu agrāko sociālo stāvokli. Amerikāņi mūs bija nolīdzinājuši cietuma kamerā uz vienas pakāpes. Kameras iemītnieku vidū bija kāds „fon”, kas jutās dziļi aizvainots, ka viņam jāpavada dienas kopā ar dažādiem cilvēkiem, varbūt pat īstiem noziedzniekiem. Viņš vai nu gulēja vai, domās nogrimis, sēdēja, izvairoties no sarunām ar citiem. Vislabāk no maniem kameras biedriem atmiņā palicis kāds gadus divdesmit vecs vācu armijas zaldātnis. Kaņa laikā kādu laiku bijis arī Rīgā. Esot skaista pilsēta un arī skaistas sievietes. Bet ne jau tikai mūsu kopējās simpātijas pret Rīgu mūs kaut kā satuvināja. Jauneklis bija bezbēdīgs un dzīves prieka pilns. Viņa kaņa stāstu virkne bezgalīga. Pa starpām viņš labprāt uzdziedāja kādu vācu kaņavīru dziesmu. Kālab apcietināts? Tas bija viens no interesantākajiem stāstiem. Kaņa pēdējās dienās, demobilizējies „pēc paša vēlēšanās”, viņš kaut kā bija izvairījies no nokļūšanas gūstekņu nometnē. Visādi klājies slikti: slikti ar pārtiku, vēl sliktāk ar smēķi. Bet kaņa zēnam jāprot izlīdzētits. No viena otra saklausījies, ka amerikāņi dzenot pēdas kādiem tur „vērvolfiem”. Esot bīstama slepena hitleriešu organizācija. Kaut viņam neesot bijis ne mazākās jausmas, kas tie „vērvolfi” ir, pieteicies amerikāņiem ar piedāvājumu palīdzēt tos sagūstīt. Kādus trīs mēnešus dzīve bijusi lieliska: nav trūcis ne ēdamā, ne dzeramā, un smēķi labu labie, velc, kamēr mēle sūrst. Bet visām svētdienām pienāk

vakars. Tā arī šī vācu kaŗa zēna priekiem. Amerikāņi kļuvuši ar katru dienu neatlaidīgāki, prasot kaut kādus rezultātus. Beigās viņš bijis spiests azīties, ka viņam nav ne mazākās jausmas, kur šos bīstamos vīrus meklēt.

Kas bija šie par slepenu pagrīdes organizāciju uzskatītie „vērvolfi”? Nosaukums varens, bet saturs gaužam vājš. Kaŗa pēdējā posmā vai nu Hitlera, vai viņa fantazijas bagātie palīgi bija izplānojuši, ja armijai nav izdevies realizēt Lielvācijas ideju, tas būtu jāveic vecīšiem un pusaudžiem, kuŗi vai nu vairs nebija vai vēl nebija spējīgi frontes dienestam un iesaistīja tos „vērvolfā”. Jāpieņem, ka, sabrūkot Hitlera Vācijai, šis Hitlera „pēdējais” iesaukums Lielvācijas glābšanai pirmais izklīda visos vējos. Bet vārds bija palicis. „Vērvolfi”, pagrīdnieki! Un tik pamatīgi noslēpušies, ka pat atrast nav iespējams!

Lai nu kā ar „vērvolfiem”, bet vācu armijas jauneklis, kas ar savu veiklību un optimismu bija izkūlies cauri kaŗam un laikus paspējis „piesist pēdu”, likās gaužam apmierināts. Trīs mēneši tikpat kā vienās dzīrēs. Pat ro jau varēja pasēdēt arī dažus mēnešus cietumā. Bez tam ļoti iespējams, ka cietumā vēl vienmēr ir labāk nekā kādā kaŗa gūstekņu nometnē. Vismaz tā viņš sprieda, varbūt sava labā garastāvokļa uzturēšanai. Mums, pārējiem kameras iemītniekiem, atskaitot „fonu”, viņš bija liels ieguvums un abalsts. Kaut kas no viņa pārgalvīgā optimisma nemanot pielīpa arī pārējiem.

Cietuma personāls, likās, bija visai ierobežots: pats cietuma priekšnieks, pāri pusmūžam, reizē bija arī cietuma sargs, un viņa sieva pārzināja virtuvi, gatavoja ēdienu apcietinātiem un reizēm viena pati, reizēm kopā ar priekšnieku mums ēdamo izsniedza. Vīras bija krietni šķidrās, varētu pat teikt, ka šķidrākas par vācu „Eintopf” kaŗa laikā. Jāpieņem, ka sev un vīram viņa pusdienas vārīja atsevišķi. Brokastīs izsniedza kafiju, baltu un saldinātu. Bija arī kāds gabals baltmaizes vai apalītis. Nobaroties ar to nevarēja, bet dzīvošanai bezdarbībā pietika. Atceroties koncentrācijas nometnes devas, katra kritika bija lieka.

Kādā pēcpusdienā cietuma „amerikāņu kamerā” atskanēja negants troksnis: plīsa stikli, dārdeja durvis. Nobijies cietuma priekšnieks iebāza galvu pa mūsu kameras durvīm. Nesen cietumā esot ievietots kāds krietni iereibis amerikāņu kaŗavīrs. Tagad izpostišot visu kameras iekārtu. Ko lai darot?

Cietuma priekšnieks bija lādzīgs vīrs. Laiku pa laikam viņš nodemonstrēja savu draudzību ar mums pastāstot, kas dzirdams ārpusē. Nu lāga vīrs bija ķezā. Arī mēs nevarējām pat ar labu padomu viņam palīdzēt. Kā visi negaisi, arī šis mūsu mazajā Bad Nauheimas cietumā apklusā. Pat tiem, kas cietumu nav redzējuši no iekšpuses, būs samērā skaidrs, ka kameras nav sevišķi apmēbelētas: galdiņš, soliņš un gulta. Vēl daži piederumi ēšanai, kā skārda krūzīte kafijai vai tējai, viras bļodiņa un karote. Tas viss. Lai visu to pārvērstu kurināmā malkā, spēcīgam vīram nav vajadzīgs ilgs laiks.

Kad šis briesmas bija aiz muguras, cietuma priekšnieks pastāstīja, ka viņš izsaucis amerikāņu sardzes virsnieku, kādu jaunu leitnantu. Kamēr ieslodzītais darbojies ar kameras iekārtas „pārveidošanu”, leitnants nav riskējis ieiet kamerā un mēģināt darboni kaut kā nomierināt. Viņš esot mēģinājis pārliecināt cietuma priekšnieka sievu, lai tā mēģinātu ar laipniem vārdiem nemiernieku apklusināt. Ieslodzītais, lai nu kāda rakstura, pret dāmām būšot džentlmenis un viņai ļaunu nedarīšot. Cietuma priekšnieks un viņa sieva šo priekšlikumu tomēr noraidījuši. Un bija pareizi darīts! Kas mums citu dienu gatavotu ēdienu, ja amerikānis viņu būtu piekāvīš?

Manas cietumnieka dienas Bad Nauheimā nebija ilgas. Apmēram viena nedēļa. Kādu dienu pēc brokastu kafijas cietuma priekšnieks izsauca mani uz savu kanceleju. Drīz pienākšot satiksmes līdzeklis, lai mani nogādātu uz kārtīgu cietumu Bucbachā. Pirms tam jānokārtojas dažas lietas sakarā ar manu uzturēšanos viņa iestādē.

Kas jādara, jādara! Man jau šai ziņā bija diezgan laba pieredze Aleksandra laukuma cietumā un Saksenchauzenas koncentrācijas nometnē. Biju ļoti pārsteigts, kad cietuma priekšnieks pēkšņi man pasniedza rēķinu par 28 markām! Samaksāt par sēdēšanu cietumā? Tā tas manā „agrākajā praksē” ne reizes nebija gadījies. Izteicu savu izbrīnu:

„Kas tās par 28 markām, kuŗas gribat no manis iekasēt?”

Tās jāmaksājot par uzturu.

„Kā par uzturu? Es taču neesmu jūsu iestādē pieteicies brīvprātīgi!”

Viņš nekā nevarot darīt. Tāds amerikāņu rīkojums, ka vāciešiem pašiem jāmaksājot par uzturu. Bet es taču nebiju vācietis!

Lēse par uzturu un pajumti septiņām dienām jau nebija nekāda lielā. Tikai četras markas dienā. Un par tām ēdiens, ne jau kāds sevišķi izmeklēts un guļas vieta uz grīdas. Par pārmaksāšanu nebūtu ko strīdēties, bet mani kaitināja, ka par sēdēšanu cietumā vēl jāpiemaksā! Cietuma priekšnieks mani saprata. Netaisni jau tas esot, bet viņš citu neko nevarot darīt kā vien tās 28 markas no manis iekasēt.

Kamēr nokārtoju pirmo un vienīgo „cietuma rēķinu” savā mūžā, bija piebraucis amerikāņu šoferis. Ar vācu policistu kā pavadoni devāmies uz Bucbachu.

Kur tāda atrodas? Neesot visai tālu, paskaidroja vācu policists. Pēc kādas pusstundas brauciena to arī sasniedzām. Tas vairs nebija kaut kāds Bad Nauheimas cietumiņš, bet īsts cietums. Apkārt augsts mūra žogs, iekšpusē sargi gaŗos koridoros, kuŗu abās pusēs ierīkotas kameras apcietinātiem. Bez gaŗām formālītātēm mani ievietoja kamerā, kur jau bija trīs mani nākamie kaimiņi. Tā kā kamerā bija četras gultiņas, ik pa divām viena virs otras, pie pretējām sienām, par ērtībām, likās, nebūs jāsūdzas. Tā kā abas apakšējās un viena augšējā bija aizņemtas, man nebija izvēles grūtību. Un kāda izšķirība starp vienu vai otru lāviņu?

Kā tas parasts, vecie kameras iemītnieki piesardzīgi un pamatīgi „aptausta” jaunpienācēju — kā sauc, no kurienes, par ko apcietināts? Politiskī ieslodzīto starpā tie ir standarta jautājumi. Visi trīs mani kameras iemītnieki agrāk bija darbojušies naci partijā. Gan ne augstos amatos, bet katrs kaut ko bija darījis atbilstoši savam amatam un stāvoklim partijā. Trīs bijušie partijas biedri bija no dažādām nodarbības nozarēm un katrs ar savu īpatnēju raksturu. Arī ar nākotnes iztēlēm.

Simpatiskākais un ar vismazākajām cerībām nākotnē bija ogļraktuvju priekšstrādnieks. Viņš neprātoja ne par savu, ne Vācijas nākotni. Kad pārējie divi viņam izklāstīja savus nākotnes plānus un vaičāja, ko viņš domājot, ogļracis parasti atmeta ar roku, piebilzdam vāciešu starpā bieži lietoto teicienu — „alles ŗeise”.

Nākošais agrāk bija strādājis par sekretāru tiesā. Viņš nacerēja atgūt savu agrāko amatu pēc izklūšanas brīvībā. Kaut kur pilsētas tuvumā viņš esot jau agrāk iepircis gabaliņu zemes. No cietuma bibliotēkas un varbūt arī no ārpusē viņš bija sadabūjis labu žūksni grāmatu par dārzkopību. Tagad viņš tās

rūpīgi studēja, cerībā kļūt par dārznieku. Istenībā skaista nodarbošanās. Varbūt pat labāka par sekretāra amatu Hitlera tiesā. Viņu nodarbināja tikai viens jautājums, vai viņu atbrīvošot līdz aprīļa beigām. Ja atbrīvošana nāktu vēlāk, varbūt uz maija beigām vai pat jūniju, šis gads dārzniecībā būtu zaudēts.

Trešais, pēc agrākās profesijas skolotājs, bija īsts ļaudulis. No rīta līdz vakaram viņš vaimanāja, ka diezin vai viņam ļaujot nākotnē strādāt savā profesijā. Ja ne, ko tad lai viņš iesākot? Viņa otras bēdas bija agrākais dzīvoklis. Viņam esot bijis četru istabu dzīvoklis ar prāvu virtuvi. Uz to viņš vairs necerot, bet būtu labi, ja varētu pēc atbrīvošanas dabūt divu istabu dzīvokli ar virtuvi.

Kā nākamais dārznieks, tā bijušais un pēc viņa stingras pārlicības arī nākošais ogļracis (ši profesija esot valsts saimniecībai nepieciešama!) bija lieli pīpmaņi. Bet ar pīpējamo klājās grūti. Ja kādu smēķi iesūtīja no ārpuses, abi kristīgi sadalīja. Bet tā kā labās tabaciņas ātri pietrūka, viņi bija atraduši kādu „erzac” smēķi. Gultu matraču pildījums ar jūras zālēm viņiem šķita labs piemaisījums. Kad abi ar šo maisījumu piebāza pīpes un tās aizdedzināja, no pīpju galviņām nereti izšāvās liesmas. Ši viņu pašu cietuma tabaka nevien dega ar liesmu, bet arī neganti smirdēja. Ievērojot, ka kaut kādas tabakas smēķēšana sagādāja mūsu likteņa biedriem zināmu baudu, mēs, pārējie divi, klusēdami, reizēm arī kāsēdami, to panesām. Ieteicām tikai nākošajam dārzniekam nesākt dārzniecību ne ar puķēm, ne sīpoliem, un kāpostiem, bet ar tabaku.

Kad viņiem pastāstīju, ka neesmu ne vācietis, ne naci, bet tāds, kas trīs gadus pavadījis Hitlera koncentrācijas nometnē, viņu izbrīnai nebija gala.

„Bet ko tad jūs, bijušais karcernieks, meklējiet šeit?” neno-cieties jautāja skolotājs.

„Es nemeklēju nekā, bet mani te atveda, nevaicājot, vai es to vēlos vai ne.”

„Labi. Arī mums nevaicāja, vai mēs vēlamies braukt uz cietumu vai ne, bet mēs bijām aktīvi partijas darbinieki. Tagad visā zemē notiek tīrīšanas akcija. Mēs esam šis tīrīšanas upurī. To var kaut kā izskaidrot. Bet no kādiem grēkiem tad jūs tīra?”

Būtu labprāt pastāstījis, bet pats nezināju.

Dzīve ritēja kā jau cietumā. No rīta zvans: jāpieceļas, jāsa-kārto guļas vieta, jānomazgājas, jāuzkopj kamera. Tad brokastis.

Drusku bagātākas nekā Bad Nauheimā. Pusdienās reizēm izsniedza rīsa biezputru, bet vakariņās parasti maizei pievienoja kādu aizdaru, bez margarīna gadījās arī kāds desas gabaliņš. Mani nodarbināja jautājums: diez cik šajā iestādē aprēķinās par gultu un uzlaboto pārtiku.

Apmēram pēc nedēļas, ko biju pavadījis Bucbachas cietumā, man pavēlēja savākt visas mantas un sekot sargam. Visas mantas! Jāsmejas! Atrodoties kamerā, visas mantas, atskaitot mēteļi, bija mugurā. Gaitenī mani sagaidīja tas pats amerikāņu kapteinis, kas mani pratināja. Klusēdami atstājām cietumu un, tai pašā auto iekāpuši (es tā domāju), uzsākām ceļu man nezināmā virzienā. Pēc izbraukšanas no pilsētas amerikānis vaicāja:

„Vai jūs tagad atzīstaties savos sakaros ar vāciešiem?”

„Jums mana atbilde zināma. Ja jums nebija citu jautājumu, nebija vajadzība sevi traucēt,” īdzīgi atbildēju.

„Vai tad jūs neatziņānās gadījumā labāk vēlaties atgriezties atpakaļ tur, kur bijāt?” bija nākošais jautājums.

„Jums jau ir vara, ne man. Jūs varat vai nu kādam, kas nespēj jums pretoties, nodarīt pārestību, vai šo lietu izbeigt,” atbildēju.

Braucām tālāk klusēdami. Auto piestāja Bad Nauheimā pie tās pašas celtnes, kurā mani pratināja pēc atvešanas no Hanavas. Kad bijām izkāpuši no auto, amerikānis ar roku parādīja, kurp man jāejoj, lai vieglāk atrastu dzelzceļa piestātņi. Tātad atbrīvots! Mani atkal sagrāba niknums. Apcietināt bez kāda iemesla, vazāt pa cietumiem vairāk par divi nedēļām uz kādu denunciaciju pamata un tad ar roku parādīt, kurā virzienā jāiet, lai ērtāki sasniegtu piestātņi.

„Es nepazīstu amerikāņu dienesta pakāpes un tālab nezinu, kā lai jūs uzrunāju. Bet lieta nav tik vienkārša, kā jums liekas. Jūs mani aizturējat, apvainojot dažādos pārkāpumos. Es neatstāšu šo vietu, pirms nebūsit izsniedzis apliecinājumu, ka jūsu iestādes mani aizturēja bez kāda pamata.

Amerikānis noraudzījās manī mazliet pārsteigts un varbūt arī ziņkārots. Tad pavīpsnādams viņš teica:

„Vai jūs tiešām esat tāds mulķis, ka gribat sākt strīdēties ar mani? Vai jums nepietika ar divi nedēļām? Nekādu apliecību no manis jūs nesaņemsit. Mans ieteikums jūsu pašu interesēs — pēc iespējas drīz atstāt šo pilsētu un amerikāņu zonu.”

Mans kareiviskums krietni vien saplaka. Galu galā šis cilvēks taču teica patiesību. Varbūt pirmo reizi, kopš nepatīkšanas mani

saveda kopā ar viņu. Laikam jau prātīgākais būtu netielēties. Pagriezu muguru amerikānim un aizsoļoju norādītajā virzienā. Virziens bija pareizs, un pēc minūtēm desmit biju stacijā.

Hanavā man bija palikusi soma ar ceļojumam nepieciešamām mantām un tīru veļu. Pirms devos uz angļu zonu, vajadzēja aizbraukt līdz Hanavai un pievēkt savas mantiņas. Toreizējos apstākļos tādas lietas nevarēja viegli atvieot.

Paraudzījos stacijas spogulī. Nekas, pāris cietuma nedēļas jau saskatāmas sejā. Izskatījos saburzīts, izpūris. Arī neskūtie bārdas rugāji izstiepušies savu pāris centimetru gaļumā. Tai laikā bītnīki vēl nebija radušies. Ja būtu, varētu sava tagadējā izskata dēļ pieteikties ja ne par pilntiesīgu biedru, tad vismaz par biedru veicinātāju.

Tā kā pa ceļam neatradu nevienu vietu, kur kaut cik apkopties, tādā kā no cietuma nācis, ierados Hanavā. Centrālās Padomes sēde, no kuŗas mani tik pēkšņi aizveda amerikāņu armijas drošības dienesta darbinieki, bija beigusies. Ieinteresētās personas bija savēlētas amatos. Viss noritējis bez tālākiem starpgadījumiem. Jaunievēlētais LCP priekšsēdis, mans agrākais kolēģa A. Valdmanis, izteicies, ka viņš centīšoties darīt labāko, lai man palīdzētu. Arī viņam pašam esot mazas grūtības, jo arī viņš esot apsūdzēts sakarā ar vācu okupācijas laika nodarbošanos. Lai pierādītu savu nevainību, viņš apgādājās ar četriem lieciniekiem, kuŗus CIC esot jau nopratinājusi. Man minēja arī šo četrus Valdmana liecinieku vārdus, no tiem atmiņā palicis tikai P. Līcis, bijušais Latvijas armijas virsnieks. Šī padomes sēde bija pēdējais gadījums, kad sastapos ar Valdmani.

Mani draugi manu atgriešanos Hanavā uzņēma ar patiesu prieku. Vairāki no viņiem ar rakstu bija griezušies pie CIC Frankfurtē, norādot uz notikušā gadījuma nelōģiskumu. Varbūt, ka šo draugu aktīvā iestāšanās palīdzēja man izklūt brīvībā. Pie Hanavas nometnes komandanta V. Korsta vakarā sanāca prāvs pulciņš Latvijas sabiedriskajā un kultūras dzīvē pazīstamu personu, lai nosvinētu manu atgriešanos no piespiestā ceļojuma.

Mana apcietināšana esot radījusi kā LCP dalībniekos, tā nometnes iemītniekos zināmu uztraukumu un arī valodas, kālab apcietināšana notikusi. No kaut kurienes palaistas baumas, ka apcietināšana notikusi sakarā ar spekulāciju. Es esot nelegāli tirgojies ar silķēm. Silķes tai laikā bija prece, kuŗu uzņēmīgi cilvēki veda no ziemeļiem uz dienvidiem. Šīs valodas izrādījās

maz ticamas. Pirmkārt, silķes nav atvedamas ne kabatā, ne rokas somā. Bez tam nebijis zināms neviens gadījums, kad kāds būtu iegādājies no manis silķes vairumā vai mazumā. Tad palaistas citas valodas — ne ar silķēm, bet ar dārgakmeņiem un zeltu es esot spekulējis un tālab apcietināts. Tas jau varēja izklausīties ticamāk, jo dārgakmeņu pārvadāšanai telpas vienā rokas somā ir pietiekami.

Kāds pamats jau tenkām bija jāatrod. Ja atradās denuncētāji, atradās arī tenku fabricētāji.

„MAZĀ RĪGA” NEKĀRAS KRASTOS

Eslingena, skaistā dārzu pilsētiņa Nekāras krastā! Tās sākumi meklējami jau ap astoto gadu simteni Kārļa Lielā laikā. 1209. gadā tā iegūst brīvpilsētas tiesības un arī atļauju pilsētas aizsardzības nolūkos celt nocietinājumus. Tīrgus laukumā jau kopš 1430. gada atrodas vecais pilsētas nams, bet pilsētas tēvi nedomā, ka tas traucētu rokoko laikmetā uzcelto jauno pilsētas namu. Līdzīgi vecajai pilij un Svētā Dionisa baznīcai, tie ir vēstures pieminekļi, ar kuriem eslingenieši lepojas.

Eslingenas lepnākā celtne ir gotiskā stilā celtā Dievmātes baznīca ar diviem torņiem. Šī majestātiskā celtne, kas paceļas pāri visai pilsētai, liekas, ir pirmā, pie kuŗas apstājas šai klusajā pilsētiņā iebraukušā svešnieka skati.

Pirmajiem latviešiem ierodoties Eslingenā īsi pēc kara, viņos noraudzījās vilciena pietātnes ēka ar bezstikla vai dēļu aizkrustotiem logiem. Izbirušie logu stikli un Hitlera atvadu sveiciens — pašu vāciešu uzspridzinātais Nekāras tilts īstenībā bija vienīgi pārdzīvotā kara liecinieki.

Šai Virmtenbergas latviešu centrā saradās latvieši no dažādām vietām, pat no Austrijas. Bez pārvietotajiem Heidenheimas, Gingenas, Geislingenas, Kēnigsbronnas, Gepingenas, Švābu Gmin-des, Bad-Mergentheimas, Nirtingenas, Oringenas un citu noņemtu tautiešiem, bija sastopami arī tādi, kas bija dzīvojuši pie vāciešiem, vai, atstājot paši uz savu galvu noņemnes, centās iekļūt šajā noņemnē, kas īsā laikā izvērtās par prāvāko latviešu bēgļu apmešanās vietu Rietumvācijā.

Ar apmēram 6.000 latviešiem Eslingena pārsniedza iedzīvotāju skaitu Jēkabpilī (5.826).

Smaga problēma pirmajā laikā bija latviešu izvietojanas jautājums. Ar UNRRA palīdzību atbrīvoja no vāciešiem veselus namu blokus pilsētas dienvidu daļā, Pārnekārā un arī lidotāju skolu. Daļa ar dzīvokļu komitejas palīdzību meklēja apmešanos pie vāciešiem. Viņu īres maksas, saskaņā ar UNRRA rīkojumu, sedza Eslingenas pilsētas valde. Lielāks skaits latviešu itin ērti iekārtojās Colbergā, uz kuriem veda pilsētas vienīgais ielu dzelzceļš.

Dzīvokļu problēmu Eslingenā jūtami atviegloja tas, ka pilsēta nebija kaŗā cietusi, kaut arī vienam otram pienācējam kādu laiku nācās mitināties pat pagraba telpās. Kamēr daudzās citās nometnēs bēgļiem bija jārūpējas, lai aizsegtu izbirušos logus, salabotu apkures ierīces un iztīrītu no gruvešiem dzīvošanai ierādīto kaktu, eslingeniešiem šo rūpju nebija.

Sākumā dzīvokļu jautājumu kārtoja pie Virtenbergas apgabala nodibinātā latviešu dzīvokļu komiteja, kuru vadīja inženieris A. Erdmanis, kas pats tai laikā dzīvoja par igauņu centru izveidotajā Geislingenā. Lai sekmīgāk un ātrāk atrisinātu latviešu pārvaldes nodibināšanos, palīgos nāca Virtembergas apgabala latviešu komiteja un tās priekšsēdis A. Kacēns.

No Heirenheimas uz Eslingenu pārcēlās arī Latvijas Sarkanā Krusta pārstāvība ar tās vadītāju Rīgas lielvecāko ministru R. Liepiņu. Kā viņš personīgi, tā arī Sarkanais Krusts pajumti atrada Ūlanda ielā 7, kas izveidojās par rosīgu pašpalīdzības centru latviešu trimdiniekiem arī ārpus Eslingenas. Kad Latvijas Centrālā Padome atsāka savu darbību Vācijā, tās sanāksmes parasti notika Latvijas Sarkanā Krusta telpās.

Arī mūsu luterāņu baznīcas virsgans archibīskaps Grīnbergs par apmešanās vietu izraudzījās Eslingenu.

1946. gada 10. un 11. jūlijā viņš aicināja uz apspriedi 120 Vācijā patvērumu atradušos mācītājus.

Šī mācītāju konference bija pirmā trimdā. Pēdējā mācītāju sanāksme Latvijā notika 1940. gada 18. jūnijā, nākošajā dienā pēc sarkanās armijas iebrukuma. Ne komunisti, ne arī vācieši neatļāva mūsu baznīcas vadībai noorganizēt baznīcu konferences.

Archibīskapa Grīnberga aicinājumam atsaucās 108 mācītāji un pieci vecāko kursu teoloģijas studenti. Konferencē nolasīto

referātu temati un pārrunātie jautājumi skāra tā laika svarīgāko problēmu — mācītāju darbu trimdas laikā. Ja normālos apstākļos Latvijā draudzes locekļi savu mācītāju redzēja vai nu dievkalpojuma laikā, vai kādos svarīgos ģimenes godos, tagad mācītājs dzīvoja ar savu draudzi zem viena jumta un dalījās ar draudzi visās trimdas dzīves grūtībās. Mācītāji bieži vien bija arī skolotāji un aktīvi piedalījās nometnes sabiedriskā dzīvē. Šie ārkārtējie apstākļi ietekmēja mācītāju attiecības ar draudzes locekļiem, prasot lielu iecietību, lai izvairītos no ātri uzliesmojošiem konfliktiem.

Runājot par baznīcas un mācītāju konkrētiem pienākumiem trimdas laikā, prof. Dr. Kārlis Kundziņš norādīja, ka šai skaitliski mazajai trimdas latviešu grupai draud briesmas kļūt arī kvalitātīvi mazai. Evāģeliskai baznīcai trimdas laiks esot uzlicis tās vēsturē smagāko, bet arī skaistāko uzdevumu — saglabāt dzīvu mūsu tautas dvēseli.

Bez nometnes vadības konferenci sveicināja Luterāņu pasaulē apvienības Amerikas sekcijas prezidents C. A. Nīlsens, solot neaizmirst ticības brāļus.

Gan kā latviešu skaita ziņā lielākā nometne, gan arī tālab, ka Eslingenā novietojās neatkarīgajā Latvijā nodibinātās organizācijas, tā pelnīti varēja sevi saukt par „mazo Rīgu”.

Jāatzīmē interesants paradokss: lai gan Eslingena atradās augļu dārziem bagātā apgabalā, ābolus, bumbieņus vai citus augļus iegūt no ražotājiem nebija viegli. Tikai viens otrs ar labiem personīgiem sakariem varēja cerēt uz panākumiem. Lai dotu iespēju tautiešiem tikt pie augļiem un citām nepieciešamām mantām, eslingenieši nodibināja savu kooperatīvu.

Arī citādā ziņā eslingenieši atšķīrās no latviešiem citās nometnēs: pēc visiem demokrātijas likumiem nometnes pārvaldi ievēlēja vispārējās, aizklātās un vienlīdzīgās vēlēšanās, piedaloties kandidātiem no vairākiem sarakstiem; saprotams, bija arī priekšvēlēšanu aģitācija un ievēlēts „parlaments” ar vairākumu un mazākumu. Vēlēšanas notika pēc katriem sešiem mēnešiem.

Grūti pateikt, vai eslingeniešus varētu saukt par laimīgiem vai nelaimīgiem uztura ziņā. Bez „zaļajām briesmām”, kuŗu netrūka nevienā trimdnieka saimniecībā arī angļu zonā, eslingeniešus baroja tikai ar baltmaizi un nereti sviesta vietā izsniedza taukus. Angļu zonā bija jāiztiek ar melno maizi, bet par to tauku vietā deva dažus gramus sviesta. Reizu reizēm gan eslin-

genieši iebraucējiem sūdzējās par melnās maizes trūkumu, pie kuņas latviešu vēderi bija pieraduši, bet citādi bija apmierināti.

1946. gada 24. janvārī latviešu kolonijas pārvalde pārcēlās Urbana ielā 24a, Katrīnas ielas stūrī. Ievēlētais kolonijas vecākais K. Kalniņš kā labs svešvalodu pratējs un bijušais ārlietu ministrijas darbinieks veica kolonijas „ārlietu ministra” uzdevumus, sazinoties ar UNRRA vadītājiem, amerikāņu militārām un vācu iestādēm. Viņa vietnieks J. Aperāns pārzināja kolonijas iekšējos jautājumus, saskaņoja un pārraudzīja biroju darbību un sekoja, lai iedzīvinātu padomes lēmumus.

Tajā pašā namā vēl darbojās sekojošas iestādes: informācijas birojs, administratīvā, saimniecības, finanču un darba daļa, dzīvokļu un revīzijas komisija, juriskonsultanti, tulki un pasts.

Lidotāju skolā novietojās veselības un apgādes daļa. Janvāra pēdējās dienās uz Lidotāju skolu pārcēlās arī kolonijas kārtības dienests, kas līdz tam bija Breite ielā. Izglītības un labklājības daļa novietojās Pilsskolā.

1946. gada 31. janvārī Kalna kolonijā sāka darboties Eslingenas latviešu slimnīca. Slimnīcas vadītāji darbā pieaicināja vairākus ārstus speciālistus, aicināja pieteikties arī slimnieku kopējas. Tas bija liels kolonijas vadības sasniegums, jo savas slimnīcas trūkumu tautieši ļoti izjuta.

1946. gada kolonijas padomes pēdējā sēde pirms jaunām vēlēšanām sanāca 30. janvārī. Pēc pārrunām padome apstiprināja lēmumu nosūtīt valdes atbildi LCK A. Valdmaņa jautājumā. Bet kolonijas sabiedriskās tiesas locekļu izraudzīšanu atlika uz kādu no nākošām padomes sēdēm, kas liecina, ka eslingenieši nav sevišķi bijuši uz tiesāšanos, kaut kolonijā uz dzīvi bija apmeties prāvs skaits juristu.

Pieņemt, ka eslingenieši arī kādreiz nepamēlotu viens par otru, būtu gandrīz neticami. Bija arī citādas „nodarbības”: piemēram, maratona bridža turnīri Lidotāju skolā, kuņus šad tad pārtrauca viena otra zolītes vai preferansa partija. Kur cilā kartis, reizēm prāti iekarst un pasprūk kāds vaļīgāks vārds. Jāatzīstas tomēr, ja kaut kas tāds pagadījies, tas palicis Lidotāju skolas sienās. Tā no agrākiem Eslingenas bridžistiem līdz Amerikai atnākušas tikai ziņas par retiem notikumiem bridža pasaulē. Viens no tiem, ko visbiežāk piemin, ir gadījums ar komponistu V. Dārziņu. Cik no nostāstiem var saprast, viņš

laikam bijis viens no „pastāvīgajiem” bridža kluba dalībniekiem.

Kādā spēlē viņa partners pieteicis „beztrumpi” bez aicinājuma uz „šlemu”. Dārziņš sabīdījis savas kartis un paraudzījis partnerā bilzdams: „Jums ar jūsu kartīm nemaz nav tiesību saukt beztrumpi. Lielais šlems”. Lielais šlems arī izspēlēts, un pārmetumiem nav bijis vietas ne no vienas, ne otras puses.

Ne visai tālu no Lidotāju skolas bija kāds vācu krodziņš. Tur bez alus glāzes, ja bija pazišanās, krodzinieks ielēja pa lāsītei svečkina. Ja iznāk ilgāka pasēdēšana, nevar visu laiku kavēties tikai atmiņās. Jāuzdzied arī pa dziesmai. Un ja nu kāds nevar noturēt melniņu, rodas pārpratumi. Un atkal, klausoties eslingeniešu atmiņu stāstos, nav dzirdēti nostāsti par gadījumiem, kas atklāti būtu nosodīti, par godu un citām tiesām nemaz nerunājot.

Kad jau nu Lidotāju skola ir pieminēta, varbūt vērts nedaudz pakavēties pie tā, ko paši eslingenieši, vismaz viņu laikraksts savā laikā rakstījis par „namu”, kuŗā vienmēr un visur kaut ko dara. Raksts sākas ar ēkas ārējā izskata izvērtēšanu: „Paskata šim namam nav nekāda. Gaŗš kā izvilka ermonika, tas rādās pa treji lāgi atsākts, pārtrūcis un atkal atsākts. Tā cēlējiem jūs varat likt droši pieci par neapdāvinātību un pieci ar krustu par bezgaumību. Stils — Trentelbergas rokoko. Ja šim namam vispār ir kāda priekšrocība, tad vienīgi tā, ka tur dzīvo un darbojas latvieši.”

Tik daudz par eslingeniešiem pazīstamās ēkas ārieni. Bet rakstītājs paveŗ arī durvis un paraugās, kas atrodas iekšpusē. Un tā rakstītājam tēlojas apmēram šādi:

„Jūs atveŗat durvis un esat lielā telpā. Tā ir apģērbu darbnīca. Pie loga stingrā ierindā piecas Pfaffa šujamās mašīnas, 1932. gada modelis. Tad jūs pamanāt vieglas un puķotas drānas. Nav vairs šaubu, ka tā ir sieviešu apģērbu darbnīca. „To enzeci ap dekoltē ņemiet vairāk iekš kloš!” saka kāda balss.

Jūs dzirdat zinātnisku disputu aiz nodalījuma, un ceļš ved tālāk. Tad jūs ieejat nākošā telpā. Te katrs kaut ko vilē, loka vai staipa. Vienā kaktā šamota ķieģelī kūst sudrabs. Tur strādā sudrabkaļi ar instrumentiem, kas nemaz nav instrumenti: ar dārziņieku grieznēm, nagu vilītēm un triscollu naglām. Un to dara ļaudis, kas bieŗi nemaz nav zeltkaļi, bet ārsti, juristi un direktori.

Aiz nākošajām durvīm kaut kas klabinājas. Jūs dodaties turpu. Jā, te ir UNRRA kurpju un cepužu darbnīca. Kādā darbnīcā pulkstenis nosit trīs, un tas atgādina, ka Lidotāju skolā ir arī pulksteņu darbnīca.

Namu pa šo laiku pārņēmusi svaigas maizes smarža. Piebraukusi mašina ar svaigu baltmaizi. No auto kā pa slidošu lentu no rokas rokā aizzib kukulis pēc kukuļa. Pie durvīm stāv ellišķīgi gaŗš vīrs un skaits: „... pieci, seši, astoņi, divpadsmit”. Nu laiks ir saplakt gaidītāju rindai, jo tas ir pirmais pārtikas sadales punkts.

Sakņu izdales punktā nav tik jestri. Tur tikai divi vīri kažokos sēž un spēlē šachu. Aiz durvīm pretim sakņu sadales punktam atrodas mākslas studija. Otrā stāvā ir bridža un šacha klubs. Tur cīnās Kelbertsona un Aļohina bruņinieki. Pagrabā ir teātra dekorāciju darbnīca. Tur tapa Minhauzena un Blaumaņa Skroderdienu dekorācijas, tur vakaros mazie vilcēni māsās „Pūt, vējiņi”.

Eslingenā līdzīgi citām nometnēm dalīja nevien pārtiku, bet arī citas dīpīšu dzīvē noderīgas mantas. Par to liecina kolonijas pārvaldes ziņojums, ka pieprasītās dāmu zeķes un divielīšus varot saņemt Pilsskolas 3. istabā personas ar uzvārdiem no A — P. Kas notiek ar pārējiem? Tiem jāgaida. Tā rodas neapmierinātība, un neapmierinātības tālākās sekas — sacelšanās pret vadību.

„Dzimtenes Balsī” 22. numurā visai reljefi attēlota kāda neapmierināto revolūcijai, kas notikusi ne visai tālu no Eslingenas.

„Nometnē gatavojas „kārtējai revolūcijai”, atkal bija gājama valdība — pēc skaita jau trešā. Galvenais iemesls, kā jau vienmēr, kaloriju „iztvaikošana”. Izlūki bija izsekojuši noslēpumainā auto gaitām, kas reizi nedēļā grabēdams devās no latviešu virtuves uz kaimiņu zonu, no kurienes atgriezās klunkšķēdams.

Bija novērots, ka vakaros pēc auto atgriešanās „valdības apertamentos” paukšķēja korķi, skanēja glāzes un piecos no rīta apkārtējo namu tautiešus modināja „akadēmiskas runas” un septiņbalsīga vīru koŗa priekšnesumi.

Tauta kurnēja. Atkal radās opozīcija, tās vadoņa mērķis bija novērst visas nebūšanas, pārkārtot visu, ievērojot taisnības principu. „Cilvēkam vajaga būt godīgam, sevišķi šinī laikmetā”, bija

viņa sauklis. Viņš deklarēja, ka visi ierāvēji un kopmantas izsaimniekotāji saucami pie atbildības.

„Opozīcija” piespieda „pozīciju” pie sienas. Tā pacēla rokas un padevās. Saprotams, tikai „pirmā frontes līnija”. Rezerves bija gatavas cīņai.

Noorganizēja jaunas vēlēšanas. Uzvarēja opozīcija. Tauta gaidīja solītās pārmaiņas. Pārmaiņas notika, tikai citādi, nekā bija cerēts... Noslēpumainais auto vairs nebrauca. Tādēļ dažās blokmājas virtuvēs vārās istā Ķīnas tēja... Klusībā gatavoja ceturto opozīcija.”

Bet Eslingenā? Akmentiņš, iebraucis paraudzīties, kas tur notiek, „Dzīmtenes Bals” 1946. gada 17. aprīļa numurā raksta: „Citādi Eslingenā viss pa vecam. Namamātes pie pārtikas sadales punktiem, rindās stāvēdamas, cītīgi iztīrā ANO konferences lēmumus un runā par atombumbas zagļiem Kanadā un penicilīnu.” Iebraucējs nav dzirdējis ne zilbes, kas būtu vērstas pret kolonijas iekārtu un tās pārstāvjiem.

Savādi! Varbūt tas izskaidrojams ar ziņu, ka tautieši Eslingenā gaida jaunas vēlēšanas, kuŗās pozīcija un opozīcija izmēģināšot savus spēkus. Iespējams, ka namamātes izšķīrušās savas tiesības demonstrēt vēlēšanās, bet, gaidot vēlēšanas, pārrunā svarīgākos pasaules notikumus.

Arī kafejnīca ar dzejisko nosaukumu „Lido” varētu būt vieta, kur atgadās lietas, kas jānokārto goda tiesai. Jau kafejnīcas novietojums stacijas rajonā ir neitrāli izraudzīts. Kafejnīcā ir puslīdz vienādā attālumā kā no Kalna kolonijas, tā blokos dzīvojošiem. Šķiet arī, ka kafejnīcas pārzinātājs Rozentāls būs bijis vīrs istā vietā.

Un tā itin mierīgi eslingeniešu padomes vīri savā pēdējā vecā gada sēdē varēja atlikt kolonijas sabiedriskās tiesas ievēlēšanu uz vēlāku laiku. Šāds brīdis likās pienācis 1946. gada 8. februārī paredzētajā sēdē. Sēdes darba gaitā bez sabiedriskās tiesas vēlēšanām vēl bija paredzēts revīzijas komisijas ziņojums un jautājums par kolonijas locekļu apmācīšanu praktiskos darbos. Bet arī 8. februārī „kaķis bija pārskrējis pāri ceļam”: padomes sēde nenotika, un vēlēšanas pārcēla uz 11. februāri.

Nav uzglabājušās ziņas, ka vēlēšanas vēl būtu pārceltas, un jāpieņem, ka kolonija beidzot tikusi pie iestādījuma, kas visus sasāpējušos jautājumus izšķīr bez ienaida un bailēm.

Eslingena ir nevien lielākā latviešu kolonija, bet tā izdeva arī lielāko latviešu laikrakstu trimdā „Latviešu Ziņas” piecas reizes nedēļā, piedzīvojuša un nosvērta redaktora A. Klāvsona vadībā. Bez informācijas par notikumiem Eslingenas kolonijā, latviešu nometnēs un pasaulē, laikraksts laiku pa laikam izklāstīja arī savu viedokli principiālos jautājumos. Tā 1946. gada 16. februāra numurā atrodam redakcijas ievadrakstu „Latvieša seja”. Pakavējies plašāk pie komunistu un vācu okupācijas, raksta autors norāda: „Ir cilvēki, kas apzinīgi vai neapzinīgi visos laikos pratuši ātri un veikli pārorientēties. Dažs bijis lielos draugos ar vāciešiem, bet tagad tos visādi lamā . . . Tās ir tās personas, kas strādājušas nacionālsociālistu uzdevumā un bijušas ieceltas visaugstākajos vietējās pašpārvaldes amatos Latvijā. Ir neizbēgami, ka sabiedroto acīs šādu ieskatu, ka visi latvieši emigrācijā ir nacionālsociālisti, stiprinātu un pierādītu apstākļi, ja šīs personas vai nu latvieši, vai viņu pārstāvji mēģinātu segt, aizstāvēt, vai arī ļautu emigrācijā ieņemt redzamas vietas latviešu vadībā un sabiedriskā dzīvē.”

1946. gada februārī bijušā Amerikas Savienoto Valstu prezidenta Rūzvelta kundze ieradās Rietumvācijā, apmeklējot arī dažas bēgļu nometnes. Šai sakarībā Eslingenas kolonijas sievietes, skaitā 1500, parakstīja pateicības rakstu par Rūzvelta kundzes nostāju baltiešu bēgļu jautājumā. Paraksti iesieti mākslinieciski darinātos vākos. Raksta titullapu zīmējis mākslinieks Egils Hermanovskis, iesējis A. Kundrāts apmēram 200 gadi vecā linu audumā, ko šim nolūkam dāvinājusi bijušā ministra Gulbja kundze.

Kolonijas vecāko K. Kalniņu pilnvaroja nodot adresi Rūzvelta kundzei Frankfurtē. Tā kā starplaikā Rūzvelta kundze bija aizbraukusi uz Berlīni, Kalniņam nelaimējās viņu sastapt, un viņš lūdza Starptautisko Sarkano Krustu uzņemties nogādāt adresi augstajai viešņai.

Sakarā ar uztura apgāda pārņemšanu no UNRRA, amerikāņu armija samazināja devas no 2223 uz 2150 kalorijām dienā, par ko padomes sēdē ziņoja Apgādes komisijas uzdevumā A. Volonts. Kolonijas vecākais K. Kalniņš šai jautājumā griezās pie UNRRA vadības, kas savukārt pie armijas vadības bija protestējusi par svaigas gaļas un piena neizsniegšanu uztura devās. Nepatīkšanas radušās arī ar vācu policiju. Tā ziņojusi vadītājiem, ka latvieši blokmājās dzīvojot ārkārtīgi netirīgi un, skal-

dīdami malku dzīvokļos, bojājot to iekārtu. Kolonijas vecākais aicinājis UNRRA darbiniekus pārbaudīt šos apvainojumus.

Lai gan iedzīvotāji centās ievērot tīrību un kārtību, grūtību bija daudz. Tā Labklājības daļas vadītājs A. Krēsliņš ziņoja, ka uz 5000 tautiešiem saņemti tikai 1400 palagi, spilvenu pārvelkamie tikai 5%. Segas saņēmuši visi kolonijas iedzīvotāji, bet neviena kabatas lakatiņa. Ko lai dara, ja ir iesnas?

Kamēr nometnes vadība cīnījās ar vācu policiju, pienāca UNRRA paziņojums par iespējamu 1800 eslingeniešu pārvietošanu uz Manheimas nometni. Šīs „briesmas” kolonijas vadībai izdevās novērst.

Ne jau vienmēr ar vāciešiem bija kārtojami pārpratumi. Bija arī patīkamāki brīži. Tā 1947. gada 4. oktobrī kolonijas vadība godināja sešus vāciešus, kas bija izglābuši no noslikšanas četrus latviešus, kuŗu laiva bija avarējusi. Izglābto vidū bija neredzīgais kaŗavīrs E. Retiks. Eslingenas virsbirģermeistars Dr. Landenbergs, atbildot kolonijas vecākā K. Kalniņa pateicības vārdiem, pasvītoja, ka notikums kļuvis par jaunu iegastu latviešu un vāciešu draudzīgo attieksmju stiprināšanai Eslingenā.

Ar ziemas pienākšanu, iestājās aukstums. Kolonijas pienākums bija pašai gādāt par kurināmo. Lai malku sagādātu, bija jānorīko zināms skaits nestrādājošu vīriešu meža darbos.

Klaušu darbi nekad nav bijuši patīkami. Tā tas bija arī Eslingenā. Tikai 56 tautieši, šķiet, meža klusuma mīļotāji, bija labprātīgi pieteikušies malkas ciršanas darbos. Bet kamēr sagādātu nepiešamos 9000 sterus, sen jau būtu pienācis pavasaris. Meža darbu vadībā kolonijas valde norīkoja savus labākos speciālistus: inģenieri mežkopi Graudumu un par viņa palīgu inģenieri mežkopi Leju. UNRRA izsniedza meža darbos nodarbinātiem piemērotus apavus un apģērbu, piedevām vēl maksāja RM 0,80 par stundu. Dienas izstrādes norma bija viens sters, centīgākiem bija izredzes uz papildu cigaretām un cigāriem.

Un tomēr klausās norīkotie mēģināja kaut kā izlocīties. Uz darbu un atpakaļ jābraucot vaļējā mašīnā, šoferis braucot kā bez prāta, turpat vai 100 km stundā; stāvās kalna nogāzēs nevarot aprēķināt, uz kuŗu pusi aizzāģētais koks gāzīšoties... Iemesli bija dažādi. Bet tie nespēja pārliecināt ne kolonijas darba rīkotājus, ne UNRRA vīrus. Pēdējie pat piedraudēja nepaklausīgos sodīt ar malkas atņemšanu uz vienu mēnesi un

uztura devas samazināt uz 1500 kalorijām dienā. Un, ja tas vēl nelīdzētu, tad izskaitītu no kolonijas.

Liekas, brīdinājumi iedarbojās, jo par salšanu eslingeniešiem nevajadzēja žēloties.

Kārtējās „parlamenta” vēlēšanas Eslingenas kolonijā bija paredzētas 1946. gada 13. oktobrī. Uz 50 vietām „parlamentā” sacentās četras grupas. Eslingenieši gan ziņkārīgajiem apmeklētājiem centās iegulvot, ka vairāku sarakstu rašanās nelīdzinoties politiskiem novirzieniem, kā tas savā laikā bijis Latvijas Saeimu vēlot. Eslingenas kolonija esot radusies, bēgļus pārvietojot no vairākām citām nometnēm. Tad nu eslingeniešu pamatkodolam pievienoto citu lielāko nometņu agrākie iemītnieki, vēlēdamies aizstāvēt savas intereses, radījuši savu sarakstu, kam pievienojies viens otrs simpatizētājs, kas Eslingenā ieradies pēc paša vēlēšanās.

Ka visi saraksti bijuši bez kādas politiskas ideoloģijas vai bez specifiskiem mērķiem, negribas ticēt. Vismaz apmeklējot Eslingenu un klausoties nostāstos par nometnes dzīvi, radās citas domas. Liekas, ka pirmajam sarakstam bija savi, ja arī ne atklāti deklarēti mērķi, kas vienoja kandidātus. Tas pats sakāms par ceturto sarakstu, kas sevi nosauca par „Apvienoto demokrātisko darbinieku kandidātu sarakstu” ar Aizporu-Čapli un bijušo sociāldemokrātu deputātu Voldemāru Bastjāni priekšgalā. Šai sarakstā vēl atrodami citu sociāldemokrātu vārdi: Valdis Bumbers, Dr. A. Lietuvietis, Dr. T. Staprāns, arī zvērinātā advokāte O. Dzelzīte, mācītājs P. Odiņš un pat rakstniece Aīda Niedra. Pēdējie varbūt nebija aktīvi sociāldemokrātu partijā. Sevišķi tas attiecināms uz Aīdu Niedru, kuņas vīrs, tiesnesis Salmiņš, bija Zemnieku savienības biedrs ilgu gadus. Ievērojot izteiktā un aktīvā sociāldemokrata Voldemāra Bastjāņa piedalīšanos, jāpieņem, ja ne vairāk, tad vismaz tas, ka šis saraksts bija sociāldemokrātu ietekmē.

Iespaidīgākais personālā sastāva ziņā, liekas, bija otrs saraksts ar A. Kacēnu un K. Kalniņu priekšgalā. Kacēns kolonijas padomes priekšsēža un K. Kalniņš kolonijas vecākā amatā bija atzītas autoritātes. Bez tam šai sarakstā atrodam četru profesoru, četru ārstu un desmit juristu vārdus.

Aicinot balsot par otro sarakstu, saraksta sastādītāji sludinājumā saka: „Kandidātu otrā sarakstā ir apvienoti tautieši, kas vadījuši mūsu kolonijas dzīvi līdz šim un ar savu darbu pierā-

dījuši, ka prot sekmīgi mūs pārstāvēt pie augstākām okupācijas varas iestādēm un veiksmīgi kārtujoši kolonijas iekšējo, kultūras un sabiedrisko dzīvi, tādēļ dāvāsim viņiem uzticību arī uz priekšu.”

Kā politiskās pretilspējas ietekmējušas kā vēlēšanas, tā pārvaldes noorganizēšanu, liecina kaut vai tas, ka pirmā saraksta kandidāti atteikušies piedalīties „lielajā koalīcijā” tālab, ka tajā uzaicināti piedalīties sociāldemokrati Bastjānis un citi no ceturta saraksta.

Pirmā saraksta vadošie kandidāti 1947. gada maija vēlēšanās bija: A. Podnieks, K. Millers, V. Volonts, J. Vinters un P. Ramānis, bet trešajā — mācītājs Briedis, J. Vidums un Ieviņš.

Šais vēlēšanās K. Kalniņa sarakstam neveicās. Podnieka un J. Vintera pārstāvētais saraksts ieguva padomē 21 vietu. Nodibinot koalīciju ar trešo sarakstu, kolonijas vadību Kalniņa vietā nākamiem sešiem mēnešiem pārņēma P. Ramānis.

1947. gada oktobra sākumā Eslingenas kolonijai vēlreiz draudēja briesmas. IRO vadība gatavojās to likvidēt, daļu pārceļot uz Hofu, daļu uz Fuldu. Arī šai gadījumā K. Kalniņam, kas tai laikā vairs nebija kolonijas vecākais, izdevās pārceļšanu novērst. Viņš to panāca, dodoties uz Sillenbuchu, kur bija ieradušies četri Amerikas Savienoto Valstu senātori, vairāku armijas ģenerāļu un augstu IRO darbinieku pavadībā. Ar labi motīvētiem argumentiem Kalniņam izdevās pārliecināt IRO un militāro vadību par nevēlamām sekām, kas rastos ar Eslingenas kolonijas likvidēšanu.

Drīz pēc tam 1947. gada 29. oktobrī eslingenieši atkal gāja pie urnām, lai izraudzītu kolonijas vadību nākošajam periodam. Vēlēšanās piedalījās 68,9% balsstiesīgo. Šais vēlēšanās sacentās tikai trīs saraksti, jo V. Bastjāņa pārstāvētais saraksts vairs nekandidēja.

Varbūt K. Kalniņa panākumi Sillenbuchā īsi pirms vēlēšanām bija ietekmējuši vēlēšanas, varbūt arī iepriekšējās vadības neveiksmes — Kalniņa vadītais saraksts otreiz ieguva absolūto vairākumu ar 61,2% no nodoto balsu skaita, iegūstot padomē 30 vietas. Lielāko balsu skaitu no šī saraksta kandidātiem ieguva K. Kalniņš: par viņu bija nodotas 2073 balsis; viņam sekoja J. Labsvīrs ar 1643 un prof. E. Laimiņš ar 1595 balsīm. Smagi vēlēšanās zaudēja pirmais saraksts, kas iepriekšējās padomes vēlēšanās bija ieguvis 21 padomnieka vietu. Šais vēlēšanās viņi

ieguva tikai 11 vietas. Lielāko balsu skaitu no šī saraksta ieguva darbīgais un kolonijas bērnu vecāku iecienītais skolu darbinieks J. Vinters — 853 balsis. Bet šī saraksta vadītāju A. Podnieku nemaz padomē neievēlēja. No trešā saraksta ievēlēja V. Briedi un J. Vidumu.

Kolonijas vecākā amatu atkal uzņēmas K. Kalniņš, viņa vietnieks bija J. Aperāns. Izglītības daļas vadītāja amatu uzticēja J. Labsvīram, bet nepateicīgo darba daļas vadību — K. Majoram. Rīkojoties ar iecietību un labsirdīgu humoru, darba daļas vadītājam pat nepatīkamie norīkojumi meža darbos nesagādāja sevišķas grūtības. Par finanču daļas vadītāju jaunā padome izraudzīja K. Milleru, par padomes priekšsēdi prof. E. Laimiņu. Kolonijas juridisko daļu vadīja N. Siliņš.

Kolonijas pastāvēšanas beigu posmā par kolonijas vecāko ievēlēja J. Aperānu un par padomes priekšsēdi K. Kalniņu.

Kā Kārlis Kalniņš, tā Jānis Aperāns darbojās visilgāk kolonijas vadībā. Viņu enerģija un māka sadarboties ar UNRRA, IRO un militārās pārvaldes vīriem, tāpat prasme organizēt sabiedrisko un kultūrālo dzīvi tautiešu starpā ir izcila „mazās Rīgas” pastāvēšanas vēsturē.

1946. gada 24. oktobrī eslingeniešus apciemoja nepatīkams apmeklētājs — Padomju Savienības sakaru virsnieks. Viņš bija tērpies krievu armijas militārā tērpā ar majora dienesta zīmotnēm. Latviski runāja malienas izloksnē, meklējot vārdus. Saucās Liberts, teicās dzimis Lubānas pagastā.

Savu apmeklējumu viņš motīvēja ar vēlēšanos sniegt paskaidrojumus par atgriešanos Latvijā. Pirms izbraukšanas uz Vāciju viņam bijusi saruna ar profesoru A. Kirchenšteinu, un profesors aicinot visus latviešus atgriezties Latvijā. Kad kāds no klausītājiem starpsaucienā piezīmēja, ka atgriešanās nozīmē izsūtīšanu uz Sibīriju, majors atbildēja: „Šodien Sibīrija ir tas pats, kas Latvija, Rīga, Ļeņingrada, Maskava vai citi Krievijas apgabali.”

Kad jautāja, kā tagad dzīvo Latvijā, sarkanais majors atbildēja: „Šodien Latvijā ir tāpat, kā tas bija 1940. un 1941. gadā.”

Tālāk mulsinātājs stāstīja, ka liela daļa 1941. gadā izsūtīto esot atgriezušies no izsūtījuma.

Tad kāds jautāja: „Vai Noviks, kas vadīja čekus Latvijā 1941. gadā, arī tagad ir tās priekšnieks?”

Majors Liberts atbildēja: „Noviks strādā.”

Šī atbilde klausītājos radīja dziļu sašutumu, un visi demon-strātīvi atstāja sanāksmes telpas.

Krievu repatriācijas komisija līdz pat 1949. gada martam, saskaņā ar Jaltas vienošanos, darbojās amerikāņu zonā, laiku pa laikam ierodoties kādā trimdinieku nometnē. Bet varbūt vairāk par trimdiniekiem, kas atteicās atgriezties komunistu okupētās zemēs, repatriācijas komisiju interesēja amerikāņu armija. Lai varētu uzturēties amerikāņu armijas galveno stābu tuvumā, tie iekārtoja arī savu „stābu” turpat Frankfurtē.

Kad sākās Berlīnes blokāde, amerikāņiem beidzot bija diezgan rādīt laipnu seju nevēlamajiem viesiem. Viņi uzaicināja repatriācijas komisiju astoņu vīru sastāvā nekavējoties atstāt Frankforti un amerikāņu zonu. Kad krievi atteicās to darīt, māju, kuŗā krievi dzīvoja, ielenca militārā policija, paziņojot, ka turpmāk neviena persona netiks ielaista ielenktajā mājā un nevienam nebūs iespējams arī to atstāt. Kad arī tas nelīdzēja, noslēdza ūdens un elektrības vadus.

Beidzot pēc nedēļas aplenkuma „repatriācijas komisija” saņēma no maršala Sokolovska Berlīnē rīkojumu izbeigt pretošanos un atstāt Frankforti. Tad jau uzvarētāju „medus mēneši” bija pagājuši, un sabiedrotiem bija skaidrs, ka dzeltenā fašisma vietā pasaules mieru un cilvēku brīvību apdraud varbūt vēl bīstamākais Maskavas sarkanais fašisms.

Ziņa par dziesmu svētkiem Eslingenā 1947. gada 25. maijā aplidoja vai visas nometnes Vācijā. Gatavojās kori, gatavojās dziesmu svētku apmeklētāji. No Libekas apmēram 1000 kilometru tālajā ceļā posās Zuika ar savu vīru kori. Pavisam bija pieteikušies 19 jauktie un 9 vīru kori ar apmēram 1000 dziedātājiem.

Dienvidvācijā jau agrāk notika vairāki dziesmu svētki, bet tiem bija novada dziesmu svētku raksturs ar krietni mazāku dalībnieku skaitu. Par Eslingenu un turienes latviešu koloniju daudzi bija dzirdējuši. Nu bija reize to redzēt paša acīm tiem, kas vēl Eslingenu nebija apmeklējuši.

Arī mazās Bruninghauzenes un tās kaimiņu ciema Bruslenes tautieši posās tālajam ceļam. Satiksme radīja grūtības, bet uz-

ņēmīgi cilvēki aizvien atrod padomu. Tā arī šoreiz. Vienam tautietim ciemā piederēja smagā kravas mašīna. Kā būtu, ja tai iebūvētu solus? Mašīnas īpašnieks bija ar mieru. Radās arī benzīns. Grūtības un neērtības? Vai tik vien grūtību bēgļu gaitās pārvarēts!

Apbruņojušies ar segām un uzturu vairākām dienām, bruņinghauzenieši devās gaŗajā ceļā. Braukt gribētāju bija vairāk, nekā mašīna spēja uzņemt. Nevienu nebiedēja ne ceļa putekļi, ne bažas par naktsmājām. Pirmo nakti pārgulēja kādā skolā uz cietiem soliem, otru — jaukā meža stūrī. Tuvojoties Vācijas dienvidiem, ceļmalā ziedēja dažādas puķes, arī meža rozītes. Plūktie ziedi vēl ilgi smaržoja braucēju atmiņās.

Eslingena viesus sagaidīja saulaina un priecīga; likās, visā pilsētā valdīja svētku noskaņa. Eslingenieši ar savu sirsnīgo gādību iekaroja visu atbraucēju sirdis. Likās, ka ikviens iebraucējs ir gaidīts viesis sirsnīgā ģimenē. Daļa iebraucēju apmetās pie radiem un paziņām, bet tie, kam tādu nebija, atrada naktsmājas vai nu skolās, vai citās šim nolūkam atbrīvotās sabiedriskās telpās. Izvietot 1000 koristus un pie 7000 viesu nebija viegli atrisināma problēma, bet kolonijas administrācija to veica teicami.

Dziedātājus, kas ieradās jau 23. maijā, izvietoja Kalna nometnē. Svētku organizēšanu un vadību eslingenieši bija uzticējuši J. Labsvīram, kam bija pieredze lielu sarīkojumu organizēšanā Latvijā.

Jau trīs dienas pirms svētkiem Eslingenas ielās bija vērojama neparasta rosība: no Bavārijas, Hesenes, Bādenes un tālās Ziemeļvācijas plūda cilvēku straumes, kas vēlējās būt vienkopus kaut vienu īsu dienu. Divas dienas pirms pašiem svētkiem latviešu dziesmas sāka skanēt Kalna nometnē, kur bija apmetušies dziedātāji.

Svētku sarīkojumu virkni ievadīja divi koncerti Kalna nometnē un divas izpārdotas teātra izrādes. Tām sekoja izstāde Pilsskolā un svinīgi dievkalpojumi visu konfesiju baznīcās.

Bet visiespaidīgākais bija gājieni uz svētku vietu. Gājiena priekšgalā soļoja visu koru karognesēji ar valsts karogiem, aiz tiem virsdiriģenti un svētku rīcības komiteja. Tūkstošiem skatītāju noraudzījās gājienā, kādu Eslingena savā gadu simtu ilgajā mūžā nebija redzējusi. Saviešu un cittautiešu roku mājieni un draudzības apliecinājumi pavadīja dziedātājus gājienā. Saulē mirdzēja saktas pie krāšņajiem tautas tērpiem, un prieks

mirdzēja dziedātāju sejās. Šai dienā dziedātāji un dziesmu draugi bija aizmirsuši nometņu šaurību, lai lepni demonstrētu svešumā savas tautas kultūru un tradīcijas.

Ar īsu uzrunu svētkus ievadīja UNRRA direktors R. L. Teilors uzsverot, ka svētki palīdzēs pārvarēt grūtības.

Izglītības un kultūras daļas vadītājs J. Labsvīrs, lielisks vārda meistars, savā runā izcēla dziesmu svētku nozīmi Latvijā un tagad trimdā. Pēc Labsvīra svētku runas prof. A. Ābeles vadībā atskanēja Latvijas valsts himna. Klausoties himnas skaņās sāpes un prieks savijās vienā pavedienā: sāpes par zaudēto tēvzemi un prieks, ka tēvzemi esam ieslēguši cieši savās sirdīs. Sajūta teica: tā neizdzisis, lai diezin kur mūs aizvestu trimdinieku ceļš.

Saule jau bija norietējusi aiz Nekāras vīna kalniem, kad svinīgi izskanēja dziesmu svētku pēdējā dziesma — Jāņa Me-diņa „Tev mūžam dzīvot, Latvija”. Ziedi, kabatas lakatiņu vēdas, aplausi, kas negribēja rimties, bija sirsnīga pateicība diriģentiem, dziedātājiem par viņu dziesmu prieku un svētku rīcības komitejai par lieliski veikto organizatorisko darbu.

Cits rīts sagaidīja kā dziedātājus, tā klausītājus atpakaļceļā uz viņu apmešanās vietām, bet vienu dienu „mazā Rīga” Nekāras krastos aizrautīgi dziedāja.

Ļoti aktīva vispār Eslingenas kolonija bija latviskās kultūras kopšanā. Redzamu vietu ieņēma teātris. Pēc Mērbekas Eslingenas latviešu teātris bija aktīvākais un tehniski augstvērtīgākais, jo tanī darbojās ļoti daudz mūsu skatuves labāko spēku no Latvijas brīvvalsts teātriem.

Eslingenas teātra sākumi meklējami Veidenē, kur režisori Kārlis Veics un Jānis Lejiņš sāka pulcināt kopā Dienvidvācijā patvērumu atradušos aktierus. No Veidenes teātris pārcēlās uz Ambergu, bet, nodibinoties lielajai Eslingenas kolonijai, pārcēlās uz Eslingenu. Teātra rīcībā nodeva vingrotavu. Tur bija četras kailas sienas. Ar nelielu kolonijas atbalstu aktieri ar saviem spēkiem uzcēla skatuvi, iekārtoja apgaismojumu un visu pārējo, kas nepieciešams teātra izrādēm. Liels palīgs Eslingenā teātra ansamblim bija profesors J. Kuga, kuŗa meistarīgi darinātās dekorācijas ļoti cēla izrāžu vērtību.

1945. gada novembrī teātris no Ambergas pārcēlās uz Eslingenu. Pēc pusgada, 1946. gada 28. jūnijā, atskatījās uz 100.

izrādi. Jubilejas izrādei teātra vadība bija izraudzījusi nekad nenovecojošo Rūdolda Blaumaņa komēdiju „Skroderdienas Silmačos”. Galvenās lomas spēlēja mūsu teātra izlases spēki: Lilija Štengele, Irma Graudiņa, Kārlis Veics, Jānis Lejiņš, Reinis Birzgalis un citi. Viņu sniegums bija pirmklasīgs un maz ko atšķīrās no „Silmačiem”, kādus skatītāji atcerējās no Nacionālā teātra izrādēm.

Kopš pārceļšanās uz Eslingenu, teātris pusgada laikā bija iestudējis trīs lugas: Raiņa „Pūt, vējiņi” un Blaumaņa komēdijas „No saldenās pudeles” un „Skroderdienas Silmačos”. Simts pirmajās izrādēs apmeklētāju kopskaits sasniedza 51.000. Apmēram divas trešdaļas izrāžu bija notikušas, viesojoties Ambergas, Ansbachas, Manheimas, Fišbachas un citās trimdnieku nometnēs. Nākošais jauniestudējums bija Jāņa Lejiņa komēdija „Nebrauc tik dikti”.

Uzrunājot teātra personālu un viesus, drāmaturģs F. Krusa norādīja uz grūtībām un labu lugu trūkumu. Maz kas esot paņemts ceļa somās, dzimteni atstājot, un jaunas, skatuvei piemērotas lugas svešumā grūti atrodamas.

Bet arī svešumā radās labas lugas. Tās rakstīja M. Zīverts, Anšl. Eglītis.

1947. gada novembrī uz Eslingenas teātra skatuves parādījās Zīverta „Minhauzena precības” Kārļa Veica iestudējumā. Minhauzenu tēloja Veics, bet lepno un spītīgo Duntē baronesi Irma Graudiņa. Duntē muižu skatāmu padarīja dekorators prof. J. Kuga ar saviem čaklajiem palīgiem Vilhelmu Rubi un Arnoldu Freibergu. Mūziku komponēja Haralds Lindemanis, to atskaņoja Marga Grasmāne-Millere un Kārlis Zaļums. Menuetu iestudēja Skaidrīte Pence. Lieki piezīmēt, ka lugai bija lieliski panākumi kā Eslingenas kolonijā, tā visur citur, kur Eslingenas ansamblis ar to viesojās.

Trīssimto izrādi Eslingenas ansamblis sasniedza 1948. gada martā ar M. Zīverta „Ākstu”. Varens darba solis! Caurmēra apmeklētāju skaits — katrā izrādē 500 — liecina, ka publikas atsaucība aizvien bijusi dzīva. Teātris ar savām izrādēm šai laikā apmeklēja 39 latviešu nometnes, nobraucot aptuveni 16.500 km.

1948. gada 10. aprīlī eslingenieši piedzīvoja atkal jaunu pirmizrādi. Šoreiz tā bija Blaumaņa „Trīnes grēki” Jāņa Lejiņa režijā. Šai izrādē piedalījās viesis Augusts Mitrēvics Brenča

lomā, bet Reinis Birzgalis tēloja Dāvi. Tas nozīmēja, ka skatītājiem bija jāsaprotavojas uz krietnu izsmiešanos.

Šai izrādei tā paša gada 13. augustā sekoja jauna pirmizrāde — J. Lejiņa režijā trīs M. Zīverta viencēlieni. Galveno lomu tēlotāji bija: Lilija Štengele, Kārlis Veics, A. Mitrēvics, R. Birzgalis un S. Pence.

1948. gada oktobrī Eslingenā ieradās rakstnieks Anšlavs Eglītis, kas kopā ar sievu gleznotāju Veroniku Janelsiņu par savu dzīves vietu bija izraudzījuši kādu klusu ciemu franču zonā. Bez Eglīšu pāra tur vēl dzīvoja tikai četri latvieši.

Uz Eslingenu viņu bija atvedusi interese raudzīties, kā Eslingenas teātris sagatavo viņa renesanses laikmeta lugu „Galma gleznotājs”. Autora nodoms, lugu rakstot, cik jūtams, bijis cildināt cilvēka gara suverēnitāti.

Ansamblim padomā bija tuvākā laikā eslingeniešus pārsteigt arī ar jaunu rakstnieka Teodora Zeltiņa lugu „Donžuana pēdējā mīlestība”. Vai tas būs Eslingenas ansambļa pēdējais iestudējums? Kas to lai zina? Bija jau sākusies lielā izklīšana. Oktobra beigās uz Kanadu, kopā ar vīru architektu Klinklāvu, posās populārā aktrise Irma Graudiņa. Nebija viegli teikt ardievas draugiem, ar kuriem kopējā darbā pavadīti skaisti un gaŗi gadi Nacionālā teātrī Rīgā un pirmie trimdas gadi svešumā. Kopā ar Eslingenas teātra ansambli viņa bija apceļojusi vai visas Dienvidvācijas latviešu nometnes. Tagad bija jāpošas tālākam ceļam.

Viņas pēdējā loma bija hercogiene Beatrise Anšlava Eglīša komēdijā „Galma gleznotājs”. Šo lomu tēlojot, viņa atvadījās no Eslingenas un saviem cienītājiem.

Izrādei sekoja režisora J. Lejiņa atvadu vārdi, daudz ziedu, rokas spiedieni, laba ceļa vēlējumi un . . . dažas šķiršanās asaras. Nevien Eslingenas ansamblis, arī Eslingenas kolonija kļuva ar Irmas Graudiņas aizceļošanu nabagāka. Bet tāds jau trimdnieku liktenis, kuriem vairs nav ne savas senču zemes, ne savas pajumtes.

Aktieris un režisors J. Lejiņš ir jau sen izkāpis Amerikas krastā un apmeties uz dzīvi Bostonā. Viņa, Veica un Birzgaļa paspārnē ir izaugusi neliela jauno latviešu teātra entuziastu grupa. Arī Lejiņš pats itin bieži ir jaunākās paaudzes aktieru vidū viens no aktieŗiem. Pēc ilgāka laika man bija izdevība viņu redzēt uz skatuves „Minhauzena precībās” ceturtajos Rietumu

krasta dziesmu svētkos. Robustais milētājs Nariškins Lejiņa atveidojumā ļoti iepriecināja. Īsts vecmeistara darbs!

Kad satikāties pēc izrādes, ievēroju, ka Lejiņam rokā spieķis. Vai tiešām jau jāmeklē atbalsts? Bet uz skatuves dēļiem viņš bija un palika jauns, jo laikam jau ģenerālim Mekarturam ir taisnība, ka veci cīnītāji nemirst. Tie pamazām izgaist...

Arī dziesmu un mūzikas netrūka pašiem eslingeniešiem. Viņi varēja lepoties ar pirmo Tēvzemes balvas laureātu operdziedoni Ādolfu Kaktiņu, brīvmākslinieci Elzu Mekši, komponistu Volfganu Dārziņu, arfisti Margu Grasmani-Milleri, un vairākiem citiem.

Netrūka arī ciemiņu, jo kas gan nevēlētos ciemoties Eslingenas kolonijā? Tā jau 1946. gada septembrī no tālās Blombergas angļu zonā ar koncerta programmu ieradās dziedone Herta Lūse un Emīls Mauriņš, pie klavierēm komponists Jānis Mediņš. Herta Lūse nevien ar savu brīnišķīgo dziedāšanu, bet arī ar personīgo šarmu iekaroja eslingeniešu simpatijas. Volfgangs Dārziņš, kas ne vienmēr devīgs slavinājumu vārdiem, par Hertas Lūses dziedājumu rakstīja: „Hertas Lūses koncerti nenozīmē mākslas augstumu vien, tie simbolizē mūsu tautas neatkarības gribu, mūsu brīvības alkas; tiem uzgavilēja visi, kas mīlēja mūziku un savu tēvzemi. Un tālab mums šodien ir liels prieks, ka varam atkal veltīt drusku atzinības šai dižajai latvju dziedonei.”

Par J. Mediņa kompozīcijām V. Dārziņš teica, ka „Dzīvīte” un „Glāsts” esot dziesmas, kas iegulušās tautā ne mazāk dziļi kā „Pūt, vējiņi”. Tās, domā Dārziņš, esot „zelta stundā” radušās melodijas, no kurām pazīstot lielmeistaru.

Glezniecība Eslingenas kolonijā bija pārstāvēta ar tik izciliem meistariem kā L. Libertu, A. Annusu un J. Kugu. Viņi visi trīs bija Latvijas Mākslas akadēmijas profesori, jauno mākslinieku audzinātāji.

Profesors L. Liberts Latvijas neatkarības gados bija nevien mācības spēks Mākslas akadēmijā, bet vadīja arī Valstspapīru spiestuvi. Šie uzdevumi ļoti noslogoja mākslinieku, gleznošanai atlika maz laika. Tagad svešumā viņu nekas netraucēja gleznot. Gleznu klāsts, kas bija radies Eslingenā pēdējos pāris gados, aizsniedza simtu. Viņa iemīļotākie temati bija Eiropas lielpilsētas: Vīne, Minchene, Parīze, Roma. Pēc atmiņas viņš uz audekla

uzbūra arī Rīgas baznīcas torņus, Pēterā baznīcas portālu un Vecrīgas romantiskās ielas. Radās arī daži portreti un tautu meitas krāsu bagātos tautas tērpos. Viņš vadīja arī glezniecības klasi Eslingenas kolonijas mākslas studijā, kuŗas iekārtošanu un pārzināšanu uzņēmas profesors J. Kuga. Mākslas studijā izveidojās vairākas nozares: tēlniecības, ko vadīja tēlnieks Rubis, daiļamatniecības nozarē metallapstrādāšanu vadīja Dāboliņš, koktēlniecību — Lakstīgala, ādas apstrādāšanu — Hermanovska, keramiku — Groskaufmanis, kompozīciju — grafiķis Vidbergs, zīmēšanu — F. Banga un projekcijas — Z. Landavs.

Eslingenas mākslinieku apvienības priekšnieks prof. Annus, izvaicāts par dzīvi Eslingenā, atbildējis, ka ir apmierināts. Žēlojies tikai par telpu šaurumu; divās mazās istabiņās pieci iemītnieki, tikko apgriezies. Grūtības aizsākt lielāka stila darbus, pēc kādiem nesas meistara prāts. Un tomēr ar visām grūtībām, arī viņa gleznu skaits tuvojās simtam.

Izjautāts, ko viņš domā par gleznotāju stāvokli trimdā, Annus atbildēja, ka šāds izņēmuma stāvoklis, kas satricinot visus dvēseles spēkus, nesot katram māksliniekam svētību. Cītīgi sekodams jaunākajiem notikumiem glezniecībā, viņš atzina, ka jaunais virziens, kas iekāršot pasauli un arī latviešu gleznotājus, būšot sirreālists un eksistenciālists; arī viņš pats šai virzienā izmēģinot roku.

Profesors Kuga savu laiku veltīja Eslingenas teātrim, darinot izteismīgas dekorācijas. Bez meistara dekoratīvā ietērpā teātra izrādes būtu daudz zaudējušas no sava spožuma.

No lielās Eslingenas profesori Liberts un Annus izceļoja uz vēl lielāko Ņujorku, bet profesors Kuga kopā ar abiem Eslingenas teātra režisoriem K. Veicu un J. Lejiņu par dzīves vietu izraudzīja Bostonu.

Grūti atrisināms jautājums Eslingenā bija skolas. Labi sagatavotu skolotāju pietika, bet grūtības radīja telpu un mācības grāmatu jautājums.

Pamaskolu ar 26 klasēm un 58 skolotājiem pārzināja pieredzējis un enerģisks audzinātājs Jānis Vinters, profesora Luža Bērziņa audzēknis. No sava audzinātāja Vinters bija pārņēmis daudzas teicamas īpašības, no kuŗām pirmajā vietā mināma pienākuma apziņa un patriotiska deģsme. Šo īpašību dēļ bērnu vecāki viņu ļoti cienīja.

Tā kā 26 klases vienās skolas telpās nebija iespējams iekārtot, dažas klases iekārtoja Kalna kolonijā. Tas bija izdevīgi kā bērniem, tā vecākiem, kas tur dzīvoja.

Pirmais mācības gads skolas grāmatu trūkuma dēļ bija smags; skolotājiem vajadzēja izlīdzēties ar piezīmēm un īsiem konspiektiem. Bet jau nākamajā mācību gadā šo jautājumu atvieglāja skolotāju speciālistu labi sagatavotie konspiekti, ko pavairoja un tā varēja lietot klasēs. Palīdzēja arī izdevējs Helmars Rudzītis, iespiežot skolas grāmatas. Trešajā gadā, kad sākās izceļošana, skolas grāmatu jautājums Eslingenas skolās praktiski bija atrisināts.

Krietni palīgi skolas pārzinim Vinteram bija skolotāji Azacis un Liepiņš, abi no Cēsīm ar lielu pieredzi skolas darbā.

Pamatskolas skolēnu skaits svārstījās starp astoņiem un deviņiem simtiem. Skolas darbu sekmēja arī tas, ka Eslingenas kolonijas vadībai izdevās panākt no UNRRA regulāru atalgojumu skolotājiem.

Skolas bērni bija ļoti iemīlojuši archibīskapu Grinbergu un prof. Ludi Bērziņu. Archibīskaps ieradās skolā nevien svinīgos aktos, bet bieži vien, lai paraudzītos, kā klājas skolēniem un skolotājiem skolas darbā. Arī prof. Bērziņš, kad vien ieradās Eslingenā kādās darišanās, aizvien iegriezās pamatskolā. Viņa sirds vēl vienmēr piederēja skolotājiem un skolēniem, par kuŗu izglītību un sagatavošanu dzīvei viņš bija pūlējies daudzus gadus.

Ģimnazija bija iekārtota Pilsskolā, tur mācījās pie 300 skolēnu. Sākumā ģimnaziju vadīja bijušais Rīgas Otrās ģimnazijas direktors E. Nagobads, vēlāk V. Skulte. 1949. gada jūnijā beidzās ģimnazijas ceturtais mācību gads. Daudziem tas arī bija pēdējais Eslingenā, jo viņus gaidīja izceļošana.

Izlaiduma aktā svētbrīdi vadīja mācītājs V. Izāks, pēc viņa skolas saimi un viesus uzrunāja ģimnazijas direktors, aicinot absolventus nākotnē cīnīties par savu valsti. Archibīskaps savā apsveikumā runāja par spēku, kas var pasargāt no ļaunuma: „Vienmēr paturiet prātā, ka piederat tikai latviešu tautai. Lai ideāli ir tās zvaigznes, kas aicina un nosaka ejamo ceļu. Lai Dievs pasargā no baiļošanās, bet dod spēku, savaldības un mīlestības garu,” runas beigās teica archibīskaps.

No LNP apsveica A. Klīve, pasvītrojot, ka ģimnazijā izaugusi jaunatne būs lielākā cīnītāja par savu tēvzemi un ka tai būs jāveido arī nākamā Latvija.

Vairāki Eslingenas ģimnazijas absolventi tagad ir beiguši augstākās mācību iestādes iecelšanas zemēs un ieguvuši zinātniskos gradus savās izvēlētajās speciālitātēs. Viņi arī palikuši uzticīgi archibīskapa Grīnberga dotajam padomam: „Paturiet prātā, ka piederat tikai latviešu tautai.”

Īsi pirms ģimnazijas izlaiduma akta Eslingenā pienāca bēdīga ziņa, ka 20. maijā Gronas izceļošanas nometnē pēkšņi miris Aleksandrs Kacēns. Nelaiķis bija ļoti tuvs Eslingenas kolonijai, jo bija viens no kolonijas dibinātājiem un sākuma gados, būdams padomes priekšsēdis, piedalījās kolonijas vadībā. Viņš pārcēlās uz Gronu, kad Luterāņu Federācija viņu aicināja par padomnieku bēgļu izceļošanas jautājumos. Viņa tiešais uzdevums bija izvadīt ceļā uz Jauno pasauli latviešu un igauņu trimdiniekus.

Aizgājējam piemita augstas morāliskās īpašības, patriotisms un darbošanās griba. Sava mūža labākos gadus viņš bija veltījis Latvijai. Daudzi vēl ilgi izjuta viņa cienījamās personas trūkumu.

Eslingenā rosīgi darbojās arī tautas augstskola. Līdz 1947. gada beigām bija noorganizēti piecdesmit dažādi kursi. Praktisko arodu apmācībās bija jāsastrādā ar vācu iestādēm. Pienasaimniecības kursanti savas praktiskās zināšanas ieguva Eslingenas pilsētas pienotavā, bet lauksaimnieki zinātniskos izbraukumos devās uz Hochenheimas lauksaimniecības institūtu. Audējas un vērpējas mācījās Brila fabrikā, bet traktoristus apmācīja Denlakrafta instruktori.

Kursantu skaits tautas augstskolā pārsniedza 1.500, lektoru un pārējo darbinieku svārstījās starp 35—70. Kursu beigšanas apliecības saņēmušas 1.380 personas. Vislielākais kursu beigušo skaits bija auto vadītājiem, tiem sekoja traktoristi un putnkopji. Valodasursos visvairāk mācījās angļu valodu, kursanti bija iedalīti 14 grupās. Franču valoda interesēja samērā mazu eslingeniešu skaitu, to mācījās tikai trīs grupās. Bijuši paredzēti kursi pat sudrablapsu audzētājiem!

1946. gada 17. novembrī eslingenieši rīkoja interesantu amatnieku darbu skati. Galdnieku darbnīca rādīja paraugmēbeles, kas tai pašā laikā izmantojamas kā ceļojumu kastes. Šuvējas rādīja, ka no divām vai trim nolietotām kleitām iespējams pašūt

vienu elegantu pēcpusdienas kleitu. Skatē piedalījās arī cepurnieces ar saviem izstrādājumiem un demonstrēja, ka cepures var pagatavot gandrīz vai ne no kā. Un daiļamatnieki izstādīja savus vērtīgos izstrādājumus.

1948. gada 8. un 9. maijā Eslingenā pulcējās pirmo reizi Vācijas rietumu zonas latviešu inženieri. Par konferences priekšsēdi izraudzīja prof. E. Laimiņu. Pēc vairāku referātu noklausīšanās dalībnieki vienojās par Latviešu inženieru apvienības dibināšanu, par priekšsēdi izraugot prof. V. Burkēvicu, bet par pirmo vietnieku profesoru N. Rozenaueru. Sekretāra amatu uzņēmās dipl. inž. M. Grietēns. Par nodaļu organizātoru angļu zonā ievēlēja dipl. inž. Zoldneru, amerikāņu — dipl. inž. Šalmi un franču — dipl. inž. Raudzepu.

Grāmatu apgāde arī trimdas gados Vācijā bija ļoti aktīva. Kas piekļuva kaut kādi pie normētiem papīra krājumiem, kļuva grāmatu izdevējs. Saprotams, šādi gadījuma grāmatu izdevēji nedomāja ne par grāmatas apdari, ne saturu, ne autora honorāru. Šādu izdevēju rokās grāmata bija tikai spekulācijas objekts, cenšoties pārdot grāmatas par nesamērīgi augstu cenu.

Lai saskaņotu un regulētu grāmatu izdošanu, vadoties no principa, ka grāmatai jākalpo trimdas lasītājiem un tai jābūt labai kā saturā, tā apdarē, 1946. gada jūnija pirmajā pusē Eslingenā uz apspriedi sanāca grāmatu izdevēji. Apspriedē piedalījās J. Kadīlis, H. Rudzītis, E. Ķiploks, A. Māļītis un P. Mantnieks.

Pārrunās izdevēji vienojās, ka tautieši apgādājami ar vērtīgām grāmatām, sniedzot pirmā kārtā mūsu klasiķu darbu izlases un publicējot trimdas laikā radušos jaundarbus. Par otru svarīgu nozari uzskatāmas mācību grāmatas, sevišķi ģimnazijām. Izdevēji konstatēja, lai gan latviešu skaits svešumā nav liels, neviena grāmata nebija palikusi izdevēju plauktos.

Norādot u znevēlamām parādībām grāmatniecībā, kā mazvērtīgu grāmatu izdošanu, rakstnieku tiesību neievērošanu un ārkārtīgi augsto nocenojumu, izdevēji izteica cerības, ka latviešu vadītājas organizācijas šīs parādības novērsīs. Izdevēji vēl aizrādīja, ka Latviešu izdevēju kopas grāmatām ir noteikta pārdošanas cena, kuŗu atkalpārdevēji nedrīkst paaugstināt.

Trimdas laikā Vācijā publicēja arī laikrakstus. Lielākais bija „Latviešu Ziņas” Eslingenā, kas Arvīda Klāvsona vadībā iznāca

piecas reizes nedēļā. Otrs lielākais izdevums bija „Tēvzeme”, kas iznāca Hanavā L. Bērziņa vadībā; vēl Vācijas trimdas laikā iznāca Ginsburgā K. Rabāca vadībā „Latvija”. Bija izdota 321 grāmata daiļliteratūrā, 195 žurnāli un rinda zinātnisku un skolas grāmatu, kopā 2,5 miljonu eksemplāros.

Eslingenā uz dzīvi bija apmeties arī pazīstamais Grāmatu Drauga izdevējs Helmārs Rudzītis. 1946. gada 1. oktobrī viņš atskatījās uz sava apgāda 20 gadiem. Pirmā „lata grāmata”, ko izdeva Grāmatu Draugs, bija Kellermana „Idiots”. Ar šīs grāmatas iznākšanu sākās jauns laikmets latviešu grāmatniecībā. Līdz 1926. gadam caurmērā grāmatas tirāžs bija no 1,5 līdz 2 tūkstoši eksemplāru un līdz ar to samērā dārgas cenas; „lata grāmata” tirāžs sasniedza 18.000 eksemplāru! Ar H. Rudziša „lata grāmatām” lasītājiem bija iespējams iepazīties ar cittautu populārākiem autoriem tulkojumos. Ar šīm grāmatām tika pie vārda arī toreiz jauni rakstnieki: ar tām savu literāro karjēru sāka Aida Niedra un Jānis Sārts.

Bez daiļliteratūras grāmatām H. Rudzītis Latvijā izdeva veselu rindu populārzinātnisku izdevumu, to starpā Brēma „Dzīvnieku valsti”, „Pasaules vēsturi”, „Mākslas vēsturi”, „Veselības leksikonu” un citus.

Laikā no 1926. gada 1. oktobra līdz 1941. gadam Grāmatu Drauga apgādā bija iznākušas ap 1.500 grāmatu. Arī Eslingenā Rudzītis palika uzticīgs grāmatām. Viņa apgādā iznāca vairākas trimdā ļoti nepieciešamas skolas grāmatas un latviešu klasiķu darbi. Arī mēnešraksta „LAIKS” 32 numuri iznāca Eslingenā Rudziša apgādā.

„Grāmatu Drauga” 20 pastāvēšanas gadu atcerē apsveicēji izsaka cerības un vēlējumus, lai nākotnē H. Rudzītis izdotu vēl tūkstošiem grāmatu un lai Grāmatu Drauga apgāds varētu darboties atkal savā zemē!

Diemžēl, labais novēlējums darboties savā zemē nav piepildījies, bet arī svešā zemē — Ņujorkas lielpilsētā — Grāmatu Draugs nav apstiprinājis darboties. Ik gadus, galvenā kārtā latviešu autoru darbi, no Grāmatu Drauga apgāda apciemo lasītājus visos pasaules kontinentos, tie atrodami pat dažās Rīgas bibliotēkās. Kad 1976. gada 1. oktobrī Grāmatu Draugs varēs atskatīties uz 50 gadiem latviešu grāmatu apgādē gan tēvzemē, gan svešumā, varbūt nevarēs runāt par tūkstošiem jaunizdoto grāmatu, bet par daudziem simtiem droši.

VAL KAS nometne pie Nirnbergas.

Eslingenas dziesmu svētkos.

Latv. preses darbinieku sanāksme Hanavā 1945. gadā. Pirmā rindā no kreisās: L. Bērziņš, Ģ. Salnais, A. Klāvsons, A. Svābe, B. Senkeviča, J. Kadīlis, K. Rabācs, A. Baumanis.

V. Hazners sarunā ar gleznotāju K. Ansonu
viņa izstādes laikā Eversburgā.

Invalidu centra mākslinieki un daiļamat-
nieki izstādē 1950. gadā Eversburgā.

Rakstnieku dienās. Vidū Zinaīda Lazda,
Kārlis Dziļleja un Arvīds Klavsons.

Sastapšanās Eslingenā. Redaktori un izdevēji
trimdā — pirmā rindā no kreisās: Arvīds Klāv-
sons, Ludvigs Bērziņš, Helmārs Rudzītis, Jānis
Porietis un Leons Rumaks.

Triju Vācijas trimdas laika lielāko laikrakstu redaktori. No kreisās: K. Rabācs (LATVIJA), L. Bērziņš (TĒVIJA) un A. Klāvsons (LATVIEŠU ZIŅAS).

Rakstnieku diena Fišbachā 1947. gada jūlijā.

MĒRBEKAS TEĀTRIS

"Inspektors nāk" izrāde. No kreisās J. Šāberts,
R. Mucenieks, M. Zilava, A. Mača un O. Uršteins.

DREDNAUTS pošas ceļojumā uz nometnēm.

Invalidu teātra izrāde. Klausājs — M. Zivertā V A R A

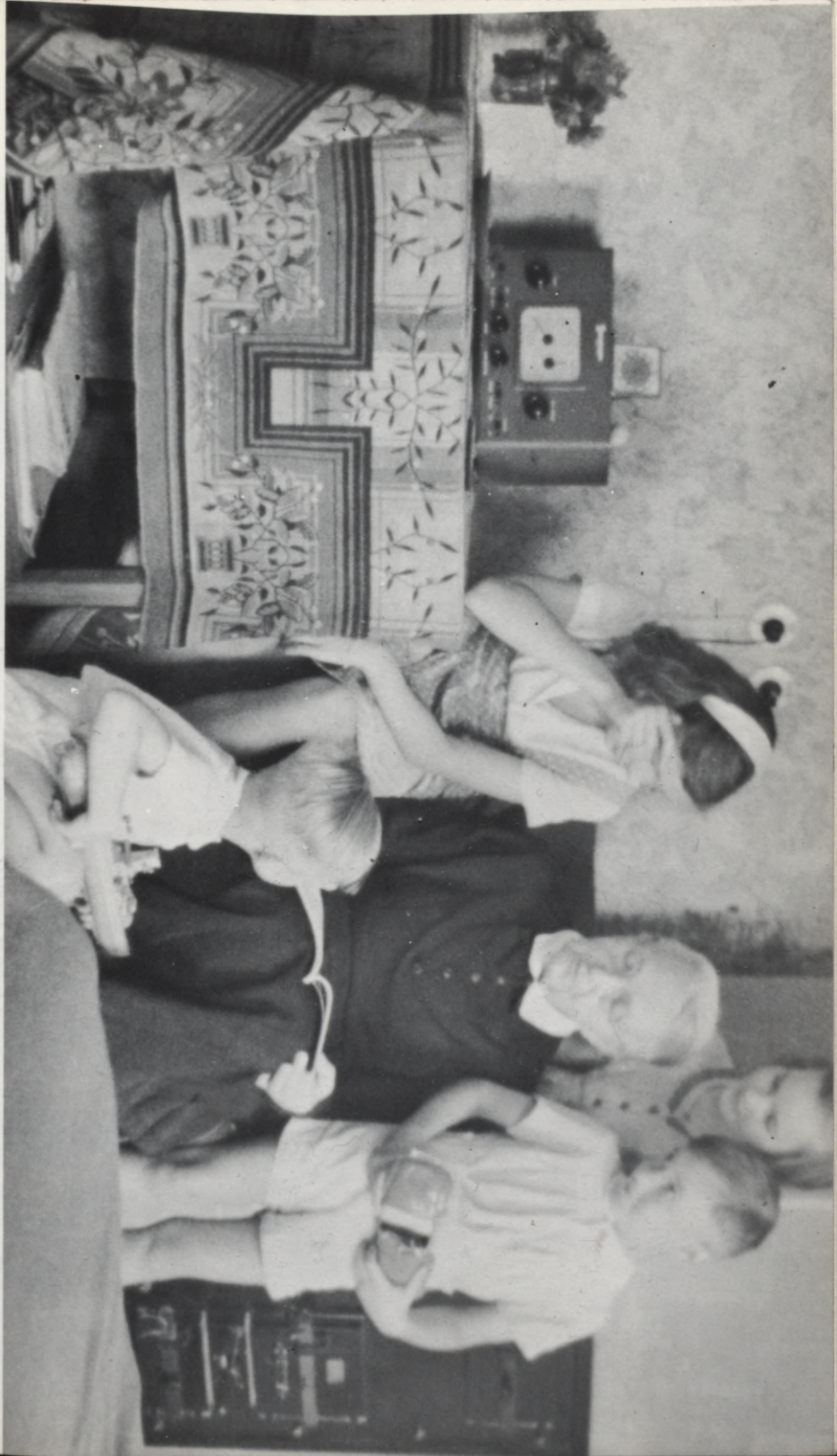
Latviešu opera trimdā. Pēc ZEMNIEKA GODA
izrādes Oldenburga solisti, koris, skatuves dar-
binieki un viesi.

Latviešu stafetes komanda 4x100 metru skrējienā 1946. gada 20.-23. sept. Augsburgā.

Vieglatlētes S. Spružiniece, E. Kāpostiņa, M. Timma, I. Jaunzeme.

Vecmāmiņa nometnē stāsta mazbērniem pasakas.

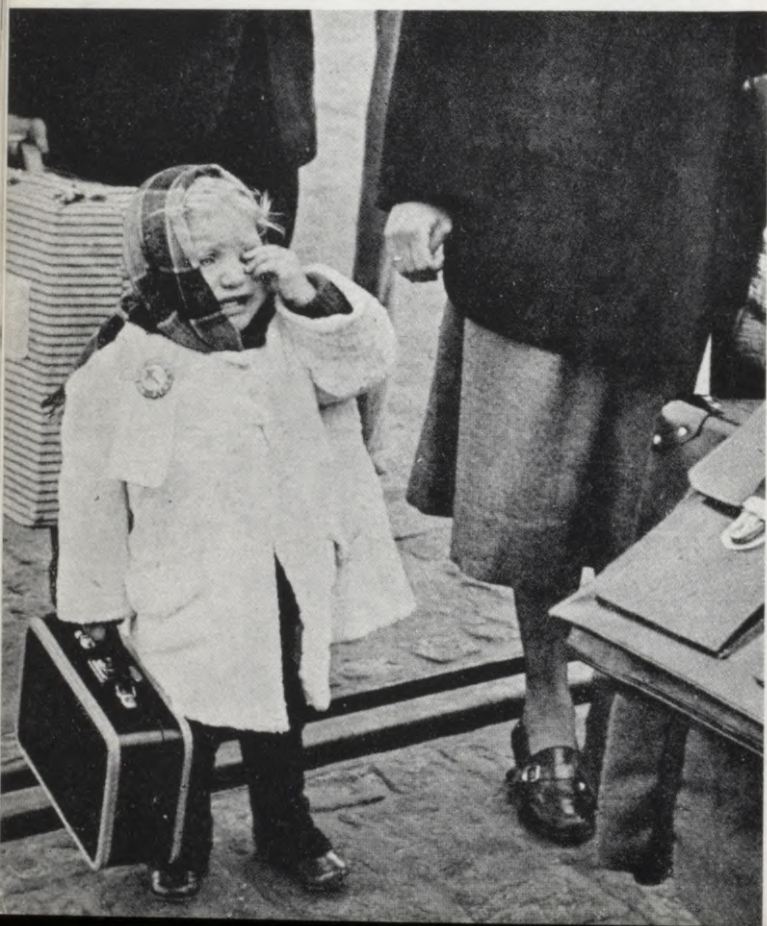
Latviešu Nacionālās Padomes prezidijs 1948. gadā. Pirmā rindā no kreisās puses: R. Liepiņš, V. Bastjānis, J. Lavenieks, A. Klīve, J. Celms. Otrā rindā V. Lambergs, V. Janums, A. Endziņš, L. Bērziņš.

Izceļotāji un viņu ģimenes locekļi gaida uz interviju.

Caurlaides nometne Gronā.

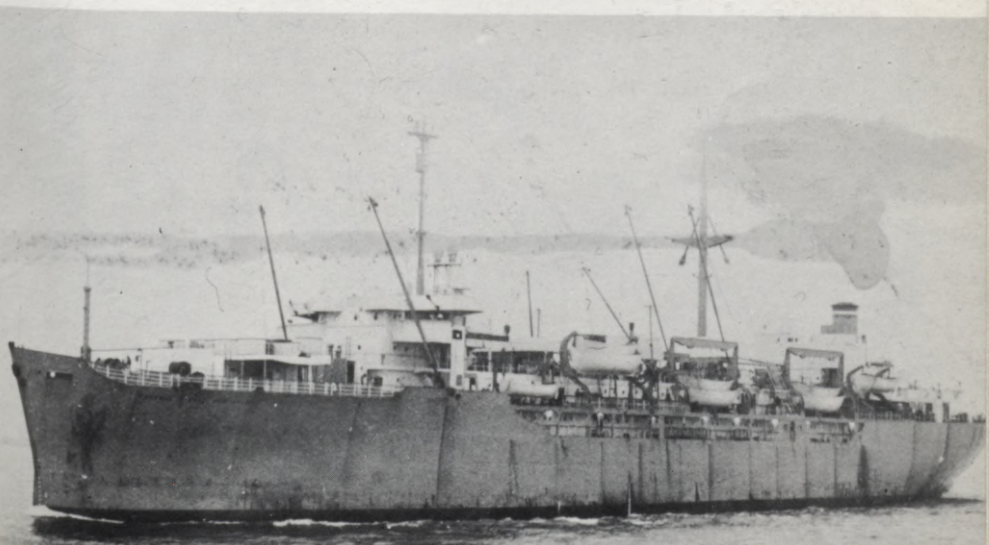
Izceļotāju izlase
ir komplicēta lieta
Torāda rūpju pil-
nās sejas.

"Es negribu".

Ģenerāl - ltn. Frederik Morgans, UNRRA's direktors Vācijā.

ASV tvaikonis GENERAL STUART HEINTZELMAN, ar kuru daudzi devās pāri okeanam.

Amerikas Latviešu Apvienības pirmā valde 1951. gadā. Pirmā rindā no kreisās: R. Šillers, P. Lejiņš, H. Lielnors, A. Bērziņš. Otrā rindā A. Rudzis, B. Albāts, R. Alksnis, V. Lambergs, E. Freivalds un O. Blūmītis.

Sūtņi apspriežas ar Komiteju Latvijas Brīvībai. No kreisās: R. Drillis, B. Ābers, A. Bērziņš, sūtņis K. Zariņš, V. Māsēns, sūtņis J. Feldmanis, E. Freivalds, A. Klīve, A. Bļodnieks.

Apcievojot Rudzīti viņa uzņēmumā, man gadījās būt klāt, kad pienāca tikko iespiesta jauna grāmata. Saudzīgi paņēms grāmatu rokā, viņš to apskatīja no visām pusēm un tad noglāudīja kā mīla drauga roku satiekoties. Mani tas nepārsteidza. Grāmata ir Helmāra Rudziša lielā mīlestība, kuŗai veltījis mūža labāko daļu.

Uz Eslingenū kā lielāko latviešu centru no Heidenheimas pārcēlās arī Latvijas Sarkanais Krusts, kuŗu vadīja Rīgas lielvecākais ministrs R. Liepiņš. Latvijas Sarkanā Krusta priekšrocības, salīdzinot ar trimdā dibinātām latviešu organizācijām, bija tās, ka LSK Latvijas brīvvalsts laikā iestājās Starptautiskā Sarkanā Krustā. Šis apstāklis pavēra ceļu vai nu ar Starptautiskā Sarkanā Krusta starpniecību, vai arī tieši pieklūt pie starptautiskām organizācijām, kuŗas kārtoja bijušo kuŗavīru un Vācijā izvietoto bēgļu jautājumus.

Latvijas Sarkanā Krusta mītne Eslingenas Ūlanda ielas 7. numurā, nodarbināja krietni daudz brīvprātīgo strādnieku. Vairākos centros darbojās LSK vadības izraudzītie pilnvarnieki, galvenā kārtā ārsti un garīdznieki.

Pirmajā laikā, kad trimdinieku stāvoklis bija neskaidrs un prātus satrauca dažādas valodas, pat par latviešu piespiedu izdošanu Padomju Savienībai, LSK vadība daudz pūlējās trimdinieku tiesiskā stāvokļa noskaidrošanā. Jau 1945. gada jūnijā LSK griezās pie ģenerāļa Eizenhauera stāba Frankfurtē, panākot rakstisku solījumu, ka pret pašu gribu latviešus uz Padomju Savienību nesūtīs. Daudzos iesniegumos LSK paskaidroja okupācijas iestādēm, kādos apstākļos latvieši evakuēti uz Vāciju, kā arī atspēkoja no zināmas puses celtos apvainojumus, it kā latvieši būtu nacionālsociālistu piekritēji un pat atsevišķos gadījumos atbildīgi par Hitlera okupācijas laikā notikušām represijām pret civiliedzīvotājiem.

Ļoti aktīvi LSK kārtoja mūsu kuŗavīru un gūstekņu jautājumu, noskaidrojot viņu stāvokli un kārtojot atbrīvošanu. Apmeklējot ASV virspavēlniecības stābu Frankfurtē un armijas grupu stābus, gan rakstiski, gan mutes vārdiem izskaidroja, ka mūsu kuŗavīri nekādos apstākļos nav pielīdzināmi vācu SS vienībām. Atsevišķos gadījumos izdevās panākt gūstekņu tūlītēju atbrīvošanu, citos — solījumu latviešu gūstekņus izdalīt no SS, kā arī vācu gūstekņu noņemšanu, uzlabojot viņiem uzturu.

1947. gada janvārī LSK priekšniekam R. Liepiņam izdevās izkārtot braucienu uz Ženēvu, kur viņam bija iespēja personīgi apelēt pie Starptautiskās Sarkanā Krusta komitejas, lūdzot starptautisko humānītāro organizāciju aktīvi palīdzēt latviešu trimdiniekiem un kaŗavīriem.

Zīmējoties uz materiālo palīdzību tautiešiem, LSK vispirms rūpējās par invalidiem un gūstekņiem. Grūti atrisināms bija protēžu jautājums kaŗā cietušajiem. Kur vien bija iespējams, LSK protēzes iegādājās tieši, bet grūtākos gadījumos palīdzēja invalidiem nokļūt līdz vietām, kur bija protēžu darbnīcas.

Kaŗa un bēgšanas apstākļos daudzas ģimenes bija zaudējušas sakarus. LSK palīdzēja atrast piederīgos. Iespēju robežās apgādāja trimdiniekus ar medicīniskiem līdzekļiem un pat ar apģērbu, ko pirmajos trimdas mēnešos savāca no tiem trimdiniekiem, kuŗi kaut ko no līdzpaņemtā varēja atlicināt citiem.

Zūdot cerībām drīz atgriezties tēvzemē, no dienas dienā aktīvāks kļuva jautājums par izceļošanu no Vācijas. Tā bija grūta problēma. LSK pēc padoma griezās pie mūsu diplomātskajiem pārstāvjiem zemēs, uz kuŗām izceļošana būtu iespējama.

Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš pēc izbēgšanas no Latvijas bija apmeties Austrijā, Lustenavā, Šveices robežas tuvumā. Tur arī notika Latvijas Centrālās Padomes sēde 1945. gada oktobrī, piedaloties sūtnim Feldmanim no Ženēvas. Latvijas Centrālā padome, saskaņā ar Latvijas 1922. gada satversmi, P. Kalniņu atzina par valsts prezidenta vietas izpildītāju. Sanāksmē par LCP ģenerālsēkretāru uzaicināja R. Liepiņu kā piedzīvojušu diplomātu un valstsvīru. P. Kalniņš šo pirmo sēdi nepiedzīvoja, jo mira 1945. gada 27. augustā. Viņa vietu ieņēma bīskaps J. Rancāns kā Saeimas vicepriekšsēdis.

Pēc A. Klīves un V. Bastjāņa pārceļšanās uz Eslingenu, kur jau darbojās R. Liepiņš, Latvijas Centrālā Padome atsāka aktīvu darbību, koncentrējoties pirmām kārtām uz rietumu sabiedroto informēšanu gan par Maskavas komunistu, gan Hitlera okupāciju. Sēdes parasti notika Liepiņa apmešanās vietā Ūlanda ielā. Ierodoties no angļu zonas Eslingenā, arī man bija izdevība dažās sēdēs piedalīties.

Dažādo iesniegumu sagatavotājs parasti bija R. Liepiņš, bet galīgā veidā to apstiprināja LCP kopsēdē. Tā kā bīskaps Rancāns dzīvoja no Eslingenas viegli sasniedzamā Dīcenbachā, tad

arī viņa piedalīšanās svarīgu jautājumu izlemšanā neradīja grūtības.

1946. gada janvārī uz Šveici devās LCP delegācija — Liepiņš, Klīve un Bastjānis ar iesniegumu ASV, Anglijas, Francijas un Ķīnas valdībām par vācu okupācijas varas rīcību Latvijā. ASV sūtniecība Šveicē pieprasīja, lai LCP sagatavo plašus materiālus arī par krievu okupāciju. 1946. gada maijā LCP delegācija ar bīskapu Rancānu priekšgalā devās otrreiz uz Šveici, lai iesniegtu divus memorandus par krievu rīcību Baltijas valstīs amerikāņu, angļu un franču sūtņiem. Tai pašā laikā Šveicē ieradās arī vairāki Latvijas sūtņi, ārkārtējo pilnvaru nesēju K. Zariņu itšķaitot, lai pārrunātu starptautisko stāvokli.

1948. gada oktobrī bīskaps Rancāns un R. Liepiņš devās uz Parīzi, lai Apvienoto Nāciju sesijā aizstāvētu Latvijas neatkarības tiesības.

Liepiņš, kā viņš to kādā vēstulē raksta pēc atgriešanās no Parīzes, nav varējis uzkavēties līdz Apvienoto Nāciju sesijas beigām, jo „nabadzība paliek nabadzība un ar solījumiem vien Parīzē dzīvot nevar.”

Tai pašā vēstulē viņš pastāsta interesantu gadījumu, ka M. Valters par katru cenu arī vēlēties piedalīties delegācijā, kas apmeklējusi Apvienoto Nāciju delegācijas, un līdzparakstīt iesniedzamo memorandu, piebilstot, ka viņš tādā gadījumā būtu ar mieru segt delegācijas izdevumus. Savas prasības pamatošanai viņš uzrādījis kādu Bruno Kalniņa parakstītu vēstuli. Bīskaps Rancāns noraidījis kā Valtera piedalīšanos delegācijā, tā arī materiālo pabalstu.

Iespējams, ka noraidīšana notikusi sūtņa Grosvalda ietekmē, jo Grosvalds Valteram neuzticējās. Kad 1957. gadā sūtnis Grosvalds bija ieradies Ņujorkā, personīgā sarunā viņš stāstīja, ka pēc Latvijas pirmās okupācijas Valters viņam ieteicis atgriezties Latvijā. Teicis, ka labi pazīstot Kirchenšteinu un varot garantēt, ka Grosvalds dabūšot profesora vietu Latvijas universitātē.

Iespējams, ka Valtera ieteikumam nebija peļama aizmugure, bet kopš minētā gadījuma Grosvalds Valteram neuzticējās un izvairījās arī ar viņu sastapties.

Trimdas dzīvē, kur grūti pārbaudīt faktus, ir bieži radušies nevajadzīgi pārpratumi, kādu nebūtu normālos apstākļos.

Ar R. Liepiņa aktīvo piedalīšanos un Latvijas Centrālās Padomes locekļiem A. Klīvi un V. Bastjāni, kas pārstāvēja divas

lielākās partijas Latvijas parlamentā — sociāldemokratus un Zemnieku savienību — Eslingena bija kļuvusi arī par mūsu „ārpolitikas” vadītāju centru trimdas Vācijas posmā un rīkojās saskaņā un sadarbībā ar mūsu diplomātiskām pārstāvībām.

Valsts proklamēšanas trīsdesmito gada dienu 18. novembrī 1948. gadā tauta tēvzemē sagaidīja noliektām galvām, klusējot. Trimdinieku nometnēs notika svinīgi piemiņas akti, bet latviešu valodā iznākošos laikrakstos bija veltīti plaši apcerējumi.

Eslingenas kolonijas laikrakstā „Latviešu Ziņas” pirmajā lapaspusē iespiesti archibīskapa T. Grīnberga un bīskapa J. Rancāna raksti.

Archibīskaps T. Grīnbergs svētku vēstījumā raksta: „No 1918. gada lielās dienas ir daudz kas pārdzīvots, daudz ciests un panests, bet mūs nav atstājusi mīlestība uz dzimteni, cerība redzēt vēl savu zemi un valsti un ticība, ka Dievs novedīs visu labā galā. Bet kā šos spēka avotus uzturēt dzīvus, to mācīsimies no apustuļa Pāvila, kas saka: „Mēs visur topam spaidīti, bet neesam nopiesti, mēs esam bez padoma, bet neesam izmisuši; mēs topam vajāti, bet tomēr neesam atstāti; mēs topam pie zemes mesti un tomēr neejam bojā.”

Un vai mēs nepārdzīvojam ko līdzīgu? Mēs kļīstam pa pasauli kā bites rudenī pa tukšiem laukiem. Arī mēs tagad zinām, ko nozīmē dzimteni zaudēt, ko nozīmē redzēt bērnus padotus visādām briesmām un nespēt viņiem palīdzēt, ko nozīmē vecumā baiļoties par maizes kumosu. Un tomēr šī diena, 18. novembris, trimdā ir īsta svētības diena laikam un mūžībai.”

Latviešu katoļu augstākais garīgais vadonis, bīskaps J. Rancāns, kuŗš pats aktīvi piedalījies brīvās Latvijas tapšanā, raksta: „Beigās jāsaka, ka latviešu tautai nekas bez grūtībām nav nācis — arī ne 18. novembris pirms 30 gadiem. To apzinoties, šodien mums atliek tikai viens ceļš: saslēgties ciešāk rindās, ticēt gaišākai nākotnei, cīnīties, nepagurt, izturēt un paļauties uz visu varenā Dieva palīdzību . . .”

Laikraksta valsts svētku numurā iespiests iespaidīgais V. Plūdoņa dzejolis „Latvijas valsts tapšanas dienas”.

Tās dienas —

Cik viņas bij lielas un spožas, un skaistas!

Vēl tagad tās laistās

Kā rītsaules stari uz putekļu pelēkās sienas.

Kāds cēlums
 No ikdienas pīšļiem tad dvēseli pacēla gaisā!
 Kā sirdī tad kaisa
 Šķīsts uzpurēšanās uguns, kā pirmmilas kvēlums!
 Kur jaukos
 Tad veidojās nākotnes tēlos mums tēvija mūsu,
 Kaut asiņu rūsu
 Vēl noskaloj's nebija lietutiņš Latvijas laukos!
 Cik dārga
 Ikvienam tad dzimtene bija, kas ciezdama cieta!
 Vienai dziņai tik vieta
 Bija krūtīs visiem: to drīzāk brīvot no vārga!
 Tās dienas
 Cik viņas bij lielas un svētas, un skaistas!
 Vēl tagad tās laistās
 Kā rītsaules stari uz putekļu pelēkās sienas.

Nevienš stāsts par Eslingenu nebūtu pilnīgs, ja netiktu ar vajadzīgo uzmanību pieminēts tilts, kas savienoja abos Nekāras krastos novietoto pilsētu, bet latviešiem — Kalna koloniju ar pārnekāriešiem un slaveno Lidotāju skolu.

Nepārtrauktā straumē plūda eslingenieši no vienas tilta puses uz otru. Un iebraucējiem likās, vienmēr steidzīgi. Ko gan viņi tā ķēra? Bet tas bija tāds maznometnes iemītnieka jautājums, kam pietika pāris simt soļu, lai apietu savu nometni. Eslingeniešiem bija jāsteidzas: tos gaidīja sapulces, apspriedes, mēģinājumi, valdes sēdes, koncerti, teātra izrādes, pa starpām arī dāmu kafijas; tad vēl dzimšanas dienas, laulību atctres un vēl daudz citas darišanas.

Lai laikus visu paveiktu, jāsteidzas.

Manas atmiņas ar Nekāras tiltu nav saistītas ar steigu. Tās tālab nav mazāk interesantas. Kādā Eslingenas apmeklējumā nejauši sastapos uz tilta ar Aleksandru Āboliņu. Viņam galva aizvien bija pilna visādām idejām, tālab sarunām nepietrūka tematu, ja vien bija laiks. Sastopoties uz Nekāras tilta jaukā, saulainā dienā, mūs ne vienu, ne otru nevajāja eslingeniešu steiga. Staigājot brīžiem apstājamies, lai vērotu Nekāras straumi, kas, apmīļojusi tilta akmens balstus, traucas nemierīgā gaitā tālāk.

Pagāja stunda, varbūt pat divas, bet mēs vēl vienmēr lēnā solī mērojām tilta garumu. Āboliņš bija un ir vēl tagad interesants

sarunu biedrs. Vislabprātāk viņš jautā, bet neizvairās arī no atbildēm. Viņa runas veids ir bez emociju lēcieniem no vienas galējības otrā. Ar Āboliņu pat neērtu jautājumu pārrunāšana nav neērta, jo man no viņa nekad nav gadījies dzirdēt kaut ko tādu, kas personīgi aizkartu. Reizēm, redzot, ka viņa jautājums sarunu biedram pirms atbildēšanas liek padomāt, viņa lūpu kaktiņi savelkas šķelmīgā smaidā.

To dienu uz Nekāras tilta mūsu sarunu galvenais temats bija politika. Ne jau kāda pasaules pārkārtošanas politika, bet mūsu pašu mazā trimdas politika. Sarunu smaguma punkts bija pārrunas par diviem Alfrēdiem. Pēc Āboliņa domām daudz kas būtu līdzēts trimdinieku organizāciju darbā un daudzi pārpratumi būtu novērsti, ja abi Alfrēdi varētu saprasties un sadarboties.

Mūsu domas dalījās, pie tam manas vainas dēļ, jo es biju tas, kas šo sadarbības ideju noraidīja. Pareizi vai nepareizi, manā apziņā bija iesēdusies pārliecība, ka katrs sadarbības mēģinājums abu Alfrēdu starpā beigtos ar vēl lielākiem pārpratumiem. Pazīstot jo labi abus Alfrēdus un atceroties vienu otru gadījumu pagātnē, mani ne brīdi nemocīja šaubas par manu uzskatu pareizību.

Nevienojušies šķīrāmieš draudzīgi. Laiku pa laikam viens vai otrs gadījums mūs atkal saveda kopā Ņujorkā. Tās ir patīkamas tikšanās, kuŗās sarunas vijas ap bijušām dienām. Reizēm ar smaidu pieminam arī pastaigu pa Nekāras tiltu. Tā taču notika pirms vairāk nekā divdesmit gadiem, kad mēs abi bijām vēl krietni jaunāki. Bet tie nieka pāris desmit gadi ir aizslidējuši nemanot kā irdenas smiltis caur pirkstiem; vienīgi atmiņu lauks kļuvis plašāks.

Eslingena, Nekāra, Nekāras tilts . . . Plaukstošie pavasaŗi vīna kalnos, karstās vasaras un rāmie rudeŗi . . . Arī „cvečkina” paŗiras . . . Vienu otru skaistu atmiņu paŗņemuŗi lŗdzi bijuŗie eslingenieŗi, kas pamazām lŗdzŗgi Nekāras straumei aizplūst mūŗības jūrā.

BLOMBERGAS MĀKSLINIEKU CENTRS

Eslingenieši bija lepmi ļaudis. Un kā ne! Eslingeniešiem bija savs teātris, sava mākslas studija, sava mūzikas un baleta skola, savs laikraksts, sava tautas augstskola, savs sporta laukums, sava slimnīca un pat dejas grīda Lido. Iebraucējiem no kādas mazas nometnts likās, ka te ir apmetusies uz dzīvi visa Rīgas prominence.

Bet, dodot godu patiesībai, arī citas nometnes nebija gluži tukšinieces; piemēram varētu minēt Blombergu, mazo Vestfāles pilsētiņu. Pilsētiņas nocietinājumu mūru paliekas stāstīja, ka pirms dažiem gadu simtiem tai būs bijusi sava nozīme Vācijas feodālo kungu laikos. Bet ar feodālo kungu godību aizgājušas arī godību dienas. Pilsētiņai pa vidu aizlocījās iela, droši vien kādreizējais caurbraucamais ceļš. Centrā bija baznīca, maza viesnīciņa un biedrības nams ar sarīkojumu telpām, kas pirms Otrā pasaules kara laika kalpojis kā pilsētiņas kultūras centrs. Tā paša nama pirmajā stāvā ierīkots arī kino, vienīgais visā Blombergā.

Kad no komunistu okupētām zemēm te saradās bēgļi, Blomberga ieguva citu izskatu. Ja ne ārēji, tad iekšējās dzīves ziņā. Vācieši bija zaudējuši karu. Arī „dīpīši” nebija karu uzvarējuši, bet atradās uzvarētāju aizsardzībā. Un tālab, ierodoties Blombergā, tie ieguva savā apsaimniekošanā agrāko biedrības namu un rindu citu ēku, kur apmesties. 1945. gada beigās un 1946. gada sākuma mēnešos bez latviešiem Blombergā vēl mājaja neliels pulciņš igauņu un poļu.

Šīs mazās pilsētiņas daži simti trimdnieku īsu brīdi pat iekļuva pasaules presē. Pasaules preses intereses par trimdniekiem Blombergas nometnē saistās ar krievu repatriācijas virsniekiem. Kad bez aicinājuma un bez angļu okupācijas iestāžu atļaujas ieradās baltiešu nometnē, tos bez gaŗām debatēm apmētāja akmeņiem, un aizbraucot uz viņu auto tika mesta rokas granāta. Šķembas krievu virsniekus nebija skārušas, bet ievainoti bija divi, kas no malas tracī noraudzījušies. Pēc krievu sūdzēšanās UNRRA vīri solījušies notikumu rūpīgi izmeklēt. Arī angļu kontrolkomisija bija uzdevusi incidntu noskaidrot.

Par notikušo informēja Zviedrijas radio raidītājs Stokholmā, un arī "Times" korrespondents Maskavā apstiprināja ziņu par granātas mešanu uz krievu repatriācijas virsniekiem. Kas īsti

granātu metis, palika nenoskaidrots. Un kas tur īstenībā ko skaidrot? Krievi patvarīgi ieradušies trimdnieku nometnē, un tiem tur klājies slikti. Labi, ka aizkluvuši prom ar veselu ādu.

Baltiešu bēgļu asā nostāja pret Maskavas aģentiem bija jauns apliecinājums brīvajai presei, cik nepārkāpjami dziļa plaisa šķir Maskavas terora sistēmu no cilvēkiem, kas mīl brīvību.

Pēc otrreizējas izglābšanās no komunistiem, atstājot Nausnicu un Birgeli Tiringenā reizē ar krievu ienākšanu, arī filminieki bija atraduši patvērumu Blombergā. Negribēdami un nespēdami dīkā vadīt laiku, tie enerģiskā un idejām bagātā inženiera Jekstes vadībā vispirms ķērās pie dažādiem praktiskiem pasākumiem un ierīkoja nelielu mechanisku darbnīcu ar vairākām nozarēm. Kad tas bija paveikts, ķērās pie telpu iekārtošanas kino izrādēm latviešu bēgļiem. Beidzot radās arī kino studija filmu uzņemšanai un apstrādāšanai.

Kad viss tas bija neiedomājami trūcīgos un primitīvos apstākļos savākts vienkopus, sāka plānot arī par filmas uzņemšanu. Saprotams, runa nebija par mākslas filmām, bet par latviešu nometņu dokumentāras filmas pagatavošanu. Gan Blombergas nometnē, gan apceļojot citas nometnes angļu un amerikāņu zonā, radās 720 metru garā skaņu filma „Kas mēs esam un ko mēs spējam”.

Filmās režiju vadīja V. Lapenieks, mūzikālo pavadījumu deva Blombergas nometnes iemītnieks komponists J. Norvilis, uzņēmumus veica V. Valtenbergs, bet skaņu meistari bija R. Balodis un V. Zile.

Bez nometņu dzīves dokumentācijas Rīgas filmai bija padomā ar šīs filmas palīdzību, sinhronizējot to angļu valodā, sekmēt izceļošanas zemēs pareizu izpratni par latviešu trimdniekiem, viņu profesionālām spējām un augsto inteligences līmeni. Tas lielā mērā arī tika panākts, nosūtot filmas kopijas mūsu diplomātiem pārstāvjiem un ieinteresētām iestādēm.

Vēstulē, kas datēta ar 1948. gada 21. septembri, sūtnis J. Feldmanis par šīs filmas izrādi Ženēvā, agrākajā Tautu Savienības pili raksta sekojošo: „21. septembrī Tautu Savienības kino zālē notika divu filmu demonstrācija: Austrijas valdības atsūtītā filma „Wir haben eine Heimat”, kurā attēlota latviešu, igauņu un lietuvju ieceļotāju dzīve, un latviešu filma „Kas mēs esam, ko mēs spējam”, ko atsūtījusi Rīgas Filma. Zāle bija pārpildīta.

Izrādi noskatījās visa IRO ģenerālpadome, Starptautiskā Sar-
kanā Krusta darbinieki un daudz lūgtu viesu. Latviešu filma
atstāja ļoti dziļu iespaidu. No visām pusēm nācās dzirdēt ļoti
cildinošas atsauksmes. Pēdējo skatu pavadīja visas zāles vien-
prātīgi skaļi aplausi. Austrālijas delegāts lūdza tūlīņ filmu no-
sūtīt uz Austrāliju viņa rīcībā, tur tai būšot neatsverama pro-
pagandas nozīme."

Arī Mariss Vētra no Kanadas raksta, ka saņēmis filmas kopiju
un gatavojoties to izrādīt Kanadā „no krasta līdz krastam”.

Ar režisora V. Lapenieka un citu filminieku pūlēm izdevās
no angļu militārās pārvaldes dabūt atļauju Blombergu pārvērst
par latviešu mākslinieku centru angļu zonā. Šī centra „centrs”
novietojās Blombergas vācu sarīkojumu namā, kuŗa ieeju tagad
greznoja lepnais uzraksts "Baltic Artist Centre".

Jo drīzi Blombergā saradās prāvs pulciņš ievērojamu latviešu
dziedoņu un stīgu instrumentu meistarū. Daļa no viņiem novie-
tojās tā dēvētajā „mākslinieku mājā”. Te pirmajā vietā minama
mūsu izcilā operas dziedātāja Herta Lūse ar ģimeni, Dr. Ansis
Karps ar kundzi operdziedātāju Adeli Pulciņu-Karpu un jau-
nāko gadu gājuma lēcošā zvaigzne Ludmilla Sepe. Citās telpās tai
pašā namā mitinājās čellists prof. Ozoliņš, komponists profes-
sors J. Mediņš ar ģimeni. Profesori Norītis un Ozoliņš un vijol-
nieki Vīnerts un Rušēvics Blombergā nodibināja stīgu kvartetu,
kas bez koncertiem trimdinieku nometnēs koncertēja arī Anglijā,
Īrijā un Šveicē.

Mūsu četrinieks Londonā ieradās 1947. g. 7. aprīlī un jau 8.
aprīlī deva Latvijas sūtniecībā apmēram 130 viesiem pirmo kon-
certu, spēlējot Mocarta Medību kvartetu un Debisi Kvartetu.
Starp viesiem bija vairāki mums draudzīgu valstu vēstnieki,
Anglijas galma pārstāvji, lordu palātas locekļi, ārlietu un darba
ministrijas pārstāvji, garīdznieki, mūzikas profesori un lielāko
laikrakstu mūzikas kritiķi. 16. aprīlī kvartets spēlēja Bīčenes,
slavenas angļu mākslas mecenātes, mājā, bet 24. aprīlī Londonas
koncertzālē Vldmorsholā.

Bez koncertiem Anglijā, Skotijā un Īrijā kvartets iespēlēja
plates raidījumiem BBC un Īrijas raidītājā Dublinā.

Turpat divi mēneši Blombergas stīgu kvartets viesojās Anglijā
un Īrijā, izpelnoties mūzikas cienītāju un speciālistu teicamas
atsauksmes.

Arī Atis Teichmanis ar ģimeni no Libekas pārvietojās uz mākslinieku koloniju Blombergā. Viņam no metnes vadība ierādīja telpas dzīvošanai ārpus mākslinieku mājas.

Komponists Jānis Mediņš atrada laiku komponēšanai, kauču viņš bieži devās līdz Lūsei un Sepei par pavadītāju koncertos. 1948. gada jūnijā komponists J. Mediņš posās uz Zviedriju. Viņa trimdas laiks Blombergas no metnē bijis krietni bagāts. Kā viņš pats atvadoties teica, ar notīm esot izraibinājis 1337 lapaspuses nošu papīra, ieskaitot Vēstules Pēram Ģintam ar Elzas Ķezberes tekstu, kuŗa ar abām meitenēm — Maiju un Ievu arī bija blombergiete. Bez tam Mediņš bija paveicis kādu lielāku darbu — pāri par 400 lapaspuses — instrumentējis kādu amerikāņu operu „Džordžs Vašingtons”. Kāds amerikāņu komponists, kas miris 1905. gadā, neesot paspējis to instrumentēt.

Par klavieru pavadītāju J. Mediņš piedalījies trimdas laikā apmēram 300 koncertos un diriģējis sešus vācu filharmonijas koncertus. Bagāts devums, ko dižais komponists paveicis dzīvodams Blombergas mākslinieku mājā.

Blombergā bez dzejnieces Elzas Ķezberes un rakstnieces Konstānces Miķelsones uzturējās arī rakstnieks un dzejnieks Kārlis Dzīlleja, internacionālists ar nacionālu domāšanu un patriotisku pārliecību. Viņš bija iecienīts skolotājs Blombergas ģimnazijā, ko vadīja Milda Brastiņa. Arī es no Hamelnas no metnes pārcēlos uz Blombergu, ne jau lai pievienotos izcilajam mākslinieku pulkam, bet tādēļ, ka Hamelnu likvidēja un kaut kur bija jāapmetas. Tuvākā no metne Hamelnai bija Blomberga, kuŗā mani arī laipni uzņēma.

Šai laikā pagadījās diezgan bieži sastapties ar Dzīlleju. Viņš bija garīgi bagāts cilvēks. Pēc politiskās pārliecības sociāldemokrāts, bet nekādā ziņā dogmatisks marksists.

Arī populārais aktieris Jānis Šaberts ar kundzi no Mērbekas pārcēlās uz Blombergu. Viņa drukno stāvu bieži varēja redzēt soļojam pāri tirgus laukumam. Viņš bija viens no privileģētajiem blombergiešiem, jo bija dabūjis istabu ar vannu personīgā lietošanā. Viņš to neliedza arī vienam otram draugam.

No tiesas kungiem Blombergā uzturējās senātors Augusts Rumpēters un tiesnesis Ozoliņš. Garīgo aprūpi pārzināja mācītājs Vējiņš, bet par kārtību un labklājību no metnē rūpējās Haralds Karlsons, pildīdams no metnes komandanta pienākumus.

Blombergas slavenību vidū katrā ziņā minams profesors Arveds Švābe. Ne bez sarūgtinājumiem savas gaitas izbeidzis pirms gadiem paša dibinātajā Latviešu Centrālā Padomē, viņš bija sev un ģimenei izraudzījis šo mazo un kluso nometni, kur skanēja mūzika un dziesmas, bet gaužām reti skarbi vārdi.

1949. gada februārī Švābe, kopā ar Dilleju, atstāja Blombergu, lai pārceltos uz dzīvi Zviedrijā. Profesors bija saņēmis uzturēšanās atļauju Stokholmā, kur cerēja nodarboties ar jau pasāktiem vēstures pētījumiem.

No citas mākslas nozares darbiniekiem Blombergas latviešu vidū minams Rīgas pilsētas ilggadīgais dārzu direktors Andrejs Zeidaks. Simtiem kilometru, rokas ratiņus vilkdams, viņš bija nostaigājis pa Vāciju, kamēr mājvietu izraudzīja šai klusajā pilsētiņā. Bet arī šeit viņš turpināja dabas krāšņumu izkopšanu, ierīkojot Blombergas kapsētā atdusas vietu tiem latviešiem, kas šeit pārtraukuši savas svešniecības gaitas. Lai piešķirtu šai klusajai vietai latviskus vaibstus, Zeidaks gādāja, lai te netrūktu ne Latvijā pazīstamo egļu, ne baltstāvaino bērzu. Vasaras mēnešos viņš rūpīgi kopa savu mazo ģimenes dārziņu un neaizmirsā ar vērīgu skatu un labiem padomiem palīdzēt latviešu ģimnazijas sakņu kopējiem.

Blombergā rūpējās arī par izglītību. Uzņēmīgā skolotāja Milda Brastiņa nevien vadīja pamatskolu un ģimnaziju, bet centās pulcināt jauniešus, pirmā kārtā gaisa spēku izpalīgos iesauktos, lai palīdzētu viņiem nobeigt ar iesaukšanu pārtraukto izglītību. 1969. gadā Klīvlandes dziesmu svētkos satikšanās ar bijušajiem audzēkņiem Brastiņa kundzi ļoti iepriecināja, jo dažs labs no viņiem pēc izceļošanas uz Amerikas Savienotajām Valstīm vai Kanadu bija sasniedzis cienījamu stāvokli izraudzītajā zinātnes laukā.

Jauniešiem, kurus interesēja praktiskas zināšanas, un pieaugušiem, kas vēlējās pārskoloties, Rīgas Filma iekārtoja tehnisko skolu. Ģimnazijas telpās notika teorētiskās apmācības labu speciālistu vadībā, bet praktiskās mācības risinājās filmas darbnīcās smalkmechanikā, elektrībā un radio teknikā.

Jāatzīmē, ka Blombergai pašai bija savs teātris jau pirms Mērbekas teātra pārcelšanās uz šo nometni.

Kopā ar Rīgas Filmu no Tiringenas Blombergā ieradās arī teātra entuziasts Voldemārs Pūce. Viņš bez teātra nespēja dzīvot gluži kā zivs bez ūdens. Latvijā viņš noorganizēja un va-

dija Drāmas ansambļa studiju Marijas ielā 30. Viņa režisora gaitas Latvijā sākās ar Rūdolfā Blaumaņa „Nāves ēnas” inscenējumu Dailes teātrī 1935. gadā.

Neilgi pēc ierašanās Blombergā teātra apsēstais Pūce ķērās pie jauno aktiešu sagatavošanas, nodibinot īslaicīgus kursus. Komponista Voldemāra Ozoliņa vadībā izdevās noorganizēt pat mazu orķestri, bet dekorāciju un kostīmu metus zīmēja Voldemārs Brants. Šo triju Voldemāru iniciatīvas rezultātā radās rinda iestudējumu, ieskaitot Raiņa „Daugavu” un Annas Brigaderes „Sprīdīti”. A. Brastiņa latviskā mīkale „Mārtiņdiena” Pūces iestudējumā tiešām izdevās spoža un grezna. Skatuves ugunīs mirdzošās lielās latviskās saktas bija darinājuši vietējie meistari, izmantojot UNRRA izsniegto konservu kārbu vākus.

Un tad kādā dienā 1947. gada pirmajā pusē režisors Pūce ar savu sievu mīklainā kārtā no noņemnes pazuda. Tikai pēc kāda laika pienāca ziņa, ka abi repatriējušies uz Latviju. Redzams, Pūci vilināja plašāki skatuves ūdeņi, kādus viņam nevarēja sniegt trimdas improvizētie ansambļi. Viņš neizprata, ka komunisti neaizmirst un nepiedod nekā. Un tā arī viņš dabūja dārgi maksāt par viņa režijā vācu okupācijas laikā uzņemto filmu „Sarkanā migla”. Pēc daudziem gadiem vergu darbu noņemnēs, Čruščovam nākot pie varas, viņš tika atbrīvots un, atgriezies Rīgā, dabūja režisora darbu mazāk nozīmīgos inscenējumos.

Ar režisora Pūces nozušanu, Blombergas teātris pārstāja darboties.

ZIEMEĻU „GALVASPILSĒTA” LIBEKA

Trimdas sākumā Libeka kļuva uz laiku par vadītājcentru latviešu trimdiniekiem. Te jau pirms Vācijas kapitulācijas bija novietojusies ģen. Bangerska Nacionālā Komiteja, Kaņavīru Palīdzība, darbojās Sarkanais Krusts, Libekas bankā bija noguldīta Kaņavīru Palīdzības un citu vācu laika iestādījumu naudas līdzekļi. Libekā tika iekārtota arī prāva latviešu slimnīca Dr. Lediņa un Dr. Alkšņa vadībā. Bez tam Libekas tuvumā atradās lielākās latviešu kaņa gūstekņu noņemnes.

Libekā iznāca arī savs dienas laikraksts „Libekas Vēstnesis” redaktora J. Vaivara vadībā. Angļu militārās iestādes avīzes

koncesiju bija izdevušas uz LNK vārda, kas arī bija atbildīga par laikraksta saturu. 1949. gada 1. februārī laikrakstam bija maza jubileja sakarā ar simtā numura iznākšanu. Angļu kapteinis McLeads, kas angļu militārā pārvaldē pārzināja Libekas un apkārtnes bēgļu nometnes, savā apsveikumā laikrakstam rakstīja: „Šis numurs (100) iezīmē pirmo ceļa posmu no verdzības uz brīvību.” Labi teikts, vienīgi angļu kapteinim nebija vairāk iespēju mainīt pasaules likteņus „no verdzības uz brīvību” nekā pašiem latviešu trimdiniekiem bēgļu barakās, kuņiem šie vārdi bija domāti.

Tikko nodibinājās LCP Detmoldā, Libekā ieradās tās pārstāvji, lai pārņemtu ģen. Bangerska Latvijas Nacionālās Komitejas mantu. Daudz jau tur nebija ko pārņemt: viens vieglais auto, rakstāmā mašīna, neliels archīvs un drusku RM. Detmoldas delegāti tālāk pieprasīja, lai izbeidz „Libekas Vēstneša” izdošanu LNK vārdā. Mieziis prasības noraidīja norādīdams, ka auto un rakstāmā mašīna būšot vajadzīga Šlezvīgas-Holšteinas apgabalam, bet pret naudas nodošanu iebildumu neesot.

Īstenībā 1946. gada sākumā LNK vadībā bija palicis J. Mieziis tikpat kā vienā personā. Bet viņš bija aķīgs vīrs un neļāva detmoldiešiem sevi tik viegli piespiest pie sienas.

1946. gada beigās Libekā skaitījās 5.500 latviešu trimdinieku, kas bija izvietoti vairākās vietās ar Mēzenes kazarmām kā pārvaldes centru.

Itin prāvs pulciņš, varbūt tuvu pie 600 personu, dzīvoja ārpus nometnes pie vāciešiem īrētās telpās. Šiem savrupdzīvotājiem UNRRA ierādīja pat atsevišķas telpas Junga kafejnīcā grupu sanāksmēm un kultūras pasākumiem. Arī es piederēju pie šīs grupas. Junga kafejnīcā tiešām norisinājās jo dzīva darbība. Nāca arī ciemiņi no nometnē novietotajiem un iebraucēji no citām nometnēm. Kafejnīcā cilvēki jutās brīvāki nekā kazarmu telpās.

Par priekšnieku izraudzījām miermīlīgo un darbīgo Zemkopības ministrijas Zvejniecības departamenta direktoru Miezi. Viņa paspārnē jutāties tiešām labi.

Bet visām dienām pienāk vakars. Un tā vienā nelabā dienā UNRRA „krusttēvi” bija iedomājušies, ka Junga kafejnīcas „nometne” likvidējama un tur pierakstītajiem DP jāpārceļas uz dzīvi nometnēs. Neko darīt. Skumji sapulcējāmies uz pēdējām ardievām. Kā jau pienākas, priekšnieks teica atvaidīšanās

runu. Viņš nebija sevišķs orators. Un kur lai viņš būtu iemācījis runas mākslu, Latvijā pārzinādams zvejniecību? Zivis ir mēmas, ar tām sarunāšanās neiznāk. Un tā arī viņam drusku „paslidēja” mēle, kā to mēdz teikt pārteikšanās gadījumos. Aprādīdams, cik mums te ir klājies labi, viņš teica, ka mēs te esot vairāk par gadu visi laimīgi „kopojušies” un tagad ar skumjām sirdīm jāšķīroties no šīs vietas... Cilvēku fantazija ir neapvaldāma, un priekšnieka mazā pārteikšanās mūsu šķiršanās brīdī padarīja krietni vien komisku. Smieklī pielīp. Un, kad viens sāk smietits, smējās klusītēm arī citi. Varu derēt, ka runātājs pats šo pārteikšanos nemanīja un palika neziņā, kas par iemeslu bija smieklīem!

Kā visās nometnēs, UNRRA arī šeit gaužam raudzījās, lai iespējami lielāks skaits bēgļu tiktu nodarbināts. Nu, ja tā, jāstrādā vien ir. Ja man par sevi jāsaka, vai es biju nodarbināts, vai ne, tiešām nezinu. Kaut ko tādu, ko varētu saukt par darbu, nestrādāju. Nemācījos ne kurpnieka, ne galdnieka amatu, bet laikam jau skaitījos strādātājos, jo baudīju visus UNRRA labumus bez ierobežojumiem. Varbūt par darbu tika uzskatīts tas, ka skaitījos Latviešu Nacionālā Komitejā. Lai nu kā ar mani — domāju, ka līdzīgā veidā „nodarbināto” bija labs pulciņš.

Pēc toreizējās informācijas no Libekā dzīvojošiem latviešiem tikai 350 nestrādājot, pie kam no šī skaita tikai 110 vīriešu.

Libekā stāstīja kādu sarunu UNRRA darba uzrauga un latviešu DP starpā. UNRRA vīrs vaicājis, vai šis mācoties angļu valodu. Izjautātais atbildējis, ka ne.

„Kālab jūs nemācāties? Tā jums labi varēs noderēt.”

Atbilde bijusi: „Pēc manām domām man angļu valoda nekad nebūs vajadzīga. Ja jūs nākamā kaņā ar krieviem uzvarēsit, es braukšu mājās un runāšu latviski. Ja jūs kaņu zaudēsit, man vajadzēs krievu valodu, un to es jau protu!”

Šis gudrais vīrs bija piemirsis vienu apstākli: kas notiks, ja kaņa nebūs.

Bet bija arī tiešām centīgi strādātāji. Apavu darbnīcā, kas aplāpīja visu Libekas DP zābakus, strādāja ap 200 kurpnieku. UNRRA darbos bija 354 atalgoti un 399 neatalgoti darbinieki. Skolotāji un meistari darbnīcās un skolās bija ieskaitīti UNRRA algā, bet viņu mācekļi, kas sastādīja 399, bija audzēkņi un tālab neatalgotie, bet saņēma strādātāju papilddevas. Un kādus amatus tikai toreiz nemācījās! Bija mūrnieki, galdnieki, šoferi, šu-

vējas, visi ar mācekļiem. Tā kā UNRRA darbinieki bija arī mākslas mīļotāji, tad viņi uzturēja pat dīpīšu orķestri diriģenta V. Taubes vadībā. Un kad visus šos darboņus saskaitīja, tad iznāca, ka Libekā turpat visi simt procenti ir nodarbināto.

Bet tā kā cilvēki ar darbu vien nevar dzīvot, tad pa kluso tika gādāti arī atspirdzinājumi. Kādu dienu pagadījās kaut kādu iemeslu dēļ apmeklēt vienu nometni. No barakas izsteidzās mans Rūjienas skolas biedrs. Lai ieejot pie viņa uz mazu britiņu. Kā lai atsaka vecam draugam?

Uz galda bija pudele ar iedzeltenu šķidrumu, maize un silķīte piekodām. Draugs skubināja iedzert. Es vispār neesmu stipru dzērienu cienītājs, un šķidrumš pudelē izskatījās pavisam apšaubāms. Draugs teica, ka neesot jau nekāda pirmās šķiras manta, bet dzert varot droši. Akls nepalikšot. Tad arī vienu glāzīti izdzēru.

Bet, vai manu dienīņu, tas jau garšoja pēc benzīna! Noskaidrojās, ka Ķīles tuvumā uzņēmīgi cilvēki atraduši vāciešu noliktavas ar degvielām, kuņās spirts sajaukts ar benzīnu. Ar dažādiem paņēmieniem benzīna kaitīgumu veselībai varot nodalīt, bet garša paliekot. Un ne jau tikai garša vien! No vienas vien glāzītes bija jāatraugājas vairākas dienas. Šim šķidrumam bija pat savs populārs nosaukums „Auto liķieris”. Kas zina, ja šo „liķieri” lietotu vairāk un biežāk, varbūt ar laiku tas iegaršotos itin labi, sevišķi, ja kāds cits dzēriens ar labāku garšu nebūtu aizsniedzams.

Pēc šī mazā epizoda par Libeku var rasties pavisam aplams spriedums. Patiesībā bez lielās darba mīlestības libekiešiem piemita arī dziņa pēc kultūras pašdarbības. Un ne tikai pašiem vien. Libekas Sarkanais Krusts, dāvinot smago transporta auto Mērbekas teātrim, īstenībā „nosēdināja” teātri uz riteniem. Kājās nostāties viņi bija spējuši paši. Libekiešiem bija, piemēram, tik populārs pasākums kā Zuikas vīru koris. Un libekiešiem netrūka arī sava teātra.

Kā visur, arī šeit teātra entuziastiem nācās krietni piepūlēties un svīst, kamēr tika pie kaut cik piemērotām telpām un skatuves. Saulceres nometnes sētā bija kāda ne visai piemīlīga telpa. To izmantoja iebraucēju pārnakšņošanai un nometnes iedzīvotāju dejas vakariem. Skatuvnieki to dabūja savā ziņā. Telpas nācās uzspodrināt un iekārtot piemērotu skatuvi un apgaismošanu. Saulcerieši inženiera V. Cīruļa vadībā paveica telpas pār-

veidošanu teicami. Skatuves izbūves darbus vadīja Rūtenbergs, bet par apgaismošanas ierīcēm rūpējās T. Bērziņš. Telpas pār-
būves darbus paveica bez kādiem līdzekļiem, tikai pašu spēkiem,
un ar labu gribu un neatlaidību. 1946. gada 17. maijā Libekas
teātris jau deva savu 50. izrādi.

Teātra vadību uzņēmās kritiķis Jānis Rudzītis. Pirmo režiju
vadīja Jelgavas teātra aktieris Ž. Dulpiņš, bet tālākos — Lie-
pājas teātra aktieris P. Elsiņš. Par skatuves dekorācijām gādāja
Atis Grunde un E. Miķelsons, bet mūzikālā vadība bija kompo-
nista Anatolija Bērzkalna rokās. Libekas teātris nevarēja lepo-
ties ar tādām skatuves slavenībām kā Mērbekas un Eslingenas
teātris. Tomēr aktieņu starpā bija viens otrs ar skatuves pie-
redzi. Libekas latviešu teātrī darbojās Lūcija Kalniņa no Tau-
tas teātra, Gustavs Grauds no Jelgavas teātra, Arnolds Feldma-
nis no Liepājas teātra, Irma Vārpa, kā arī dziedoņi V. Pone un
A. Glinskis. Režisoriem palaimējās atrast arī vienu otru tīri
labu talantu starp nometnes iemītniekiem. Vērtējot Libekas lat-
viešu teātra darbību, ar prieku jākonsatē, ka ar gribu un cen-
tību tas uzrādīja arī krietnus mākslinieciskus sasniegumus.

Īpaši pieminama Latviešu slimnīca Libekā. Tur labu speciā-
listu vadībā ārstējās latvieši kā no Libekas, tā apkārtnes. Bet
lielākais slimnīcas veikums bija palīdzības sniegšana mūsu ievai-
notajiem kaņavīriem, kas atradās agrākās vācu armijas slimnī-
cās. Mācītājs Abakuks un viņa centīgās palīdzes Brica, Kandis
un Veisa kundzes sameklēja ievainoto latviešu kaņavīru atra-
šanās vietas un izdabūja angļu okupācijas varas atļauju tos no-
gādāt latviešu slimnīcā Libekā, kur ievainotie, gādīgu roku
kopti, drīz atguva veselību.

Kad Eslingenas kolonijai sākās tās ziedu laiki, Libeka pama-
zām zaudēja savu sākotnējo nozīmi. Pirmā savu darbošanos
pārtrauca Latvijas Nacionālā Komiteja sakarā ar trimdas cen-
trālās organizācijas nodibināšanos. Tās vadītājs prof. F. Gulbis
pārcēlās uz dzīvi Detmoldā un, nodibinoties Baltijas Univer-
sitātei, uz Pinebergu. Arī prof. Vētra atstāja Sarkano Krustu,
lai kļūtu par mācībspēku Baltijas universitātē. Dr. Lībietis
pārcēlās uz Zviedriju. Vēlāk uz turieni aizbrauca arī teātra vā-
dītājs Jānis Rudzītis. Pulkvedis A. Plensners kādu laiku atrada
mājvietu Pinebergā jeb „Piņķu muižā”, kā latviešu gudrās gal-
vas to bija pārdēvējušas, lai vēlāk pievienotos jau agrāk uz
Zviedriju izbraukušajiem libekiešiem.

Pēc atbildīgo darbinieku pārceļšanās uz citām nometnēm un izceļošanas, tāpat ar trimdnieku izvietošanu dažādās nometnēs ārpus Libekas, tā zaudēja savu sākotnējo nozīmi. Un tomēr ar visu samērā agro „norietu” Libeka latviešu trimdas sākumā Vācijā bija zināmā mērā „latviešu galvaspilsēta” angļu zonā.

JĀZEPA VĪTOLA ATVADIŠANĀS

Deviņpadsmitā gadu simteņa pēdējais ceturksnis latviešu tautai devis daudzus izcilus kultūras darbiniekus. Pāri visiem tomēr paceļas īpatnēja trijotne: Krišjānis Barons, Jānis Rainis un Jāzepe Vītols.

Neviens šajā gadsimtā, kas laikam vēsturē ieies kā lieluma nonivelēšanas gadsimts, nav spējis sasniegt viņu talanta un paveiktā darba vienreizīgumu.

Šo vīru veidošanās un izaugsme ir risinājusies dažādos apstākļos, ar dažādu pieeju kultūras un sociālām parādībām, bet vienā lietā viņi visi trīs ir sastapušies — tā ir dzeja. Krišjānis Barons vāca un sistematizēja tautasdziesmas, atveŗot latviešiem pašiem un citām tautām latviešu tautas dvēseles bagātību, Jānis Rainis smēla no šīm atsegtajām bagātībām ierosmi savām dzejām, bet Jāzepe Vītols deva tām skaņu.

Nodibinoties neatkarīgajai Latvijai, Jāzepe Vītols atradās jauna uzdevuma priekšā: viņam bija jānodibina Latvijas valsts konservatorija jaunās latviešu mūziķu saimes ieviešanai mūzikas pasaulē. Un viņš to veica ar lielu svarīgā uzdevuma apziņu un cieņu, kas iedvesa respektu kā darba biedros, tā audzēkņos.

Tad nāca posts un izmisums pār tēvzemi. Nekam latviskam vairs nebija vietas ienācēju niknumā. Arī Jāzepam Vītolam ne. Viņš bija čakli piedalījies jaunās Latvijas kultūras celšanā. Un, kaut būtu jāizbauda smagākie trimdas pārbaudījumi, viņš nespēja palikt Latvijā, lai raudzītos, kā sveša vara noposta to, kas ar tik lielu mīlestību un rūpību bija celts neatkarības gados. Kad latviešu tūkstoši atstāja dzimto pavardu, lai dotos nezināmā svešumā, profesors Jāzepe Vītols ar ģimeni bija viņu vidū.

Pagaidu mājvietu svešumā viņš atrada Detmoldā un Libekā. Te bēgļu vidū bija viņa cienītāji un arī bijušie audzēkņi.

Aizgāja vairāki skarbi trimdnieka gadi. Profesors bija klāt

ar padomu un labiem vēlējumiem, kur vien svešumā skanēja latviešu dziesma. Arī savā trimdinieka mītnē viņš turpināja komponēt jaunas dziesmas kopiem.

1948. gada aprīļa beigās profesoru Vītolu ievietoja latviešu slimnīcā, jo viņš jutās drusku saguris. 24. aprīļa priekšpusdienā viņu slimnīcā apmeklēja Kultūras nedēļas rīcības komitejas uzdevumā J. Kalniņš, J. Rudzītis, Ks. Bidiņa, R. Zuika un E. Maršaus, lai kopā ar profesoru pārrunātu svētku programmu, lūdzot viņu uzņemties Kultūras nedēļas goda priekšsēža pienākumus, kam profesors arī pievienojās. Atvadoties viņš nodeva diriģentam Zuikam savu jaunāko kompozīciju „Kalējs” ar ierakstu un veltījumu vīru korim. Ap pulksten vieniem profesors sūdzējās savai dzīves biedrei par sagurumu un spiedienu pakrūtē. Slimnīcas iekšējās nodaļas vadītājs Dr. K. Pakalns konstatēja sirds vājumu. Lai gan nekavējoties sniedza medicīnisko palīdzību, stāvoklis pasliktinājās un dažas minūtes pirms četriem 24. aprīlī, kad daba raisīja pumpurus jaunam pavasarim, profesora Jāzepa Vītola sirds stājās pukstēt.

Skumjā vēsts ātri izplatījās Libekā dzīvojošo latviešu vidū. No Ģertrudes baznīcas profesora mirstīgās atliekas pārveda uz Forverka kapu kapliču, kur no aizgājēja atvadījās īsā piemiņas brīdī Libekas mākslinieki un R. Zuikas vīru koris ar dažām dziesmām.

Visā Šlezvīgas-Holšteinas apgabalā un Hamburgā latviešu noietnēs izsludināja sēru nedēļu, bet apbedīšanas dienā, 4. maijā, mācību vietā skolās notika sēru akti, kuŗos pieminēja aizgājēju.

Profesora Jāzepa Vītola sirds bija apstājusies. Fiziski viņš bija šķīries no tautas, kuŗai bija tik dedzīgi kalpojis. Bet viņš neaizgāja, tikai atvadījās, lai katros latviešu dziesmu svētkos tiktos ar tiem, kas tic tautas un kultūras nezūdamībai, kas iemiesota formās, vārdos un dziesmās.

Ar sevišķām siltuma izjūtām mēs jo bieži atcerēsimies profesoru J. Vītolu kā latviešu oriģinālmūzikas pamatlicēju. To, ko atmodas laikmeta dzejnieki izteica vārdos, viņš ielika mūzikā, vairojot ticību brīvībai un tautas nākotnei. Latviskās mūzikas ideju un mērķus viņš ietvēris vārdos: „Kur tie laiki, kopš lūkojamies pēc savas vietas vispasauls daudz balsīgā orķestrī. Uz to esam izkaŗojuši savas tiesības. Dziedam savas dziesmas, skandinām savas kokles, un tais san, viļņo līdzī stīgas, kas mūsu

skaņas, ja arī ne tieši neatšķir no citu kultūrtautu skaņām, tad tomēr liek uzklauties. Tā ir mūsu senču dziesma, kas noguldīta dziļi mūsu zemapziņā. Klusītiņām tā skan līdz, te stiprāk, te mazāk jaušama, bet tā ir un būs, kamēr vien visu īpatnību naidniece civilizācija nebūs galīgi noretušējusi tās robežas, kas šodien vēl šķir tautas no tautām, ciltis no ciltīm. Un arī tad vēl folkloras krātuve liecinās par latviešu tautas bagātībām, par tās gara mantām. Bet tas aiz kalniem. Vēl mūsu senču dziesmas nav noraktas archīvos, vēl pati tauta tās dzied. Un ar sirdsprieku novērojam, ka cittautieši, tās dzirdēdami, neslēpj savu pārsteigumu par šīs mūsu tautas rotas pievilcību, nevīstošo daiļumu.”

Jāzeps Vītols atvadījās no latviešu tautas 1948. gada pavasarī. Bet cik reizes pēc tam neesam tikušies ar viņu gan Amerikas Savienotajās Valstīs, gan Anglijā un Vācijā. Arī tālajā Austrālijā. Visur, kur latvieši brīvi var kalpot dziesmu priekam. Un, kamēr vien skanēs latviešu dziesmas, tām līdzī skanēs mūsu lielais skaņradis Jāzeps Vītols.

VIRCBURGAS LATVIEŠI

Kad vircburgiešus savā laikā novietoja 17 hektaru lielā, gan drīz pilnīgi sagrautā kazarmu teritorijā, pirmais iespaids nospieda. Viņus neviens neapskauda, bet drīzāk nožēloja. Tā bija tomēr savā ziņā priekšrocība, jo ļāva viņiem, drupas pārbūvējot, pielāgot, uzpost un iekārtot visu pēc pašu ieskatiem.

Dzīvokļus iekārtojot, katrs rīkojās vairāk uz savu roku, bet tik prāvai nometnei vajadzēja arī sabiedrisku celtni. Ar kopējiem spēkiem zirgu stallis kļuva par ērtu teātra zāli, bet bijušais instruktoru klubs, papildināts ar kādu piebūvi, par luterāņu, katoļu un pareizticīgo baznīcu. Pretgaisa aizsardzības ūdens rezervuāru pārvērta jauniešu peldbaseinā, ar kādu diezin vai varēja lepoties vēl kāda cita latviešu trimdnieku nometne.

Kur brīvs kāds zemes gabaliņš un tuvumā latviešu zemnieks, sākas rušināšanās un zemes iekopšana. Un tā vircburgiešiem radās sava dārzniecība ar iekoptām lecektīm, kas ievērojami papildināja bērnu virtuvi ar vitamīniem. Saprotams, netrūka arī „privātdārzniecību”. Šur tur kladzināja vistas, un ne vie-

nam vien vircburgietim radās ideja, ka nobarots sivēniņš var jūtami uzlabot oficiālo UNRRA devu.

Par izdevīgu uztura papildinājumu izveidojās arī zvejniecība. Ne vienu reizi vien, nākot mājās ar lomu, zvejniekus bija pamānījušas vērigās nometnes administrātoru acis. Daudz neprātodami, viņi zvejniekus aplika ar speciālu nodokli: zvejniekiem bija jānodod puskilograms zivju ik mēnesi bērnu virtuvei.

Iebraucēji Vircburgas nometnē ievēroja, ka dažās pažobelēs uz dzīvi iekārtojušies nometņotāji tādās telpās, ko no ārpusē šķīra labākā gadījumā tikai trīs sienas un pret gaisa untumiem provizorisks jumts. Apvaicājoties noskaidrojās, ka tie ir „zaļumnieki”, kas, lai izvairītos no vasaras karstuma pieblīvētajās dzīvojamās telpās, uzcēluši sev šāda veida „vasaras mītnes”.

Vircburgieši labprāt redzēja pie sevis viesos māksliniekus no citām nometnēm. Bet arī viņiem pašiem bija savs teātris un koris. Varbūt oldenburgiešu ietekmē, viņi O. Žūbiša vadībā sagatavoja pat operas „Traviata” uzvedumu, kuŗā dziedāja pašu koris, spēlēja vāciešu filharmonijas orķestris un solo partijas dziedāja latviešu un lietuviešu operas spēki skaidrā latviešu valodā.

Vircburgā bēgļi bija izvietoti trīs vietās pilsētā, tālab arī nometne dabūja trīs nosaukumus: Ziemeļu, Centrālā un Vidus nometne. Lielākā ar apmēram 3000 latviešu bēgļiem bija Centrālā nometne, kuŗā arī risinājās Vircburgas latviešu galvenās aktivitātes.

Centrālo nometni ar iecietību un taktu vadīja Haralds Klarks, kas trimdas pēdējā posmā Vācijā veica arī Latviešu Centrālās Komitejas priekšsēža uzdevumus. Viņam paveicās nodibināt teicamas attiecības ar UNRRA un amerikāņu militārām bēgļu pārraudzības iestādēm, kam tanīs apstākļos bija liela nozīme. Krietni palīgi Klarkam Centrālās nometnes vadīšanā bija kultūras un skolu lietu vadītājs P. Austrīņš un pārtikas sadales priekšnieks V. Ķīsis.

Centrālā nometne 1945. gada 10. augustā noorganizēja ģimnaziju Jūlija Ložas vadībā. Pirmajā gadā ģimnazijā mācījās 50 skolēnu. Pēc gada ģimnazijas darbu sadalīja divās daļās: humanitārā un reālā ar 177 skolēniem. Par skolotājiem strādāja labi sagatavoti speciālisti, bet par garīgo aprūpi gādāja mācītājs Didriķis Grauds.

Ārpus skolām darbojās kursi dažādās tehnikas nozarēs. 1946. gada augustā Centrālā nometne atklāja Tautas augstskolas vasaras kursu medicīnā. Par kursu priekšmetu lektoriem minēti: prof. A. Buduls, prof. E. Dārziņš, prof. P. Vegers, prof. J. Siliņš un doc. V. Milenbachs. Kursos pieteikušies dalībnieki arī no citām nometnēm.

Lai rastu palīgus nometnei sabiedrisko, sociālo un kultūras lietu kārtošanā, nodibināja Centrālās nometnes dāmu komiteju, par priekšnieci izraudzīja L. Druvu, priekšnieces vietnieci — E. Valdmani, sekretāri — J. Petrēvicu, kasieri — E. Kārkliņu un mantzini — E. Šmiti. Pie dāmu komitejas nodibinājās vairākas sekcijas.

Diez vai Vircburga nav vienīgā no lielajām latviešu nometnēm, kur dāmām ar dāmu komiteju tika dota iespēja piedalīties nometnes dzīves kārtošanā.

Grūti pateikt, vai tā dāmu komitejas ietekme, vai nometnē vispār valdīja nopietnības gars, bet pret nerātņībām un pārmērībām nometnes vadība bija stingra. Tā nometnes klubā pēc dažu domām pārāk daudz patērēts alus un pa starpu vēl neatļautie stiprākie dzērieni. Arī trumpas sistas, ne dūri, ne galdu nežēlojot. Lai šīs parādības novērstu, nometnes komiteja izstrādājusi jaunus noteikumus, lai kluba darbību ievirzītu citās slīdēs un turpmāk lai tur valdītu patiesa kultūra ar vērtīgiem priekšnesumiem: domu izmaiņu, literātūru un mūziku.

Izmetot Bakchus cienītājus no kluba, uzvarētāji piebilst, ka nu "in vino veritas" cienītājiem viņu patiesības avots būšot jāmeklē citur, kaut vai tuvējā vīna kalnā.

Bet tie nav vienīgie notikumi, ko atklājuši tikumīgie vircburģieši. Vircburgas „Latviešu Vēstīs” kāda dāma, varbūt pat no dāmu komitejas, sūdzas par jaunatnes izlaidību dejojot nometnes sarīkojumos. Raksta autorei nav iebildumu, ka jaunatne dejos, bet kā dejo! Modernās dejas dejojot, sevišķi visjaunākās, katrs parādot savu stilu, kas reizēm esot gluži pretīgs, pašiem dejojotājiem to, varbūt, nemaz nezinot. Tā jaunatne kroplojot sevi un deju, kas radīta daiļuma izteikšanai. Raksta autore ieteic atmest modernās dejas un dejojot vairāk tautas dejas. Paldoms jau labu labais, bet cik tam bijis sekotāju?

Par morāli rūpējies arī UNRRA darba virsnieks Benjāmiņš B. Adams. Savu ētikas kodeku viņš ietvēris četros punktos un

paziņojis visiem nometnes iedzīvotājiem. Pirmajā punktā teikts, ka darbs dara godu darba darītājam, otrā — nostrastē sliņķus un darba kavētājus, bet trešais punkts paskaidro, kas uzskatāms par sodāmu noziegumu. Piemērs: ja kāds paņem dažas darba devēja lietas bez viņa atļaujas. Ceturtajā punktā teikts, ka godīga strādnieka pienākums ziņot pārraudzības iestādēm par iepriekšējos punktus, sevišķi trešajā punktā minētiem pārkāpumiem, ieteicot tomēr pirms sūdzēšanās mēģināt darba biedrus morāliski labot.

Nometnes iedzīvotāji vēl papildinājuši sodāmo nodarījumu skaitu. Daži nometnes dalībnieki ar pūlēm drupās iekārtojuši mazus lauciņus, kur audzēt saknes un puķes, bet esot nometnē tādi cilvēki, kas šos dārziņus naktīs nopostot. Neapšaubāmi — ļauna un nosodāma rīcība.

Lai savaldītu izlaidīgos un ļaunu darbu darītājus, Vircburgā darbojusies nometnes tiesa. Man nav gadījies sastapt ne tiesātājus ne notiesātos, tādēļ grūti teikt, vai tiesāts pēc speciāliem nometnes likumiem vai citām normām. Bet, ka tiesas sēdes notikušas un bijuši arī notiesātie, redzams no nometnes komitejas rikojuma pārvalžu priekšniekiem, „lai pārbaudītu to personu paturēšanu nometnes pastāvīgā darbā, kuŗas nometnes tiesa sodījusi par huligānismu vai krimināla rakstura pārkāpumiem.”

Nometnē enerģiski darbojusies arī UNRRA labklājības virsniece H. Bogdanska jaunkundze. 1946. gada 1. aprīļa apkārt-rakstā viņa paziņojusi, ka atklāta pasta satiksme Vācijas un ārzemju starpā. Sakarā ar to UNRRA izdevusi īpašu rikojumu vēstuļu un saiņu sūtīšanai uz ASV.

Noteikumi ir bargāki pat par tiem, kādi bijuši cietumniekiem, sazinoties ar ārpasauli. Tie ir interesanti vēl tagad pēc daudz gadiem, jo tajos redzam, kā UNRRA ir raudzījusies uz politiskiem bēgļiem bēgļu nometnēs.

1. Kas šodien pirmo reizi stājass sakaros ar radiem vai pazīstamiem ASV, var saņemt no viņiem sūtījumus tikai tādā gadījumā, ja nosūtītājs mūsu birojā izpilda kartīti ar 25 jautājumiem un nosūtījumu izdara caur mūsu biroju.

2. Pārējās vēstules vai kartītes var nosūtīt ar vācu pastu un vācu markām. Šīs vēstules un kartītes netiks reģistrētas; tās nedrīkst būt ilustrētas un svars nedrīkst pārsniegt 20 gr. Vēs-

tuju aploksnes nedrīkst būt ar oderēm, bet tām jābūt ar sīki izpildītu nosūtītāja adresi.

3. Vēstulēm drīkst būt tikai personīgs vai mājsaimnieciska rakstura saturs. Komerceveida vēstules noliegtas.

4. Kamēr ienākušās vēstules drīkst būt katrā valodā, izsūtītajām jābūt rakstītām vienā no zemāk minētajām valodām: angļiski, franciski, krieviski vai vāciski.

Katra veida vēstules cenzē Group A Civil Censorship, Division, 76 Lindenstrasse, Munchen.

Piesardzība ir laba lieta. To itin labi zināja arī UNRRA. Kālab tad ļaut dīpišiem rakstīt, kas katram ienāk prātā uz Amerikas Savienotajām Valstīm? Labāk jau ievest kārtīgu cenzūru visādu nejaušību un pārpratumu novēršanai.

1946. gada maijā Vircburgas nometnē, izpildot UNRRA rīkojumu, bija jābalso, vai vēlas atgriezties uz izcelšanās zemi. Nometnes direktors W. F. de Honts sasauktajā sapulcē paskaidroja, ka nobalsošana esot slepena. Katram jāatbildot uz trim jautājumiem:

1. Pavalstniecība,
2. Vai vēlas atgriezties dzimtenē?
3. Ja ne, tad kāpēc?

Balsošanas zīmites neesot jāparaksta, kas to nevēlētos darīt. Arī nometnes komitejas priekšsēdis H. Klarks norādīja, ka no balsošanas neesot jābaidās, bet tā došot iespēju nometnes iedzīvotājiem izteikt savus uzskatus.

Vircburgā, kā visās nometnēs, dzīve ritēja kaujoties ar ikdienas rūpēm, mazām nesaskaņām un nākotnes zīlēšanu. Lai šai dienu vienmuļībā radītu dažas pārmaiņas, nometnes kultūras daļa organizēja dažāda rakstura sarīkojumus. Viesojās Eslingenas teātris, Osvalda Lēmaņa balets un dziedoņi no citām nometnēm. Rosīgi darbojās arī pašmāju spēki. Rakstnieku vidū sevišķi rosīgs bija Ģirts Salnais. Viņš aktīvi piedalījās nometnes pārvaldē, rakstnieku vakaros un rakstīja nometnes skatuvei piemērotas lugas. Savā lugā „Meitene ar raksturu” viņš piedalījās arī tēlotājos. Lugas skatītāji atceras Ģirtu Salno kā veiklu un pašapzinīgu aktieri.

Iebraucējam Vircburgas drupās nebija viegli orientēties. No izslavētajiem vīna kalniem atklājās plašs skats uz gadu simteņiem veco universitātes pilsētu. Senais Barbarosas cietoksnis un izpostīto katedrāļu pussagruvušās torņu smailes skatītāju

aizveda vēsturē, kas sniedzas aiz daudziem gadu simteņiem. Tā ir pagātne ar senās slavas mirdzumu. Bet arī tagadne dzīvo, dzīvo pat drupās. Tie gan nav Barbarosas pēcteči, bet latviešu trimdinieki no tālās ziemeļu zemes Latvijas, kur vīnogu ķekaru vietā rudeņos vāca dzeltenīgās apīņu skaras, lai putojošam miestīnam piešķirtu vajadzīgo rūgtumu.

Kādas pussagruvušas ēkas pagrabs, kas pa daļai atgādina mūka celli, pa daļai alus pagrabu ar velvētiem griestiem un galdū vienā šīs īpatnās telpas galā, pārvērsts par sanāksmju vietu. Galds apklāts ar ķiršu brūnu segu. Soli smagi — kā jau sendieņu meistarū darināti. Prāvs Latvijas karogs šai telpai piešķir svinīgumu. Šai telpā vircburģiešus, sevišķi jaunāko paaudzi, ir uzrunājuši daudzi cienjami zinātnes, mākslas un sabiedrisko darbinieku pārstāvji.

Biežs un iecienīts viesis šais jaunatnes pārrunu vakaros bija „Brīvās Zemes” redaktors Jūlijs Druva, kam bija plašas zināšanas un personīga pieredze gan par svarīgākiem notikumiem Latvijas neatkarības iznīcināšanas posmā, gan Latvijas neatkarības laikā.

Divaini — drupas parasti atgādina postu un nelaimi. Bet drupās arī dzimst jaunas cerības, kas ļauj pacelties kādā citā pasaulē. Vircburģiešiem šī „cita pasaule” ir bieži rīkotie studentu dejas vakari kādreizējā manēžā. Studentiem, bez izklaidēšanās, šie vakari ir arī neliels ienākumu avots, kas palīdz segt vienam otram studiju izdevumus vietējās universitātēs. Studentiem ir arī savas atsevišķas telpas, kur ik trešdienas vakaru pulcēties dažādu jautājumu pārrunām. Ne reti tur iegriežas arī kāds no Vircburgas nometnē dzīvojošiem septiņiem Latvijas augstāko mācības iestāžu profesoriem.

Kādas mājas pašos bēniņos sev mājas vietu atradusi Latviešu Studentu Centrālā Savienība. Tās priekšsēdis ir cand. phil. Edgars Andersons. Darbīgais priekšsēdis ar saviem palīgiem prezidijā rūpējas nevien par palīdzību latviešu studentiem Vācijā, bet viņu sakari sniedzas pāri jūrām, svešu zemju studentu organizācijas un valdības ieskaitot. Tas ir liels darbs, kas risinās šau šaurajā telpā ar spēcīgu ietekmi, jo ap šo organizāciju apvienojušās baltiešu studentu grupas visā pasaulē.

Vircburgas Centrālā nometne ir pieminēšanas vērtā arī tālab, ka šai nometnē pēc mūsu kaņavīru atbrīvošanas no gūstekņu nometnes Beļģijā nodibinājās pirmā Daugavas Vanagu nodaļa

amerikāņu zonā. Jo drīz pēc tam Daugavas Vanagu nodaļas nodibinājās arī citās nometnēs kā amerikāņu, tā angļu zonā. Ar labo disciplīnu un patriotisko ideoloģiju Daugavas Vanagu organizācija ieņema jo redzamu vietu trimdas centrālās organizācijās Vācijā. Arī izceļošanas zemēs Daugavas Vanagi darbojas aktīvi, ar saviem 9.000 biedriem kļūstot par iespaidīgāko latviešu centrālo organizāciju balstu un Latvijas brīvības ideju sargātāju.

Jā, šai drupu pilsētā gan veco ēku pagrabos, gan namu bēniņos mājoja cilvēki, kas ticēja paši sev un cilvēces labākai nākotnei. Varbūt tā nāks lēni, bet tā nāks!

Teodors Zeltiņš bija izpētījis, ka profesoram Jānim Siliņam, kas vadīja Tautas universitāti Vircburgā, vislabāk garšojot rozīnes dzeltenmaizē. Ne dzeltenmaize ar rozīnēm, bet rozīnes dzeltenmaizē! Savādi — domāju, lasot šis Zeltiņa rindas par Vircburgu, kas rakstītas pirms daudziem gadiem. Ja jau rozīnes jālasa ārā no dzeltenmaizes, vai nav vienkāršāk rozīnes ēst bez cepšanas? Bet katram jau savas izdarības! Īstenībā stāstu par prof. J. Siliņa kāri pēc rozīnēm ievada kāda noklausīta saruna divu vircburgiešu starpā: „Divpadsmit olu par angļu valodu? Nē, mīļā, to es nevaru atļauties. Tad jau labāk ēdu olas un runāju latviski”.

Pēc šīs noklausītās sarunas Zeltiņš apvaicājies prof. Siliņam: vai tagad Tautas augstskolā par kursiem maksājot ar olām? Atbilde bijusi, ka tikai naudā un bez tam ne daudz.

Lai nu kā ar jauno naudu, kas tik radikāli pārmainīja dīpīšu ierasto nometņu dzīvi un maiņas tirdzniecību ar olām, angļu valodu, rozīnēm, dejas vakariem un citām izdarībām, latvieši Vircburgas nometnē nav bijuši drupu nomākti vaimanātāji, bet aktīvi ticētāji nākotnei. Droši vien izceļošanas zemēs agrākie vircburgieši būs atraduši un izcīnījuši katrs individuāli sev cienījamu vietu.

KLUSĀ SILLENBUCHA

Lai uz kartes atrastu Sillenbuchu, kur pēc Otra pasaules kara atrada patvērumu grupa mūsu tautiešu, vispirms jārauga atrast Štutgarti. Šīs kara smagi cietušās pilsētas pievārtē, kokiem ap-

augušos pakalnos ir noslēpies šis cilvēku un Dieva sargātais zemes stūrītis. Īstenībā Sillenbucha ir Štutgartes priekšpilsēta, līdzīgi Meža parkam Rīgā. Tikai pusstundas brauciena attālumā no Sillenbuchas ir Sidraba mežs (Silberwald), iemīļota pastaigāšanās vieta.

1945. gada rudenī no Štutgartes drupām uz šo kluso stūrīti pārcēlās grupa latviešu, iekārtojās 50 vienģimeņu mājiņās. Ar laiku latviešu skaits pieauga līdz 600 dvēselēm. Savrupmājiņas bija naci partijas biedriem rekvizīti īpašumi. Telpās atradās nepieciešamā dzīvokļa iekārta ar virtuves piederumiem, ko UNRRA nodeva bēgļu lietošanā. Pie savrupmājām auga krāšņuma un augļu koki. Tiem, kas ieradās no Štutgartes drupām, te bija īsta atpūtas vieta.

1947. gadā nometni pārzināja inženieris mežkopis Jānis Miezītis. Viņš bija labs un gādīgs saimnieks. Viņa vadībā Sillenbucha kļuva par strādātāju nometni, jo 91% no visiem darba spējīgiem bija nodarbināti. Lielākā daļa bija nodarbināti, sagatavojot malku, un citi iesaistīti nometnes darbos.

Sillenbuchiešiem nebija ne sava teātra, ne citu mākslas nozaļu. Viņi pamatos bija praktiski ļaudis un interesējās par praktiskiem jautājumiem. Tā V. Stanges vadībā darbojās mākslas aušanas darbnīca ar vairākām audējām. Tādus audumus kā šeit diez vai varēja atrast citās nometnēs. Tas pats sakāms par podniecības darbnīcu E. Groskaufmaņa vadībā. Nometne pati savām vajadzībām bija ierīkojusi šūšanas darbnīcu, kurā nodarbināja sešas šuvējas. Par vīriešu uzvalkiem rūpējās divi drēbnieki, bet apavu darbnīcā trīs kurpnieki laboja tālus ceļus nostaigājušo trimdinieku apavus. Darbojās arī kooperatīvs, kas apgrozīja 1000 markas dienā.

No izglītības iestādēm pieminama ģimnazija ar 40 skolēniem, ko vadīja direktiše A. Avotiņa, un pamatskola, kurā mācījās 78 skolēni E. Purgailis vadībā. Darbojās arī medicīniskais personāls, kas iekārtoja slimnīcu ar desmit gultām.

Nometnes iedzīvotāji komplektējās no visdažādākām šķirām. Prominentākais bija profesors Pauls Sakss ar kundzi — dziedātāju Irmu Kalniņu-Saksi. Minama vēl pianiste Daina Fogelmane, vijolnieks Ziverss, dziedātāji Jūlijs Borgs, J. Liedags un Raudzēns.

Simpatiskais un vienmēr galantais profesors Sakss savu 70. dzimšanas dienu sagaidīja Sillenbuchā un cerēja to pavadīt tikai

tuvinieku vidū. Cerības, ka šī viņa apaļo gadu diena paliks nepamanīta, nepiepildījās. No Eslingenas gaviļnieku sveikt ieradās vesela delegācija ar profesoru Annusu priekšgalā, nesot jubilāram sveicienus no preses draugiem, Eslingenas kolonijas vadības un daudziem cienītājiem.

Laikam jau tai laikā profesors Sakss ar kundzi gatavojās izceļot uz Amerikas Savienotajām Valstīm, jo ziņkārīgie eslingenieši redzējuši uz klavierēm notis, bet uz rakstāmgalda angļu valodas mācības grāmatu.

Aizvadītie mūža gadi nebija profesoru manāmi ietekmējuši. Kā vienmēr stalts un iznesīgs, klausītāju sumināts viņš līdz pat izceļošanai piedalījās koncertos. Viņa izraudzītā dzīves vieta pāri lielajam ūdenim bija Ņujorka. Sasniedzis astoņdesmito mūža gadu, viņš vairs neiepriecināja ar dziesmām klausītājus, pat ne savus draugus. „Trejmeitiņas” un citi profesora labo gadu neaizmirstamie sniegumi bija palikuši aiz gadiem un jūrām, bet viņa personība izstaroja to pašu sirsniņu un dziļo inteligenci kā tad, kad viņš bija savas mākslas un populāritātes kalngalos Rīgā.

Kādreiz arī bāru bērnam gadās kļūņeris. 1947. gada 21. oktobrī tieši no lidlauka Sillenbuchā ieradās četri amerikāņu senātori armijas ģenerāļu un augstu IRO darbinieku pavadībā. Par apmeklējumu sillenbuchieši uzzināja tikai iepriekšējās dienas vakarā. Cik nu pa nakts melnumu paspēja, tika kopts, tīrits un spodrināts. No Eslingenas izsauca „papildspēku” — valodu zināšanās un diplomātijā pieredzējušo Kārli Kalniņu. Jau agrā rīta stundā gaidas un skauti pie nometnes pārvaldes ēkas svinīgi pacēla Latvijas karogu un sakārtojās sagaidīšanai goda ierindā. Aizritēja pusstunda, stunda, bet aiz ceļa likuma gaidītie viesi nebija manāmi. Lieliem vīriem neklājas pie sīkmaņiem ierasties laikā. Beidzot ceļa likumā novietotais postenis tikko paspēja nokliegt „viņi brauc”, kad jau jauniešu ierindai un sagaidītājiem straujā gaitā tuvojās ar motocikliem amerikāņu policisti un aiz viņiem greznos limuzīnos gaidītie viesi.

„Glīti zēni un skaistas meitenes”, teica Amerikas senātori, iedami gar jauniešu ierindu. Vairākiem jauniešiem senātori vaicāja, vai viņi mācoties arī angļu valodu, un saņēma pozitīvas atbildes. „Jā. Kopā ar tēti un māmiņu vēlamies braukt uz Ameriku,” jautātājam atbildēja kāda 13 gadus veca meitene. Noglāstījuši mazo sagaidītāju galviņas, amerikāņu valstsvīri kopā ar

pavadoņiem ieradās pārvaldes birojā. Mazo skautu un gaidu glāstīšana sillenbuchiešos radīja dziļu savīļņojumu, jo toreiz vēl nezināja, ka bērnu galviņu glaudīšana ir politikas neatņemama sastāvdaļa Amerikā.

Senātori ļoti interesējās par nodarbinātības tabulu, kas bija pie biroja sienas un uzskatāmi parādīja, ka 80% no metnes latviešu strādā ražīgu darbu. Senātori lūdza šo tabulas saturu pārakstīt un dot viņiem līdz. Uz senātoru jautājumu, kādus darbus latvieši prot, no metnes vadītājs abildēja, ka latviešu vidū ir dažādu arodu speciālisti. Senātors Donells neslēpa savu izbrīnu piebīlzdams: „Darbīga tauta!”

„Vai jūs zināt, kālab mēs esam ieradušies Vācijā?” jautāja senāta locekļi vairākiem latviešiem un, nenogaidīdami atbildes, paskaidroja: „Lai iepazītos ar DP tiešās sarunās un no metņu apskatēs, jo šos ļaudis līdz šim mēs nebījām redzējuši. Redzētais ir patīkams. Pēc visa, kas jums bījis jāizcieš, jūs esat vēl garā moži.”

Jaunas cerības un labākas nākotnes izredzes pauda senātora McGrassa apliecinājums: „Neviens baltietis Vācijā nepalīks, atskaitot tos, kas paši vēlēšies palīkt. Jūs visus pārvietojat jau nākamajā gadā. Mēs nepametīsim jūs liktenim un darīsim visu iespējamo, lai jums palīdzētu.”

Kad tālie viesi jau bija sakāpuši automobiļos un rokām māja ardievu sveicienus, senātors Keins teica saviem kollēgām: „Skatīties, cik šie ļaudis mīļi!”

Šiem senātoru apmeklējumiem bija liela nozīme, jo viņi ieradās senātoru C. Reverkomba vadībā iepazīties ar DP dzīvi, lai par to ziņotu komisijai, kuŗā apsprieda DP ieceļošanas likumu Amerikā. Droši vien labais iespaids, kādu astāja Sillenbuchas latvieši, būs palīdzējis Amerikas Savienoto Valstu likumdošanas iestādēs pieņemt latviešu ieceļošanai labvīlīgu likumu.

HANAVAS LATVIEŠU CENTRĀLĀ KARTOTĒKA

Lai gan UNRRA un IRO lielā mērā visas trimdinieku no metnes, tā sakot, „piegriezta pēc vienas šnītes”, tomēr vai katrā bija atrodamas savas īpatnības. Dažās bija pulcējušies aktīvi, dažās mūziķi vai dziedātāji, citās atkal dejojātāji. Tikai rakstniekiem

nebija tieksmes meklēt patvērumu zem viena jumta. Varbūt tā arī bija labāk, jo visās nometnēs bija nepieciešami darbinieki, kas spētu organizēt kultūrālos pasākumus, skolas ieskaitot.

Dažas nometnes lepojās, ka tām ir mākslinieciskās pašdarbības kopas, dažas, ka visi tās iedzīvotāji strādā, vēl citas, ka tām pašām ir savi laikraksti vai pat apgādi.

Hanava bija drusku nomaļus no lielajiem satiksmes ceļiem, bet tā bija prāva nometne, pie tam pazīstama ar lielu viesmīlību. Liekas, nevienā citā nometnē nav notikušas tik daudz trimdinieku centrālo organizāciju sēžu kā Hanavā. Hanaviešiem iznāca arī pašiem savs laikraksts „Tēvzeme” divas reizes nedēļā — trešdienās un piektdienās uzņēmīgā un darbīgā redaktora Ludviga Bērziņa vadībā. 1946. gadā laikraksta nozīme paplašinājās, jo tas apvienojās ar Bad Verishofenā iznākošo laikrakstu „Dzimtenes Balss”, ko vadīja B. Semaško.

Daudzo Hanavas nometnes labu pasākumu iedvesmotājs un organizētājs bija nometnes vadītājs Voldemārs Korsts. Viņa labās un draudzīgās attiecības ar UNRRA un amerikāņu militārām iestādēm bieži palīdzēja labvēlīgi atrisināt nometnes iedzīvotāju sasāpējušos jautājumus. Viens no lielākiem pasākumiem, ko Korsta vadībā veica Hanavas nometne, bija Latviešu Centrālās Kartotēkas noorganizēšana.

Kartotēku iekārtoja pēc profesora Edgara Dunsdorfa izstrādāta plāna. Darbu vadīja Roberts Ankēvics ar 12 pilna darba laika palīgiem. Bet grūtāko kartotēkas sastādīšanas darbu veica Augusts Gulbis, kas nenoguris, ceļodams no nometnes uz nometni, vāca adreses un izpildīja jautājumu kartītes tiem kūtītiem nometņu iedzīvotājiem, kas arī pēc atkārtotiem aicinājumiem nebija iesūtījuši ziņas par sevi un saviem ģimenes locekļiem.

Par kartotēkas nozīmīgumu latviešu trimdinieku saimei liecina jau tas vien, ka tā dienā izsniedza apmēram 150 mutvārdu un 200 rakstveida izziņas un adreses. Bez tam kartotēkas darbiniekiem vajadzēja nepārtraukti sekot kustīgo latviešu biežajai adrešu maiņai. Nereti adreses mainījās ar nometņu likvidēšanu un iemītnieku pārcelšanu uz citu dzīves vietu.

Kartotēkā atzīmēja nevien vārdu, ģimenes locekļu skaitu un adresi, bet arī agrāko profesiju Latvijā. Tas ļoti atviegloja mūsu centrālajām organizācijām kārtot komplicēto izceļošanas jautājumu.

Pēc savāktajām ziņām Vācijā 294 DP nometnēs dzīvoja apmēram 120.000 latviešu trimdinieku. No šī skaita angļu okupācijas zonā bija 43%, amerikāņu — 55% un franču — 2%.

No minētā latviešu trimdinieku skaita Latviešu Centrālā Kartotēka paspēja apsrādāt 111.495 kartītes, kas deva šādus datus: 62.468 vīrieši (neprecējušies 27.415) un 49.027 sievietes (neprecējušās 19.005). Skaitļi rāda, ka trimdas laikā Vācijā bija 8.000 neprecētu vīriešu vairāk par neprecētām sievietēm. Tie bija galvenā kārtā kaņavīri, kas vēlāk izceļoja uz Angliju. Veco gada gājumu trimdinieku no 60 gadiem uz augšu bija 4.477 jeb 5,8%, bērnu un skolēnu līdz 15 gadiem 19.287 jeb 17%.

Pēc arodu grupām latviešu trimdinieki sadalījās šādi: ārsti — 564, veterinārārsti — 103, inženieri — 766, ķīmiķi — 123, juristi — 300, citi akadēmiski grādi — 672, skolotāji — 2.827, garīdznieki — 336, rakstnieki un mākslinieki — 2.535.

Pārējo profesiju grupās ir strādnieki, amatnieki un dažādo profesiju zemākie speciālisti. Lielāko skaitu sastāda lauksaimnieki un laukstrādnieki — 15.552 personas un 19.920 — mājas-mātes.

Šie skaitļi liecina, ka no komunistiem nav bēguši tikai tā sauktās „mantīgās šķiras piederīgie”, bet no visām iedzīvotāju šķirām un profesijām. Apmēram 7% trimdinieku bija garīgā darba strādnieki dažādās speciālitātēs. Tas ir ievērojams devums, ko tēvzeme mums devusi līdz svešumā. Šis trimdinieku grupas aktīvie darbinieki veidoja mūsu nacionālās dzīves mugurkaulu nometnēs un izceļošanas zemēs. Mūsu trimdas skolās vēl vienmēr darbojas krietns skaits veco skolotāju. Vai viņiem no svešumā uzaugušo vidus būs pietiekams skaits tikpat pašreizlīdzīgu sekotāju? Cerēsim! Bez skolām, svešumā dzīvojot, mirs valoda, un ar valodas zaudēšanu tautai zudīs tās nākošā audze.

BALTIJAS UNIVERSITĀTE

Bēgļu gaitās no visām trim Baltijas valstīm bija devies arī prāvs skaits universitāšu mācībspēku un studentu. Latvijas universitātes profesors Fricis Gulbis jau 1945. gada beigās ievadīja sarunas ar angļu okupācijas iesādēm par Baltijas universitātes

dibināšanu. Dibināšanas pamatideja bija iesaistīt jaunatni studiju gados regulārā darbā, lai tā velti nezaudētu gadus un turpinātu dzimtenē aizsāktās studijas.

Angļu militārā pārvalde ierosinājumu akceptēja. 1946. gada 8. un 9. janvārī Hamburgā uz universitātes dibināšanas sēdi ieradās visu triju tautību augstskolu mācībspēki. Vācijā esošie Baltijas valstu zinātnieki lielā vienprātībā vienojās par Baltijas universitātes satversmes principiem un turpmāko darbību. Vienojās par jaunās universitātes pagaidu vadību līdz vēlēšanām, kurās izraudzīs rektoros un dekānus. Angļu iestādes universitātes pagaidu prezidentu amatam bija jau izraudzījušas profesoru F. Gulbi. Par viņa tuvākiem palīgiem izraudzīja trīs rektoros: prof. E. Dunsdorfu, kam jāpārauga arī studentu lietas, prof. V. Stanku (lietuvieti) ar uzdevumu pārraudzīt universitāti, arī universitātes saimniecību, un prof. E. Opku (igauņi), kas pārraudzītu organizāciju.

Par medicīnas fakultātes pagaidu dekānu izraudzīja docentu Dr. N. Vētru, ķīmijas — V. Kirsu (igauņi), arhitektūras un inženierzinātņu — prof. P. Kundziņu, lauksaimniecības — prof. Maneli (lietuvieti), mašīnbūves — prof. J. Inveisu, matemātikas un dabaszinātņu — prof. E. Opiku (igauņi), filoloģijas un filozofijas — doc. E. Šturmu un tautsaimniecības un tiesību zinātņu — prof. V. Čapasu (lietuvieti). Bez dekāna katrai fakultātei bija paredzēti divi prodekāni, ar šādu kārtību panākot, ka katras fakultātes vadībā tika pārstāvētas visas trīs Baltijas tautas.

Apspriedē nolēma, ja vien militārās iestādes nesagādās kādus neparedzētus šķēršļus, Baltijas universitāte darbus dažās humānitarās fakultātēs varēs sākt jau janvāra otrā pusē. Arī inženierzinātņu un arhitektūras darbus cerēja sākt janvārī.

Angļu militārā pārvalde, visumā labvēlīgi noskaņota pret Baltijas universitātes drīzu darba uzsākšanu, solījās ar tās rīcībā esošiem transporta līdzekļiem studentus no bēgļu nometnēm nogādāt studentu nometnē. Tajā bija paredzēta stingra disciplīna. Auditorijas un darba telpas paredzēja izkārtot „Deičer Ring” nometnē. Studentiem, kas nedzīvoja angļu zonā, pārcelšanās uz studentu nometni bija izdarāma personīgiem līdzekļiem.

Bet jau no paša sākuma Baltijas universitātes darbu traucēja gan UNRRA, gan angļu militārās iestādes. Studentiem, kas bija ieradušies janvāra sākumā, nolasīja lekcijas jautājumos, par

ko tie interesējās, bet kārtējās lekcijas, pie tam ierobežotos apmēros, varēja sākties tikai 14. martā šim nolūkam piešķirtās Hamburgas vēstures muzeja telpās.

Uzraudzības iestādes, sevišķi militārā pārvalde deva rīkojumu, ka Baltijas universitātē drīkst uzņemt tikai tos dzimteni atstājušos DP, kas dzīvo angļu zonā. Universitātes vadība tālab bija spiesta norādīt, lai studenti, kas dzīvo amerikāņu un franču zonā, uz Hamburgu nebrauc, jo tur pat īslaicīgai dzīvošanai trūkstot piemērotu telpu. Bez tam universitātes vadībai bija jāiesniedz angļu iestādēm pieteikušos studentu saraksti. Tikai pēc tam, kad šie saraksti bija apstiprināti, studentus drīkstēja uzņemt universitātē. Ar angļu rīkojumu noliedza uzņemt universitātē 1939. un 1940. gada repatriantus.

Arī vācu augstskolās angļu zonā jauniešus no DP nometnēm varēja uzņemt tikai pēc angļu kontrolkomisijas apstiprinātiem sarakstiem.

Latviešu Centrālās Padomes 3. sesijas sēdē 1946. gada 1. jūnijā Baltijas universitātes prezidents Fr. Gulbis ziņoja, ka universitātē latviešu studenti ar 52% sastāda studentu vairākumu. Mācību telpu jautājums kaut kā esot atrisināts, bet trūkstot dzīvojamo telpu, jo pieteikušies ap 3.200 reflektantu. Liels esot mācību līdzekļu — grāmatu un instrumentu trūkums, ko tuvākā laikā cerot novērst ar pasūtījumiem Amerikas Savienotajās Valstīs. No Ņujorkas lielu atbalstu solot Baltijas universitātes draugu biedrība, kas mēģinot aktīvā palīdzības darbā iesaistīt amerikāņu zinātniekus. No Starptautiskās studentu organizācijas jau esot saņemts prāvs mācības līdzekļu sūtījums. Bet vēl neesot nokārtots universitātes tiesiskais stāvoklis.

Oficiālā valoda universitātē bija vācu. Dzimtenes valodās lekcijas lasīja tikai katras tautības nacionālos priekšmetos. Pie universitātes darbojās arī studentu padome, katrai tautībai atstavišķa. Par latviešu grupas studentu padomes priekšsēdi 1947. un 1948. gadā darbojās toreizējais medicīnas fakultātes students, tagad ārsts Ņujorkā — Pauls Grūbe.

Ar universitātes vadības atļauju pie Baltijas universitātes nodibinājās vairākas latviešu studentu korporācijas: Fraternitas Imantica, Gersicania un Fraternitas Cursica. Studentes nodibināja korporācijas Spīdola un Zinta. Arī katoļu studenti nodibināja savu organizāciju „Dzintarzeme”. Baltijas universitātē nodibinātās korporācijas nav pārtraukušas darboties līdz ar šīs

universitātes pastāvēšanas gadā latviešu studējošo skaits procentuāli bijis vēl lielāks — 72,7%.

1947. gada maijā Pinebergas universitātes telpās sanāca trešais latviešu studentu kongress, piedaloties universitātes prezidentam prof. F. Gulbim un latviešu rektoram prof. E. Dunsdorfam. Gulbis, pieskaroties emigrācijas jautājumam, ieteica veltīt visus spēkus zināšanu iegūšanai un palikt pēc iespējas Eiropā. Dunsdorfa padoms bija izvairīties no diletantisma un kļūt par sava izvēlētā aroda lietpratējiem.

Prezidijā trešā studentu kongresa delegāti par priekšsēdētāju ievēlēja J. Kļaviņu no Ķīles universitātes, par vicepriekšsēdi R. Dambekalnu no Pinebergas un par sekretāru J. Manguli no Hamburgas universitātes.

Ķīles students Jānis Kļaviņš tagad ir atzīta autoritāte vienā īpašā medicīnas nozarē un latviešu sabiedrībā iecienīts koncertdziedātājs, kaut gan šai „mīlestībai” viņš var veltīt visai maz laika. Iepazinies ar vairākām vietām un pilsētām Amerikas Savienotajās Valstīs, viņš ar kundzi, kas ar kalnu un āmuru veikli pārveido granītu un marmoru brīnišķīgās formās, par savu dzīves vietu izraudzīja Ņujorku.

1948. gada sākums atnesa universitātes studentiem un mācībspēkiem rūpes par nākotni. Paklīda valodas, ka darbs būšot jāpārtrauc un ka telpās novietojot poļu tehnikumu no Hamburgas. Šīs briesmas uz laiku izdevās novērst, bet ar ierobežojumu uzņemt pavisam nelielu skaitu jaunu studentu.

Sākoties Baltijas valstu trimdnieku izceļošanai uz pārpūras zemēm lielākā skaitā, bija nepārprotami skaidrs, ka Baltijas universitātē, kur ar lieliem upuriem bija uzsākta darbība, tuvojās beigas. Jau iepriekšējā vasarā daļu no universitātes telpām, apmēram 500 cilvēku novietojšanai, nodeva citiem. Tam sekoja jauns rīkojums, ka vēl viens bloks visiem iemītniekiem nekavējoties jāatstāj.

Apspriedēs ar angļu augstākiem militārās pārvaldes pārstāvjiem noskaidrojās, ka universitāte varēs netraucēti darboties vēl tikai vienu semestri, tas ir līdz maijam, tāpēc nelielam skaitam jauno studentu atļāva immatrikulēties universitātē.

Radās dažādi plāni un idejas, uz kuriem jāpārcelt Baltijas universitāti, ja tai Vācijā būtu darbība jāpārtrauc. Brīžiem runāja par Angliju, brīžiem par Kanadu, bet bija arī grupa, kas pūlējās, lai universitāti pārceļtu uz Amerikas Savienotajām Valstīm.

No Bostonas pienāca ziņa, ka Apvienotais Lietuvju Palīdzības Fonds, kopā ar vietējām amerikāņu organizācijām, izstrādājis projektu par Baltijas universitātes pārcelšanu uz Kvodijas ciemu Meinas pavalstī. Bet ziņojumā nekas nebija teikts, vai minētajā ciemā jau atrodamas piemērotas telpas universitātes novietošanai, vai tās vēl ceļamas.

Daudz nopietnāk pie šī jautājuma atrisināšanas piegājusi Amerikas Savienotajās Valstīs nodibinātā Bēgļu Aizstāvēšanas Komiteja (Refugees Defense Committee). Šīs komitejas sekretārs ar 1948. gada 19. marta rakstu paziņoja Baltijas universitātes vadībai, ka komiteja pēc apspriedēm ar Amerikas baltiešu organizācijām nolēmusi ierosināt akciju Baltijas trimdas universitātes pārvešanai uz Ziemeļamerikas kontinentu. Šai nolūkā vairākiem simtiem Amerikas izglītības darbinieku nosūtīts aicinājums piedalīties šai akcijā. Aicinājumā starp citu, lasāms sekojošais:

„Uzaicinu jūs nākt talkā īstenot projektu, ko pēc mūsu pārlicības veicinās ikviens, kas mīl izglītību un nīst varmācību. Jūs būsit dzirdējuši par Baltijas universitāti trimdā. Daudzi, kas iepazinušies ar DP dzīvi, vienprātīgi atzīst, ka Baltijas universitāte ir visdiženākais Eiropas DP sasniegums. Nebūs pārspīlēts, ja apgalvosim, ka visā cilvēces vēsturē nav bijis cienīgāks un diženāks pasākums.”

Minētajā rakstā tālāk pasvītrots, ka universitāte var lepoties ar to, ka devusi paraugu starptautiskai un interkonfesionālai sadarbībai, jo tur sadarbojoties katoļi un protestanti un lekcijas tiekot lasītas lietuviešu, latviešu, igauņu un vācu valodā. Tāpēc komiteja domā, ka būtu smaga traģēdija, ja šai vienreizējai iestādei būtu jālikvidējas. Esot pienākums palīdzēt šai universitātei saglabāt Baltijas kultūru, ko pašreiz ar cilvēku izdeldēšanas metodēm iznīcinot svešs režīms.

Projekta autori domā, ka Baltijas universitāti varētu varbūt novietot kādās lidotāju kazarmās, kas līdz ar kara izbeigšanos palikušas tukšas. Pie šīm nometnēm esot daži tūkstoši akru zemes, kas varētu tikt apstrādātas un izlietotas universitātes ienākumu papildināšanai.

Bez minētās organizācijas apmēram 50 cilvēku liela grupa ASV, kuŗu vidū daudzi koledžu prezidenti, nodibinājuši komiteju Baltijas universitātes pārvietošanai uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Šīs grupas vadību uzņēmas Prinstaunas univer-

sitātes dekāns Dr. Kristjāns Caus. Pēc šīs grupas domām galvenais šķērslis pagaidām esot līdzekļu trūkums.

„Ikviens valsts, uz kuriem pārcelsies šī universitāte, būs ieguvusi sev „īstu zelta raktuvi” humānītārām un intelektuālām zinātnēm,” raksta „The Christian Science Monitor” Bostonā, bet Ņujorkas laikraksts „The Times” spriež citādi. Arī šis laikraksts domā, ka Baltijas universitāte pārvedama pilnā sastāvā uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Tā darbotos 2—3 gadi līdzšinējā sastāvā. Bet pēc tam, kad baltiešu studenti, apmēram 800 personu skaitā, būšot augstskolu beiguši, tā pati likvidēšoties un turpināšot darbu kā atsevišķs institūts pie kādas universitātes, kļūstot par visa kontinenta baltiešu kultūras studiju centru.

Draudzīgie vārdi un dažādie plāni pagaisa, kā daudz kas mūsu trimdas gados pagājis, neatstājot pat pēdas. Un tomēr paldies tiem nedaudzajiem, kas vismaz izprata baltiešu traģisko stāvokli, kas par to domāja un centās par baltiešu inteliģenci ieinteresēt arī citus, kaut vai savās interesēs.

Baltijas universitātē dzīve ritēja parastā gaitā starp cerībām un šaubām par tālāko likteni. Tās sirds un dvēsele prof. Fr. Gulbis darija visu, lai pasargātu universitāti kā no IRO, tā angļu okupācijas varas uzņēmšanās. 1947. gada oktobrī viņš atkal devās uz Angliju, lai ārlietu ministrijā paglābtu universitāti pārvērst par vidusskolu. Pēc atgriešanās Pinebergā viņš ar gandarijumu raksta man kādā vēstulē, kas datēta ar 12. oktobri: „Par saviem iespaidiem tanī salīnieku zemē pastāstīšu satiekoties. Savās lietās es atgriezos apmierināts: mūsu Baltijas universitāte ir atkal uz kādu laiku — vismaz līdz maijam — glābta. Liekas, ka šos mākoņus, kas šē mūs gribēja pazudināt, būšu sakāvis „bez restes”. Viņu izdomātie un jau izpildīšanai nodotie noteikumi par Baltijas universitātes pārvēršanu otras šķiras vidusskolā ar F.O. rīkojumu ir atcelti. Pie mums tāpēc valda liksmība. Kad atkal Jūs šē skatīšu vaigā?”

Būtu teikts par daudz, ja minētu, ka mani ar prof. Gulbi saistīja ciešas draudzības saites. Mēs viens otru pazinām vēl par maz. Bet es viņu cienīju kā taisnīgu un godīgu cilvēku, kas ne ar vārdiem, ne darbiem nemeklēja iespēju izvairīties no atbildības. Viņš nāca no Kursas, un kaut kas no senās Kursas jūras braucēju uzņēmības nāca viņam līdz. Mums bija vienādi uzskati par nacionālo politiku trimdā un arī par atsevišķām personām. Kaut gan nekad nebijām viens otram kaut kāda veida simpatijas

apliecinājuši, šķiet, ka es viņam patiku. Kad tikāties, stundas pagāja ātri, iztirzājot dažādas problēmas un arī „kaļot” vienu otru plānu, kas būtu darāms. Sakarā ar dažiem trimdas notikumiem, kuŗus nevarēju akceptēt, biju aizgājis no darba LCP. Minētājā vēstulē viņš mani mudināja atkal kandidēt vēlēšanās, lai „palīdzētu māju savest kārtībā” pēc tam, kad daži būs aizbraukuši uz Šveici.

Viņa vēlēšanos tomēr neizpildīju. LCP daudz neatšķīrās no nometņu komitejām ar tās sīkajiem ķīviņiem. Kālab maitāt nervus sev un citiem?

1948. gada rudens pusē saņēmu ziņu, ka prof. Gulbis pošoties uz Kanadu. Esot saņēmis piedāvājumu darboties savā nozarē Hamiltonas universitātē. Pateicībā par nopelniem Baltijas universitātes vadībā viņu iecēla par Baltijas universitātes goda prezidentu. Viņš bija pārliecinājies, ka sākotnējie plāni par Baltijas universitātes pārceļšanu vienkopu vai nu uz Kanadu vai Amerikas Savienotajām Valstīm nerealizēsies, un tālab viņa palikšanai universitātes priekšgalā nebija izšķirīga nozīme. Novembra pirmajās dienās viņš kopā ar ģimeni jau bija jaunajā dzīves un darba vietā Hamiltonā.

Neatceros labi, bet domāju, tas bija sešdesmito gadu vidū, kad, viesojoties ar kādu priekšlasījumu Hamiltonā, pēdējo reizi sastapāmies. Prof. Gulbis bija dzīvības un enerģijas pilns kā vienmēr. Arī cerības nebija zaudējis, ka pasaulē viss „tā nepaliks” un nāks kāda diena, kas vedīs mūs mājās. Bet viņa dzīvības pulkstenī bija vairs tikai daži smilšu graudiņi. Neilgi pēc šīs tikšanās saņēmu skumjo vēsti par prof. Friča Gulbja aiziešanu viņā saulē. Pasaule, vismaz tā, ko es par savu saucu, bija kļuvusi nabagāka par vienu apdāvinātu, krietnu un labas sirds cilvēku mazāka.

Nepilnu gadu pēc prof. Gulbja izceļošanas uz Kanadu ar angļu militārās pārvaldes rīkojumu Baltijas universitāte pārtrauca darbību, pastāvējusi 9 semestrus. Šai laikā universitāti ar diplomiem bija beiguši 75 studenti, kas studijas jau bija sākuši dzimtenē, vairums no tiem latvieši. Pēc tam, izlietojot militārās pārvaldes kvotu, Vācijas universitātēs iestājās 250 Baltijas universitātes studenti, bet kādi 50 saņēma stipendijas studiju turpināšanai Kanadas un Amerikas Savienoto Valstu augstskolās. Arī vairums Baltijas universitātes mācībspēku tālākā emigrācijā ir dabūjuši darbu katrs savā speciālitātē.

Baltijas universitātes pastāvēšanas laikā tās vadībai bija nepārtraukti jācinās ar UNRRA, IRO un angļu okupācijas iestāžu mēģinājumiem ierobežot vai pat pārtraukt universitātes darbību. Angļi, kas sākumā atļāva universitāti dibināt, nekad nav tai atzinuši augstākās mācības iestādes tiesības, oficiāli to atzīmējot par "Study Centre".

Pēc Baltijas universitātes darbības pārtraukšanas tās arhīvu formāli pārņēma Baltijas Centrālā Padome, kas to savukārt nodeva glabāšanai Vācijas zinātniskām iestādēm.

Baltijas universitāte, šķiet, bija viens no vissvētīgākajiem pasākumiem Vācijas trimdas posmā. Savā neilgajā pastāvēšanas laikā tā iemācīja simtiem jaunu cilvēku vērtēt zināšanu lielo nozīmi cilvēka dzīvē. Daudzi, kas iesāka studēt Baltijas universitātē, izglītību vēlāk nobeiguši izceļošanas zemēs. Viņiem Baltijas universitāte ar lielajām grūtībām un mazajiem priekiem paliks atmiņā uz visu mūžu.

1948. gada 3. un 4. janvārī prof. A. Švābes ierosmē Baltijas studiju centrā Pinebergā pulcējās latviešu vēsturnieki uz savu pirmo konferenci.

Profesors Švābe uzsvēra, runādams par latviešu vēsturniekiem trimdā, ka vēsturnieku stāvokli un vēstures zinātņu likteņus noteic šādi faktori:

1. tautas materiālais stāvoklis,
2. laikmeta idejas,
3. vēsturnieku skaits un līdzekļi, kas ir viņu rīcībā.

Runātājs teica, ka mūsu tautas pašreizējais stāvoklis ir ļoti ļauns: 80% tautiešu spiesti dzīvot zem svešas varas, kuŗas nolūks ir iznīcināt latviešu tautu. Imigrācijas zemēs mūsu tautiešus centīsies uzsūkt. Vēsturnieka uzdevums pēc A. Švābes domām būtu stiprināt latviešu psīchi, ko vadītu šādas pārliecības:

1. Mūsu īstā tēvija, kaut arī esam spiesti dzīvot svešumā, ir Latvija,
2. trimdā atrodamies savas politiskās pārliecības dēļ, esam vajāti,
3. mūsu mērķis ir atgriezties dzimtenē, kad beigsies tur esošais terora režīms.

Referātu ciklā atzīmējams arī V. Bilkina referāts par tematu „Baltu tirgotāji ārpus savas dzimtās zemes robežām”, prof. E.

Dunsdorfa pētījums par Baltijas kuģniecību 17. gadsimtā un prof. E. Šturma jaunākie uzskati par Jersikas valsts topografiskajām robežām.

Docents V. Ābers nolasīja referātu par socioloģiju un tiesību vēstures attieksmēm, bet doktorands E. Andersons nāca klajā ar savu plašo darbu par Krimas kara ietekmi Ziemeļaustrumeiropā.

Šai pirmajā vēsturnieku sanāksmē nolēma dibināt Latviešu Humānitāro Zinātņu Asociāciju ar uzdevumu turpināt zinātniskās tradīcijas, ko sākusi Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu komiteja, un Latvijas Vēstures Institūts.

Asociācijas valdē ievēlēja profesorus: Švābi, Dunsdorfu un Šturmu.

Latviešu vēsturnieku pirmās konferences ierosinātājs A. Švābe ir aizsaukts mūžībā. Viņa apdāvinātais audzēknis un līdzgaitnieks Latvijas Universitātes vēstures fakultātē B. Ābers, vadīdams latviešu raidījumu no Amerikas Balss, turpina savā veidā uzturēt ticību latviešiem tēvzemē, kā viņi nav aizmirsti, tā stiprinot pretestību Maskavas pārkrievošanas centieniem.

Profesors Dunsdorfs Melburnā Austrālijā pētī latviešu trimdinieku dzīvi un ir sakopojis plašāko trimdā publicēto darbu bibliotēku. Dr. E. Andersons nenoguris urbjas trimdā aizsniedzamos vēstures materiālos, lai atgādinātu saviem un cittautu vēstures pētniekiem latviešu tautas pagātni, reizē cīnoties par latviešu tiesībām kā brīviem cilvēkiem dzīvot savā atjaunotajā valstī.

Profesora E. Andersona ierosmē un vadībā 1970. gada novembrī San Hozē universitātē sanāca otrā Baltijas Studiju (AABS) konference, kurā bez baltiešu zinātniekiem piedalījās daudzi cittautu zinātnieki ne vien no Amerikas Savienotajām Valstīm un Kanadas, bet arī no Eiropas.

Humānitāro Zinātņu Asociācijas darbu Ņujorkā uztur dzīvu Dr. P. Norvilis, sarīkojot priekšlasījumus ar diskusijām par dažāda rakstura problēmām.

Tādā veidā profesora A. Švābes Pinebergā aizsāktais darbs turpinās dažādos veidos un dažādās latviešu trimdinieku izceļošanas zemēs, neļaujot izaist latviešu vēstures un kultūras pētniecības darbam.

MĒRBEKAS TEĀTRIS

Bēgot no Maskavas terrora, Latviju atstāja ievērojams skaits skatuves mākslinieku. Kuŗa negaiss un bēgļu gaitas tos bija izsvaidījuŗas pa visu Rietumvāciju. Jau trimdas sākuma posmā radās ideja aktieŗus un skatuves darbiniekus pulcināt vienā vietā. Idejas ierosinātājs bija H. Skrastiņš. Œo nodomu izdevās reālizēt ar Mērbekas trimdnieku nometnes UNRRA direktora Klarka palīdzību. Viņš sagādāja aktieŗiem Mērbekā apmeŗšanās iespējas un iespēju robeŗās arī palīdzēja pārcelties no citām nometnēm uz Mērbeku. Lai varētu nodibināt labas attiecības ar angļu militārām un UNRRA iestādēm, teicams palīgs teātrim, seviŗķi sākuma posmā, bija Milda Œāberta kundze, jo prata angļu valodu.

1946. gada martā Mērbekā jau bija sapulcināts īsti prāvs teātra darbinieku skaits: 22 aktieŗi (10 aktrises un 12 aktieŗi), 2 reŗisori, 1 drāmaturģs, 1 komponists, 1 skatuves gleznotājs, 2 suflieres, 1 skatuves meistars, 1 skatuves apģaismotājs, 1 teātra friziere, 4 skatuves strādnieki, 1 dekorāciju gleznotāja palīģs, 2 Œoferi, 1 grāmatvedis un viena biroja darbiniece.

1945. gada 20. decembrī teātra darbinieki pilnā sapulcē ievēlēja valdi sekojoŗā sastāvā: valdes priekŗnieks — reŗisors Jēkabs Zaķis, valdes priekŗnieka biedrs un rīkotājs saimnieciskās lietās — aktieris Jānis Œāberts, sekretārs — drāmaturģs Jūlijs Roze, kasieris — reŗisors Osvalds Urŗsteins un mantzinis — skatuves meistars Alberts Œterns.

Teātra mēŗķis bija pulcināt vienkopus latvieŗu teātra māksliniekus, kas bija trimdā Vācijā, lai sagādātu viņiem iespēju nodarboties savā arodā un sniegtu arī morālu un materiālu palīdzību. Nodibinot ceļojoŗo teātri, paredzēja dot izrādes nometnēs dzīvojoŗiem latvieŗiem.

Pārvietoŗšanās iespējas atrisināja ar Libekas Sarkanā Krusta lietoŗanā nodoto smago auto maŗīnu. Paŗi mērbekieŗi to pārbūvēja tā, ka varēja pārvadāt nevien skatuves personālu, bet arī skatuves iekārtu un dekorācijas. Kopā ar brezenta noseģto virsbūvi dekorāciju un citu skatuves piederumu novietoŗšanai un ar stabili iebūvētiem sēdekļiem aktieŗiem kravas telpās, mērbekieŗu auto izskatījās varenī iespaidģgs satiksmes lģdzeklis uz riteņiem, ar kuŗa palīdzību varēja braukt no nometnes uz nometni. Droŗi vien pārveidotā auto varenais izskats būs pamu-

dinājis kādu nokristīt šo miermīlīgiem nolūkiem domāto satiksmes līdzekli par „Drednautu”.

Pirmās trīs Mērbekas teātra iestudētās lugas bija: R. Blauņa „Pazudušais dēls” un „No saldenās pudeles” un M. Zīverta „Ķīnas vāze”.

„Drednautam” un Mērbekas teātra aktieŗiem diku dienu, it sevišķi darbības pirmajā pusgadā, bija pavisam maz. Blakus jaunu lugu iestudēšanai, skatuves dekorāciju un iekārtas sagatavošanai teātris sniedza Mērbekā 10 teātra izrādes, vienu koncertu un divus literārus vakarus. Ārpus Mērbekas tas apbraukāja deviņas latviešu nometnes angļu zonā, sniedzot 33 teātra izrādes un četrus literārus vakarus. Šos sarīkojumus apmeklējušas 20.262 personas, caurmērā 400 personu izrādē. Ja šo skaitu salīdzina ar Nacionālā teātra apmeklētāju skaitu pirmajos desmit gados, kad bija caurmērā 700 personas izrādē, jāliecina, ka trimdinieki bijuši čakli teātrī gājēji.

Ar laiku Mērbekas teātra rīcībā jau bija vairāki „labi apbruņoti drednauti” aktieŗu, dekorāciju un skatuves iekārtu pārvaldīšanai. Bija arī iestudētas vairākas lugas. Pēc tik teicamas sagatavošanās radās ideja apciemot arī amerikāņu zonu. Lai noskaidrotu, vai tas iespējams, uz dienvidiem „izlūku gājienā” devās aktieris J. Šāberts. Kad viņš pārveda ziņu, ka mērbekieši daudzās nometnēs būs mīļi gaidīti viesi, teātra vadība izvēlējās piemērotas lugas un ar „smagi lādētu drednautu” devās pirmajā „invāzijā” ārpus angļu zonas.

Bet pāri Mērbekai jau 1948. gada sākumā savilkās negaisa mākoņi: draudēja pārceļšanas briesmas uz citu nometni. 1948. gada aprīlī nometņu priekšnieku konferencē Hanavā Lejassaksijas apgabala priekšnieks Roberts Kukainis ziņoja, ka angļu iestādes galīgi izšķīrušās par Mērbekas nometnes likvidēšanu.

Lai mikstinātu bargos britu kungus, Lejassaksijas apgabala vadība sarīkoja britiem par godu Mērbekas teātra izrādi Hanoverā un uz šo izrādi ielūdza augstus angļu militārās pārvaldes virsniekus, Lejassaksijas ministru prezidentu un citas iespaidīgas personas. Kaut gan bija izsūtīts vairāk par 300 ielūgumu, izrāde gandrīz izjuka. Šķērslis bija aktieŗu denacifikācija. Kā noskaidrojās, tad visiem aktieŗiem, kas vēlas uzstāties uz atklātas skatuves, jābūt denacificētiem. Tā kā izrāde notika Hanoveras operas telpās, likums attiecās arī uz latviešu aktieŗiem. Līdz izrādei bija atlikušas tikai trīs dienas. Katram aktierim

lielā steigā vajadzēja izpildīt denacifikācijas aptauju uz 12 lapas pusēm. Viss tomēr laikā un laimīgi nokārtojās, un izrāde varēja notikt, jo starp Mērbekas teātra aktieņiem angļi neatrada neviena bīstama „naciņa”. Divi leģionāri, kas darbojās teātrī, tomēr nedrīkstēja atrasties uz skatuves, bet skatītāju rindās.

Viss, kas labi beidzas, ir labs. Apmierināti bija viesi, Mērbekas aktieņi un Lejassaksijas latviešu apgabala vadība, jo aptauja skaidri pierādīja, ka latviešu vidū nebija tādi, kuriem varētu pārņemt kaut kāda veida naci netikumus.

Bet ne labā izrāde, ne laipnie roku spiedieni un pat ne denacifikācija nelīdzēja. Kas lemts un nolemts, tam jānotiek. Un nolemts bija Mērbekas nometni likvidēt. Labi vēl, ka pati pārceļšanās uz jauno dzīves vietu, par ko bija izraudzīta Blomberga, bija atlikta uz rudeni.

Ka pārceļšanu atlika, tas bija liels ieguvums, jo, dzīvojot Mērbekā, kas īstenībā bija liels vācu ciems, aktieņiem bija saraudies labs pulciņš lielāku un mazāku mājas kustoņu — 18 zirgi, 20 slaucamās govīs, lielāks bars cūku, trušu un putnu. Protams, arī ģimenes dārziņi. Līdz septembrim varēja novākt dārzeņus, kam tādi bija, un arī nobarot ruksīšus, kuriem Blombergā vairs nebija paredzēta „dzīves telpa”. Aktieņu rīcībā nodotās govīs un zirgi pārgāja atpakaļ vāciešu īpašumā, bet ruksīšiem pienāca agras bēres, nenogaidot īsto cūku kaušanas laiku pirms Ziemassvētkiem. Pēc Mērbekas teātra saimes priekšnieka Zaķa apliecinājuma, šķiršanās no Mērbekas bijusi skumja, kauču no laukiem, pārceļoties uz pilsētu, varējuši paņemt līdz šo to node-rīgu, ja ne vairāk, tad iekonservētu cūkas gaļu.

Kad 2. septembrī pirmie „drednauti” tusnīdami rāpās augšup pa kalna nogāzi uz Blombergas centru, varēja manīt kā mākslas, tā zemes smagumu. Dažiem mērbekiešiem ar visām pārceļšanās grūtībām tomēr nebija pa spēkam šķirties no visām iemīļotajām dzīvībiņām. Vienam otram būriša stūrī no bailēm sarāvis tupēja kādst trusis, bet citam būros kladzināja vistas.

Blombergā ieradās pavisam 55 mērbekiešu dvēseles. Pārceļšanās ilga vairākas dienas, drednautiem kreisējot starp Mērbeku un Blombergu. Jaunos iemītniekus Blombergas nometnes vadība gaidīja ar prieku un sirsnību. Ja jau mākslinieku centrs, tad lai ir lielāks mākslinieku pulks. Jau laikus rezervēja telpas. Bet zinādami, ka nebūs viegli pie ērtībām pieradušos mērbekie-

šus izvietot tā, lai visi būtu apmierināti, rezervētās telpas tālākai sadalīšanai nodeva teātra vadības rīcībā. Tā izvietojumu izdarīja, tā sakot, bez sāpēm.

Pašam Jēkabam Zaķim ar dēlenu, kas jau staigāja tēva pēdās kā drošsirdīgā Vilhelma Tella dēls, istaba bija gadījusies blakus rakstniecei Konstanei Miķelsonei. Muceniekam ierādītās telpas bija pašā mākslinieku centrā, blakus nometnes birojam. Allaž kustīgais Jānis Šāberts, paspējis iekārtoties jau pirmajā iebraukšanas dienā, svarīgi soļus sperdams, šaudījās no vienas vietas uz otru un brīžiem, žestikulēdams rokām, kaut ko svarīgu pārrunāja ar nometnes komandantu H. Karlsonu.

Aktieris Lagzdiņš kā spēka vīrs bija norīkots pie ogļu un malkas pārvešanas. Nojaucies ar oglēm melns kā moris, viņš savu pienākumu veica apzinīgi. Darbs paliek darbs. Un ziema vairs nav aiz kalniem. Tad kurināmais būs vajadzīgs tāpat kā dienišķā maize.

Visi iebraucēji steidzīgi, kā jau „jurģos”. Tikai režisors Osvalds Uršteins mierīgi ved pa trotuāru pastaigāties savu meitiņu un māca pierast pie ielas akmeņiem.

„Jāpieradina pie pilsētas,” viņš ar tēva apzinīgumu piebilst, bet Viliberts Štāls ar savu meitiņu uz rokas jau stāv pārtikas gaidītāju rindā.

Tā tas bija toreiz Blombergā... Šodien Jēkabs Zaķis un aktrise Tonija Kalve dzīvo vairs tikai skatuves mīlotāju un mērbekiešu atmiņās. Viņu dēlens, varonīgais Vilhelma Tella dēla tēlotājs, sen jau izaudzis un droši vien vairs nepieskaņas skatuves dēļiem. Un Uršteins? Viņš jau itin drīz varēs ucināt un mācīt staigāt savus mazbērnus.

Ak, šie negantie gadi! Kopš pārceļšanās no Mērbekas uz Blombergu jau aizritējuši veseli divdesmit divi!

Arī Lagzdiņa trūkst kādreizējai mērbekiešu saimei. Tikai vecās gvardes cīnītājs Jānis Šāberts, gadiem spītēdams, ar seno dienu sparū deklamē patriotiskas vārsmas.

Mērbekas teātrim apmēram vienlaicīgi ar pārceļšanos uz Blombergu iekrita trīs gadu darbības jubileja. Šai laikā bija dotas 350 izrādes, pie kam Šekspīra „Divpadsmitā nakts” ar simt izrādēm sasniegusi rekordu.

Uz blombergiešu ziņkārīgajiem jautājumiem teātra priekšnieks Zaķis paskaidro, ka atlicis pavisam maz laika pirms došanās viesizrādēs uz amerikāņu zonu. Izrādēm sagatavotas divas

lugas: „Vilhelms Tells” un „Launais gars”. Maršruts: Vircburga, Fišbacha, Valka, Ansbacha, Neištate un Fulda. Nolemts, ka jāizbrauc 5. septembrī un mainīts nekas netikšot.

Pēc atgriešanās no viesizrādēm amerikāņu zonā mērbekieši bija paredzējuši blombergiešus iepriecināt ar rakstnieku vakaru un tad — pie jaunu lugu iestudēšanas! Paredzētas divas angļu lugas: Džona Prislija „Inspektors nāk” un Šekspīra „Spītnieces precības”.

Valutas reforma mērbekiešus pārsteigusi kā pērkonu spēriens no skaidrām debesīm turnejas laikā Šlezvig-Holšteinā, pilnīgi ruinaļot materiālo bazi. Bet vai nu tādeļ dūša jāzaudeļ!

Un kā ar teātra nosaukuma maiņu sakarā ar Mērbekas atstāšanu? Domāļot teātri pārdēvēt par „Mērbekas teātri Blombergā”.

Mērbekieši bija darbīgi ļaudis. Katru darbdienu rītu, kad režisora Uršteina vadībā iestudēja „Skapēna nedarbus”, baznīcas pulkstenim sitot devīto stundu, pāri laukumam, no Neitora ielas nākdams, ar gitāru plecā un portfeli rokā steidzās režisors Uršteins. Viņš ievēroja principu, ka režisoram mēģinājumos jābūt pirmajam. Un tad jau arī itin drīz, no dažādiem pilsētiņas stūrīem nākdami, ieradās Mucenieks, M. Damroze, un P. Dumpis. Kā liekas, ar nelabu nokavēšanās sajūtu vienu otru rītu namā klusām ielavījās Kārlis Ģermanis, sprogainās cirtas glaudīdams. Un kā vienmēr — dāmu priekšrocību izmantoļot, ap pusdesmitiem čivinādamas ieradās Hilda Prince un Tonija Kalve. Mēģinājums varēja sākties.

Režisors bija prasīgs. Mēģinājums vilkāš stundām. Poze, teksts, pozicija, atkārtojums, kamēr viss rit tik saskaņoti un gludi, ka režisoram nav vairs daudz ko iebilst. Teikt, ka nekā nav ko iebilst, būtu pārspīlējums: režisoram aizvien atrodas kādi iebildumi, pamācības, kamēr priekškars nav pacēlies. Un arī pēc tam vēl. Bet tad arī izrāde sniedz cerēto.

Daudzi blombergieši bija redzējuši „Skapēna nedarbus” Rīgā. Bija sajūta — vai nu Rīgas teātris pārcēlies uz Blombergu, vai kāds burvis mūs visus uz dažām stundām pārvedis atpakaļ uz Rīgu. Kostīmi, spēles ritms — viss kā toreiz. Un arī bezbēdīgās rindas ģitāras pavadībā:

Gitāra kautrā
Caur dzīvi vada,
Dziesmiņa jautrā
Paglābj no bada.

Fantazija. Ulubele. Pēc brīža aizvērsies priekšgars, aktieri noņems grimu. Un Blombergas marta nakts atgriezīs jūsmīgos skatītājus realitātē. Un tomēr sirsniņš paldies par dažām stundām, par brītiņu tur, kur neesam, bet kur vēlamies būt! To saka jūsmīgie aplausi, to saka acu skati, to saka lūpu kaktiņos iezadzies skumjš smaidis.

Nākamajā dienā pēc izrādes pie mākslinieku mājas noenkurojas drednauti, lai uzņemtu parasto kravu: dekorācijas, kostīmus, skatuves iekārtu. Jau tuvākās dienās „Mērbekas teātris Blombergā” dodas garākā turnejā pa angļu zonu. Maršrutā: Augustdorfa, Firsene, Grēvene, Sengvardingena, Oldenburga, Bokhorna, Libeka, Eitīna, Neištate, Špakenbeka, Volterdingena, Diseldorfa, Hallendorfa un Beverna. Atgriešanās mājās paredzēta pēc kādām piecām nedēļām.

Bet — gītāra kautrā caur dzīvi vada...

Šai turnejā Mērbekas teātris piedzīvoja arī 400. jubilejas izrādi. Tā notika Gēstachtā Špakenberkas nometnē ar Moljēra „Skapēna nedarbiem”. Bet ar šo izrādi Mērbekiešiem saistās arī vēl kāds cits notikums: Saules nometne Gēstachtā bija pirmā, kur Mērbekas teātris vispār pirmo reizi spēlēja ārpus Mērbekas. Un tur trimdas laikrakstā parādījās arī pirmā recenzija par izrādi.

Atmiņas aktiepiem, atmiņas arī nometnes iedzīvotājiem. Bet pa aizvadīto laiku nometne bija kļuvusi citādāka: daudzi jau paspējuši izceļot, pēc valūtas reformas atlikušie kļuvuši tukšnieki. Bet laikam jau veca mīlestība nerūs. Ar visu šaurību izrāde bija kupli apmeklēta, atsaucība un sirsniņa liela. Pēc izrādes satikšanās pie kafijas galda. Pateicības un arī atvadu runas, jo drīz pēc izrādes laba tiesa nometnes iedzīvotāju gatavojās izceļošanai. Dzirdami bija pat vārdi: „Diezin vai tā nav pēdējā latviešu teātra izrāde, kuŗu skatījām.”

Un tomēr tā nebūt nebija pēdējā! Latviešu teātra 100 gadu atceres gadījumā Klīvlandes dziesmu svētku laikā tūkstoši ar sajūsmu skatīja Rūdolfā Blaumaņa „Uguni”. Aktieŗu vairums bija mērbekieši. Izrāde apliecināja, ka divdesmit gadus pēc izceļošanas no Vācijas latviešu teātris vēl ir dzīvs. Vareni ska-

nēja Elzas Ņezberes rakstītais prologs Jāņa Šāberta izpildījumā. Un aktieři? Režisora Uršteina māka ansamblī saliedēt tik ciešā vienībā bija apbrīnojama. Nekā lieka, nekā mākslota. Pirms gadiem divdesmit Osvalds Uršteins savai mazajai meitīnai mācīja, kā staigāt pa akmeņiem Blombergā. Tagad viņa spēlēja grūtāko lomu — atveidoja Kristīni. Divu lielu aktieŗu apdāvināta meita! Izrāde kā dekoratīvā ietērpā, tā izpildījuma ziņā bija nevainojama.

Pēc izrādes pārņēma lepna un cerību pilna sajūta — mūsu kultūra vēl dzīvo! Un, kamēr dzīva ir tautas kultūra, dzīva ir pati tauta. Mums ir jāpeld pret negantu pārtautošanās straumi, bet vismaz līdz šim tā nav spējusi mūs aizskalot.

OLDENBURGAS OPERA

Dažās nometnēs spēlēja teātri, citās dejoja tautas dejas vai pat uzstājās īsts balets ar Rīgas Nacionālās Operas baleta solistiem, vēl citās notika rakstnieku rīti, pēcpusdienas vai vakari, atkarībā no nometņu priekšniecības garastāvokļa un laika iedalījuma.

Bet oldenburgieši bija izdomājuši ko citu, kaut ko pavisam lielu — savu operu. Īstenībā Oldenburgā realizējās kāds jau 1945. gada jūnijā aizsapņots sapnis, kāda ideja, kas toreiz šķita tikai skaista fantazija. Libekā kādā jūnija vakarā bija sanācis kopā pulciņš mākslinieku. Runāja par Rīgu, par dažādiem notikumiem. Ieskanējās arī domas, kas būtu darāms svešumā. Runāja par koncertiem, priekšlasījumiem un cita veida sarīkojumiem, lai nometņu dzīvē neļautu nomirt latviskās kultūras garam.

Bet komponistam un diriģentam Bruno Skultem bija cita ideja, daudz lielāka un pārdrošāka. Kālab tikai koncertus? Ne operu? Nacionālā opera arī trimdā mums vajadzīga!

Katrai jaunai idejai ir skeptiski vērtētāji, kur nu vēl tik lielai kā opera. Kā tas iespējams? Kur ņemt solistus? Kur mūziku? Kur partitūras? Kur sadabūt dziedātājus korim? Agrākie operas spēki izkaisīti pa visām nometnēm. Kā un kur lai tos sadabū kopā? Bet Skulte neatlaidās. Vajaga gribēt! Ja visi pūlēsies, kopējiem spēkiem to paveiksim.

Libekas tuvumā Herenvikas nometnē dzīvoja grupa Latvijas radiofona darbinieku — mākslinieku. Tie jau bija nodibinājuši nelielu kori un koncertēja kā nometnēs, tā angļiem. Sākums jau bija.

Bet ne Herenvikā, ne Libekā nebija piemērotas vietas tik dzižam pasākumam kā operai. Traucēja arī krievu tuvums upes otrā krastā. Un tā vienā dienā šī grupa izlēma atstāt Herenviku un pārcelties uz Oldenburgu. Viņiem vēl pievienojās dziedātāja Lidija Maršalka. Pa ceļam radās „nobirums”, jo viens otrs aizbrauca uz citu pusi. Un tā gala rezultātā Oldenburgā ieradās tikai Bruno Skulte, Boriss Piekalnītis un Lidija Maršalka — visi ar ģimenēm.

Oldenburgā iebraucējiem bija patīkams pārsteigums, tur priekšā viņi atrada Paulu Brīvkalni ar jauno dziedātāju Ligitu Caunīti. Kaimiņu nometnē dzīvoja bijusī radiofona koriste Alma Skudra, kas bija sākusi organizēt kori, no kuŗa vēlāk izveidojās operas koris.

Bet katrs iesākums ir grūts. Pēc iebraukšanas Oldenburgā dziedātājas Paula Brīvkalne un Lidija Maršalka ar Bruno Skulti pie klavierēm uzstājās angļu klubos. Pirmais lielākais koncerts notika Oldenburgas pils zālē, tajā piedalījās jau vairāki mākslinieki, kas starplaikā bija ieradušies Oldenburgā. Šie koncerti pārliecināja kā UNRRA, tā angļu militārās iestādes par latviešu mākslinieku augsto kvalitāti. Lai nodrošinātu viņiem iespēju sekmīgāk gatavoties priekšnesumiem, piešķīra latviešu mākslinieku vajadzībām divstāvu māju ar 18 istabām Donnerschweer ielā 214. Kā pirmie iemītnieki šai „Mākslinieku mājā” novietojās dziedātājas L. Maršalka, P. Brīvkalne, diriģents B. Skulte un vijolnieks V. Skulte ar savām ģimenēm.

Māja nu bija, bet lai tanī varētu arī dzīvot, nācās krietni pastrādāt, jo pirms piešķiršanas latviešu māksliniekiem mājā bija mitinājušies gan karavīri, gan citu tautību bēgļi.

Arī ar UNRRA pārtikas sadali sākumā bija grūtības. Ik pārdienas vajadzēja ar rokas ratiņiem braukt uz trīs kilometru attālo Mežotnes nometni.

Ar UNRRA gādību sadabūja arī klavieres. Nu varēja sākties regulāri mēģinājumi.

Ziņas par mājas piešķiršanu māksliniekiem un latviešu operas noorganizēšanu trimdā radīja interesi. No citām nometnēm ieradās jauni spēki. Drīz vien piešķirtās telpas nespēja apmierināt.

nāt jaunpienācēju vajadzības, jo jau 1945. gada septembrī mākslinieku saime pārsniedza 60 personas. Lai pārvarētu dzīvokļu krīzi, UNRRA piešķīra māksliniekiem vēl otru māju ielas otrā pusē. Šī ēka bija celta restorāna vajadzībām ar paprāvu sarīkojumu telpu, apmēram 500 apmeklētājiem. Par tālāko jēgādā pašiem, kā zina un prot.

„Griener Hof”, kā sauca iepriekšējo māksliniekiem piešķirto viesnīcu, bija bez skatuves. Bet ne teātra izrāde, ne opera bez skatuves nav iedomājama. Katrs dēlis skatuvei, katrs stieples gals apgaismojuma ierīcēm bija kaut kur jāatrod vai „jāorganizē” — kā tais laikos sauca maiņas tirdzniecību ar vāciešiem.

Starplaikā mākslinieku saimei Oldenburgā bija pievienojušies vijolnieks doc. Jānis Kalējs, pianiste Felicita Maizīte-Kalēja, operdziedonis Edgars Petrēvics, vijolnieks Andrejs Lindbergs, pianiste Edīte Timermane, pianists Viktors Kviesis, vijolnieks Roberts Michelsons, baleta solists Pauls Fībigs, baletdejojāja Nīna Hartmane-Fībīga un 1946. gada maijā ieradās arī operdziedātājs Arnolds Obšteins.

Sadalot atbildību, mākslinieciskās puses vadību uzņēmās diriģents Bruno Skulte, bet tehnisko — Jānis Auniņš. Izvēle bija laimīga, jo abi pašreizējīgi darbojās, lai realizētos lielais iecerētais mērķis — latviešu opera trimdā.

Grūtības nebija tikai ar skatuvi, skatuves izbūvi un apgaismošanas materiālu sadabūšanu un tās iekārtošanu. Pēdējo teicami paveica piedzīvojušais Latvijas Nacionālās Operas apgaismošanas speciālists Jānis Auniņš. Bet kur ņemt nošu materiālus un instrumentus orķestrim? Notis kaut kur nopirkt tais laikos nebija iespējams. Atlika aizņemties un pārrakstīt. Pie šī darba strādāja visi ģimenes locekļi: pieaugušie, kam bija kādas zināšanas nošu lasīšanā, pūlējās ar pārrakstīšanu, bet bērni cītīgi vilka līnijas uz kaut kur sadabūtām baltām papīra lapām. Bet operu teksti bija vācu valodā. Tulkošanā lielisks palīgs bija dzejniece un aktrise Tonija Kalve.

Par režisoru uzaicināja Voldemāru Pūci no Blombergas. Tajā gad darbs varēja īsteni sākties. Skatuvi pārkārtoja operas uzvedumiem, ierīkojot pat orķestra gremdētuvu un kabīnes solistiem. No nometnes koņa sakomplektēja operas kori, bet kostīmus paredzēto operu izrādēm izgatavoja operas personāls pats. Un tā pēc ilgām un neatlaidīgām pūlēm 1946. gada 15. jūlijā Olden-

burgas latviešu operas priekšskars varēja pacelties pirmizrādei, sniedzot Maskanji operu „Zemnieka gods”.

Izrādi bez UNRRA un angļu militāro iestāžu vadošām personām noskatījās arī LCK vadība ar profesoru Kārli Kundziņu un profesoru Arvedu Švābi priekšgalā. Sveicienus māksliniekiem un visiem, kas sekmējuši latviešu operas tapšanu, nodeva profesors Jāzeps Vītols, uzsverot mūsu mākslinieku ārkārtīgi lielo nozīmi trimdas apstākļos.

Ievadā režisors V. Pūce spēcīgā pārdzīvojumā skandēja Andreja Eglīša „Dievs, Tava zeme deg”.

Solo partijas operā dziedāja Paula Brīvkalne, Arnolds Obšteins, Ēdgars Petrēvics, Alma Skudra un Mirdza Piekalnīte. Katrs deva no sevis labāko. Koris ar 45 dziedātājiem Liepājas operas koncertmeistara B. Kuņķa vadībā nebija sliktāks par solistiem. Operu veiksmīgi diriģēja Bruno Skulte, bet izteiksmīgās dekorācijas bija darinājis Evalds Dajevskis ar palīgu Reini Zusteru. Pēc izrādes aplausi, ziedi un gan tautiešu, gan UNRRA un angļu pārstāvju suminājumi. Pašos oldenburgiešos pacilātība un lepnums. Arī tie, kas sākumā neticīgi vīpsnāja, izgāza krūtis. Un pamatoti! Operas izrāde latviešu trimdinieku izpildījumā!

Latviešu mākslinieki bija pratuši nodibināt draudzīgas attiecības ar vācu mūziķiem; tie labprāt piedalījās operas uzvedumā.

Skatuves meistara Jāņa Auniņa lielā mīlestība īstenībā bija balets. Pēc viņa ierosinājuma Oldenburgā ieradās Nacionālās Operas baleta solisti. Viņi deva vairākus baleta vakarus, bet lielākus uzvedumus nevarēja sagatavot deļotāju trūkuma dēļ. Auniņa sapnis strādāt ar baletu piepildījās pēc ieceļošanas Anglijā, kad viņu piesaistīja pie pasaulē slavenā Sadler Wells baleta Londonā.

Kamēr opernieki cīnījās ap skatuvi, dekorācijām, tērpiem un apgaismošanu, baletu un citām sarežģītām lietām, kas nepieciešamas operas izrādēm, mūziķi — pianists V. Kviesis un vijolnieks Rūdolfs Miķelsons ar basu Borisu Piekalnīti gatavojās koncertceļojumam uz Visbādeni, Fišbachu un, saprotams, arī Eslingenu. Kuŗš ceļotājs no angļu zonas gan gribēs braukt mājās, Eslingenu neredzējis, it sevišķi, ja tas ir mākslinieks.

Nākošā opera bija „Madame Butterfly” ar Izoldi Pulciņu-Baumani titullomā. Arī viņa ar ģimeni bija pārcēlusies uz dzīvi mākslinieku mājā. Grūti pārvadājamo dekorāciju dēļ operas izrādes bija saistītas vienīgi ar Oldenburgu. Tikai vēlāk, kad

operai „Seviljas bārdzīnis” Dajevskis izgatavoja pārvietošanas dekorācijas, opera ar izrādēm viesojās vairākās nometnēs un piedalījās arī uzņēmīgā H. R. Skrastiņa noorganizētajā latviešu mākslas festivālā 1948. gada maijā Bad Oinhausenā angļu Reinas armijas stābam.

Šī latviešu mākslas festivāla noorganizēšanai H. Skrastiņš bija veltījis daudz pūļu. Festivāls turpinājās veselu nedēļu 1948. gadā no 24.—30. maijam. Tajā bez Oldenburgas operas piedalījās arī Mērbekas teātris ar „Kazanovas mēteli”, Mērbekas koris, koncerta solisti no Blombergas un balets no Eslingenas. Festivāla laikā sarīkojuma telpās bija iekārtots plašs latviešu gleznotāju un mākslas amatniecības darbu klāsts.

Jāatzīmē, ka tikai pirmās operas izrādei bija vajadzīga vācu mūziķu palīdzība. Nākošajās izrādēs spēlēja pašu latviešu orķestris. Tas bija izveidojies Libekā no Latvijas laika mūziķiem un no kaņavīru nometnēm atbrīvotiem jauniešiem.

Nav jau iedomājamas veiksmes bez neveiksmēm. Kad Oldenburgas opera sekmīgi bija uzsākusi „Seviljas bārdzīņa” izrādes, gūstot apmeklētāju sirsniņu atsaucību, pienāca angļu militārās pārvaldes rīkojums izrādes pārtraukt. Iemesls? Grūti izprotams! Pēc militārās pārvaldes vīru domām ieejas cenas esot par augstām. To vēl kaut kā varētu saprast. Kultūra jādara pieejama visiem, arī tiem, kuņģiem kabatā maz jauno DM. Bet kā lai izprot militārās pārvaldes prasību daļu no ienākumiem nodot militārās pārvaldes rīcībā? Pie tam ne jau kādu niecīgu „simbolisku” maksājumu, bet veselus 50%! Angļi arī nebija paskaidrojuši, kādām vajadzībām tiktu izlietota nauda, kas ienāktu no šī speciālā nodokļa. Šķiet, tas ir augstākais nodoklis, ar ko aplikts tāda veida kultūras pasākums kā opera. Praktiski tas nozīmēja Oldenburgas operas izrāžu pārtraukšanu, kamēr netiktu panākta nodokļa pazemināšana.

Šo militārās pārvaldes rīkojumu operas vadība saņēma 1948. gada jūlijā. Līdz septembrim strīdīgajā nodokļu jautājumā vienošanos nepanāca, un izrādes vairs nenotika.

Blakus šim militārās pārvaldes radītajām grūtībām nodokļu jautājumā radās arī citas, kas vēstīja šī Ziemeļvācijas latviešu kultūras centra beigu sākumu. Uz Bokhornu pārcēla Tālavas un Priedaines nometnes, uz Zenkvardeni — Siguldas nometni. Zem jautāšanas zīmes bija Oldenburgas mākslinieku nometnes pastāvēšana. Septembra pirmajās dienās šajā latviešu māksli-

nieku nometnē ievietoja igauņu teātra dalībnieku grupu ar 14 personām.

Pamazām ar izceļošanu sāka drupt arī operas dalībnieku sastāvs. Uz Austrāliju par melnstrādnieku aizbrauca baritons Petrēvics, bet par ērģelnieku uz Kanadu V. Kviesis.

Operas idejas realizētājs un nenogurdināmais vadītājs komponists un diriģents Bruno Skulte pēc šīm neveiksmēm nebija kļuvis pesimists. Aizbraukušo mākslinieku vietā tika sameklēti citi. Un angļu nodoklis? Varbūt atradīsies kāds piemērots atri-sinājums!

Starplaikā Skulte bija beidzis komponēt savu iecerēto operu „Vilkaču mantiniece” pēc Ilonas Leimanes romāna. Pirmo libretu operai jau Latvijā bija uzrakstījusi Tonija Kalve. Latvijā paveiktais darbs bija pazudis. Vācijā viss sākts no jauna. Ja apstākļi būšot labvēlīgi, domāja Skulte, operas „Vilkaču mantiniece” pirmo ainu, kuŗu klusībā jau sagatavojot, uzvedīšot Kultūras nedēļā Oldenburgā septembra beigās vai Latvijas neatkarības svētkos 18. novembrī.

Neatlaidīgā darbā un ciņā ar dažādiem šķēršļiem ritēja turpat četrus gadus Oldenburgas latviešu operas izveidošana un izrādes. Netrūka sajūsma, netrūka arī vilšanās, bet nekad neapsika griba pasākto darbu turpināt. Tā pienāca 1949. gada rudens. Mākslinieku namu atdeva vāciešiem. Tos māksliniekus, kas vēl nebija izceļojuši, izvietoja pa apkārtējām nometnēm. Bet arī tie jau bija ceļa jūtīs. 1949. gada rudenī Oldenburgas operas kodols ieradās Amerikas Savienotajās Valstīs. Ar to beidzās latviešu opera trimdā, atstādama tās organizētājiem un dalībniekiem atmiņas, kādas atstāj iecerētas idejas piepildīšana un sūra darba cildeni sasniegumi.

Oldenburgieši bija pratuši nevien noorganizēt operu, bet tiem nebija trūcis izdomas nodibināt arī privātus uzņēmumus. Īstenībā gan jārunā par vienu uzņēmumu, ko Brakē, 25 kilometrus no Oldenburgas, nodibināja farmaceits Jānis Blumbergs un Jānis Bogens. Bogens gan maz zināja no farmācijas, droši vien ne vairāk kā saaukštešanās vai galvas sāpju gadījumā iegādāties kādu pulverīti uzbrukušās kaites atvairīšanai. Bet par to viņam no Latvijas nāca līdz zināšanas, kā noorganizēt saražotās preces pārdošanu.

Uzņēmums nodibināts jau 1945. gadā. Ražoja medikamentus pret galvas sāpēm, klepu un apsaldešanos. Izejvielas iepirka Hamburgā, Brēmenē un Hanoverā. Ķīmiskā nozarē uzņēmums ražoja piena cukuru un pienskābes kalcija sāli, par izejvielu lietojot pienotavas piena suliņas.

1946. gada jūnija beigās uzņēmuma dibinātāju J. Blumbergu apmeklēja ģenerālis Bangerskis. Pēc azaida Blumbergs aizvedis Bangerski uz savu uzņēmumu, kas bijis novietots koka barakā. Pēc Bangerska vērtējuma vienā otrā vietā vajadzējis pielikt roku, lai uzlabotu uzņēmuma ārējo izskatu. Bangerskis vaicājis Blumbergam, vai arī viņš nevarētu dabūt darbu uzņēmumā, bet izrādījies, ka personām, kas vecākas par 65 gadiem, neizsniedzot darba kartes. Un bez darba kartēm no UNRRA neesot iespējams saņemt nekādas papilddevas.

Ģenerāļa Bangerska apmeklējuma laikā uzņēmums bija tikko sācis darboties, droši vien tālab apmeklētājs ievēroja vienu otru trūkumu. Bet nākamās trīs gados tas izauga par prāvu farmācijas uzņēmumu, beigu posmā nodarbinot 63 darbiniekus.

J. Blumbergam izceļojot uz Amerikas Savienotajām Valstīm un Bogenam uz Austrāliju, labi ievadītais uzņēmums, kuŗa ražojumi bija kļuvuši pazīstami visā Vācijā, pārgāja vāciešu rokās. Raksturīgi, ka abi uzņēmīgie latvieši, kas Vācijā jau pirmajā bēgļu gadā sekmīgi uzsāka savu uzņēmumu, izceļošanas zemēs nav vairs atgriezušies pie privātiem uzņēmumiem.

Interesanti, ka privātie uzņēmēji Vācijas trimdas laikā galvenā kārtā ražojuši veselības un tīrības kopšanas priekšmetus. Ziemeļvācijā netālu no Gēstachtas noņemtas, pa ceļam uz Edmundštāli pie kādas ne visai izskatīgas celtnes lepējās uzraksts "UNRRA'S Soap Factory". Nosaukums lepns, katrā ziņā lepniāks nekā Blumberga uzņēmumam. Arī šis uzņēmums darbību sācis jau 1945. gadā inženiera Jēkaba Vakara vadībā. Vakars nav bijis „vakarējais”, jo viņš ar ziepju vārīšanu nodarbojies jau Rīgā.

Ziepju fabrikas dibinātājam Vakaram ideja par fabrikas dibināšanu radusies pēc ierašanās noņemtnē. Par ēšanu nav bijušas raizes. To pietiekamā daudzumā sagādājusī angļu armija. Bet gauži jūtams bijis ziepju trūkums. Viņa devīze bijusi: ne no kā izgatavot kaut ko. Un laikam jau ziepes ir tāds produkts, ko var sākt ražot tik pat kā ne no kā.

Pirmais jaundibināmās fabrikas īpašnieka uzdevums bijis sadabūt pietiekamā daudzumā izejvielas. Tās iegādāties palīdzējusi angļu militārā pārvalde. Lielākas grūtības radušās ar fabrikas iekārtu. 1945. gada 28. jūnijā uzņēmums sācis darboties tikai ar vienu katlu zaļo ziepju vārīšanai. Vira laikam bijusi laba, jo uzņēmums plaucis. Jau itin drīz uzņēmumā burbuļojuši trīs katli: vienā vārītas zaļās ziepes, otrā gabala ziepes un trešajā — bārdas ziepes. Ar laiku, kad ziepju ražošana nostiprinājusies, uzņēmums paplašināts un ražota arī zābaku ziede. Šai vajadzībai uzstādīts īpašs katls.

Personālā sastāva ziņā ziepju fabrika bijusi „tautisks” uzņēmums, jo tur nodarbināti tikai latvieši — 13 vīrieši un viena sieviete.

Par ziepju vārītāju meistaruru „uzdienējis” kapteinis Kārlis Upītis. Viņš kara laikā sastapies ar krietni daudz „ziepmaņiem”. bet tagad pats nodarbojās ar īstu ziepju vārīšanu.

Lielākās rūpes uzņēmumam sagādājusi iesaiņojamo materiālu sagāde. Kaut kā izlīdzējušies ar Sarkanā Krusta paciņu kastēm. Izejviela zābaku ziedes kārbīnām nav bijusi problēma. Šīm vajadzībām izlietas noietnē savāktās konservu skārdenes. Ar īpašu „štancējamo” mašīnu no šī izejprodukta pagatavotas ap 1000 kārbīņu dienā.

Līdz 1946. gada beigām šajā uzņēmumā saražots apmēram 100.000 kilogramu ziepju, gan zaļo, gan citādu.

Kas ar uzņēmīgajiem ziepju vārītājiem noticis viņu tālākās gaitās, nav zināms, bet viens ir skaidrs, ka latviešu uzņēmība ir palīdzējusi mums cīnīties kā pret galvas sāpēm, tā arī uzturēt tīrību trimdas laikā Vācijā.

Pēc pārciestām nedienām ar angļu okupācijas varu un bēguļojot no vienas noietnes uz otru, Oldenburgā Omstedes noietnē uz dzīvi apmetās arī Leģiona ģenerālinpektors ģenerālis Rūdolfs Bangerskis. Kad pārējie noietnes iemītņieki izceļoja uz aizjūras zemēm, viņš palika ar citiem veciem vieniniekiem, tā sauktajiem „neizvietojamiem”, noietnes 41. barakā. Aiz barakas viņš iekārtoja mazu lauciņu ar saknēm un ziediem un gaŗos rudens un ziemas vakaros centīgi strādāja pie sava pārmaiņu bagātā mūŗa atmiņu kārtoŗanas.

80 gadu vecumā ģenerālis dabūja galu auto negadījumā. 1958. gada 1. martā viņu guldīja zemes klēpī Omstedes kapos blakus savai nedaudz agrāk miruŗajai adoptētajai meitai Zelmai.

PRESE TRIMDAS GADOS VĀCIJĀ

Mēdz teikt, ka ārsti un žurnālisti esot vajadzīgi visiem režiņiem. Ārstam ikviens slimnieks — savējais, svešinieks vai pat ienaidnieks — ir tikai slimnieks, kuram sniedzama palīdzība. Bet žurnālistam? Laikam taču pieņem, ka arī žurnālisti, līdzīgi ārstiem, savas profesionālās zināšanas spējīgi piemērot visiem apstākļiem.

Var jau būt, ka kaut kur atrodami profesionāli žurnālisti, kas nevien savas zināšanas, bet arī savu pārlicību spējīgi piešķaņot visiem, bet par latviešu žurnālistiem to būs grūti teikt, nevien par izcilākajiem to pārstāvjiem, bet arī par mūsu žurnālistu vairumu.

Latviešu žurnālistu vecākā paaudze izauga cīņās par latviešu tautas tiesībām un brīvību. Jaunākā paaudze izauga brīvajā Latvijā ar latviešu avižniecības tradīcijām un latvisku ideoloģiju. Abas okupācijas varas vienu otru piespieda strādāt okupācijas varas izdevumos. Tas bija uzspiests, tehnisks darbs, kas maz atšķīrās no korektora darba, izlabojot latviešu valodas kļūdas vai tulkojot okupācijas varas rīkojumus.

Daļu mūsu avižnieku komūnisti deportēja uz vergu darbu nometnēm jau pirmajā okupācijas gadā, zinādami, ka viņi nepakļausies okupācijas režīma ideoloģijai. Tie, kurus liktenis bija saudzējis abu okupāciju gados, vairumā kā bēgļi devās svešumā.

Kad pēc Vācijas sakāves latviešu trimdiniekus savāca vairāk vai mazāk vienkopus bēgļu nometnēs, radās vajadzība pēc iespiestā vārda. Bija jo svarīga izklīdušo ģimenes locekļu saukšanās. Trimdas preses izdevumi šai ziņā daudz palīdzēja. Bet trimdiniekus bija nepieciešami informēt arī par UNRRA un militāro pārvalžu rīkojumiem, tāpat par dzīvi citās nometnēs, par skolām, kultūras pašdarbību, par visu, kas pašreiz notiek, un arī par to, kas varētu dot kādas cerības nākotnē. Šo sazināšanos, informāciju un norādījumus palīdzēja atrisināt mūsu avižnieki, noorganizējot vai nu nometņu biļetenus, vai iespiestus laikrakstus. Ar iespiestiem laikrakstiem sevišķi bagāta bija amerikāņu zona.

Lai saskaņotu preses darbību angļu un amerikāņu zonā, 1945. gada 16. decembrī Hanavas nometnē sanāca preses darbinieku apspriede. Tajā piedalījās 40 rakstnieki un žurnālisti no Vācijas

un Austrijas, un svarīgākais notikums bija Latviešu Preses Biedrības dibināšana.

Apspriedes prezidijā ievēlēja L. Bērziņu, A. Baumani un J. Kadili. No Latviešu Centrālās Padomes sanāksmes dalībniekus apsveica prof. A. Švābe, plašākā stāstījumā iepazīstinot ar LCP darbību. Švābe mudināja mācīties angļu valodu un kādu praktisku amatu, lai arī ārpus Latvijas katrs būtu spējīgs nopelnīt maizi. Runātājs brīdināja, ka esot iespējams, ka nākošā ziemā Eiropā būšot bads.

No viesmīlīgās hanaviešu puses sanāksmi apsveica prof. E. Blese.

Stājoties pie Preses Biedrības dibināšanas jautājuma, pēc pārrunām ar dažiem grozījumiem pieņēma Arvīda Klāvsona, A. Švābes, E. Raistera un J. Rasmaņa izstrādāto statūtu projektu. Pilnvaroja Švābi, Klāvsonu, Rabācu, Baumani, Bērziņu, Raisteru un Klīdzēju tos parakstīt. Ar zīmītēm aizklāti balsojot, par jaunās biedrības priekšsēdi ievēlēja prof. A. Švābi, par sekretāru A. Klāvsonu. Par priekšsēdētāja vietnieku Ziemeļvācijas kopa bija jau ievēlējusi A. Plensneru. Dienvidvācijas kopa par savu priekšsēža vietnieku ievēlēja redaktoru K. Rabācu, sekretāru Ģirtu Salnāju, bet revīzijas komisijā — B. Senkeviču, J. Kadili un A. Baumani.

Preses darbības saskaņošanas jautājumā K. Rabācs izteica domas, ka laikrakstu jau ir par daudz un to līmenis provinciāls. Nav vietas tādiem laikrakstiem, kurus vada nekvalificēti cilvēki. Laikraksti vai rotēti biļeteni var mierīgi iznākt pat vairāki vienā nometnē, jo tie uzskatāmi par pašdarbības izpausmi. Salnājs aicināja rakstniekus un žurnālistus nedot savus darbus diletantu vadītiem izdevumiem. Klāvsons atgādināja, ka LCK preses komisija ieteikusi raudzīties, lai vienā vietā neiznāktu vairāk par vienu iespiestu avīzi, pie kam atbildīgajam redaktoram jābūt preses biedrības biedram.

1946. gada 5. augustā Minchenē, UNRRA galvenā mītnē notika DP preses darbinieku konference. UNRRA vadība paziņoja, ka līdzšinējās iespēšanas licences zaudē savu derīgumu, sākot ar 1. septembri. Pēc šī termiņa laikrakstu un žurnālu iespēšanai nepieciešamas jaunas licences. Militārie noteikumi paredzot piešķirt katrai tautību grupai vai nu vienu licenci, kas derīga visā amerikāņu zonā, vai arī četras licences — pa vienai katram novadam: Vīsbādenei, Mīnchenei, Štutgartei un Rēgens-

burgai. Laikrakstu tirāžu papīra taupīšanas nolūkos paredzēts ierobežot ar tādu aprēķinu, lai uz pieciem cilvēkiem noietnē iznāktu viens laikraksts. Amerikāņu uzskati bija, ka laikraksti galvenā kārtā domāti iedzīvotāju informēšanai.

Sakarā ar jauniem noteikumiem un jaunu licenšu izprasīšanu radās sprauga domu izmaiņa latviešu izdevēju starpā. Lai gan bija vairāki priekšlikumi, izdevēji tomēr nevarēja vienoties. Nebija iebildumu vienīgi pret laikrakstu „Tēvzeme” Hanavā L. Bērziņa vadībā, jo LCK to uzskatīja par savu oficiālu.

Kaut jautājums par pārmaiņām pēc pārreģistrēšanās netika noskaidrots, visi saprata, ka jaunie noteikumi stipri ierobežos līdzšinējo DP periodiku.

1946. gadā amerikāņu zonā nodibinājās žurnālistu sadarbības kopa. Tās uzdevumā un pilnvarā publicists Kārlis Rabācs no piekritīgām iestādēm ieguva jauna laikraksta izdošanas tiesības. Lai gan laikraksta koncesija bija uz viņa vārda, viņš ne centās, ne arī baudīja kaut kādas privilēģijas. Jaunais laikraksts „Latvija” sāka iznākt 1946. gada decembra sākumā. Visiem darbiniekiem bija noteikts mēneša atalgojums. Saimniecisko pusi kārtoja Pauls Irbe.

Saskaņā ar žurnālistu kopas vienošanos laikraksts tika pakļauts sabiedriskai kontrolei. Tā kā tas iznāca Bavārijas latviešu apgabala komitejas robežās, tad kontrolēja šī apgabala revidenti. Arī skaidro atlikumu izdevēji nesadalīja savā starpā, bet nodeva Bavārijas latviešu komitejai trimdinieku vajadzībām. Komitejas rīcībā nodotās summas tais apstākļos bija itin prāvas, ap 140.000 RM un 30.000 DM.

Bez tam laikraksts ar saviem sakariem un līdzekļiem sadabūja papīru skolas burtnīcām, ko daļēji sadalīja bez atlīdzības noņemtu skolās, daļēji par pašizmaksas cenām. Apgāds iespieda arī skolas grāmatas, kuŗu trūkumu ļoti izjuta visas latviešu skolas.

1949. gadā „Latvijas” redaktors Kārlis Rabācs izceļoja no Vācijas uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Kad uzņēmīgais izdevējs Helmārs Rudzītis izšķīrās izdot latviešu laikrakstu Ņujorkā, viņam bija „laimīga roka”, izraugoties jaunajai avīzei par redaktoru Kārli Rabācu. Žurnāls, ko Rudzītis izdeva Eslingenā, saucās „Laiks”. Tam bija labi panākumi, un tālab izdevējs izšķīrās ar tādu pašu nosaukumu publicēt jauno avīzi. Kādas grūtības sākumā nācās pārvarēt kā izdevējam, tā redaktoram,

varbūt kādreiz piemērotā gadījumā sīkāk pastāstīs viens vai otrs no viņiem, vai arī abi divi. Bet katrs labi var iedomāties, kā ir tad, ja svešā pilsētā viss jāsāk no pašiem pamatiem.

Pirmais laikraksta „Laiks” numurs no spiestuves iznāca 1949. gada 8. novembrī. Daudz pūļu kā izdevējs, tā redaktors ir ieguldījis laikraksta publicēšanā aizvadītajos 22 gados, bet viņi var būt gandarīti, jo ieguvuši vērtīgāko balvu — lasītāju uzticību un pateicību.

Redaktoru Rabācu pazinu pavisam maz Latvijas neatkarības gados. Arī trimdas gados Vācijā sastapu viņu tikai vienu reizi Eslingenā viņa kollēgas Arvīda Klāvsona dzīvokli. Šī satikšanās bija interesanta vēl tai ziņā, ka tur iepazinos ar Kārli Dziļleju, ar ko vēlākā trimdas posmā iznāca dzīvot kopā Blombergas latviešu nometnē. Jāliecina, ka mana pirmā satikšanās ar Dziļleju — sociāldemokratu, jo pats biju ulmanietis — nebija sevišķi sirsnīga, bet arī ne naidīga.

Personīgi trimdas gados Vācijā nebiju sevišķi kustīgs, bet, liekas, ka redaktors Rabācs bija vēl nekustīgāks. Viņam, šķiet, labāk patika sēdēt pie redaktora galda redakcijā nekā ceļot, ja vien to nespieda kāda nepieciešamība.

Un tomēr „Latvija” un tās redaktors Rabācs kļuva man tuvākais no visiem Vācijas laika trimdas latviešu laikrakstu redaktoriem. Tas notika ar žurnālista Harija Mindenberga starpniecību. Kaut kur braucot nejauši sastapos ar Mindenbergu vilcienā. Kā Latvijas sporta augstākajam vadītājam Latvijā man nereti gadījās sastapties ar šo kustīgo un aktīvo sporta žurnālistu. Gadi bija gājuši. Mums bija ko stāstīt un vaicāt. Atcerējāties arī Mindenberga Berlīnes vilciena ķeršanu kopā ar basketbolistu Melderu, kas bija Rīgas piestātnē ieradies ar nelielu nokavēšanos. Melderu un Kazāku toreiz komandēja uz Amerikas Savienotajām Valstīm, lai viņi iepazītos ar groza bumbas spēli tālajā aizjūras zemē. Kādreiz „Latvijas” redakcijā Rabācs bija Mindenbergam teicis, ka būtu labi dabūt no A. Bērziņa atmiņas par viņa ieslodzījuma laiku Saksenhauzenas koncentrācijas nometnē. To atcerēdamies, Mindenbergs apvaicājās, vai es nebūtu ar mieru tās uzrakstīt. Kālab gan ne? Un tā mans manuskripts nonāca uz redaktora Kārļa Rabāca galda, kas tam dāvāja savas „sverēnitātes” labvēlību. Biju pateicīgs, jo neviens cits trimdas laikraksts nometņu laikā neiespieda ne rindīņu no manis. Tā galu galā nebija viņu vaina, jo pa šiem gadiem ne

reizes nevienu redaktoru neapgrūtināju ar saviem sacerējumiem, kuŗiem tā vai tā būtu maza nozīme.

Bet mans pārsteigums bija vēl lielāks, kad kādā jaukā dienā Bringhamzenas ciemā vai nu ar pastu, vai caur kādu laipnu cilvēku, labi neatceros, saņēmu vairāk par 100 jauno DM lielu honorāru. Ievietot manu rakstu un vēl maksāt honorāru? Kaut kas pilnīgi negaidīts! Piedevām DM tai laikā bija ļoti vērtīgas, daudz vērtīgākas nekā amerikāņu cigarešu kārbīņa Hitlera marku laikā.

Tuvāka iepazīšanās ar redaktoru Rabācu sākās ar Amerikas Latviešu Apvienības nodibināšanos. Kā „Laika” redaktors viņš ir piedalījies visos ALA kongresos; arī es esmu piedalījies visos. Un tā gan kongresa sēdēs, gan pēc tam mūsu starpā pamazām nodibinājās uzticība, kuŗu vērtēju ļoti augstu.

Rakstot par mūsu aizvadīto dzīvi trimdā, mans prāts nenesas nedz uz slavināšanu, nedz pelšanu. Visi cilvēki ir tikai cilvēki. Dažiem ir dots varāk vienā, citiem otrā virzienā. Rabācs, ko esmu vērojis turpat divus gadu desmitus, ir apzinīgs publicists, kas ne draudzības, ne ienaida dēļ nerakstīs ne rindas, kas pēc viņa pārlicības neatbilst patiesībai. Bet visi cilvēki kļūdās. Arī Rabācs nav pasargāts no vienas otras kļūdas.

Mūsu uzskati ne vienmēr ir saskanējuši. Esam dažu labu reizi debatējuši ilgi un neatlaidīgi, cenšoties viens otru pārliecināt par savu uzskatu pareizību, bet pārrunu veids nav radījis ne nepatiku, ne sarūgtinājumu. Rabācs varbūt reizēm ir stūrgalvīgs (un vai es varu teikt, ka arī es tāds neesmu?), bet vienmēr godīgs savā pārlicībā.

Tikpat bezpersonīgi un kļu su kā Rabācs vadīja mūsu trimdas lielāko un izplatītāko laikrakstu „Laiks” viņš arī aizgāja no galvenā redaktora pienākumiem, kad veselība neļāva vairs strādāt ar pilnu slodzi, pat bez ardievu rindiņām lasītājiem. Bet tāds ir viņa raksturs. Viņš drīzāk uzklauss pārmetumus nekā atzinīgus vārdus.

Rakstot par mūsu trimdas gadu notikumiem, analizējot dažas parādības un cilvēkus, kam bijusi nozīme mūsu trimdas dzīves virzīšanā pozitīvā virzienā, ar cieņu ir jāmin Kārlis Rabācs — kluss, pacietīgs, liela un paliekama darba darītājs trimdas presē.

Lielā Eslingenas kolonija ar avīzes izdošanu bija drusku aizkavējusies. Pirmais kolonijas laikraksts „Latviešu Ziņas” sāka

iznākt 1946. gada 10. janvārī; izdevējs Eslingenas kolonija, par redakciju atbild redaktors Voldemārs Āboltiņš.

Rakstu pirmajam numuram devis UNRRA 208. „tīma” direktors Pinczon du Sel, kuŗa darbības rajonā ietilpa Eslingena. Novēlot laikrakstam labas sekmes, viņš pasvītro, ka latviešu pārstāvji darot labāko kolonijas interesēs un viņu darbs esot vērtējams pozitīvi.

Kolonijas vecākais Kārlis Kalniņš raksta: „Lai mūsu kolonijas jaunais laikraksts kļūst par istu un negrozīgu ceļrādi uz mūsu dzimto zemi, uz mājām.”

Laikraksta adrese: Ūlanda ielā 8, tas iznāk divas reizes nedēļā — trešdienās un sestdienās.

Ar 1946. gada 22. maiju laikraksta vadību pārņēm apdāvināts un pieredzējis žurnālists no Latvijas neatkarības gadiem — Arvīds Klāvsons ar Jāni Porieti kā redaktora vietnieku.

Klāvsonam darbs jāsāk ne zem laimīgas zvaigznes. Pirmā numura rediģēšanas laikā pienāk UNRRA rīkojums, kas noliedz laikrakstu izvest vai izsūtīt ārpus Eslingenas. Ar šo rīkojumu laikraksts zaudē savu nozīmi kā sazināšanās līdzeklis visā Vācijā izkaisīto nometņu starpā. Bet ar laiku daudzi rīkojumi aizmirstas pašiem rīkojumu devējiem. Sevišķi tas attiecināms uz UNRRA, kuŗai bieži mainījās vadītāji. Nākošais vadītājs nezinaja, vai arī negribēja zināt, kādus rīkojumus devis priekšgājējs.

Ar jauno redaktoru „Latviešu Ziņas” ieguva jau daudz ārējā izskatā. Profesionālo avīžnieku rakstus sakārtoja to svarīguma kārtībā, kam pievienojās arī rūpīgāka informātīvā materiāla izlase. Avīzes vadību Klāvsons atstāja, izceļojot uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Arī viņa dzīves pēdējais posms aizgāja laikraksta „Laiks” redakcijas darbā. Ar Arvīda Klāvsona pārāgro aiziešanu viņā saulē personīgi zaudēju labu senu dienu draugu kopš Zemnieku Savienības akadēmiskās sekcijas laikiem, un mūsu jau tā nelielā žurnālistu saime zaudēja spējīgu un korrektu kolleģu.

Preses Biedrības priekšniekam prof. A. Švābem izceļojot uz Zviedriju, kādu laiku par šīs biedrības priekšnieku kļuva viņa vietnieks amerikāņu zonā redaktors Rabācs. Pēc tam par priekšnieku izraudzīja Kārli Dzīlleju. Bet arī viņš izceļoja uz Zviedriju. Tāpat anģļu zonas Preses Biedrības priekšnieka vietnieks plkv. Aleksandrs Plensners izvēlējās to pašu ceļu. Īstenībā biedrības aktīvais vairums bija palicis tikai amerikāņu zonā. 1948.

gada 5. decembrī no amerikāņu zonas 70 biedriem kopas pilnsapulcē piedalījās tikai 21 dalībnieks, un par kopas priekšsēdi ievēlēja A. Liepu, bet valdē Z. Lazdu, Ģ. Salnāju, L. Švarcu un K. Rabācu.

Bet arī prese nav varējusi trimdas laikā Vācijā iztikt bez tiesāšanās. Lai savaldītu nemierīgos spalvas darbiniekus, 1946. gada oktobrī Latviešu Preses Biedrības pilnsapulcē ievēlētajā goda tiesā par tiesnešiem izraudzīja L. Bērziņu, J. Porieti un F. Igalu. Konstruēšanās sēdē par tiesas priekšsēdi izraudzīts J. Porietis; sēdē piedalījies arī Preses Biedrības priekšnieka vietnieks K. Rabācs.

Ķildniekiem, ka ziņojumā teikts, iespējams sūdzību iesniegt vai nu tiesas priekšsēdim vai locekļiem — pēc paša izvēles. Šai konstruēšanās sēdē pieņemti arī goda tiesas statūti. „Eslingenas Ziņās”, kur šis ziņojums lasāms, nav atrodami ne statūti, ne tiesāšanas kārtība, ne arī soda mēri par pārkāpumiem.

Ka prese un tās darbinieki nav bez grēkiem, liecina Amerikā „Continental Newsweek” 1946. gada 1. oktobrī publicētā „patiesība”, kas pārspiesta „Latvju Domu” pirmajā numurā:

„Rietumu lielvalstīm krievi liek priekšā neiespējamo un disputē par nedisputējamām lietām”. Kāds diplomātiskais korespondents Vašingtonā par to izteicies šādi: „Šeit valdošo drūmo noskaņu pastiprina bailes, ka Bairnsam nav pietiekamas pieredzes un zināšanas par krievu diplomātiskām metodēm. Šis metode vislabāk ilustrē kāds incidents šī kaŗa pirmajos mēnešos. Krievi pieprasīja stratēģiskas bāzes Latvijā un Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru izsauca uz Maskavu, lai runātu „par draudzības un savstarpējas palīdzības” līgumu. Pirmajā apspriedē Molotovs prasīja tiesības sūtīt 160.000 sarkanās armijas vīru uz Latviju, uz ko Munters atbildējis: „Bet, komisāra kungs, visā Latvijas armijā ir tikai 90.000 vīru, un jūs gribat sūtīt divreiz tik daudz tikai divu baŗu okupēšanai?” Molotovs tomēr pastāvēja uz savu. Kad jau likās, ka sarunas izjuks, pēkšņi ienāca Staļins. „Kas šeit notiek?” viņš prasīja. Munters, gan trīcēdams, tomēr sūdzējās par Molotova nepamatoto prasību. Staļina seja satumsa. „Molotov”, viņš dusmīgi uzkliedza, „kā jūs varat apieties ar manu draugu Muntera kungu tik negodīgi? Samaziniet savas prasības uz pusi!” Krieviem, saprotams, nekādā ziņā nebija padomā sūtīt vairāk par 80.000 vīru uz Latviju. Munters atgriezās Rīgā, lepodamies ar izcilu diplomātisku uzvaru. Ir stipra

cerība, ka kritiskā momentā krievi atzīs kompromisu, piemēram Tripoles jautājumā ...”

Ir fakts, ka Maskava Baltijas valstīm uzspieda „draudzības un savstarpējas palīdzības līgumu”, ir fakts, ka prasīja tiesības novietot Latvijas teritorijā sarkanās armijas vienības, fakts ir arī tas, ka sarunas notika Maskavā un ka notika kaulēšanās Muntera un Molotova starpā par Latvijas teritorijā stacionējamo sarkanās armijas vienību lielumu un vietām. Viss cits, piem., fantastiskie skaitļi par 160.000 sarkanarmiešu novietošanu Latvijā un Latvijas armijas lielums 90.000, ir „izsūkti” no tintes pudeles. Tāda pati fantazija ir Staļina ierašanās sarunu kritiskajā brīdī un Molotova norāšana, un fantazija ir arī tas, ka Munters sarunu iznākumu uzskatījis par diplomātisku uzvaru.

Sakarā ar straujo izceļošanu no Vācijas mazinājās lasītāju skaits, un arī viens otrs redaktors jau bija ceļā uz citu kontinentu. Šo iemeslu dēļ preses darbinieki atzina, ka kopējais latviešu trimdas preses apgāds jāpārņem LCK un turpmāk izdots tikai viens laikraksts „Latvija”. Apvienotais laikraksts iespējams Eslingenā, uz kuriem tuvākā laikā domā pārcelties arī LCK informācijas nozare. LCK informācijas nozares vadītājs Voldemārs Lambergs informē, ka apvienotā laikraksta redakcijā darbošoties visu triju līdzšīņējo laikrakstu redaktori un savā virzienā tas būšot brīvs un neatkarīgs. Apvienotais laikraksts sāka iznākt Eslingenā 1949. gada jūnijā.

SPORTS VĀCIJAS NOMETNĒS

Kur ir jaunatne, tur ir arī sports. Tā tas bija arī bēgļu nometnēs Vācijā. Kaut cik iekārtojušies sagrautās vācu kazarmās vai netīrās austrumu strādnieku barakās, puikas jau dzenāja bumbu no viena nometnes laukuma gala uz otru.

Sportu labprāt atbalstīja arī UNRRA, tāpat vietējās nometņu un latviešu centrālās organizācijas. Kopā ar bēgļu masu un leģionāriem Latviju bija atstājis krietns daudzums treneru un sportistu, pie tam labākie vairākās disciplīnās. Arī viņus vilināja vai nu futbola laukums, grozs, baltā bumba vai vieglatlētika.

Lielākie un aktīvākie sporta centri izveidojās angļu zonā Libekā, bet amerikāņu zonā Vircburgā, Darmštātē, Eslingenā un vēl citās nometnēs.

Laikam tālab, ka Latvijā atrados augstākā sporta vadītāja amatā, vai arī tālab, ka, sākot organizēties sportistiem Libekā, gadījumos, tā sakot, „pie rokas”, mani izraudzīja par trimdas sporta vadītāju. Tā nu nebija nekāda labā izvēle. Latvijā es biju „sportists” tikai pēc amata. Visus administratīvos un tehniskos jautājumus kārtoja ģenerālsekretārs plkv. Rumba, bet vadlīnijas izstrādāja sporta komiteja. Mans uzdevums bija nolīdzināt pretešķības dažādo biedrību starpā sporta komitejā un sadabūt līdzekļus no valdības sporta atbalstīšanai.

Trimdā trūka nevien budžeta, bet arī iespēju personīgi kaut kā palīdzēt. Pats galvenais — trūka piedzīvojuša ģenerālsekretāra ar pieredzi sportā un pazišanos ar sportistiem. Manā vietā daudz piemērotāks trimdas sporta vadītājs varēja būt tāds sporta entuziasts kā V. Baumanis, kas savu mūžu veltīja basketbolam. Bet ievēlēts biju, un kaut ko ar kopējām pūlēm darījām. Tā Libekā izdeva vienīgo sporta žurnālu. Pieņēma arī lēmumu par labāko sportistu apbalvošanu ar „Lielo nozīmi”.

Mans sporta vadītāja „kalna gals” bija lielās sporta dienas Augsburgā 1946. gada pavasarī. Šais sporta dienās visu triju baltiešu tautību labākie sportisti trimdā sastapās divu dienu ilgās sacensībās sporta laukumā.

Sporta spēļu organizācija bija visu triju tautu rīcības komitejas rokās ar latviešiem J. Pelūdi, J. Balceru un H. Lazdiņu priekšgalā. Vēl atzīmējams, ka baltiešu sporta svētku komitejā iegāja arī ASV armijas un UNRRA pārstāvji ar divīzijas komandieri ģenerālmajoru Makbraidu priekšgalā.

Caurmērā 3000 sajūsminātu skatītāju klātienē norisinājās spraigas un interesantas cīņas astoņās sporta nozarēs. Sporta svētku ievadījumā Augsburgā pirmie sacentās latviešu un lietuviešu volejbolisti. Kā vīriešu, tā sieviešu sacensībās ievērojami pārākas bija latviešu izlases. Arī sekojošā basketbola sacīkstē latvieši uzvarēja igauņus.

Vieglatlētikā latviešu vienība jau pirmajā dienā aizsteidzās tālu priekšā saviem konkurentiem, savācot kopsummā 47 punktus, kamēr igauņiem vajadzēja apmierināties ar 34 un lietuviešiem ar 25 punktiem. Pirmās dienas sacensības beidzās ar latviešu bokseru cīņu pret igauņiem. Latvieši boksa uzvarēja 5:3.

Boksa cīņas risinājās zem klajām debesīm mākslīgā apgaismojumā.

Otrā dienā sacensības sākās ļoti nelabvēlīgos apstākļos. Pūta neparasti auksts un ass vējš, kas brīžiem pārvērtās istā vētrā. Basketbolā latvieši zaudēja pret lietuviešiem.

Vieglatlētikā baltiešu meistara godu pārliecināti izcīnīja latvieši, savācot kopsummā 146 punktus, astājot otrā vietā igauņus ar 113 un trešajā lietuviešus ar 111 punktiem. Labākos rezultātus šķēpa mešanā uzrādīja Stendzenieks, aizlidinot šķēpu 67,28 metrus, un tā ieguva Libekas Rīgas nometnes komandanta J. Grīnupa dāvāto balvu labākajam baltiešu vieglatlētam. Arī futbolā latviešiem veicās labāk par kaimiņvalstu spēlētājiem.

Ārpus oficiālās programmas sacensības risinājās vēl šachā un galda tenisā. Šachā uzvarēja latvieši (Endzelīns, Raņķis, Dreiberģis, Ozols, Zīrnis un Zemgalis), bet sacensībās ar Augsburgas vāciešu sastādīto vienību latvieši zaudēja.

Sporta svētku laikā svinīgā aktā man bija tiešām patīkams uzdevums apbalvot mūsu 13 labākos sportistus ar sporta „Lielo nozīmi”. Apbalvojumu bija izpelnījušies: Lauks, Freimanis, Zebeliņš, Justs, Štāls, Ārens, Šleicers, Pelūde, Stendzenieks, Teteris, Osvalds, Liepiņš un Klāsons. Trūka četrpadsmitā apbalvotā Vanaga, kas nebija varējis ierasties no Francijas.

Bija lepnuma sajūta par jauniešiem, kuŗi pēc kara un komunistu iebrukuma izpostītās jaunības, saspiesti dzīvodami trimdinieku barakās, nebija zaudējuši aktivitāti, dzīves prieku un patriotismu.

Izmantojot kuplo sporta un fiziskās kultūras darbinieku ierāšanos sporta sacīkstēs, svētku laikā Augsburgā notika sporta darbinieku kongress, lai nospraustu turpmākās vadlīnijas. Pēc V. Baumaņa un R. Dekšenieka ziņojuma par līdzšinējo sporta dzīves attīstību angļu un amerikāņu zonā, sanāksme vienojās par latviešu sporta pagaidu vadītāja organa radīšanu emigrācijā ar nosaukumu „Latviešu sporta un fiziskās audzināšanas padome”. Jaunajā institūtā, vadoties pēc zonu un apgabalu principa, ievēlēja LCK pārstāvi A. Bērziņu par pagaidu priekšsēdi, no amerikāņu zonas — V. Kādi, A. Liepiņu, J. Pelūdi, H. Teriņu un A. Fricsonu; angļu — V. Baumani, J. Dāliņu, K. Šleiceru, V. Kārkliņu un A. Merževski; franču — A. Kvasu un Austrijas — R. Plūmi. Par speciālistiem jaunatnes un fiziskā audzinā-

šanā R. Dekšenieku, sporta medicīnā Dr. Klāsonu un presei — A. Šmitu.

Pagaidu padomes uzdevumos ietilpa izstrādāt darbības noteikumus padomes darbībai un izsludināt padomes vēlēšanas līdz 1947. gada 1. februārim.

Ar šo notikumu praktiski izbeidzās manas „sporta nodarbinātības”. 1946. gada rudenī no Libekas pārcēlos uz dzīvi Brininghauzenas ciemā, tā zaudējot sakarus ar aktīviem sportistiem, pat ar citām nometnēm un lielākiem latviešu centriem, jo tuvākā dzelzceļa pietāte Hamelna bija apmēram desmit kilometru attālumā.

Sadalot pirmajā sporta darbinieku kongresā vadību divās zonās — angļu un amerikāņu, bija radīti atsevišķi vadītāji un arī centri, kas vadīja ar labām sekmēm sporta dzīvi līdz izceļošanai uz aizjūras zemēm.

Gan lielās, gan mazās nometnēs sports izpelnījās jaunatnes atzinību, ar agrāko sportistu rūpēm par jaunatni radās jauni sportisti vai visās sporta disciplīnās. Nevarētu teikt, ka visās nometnēs interesējās par vienu un to pašu sporta veidu. Tā Libekā bija pazīstama ar basketbolu, bet Eslingena, kā jau tas pienākas tās stāvoklim, bija pievērsusies aristokratiskajam baltās bumbiņas sportam un galda tenisam. Kā lasāms „Latviešu Ziņās”, Eslingenā 1946. gada 23. augustā sākušās tenisa sacīkstes vairākos laukumos. Tās ievērojamas ne tikai tālab, ka tas ir pirmais latviešu tenisa turnīrs Vācijā, bet arī tādēļ, ka te no latviešiem piedalījās tenisa meistare Zēberga un ilggadīgā otra labākā tenisiste M. Vuškalne. Kungu klases favorīti bija pēdējais Latvijas meistars tenisā Ābeltiņš, bijušais Latgales meistars N. Siliņš un V. Vuškalns. Spēlēs piedalījās arī jaunās paaudzes tenisisti: P. Laimiņš, Z. Ozols un R. Jansone. Bija paredzēta arī amerikāņu kaņavīru un sabiedroto iestāžu darbinieku piedalīšanās. Turnīrs risinājās ar mainīgām sekmēm.

12. un 13. oktobrī Eslingenā notika apgabalā meistarsacīkstes galda tenisā. Uzvarēja Eglītis, otru vietu ieguva Siliņš, bet trešo — Filātovs. Turnīra favorīti Birkmanis un Kuga palika piektajā un sestajā vietā.

Kungu dubultspēlē pārliecinoši uzvarēja Siliņš un Čika, otrā vietā atstājot Birkmani un Purmali.

Protams, eslingenieši pazina arī citus sporta veidus, kā fut-

bolu, basketbolu un vieglatlētiku, bet viņu simpatijas, liekas, piederēja tenisam.

Neilgi pēc lielajām sacīkstēm Augsburgā latviešu izlases vienības ieradās Eslingenā, lai mērotos spēkiem ar Štutgartes vācu sportistiem. Sacīkstes rīkoja Eslingenas latviešu YMCA. Mūsu futbolisti ar jau Rīgā populāro vārtsargu Bebri vārtos uzvarēja Štutgartes vācu komandu ar 7:1.

Interesantas cīņas risinājās arī vieglatlētikā; no vāciešiem piedalījās tādas agrākās „zvaigznes” kā Berlīnes olimpiades trešās vietas ieguvējs 3000 m kavēkļu skrējienā Domperts un bijušais Eiropas sprinta meistars Šeirings. Spraigākais brīdis stadionā bija latviešu jaunieša Teteņa sacensšanās ar Berlīnes olimpiades uzvarētāju Dompertu. Jau no starta vada Teteris, un ar visu milzīgo piepūli Dompertam neizdevās ne soli aizsteigties garām Teterim.

Sacīkstes beidzās ar Štutgartes „Kickers” uzvaru pār latviešiem ar 62:56. Godam izcīnīta cīņa!

Kopš sporta sacīkšu atsākšanas trimdā sportisti zīlēja, strīdējās, rēķināja un sprieda, kad „kritīs” trimdā pirmais Latvijas rekords un kādā disciplīnā. Libekas meistarsacīkstēs 1946. gada jūlijā to paveica Stendzenieks, aizmetot šķēpu 70,99 m tālu, par 20 cm pārsniedzot pats savu rekordu Rīgā 1943. gadā. Arī latviešu sporta lepnums un pasaules rekordists Jānis Dāliņš 1946. gada vasarā Hamburgā cīņā pret vāciešiem aizstāvēja latviešu krāsas. Šais pirmajās pēckaŗa sacīkstēs piedalījās 15 soļotāji. Desmit kilometru distancē Dāliņš atstāja aiz sevis Vācijas pēdējo gadu meistarū soļošanā Gritneru, bet zaudēja vācu sporta dzīvē nepazīstamam soļotājam Litgem (Littge), paliekot otrā vietā.

Aktīvākie cīnītāji gan ar pašū, gan kaimiņu tautu īgaunū un lietuviešu, gan amerikāņu armijas vienībām visās trijās rietumu zonās un pat Austrijā bija mūsu izlases futbolisti. Vairumā tie bija Latvijas neatkarības gadu labākie spēlētāji. Sastopoties ar citu tautu komandām, viņi cienīgi aizstāvēja Latvijas krāsas.

Ar 1948. gada beigām arvienu mazāk notiek starpnometņu un starpnāciju sporta sacīkstes bēglu nometnēs. Daļa labāko sportistu iesaistījušies par profesionāliem spēlētājiem franču un vācu vienībās. J. Bebris, A. Vanags, K. Ārens un J. Gailis cīnās franču profesionālo futbolistu rindās. Par basketbola treneri uz Franciju aizbrauc V. Baumanis un basketbolisti J. Zebeliņš un

L. Lusārs. Izcilie latviešu ledushokejisti Koņeckis un Veide ierindojušies vācu komandā, latviešu vidējo distanču skrējēju rekordists Valdis Teteris aizbraucis uz ogļu raktuvēm Beļģijā. Jānis Dāliņš ar kādu no pirmajiem transportiem devies uz tālo Austrāliju.

Kaut arī ātrāk par dzīvi no metnēs apsika pāris pirmajos gados strauji uzplaukušās sporta aktivitātes, latviešu sporta vēsturē tās atstāja savas zīmes, pie kuņām latviešu sporta vēsturniekiem kādreiz būs vērts nopietni pakavēties. Un ne tikai tas vien: izceļošanas zemēs Vācijas no metņu laika aktīvie sportisti un sporta vadītāji ir pratuši ap sevi saistīt svešumā augošo jauno audzi, kas uz sporta tērpiem sacīkstēs lepmi nes Latvijas krāsas.

DAŽAS RECEPTES NO „DĪPIŠU” PAVĀRGRĀMATAS

Pazīstamās veģetārietes Doras Švīkules padomi mājas mātēm DP no metnēs varbūt gaužam noderēja, jo tur nedēļā bija jāizdomā vairāk bezgaļas nekā gaļas ēdieni. Kas zina, vai tagadējā dzīvnieku tauku briesmu novēršanas laikā Doras Švīkules ieteiktās receptes nebūtu atkal uzņemamas ēdienu kartē. Piemēram, auzu pārslas!

Par auzu pārslām nodarīto netaisnību Dora Švīkule raksta: „Laikam gan nevienam pārtikas līdzeklim nav tik daudz apvainojumu jādzird kā auzu pārslām. Dažam tās ir tik rūgtas, ka nav iespējams ēst. Citam atkal tik lipīgas, ka riebjas. Un nav mazums to, kam pārslas tā ķeroties kaklā, ka neesot iespējams tās norīt. Tomēr patiesībai par labu jāliecina, ka maz ir to produktu, no kuriem var pagatavot tik daudzējādus garšīgus un vērtīgus ēdienus kā no auzu pārslām.”

Šīm auzu pārslu aizstāvēšanas ievadam seko receptes, kuņu pamatā ir auzu pārslas.

Kurzemes piena bociņi. Sasmalcinātas zaļas lapas liek verdošā ūdenī, piegriež mazliet diļļu, lupstāju vai citu garšvielu. Bociņiem var ņemt nātru, balandu, spinātu, biešu vai citu augu lapas, kas labāk garšo. Ja ņem nātras, kas sava bagātā satura dēļ ir sevišķi vērtīgas, tad pēc nomazgāšanas smalki jāsakapā. Uz diviem litriem vāroša ūdens ņem 8 pilnas ēdamkarotes nātru.

Piegriez dilles, pētersīļus vai lupstājus un vāra mīkstus. Pēc tam pieber virai 3—5 karotes auzu pārslu un uzvāra. Ja vēlas tumīgu viru, tad vāra pārslas ar lapām reizē. Tad piemet sāli un iekuļ virā 3—4 karotes piena pulvera. Vira kļūst garšīgāka, ja pieliek kādu karoti sviesta un tikpat daudz cukura.

Gāršu un auzu pārslu kotletes.

Iztīrītas, labi nomazgātas bālākās gāršu lapiņas labi smalki sakapā. Tautos sacep sīpolu, tad pieliek 4 pilnas karotes sasmalcinātu gāršu un sacep. Kad gāršas sāk smaržot, ieber katliņā 4—5 karotes auzu pārslu un sacep. Tad lej katliņā pamazām vārošu ūdeni, pastāvīgi jaucot, lai iznāk pabieza masa. Noņem no uguns, pieliek karoti olu pulvera un sāli, izveido ar miltiem vai pārslām kotletes un cep uz pannas taukos vai eļļā. Pasniedz ar zaļu siļķi.

Augu un siļķu pudiņš.

Nomazgā siļķi un izņem asakas. Siļķes mērcēt nevajaga, jo tad tās zaudē daudz no sava bagātā olbaltuma, tauku un vitamīnu satura. Siļķi sagriez mazos, plānos gabaliņos. Pēc tam sagriez nelielu sīpolu mazos gabaliņos, sakapā un pievieno siļķei. Novāko. Sagriez labi plānās šķēlītēs trīs palielus ābolus, piejauca siļķei un labi samīca. Novāko un noliek, lai ievilkas. Tad sagriez četrus vai piecus bumbieņus plānos gabaliņos un piejauca siļķei. Masu tur novākotu divas līdz trīs stundas. Kas vēlas skābāku pudiņu, pierīvē kādu labi skābu ābolu. —

Dora Švikule nevien pamāca, kā izlietot auzu pārslas, bet arī kā tikt pie dabīgiem vitamīniem.

„Pašlaik skujas pilnas „Cebion (C) vitamīniem”, viņa raksta. „Bet, cik ir to, kas no šī skuju nektāra lūko pats sev pagatavot organismam nepieciešamos vitamīniem bagātos ēdienus?”

Kā tas iespējams, rāda receptes.

1. Veselības dzēriens no skuju dzinumiem.

Uzvāra vienu litru ūdens. Ar šķērītēm sagriez skuju dzinumus (tikai jāņem jaunie). Uz vienu litru ūdens ņem 6—8 skuju dzinumus, vāra 30—40 minūtes, stingri novākotus, vislabāk emaljētā katlā. Vēlāk pieliek cukuru, vai arī piegriez rabarbera gabaliņu.

2. Skuju vira.

Vāra vienu litru ūdens. Kad ūdens jau labi karsts, tad pieber naža galu ķimeņu un piegriež nelielu sīpolu vai pieber vienu ēdamkaroti sīpolloku vai puravu. Kad tie laiciņu pavārās, pieber 6—8 skuju dzinumus, kas iepriekš smalki sagriezti. Kad vira uzvārīta, pieber divas karotes nevārītu auzu pārslu un pieliek karoti sviesta.

3. Skuju sīrups.

Uzvāra ūdeni. Kad ūdens vārās, pieber smalki sagrieztus skuju dzinumus. Tikai jāraugās, lai tie nebūtu veci ar egļu garšu skujās, bet garšotu ieskābeni kā "canto" vai "redoxon". Uz litra ūdens ņem vienu labu sauju nesagrieztu dzinumu. Katlā ber sagrieztus. Vāra 30—40 minūtes, pēc tam nokāš. Sulai pieber cukuru un vāra, kamēr sīrups sabiezē. Uzglabā labi noslēgtās pudelēs vēsā vietā.

4. Skuju medus.

Uzvāra divus litrus ūdens. Piegriež vienu rabarbera kātu ar visu mizu un pieber četras saujas jauno skuju dzinumu. Tie iepriekš labi smalki jāsagriež. Dzinumi medum jāvāra emaljētā katlā, kas noslēgts ar vāku tik cieši, ka garaiņi spēj maz izplūst laukā. Vāra no pusotras līdz divi stundas. Pēc tam nokāš. Pieber uz viena litra sulas pus tējkarotes kafijas pulvera un nepilnu litru cukura.

Vāra, kamēr medus biezumā. —

Kamēr nometnēs namamātes ar lielām grūtībām, lietojot pat Doras Švīkules receptes, risināja uztura jautājumu ģimenēs, Vašingtonā iznākušais laikraksts "Times Herald" savā 1947. gada 9. septembra numurā ziņo, kāduš gardumus UNRRA iepirkusi nosūtīšanai uz Eiropu bada cietējiem. Kongresa revidenti konstatējuši, ka UNRRA īsi pirms savas darbības izbeigšanas iepirkusi 14.049.379 mārciņas tītaru un cāļu gaļas bez kauliem, 19.542.847 mārciņas bekonu. Bez bekona, tītaru un cāļu gaļas „bada cietēju” pabarošanai iepirkts vēl pāri par 16,5 miljonus mārciņu saldumu, 35 miljonus mārciņu konservētas gaļas, 3,3 miljonus mārciņu vīgu un plūmju pudiņa, 12 miljonus mārciņu marmelādes un ievārījuma. Tītaru un cāļu gaļai vajadzēja būt

izcilas kvalitātes, jo par to UNRRA maksājusi, iepērkot vairumā, vienu dolaru mārciņā.

Kas par dzīrēm būtu dīpīšu noietnēs, ja kaut viens kuģis ar šiem gardumiem aiz pārskatīšanās būtu sasniedzis Eiropas krastus!

LIELĀ IZKLIŠANA

Mazais vīriņš ar lielo platmali, vārdā La Gardia, bija kļuvis par UNRRA direktoru. Pēc vairāku bēgļu noietņu inspicēšanas armijas policijas un krievu sabiedroto pavadībā viņš bija devis interviju "New York Herald Tribune" korespondentam par saviem novērojumiem. Viņš mēģināšot poļus un dienvidslavus pārliecināt atgriezties savās izcelsmes zemēs. Kas zīmējoties uz baltiešiem, kuŗu dzimteni ieņēmusi Padomju Savienība, tad pārliecināt tos atgriezties dzimtenē esot pilnīgi neiespējama lieta.

Poļiem, kas izteiktu vēlēšanos atgriezties, piesolīts uzturs 60 dienām. La Gardia esot panācis vienošanos ar Polijas komunistu un Dienvidslavijas Tito valdību, ka tās atvērs birojus repatriantu vervēšanai. La Gardia cer ar labiem padomiem un zivju konserviem no kādas dīpīšu daļas atbrīvoties. Bet ko darīt ar tiem, kas nepaklausa uz mudinājumiem, ne labumu piesolījumiem, pat ne draudiem? Ko lai iesāk ar baltiešiem, kas pat krievu klātienē La Gardijam atbild, ka Padomju Savienība Baltijas valstīs iznīcina masveidā cilvēkus? UNRRA apgādē vēl 1946. gada 18. oktobrī ir 637.537 pārvietoto personu, to vidū 93.537 latviešu.

Kā pārvērst pārvietotās personas par izvietotām? Rodas dažāda veida priekšlikumi. Amerikāņu armijas laikraksts "The Stars and Stripes" 1946. gada 8. novembra numurā ievietojis sekojošu United Press ziņojumu no Vašingtonas: „Valdības ierēdņi pašlaik pārbauda priekšlikumu par 10.000 latviešu, lietuviešu un igauņu ielaišanu Alaskā no amerikāņu okupācijas zonas Vācijā. Šī priekšlikuma pārbaude ir tikai sākuma stadijā, un, ja kāda akcija vispār notiks, tā nav paredzama ātrāk nekā pēc vairākiem mēnešiem.

Kopš šīs trīs Baltijas valstis iekļautas Padomju Savienībā, daudzi tās pilsoņi ieskatījuši par labāku neatgriezties savā dzim-

tenē. Dažas ASV amatpersonas izteikušās, ka Baltijas valstu pilsoņi būtu labi Alaskas kolonizātori, jo pieraduši pie auksta klimata, un ASV kara un iekšlietu ministrija labprāt veicinātu šīs teritorijas tālāko attīstību.”

Vispasaules Baptistu padome izraudzījusi par savu referentu pārvietojamo personu jautājumā mācītāju A. Klaupiku. Viņš dara labāko, bet problēma nav viegli atrisināma. Mīlēt savu tuvāko svētdienas sprediķī ir daudz vieglāk nekā uzņemt savā vidū desmitiem tūkstošiem bēgļu, kuŗu vidū ir arī mazi bērni, veci un slimi. Jaunos, darba spējīgos — jā, bet vecos un slimos, kas varētu kļūt par sociāli apgādājamiem — ne. Klaupiks apbraukā Kanadu un vairākas valstis Amerikas Savienotajās Valstīs. Dažas apliecinājušas simpatijas no dzimtenes padzītajiem bēgļiem, dažas bijušas pret ieceļotājiem, jo pašiem trūkstot darba. Tikai Meina izteikusi gatavību uzņemt lielāku skaitu baltiešu. No šīs valsts jaunatne bēgot uz pilsētām, un daudzas farmas palikušas neapsaimniekotas. Baltieši varētu Meinas lauksaimniecībai, sevišķi kartupeļu audzēšanai iedot jaunu dzīvību. Bet arī tā pagaidām ir ideja, kuŗas realizēšana atkarīga no speciāla likuma par lielāka skaita pārvietoto personu ielaišanu Amerikas Savienotajās Valstīs ārpus kvotas.

No Ženēvas sūtnis Feldmanis 1946. gada augustā raksta, ka vislabāk būtu, ja mūsu laudis varētu palikt vienkopus Eiropā. Runājot, ka Francijas dienvidos būtu iespēja novietoties lielākai emigrantu grupai, kas prot strādāt lauksaimniecībā. Pret izceļošanu uz Franciju nevarētu būt iebildumu. Bet sūtnis O. Grosvalds savukārt brīdina tautiešus no braukšanas uz Franciju. Pret ārzemniekiem franči izturoties noraidīgi, esot grūtības ar pārtiku un darba atrašanu.

Ap to pašu laiku, tas ir 1946. gada februārī, LCP pārrunājuši Francijas valdības ierosinājumu ar baltiešu bēgļiem kolonizēt Sāras un Reinzemes apgabalus. LCP 1946. gada februārī aicina neatbalstīt individuālu izceļošanu, kamēr Latvijas liktenis nebūs izšķirts miera konferencē.

Latvijas Sarkanā Krusta direktors ministrs R. Liepiņš 1946. gada jūnija sākumā apmeklējis Starptautiskā Sarkanā Krusta vadību Ženēvā. Pēc atgriešanās Eslingenā viņš sniedzis plašu ziņojumu tautiešiem sanāksmē par sarunu rezultātiem un novērojumiem. Starptautiskā Sarkanā Krusta vadības apspriedēs skarti jautājumi par palīdzību latviešu bēgļiem un par mūsu ka-

ravīru atbrīvošanu. Jo sevišķu interesi klausītājos radījusi tā ziņojuma daļa, kurā runātājs pastāstījis interesantu gadījumu par kādas privātas grupas vēlēšanos palīdzēt bēgļiem izceļot uz Dienvidameriku. Šī grupa sevi apzīmējusi par „Starptautisku bēgļu palīdzības organizāciju”.

Jau pietātnē šīs grupas aģenti viņu sagaidījuši un ļoti steidzīgi nogādājuši uz aspriedi. Šīs grupas iniciatori nākuši ar priekšlikumu noslēgt līgumu ar Baltijas valstu piederīgiem par emigrāciju uz Dienvidameriku. Uz kurieni īsti, to viņi paši nav zinājuši pateikt. Bet viņiem bijis pavisam skaidrs, ka Baltijas valstu diplomātiskām pārstāvībām tūlī jāiemaksā 6000 franku biroja noorganizēšanai. Tad tie, kas vēlētos izceļot, varētu šai birojā pieteikties, iemaksājot 5 franki reģistrācijas naudas. Ja galu galā šī „Starptautiskā bēgļu palīdzības organizācija” kādu daudzumu izceļotāju savervētu, tiem būtu jāparaksta līgums, ka, nobraukuši izceļošanas zemē, viņi pakāpeniski atlīdzinās visus braukšanas izdevumus. Cik īsti? Arī tas nav bijis zināms pašiem organizētājiem.

Arī kāda persona, kas pirms gadiem izraidīta no Latvijas par komunistisku darbību, nodarbojoties centīgi Šveicē ar jaunu, spēcīgu bēgļu vervēšanu izceļošanai uz Brazīliju.

Nobeigumā direktors R. Liepiņš vēl iepazīstinājis sapulci ar divām sūtņa A. Bilmaņa telegrammām, kurās viņš lūdz darīt zināmu, ka pirms bēgļi izšķiras par braukšanu uz Amerikas Savienotajām Valstīm, lai krietni pārdomā, jo te nevienu negaidot. Trūkstot arī tā saucamo DP priekšrocību. Pierādījies, ka daudzi devušies ceļā ar cerību, ka sūtniecība gala mērķī kaut ko viņu labā darīšot. Šādu iespēju sūtnis Bilmanis noraida un norāda, ka nav arī turīgo latviešu ģimeņu, kas varētu šiem tautiešiem palīdzēt. Tik tālu direktora Liepiņa ziņojums. Un slēdziens? Brauciet, kur gribat, tikai ne uz Ameriku, jo... Amerikā nevienu negaida.

Arī Argentīna būtu ar mieru uzņemt baltiešus, novietojot tos kādā stepju apgabalā. Apkārtne esot kalni un ezeri, un zemi esot iespējams kultivēt. Argentīnas valdībai nepatīktu, ja kāda tautība apmestos lielākā skaitā vienā vietā; vienā farmā būtu jādzīvo latviešiem, otrā — igauņiem, trešā — lietuviešiem. Skolās mācībām jānotiek tikai spāņu valodā, un zeme pēc iestrādāšanas nepārietu ieceļotāju īpašumā. Labi plānots, tikai ne bēgļu interesēs.

Arī IRO, ja tā varētu teikt, neguļ uz ausīm. 1948. gada jūlijā tā ziņo, ka ievadījusi sarunas par lielāku zemes gabalu pirkšanu ieceļotāju vajadzībām Lielbritānijas kolonijā Kenijā, Vidusāfrikā. Ja šīs sarunas ar Lielbritānijas valdību eventuāli vainagos panākumiem, tad uz turieni bēgļi varētu izbraukt lielākās grupās. Kenija gan atrodas Vidusāfrikā, bet augstā apgabalā, tā ka klimats eiropiešiem tur esot piemērots.

Līdz 1947. gada septembrim uz Angliju bija aizbraukuši apmēram 9000 latviešu.

1948. gadā, kad jau izceļošana no Vācijas bija pilnā sparā, kāds Mr. Brautons arī no savas puses vēlēties palīdzēt nabaga vajātiem bēgļiem iekārtoties uz dzīvi Kanadā. Viņam bijis vienlīdz žēl kā bēgļu, tā labās zemes, kas gulēšot gadiem neopta. Pēc M. Vētras apraksta tā esot auto brauciena attālumā no Halifaksas. Tur kādreiz viņņojis mežs, bet ugunsgrēkā, kas plisijies veselu nedēļu, radies desmitiem jūdžu plats izdegums. Šo izdegumu tad nu labais Mr. Brautons vēlētos pārdot latviešu bēgļiem, apmēram simt akru katrai ģimenei.

Vētra pats cēlies no zemniekiem un tālab pazīst parunu, ka cūku nevar pirkt maisā. Un tā kādā jaukā jūnija dienā visa viņa ģimene Brilta pavadībā devusies uz šo daudzsološo jauno latviešu kolonijas vietu Kanadā. Protams, arī Mr. Brautons.

Izdeguma skats bijis drusku vientuļš, bet varens. Un, kad Vētra uz brīdi pievēris acis, viņš jau šai izdegumā redzējis ziedošus laukus, skolas namu un baznīcu ar zaļu torni kā viņa dzimtajā Tirzas pagastā. Bet Mr. Brautons šo vīziju pārtraucis, uzsākot runas par naudu. Vētra domājis, ka būtu nepiedodama nolaidība, ja nieka simttūkstošu dolaru dēļ aizlaistu šīs kolonijas dibināšanu garām. Tāpat spriedis Mr. Brautons. Viņš jau esot sarunājis ar satiksmes ministriju, ka steidzami tiktu izbūvēts jauns ceļš tieši uz Elmedeili, lai kolonistiem būtu ērta satiksme uz visām debess pusēm. Mr. Brautons tiešām nav bijis tukšinieks. Viņš teicis, ka vienā pašā Jaunskotijā viņš zinot lauksaimnieku kolonijai vietu apmēram 5000 ģimenēm.

Ja būtu cilvēki, kas šādas lietas populārizē, un drusku naudas — nabaga DP sen vairs nesūdzētos par dzīves bezcerību. Ja būtu? — Bet tā kā nebija ne naudas, ne populārizētāju, Mr. Brautons nesagaidīja kolonistus ne izdegumā, ne Jaunskotijā.

Bet arī Vētram nebija tikai viena ideja vien. Viņa fantāzijas lidojumam bija spēcīgi spārni. Vētra tūlīņ pēc iebraukšanas bija

nodibinājis savu Latviešu Palīdzības Vienību. Pēc Vētras paša informācijas šai biedrībā jau 1948. gada sākumā iestājušies ap 1000 biedru. Un tas jau ir spēks. Blakus tādiem pasākumiem kā koloniju dibināšana, viņš ierosinājis invalidu nama celšanu Kanadā. Pēc viņa domām, tā būtu nieka lieta. Lai invalidu namu iekārtotu, būtu vajadzīgi apmēram 15.000 līdz 20.000 dolaru. Ja bankā atvērtu noguldījumu kontu un katru mēnesi iemaksātu tikai summu vienas viskija pudeles vērtībā jeb skaidrā naudā pieci dolari, jautājums būtu atrisināts. Invalidus apkopt varētu — tā domā Vētra — kritušo kaņavīru sievas.

Arī no šīs idejas nekas vairāk par vienu avižu rakstu neiznāca, jo viskija mīļotāji neatteicās no pudeles, un arī pieci dolari neienāca varbūt tādēļ, ka idejas ierosinātājs bija aizmirsis atvērt bankā piedienīgo kontu.

Labas idejas dažreiz nav sameklējamas gadiem pat ar uguni, bet ir brīži, kad tās rodas vairumā. Tai pašā laikā, kad Mariss Vētra plāno invalidu namu, A. Mētra plāno kaut ko citu. Pēc viņa domām viņa plāns esot reāls, ja vien latviešos valdītu vienprātība. Viņa ideja arī ir radīt Kanadā ne vienu, bet 5—6 latviešu kolonijas ar vairākiem tūkstošiem iemītnieku katrā. Lai šo ideju realizētu, jānopērkot 5—6 farmas, jāizsaucot no bēgļu noietnēm Vācijā vispirms būvamatnieki, jāsaņem dzīvokļi un tad pakāpeniski jāpārvedot zemkopji, dārznieki, putnkopji, amatnieki, kultūras un mākslas darbinieki un pašās beigās mūsu cietušie cīnītāji.

Intensīvi izmantojot zemi, pēc Mētras domām, jaunās latviešu kolonijas īsā laikā tiktu galā ar visām problēmām.

Mētra nav pret viskija dzeršanu. Viņš neprasa arī piecu dolaru iemaksu bankas kontā, bet arī viņa ideja tagad palikusi tikai jau iedzeltējušās laikraksta lapās.

1947. gada pirmajā pusē paziņoja, ka tiks ievadīta plašāka akcija izceļošanai darbā uz ogļraktuvēm Beļģijā. Šai akcijai izraudzīts ļoti daudzsološs un aicinošs apzīmējums „Melnais dimants”. Sprotams, šai akcijā varēja pieteikties tikai gados jauni, fiziski veseli un spēcīgi vīrieši. Būdami neziņā par iespēju atrast kaut kur citur eksistences iespējas, vairāki simti latviešu jaunekļu šo piedāvājumu pieņēma.

1947. gada sākumā Rāvensburgā, franču zonā uzklīda vairākas personas, kas uzdevās par Starptautiskās bēgļu komitejas pārstāvjiem. Viņi uzaicināja pie sevis latviešu, igauņu un lietu-

viēšu pārstāvjus, lai tos iepazīstinātu ar viņu pārstāvēto organizāciju un tās mērķiem. Viņu rūpes esot izvietot nelaimīgos bēgļus. Organizācija jau esot noslēgusi līgumu ar Brazīlijas valdību par 120.000 bēgļu pārvietošanu. Viņiem esot viegla lieta sagādāt bēgļiem ieceļošanas vīzas Argentīnā, Čīlē, Kanadā vai Austrālijā. Steidzami esot liels pieprasījums uz Ziemeļafriku un Tunisiju. Arī Marokā esot vajadzīgs darbspēks. Šiem vīriem bēgļu pārvadāšanai jau esot iegādāti kuģi un tuvākā laikā iegādāšoties vēl lielāku skaitu. Šīs mistiskās organizācijas pārstāvji, kas brīžiem neskaidri lika nojaust, ka rīkojas IRO uzdevumā, bija sevišķi ieinteresēti, lai pēc iespējas lielāks skaits paraksta viņu anketas, kuŗas sūtīšot uz organizācijas centrāli Londonā. Anketā bijis arī punkts, kuŗā parakstītājs apsolās neatgriezties savā dzimtenē. Kad viens otrs kļuvis pēc šī panta izlasīšanas domīgs, organizācijas pārstāvji apgalvojuši, ka parakstam jau neesot saistošas nozīmes. Līdz izceļošanai parakstītājs varēšot, ja vēlas, vairākkārt mainīt savas domas.

Kā nākuši, tā šie vīri arī pazuda.

Ja visiem šiem plānojumiem pieskaitītu vēl pašu latviešu safantazētos, tad par nākotni nebūtu daudz jāraizējas; plašā pasaule no Alaskas līdz Ugunszemei Argentīnā gaida, tā sakot, atplestām rokām. Brauciet, kultivējiet stepes un nosusiniet purvus, izcērtiet mūža mežus! Piesola pat zāģus, cirvjus un lāpstas. Tikai pēc sūtņa Bilmaņa domām Amerikas Savienotās Valstīs nevienu negaida. —

Un tomēr tā nebija. Šī klasiskā emigrantu zeme, ko par varenu valsti uzcēluši ieceļotāji no citām zemēm, galvenā kārtā no Eiropas, vispareizāk izprata vajāto bēgļu postu. Vai nu viņi paši, vai viņu senči kādreiz bija pārdzīvojuši kaut ko līdzīgu. Eiropā laiku pa laikam bija plosījušies kari un revolūcijas, kuŗu rezultātā bēgļu straumes plūdušas pāri Atlantijas okeanam uz Jauno pasauli. Bet nekad ne Eiropu, ne pasauli nebija piemeklējis tik milzīgs posts kā Otrais pasaules karš, kas sagrāva ziedošas, gadu simtos celtas pilsētas un pārvērta varenas rūpnīcas drupu kaudzēs. Bet lielākais posts iebruka Eiropā no Krievijas stepēm ar Maskavas komunistu ordām, dzenot sev pa priekšu pārbiedēto cilvēku miljonus. Atila, Čingishans un viņu pēcnācēji, kas nāca pa to pašu ceļu pirms gadu simtiem, lika toreizējai Eiropai ar savu despotismu bailēs nodrebēt; bet apmēru ziņā tie bija nicīgi notikumi, salīdzinot ar to, ko paveica gruzīns Sta-

ļins, sēdēdams agrāko Krievijas valdnieku galvaspilsētā — Maskavas Kremli. Tie nebija — kā agrākos vēsturiskos satricinājumos Eiropā — simti vai tūkstoši, kas meklēja glābiņu, bet bija tuvu pie miljona!

Šie lielie apmēri bēgļu problēmas atrisināšanu komplicēja, un tā ievilkās gaŗumā, kaut Amerikas Savienotās Valstis vairāk nekā jebkuŗa cita zeme nesa lielākos materiālos upuŗus bēgļu uzturēšanai Vācijas nometnēs un ar dziļāko izpratni piegāja bēgļu pārvietošanas jautājumam.

Amerikas Savienoto Valstu prezidents Harijs Trūmans jau 1947. gada jūnijā kongresam piesūtītā speciālā vēstulē aizstāv pārvietoto personu ielaišanu Amerikas Savienotajās Valstīs. Šo ieteikumu viņš pamato ar humānitāriem apsvērumiem, pasvīturojot, ka DP ir totālitārā režīma noliedzēji. „Nebūdami komūnisti un noskaŗoti pret komūnisma idejām, tie līdz šim pretojušies visiem mēģinājumiem pārliecināt tos atgriezties mājās. Daudziem no viņiem jau ir tuvi sakari ar mūsu valsti, kas pamatojas radniecībā, reliģijā vai tautībā. Profesiju saraksts rāda, ka viņi ātrā laikā varētu kļūt par mūsu pilsētu un lauku sabiedrības derīgiem locekļiem,” teikts prezidenta rakstā.

Būdams neapmierināts ar likuma lēno apspriešanas gaitu, prezidents Trūmans deva rīkojumu paātrināt DP jautājuma pārbaudi un konkrētu priekšlikumu izstrādāšanu. Šai nolūkā prezidents pārkārtoja ārlietu un tieslietu departamentus. Svarīgākais no tiem bija Uga Karusi iecelšana par speciālu padomnieku Amerikas Savienoto Valstu ārlietu un tieslietu departamentiem DP problēmu pētīšanai. Viņam uzdeva personīgi pārraudzīt Eiropas DP izvietojanas un naturālizācijas plānu izstrādāšanu, kā arī Amerikas Savienoto Valstu līdzdalību, kontrolējot IRO. Sakarā ar minētajiem pārkārtojumiem prezidents Trūmens no jauna izteicās par tūlītēju 100.000 DP uzņemšanu.

„Ir pienācis brīdis, kad Amerikas Savienoto Valstu tautas sirdsapziņu sāk ietekmēt šo ļaužu traģiskais liktenis,” teica prezidents.

Bet parlamenta dzirnavas maļ lēni, jo ir arī pretinieki, kas domā, ka Amerikas Savienotajās Valstīs jau tā par daudz citu zemju ieceļotāju.

Pret kongresa deputāta Stretona likumprojektu, kas paredz četru gadu laikā ielaist Amerikas Savienotajās Valstīs 400.000 pārvietoto personu, bargi nostājas viņa kollēga Džons M. Robi-

sons no Kentaki. Savu pretošanos viņš motivē ar to, ka ASV jau dzīvojot 3,5 miljoni naturālizētu ārzemnieku. Ārzemēs dzimušo 1940. gadā esot bijis 11,5 miljoni, bet 23 miljoniem vismaz viens no vecākiem dzimis ārzemēs. Pārvietotās personas, kā viņam stāstīts, esot sliņķi, kas no darba vairoties. Maz strādādami, tie tomēr neatstājot novārtā mīlestības lietas. Gada laikā viņu nometnēs esot piedzimuši 20.000 bērni, kuņģi arī uz Stretona likuma pamata tiktu ielaisti Amerikas Savienotajās Valstīs. 1940. gadā Amerikā esot iznākuši 1047 laikraksti svešās valodās, kas apkalpojuši 15 miljonus lasītāju.

Bet tās bija atsevišķas balsis, kas varēja tikai uz laiku aizkavēt pārvietoto personu ielaišanu Amerikas Savienotajās Valstīs, bet ne novērst.

Blakus šīm kritiskajām balsīm arvienu spēcīgāk dzirdamas citas. "New York Times" 1948. gada martā ziņo, ka Amerikas Savienotajās Valstīs nodibināta īpaša organizāciju padome, kas nodarbosies ar pārvietoto personu nometināšanu un iesaistīšanu darbā pēc tam, kad likumdevējas iestādes atļaus bēgļiem iecelot.

Pirms DP likuma pieņemšanas svarīgu liecību Amerikas Savienoto Valstu kongresam nodeva bruņoto spēku galvenā stāba DP nodaļas vadītājs plkv.-ltņ. Džerijs M. Seidžs (Jerry M. Sage), paskaidrodams, ka pārvietotās personas, sevišķi baltieši, ir strādīgi un reliģiozi cilvēki, kas varētu būt labi pilsoņi ikvienā valstī, kas tos uzņemtu.

„Ja man prasītu, lai parādu sabiedrību, ko uzskatu par pilnīgi noskaņotu pret nacismu, fašismu un komūnismu,” teica pulkvedis, „tad es jūs nevestu vis uz kādu mazu izolētu simtprocentīgu amerikāņu pilsētiņu, bet uz pārvietoto personu nometni mūsu zonā Vācijā.”

Runājot par vairākām iespējām DP problēmu atrisināšanā, pulkvedis kategoriski noraidīja viņu piespiedu sūtīšanu atpakaļ uz izcelsmes zemēm.

„Nav pareizi, ja daži Vācijā palikušajām personām vaicā,” teicis pulkvedis, „kādēļ jūs neatgriežaties uz turieni, no kurienes esat nākuši, ja miljoni to jau darījuši? Atbilde šai gadījumā ir pilnīgi skaidra, jo ir dabīgi, ka franči un citi rietumeiropieši vēlas atgriezties mājās. Tāpat tas ir ar krieviem, kas tic komūnismam. Bet vai ir pareizi prasīt, lai repatriējas, piemēram, latvieši, igauņi un lietuvieši, kas visi ir krasi naidīgi tai politiskajai un saimnieciskajai sistēmai, ko viņi piedzīvojuši 1940. un

1941. gadā? Tā pašreiz valda atkal viņu dzimtenē, un vai kāds domā, ka viņi var tur droši atgriezties, nesot līdz pieminēto naidu? Vai mēs drīkstam šos cilvēkus piespiest ar varu akceptēt komūnismu?

Mēs, kas pazīstam DP, esam pārliecināti, — lai repatriāciju realizētu, šie ļaudis būtu jāielenc ar kaņaspēku un ar šautenēm jāsadzen transporta vilcienos.”

Viņa ieteikums ir, lai Amerikas Savienotās Valstis uzņem kādu daudzumu pārvietoto personu savā vidū, jo tikai tā iespējams atrisināt šo grūto saimniecisko un humānitāro problēmu, ko radījis Otrs pasaules karš.

Church World Service komitejas priekšsēdis C. E. Krumholcs ziņojis organizāciju padomei, ka viņa organizācija sadarbojoties ar 633 baznīcu padomēm lielākos un mazākos centros, uzsvērdams: „Ja ticīgie neinteresēsies par to, vai Amerikas Savienotās Valstis pilda savu morālo pienākumu, kam tad vēl citam būtu par to jāinteresējas?”

Katoļu pārstāvis E. M. O'Konors informēja, ka viņa organizācija dibina imigrācijas komitejas katrā iecirknī. Patlaban jau darbojoties 82 komitejas. Šo darbu atbalstot 16.000 katoļu draudzes ASV.

„Pārvietotās personas grib strādāt, un mums jādara viss iespējamais, lai viņām šo iespēju dotu,” apliecināja Čikagas tirgotāju delegācijas vadītājs Džons Belebens, atgriezies no noņemtu apskates Eiropā.

Arī latvieši ar Hariju Lielnoru priekšgalā nodibināja Latviešu Palīdzības Komiteju ar uzdevumu palīdzēt latviešiem Vācijas bēgļu nometnēs iegūt galvojumus un palīdzēt ar padomiem, kad ieceļotājiem rastos kāda veida grūtības.

Sabiedrības un valdības spiediens bija tik iedarbīgs, ka 1948. gada 25. jūnijā kongress pieņēma ”The Displaced Persons Act of 1948,” kaut gan pret to bija arī iebildumi. Ar šo likumu Amerikas Savienotajās Valstīs atļāva ieceļot 205.000 bēgļiem un pārvietotām personām, ieskaitot 3000 bāreņus, kas atradās IRO aizgādībā. Vēlāk šo aktu papildināja, palielinot bēgļu un pārvietoto personu ieceļošanas kvotu uz 313.000 personām.

Angļu ģenerālis F. E. Morgans, kas līdz 1946. gada augustam vadīja UNRRA darbību Eiropā, atklātā vēstulē ”Washington Post” 1947. gada 8. jūlijā griežas pie amerikāņu sabiedrības ar aicinājumu nevilcināties ar pārvietoto personu uzņemšanu lie-

lākā skaitā Amerikas Savienotajās Valstīs. Vēstulē viņš starp citu raksta: „Šī palīdzība šodien nav vairs apzīmējama „atbalsts”, kā tas bija iesākumā. Šai problēmai tagad seko cita, ne mazāk steidzama, ko varētu apzīmēt par tiesību došanu cilvēkiem.

Ja jau atbalsta problēma bija saistīta ar grūtībām, tad nākošā radīs vēl vairāk pūļu, jo tās atrisināšanā neietilpst tikai apgādes, transporta un naudas vai preču sadales jautājumi, bet arī uzdevums rast jaunu dzīves vietu ne tikai atsevišķiem vīriešiem, sievietēm un bērniem, bet veselām ģimenēm un lielākām grupām.

Tas vairs nav aukstasinīgi izlemjams kases vai kaloriju jautājums. Šeit tādos pašos apmēros nepieciešama cilvēcīga laipnība, praktiska un morāla palīdzība, lai saņemējam būtu iespēja atjaunot savu dzīvi, atgriezties no fiziskās un garīgās nāves krastiem, kur tie jau tik ilgi nedrošībā dzīvojuši.”

Generālis F. E. Morgans, vadidams neilgu laiku UNRRA Eiropā, kļuva patiesš pārvietoto personu draugs, sevišķi baltiešu. Kā no citētā raksta redzams, arī pēc aiziešanas no UNRRA viņš nav aizmirsis domāt un rūpēties par politisko bēgļu neapskaužamo likteni nometnēs Vācijā.

Kad trimdinieku nometnēs sākās kārtējā trimdinieku terorizēšana IRO skīningos, kas galvenā kārtā skāra kaņavīrus, sūtnis Jūlijs Feldmanis, latviešu bēgļu organizācijas pārstāvis pie IRO vadības Ženēvā, bija iesniedzis tai plašu, uz 16 mašīnraksta lappusēm rakstītu memorandu latviešu kaņavīru jautājumā.

Zinot, kur meklējama taisnība, sūtnis Feldmanis parasti lietas nosauca tiešos vārdos. Tas viscauri attiecināms arī uz viņa iesniegumiem IRO augstākai vadībai. Norādīdams, ka baltiešu kaņavīrus skrīnē zemāki IRO ierēdņi, kas absolūti nav orientēti kaņa laika notikumos Baltijas valstīs, viņš raksta: „Pirmais, kas sevišķi uzkrīt, ir tas, ka baltiešus skrīnē biežāk un nesaudzīgāk nekā citas bēgļu grupas. Laikā, kad baltieši skrīnēti piecas vai sešas reizes, dažās vietās pat vēl biežāk, vesela ceturtdaļa no kopējā bēgļu skaita nekad nav bijusi spiesta pakļauties šai nepatīkamajai procedūrai, kuņai parasti ir smagas sekas gan zīmējoties uz pašu bēgli, gan arī viņa ģimeni.

Izbrīnu rada arī tas, ka tie paši pārbaudes ierēdņi, kas tik uzmanīgi un nepieklājīgi baltiešu bēgļu lietās, izrāda apbrīno-

jamu ziņkārības trūkumu, ja tiem jākonstatē, kādu iemeslu dēļ simtiem tūkstošiem žīdu bēgļu pēc kara atstājuši Rietumeiropu un vai tie visi bez izņēmuma ir autentiski bēgļi.”

„Mēs nedomājam prasīt,” teikts memorandā, „lai arī žīdu bēgļus pakļauj visām skrīninga nepatikšanās, jo esam pārliecināti, ka neviens neatstāj savu dzimteni bez pietiekama iemesla. Mēs domājam, ka vairs nav vietas jauniem nežēlīgiem skrīningiem un ka būtu taisnīgi, ja arī baltiešiem vairs nebūtu jāpakļaujas šai pazemojošai lietai. Blakus žīdiem baltieši cietuši vairāk nekā jebkuŗa cita nācija un pie tam pilnīgi bez savas vainas... Un, ja šos skrīningus turpina, tad tas darāms citādā garā nekā pirms trim gadiem, jo apstākļi pilnīgi mainījušies: bēgļi zaudējuši visu, viņu vienīgā cerība ir emigrācija. Tagad gadās, ka šo pēdējo cerību viņiem atņem kāda zemāka ierēdņa lēmums, kas savā pienākuma pildīšanā bieži izrāda pilnīgi nesaprotamu neatbildības sajūtu.”

Feldmanis savu memorandu iesniedzis IRO augstākai vadībai Ženēvā 1949. gada martā. 1949. gada 12. maijā DP lietu koordinētājs Eiropā A. Skvadrili preses konferencē paziņojis, ka latviešu karavīru ieceļošanai Amerikas Savienotajās Valstīs vairs nav nekādu šķēršļu.

Arī IRO ģenerāļsekretārs V. H. Taks nav apmierināts ar to valstu rīcību, kas iestājuās šajā starptautiskajā bēgļu palīdzības iestādījumā, jo dara pārāk maz vai pat nekā, lai bēgļu problēmu atrisinātu cilvēcīgi pieņemamā garā.

„Es personīgi tam nespēju ticēt, ka līdz šim DP labā darītais būtu tiešām viss, kas iespējams,” teica IRO ģenerāļsekretārs Viljams H. Taks (William H. Tuck) PC IRO 14 biedru valstu valdību pārstāvjiem. „Es nespēju ticēt, ka apmēram miljonam vīru, sievu un bērnu jādzīvo trūkumā un nedrošībā vienīgi tāpēc, ka — atskaitot savtīga aprēķina izkalkulētos nelaiņos piedāvājumus — pasaule tiem nespēj rast vietu.”

Taks savas runas tālākā gaitā pieskārs daudziem jautājumiem, kas līdz šim izkārtoti slikti vai nepietiekami un kas negatīvi atsaucas uz pārvietotām personām.

Vispirms viņš kritizēja līdzšinējo darbaspēka mobilizēšanas veidu, kas darbaspēku uzskata vienkārši par „ivedamu preci”.

Nosodāma esot vienīgi strādātspējīgo uzņemšana, kas izšķirot ģimenes un DP sievas un bērnus joprojām atstājot nometnēs; tāpat emigrācija zemju nepietiekamās rūpes pasteidzināt strā-

dājošo imigrantu ģimeņu locekļu uzņemšanu un gādāšanu par mājvietām. Tālāk Taks izteica neapmierinātību par valdību līdzšinējo izturēšanos gadījumos, ja ieceļotājs nespējīgs strādāt smagu fizisku darbu. Pēc viņa domām šādos gadījumos ieceļotājs nebūtu vis sūtāms atpakaļ, bet tam jādod iespēja strādāt piemērotāku darbu.

Vairāku valdību pašreizējā politika atļaujot ieceļot bijušajiem karaģūstekņiem un uzvarēto nāciju piederīgiem, bet nepieņemot pārvietotās personas un bēgļus, kaut gan to lielākā daļa bija šabiedrotie.

Savu neapmierinātību runātājs izteica arī par to, ka nav vēl spēts izstrādāt tādu plānu DP problēmas izbeigšanai, kas katrai nācijai uzliktu par pienākumu uzņemt savu tiesu bēgļu, neraugoties uz to vecumu, nacionālītāti vai darba spējām.

„Bēgļu problēma palikusi neatrisināta tāpēc, ka mums par maz laika, par maz naudas, par maz kuģu un par visām lietām — par maz tuvāko mīlestības.”

Viņš atgādināja, ka kopš kara beigām pagājuši 3 gadi, bet pa šo laiku nekas nav mazinājies vāciešu naidu pret viņu agrākajiem upuriem. Gluži otrādi, naidis kļuvis vēl lielāks, un vācieši pavairojuši līdzekļus, kā šim naidam ļaut brīvu ceļu.

„Ko lai mēs sakām cilvēkiem, kas ilgojas emigrācijas ceļā sev radīt jaunu dzīvi? Spriežot pēc izceļošanas skaitļiem, bēgļi dodas mūsu aizsardzībā uz Eiropas rietumiem un aizjūras zemēm. Bet kāds ir šīs akcijas patiesais raksturs?” Īstenībā emigrantu lielais vairums esot neprecējušās personas vai ģimenes galvas, kas smagu sirdi te pametot piederīgos, lai rastu ceļu emigrācijai. „Kā vīri, tā arī sievas spiesti slēpt un noliegt savu laulību, lai kvalificētos izceļošanas komisiju prasībām. Bijuši pat gadījumi, kur mātes atstājušas savus bērnus, lai kā „neprecētas” atrastu darbu aizjūras zemēs. Nevajaga daudz cilvēcības, lai sajēgtu, kā šāda ģimenes dzīves satriekšana nospiež bēgļu garīgo, morālisko un fizisko līmeni.”

Bēgļi reprezentējot dažādo nāciju intelliģences, profesionāli izglītoto amatnieku un lauksaimnieku aprindu cilvēkus, kas spējīgi pildīt sabiedriskos pienākumus un apgādāt nevien sevi, bet arī savus tuviniekus — ja tikai viņiem dotu iespēju. Viņi nekādā ziņā nepelnot nīkšanas dzīvi nometnēs, okupēto valstu naidīgajā atmosfērā.

1946. gada decembrī Londonā lordu palātā šai jautājumā notikušas debates, kuŗās kritizēta Anglijas politika bēgļu ielaišanas jautājumā. Debatēs atklājis lords Beveridžs uzsvērdams, ka pārvietotās personas nevar atgriezties savā dzimtenē un tālab jāgādā par viņu emigrāciju. Tiem, kas bēguši no patvaļīgas varas, nevar liegt patvēruma tiesības, viņš pasvītrojis.

Lords Hemptens sevišķi ieteicis rūpēties par pārvietoto personu bērniem un jaunatni, aicinot vairāk domāt par šī traģiskā jautājuma humānitāro pusi.

Čečsteras bīskaps savā runā pasvītrojis faktu, ka pārvieoto personu stāvoklis pēdējā laikā nav vis uzlabojies, bet pasliktinājies, lai gan kopš kara beigām pagājuši jau veseli 19 mēneši.

„Īstais atrisinājums būtu,” teicis bīskaps, „atjaunot brīvību tais zemēs, no kuŗām nāk pārvietotās personas un nodrošināt tām brīvību un drošu atpakaļceļu. Bet līdz tam jādara viss, lai pārvietotās personas nepiespiestu atgriezties dzimtenē, kur valda apstākļi, kas tieši apdraud viņu brīvību un dzīvību.”

Darbaspēka vervēšana Anglijai angļu zonas no metnēs sākās jau 1947. gada marta beigās. Vīriešiem darbs bija paredzēts četrās nozarēs: lauksaimniecībā, ķieģeļu un keramikas rūpniecībā, dzelzsskārdā velmēšanā un ogļraktuvēs. Sievietes var dabūt darbu kā slimo kopējas, mājalpotājas un strādnieces apavu un tekstilrūpniecībā. Sūtnis Zariņš ieteic pieteikties darbā. Viņš darišot visu iespējamo to tautiešu labā, kas iesaistīšoties darbos.

Pirmais transports uz Angliju ar 116 latviešiem, to starpā 15 sievietēm, atstāja Libeku 1947. gada 16. aprīlī. Jūlijā angļu strādnieku vervēšanas komisija paziņoja dažus atvieglumus. Vīriešiem, kuŗi brauca darbā uz Angliju, atļāva braukt kopā ar sievietēm vai līgavām. Pēc šī paziņojuma angļu zonas no metnēs sākās steidzīga līgavu meklēšana, un angļu pieņemšanas komisijas priekšā stājās visneiedomājamākie pāri. Kādā no metnē Oldenburgas tuvumā pieņemšanas vietā ieradās 18 gadus vecs jauneklis ar apmēram piecdesmit gadus vecu līgavu. Pieņemšanas komisijas priekšsēdis bijis drusku pārsteigts, bet nav iebildis. Angļu parastajā mierā viņš pasniedzis abiem parakstīšanai kādu dokumentu. Pirmajā brīdī pāris bijis no tiesas nobijies, bet, kad tulks viņiem paskaidrojis, ka parakstīšanās nozīmē solījumu, ka viņi ir ar mieru dzīvot Anglijā kādu laiku

šķirti, kā „līgava”, tā „līgavainis” uzelpojuši vieglāk un dokumentu parakstījuši.

Uz kāroto Kanadu 1947. gada pavasarī pavērās mazliet plašāka sprauga. No Kanadas Vācijā ieradās speciāla vervēšanas komisija, kas divu mēnešu laikā savervēja pirmo grupu — 700 personas mežu darbiem. Tā kā reti kāds no trimdniekiem bēgļu nometnēs Vācijā un Austrijā bija agrāk strādājis meža darbos, pieņemšanas komisija ļoti interesējās par kandidāta fizisko veselību. Reflektanti varēja pieteikties vecumā no 20—40 gadiem, un tiem bija jābūt vieniniekiem. Bez sikas iztaujas pamatīgi pārbaudīja veselību. Kā ar precēšanos? Vai nav šķīries no sievas un vai nav analfabēts? Konsuls pirms vīzas izsniegšanas pat aptaustījis vienam otram delnas un pavēlējis kādai grupai nodefilēt viņam gažām brašā solī.

1947. gada 23. jūlijā pirmais kuģis ar 730 Eiropas DP atstāja Brenehafenas ostu, lai dotos uz Halifaksu Kanadā. Aizbraucēji vairumā bija ukraiņi, tiem sekoja latvieši un igauņi. Aizbraucējiem solīta minimālā izpeļņa simts dolaru mēnesī, laba pārtika un apmešanās iespējas. Pēc kāda laika tie varēsot iegūt Kanadas pavalstniecību un izsaukt piederīgos.

Pavisam citāda pieeja bijusi Brazīlijas valdības pārstāvim senioram Ubatuba, kas 1947. gada jūnija beigās ieradies Oldenburgas nometnē vervēt izceļotājus uz Brazīliju. Kā jau kārtīgam brazilietim pienākas, viņš ieradies ar divu stundu nokavēšanos. Bet par to pārbaude vienkāršota līdz minimam. Tikai daži jautājumi: kāds ģimenes stāvoklis, vecums un nodarbošanās. Nekāds līgums, ne solījums nav bijis jāparaksta. Kad reflektants uz jautājumu, vai brauc uz Brazīliju brīvprātīgi, atbildējis pozitīvi, seniors Ubatuba īsi noteicis: „La fin.” — „Kā, beigas?” pārprasījis tuls, un arī reflektants uztraucies. „Jā, beigas,” smaidot atbildējis brazilietis, „jūs esat pieņemts un brauksit prom ar pirmo transportu.”

Arī profesiju reģistrācijā senioram Ubatuba bijusi sava pieeja. Ja kāds teicis, ka viņš pēc profesijas ir šoferis, brazilietis pierakstījis „auto mehaniķis.” Arī divi lidotāji ar vienu spalvas vilcienu pārvērsti par „lidotājiem mehaniķiem”.

Nekādus pierādījumus par profesionālām zināšanām nav prasījis. Vairāk interesējies par tiem, kas bijuši glītāk ģērbusies, labāku stāju un izskatu. Pie pieņemšanas galda pienācis kāds tumšmatains jauns, labi ģērbies vīrietis. Brazilietim viņš iepati-

cies, jo bez labā izskata arī uzdevies par mehaniķi. Pieņemts. Jauneklis priecīgs, jo veltīgi izmēģinājies izceļot uz Angliju. Bet jauneklis vēl nepaspējis atstāt istabu, kad viņš saukts atpakaļ un izsvītrots no izceļotāju saraksta. Izrādījies, ka seniors Ubatuba pamanījis, ka, ejot uz izejas durvīm, jauneklis mazliet klibo, un tas viņam nav patīcis.

Kāds ģimenes galva pieteicoties par savu profesiju uzdevis grāmatvedību. Neder. Brazīlijā grāmatvežu vairāk nekā vajadzīgs. Bet kad kandidāts ieminējies, ka viņš mācījies arī elektrotehniku, jautājums izlemts labvēlīgi, grāmatveža vietā ierakstot elektrotehniķis.

Neraugoties uz seniora Ubatuba plašo žestu izceļotāju izraudzīšanā, paciesībā arī Brazīlijas ieceļošanas noteikumos bija ierobežojumi; kopā ar izceļotāju var braukt tikai viens no vecākiem — tēvs vai māte. Ja izceļotājam abi vecāki ir pie viņa, vienam jāpaliek nometnē.

Bet pat vēl 1949. gadā, kad simti tūkstoši bēgļu no Maskavas okupētajām zemēm jau bija atraduši sev jaunu mājas vietu brīvajā pasaulē, Maskava nerimās liekulīgi vaimanāt par saviem pilsoņiem, kuņus sabiedrotie ar viltu un varu turot bēgļu nometnēs, neļaudami tiem atgriezties mīlotajā tēvzemē. Pēc Padomju Savienības telegrafa aģentūras ziņām Vācijas un Austrijas rietumu zonās vēl vienmēr tiekot aizturēti ap 250.000 padomju pilsoņu, kas kara laikā deportēti uz Vāciju.

Atbildot uz šiem Padomju Savienības pārmetumiem, Amerikas Balss starp citu sāka: „Padomju Savienībai nebūtu ieteicams pieminēt to valstu pilsoņus, kuņu valstis tā sagrābusi savā varā. Tā ir nodaļa par sevi. Šie cilvēki, kuņus padomju valdība apzīmē par PSRS pilsoņiem, noraida šādu viņiem uzspiestu apzīmējumu. Padomju Savienība brutāli ignorējusi rietumvalstu novilkto robežu. Bet pasaules sabiedriskā doma ir tāda vara, ko pie malas nobīdīt neizdosies ne ar nekaunīgiem paziņojumiem, ne ar mākslīgām konstrukcijām.”

Ko domā latviešu trimdinieki par izceļošanu? Lai šo jautājumu noskaidrotu, „Latviešu Ziņas” 1947. gada jūlijā izdarījušas aptauju, kālab trimdinieki vēlas atstāt nometnes Vācijā.

Kāda skolotāja atbildējusi: „Kaut šodien es atstātu šo zemi! Šeit bezcerībā dzīvojot, iznīkst mūsu fiziskie un garīgie spēki. Brīžiem viss tas, ko darām, izliekas tik niecīgs un mazvērtīgs, jo nav nekādu konkrētu pieturu, nav ideālu. Esmu ar mieru

braukt visur kur, un, ja būtu vajadzīgs, es kļūtu par grāvraci, bet tikai nepalikt šeit!”

Kāda amatnieka domas ir: „Vēl neilgu laiku, šeit, un labākā gadījumā mums būs jāvāc Vācijas drupas. Pēc manas nojautas arī politiskais stāvoklis nākotnē var iegriezties mums stipri par ļaunu. Bet galvenais, es gribu savu maizi godīgi nopelnīt un godīgi par to samaksāt. Cik vien ātri iespējams, gribu atstāt Vāciju.”

Kāda māte atbild: „Maniem bērniem ir vienreiz atkal kārtīgi jāpaēd, lai viņi tiktu vaļā no tām kaitēm, ko viņi ieguvuši grūtajos bēgļu ceļos un trūcīgajā nometnes uzturā. Maniem bērniem vajaga apģērba un apavu, lai viņi nesaltu, lai viņi būtu tīri. Maniem bērniem vajaga pieklājīgu apstākļu un izglītības, lai viņi izaugtu par kārtīgiem un veselīgiem cilvēkiem, uz ko viņiem ir tādas pašas tiesības kā visiem citiem bērniem pasaulē. Maniem bērniem vajaga dzīvot, lai viņi kādreiz varētu atgriezties savā lielajā un svētajā mantojumā — Latvijā. Un tālab es gribu atstāt Vāciju.”

Bet ceļš no nometnes līdz izceļošanas kuģim bija garš un komplikēts. Sevišķi tas attiecināms uz ieceļošanu Amerikas Savienotajās Valstīs izceļošanas sākuma periodā. Bēgļu izceļošanas likums bija pieņemts, bet ar dažnedažādiem ierobežojumiem, zīmējoties gan uz veselību un morālām īpašībām, gan uz politisko pagātņi. Tā emigrācijas sākumā bija noliegts izsniegt vīzas bijušajiem latviešu leģionāriem kā kolaborantiem. Kādu laiku šai kategorijā bija nokļuvuši arī aizsargi, šķiet, aiz kāda vidēja lieluma emigrācijas ierēdņa pārāk lielas centības. Pēc IRO sastādītās tabeles redzams, ka līdz nokļūšanai uz kuģa nabaga trimdiniekam bijis jāiztur kopsummā divdesmit viens IRO un ieceļošanas zemes iestāžu pārbaudījums. Tas nozīmēja, ka ceļš no nometnes līdz izceļošanai laimīgākos gadījumos bija paveicams dažos mēnešos, bet, ja gadījās kāda neveiksme, pagāja gads un vēl vairāk.

Pirmā pārbaude sākās nometnē. Ja to izturēja, ar IRO gādību izceļotājus amerikāņu zonā nogādāja Bucholcā. Tā bija izceļotāju tālākā pārbaudīšanas nometne. Šīs nometnes administrācija bija poļu rokās, lai gan izceļotāji šajā nometnē saplūda no dažādām tautībām. Un ko gan visu nepārbaudīja: skatījās mutē, rentgena uzņēmumos, reizēm pat aptaustīja muskuļus. Uz dažām zemēm pieņēma tikai vieniniekus, ne vecākus par

piecdesmit gadiem, vai nu ar aroda zināšanām, vai veselības ziņā tik spēcīgus, ka var veikt smagākos darbus.

Bucholcas nometnes gaitējos bija izlikti paziņojumi, uz kādām zemēm iespējams izceļot un cik kandidātu uz katru zemi var pieteikties. Vienā gadījumā divi bija pieteikušies uz Igauņiju. Šiem izceļotājiem no ieceļošanas zemes tika parādīta vislielākā pretimnākšana, neprasot ne veselības pārbaudi, ne kriminālo pagātni, ne politisko uzticamību. Kāp vilcienā un brauc vai šodien!

Kad pārbaudījumi izturēti, izceļotāju no Bucholcas nogādāja uz transītnometni Dipholcā. Šeit notiek otrreizja veselības pārbaude, lai pārliecinātos, vai izceļotājs nav starplaikā saslimis ar kādu slimību, ar kuŗu nav atļauts no Vācijas izceļot. Gadījās, ka viens otrs tika aizkavēts Bucholcā ilgāk par sešiem mēnešiem. Pēc noteikumiem rentgena uzņēmumi derīgi tikai sešus mēnešus. Žēl, bet jābrauc atpakaļ uz pamatnometni un jāsāk atkal viss no gala.

Kad visi pārbaudījumi laimīgi galā, attiecīgās zemes konsuls izsniedz vīzu ar divām fotografijām, piedevām vēl numuru. Tas jāpiestiprina redzamā vietā pirms došanās uz kuģa, jānostājas rindā, turot vīzu labajā, bet ceļojuma koferīti, ja tāds ir, kreisajā rokā. Tad ierodas militārā policija, kas izdara pēdējo pārbaudi.

Gadījās pārpratumi pat pēdējā acumirkļī, jo bērni vīzās minēti pēc galviņu skaita. Vīzas izsniedzēji bija aiz pārskatīšanās divu bērnu ģimenei pierakstījuši trīs, bet viena bērna ģimenei — neviena. Neko darīt, abām ģimenēm jāpaliek Vācijā līdz tam laikam, kamēr pilnīgi un oficiāli noskaidros un ierakstīs papīros, kuŗš bērns pieder kuŗai ģimenei. Nenožīmīgi ir vecāku apgalvojumi, ka viņi savus bērnus pazīst. Arī bērni pazīst savus vecākus, tāpēc nebūtu grūti pārpratumu noskaidrot uz vietas. Bet kārtībai jābūt. Un kārtību nosaka attiecīgs ierēdnis. Tikai viņam tiesības izlabot kļūdu, kādu viņš aiz pārskatīšanās vai pavisības pielaidis.

Leģiona virsniekiem leģionā bija ietetovētas asins grupas zīmes. Tas bija nācis zināms pieņemšanas komisijai. Katram vīrietim leģionāru gados tālab apskatītas paduses. Kuŗam atrasta zīme, automatiski izslēgts no tālākām pārbaudēm. Lai apietu šo pārbaudi, viens otrs licis ietetovēto zīmi izoperēt. Tā vienam otram izdevies laimīgi tikt cauri, bet kad padusēs operā-

cijas sākušas vairoties, šis veids vairs nav līdzējis. Bez tam amerikāņu komisija saņēmusi no Berlīnes latviešu leģiona virsnieku sarakstus ar visām fotografijām. Tā pēc gūstekņu noietnēm un sijašanās bēgļu noietnēs mūsu kaņavīru nepelnītās grūtības nebeidzās un nebeidzās.

Beidzot 1949. gada 12. maijā Amerikas Savienoto Valstu DP lietu kārtotājs Aleksandrs Skvadriļi un DP komisijas pārstāvis Edvards O'Konors pārveda no Vašingtonas ziņu, ka leģionāriem atvērts ceļš uz ieceļošanu. Sasauktā preses konferencē Skvadriļi paskaidrojis, ka baltiešiem, kas kaņa laikā bijuši iesaukti vācu kaņaspēkā vai cita veida militārās formācijās, tas vairs neesot par šķērsli viņu izceļošanai uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Taču šāda iespēja tikšot atņemta, ja kāds kaut ko mēģināšot noslēpt, viltojot ziņas anketās. Jautāts, kas būtu darāms, ja kāds jau iesniedzis nepareizas ziņas, Skvadriļi atbildējis, ka drošākais ceļš esot rakstveida paskaidrojums, kuņā jānorāda iemesli, kas spieduši uzdot nepareizas ziņas. Tālāk Skvadriļi norādījis, ka pārbaudes procedūra tikšot vienkāršota un paātrināta, papildinot darbinieku skaitu. Kopš DP likuma pieņemšanas līdz 1949. gada maija sākumam esot izceļojuši tikai 28.000 personas, turpretī jau maijā uz Amerikas Savienotajām Valstīm došoties 11.000, jūnijā 12.000 un tālākos mēnešos vēl lielāks skaits pārvietoto personu.

E. O'Konors norādījis, ka interese par DP programmu pieaugot. Ar patlaban saņemtiem galvojumiem būtu iespējams aizbraukt jau 150.000 personām. Līdz šim galvojumi ienākuši no 47 valstīm, kas liecinot par lielo interesi visā zemē. No tā momenta, kad DP izkāpj krastā, viss esot sīki noorganizēts, lai nevienam nebūtu grūti pat bez valodas prašanas nonākt nākamā dzīves un darba vietā. Arī par ceļa maizi braucējiem nebūšot jāraizējas.

Un tiešām, iebrāucēji vēlāk varēja pārlicināties par rūpību un gādību, ar kādu trimdniekus sagaidīja Amerikas Savienotajās Valstīs, cenšoties jau ostā atvieglot iebrāucējiem katru viņu soli svešumā. Čikagā, kur daudziem iebrāucējiem bija jāpārkāpj citos vilcienos, tos sgaidīja speciāli sagatavotas pavadoņu grupas, kas nogādāja tos pareizos vilcienos.

Kas izceļotājiem no amerikāņu zonas bija Ludvigsburga vai Bucholca, angļu zonā bija Ventorfa ar pēdējo piestāšanos Gronā pirms kāpšanas kuģī. Ventorfā manus dokumentus pārbaudīja

amerikāņu konsulārais pārstāvis, kas bija dzimis Rīgā un labi prata latviski. Man par sevi nekas daudz nebija jāstāsta, jo viņš visu zināja tikpat labi kā es. Kad ieradās pirmajā intervijā, viņš man paskaidroja, ka viņa kompetencē neesot vīzas piešķiršana man. Viņam visi mani papīri esot jānosūta uz Vašingtonu, kur izšķiršot manu iebraukšanas jautājumu. Atbilde nebūšot ilgi jāgaida, varbūt divi nedēļas.

Nepagāja ne divas nedēļas, kad pienāca pozitīva atbilde no Vašingtonas, un man pēc pāris dienu uzturēšanās Ventorfā bija jānododas uz pēdējo piestātņi Eiropā — Gronu. Arī te līdz kāpšanai kuģī Brenehafenā vajadzēja uzkavēties tikai dažas dienas. Personīgi ne par kādām neērtībām nevarēju sūdzēties. Viss ritēja gludi un ātri. Bet es izceļoju no Vācijas 1950. gada augustā, kad izceļošanas pārbaudes bija daudz liberālākas un darbinieki ar lielāku pieredzi.

Mana personīgā pieredze, izkāpjot no kuģa Ņujorkas ostā, apstiprināja, ka tas, ko teica E. O'Konors par sagaidīšanu jaunajā krastā, atbilst patiesībai. Lai gan atbraucēji nāca no dažādām tautībām, ostā tos sagaidīja iebraucēju valodu pratēji, lai palīdzētu kā pie dokumentu kontroles, tā muitas pārbaudē.

Atbraucēju mantas ātri no kuģa tika nogādātas lielās pasažieru kontroles telpās un novietotas alfabēta kārtībā. Tas atviegloja atbraucējiem bez sevišķām grūtībām atrast savu līdzatvesto mantu. Muitas ierēdņi atbraucēju mantas pārbaudīja vairāk formas pēc.

Liekas, visvairāk muitnieki interesējās par narkozēm. No Vācijas ceļojuma somā paņēmu līdz zāles, kas varētu noderēt uz kuģa. Starp tām bija arī stikla trauciņš ar sūkājāmām tabletēm pret kāsu ar kodeīna piemaisījumu. Ieraudzījuši uz pudelītes uzrakstu „kodeīns”, muitnieki kļuva uzmanīgi. Nelīdzēja paskaidrojumi, ka kodeīna piemaisījuma ir ļoti maz — tikai kāsa nomierināšanai. Lai tiktu ātrāk uz priekšu, muitnieks vaicāja, vai man būtu iebildumi, ja šo pudelīti aizturētu muitā. Man, protams, iebildumu nebija, un ar to muitas kontrole beidzās.

Redzot uzmanību un gādību, kādu amerikāņi izrādīja svešiem iebraucējiem viņu zemē, atcerējos nepatīkamo sastapšanos ar oficiālo amata personu CIC iestādē Bad Nauheimā. Cik bieži gan kāds atsevišķs cilvēks ar savu neatbildību un pāviršību var radīt nepareizu ieskatu par zemi un valsti, kuŗu viņš repre-

zentē. Arī tālākie gadi, dzīvojot Amerikas Savienotajās Valstīs, salīdzinājumā ar dzīves apstākļiem citās izceļošanas zemēs, ir mani pārliccinājuši, ka laimīgākie ir tie trimdinieki, kuņiem labvēlīgs liktenis pavēris izceļošanas brīdī ceļu uz šo lielo, vēl vienmēr daudzo iespēju zemi.

Kāds cits iebraucējs, kuņu ceļš vedis no Ņujorkas uz Vašingtonas pavalsti, par saviem pirmajiem soļiem šajā zemē raksta „Latviešu Ziņām” Eslingenā:

„Jau nokāpjot no kuģa laipas, jūs sagaida baznīcas un citu organizāciju pārstāvji, kas no šī brīža par iecelotājiem rūpējas ar neiedomājamu sirsniību un uzmanību. Sarkanā Krusta darbinieces apstaigā sākumā mazliet biklos „jaunos amerikāņus”, cieņājot tos ar kafiju un garšīgiem cepumiem... Ņujorkā uz kavēšanās nenotiek. Organizācijas katram iebraucējam jau sagādājušas braukšanas kartes un rezervējušas vietas vilcienos. Iebraukšanas dienā laipnās organizāciju dāmas aizved emigrantu uz attiecīgo pietātni, iesēdina kupejā un novēl labu ceļa vēju un... ar šo brīdī sākas pirmie patstāvīgie soļi jaunajā zemē.”

„Nobeidzot jāsaka,” raksta jauniebraucējs Amerikas Savienotajās Valstīs, „ka šodien te vairs neviens nekur pazust nevar, jo par tiem, kam laimējies tur nokļūt, rūpējas ar tādu uzmanību un cilvēku mīlestību, kas Eiropā jau sen ir vairs tikai temats rakstniekiem un žurnālistiem.”

Kas vēl palikuši nometnēs, uztraucas un steidzas. Arī Eslingenā. Uz Nekāras tilta šais dienās visbiežāk dzird:

„Uz kurienu?”

„Uz Ludvigsburgu!”

„No kurienes?”

„No Ludvigsburgas.”

Ja no Ludvigsburgas, tad jāapstājas un jāpastāsta, kā veicies. Runātāji vairumā ir priecīgi un skaļi. Viņiem veicies labi. Bet reizēm sastaptais runātājs ir domīgs, jo, gudrā komisijas ārsta jautāts, nav apjēdzis, kas tas ir „Lāčplēša” autors. Kāds cits zinājis, kas ir Ādolfs Grīnbergs un Teodors Kaktiņš! Taču viņam veicies labi, un viņš ir steidzīgs.

Lidotāju skola ir cieši saistīta ar Ludvigsburgu, jo Ludvigsburgā prasa nevien kārtīgus dokumentus, bet arī kārtīgus zobus.

Uzgaidāmās telpas ir pilnas pacientu, viņus visus vieno Ludvigsburga, plates, kroņi, tilti, izrauti un vēl raujami zobi. Kad

zobi izrauti, tilti salikti, prāts un miesa pārbaudīta, tad beidzot cilvēks stāv dzelzeļa piestātnē bez DP kartītes rokā un pamazām pārtop par jauno amerikāni. Un tad pēdējās ardievas. Ap lūpām smaids, bet acīs asaras. Kad aizbraucēju vilciens sāk kustēties, vagonu logos simtiem rokas vēdina baltus mutautiņus...

„Ardievu, ardievu, uz redzēšanos...”

„Labu ceļa vēju! Labu zemi!...”

Bet rokas vagonu logos neapstāj vicināt mutautiņus. Aizbraucēji māj ardievas draugiem, gaŗām skrejošiem kokiem, mājām, zemei, māj sirmajai, labajai Eiropai...

Sirdī kaut kas smeldz — šķiršanās. Bet smadzenēs neatlaidīgi kaļ šaubu un cerību dzeņi: kur mēs paliksim, kāda būs dzīve Jaunā pasaulē, vai jēl kad mūsu ceļš vedīs atpakaļ uz Eiropu, uz mūsu tēvzemi? Bet nav citas izvēles — jābrauc.

IZCEĻOŠANA UZ AUSTRĀLIJU

Trimdinieku dzīve bēgļu nometnēs ritēja savā parastajā gaitā, nesagādādama sevišķus uztraukumus, ja par tādiem neuzskata mazus „uzliesmojumus” pašu starpā, devu palielināšana vai samazināšanu. Reizēm šīs nometnēs tik pazīstamās parādības pārtuca kāda teātra izrāde, koncerts vai tik liels notikums kā dziesmu svētki, kuŗos pulcējās koŗi un apmeklētāji no tuvienes un tālienes. Bet cilvēks īstenībā dzīvo vienā laikā trīs dzīves: pagātnes atmiņās, tagadnes raizēs un nākotnes cerībās. Un cerības ir tās, kas palīdz tikt uz priekšu pat pa tik šauru un nelīdzenu ceļu, kādu liktenis bija piešķīris trimdiniekiem. Varbūt dzejnieks Leonīds Breiķšs vislabāk ir pratis pavisam maz vārdos pateikt, kas ir cerības:

Nozied puķes, nokalst druvas salnā,

Manā sētā posta vanags klīst.

Kad tu kāpsi, tēvu zeme, kalnā?

Cerība ir zieds, kas nenovīst.

Trimdinieku pasaule bija sašaurināta līdz minimumam. Bet cerības kaut kā šo šaurību paplašināja, pavēra durvis uz nezināmo nākotni. Arī tad, kad notikumi pasaulē skaidrāk un skaidrāk apliecināja rūgto patiesību, ka rietumu lielvalstis izšķī-

rušās apmierināties ar Maskavas imperijas bīstamo izplešanos līdz Elbai, cerības nebija mirušas, ka notiks „kaut kas”, kas pavērs ceļu atpakaļ uz dzimteni. Bet ja uz šo cerību piepildīšanos būtu jāgaida vēl gadi, trimdinieki vēlējās izceļot uz kādu pagaidu apmešanās zemi, kur varētu dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi, lai kaut vai nepierastā un sūrā darbā nopelnot sev un ģimenei iztiku.

Uz Angliju, Beļģiju un Kanadu pagaidām pieņēma tikai cilvēkus spēka gados fiziski smagiem darbiem, pie kam galvenā kārtā vieniniekus. Amerikas Savienoto Valstu parlamentā ielga debates par 400.000 pārvietojamo personu ielaišanu. Tad pēkšņi pienāca ziņa par iespēju izceļot uz Austrāliju. Dažās stundās vajadzēja izšķirties par braukšanu vai ne uz šo no Latvijas vistālāko kontinentu.

Tiem, kas izšķīrās braukt, bija jāierodas amerikāņu zonas imigrācijas pulcēšanās centrā Bucbachā pie Frankfurtes. No vairākiem tūkstošiem baltiešu, kas bija pieteikušies pirmajam transportam uz Austrāliju, imigrācijas komisija izraudzīja 843 personas — 114 sievietes un 729 vīriešus. No šī kopskaita 262 bija latvieši. Bez diezgan rūpīgās medicīniskās pārbaudes austrāliešu komisija apvaicājās arī par iemesliem, kādēļ baltiešu bēgļi nonākuši bēgļu nometnēs Vācijā. Imigrācijas komisijas priekšsēdis pulkvedis I.T.P. Sellors dažiem pat palīdzēja atvieglot atbildi ar jautājumu: „Jūs taču bēgāt no krieviem, vai ne?”

Tiem, kurus imigrācijas komisija atzina par pieņemamiem izceļošanai uz Austrāliju, deva divas dienas laika, lai atgrieztos nometnē, sasainotos un ierastos atpakaļ Bucbachā. Te ikvienam izsniedza viņa transporta numuru, un ceļojums varēja turpināties uz Dīpholcu starp Osnabriku un Brēmeni. Dīpholcas transitnometne bija iekārtojusies izbumbotās lidlauka kazarmās. Šeit visus izceļotājus vēlreiz pārbaudīja Austrālijas komisija, izsniedzot Austrālijas vīzu.

Par izjūtām, ar kādām dzīvojuši pirmie latviešu izceļotāji uz Austrāliju Dīpholcā pirms kāpšanas kuģī tālajam ceļam, raksta Emīls Dēliņš:

„Un kad vakara tumsā bezspuldžu nometnes istabās ieskanās pa senai tautasdziesmai, negribas zaudēt cerību, ka arī šiem tālā ceļa staigātājiem nāk līdz dzimtenes elpa, kas tos pasargās svešumā un īstajā brīdī zinās atkal atvest mājās.”

No Emīla, pirms viņa kāpšanas kuģī Brēmenhafenā, saņēmu steigā rakstītu kartīti ar ziņu par viņa izceļošanu uz Austrāliju. Bija skumji, ka tik tālā ceļā dodas patikams jauneklis, ko pazīnu jau laimīgajās dienās Rīgā un ar ko pagādījās īsu laiku pavadīt kopā bēgļu gaitās Libekā. Zināju, ka viņa pietrūks. Viņš vienmēr bija gatavs vajadzības gadījumā palīdzēt. Un nevien tas, man patika ar Emīlu sarunāties. Viņa atbildes nenāca strauji, bet pēc īsas apdomāšanās. Un tad tajās bija tāda domu skaidrība, kāda reti bija sastopama jaunekļiem viņa gados. Bet mēs jau dzīvojām laikmetā un apstākļos, kad neviens nezināja ceļa, kur liktenis liks apstāties.

Pirmie latviešu izceļotāji uz Austrāliju Brēmenhafenu atstāja 1947. gada 30. oktobrī ar Amerikas Savienoto Valstu armijas transporta kuģi "General Stuart Heintzelman". Izceļotājiem tālajā ceļā, kas ilga čeras nedēļas, medicīnisko palīdzību sniedza latviešu ārsti: Kira Adama zobu slimībās un bijušais Rīgas aizsargu pulka Siguldas bataljona ārsts Alfreds Rubins vispārējās slimībās.

Pirmās un vai vienīgās jūras ceļojuma nepatikšanas izceļotājiem sagādāja vētra Biskajas licī, kas divas dienas pamatīgi nomocīja jūras ceļojumos nepieradušos pasažierus. Tālākais ceļš pa Vidusjūru cauri Suecas kanālam ar piestāšanos Ceilonā riteja ērti un patīkamā noskaņā. Ceilonas ostā Kolombo, tuvu pie ekvatora, 40°C karstumā izceļotāju transporta 262 latvieši sapulcējušies kuģa ēdamzālē un svinīgā aktā atcerējās Latvijas valsts dibināšanas 29. gadadienu. Vairāk nekā 1000 eksemplāros iespiestajā kuģa avīzes angļu izdevumā E. Dēliš 1947. gada 18. novembrī rakstīja:

„Jau esam mitējušies skaitīt dienas, kopš acīm izzuda Eiropas krasts, aizvien jaunu jūru bezgalībai veļoties mūsu priekšā. Divējādas jūtas pavada mūs tālajā braucienā. Mēs visi ar pateicību pieminam Austrālijas valdības un IRO rūpes, kas mūs atrāvušas no Vācijas bezcerības un sola mūs darīt par darbīgas sabiedrības derīgiem locekļiem. Mēs gribam būt labi pilsoņi zemei, kas sola mums aizsardzību un pajumti, gribam strādāt ikviens pēc savām spējām un dotībām.

Bet tas nav viss. Spējas un dotības mums katram devusi, atīstījusi un kopusi mūsu dzimtene, mūsu Latvijas valsts, kuŗas 29. gada dienu mēs šodien pieminam. Ar lepnumu un prieku mēs atceramies tos sasniegumus Latvijas 22 gadu neatkarības

posmā, kas toreiz pasaulei rādīja latviešu tautas valstisko gata-
vību, bet šodien uzliek mums jaunus pienākumus.

Kopā ar laviešiem dzimtenē un visā pasaulē klusībā, vai arī atklāti vienojoties piemiņas brīdī, būsim arī turpmāk savas vēs-
tures, varoņu sasniegumu cienīgi. Ne atlauzti zari vai vējā rautas
lapas, bet cīnītāji par savas zemes brīvību mēs gribam būt arī
šajā trimdas laikā. Savai cīņai mēs šodien neredzam citus ieročus
kā vien sava darba sparū un labo stāju. Izmantosim šos ieročus
pēc labākās sirdsapziņas, lai, dzimtenē atgriežoties, arī mēs
varētu teikt, ka esam savu daļu darījuši tās likteņa grozīšanā.
Būsim darbīgi, sirdīs vienoti un latviski! Mācīsimies svešumā
visu, ko spējam, ne mirkli tomēr neaizmirstot, ka esam un palie-
kam Latvijas dēli un meitas, kam tikai vienā vietā pasaulē ir
dzimtene!

Gaidot atgriešanās brīdi, nepagursim, bet ieslēgsim sirdīs Lat-
vijas pēdējā prezidenta pravietiskos vārdus: „Tautai, kuņas dvē-
selē nav iededzināts mirdzums par viņas nākotnes varenību, ir
lemts iznīkt un bojā aiziet. Tikai vienu nedrīkst zaudēt — ce-
rību, šo dvēseles skatu, šo vīziju par nākotnes gaišumu un vare-
nību, tad tauta varēs pastāvēt un dzīvot mūžīgi.”

Pagātnes spožumā lai šodien gūstam gaismu mūsu nākotnes
ceļiem, kā allaž izlūdzoties svētību mūsu zemei un tautai: Dievs,
svētī Latviju.”

Valsts neatkarības pasludināšanas atceres akts uz kuģa Ceilo-
nas ostā! Kāda likteņa bardzība!

Pēc desmit dienu brauciena pāri Indijas okeanam „Gen.
Heintzelmans” 28. novembrī piestājās Frimertlas ostā Rietum-
austrālijā, kur pārbraucējus pārņēma Austrālijas palīgkreiseris
„Kanimla”, aizvedot tālāk uz Melburnu. Te 6. decembrī baltie-
šiem bija rīkota oficiāla sagaidīšana ar toreizējā imigrācijas mi-
nistra A. Kolvela uzrunu un sekojošiem visai labvēlīgiem rak-
stiem austrāliešu laikrakstos, slavējot „brūni iedegušos un zil-
acainos baltiešus”. Austrāliešiem tomēr nesaprotams palika,
kāpēc atbraucēji vairumā nav vienkārša darba strādnieki, bet to
vidū daudz inteligēnto profesiju pārstāvji. Tādi iecerotāji imig-
rantu transportos te līdz šim nebija redzēti.

Iebraucot Austrālijā, pirms izvietojšanas darbā iecerotājiem
izsniedza vienu uzvalku, kreklu, zeķes, zābakus un citas nepie-
ciešamas lietas. Darbu nevarēja izvēlēties, bet to noteica darba
pārvalde. Iebraucējus sadalīja grupās, lai nodarbinātu brūnoglū

raktuvēs, sāls fabrikās, dzelzceļu darbos, cinka raktuvēs un citos darbos, nešķirojot pēc agrākā aroda. Ap 150 pirmo iecelotāju nosūtīja meža darbos. Nedēļā strādāja piecas dienas, izpelnot caurmērā 5,5 mārciņas nedēļā. Jādzīvo bija koka barakās un par ēdiena gatavošanu jā rūpējas pašiem. Tā kā meža un citos smagos darbos sūtīja tikai vīriešus, tad vienam otram, par kuŗu agrāk bija rūpējusies gadīga saimniece, nācās pašam iemācīties, cik ilgi jāvāra gaļa, cik jāpieliek sāls, cik piparu.

1948. gada janvārī, kad pienāca otrs baltiešu transports Bonegillas transītnometnē, pirmie iebraucēji jau bija nostrādājuši 4—6 nedēļas un izpētījuši, kur darbs vieglāks un alga lielāka. Par vienu no visvairāk ieslavētām darbavietām latvieši uzskatīja Kjū (Kew) spēkstacijas būvi Viktorijā, kur tīra peļņa nedēļā svārstījās starp 5 un 5,5 mārciņām.

Ap 100 vīru lielu grupu norīkoja darbā Adelaides apūdeņošanas sistēmas būvē. Viņus novietoja glītās ģimenes mājās, un tie saņēma nedēļā četras mārciņas uz rokas.

Vairumu sieviešu nosūtīja darbā uz Kanbēru. Mašīnrakstītāju alga bija 2 mārciņas nedēļā, bet istabu apkopēju peļņa svārstījās ap 3 mārciņām pēc visiem atvilkumiem.

Kopējo noskaņojumu pirmajā darba gadā, kas obligāti bija jānostrādā valdības darbā, varētu raksturot ar cenšanos nopelnīt iespējami daudz, lai tad paraudzītos pēc piemērotāka darba un arī izvēlētos sev un ģimenei patīkamāko apmešanās vietu.

Runājot par vienu obligāto darba gadu, radās pārpratums ar imigrācijas departamentu, kas apgalvoja, ka, saskaņā ar līgumu, jānostrādā valsts norīkotā darbā nevis viens, bet divi gadi. Iebraucējiem gadījās pie rokas Vācijā izplatītā skrejlapa, kuŗā teikts, ka jānostrādā tikai viens gads. Pēc sazināšanās ar valdību Kanbērā paskaidrots, ka notikusi „izteiksmes kļūda”. Jānostrādā divi gadi, bet pēc pirmā gada ar Imigrācijas departamenta atļauju varēšot meklēt savām zināšanām un agrākajai profesijai atbilstošu darbu.

1948. gada maijā Melburnā piestāja trešais izceļotāju kuģis ar baltiešiem. Kuģa "General Black" 860 pasažierus no Melburnas speciālvilcienā nogādāja Bonegillas nometnē, kur tos iedalīja darba grupās. Kuģa „lepnums” bija latviešu deju kapella, un kuģa kapteinis E. Rodžerss teica, ka viņam nekad vēl neesot gadījies transportēt tik labus iecelotājus.

Iebraucēju vidū arī divi zinātnieki: latviešu profesors Edg. Dunsdorfs un igauņu ģeologs prof. A. Opiks. Abi saistīti darbā Melburnas universitātē.

Ja kapella spēlē maigus valšus un naktis ir karstas, nav nekāds brīnums, ka ilgajā ceļā uz kuģa aizdegās mīlestība tādās liesmās, ka nebija apslāpējama. Daži samīļējušies griezušies pie kuģa kapteiņa ar lūgumu viņus salaulāt jau uz kuģa. Kapteinis nav bijis pierunājams. Un tā nabaga milētājiem nācās nogaidīt izkāpšanu krastā. Tur vairs nebija šķēršļu. Nometnes vadība lūgumus ievēroja. Jaunos pārus iesēdināja ērtos automobiļos un aizveda uz pilsētu. Baznīcas priekšā tos sagaidīja mācītājs. Visa ceremonija notika kā Eiropā, tikai „ja” vārda vietā bija jāsaka „yes”, un gredzenu mācītājs uzmauca kreisās rokas pirkstā.

Sakarā ar Austrālijas valdības izteikto vēlēšanos tuvākos gados uzņemt 200.000 Eiropas pārvietoto personu presē radās polemika. Dažas arodbiedrības par baltiešu darbu un attiecībām ar austrāliešu strādniekiem izteicās atturīgi bet ogļraktuvēs un smagā rūpniecībā komunistu vadītās arodbiedrības sāka protesta kampaņu, apgalvojot, ka starp baltiešiem ir daudz fašistu. Ogļrači nevēloties uzņemt savā vidū fašistu elementus. Valdība šos protestus neievēroja.

Ieceļotājas vieninieces, sākot ar pirmo transportu, novietoja Kanbērā par mājkalpotājām. 1948. gada jūlija vidū prese ziņoja, ka galvaspilsētā strādā 240 baltiešu iebraucējas un ka augustā šis skaitlis palielināšoties uz 1078. Dažu mēnešu laikā latvietes Austrālijas galvaspilsētā ar centību darbā izpelņījās jauno darba devēju vispārēju atzinību.

Padomju Savienība pat tālajā Austrālijā nelika latviešus mierā. No sūtniecības par vēstniecību paaugstinātā Padomju Savienības pārstāvība 1948. gadā uzaicināja visus baltiešus kā Padomju Savienības pilsoņus reģistrēties vēstniecībā līdz 1. jūnijam. Atbildot uz šo Padomju Savienības pārstāvības aicinājumu, Austrālijas valdība 9. maijā publicēja Kanbērā paskaidrojumu, ka tā neatzīst Latvijas, Lietuvas un Igaunijas iekļaušanu Padomju Savienībā, ka baltiešu imigrantiem jāklausa vienīgi austrāliešu iestāžu rīkojumi un Padomju Savienības vēstniecības aicinājums jāignorē.

Kā baltiešu ieceļotājus novērtē austrālieši? Visumā tos vērtē kā labākos imigrantus. Laikraksts "Smith Weekly" garākā rakstā izceļ baltiešu lielo nozīmi Austrālijas saimniecības celšanā,

norādot komunistus par neiecietību un uzbrukumiem. „Par baltiešu kvalifikāciju,” raksta minētais laikraksts, „liecina apstākļi, ka neviens no baltiešiem nav sagādājis administrācijai nopietnākas grūtības, un tikai 100 no 11.000 izpelnījušies niecīgus aizrādījumus. Vairākas slimnīcas varējušas atvērt jaunas nozares, tikai pateicoties baltiešu māsām. Baltieši ar sava darba čaklumu palīdzējuši novākt bagāto vīna ražu un pastāvīgus strādnieku kadrus dabūjušas sāls un ķieģeļu rūpnīcas.

Bija pagājis pusotra gada, kopš pirmie latviešu iecelotāji ieradās Austrālijā. Pirmajam kuģim sekoja daudzi citi, caurmērā ar 200 latviešiem katrā kuģī. 1949. gada maijā IRO rīcībā pārvietojamo personu nogādāšanai uz Austrāliju bija 21 pasažieru un armijas transporta tvaikonis. Austrālijas valdība iekārtoja jaunas baraku pilsētiņas jauniecelotāju uzņemšanai. Viktorijas pavalstī vien bijušajās armijas nometnēs iekārtoja 10 šādus iecelotāju centrus, no tiem četrus Melburnas priekšpilsētā. Iebraucēji daļēji bija apraduši kā ar klimatu, tā darba apstākļiem, bet pirmā sajūsma par nopelnītajām mārčiņām un iespējām par tām pirkt, ko vēlas, bija kļuvusi ievērojami mazāka. Valdība neatlaidīgi turējās pie noslēgtā darba līguma, no kuŗa atbrīvoties pirms noteiktā laika praktiski bija neiespējami. Arī ierādītā darba maiņa bija iespējama tikai atsevišķos gadījumos un arī tad tikai noteiktām arodu grupām. Līdz 1949. gada aprīlim neviens ārsts, inženieris vai arhitekts netika nodarbināts viņa īstajā profesijā. Iecelotāji sāka nojaust, ka inteligento profesiju imigrantiem būs nepieciešama liela pacietība un arī laiks, kamēr varēs sākt strādāt savā profesijā.

Kad pēdējais pārvietoto personu kuģis no Vācijas piestāja Austrālijas ostā, 20.000 latviešu bija izraudzījuši par savu jauno dzīves vietu šo tālo zemi. Vai viņi būs apmierināti? Vai jaunā zeme dos to, pēc kā latviešu trimdinieki ilgojās saspīestās Vācijas nometnēs? Kas lai atbild? Ne visi koki, kas pārstādīti jaunā zemē, nokalst. Vairums ieaug ar saknēm jaunā zemē. Bet tā nav un nekad nebūs tēvzeme — ne Austrālija, ne Kanada, ne Anglija, ne Amerikas Savienotās Valstis. To apzinājās visi, kāpjot kuģi izceļošanai no Eiropas, un ar to arī ir samierinājušies.

Plašajā kontinentā izklīdušajiem latviešiem trūka savstarpējās sazināšanās iespējas, atskaitot vēstules. Šo tik jūtamo trūkumu paredzēja aizpildīt Emīls Dēliņš, izdodot latviešu laikrakstu. 1949. gada 9. maijā iznāca „Austrālijas Latvieša” pir-

mais numurs, rotatora teknikā uz astoņām lapaspusēm. Redakcijā bez Dēliņa darbojās žurnālisti Z. Bārda, J. Raitums un A. Šmits. Viena ceturtnā daļa rakstu saskaņā ar noteikumiem bija jāiespiež angļu valodā. Bez tam bija noliegts rakstīt kaut ko pret asimilāciju. Ar visiem ierobežojumiem iebrāucēji bija iepriecināti par latviešu laikraksta parādīšanos, cerot, ka ar laiku tas no rotētas lapiņas izaugs par spiestuvē iespiestu laikrakstu ar uzdevumu pulcināt latviešus vienkopus, mudinot dibināt latviešu bērniem skolas un kopt savu kultūru. Un gods Austrālijā dzīvojošiem latviešiem: gadiem ejot, tas ir sasniegts, cik to atļauj dzīve svešumā.

Arī materiālā ziņā bija vērojama pakāpeniska latviešu nostiprināšanās un augšupeja. Visā visumā latviešu saimniecisko stāvokli Austrālijā tagad var apzīmēt par labu un pat turīgu, bet ir atsevišķi izņēmumi, kur latviešu iecelotāji ar uzņēmību un darbu Austrālijā tikuši pie ievērojamas bagātības. Viens tāds piemērs ir Kārlis Līdums Adelaidē, kuŗa būvsabiedrība "Adelaide Building Co" gadā apgroza vairākus miljonus mārciņu, uzceļot simtiem dzīvojamo māju. Sidnejā plašu uzņēmumu "Riga Bakery" izveidojis Voldemārs Bērziņš, pārdodot savus ražojumus nevien daudzos Austrālijas centros, bet eksportējot pēc Eiropas parauga ceptu maizi ar lidmašīnām arī uz vairākām Āzijas zemēm. Tie ir tikai divi piemēri, bet bez tiem Austrālijā varēs sameklēt vairākus desmitus uzņēmīgu un sekmīgu tautiešu. Jo patīkami pieminēt faktu, ka šie pie turības tikušie tautieši vienmēr bijuši atsaucīgi, materiāli atbalstot latviešu sabiedriskos un kultūrāros pasākumus, kur vien tas bijis vajadzīgs.

PIRMIE IESPAIDI IZCEĻOŠANAS ZEMĒS

„Melnaīs dimants” Beļģijā

Pirmie izceļotāji darbā ārpus Vācijas bija ogļrači uz Beļģiju. Šo izceļošanas akciju IRO bija nosaukusi par „Melno dimantu”. Ka darbs Beļģijas ogļu raktuvēs bijis melns, par to aizbraucēji pārliecinājušies jau nākamā dienā pēc ierašanās, bet no „dimanta” tas bijis ļoti tālu.

„Zināms, šeit nebraucu izprieceas nolūkos,” par sevi raksta viens „melnā dimanta” urbējs. „Esmu atstājis ģimeni un citus

piederīgos Vācijā gan nemitīgos skrīningos, gan divu gadu žēlastības maizes spiests. Ka darbs beļģu ogļraktuvēs būs grūts, ka tas apdraud veselību un dzīvību, tas jau bija skaidrs. Tādēļ, apbruņojušies ar pacietību, 1947. gada 21. aprīlī divdesmit četri latvieši uzsākām ceļu no Alendorfas pretī nezināmai nākotnei.

22. aprīļa pēcpusdienā iebraucām Šarlerua piestātnē, mūsu gala mērķī. Mums pretī atsūtītas auto mašīnas, kas bija apstājušās diezgan lielā kalnā, kas bija apaudzis kokiem. Kalna galā stāvēja trīsstāvu ķieģeļu ēka ar uzrakstu „Kantīne”. Ceļa otrā pusē raktuves vārti. Tālāk redzami divi liftu torņi ar izrakteņu kalniem, kādi šai rajonā paceļas no vienas vietas. Tā bija mūsu jaunā dzīves un darba vieta.

Kantīnes augšstāvā ir guļamās telpas, bet apakšstāvā virtuve, ēdamā telpa un krodziņš, kuŗā pārdod alu un vīnu. Katrā dzīvojamā telpā ir divi gultas un skapītis. Sēdēšanai izmantojam gultu. Visus gultas piederumus dod. Palagus un veļu mazgā divi reizes mēnesī, un uzturs dienā maksā 40 franku. Šādas kantīnes jeb „hoteli”, kā tos šeit mēdz saukt, ir ļoti dažādi. Dažos cauru dienu svilpo vējš un lietus dienās ūdens tek uz galvas.

Nebijām vēl labi atbrīvojušies no ceļa putekļiem, kad sekoja vakariņas. Pēc tam sadalījums darbā. Desmitiem no mūsu 15 vīru grupas jāstrādā maiņā no plkst. 7—15, pārējiem nakts maiņā no plkst. 22—6 rītā. Vēl ir trešā maiņa no plkst. 14—22. Bijām informēti, ka saņemsim speciālus ogļraču tērpus, bet speciāla bija tikai zoļu ādas cepure. Pārējam tērparam lieto vecas drēbes. Tā kā vecās drēbes nebijām paņēmuši līdz, tad bijām spiesti darba uzvalkus iegādāties no raktuves vadības uz pēcmaksu, stipri pārmaksājot. Ar lampu pie krūtīm, kas nav sevišķi gaiša, pa četri liftā nobraucām pazemē. Pa šaurām ejām, dažā vietā tikai ar pūlēm rāpjoties uz priekšu, sasniedzām vietu, kur ar pneumatiskā urbja palīdzību atskaldīja ogles. Smalkie ogļu putekļi spiedās cauri drēbēm un lipa pie sasvīdušās miesas. Pirmā diena ir nostrādāta jaunajā darbā. Tā ir piedzīvojumiem bagāta. Šķiet, to nekad mūžā neaizmirsīšu.

Savāda ir sajūta, no apakšzemes tuvojoties dienas gaismai. Grūti aptvert, ka tā nu paies veseli divi gadi. No pazemes ceļš ved tieši uz dušas telpām. Satiekoties ar citiem tautiešiem, viens otru vairs nepazīsam. Ne tikai seja, bet visa miesa pieņēmusi zilpelēku grafīta krāsu. Rodas jautājums, cik ilgā laikā to visu

varēs nomazgāt. Mūsu bažas tomēr šai ziņā liekas, jo silts ūdens un ziepes divdesmit minūtēs palīdz atgūt dabīgo miesas krāsu.

Pirmā nedēļa nostrādāta. Dienas alga 150 franku dienā, jo esot labi strādājuši. Atvilkumi no šīs algas ir 10—15 franki. Pirmajā brīvdienā ejam apskatīt pilsētu. Veikalu skatlogi pilni visādām mantām un par samērā lētām cenām. Tas mūs, latviešus no Vācijas nometnēm, iedrošina. Rodas sajūta, ka ir vērts strādāt, ja par nopelnīto var iegādāties dzīvei nepieciešamo. Kad pēc trīs mēnešu nostrādāšanas ieradīsies ģimenes, būs jau kaut kas iekrāts. Pagaidām latvieši novietoti Šarlerua, Monsas, Lježas un Limburgas apgabalos.

Lai kāda mums iztēlotos nākotne pēc pirmajām darba nedēļām, latviešu vidū nav daudz, kas vēlētos braukt atpakaļ uz Vāciju. Pagaidām zināmi tikai divi, kam veselība neatļauj strādāt ogļu raktuvēs. Bet viens gan skaidrs, latvieši nekad šo darbu neiemīļos un nekļūs par profesionāliem ogļračiem.”

Uz Venecuelu? — Nē!

Visi, kas iebrauc Venecuelā pa jūras ceļu, izkāpj krastā La Gvaira (Guayra) ostā. Kad nokārtotas muitas formālitātes, imigrantus ar viņu mantām uz valsts lēses nogādā Karakasā. Tur iebraucējus izvieto pa viesnīcām, kur atļauts uzturēties divi nedēļas. Uzturēšanās izdevumus viesnīcā sedz imigrācijas iestādes. Tās palīdz arī sameklēt ieceļotājiem darbu. Bet uz šo palīdzību nevar paļauties, jo imigrācijas pārvalde darbu nevienam negarantē. Tāpēc ieteicams arī pašam izmantot pirmās nedēļas darba sameklēšanai. Pēc pirmajām divi nedēļām katram pašam jā rūpējas par sevi, jo valdība vairāk nepalīdz.

Ja neprot spāņu valodu, kas ir valsts valoda, tad ir ļoti grūti atrast kaut cik piemērotu un labu darbu. Ja tomēr kādu darbu izdodas atrast, valsts valodas nepratējam maksā ievērojami zemāku algu. Angļu valoda ir svarīgākā svešvaloda šai zemē, un tā labi noder. Taču ar angļu valodu vien iztikt ir ļoti grūti. Daudzās angļu un amerikāņu firmas prasa nevien angļu bet arī valsts valodas zināšanas. Ievērojamākie amerikāņu uzņēmumi ir naftas sabiedrības, bet tur darbu atrast nav viegli, jo ar likumu tikai 25% firmas darbinieku drīkst būt ārzemnieki. Ja palaimējas dabūt darbu kādā naftas sabiedrībā, tad ne Karakasā, bet Marakaibo, un arī tad tikai ar pazišanos.

Galdnieki un mehaniķi var viegli atrast darbu Karakasā, bet alga nav liela. Dzīvokļu trūkums ir ārkārtīgi liels. Karakasā gan ceļ daudz jaunu dzīvojamo ēku bet ar to pagaidām maz līdzēts. Lai dabūtu dzīvokli, jāmaksā 300—500 bolivaru liela starpniecības nauda. (Viens dolars ir 3,30 bolivaru.) Par dzīvokli ar divām līdz trim istabām jāmaksā 175—250 bolivaru mēnesī. Dzīvot mēbelētā istabā darba cilvēkam nozīmē sevi ruinēt.

Ieceļotāju tiesības nav ierobežotas, katrs var izvēlēties nodarbošanos pēc saviem ieskatiem un spējām, tikai ārstiem jānoliek valsts pārbaudījumi, kas saistīti ar spāņu valodas zināšanām. Neapmācītam ieceļotājam zemo algu dēļ maizi nopelnīt ļoti grūti. Viņš var nopelnīt apmēram 5—7 bolivarus dienā. Mācīti amatnieki var nopelnīt līdz 600 un pat vairāk bolivaru mēnesī.

Imigrācijas iestādes veicina apmešanos laukos, bet eiropiešiem, kas nav apraduši ar turienes klimatu, lielais karstums ir nepanesams. Kaut kāda veida panākumi laukos parasti beidzas ar rūgtu vilšanos.

Dot padomus par izceļošanu vai neizceļošanu uz Venecuēlu pirmie šai zemē ieceļojušie latvieši atturas. Izceļošana pēc viņu domām ir tik svarīgs solis, ka katram pašam par to jāizšķiršas. Viens otrs iebrucējs ar savu likteni ir ļoti apmierināts, bet ir arī tādi, kas šo zemi nolād. Viens tomēr skaidrs: Venecuēla mums nevar kļūt par ilgu apmešanās vietu. Klimats, atskaitot Karakasu, ir nepiemērots, zeme sveša un eiropietim par maz civilizēta par kultūru ārpus galvaspilsētas nemaz nerunājot. Uz turieni ieteicams braukt tikai tādiem ļaudīm, kam piemērots amats, kam nav liela ģimene, kam nav mazi bērni un kas ir ļoti taupīgi. Tur var ieceļot uz pagaidu apmešanos, lai iekrātu naudu un pēc tam pārceltos uz kādu citu piemērotāku vietu.

Bet latvieši nav tie, kas pie pirmajām neveiksmēm nokaļ rokas gar sāniem. Viņi zina, ka ūdenī lai nenoietu dibenā, ir jāpeld. Tā ir Venecuēlā. Redzēdami, ka ar vienkārša strādnieka algu dzīvošana nebūs, vairāki pasākuši ar līdzpaņemto mazumiņu kādu sīku uzņēmumu. Staigājot pa Karakasas tautas izpriecu vietām, kur notiek cirkus izrādes un dažādas spēles, dzirdami šādi uzaicinājumi sliktā spāņu valodā: „Kur tu blāndies apkārt, desiņas meklēdams, desiņas ir šeit!” Citur kāds skaļrunī taurē: „Senjoritas un senjori! Jūs ejat nepareizā virzienā, desiņas un kafija ir te!” Šie tirgotāji ir latvieši, kas drīz

pēc iebraukšanas savu veikalu uzsākuši ar mazumu, bet cer ar laiku uz daudz lielākām lietām.

Bet ne jau ar desiņu pārdošanu vien var kaut ko nopelnīt. Cilvēki maksā par daudz ko, ja tos izdodas ieinteresēt. Tā kāds Rīgas prefektūras bijušais uzraugs izpriecu laukumos pārdevis desiņu vietā „brīnumus”. Un ap viņu daudz vairāk nekā pie desiņām un kafijas drūzmējušies gan spāniešu gan nēģeru puikas. Teicot „uno, duo, tres”, no galda pazudusi nauda, bet teicot „tres, duo, uno”, nauda atkal radusies uz galda. Ar pirkstu veiklību viņš pratis pīķa dūzi pārvērst par sērkočiņu kastīti un atkal atburt atpakaļ. Katrs šo māku varējis apgūt, samaksājot bolivaru. Un pircēju netrūcis. Apstākļu pazinēji pareģojuši viņam labu nākotni, bet, saprotams, lai ne no kā „iztaisītu” naudu, vajadzīga izdoma un uzņēmība, un tās šim jaunieleļotājam nav trūcis!

”Westward Ho”

Šādu mudi IRO bija izdomājusi darba spējīgiem vieniniekiem izceļošanai uz Angliju. Atsaucība latviešu nometnēs bija jo dzīva. Uz Angliju centās izceļot pirmajā kārtā mūsu kaņavīri, kuņus nometnēs vajāja ar dažāda veida „skringiem”. Piesolītā darba izvēle nebija liela: ogļraktuves, lauksaimniecība, dažas rūpniecības nozares, kuņās darba process saistīts ar lielāku fizisku piepūli.

Lauku darbos nodarbinātie tiek novietoti kopējās baraku nometnēs, no kurienes ik rītu uz darba vietu tos nogādā autobusos. Vakaros tādā pašā veidā, abraukājot lauksaimniekus, strādājošos nogādā atpakaļ nometnē.

Brokastis nometnē ēd pulksten 6.45, dod šķīvi biezputras, kartupeļus ar mērci un gaļu. Pusdienām līdz dod sešas šķēles ar sviestu apziestas maizes, gaļas pastēti, sieru vai marmelādi, nedaudz sausas tējas un cukuru. Vārītu ūdeni tējai dod darba devējs. Kad vīri atgriezušies pēc darba nometnē, ap sešiem vakarā pasniedz vakariņas — parasti šķīvi viras, kartupeļus ar mērci, kotleti vai šķēli gaļas. Pulksten astoņos vēl izsniedz šķēli maizes ar sviestu vai pastēti un saldinātu tēju vai kafiju.

Dodoties darbā, līdzdi dod darba grāmatu, kuņā darba devējam jāieraksta, cik ilgi kuņš strādnieks strādājis. Jāparakstās

arī strādniekam pašam. Pēc ieraksta šajā grāmatā aprēķina darba stundas un algu. Lietainā laikā darba devējs atzīmē, ka slikta laika dēļ nav bijis iespējams strādāt. Lauksaimniecības biedrības, kas ir faktiskās strādnieku līdzējas un norīkotājas darbā, maksā pilnu algu arī šādos gadījumos.

Strādnieka caurmēra alga mēnesī ir apmēram 10 mārciņas. Par to iespējams iegādāties uzvalku un kurpes vai jaunu divriteni.

Strādātāju telpas pa dienu iztīra un uzkopj. Vakari brīvi, un katrs var iet, kur vēlas.

Kādas ir angļu lauksaimniecības? Dzīvojamās ēkas pa lielāku daļai ir divstāvu ar šifežu vai kārniņu jumtiem, no ārpuses stipri neglītas un nolaistas. Kūtis seklās, viegli būvētas, bez griestiem. Ēku apkārtnē neapkopta, un par uzkopšanu angļu zemnieki neinteresējas. Žogmalēs aug nātras un dadži. Nekārtībā izmētāti darba rīki, vecas un vēl lietojamas lauksaimniecības mašīnas. Puķes, krāšņuma krūmi vai augļu koki redzami tikai pie retām mājām. Ar dzīvojamo māju iekšpusi lauku darbos nodarbinātiem nav bijusi iespēja iepazīties, jo pusdienas un launags ēsts parasti vai nu virtuvē, vai lopu kūtī.

Daži latvieši nokļuvuši par mājkalpotājiem angļu ģimenēs. Mežotnes nometnes komandāntam skolotājam Plūksnem piedāvāta galvenā pavāra vieta kādā bagātā angļu ģimenē, bet izrādījies, ka tā ir tikai tāda augstāka sētnieka vieta. Tomēr viņam bijis iespējams dzīvot kopā ar sievu, arī skolotāju, kuŗas audzināšanā nodoti divi bērni.

Nacionālās trimdas laika Oldenburgas operas apgaismošanas meistaram Auniņam kādu laiku bijis jānostrādā lauksaimniecībā. Lauku darbi viņu nebija biedējuši, vienīgi neziņa, kā būs ar govju slaukšanu. Latvijā, kur govīs slauca sievietes, viņš nebija paspējis šo darbu iemācīties.

Daži pāri nokļuvuši par mājkalpotājiem bagātās angļu ģimenēs: vīrs par sulaini, sieva — virtuveni. Alga četras ar pus mārciņas nedēļā pie visa brīva, turpat divas reizes vairāk nekā laukstrādniekiem. Rītos jāceļas septiņos. Vīram blakus virtuvei sava „darba istaba”, kuŗā novietoti galda trauki. Arī sudrabs. Visam tam jābūt labā kārtībā. Gaitenī ir zvani ar istabu numuriem. Kuŗas istabas zvans zvana, uz turieni jāsteidzas.

Šajā bagātajā angļu ģimenē ēsts diezgan vienkārši. Kundze teikusi, lai viņi sev gatavojot ēdienu latviešu gaumē, bet tam

nēbijis laika. Katra diena bijusi kā rudzu talkas diena dzimtenē. Kad pienācis vakars, vienīgā vēlēšanās bijusi krist gultā un atpūsties.

Visiem iecelotājiem Anglijā darbs sākumā nepierasts un tālab arī grūts. Tas ir jaunās dzīves sākums, kas parasti ir grūts. Šis pāris cer, ka pēc iemācīšanās gatavot labus ēdienus angļu gaumē būs iespējams iekārtoties citādāk. Arī laukstrādnieki farmās un strādnieki raktuvēs cer to pašu.

Dažas jaunas latvietes bija nokļuvušas tekstilrūpniecībā Bredfordā. Trīs pirmos mēnešus viņas skaitījās mācekles. Pirmo mēnesi tās apmācījusi kāda angliete, pēc mēneša jau katra no viņām apkalpojusi patstāvīgi vienu mašīnu. Darbā iestrādājušās anglietes apkalpojot katra divi mašīnas. Visā fabrikā no jauniebraucējam strādājot 16 latvietes, 9 lietuvietes un 30 ukraiņietes. Dzīvošana izklaidu, kur katra sameklējusi sev apmešanās vietu. Darba ilgums 49 stundas nedēļā. Vietējā Jauno Sieviešu Kristīgā Savienība noorganizējusi angļu valodas kursus. Neparasta bijusi pirmā viesošanās šīs organizācijas sarīkojumā. Spēlējusi laba mūzika. Uz dejas grīdas grozījušās vairākas divpadsmiti līdz četrpadsmit gadus vecas meitenes, safrizētas kā lielas dāmas. Jocīgākais bijis tas, ka dejojušās sievietes ar sievietēm. Visā telpā bijuši manāmi tikai kādi četri vai pieci vīrieši. Rīkošanas esot paskaidrojušas, ka vairāk kungu šim vakaram neesot izdevies „noīrēt”.

No angļiem palicis iespaids, ka viņi ir laipni un džentlmeņi „no galvas līdz papēžiem”. Nepierasta un komiska esot smaidīšana. Īstenībā par smaidīšanu to nemaz nevarot saukt. Tā esot tikai tāda zobu parādīšana, zobu, kas ar trīsdesmito dzīvības gadu jau esot pa daļai mākslīgi. Šo laipnību latvietes sākumā nav izpratušas. Kāda meitene pat pārpratusi un čukstējusi draudzenei: „Zini, viens anglis mani aicināja...” Bet arī pie šīs smaidīšanas latvietes pieradušas vēl ātrāk nekā pie mašīnu atspolēm.

Birminghamas pilsētas psīhiatriskā slimnīcā nodarbināti 15 latvieši: 11 vīrieši un 4 sievietes. Vīrieši, starp tiem arī ārsti J. Lipe un H. Zvaigzne, strādājuši par sanitāriem, sievietes nodarbinātas veļas mazgātuvē un virtuvē. Darba diena stingri gara: no 7 rītā līdz 20 vakarā ar diviem pārtraukumiem pusstundai — pusdienām un launagam. Toties divi dienas katru nedēļu brīvas. Dzīvošana pa diviem vienā istabiņā. Ja parastais

uzskats esot, ka šādās iestādēs ejot traki, tad gribētos liecināt, ka dažās pilnsapulcēs dīpīšu nometnē gājis vēl trakāk nekā šeit, raksta A. Sprūdžs.

Sievietēm, kas strādā slimnīcas veļas mazgātavā, darba apstākļi daudz grūtāki. Karstumā, tvaikos, un reizē nepārtrauktā caurvējā katru dienu kājās jāpavada desmit stundas. Katrai sievietei ierādīta atsevišķa istaba dzīvošanai. Sākumā vīriem atļauts satikties ar sievietēm, kas arī nodarbinātas slimnīcā, tikai kopējās atpūtas telpās, bet vēlāk atļauts apmeklēt sievietes arī viņu istabās. Šāda privilēģija, kas mūsu zemē bija pati par sevi saprotama, dažiem angļiem šķitusi skaidra apgrēcība.

Kas latvieši ir, no kurienes tie nāk un kas ir dīpīši — caurmēra anglim nav licies tik svarīgs jautājums, lai par to vispār interesētos. Vairums darbā un satiksmē bijuši draudzīgi un atsaucīgi pret jaunajiem darba biedriem.

To par sevi un darbu jaunos, nepierastos apstākļos saka paši darbos izbraucēji. Tagad kaut kas, ko novērojis un dzirdējis svešinieks.

Lugu rakstnieks Mārtiņš Zīverts ar savu nelielo teātra trupu ieradies no Zviedrijas Anglijā un, pats spēlēdamis galveno lomu, izrādījis savu lugu „Kāds, kuŗa nav” kādās divdesmit latviešu nometnēs. Uzturēšanās latviešu nometnēs viņam devusi iespēju ieskatīties Anglijas latviešu dzīves saulainās un ēnas pusēs. Pēc viņa vērojumiem latviešiem Anglijā dzīve grūta, bet visumā stāvoklis neesot sliktāks nekā strādniekiem Zviedrijā. Dzīve hosteļos neesot patīkama, bet lēta un dodot iespēju vienam otram kaut ko iekrāt citādākas dzīves iesākšanai. Latvieši šo dzīvi gan sunījot, bet neesot degunus nokāruši. Latviešu vārds Anglijā ieguvis labu slavu, un tie arī nolēmuši sakost zobus un izturēt. Tikai retais aizbraucis atpakaļ uz Vāciju.

M. Zīverts Zviedrijas „Latvju Ziņās” caurmēra latvieti Anglijā raksturo šādi:

„Visu viņi vēro kritiski, viņi ir skeptiķi, reizēm pat ciniķi, viņi „velk” tikai šodienu un gaida to brīdi, kad sāksies „dzīve”. Tāds šodien ir latviešu caurmēra tips, un viņa vārds ir „kanaks”. Istie kanaki visbiežāk sastopami ogļraktuvēs, kur viņi, kā paši saka, „grauj imperijas pamatus”. Tie ir bijušie leģionāri, kas nāvei daudzkārt skatījušies acīs un taisni tāpēc prot novērtēt dzīvi. Viņi ir jūtīgi, kaut arī to slēpj. Ierindas biedriskums vēl joprojām ir godā. Šie cilvēki nāk no dažādām aprin-

dām, un viņiem ir dažādas intereses. Un kaut ne katru reizi viņi izprata viens otru, tomēr nezaudēja draudzību un cienību.

Kādā ogļraču hostelī pēc vakariņām es klusi atšķīros no kanakiem, lai pats uz savu roku apskatītu nometni naktī. Tā kā bija svētdienas vakars, lielajā barakas zālē bija balle, kur atļauts ierasties angļu ledijām no ārpuses. Gadījās, ka tai brīdī tur savstarpējus rēķinus bija sākuši kārtot poļi ar ukraiņiem. Šī lieta iesākās tā, ka kāds poļis nostājās zāles vidū, nokaucās un sāka griezt krēslu sev ap galvu. Lēdijas acumirkļi pazuda. Zālē palika tikai tie, kas juta iekšēju aicinājumu šai lietā sacīt savu vārdu. Sākumā tādām „fektiņām” vēl bija sava jēga, bet vēlāk vīri iekarsa un slaviskā aizrautībā sāka sist katru, kas gadījās pa sitenam — vai draugs, vai ienaidnieks. Nometnes komandants šo savstarpējo cīņīšanos ne traucēja, ne pārtrauca, tikai raudzījās, lai kautiņš noritētu pēc labām paražām, nelietojot ne nažus, ne krēslus.

Dīvainākais tas, ka šī kaušanās notiek visbaigākā klusumā. Arī es būtu dabūjis, ko dabū katrs neitrālais, ja kanaki, manīdami manu pazušānu, nebūtu izsūtījuši glābšanas patruļas. Pēc manas atrašanās, sākām strauju atrašanās manevru, skriedami cauri dažādām telpām. Bet cīņas gars pa to laiku jau bija pārņēmis visu apkārtni. Kādā koridora galā divi tēvaiņi apstrādāja mazo ungāru ģitaristu, ar kuŗu biju jau agrāk iepazinies. Es teicu, ka te notiek varmācība un mums vajadzētu iejaukties. Bet kanaki šai gadījumā neļāvās pierunāties.

„Kas tur liels?” — viņi teica, „pasītīs un palaidīs. Bet, ja mēs apstāsimies, tad tie baigie veči tūliņ ķersies pie nažiem.”

„Bet? — —”

„Redziet: ar trakiem — tikai ar labu!”

Apmēram tāda tēlojās dzīve hostelos, raugoties neitrāla novērotāja acīm.

Anglijā, ieceļojušo vidū bija arī karikatūrists E. Rirdāns. Viņa amats esot „porters”, un viņš saņemot 59 šiliņus nedēļā pie visa brīva. Dzīve esot dīvainību pilna, bet visumā esot patīkamāka nekā citur.

Hostelos vērojama dažāds latviešu noskaņojums. Jau pirmajās nedēļās cerības sadūrās ar īstenību. Dažs labs agrāk nebija strādājis fizisku darbu un vakaros jutās kā salauzts. Tie bija nelaimīgi. Gadījās, ka viņiem jādzīvo vienās telpās ar citu tautību strādniekiem, kas vakaros telpās iedzeŗ, dzied, spēlē „gar-

moškas" . . . Tas ciešanas vēl pavairo. Turpretī, ja bijušais Latvijas strādnieks šeit nonācis apmēram līdzīgos apstākļos, viņš patiesi var teikt, ka viņam klājas labi. Latviešu inteligence to tomēr nekad nevarēs teikt, jo tai ir tikai viena mēraukla — Latvija un šejene.

Ir diezgan daudz arī tādu cilvēku, kas citiem neatzīsies, ka viņiem klājas slikti, jo tad nedraugi smiešoties. Izjautāti viņi vienmēr atbildēs, ka viņiem klājas labi, kaut arī tas ir krietni pārspīlēts. Šī pēdējā latviešu iecelotāju grupa sākuma gados bija daudz prāvāka nekā to varēja saskatīt viens otrs vērotājs no malas.

Kā visur pasaulē, tā arī Anglijā iecelojušo latviešu vidū ir sekmīgi un arī mazāk sekmīgi ļaudis. Dažiem paveicies iekrāt jau pirmajā gadā tik daudz naudas, ka varējuši iegādāties dzīvojamo māju. Samērā labu dzīvojamo māju varēts iegūt par 1200 līdz 1500 mārciņām ar 10 procentu iemaksu. Šādās cenu robežās vairāki tautieši mājas iepirkuši Mančestrā. Jaunajiem māju īpašniekiem jāpārvarot rinda grūtību ar mājas iekārtošanu, bet tā kā to iespējams veikt pakāpeniski, atkarībā no līdzekļiem, tad tas lielas raizes nesagādājo.

Vai jaunie īpašuma ieguvēji domā palikt Anglijā un pāranģloties? — Viens no nama ieguvējiem Mančestrā atbild ar noteiktu — nē. Angli atturoties draudzēties ar iebraucējiem, tas spiežot latviešus ciešāki turēties kopā. Bērni mācoties skolā angļu valodu, bet mājās sarunājoties tikai latviski. Vecākā un vidējā paaudze Anglijā nekad neiesakņošoties, atskaitot atsevišķus izņēmumus. Šavs īpašums esot zināms faktors, kas saistot pie pašreizējās dzīves vietas, bet dzimtenes ilgās esot nesalīdzināmi stiprākas.

Dzelzceļa pieturas vieta 132-3

Pirmie latvieši, kuŗus Kanadas komisija izraudzīja mežu darbiem Kanadas ziemeļu provincēs, no Halifaksas ostas uz jauno darba vietu nogādāti speciālvilcienā "Canadian Pacific". Tas piestājies kādā tālā piestātnē, kas apzīmēts vienīgi ar numuru 132-3. Pie tās uzbūvētas vairākas mežinieku barakas, kuŗās nu palika daži latvieši. Tuvākā apdzīvotā vieta esot 133 jūdžu attālumā. Pārējie latvieši no piestātnes devušies kājām uz ap-

mēram 13 jūdzes attālo darba vietu. Ierodoties tur pēc vairāk stundu gājiena, viņus sagaidījuši 23 Kanadas somi. Ieraugot šos vīrus ar brūni iedegušām sejām un apbruņotus lieliem nažiem, latvieši sabijušies. Bet bailes drīz pagaisušas, jo somi bijuši laipni un palīdzīgi cilvēki.

Darba vieta skaista: kokiem apauguši augsti klinšu kalni, ezeri, upes un strauti. Latvieši savu telti uzcēluši ezera krastā. Nometnei piekļaujoties biezs, necaurejams mežs. No šejienes spēcīgi traktori laužot jaunu ceļu meža biežoknī, kas vēlāk kalpošot nocirsto koku izvešanai. Daži latvieši norīkoti jaunā ceļa būves darbos, citi jau sākuši zāgēt mežā kokus. Pēc dienas darba viens otrs ezerā zvejojot zivis. Reizēm uzdziedot arī kādu latviešu dziesmu.

Teltī novietotas septiņas gultas ar atspeņu matracēm, pēliem, spilveniem un segām. Dienas patlaban esot karstas, bet naktis aukstas. Sabiedrība, kas latviešus nolīgusi meža darbos, gādājot arī par slimajiem. Ievainojumu vai saslimšanas gadījumā izsauktais hidroplāns pietājot ezera krastā un nogādājot slimnieku uz tuvāko slimnīcu.

Profesora Kugas dēls kopā ar deviņiem citiem latviešiem palicis ceļa labošanas darbos pietātnes tuvumā. Viņš esot pavāra palīgs, kamēr pārējie tautieši esot šoferi vai nodarbināti citos darbos ceļu labošanā. Ēdienu saņemot sešas reizes dienā, un tas esot bagātīgs, apmēram kā labajos gados Latvijā. Daži mežnieki uzturu papildinot ar mellenēm un avenēm, kas bagātīgi atrodamas mežā.

Kugam gadījies piedalīties arī meža ugunsgrēka apkaļošanā kādu 15 jūdžu attālumā. Pēc trim dienām licies, ka ar stīgu izciršanu uguns ierobežota, bet tad sacēlies vējš, un liesmas pārnestas tālāk. Tikai pēc deviņām dienām, kad uznākusi spēcīga lietus gāze, ugunsgrēks apturēts.

Brīvajā laikā Kuga gleznojot tālās ziemēlu ainavas. Viņš uzzinājis, ka nometnei tuvākajā Kanjonas dzelzceļa pietātnē esot neliela viesnīca, kur ierodoties bagāti tūristi, lai vērotu neskartās dabas skaistumu. Šai viesnīcā esot iespējams tūristiem pārdot gleznas. Kuga domājis šo iespēju izmantot.

Pirmo reizi latvieši tālajos Kanadas mežos redzējuši skaistās un varenās ziemēlblāzmas. Mežā sastopami stalti brieži, skudru lācīši, bet naktīs dzirdama vilku gaudošana. Vienam otram lat-

vietim pagādījies sastapt arī lāčus, bet, pamanījuši cilvēkus, tie ātri pazūd.

Ar nopelnīto naudu latvieši nerīkojoties vieglprātīgi. Dzīvodami taupīgi, viņi cerot kaut ko iekrāt, lai varētu uzsākt citu dzīvi pēc tam, kad tiks pārvestas ģimenes no Vācijas noietnēn uz Kanadu.

Latvieši parakstījuši līgumu ar Great Lake Co. Līgumā teikts, ka turpmāk viņi saņemšot 6,20 dolaru lielu atalgojumu dienā un vienu dolaru mēnesī sociālai apdrošināšanai slimības un nelaimes gadījumos. Līgumā neesot paredzēts darba ilgums, kas nozīmē, ka līguma parakstītāji var jebkuŗu dienu atstāt darbu. Par uzturu no algas atrēķinot 1,20 dolaru dienā. Darbs neesot pārāk grūts. Traucējot vienīgi milzīgie odu bari. Nepieciešamās mantas un apģērba piederumus iespējams caur firmu pasūtīnāt no tuvākās pilsētiņas. Tās atvedot speciāls kurjērs. Lai pasargātos no ugunsgrēkiem, mežā noliegts smēķēt. Mežnieku noietnēs noliegta arī alkoholisko dzērienu lietošana.

Latviešiem pagādījies dzīvot teltis kopā ar Kanadas frančiem un somiem. Franču vidū esot pat vairāki analfabēti! Pārsteigums esot, ka somi, kas Kanadā dzimuši vai ieceļojuši pirms 20 vai 25 gadiem, neprotot angliiski. Daudzus kanadiešus mežu darbos no tālajiem, neapdzīvotajiem apgabaliem vilinot labā izpeļņa un arī tas, ka mežā nav iespējams naudu notērēt. Daļa strādnieku pēc vairāku mēnešu nostrādāšanas mežā dodoties uz tuvējo pilsētiņu un tur dažū nedēļu laikā visu grūti pelnīto naudu nodzerot. Kad nauda cauri, atgriežoties atpakaļ meža darbos.

Ar dzīvi Kanadas lauksaimniecībā iepazīstina rakstniece Irma Grebзде. Farmas saimniece lepojoties ar savu virtuvi, kuŗā tiešām atrodamas visas ērtības, kas atvieglo dienas soli. Maizi cepot divas reizes nedēļā apaļos klaipos. Maizi mīcot ar speciālu mašīnu, kuŗu griezt esot grūtāk nekā mīcīt rokām. Cepot tikai baltmaizi, jo rudzus tai apvidū neaudzējot.

Lielākā cieņa iebraucējai esot pret veļas mazgājamo mašīnu, kas atvieglojot vienu no lauku sievietes grūtākajiem darbiem. Veļu izmazgājot elektrība, izgriežot elektrība un elektrība arī izmazgāto veļu izgludinot.

Kanadas lauksaimniece labprāt gatavojot ēst un lepojoties ar māku izcept dažādus cepumus. Viras nevārot, tās negaršojot. Arī ar mērču gatavošanu esot ļoti skopi, kālab kartupeļi jāēdot

sausī. Vairāk patērējot liellopu nekā cūkas gaļu, un pie gaļas ēdienam parasti gatavojot dažādas saknes.

Kanadas farmerienes valstība esot viņas māja. Kūti viņa neejot un pat nezinot, cik tur teļu, cik slaucamo govju. Rokas viņai esot smalkas un nagi kopti. Izbejot vistām graudus, uzģērbjot cimdus. Saimnieks pats gan neko neatšķiroties no katra mūsu lauku puīša. Bet farmā esot viens liels trūkums — neesot ne pirts, ne vannas istabas, kur nomazgāties. Esot maza bļodiņa, kurā apslapējot lupatiņu, ar ko noberzt seju un kaklu. Irmas Grebzdes pirmais pirkums bijis paprāva vanniņa, ko viņas ģimene saņēmusi gavilējot.

Dzīvoklī esot klavieres, kuņas saimniece reizu pa reizei papildšķinot, arī radio, bet neesot grāmatu. Saimnieks pats lasot avīzi un žurnālus, saimnieci interesējot rokdarbi. Grebzdes līdzpaņemto grāmatu kaudze esot saimnieku un saimnieci ļoti pārsteigusī.

Pirmo baltiešu ierašanās Kanadā plaši aprakstījuši Kanadas laikraksti. "The Telegraph Journal" atreferējumam licis virsrakstu „Baltiešu bēgļi, sasniedzot Kanadu, redz jaunu karu.” Baltieši esot ļaudis bez dzimtenes, viņu valstis savā imperijā iekļāvusi Padomju Savienība. Bet baltieši lepojoties ar savu pagātni, cerot, ka reiz nāks diena, kad Baltijas valstis atkal būs brīvas.

Raksturīgi, ka neviens no pirmajiem iecelotājiem Kanadā, pat ne tie, kas aizbraukuši mežu darbos dziļos mežu biežokņos, nesūdzas par grūtībām. Viņi ir priecīgi, ka izkļuvuši no nometnēm Vācijā, kur valdīja nospīstība un bezcerība. Ar savu darbu viņi kļuvuši neatkarīgi, cer kaut ko iekrāt, lai nākotnē iekārtotos cilvēku cienīgā dzīvē.

Arī sētnieka vieta nav peļama

Iecelotāju kuģi ar latviešiem Amerikas Savienotajās Valstīs piestāja Bostonā, Orleanā, bet vislielākais skaits Ņujorkā. No Ņujorkas daļa iecelotāju devās tālāk, pat līdz rietumu kras-tam, kur nu kuģis bija dabūjis galvojumu darbam un apmešanās vietu.

Daudzi iecelotāji apmetās uz dzīvi Ņujorkā. Te priekšā jau bija veclatvieši, darbojās latviešu draudzes ar sirsniģo un izpa-

līdzīgo mācītāju Richardu Zariņu. Sevišķi tiem, kam trūka nodrošināta darba, Ņujorka ar tās daudzajām iespējām likās piemērotākā vieta jaunas dzīves uzsākšanai šai milzīgajā aizjūras zemē.

Jau ar pirmajām dienām pēc nokāpšanas no kuģa, jaunatbraucējam nācās pašam rūpēties par iztiku un pajumti. Lai to nodrošinātu, vispirms bija jāatrod darbs. Viena alga kāds, ja vienas palīdzēja rast pirmo atbalstu patstāvīgai dzīvei.

Kāds bijušais Latvijas valsts ierēdnis izvēlējies Ņujorkā sētnieka darbu. Viņam bijušas vairākas iespējas: piemēram, abiem ar sievu strādāt par mājkāpotājiem amerikāņu ģimenē, mazgāt traukus restorānos. Trauku mazgātājs izpelnot apmēram 30 dolarus nedēļā ar brīvu uzturu. Dažos gadījumos ierādot arī dzīvojamās telpas. Mājkāpotāju pārim esot darbs augu dienu amerikāņu ģimenē. Sievai jāgatavojojot ēst, vīram jāiztīra istabas un jāapkalpo pie galda. Ja saimniekam pie mājas dārzs, tad jākopj arī tas. Viņš tomēr izšķīries par sētnieka vietu, jo no metnē ar šo amatu iepazīties kursos. Viņa darba vieta esot piecstāvu nams ar 45 dzīvokļiem. Nepatīkamākais esot atkritumu tvertnes nogādāt uz ielas aizvešanai. Toties bez atalgojuma saņemt vēl trīsistabu dzīvokli ar visām ērtībām.

Pēc viņa novērojuma Ņujorkā visi strādājoji lēnām un ar apdomu. Par darbu fabrikās viņš vēl neesot informēts. Galvenais tomēr esot, ka darbā nedrīkstot apstāties. Sev pāri darīt neviens nevēloties, jo saslimšanas gadījumā neviens nežēlojot. Tik lielu steigu, ar kādu strādāts dzimtenē, viņš te neesot manījis.

Kad ap pieciem pēcpusdienā beidzoties darbs, ielās esot milzums cilvēku, tā ka reizēm grūti tikt uz priekšu. Bet tad arī nevienam nenākot prātā otru pagrūst.

Viņš domā, ka iesācējam sētnieka vieta neesot peļama. Vispār, kā emigrācijas zeme Amerikas Savienotās Valstis esot labākās. Runājot par Ņujorku, viņam ir savi iebildumi. Ielas ietekme uz bērniem esot tik liela, ka vecākiem pēc gada bērnu audzināšanas ziņā būšot vairs maz kas sakāms. Šī iemesla dēļ abi ar sievu apsverot, vai nebaupt uz Vašingtonas pavalsti Klusā okeana piekrastē. Viņa atzinums, ka ir labi, ja ieceļotājs prot valsts valodu, bet vēl labāk, ja prot darīt kaut ko ar rokām.

Kāds cits iebraucējs Ņujorkā raksta, ka jau trešajā dienā pēc iebraukšanas dabūjis "superintendanta" vietu. Sevišķi ģimenes

cilvēki šo darbu labprāt pieņemot, jo blakus algai esot brīvs dzīvoklis ar visām ērtībām. Viņa pārziņā esot piecstāvu nams ar trīsdesmit dzīvokļiem. Darbs, sevišķi vasarā, viegls. Sieva arī esot jau iemanījusies šo to padarīt „notes” brīdī, kālab viņam atliekot laika strādāt otru darbu. Pa dienu viņš strādājis pie kāda latviešu būvuzņēmēja, kas nodarbinot lielāku skaitu latviešu iebraucēju. Slikti esot vienīgi tas, ka darba vieta esot ārpus Ņujorkas: ceļā turp un atpakaļ jāpavadot turpat četras stundas. Jāceļoties katru rītu pusē piecos. Mājās nokļūstot tikai septiņos vakarā. Nogurums tik liels, ka pēc vakariņām dodoties tūlin pie miera, lai nākamā rītā sāktu atkal jaunu darba dienu.

Ik pārnedēļas notiekot dievkalpojums latviešu baznīcā. Tur tad sastopoties veclatvieši ar iebraucējiem. Ar dzīvi un darbu arī šis pāris ir apmierināts, bet esot dzirdējis, ka tiem latviešiem, kas izbraukuši uz laukiem un neesot pie lauku darba pieraduši, klājoties grūti. Arī atalgojums esot daudz mazāks nekā pilsētā.

Bet ne visiem iebraucējiem, kas par dzīves vietu izraudzīja Ņujorku, izdevās atrast sētnieka vietu, un arī ne visi to gribēja. Šai otrai grupai, kas bija atradusi darbu kādos uzņēmumos kā „baltās apkaklītes” darbinieki, radās grūtības ar piemērota dzīvokļa atrašanu. Par šīm grūtībām kāds jaunatbraucējs stāsta veselu bēdu stāstu. Piedzīvojumi rādot, ka bez 500 dolaru iemaksas neesot iespējams pašam tikt pie sava dzīvokļa. ”The New York Times” esot pilns ar dzīvokļu piedāvājumu sludinājumiem. Tie esot labi un jauki, tikai īre mēnesī 125 dolari. Vieniniekiem atliekot meklēt mēbelētu istabu. Ņujorkas mēbelēto istabu izīrētājas esot gatavie pūķi. Katru istabas meklētāju viņas aplūkojot ar skatu, it kā viņas priekšā stāvētu tikko no cietuma izbēdzis noziedznieks. Tam sekojot vesela rinda aizliegumu, kas jāievēro īrniekam. Rakstītājs esot īsā laikā Ņujorkā septiņas reizes mainījis dzīves vietu, apmetoties gan pie paziņām, gan viesnīcā, kamēr beidzot laimējies dabūt mēbelētu istabu kāda simpātiska laulāta pāra dzīvoklī.

Vairāki simti tautiešu, galvenā kārtā no Hersbrukas nomettes, aizbrauca uz brāļu Kelikotu farmām Misisipi pavalstī. Farmas atrodas pavalsts ziemeļvakaru daļā, apmēram 25 kilometru attālumā no Senatobijas pilsētiņas. Darbs Kelikotu farmās galvenā kārtā bija paredzēts latviešiem nepazīstamās kokvilnas plantācijās.

Ieleju, kuŗā atrodoties farmas, aizņemot kukuruzas un kokvilnas lauki, bet tie neesot labi kopti. Laukus pārņēmuši krūmi un dažādas nezāles. Kad 1949. gada novembrī latvieši ieradušies farmās, lauki bijuši nenokopti, kaut gan kokvilnas raža ievācama jau oktobrī. Melnās rases strādnieki, kas agrāk strādājuši farmas laukos, nav bijuši ieinteresēti ražu novākt.

Lauku iedzīvotāji, atskaitot zemes īpašniekus, esot graudnieki. Arī latviešu atbraucēji nonākuši šajā graudnieku kārtā. Viņiem zemes īpašnieks ierādījis apstrādāšanai 5—9 ha zemes kokvilnas un kukuruzas audzēšanai. Katrai ģimenei nodots viens vai divi zirgi ar iejūgu, darba rīkiem un sēklu. Īpašnieks dodot arī dzīvokli ar apkurināšanu, ganības vienai govij ar teļu, vienai cūkai ar sivēniem un 25 vistām. Ko šis graudošanas darbs nākotnē došot, grūti spriest. Ar ražu viņiem būšot jāsedz nevien dzīves izdevumi, bet arī ceļš no ostas līdz Senatobijai, tāpat par mājsaimniecības piederumiem un lopu iegādi. Pagaidām visu vajadzīgo dodot īpašnieks, bet tas būšot jo drīz jāatmaksā.

Tautieši, kas ieradušies šais farmās, neskatās rožaini nākotnē, bet cer ar neatlaidību kaut cik piemēroti iekārtoties. Par sākuma izpeļņu varējuši spriest, novācot aizkavēto kokvilnas ražu. Tikai laimīgiem apstākļiem sagadoties, izdevies nopelnīt trīs dolarus dienā, bet visbiežāk bijis jāsamierinās ar 1.20—2 dolariem dienā. Neapmierinājušas arī dzīvojamās telpas, kuŗās cauru dienu bijis caurvējš. No Senatobijas atveduši tikai gultas ar matracēm, tagad pa vaļas brīžiem gatavojot ķeblišus un galdus. Pat drēbju skapjus. Kad pabeigšot jauno māju būves, cerot dzīvot labāk.

Lielākais „misispiešu” transports ar 624 latviešiem atstāja Gronu 1949. gada 29. aprīlī. Uzņēmīgais plantātors pulkvedis Kelikots bija pratis nevien savervēt ievērojamu skaitu strādnieku — veselu kuŗa lādiņu — bet arī sadabūt savervēto nogādāšanai uz Ņuorleanu no IRO vadības speciālu kuŗi. Arī viņus sagaidīja graudnieka dzīve.

Dažiem iesācējiem zeme ierādīta krūmiem un kokiem aizaukušos laukos, kas nav arti varbūt pat vairākus desmit gadus. Čiņa ar krūmiem prasa lielu piepūli. Darbs nav iespējams bez ādas cimdiem, jo krūmi dzeloņaini. Dažiem graudniekiem lauki vairāku kilometru attālumā no mājām, kādēļ jāzaudē daudz laika un enerģijas ceļā uz lauku un atpakaļ.

No vietējiem iedzīvotājiem iecelotāji dzirdējuši, ka dažus gadus kokvilnas ražas esot niecīgas. Šo ziņu ietekmē dažiem ra-

vīra gados aizsauca no šīs pasaules. Pēdējo vēstuli saņēmu no slimības gultas slimnīcā īsi pirms viņa aiziešanas. Viņš skuma par likteņa bardzību, neļaujot atdusēties dzimtajā pusē, kuŗu viņš tik dziļi bija ieslēdzis sirdī.

Līdzteku lielajai latviešu izceļošanas akcijai uz Misisipi, risinājās priekšdarbi vairāku simtu trimdinieku izceļošanai uz Mičiganas pavalsti. Pēc projekta Kalamazū pilsētā un tās tuvākā apkārtnē vajadzēja sagādāt galvojumus, apmešanās iespējas un darbu apmēram 500 personām. Šie ieceļotāji komplektējās no Valkas nometnes kuŗa dalībniekiem un viņu ģimeņu piederīgajiem.

Istenībā šo akciju ierosināja koristi ar labi nodziedātām dziesmām, kuŗu dēļ kuŗa pārceļšanu visādi sekmēja kāds Mičiganas pavalsts mācītājs, kas vēlējās, lai koris dzied viņa jauncelāmā baznīcā. Šīs akcijas ietvaros uz Amerikas Savienotajām Valstīm izceļoja arī lielākā daļa agrākā studentu kuŗa „Dziesmu vara” dalībnieki. Kopā ar koristiem izceļoja arī profesors Ābele un enerģiskais diriģents Arnolds Kalnājs, kas ar savu kori piedalījies visos dziesmu svētkos Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanadā.

Ne jau tikai minētās vietās ieceļojuši latvieši. Tūlīt aiz Ņujorkas lielākā latviešu kolonija apmetās Čikagā. No Bostonas austrumu krastā līdz Klusā okeana piekrastei Kalifornijā latviešu ieceļotāji lielākos vai mazākos pulciņos atrodami vai katrā Amerikas Savienoto Valstu pavalstī. Gadi pēc izceļošanas nav velti zaudēti. Ir grūti strādāts un daudz kas arī sasniegts. Maz būs latviešu ģimeņu, kas nebūs sasniegušas amerikāņu dzīves caurmēra līmeni un ar izglītību nodrošinājušas saviem bērniem nākotni.

Vai patiesība, vai labs izdomājums, latviešus varētu raksturot kāda saruna, kas notikusi it kā latviešu ieceļotājam Amerikas Savienoto Valstu pilsoņu tiesību iegūšanas gadījumā ar amerikāņu tiesnesi.

Pārbaudot ieceļotāja zināšanas vēsturē, tiesnesis jautājis, cik likumdošanas namu esot šai zemē. Izjautātajam bijis skaidrs, ka ir kongress un senāts, bet viņš piemirsis minēt augstāko tiesu. Nevarēdams „trešo namu” atcerēties, viņš esot teicis, ka trešais esot viņa personīgais nams.

Tiesnesim šī atbilde gaužam patikusi. Bez tālākiem jautājumiem viņš piešķīris pilsoņa tiesības piebilzdams:

„Ja viens ieceļotājs piecu gadu laikā ticis pie sava nama, tas būs labs Amerikas Savienoto Valstu pilsonis.”

Lai atvieglotu latviešiem ieceļošanu, sadabūtu tiem galvojumus un darbu, daudz darījusi Amerikas Savienotajās Valstīs Latviešu Palīdzības organizācija ar Hariju Lielnoru un viņa centīgajiem palīgiem, no kuriem vispirms atzīmējams Herberts Tauriņš. Palīdzības organizācijas sēdeklis bija Ņujorkā, bet pilnvarnieki dzīvoja citās pilsētās. Pūles netaupīja arī luterāņu draudzes mācītājs Richards Zariņš ar draudzes priekšnieku Čarlzu Stankēviču sadarbībā ar citām draudzes amata personām.

Bijušais Rīgas Auduma direktors Roberts Hiršs, kas kara gados bija ieceļojis Amerikas Savienotajās Valstīs, palīdzēja lielākam skaitam savas fabrikas agrākajiem darbiniekiem dabūt galvojumus un darbu. Apmeklējot Kanadu, viņš Toronto sastapies ar Latvijas goda konsulu Braisonu. Abi pārrunājuši iespēju, ka latvieši varētu piedalīties 1949. gada septembrī Toronto rīkotā izstādē. Vēstulē „Latviešu Ziņām” Hiršs mudina katrā ziņā izstādē piedalīties, vislabāk ar diagrammām un foto attēliem ierobežoto telpu dēļ.

Ievērojot, ka tautiešu vēlēšanās Vācijas nometnēs bija nokļūt vai nu Amerikas Savienotajās Valstīs vai Kanadā, Hiršs ieteic izmantot izstādi, lai sniegtu plašāku informātīvu pārskatu par latviešiem DP nometnēs.

Arī citos Amerikas Savienoto Valstu austrumu piekrastes lielākos centros veclatvieši un pirmie ieceļotāji no Vācijas nometnēm netaupīja pūli, lai palīdzētu tautiešiem izceļot un uzsākt jaunu dzīvi jaunajā pasaulē.

Kad ieradāties Amerikas Savienotajās Valstīs, daudzi bijām ļoti trūcīgi. Viss vērtīgais un noderīgais, ko bijām paņēmuši līdz no Latvijas, sadila, dzīvojot vairākus gadus Vācijas DP nometnēs. Visu vajadzēja sākt no gala. Pat vēl vairāk! Ieceļojot kādā aizjūras zemē, mums trūka valodas zināšanu, trūka draugu, kas palīdzētu spert pirmos nedrošos soļus svešā, pilnīgi nepazīstamā zemē. Tāpēc latviešiem bija nepieciešams ciešāk turēties kopā pašiem savā starpā. Ja viens bija kaut cik iekārtojies, viņš centās sagādāt darbu saviem paziņām un radiem. Tā izveidojās nelielas pirmo ieceļotāju kolonijas.

Pirmos dolarus ilgi grozīja pirkstos, pirms izdeva. Vajadzību bija daudz. Grūti bija izdomāt, kuŗa spiedīgāka. Pirmajos iece-

ļošanas gados baznīcas bija pārpildītas. Tās bija ērtākās satikšanās vietas, kurās pēc dievkalpojuma varēja vēl brīdi pakavēties vienkopus un apmainīties ar nepieciešamo informāciju. Bez tam baznīcas likās kā mazas saliņas nepārskatāmos svešos ūdeņos, kur kaut dažas stundas svētdienās varēja paglābties neziņas nomāktās dvēseles.

Bet ļoti drīz latviešu iecerotāji sāka iejusties svešajā vidē. Šķiet, latviešu tautu no laika gala vada kāds nemaldīgs sinks, kas vārdos varētu tikt ietverts šādi: ja pats neturēsies virs ūdens, būs jānogrimst! Latvieši prata noturēties virs ūdens; lai kurp tos pāri lielajiem ūdeņiem bija noveduši pelēkie armijas transporta kuģi. Pirmais darbs bija neparasts. Daža laba kundze, kuŗai mājas soli Rīgā veica kalpone, bez kautrēšanās atlocīja piedurknes un pati kļuva par mājkalpotāju. Juristi, tautsaimnieki, uzņēmumu īpašnieki nebaidījās kļūt par sētniekiem. Pēdējais nebija peļamākais darbs, jo blakus mēneša algai tika tūlīt ierādīts arī mazs dzīvoklītis, pa lielākai daļai gan pagraba vai pirmajā stāvā.

Drusku labāk ar izpeļņu veicās būvstrādniekiem. Bet šai darbā varēja uz augšu tikt tikai gados jaunākie un fiziski izturīgākie.

Kad kaut cik bija apmierinātas pirmās nepieciešamības pašiem un ģimenēm, radās vēlēšanās iegādāties kādas mantas dzīves ērtībām. Pirmais šāds „greznuma” priekšmets laikam bija televīzijas aparāts. Ja kāds pie tā bija ticis, notika televīzijas skatīšanas sanāksmes, uz kuŗām ieradās radi un paziņas pat no tālākām pilsētās vietām, ja vien varēja nokļūt ar lēto pazemes dzelzceļu. Netrūka arī cienasta, kā to prasa latviešu viesmīlība. Kaut ko bija sagādājuši mājnieki, kaut ko līdz paņēmuši ciemiņi. Sākuma gados nebijām izvēlīgi. Rokas nemaz nesniedzās pēc kādas izslavētas vai Latvijā labos laikos pazīstamas franču vīna vai konjaka markas. Itin labi garšoja lētais itaļu vīniņš, un pie kafijas tases brīnumi labi garšoja dāņu kūkas.

Kad vairojās rocība, pieauga prasības pēc lielākām ērtībām. Radās dažs labs patīkams dzīvokļa iekārtas gabals, kas vairs nebija sameklēts Pestīšanas armijas noliktvās, bet iegādāts gluži jauns mēbeļu veikalā. Viens otrs jau bija ticis pie sava auto. Tiesa, vairumam tie bija lietoti; bet motors strādāja, riteņi griezās. Dažs pat izskatījās gluži kā jauns. Īpašnieki ļepojās ar saviem buikiņiem, ševīšiem un fordīņiem vai kā nu visus sauca.

Tikai „plimuts” kaut kā nepatika. Ja kādam tāds bija, tas klu-
sēja. Iemesls šādai atturībai meklējams rakstnieka Egliša izteik-
tajā piezīmē, ka „plimuts” esot nabaga ļaužu auto. Bet kurš
gan grib būt nabags citu turīgāko starpā?

Pēc gadiem latvieši sāka iegādāties savrupmājas, dažam tās
bija pat celtas pēc architekta plāna. Nevienam nekas netika dā-
vināts. Šī pakāpeniskā kāpšana uz augšu pa turības kāpnēm
bija neatlaidības, darba un stipras gribas rezultāts. Labs pulciņš
ārstu un ārstu zobu slimībās jau pirmajos ieceļošanas gados, sīvi
cīnoties par eksistenci, nolika pārbaudījumus, iegūstot prakses
tiesības. Grūto gadu darbu kompensēja labsajūta, kādu iegūst,
sasniedzot personīgu neatkarību.

JAUNU UZDEVUMU PRIEKŠĀ

Kad sākās plašāka izceļošana uz Amerikas Savienotajām Val-
stīm, latviešus Vācijas trimdas nometnēs pārsteidza skumjā vēsts
par mūsu sūtņa Alfrēda Bīlmaņa nāvi Vašingtonā. Bīlmaņa tu-
vākiem draugiem Eiropā bija zināms, ka viņš jau ilgāku laiku
sirgst ar sirds slimību, bet neviens negaidīja tik pēkšņu viņa
aiziešanu. Traģisko ziņu atnesa sūtniecības lietveža A. Dinberga
telegramma, ka 1948. g. 26. jūlijā agrā rītā, pavadot atvaļinā-
jumu Rhoboth Beach Delavare, ar oronālo trombozi pēkšņi aiz-
gājis mūžībā sūtnis Dr. Alfrēds Bīlmanis.

Sūtnim Kārlim Zariņam Londonā sakarā ar Bīlmaņa nāvi
radās jauna problēma. Nacionālā valdība viņam bija piešķīrusi
ārkārtējas pilnvaras, kurās ietilpa arī sūtņu pārvietošanas un
ieceļšanas tiesības. Šis praksē bija pirmais gadījums, kad vāja-
dzēja pārbaudīt, vai un par cik šīs pilnvaras atzīst Amerikas
Savienoto Valstu valdība. ASV valdības viedoklis ārkārtējo
pilnvaru jautājumā bija sevišķi nozīmīgs, jo praktiski tas iz-
šķīra ārkārtējo pilnvaru noderīgumu nevien attiecībās ar šīs
lielās aizjūras zemes valdību, bet vispār.

K. Zariņš mirušā Bīlmaņa aizstāšanai izraudzīja vienu no
vecākiem un piedzīvojušākiem Latvijas diplomātiskā dienesta
darbiniekiem — sūtni Ženēvā Jūliju Feldmani. Mēneši pagāja
bez atbildes. Jūlijā mira Bīlmanis, bet Amerikas Savienotās
Valstis kavējās ar Feldmaņa iecelšanas akceptu. Beidzot 1949.

gada martā Zariņš Londonā saņēma priecīgo ziņu, ka Amerikas Savienoto Valstu ārlietu ministrija atzinusi pastāvīga Latvijas sūtniecības vadītāja iecelšanu Vašingtonā un akceptējusi sūtni Jūliju Feldmani šai amatā.

Pēc visu saistību nokārtošanas agrākajā darba vietā Ženēvā, jaunais Latvijas pārstāvis Vašingtonā 2. jūnijā atstāja Šveici, lai dotos uz jauno dzīves vietu.

„Londonas Avīze” Jūlija Feldmaņa iecelšanu mūsu diplomātiskā dienesta svarīgākajā amatā apzīmē par laimīgu izvēli, uzskatot viņu par piemērotāko šim uzdevumam. Raksturojot Jūliju Feldmani, minētais laikraksts raksta: „Pēc temperamenta un rakstura Feldmanis ir cita tipa cilvēks nekā nelaiķis. Pēdējais bija plašu žestu un impulsa cilvēks, literāts, vēsturnieks, žurnālists. Feldmanis ir sīksta darba rūķis, diplomāts ar plašiem piedzīvojumiem konferenču darbā, jurists ar asu, skaidru skatu un spēju formulēt domas skaidrā izteiksmē, skeptisks cilvēku vērtētājs. Ko reiz uzsācis, Feldmanis arī nobeidz ne tikai ar neatlaidību, bet arī ar čaklu, rūpīgu darbu. Viņa aktivitāte vienmēr risinājusies tur, kur kūsā darbs un burbuļo rosība. Viņš burzmā neapjūk un neatlaižas no sava domu pavediena...”

Zīmīgi, ka Feldmaņa iecelšana akceptēta gandrīz vienlaicīgi ar Atlantijas pakta teksta publicēšanu un Valsts departamenta vadītāja Dina Ačesona spēcīgo, pret Padomju Savienības varas politiku vērsto runu.

Personīgi sūtni Feldmani pazinu jau daudzus gadus. Kā viesis viņš reizēm piedalījās arī Zemnieku Savienības kongresos. Pēc 1934. gada pārmaiņām kā valdības pārstāvis ik gadus piedalījās Starptautiskā Darba konferencē Ženēvā. Parasti apmetos sūtniecībā. Virs garāžas bija iekārtots neliels divu istabu dzīvoklis ar visām ērtībām un brīnišķu skatu pāri Ženēvas ezeram uz Monblana sniegiem klāto galotni, kas reizēm pazuda mākoņos, reizēm, sevišķi rīta pirmajās stundās, mainīja krāsas no viegli rožaina uz violetu.

Dienas un vakarus pavadījām bieži kopā, pārrunājot nevien Darba konferences izvirzītos jautājumus, bet arī daudzus citus, kas skāra mūsu valsts iekšpolitiskos un ārpolitikas jautājumus. Feldmanis nebija dzīvs sarunu biedrs, bet viņa jautājumi un atbildes parasti bija nopietnu pārdomu rezultāts. Viņa runas veids nebija asprātībām bagāts, bet konkrēts un lietišķs. Pie Feldmaņa teicamākām īpašībām, pēc maniem novērojumiem,

pieskaitāma nevairīšanās atklāti pateikt savus uzskatus un tos aizstāvēt. Arī atbildes bija tiešas, bez diplomātiem parastajiem „varbūt”, „man jāpārbauda” vai cita veida izvairīšanās. Viņš prata argumentēt un prata arī klausīties, nezaudējot pacietību gadījumos, kad viņa priekšlikumi neatrada atbalstu. Savus uzskatus viņš neuzspieda, bet centās pēc jautājuma plašākas iztīrīšanas atrast formulējumu, kas apmierinātu, ja ne visus, tad lielāko vairākumu.

Kad kā politiskais bēglis biju Zviedrijā, Feldmanis ļoti pūlējās, lai mani dabūtu uz Šveici. Bet tas nebija viegli panākams. Šveice, kas kara apstākļu dēļ jau tā dzīvoja ierobežoti, vairījās no trūkumā nonākušiem politiskiem bēgļiem. Feldmanis plānoja arī sasaukt Latvijas sūtņu konferenci Ženēvā 1940. gada beigās. 1940. gada vasarā no Zviedrijas uz dzīvi Ženēvā pārcēlās sūtnis Šūmanis ar kundzi, Francijā dzīvoja Grosvalds, Vācijā Krieviņš, Budapeštā Ēķis, bet Romā Spekke. Tiem visiem Ženēva bija viegli aizsniedzama. Kad no sūtņa Feldmaņa saņēmu ceļa naudu, posos ceļā. Arī šoreiz uzturējos kādas pāris nedēļas kā sūtņa Feldmaņa un viņa gadīgās kundzes viesis, iekārtojoties jau pazīstamajā dzīvoklītī virs garāžas. Apstākļi bija mainījušies, bet Feldmanis bija tikpat uzmanīgs, laipns un gādīgs kā tad, kad apmeklēju Ženēvu kā valdības loceklis. Zinādams, ka esmu bez līdzekļiem, viņš pat piedāvāja iespēju iekārtot man darbu sūtniecībā.

Paredzētā konference neizdevās tik plaši, kā bija plānots; neieradās sūtnis A. Spekke no Romas un sūtnis Krieviņš no Vācijas. Tieši pēc konferences L. Ēķis ar ģimeni izceļoja uz Amerikas Savienotajām Valstīm, bet mēs pārējie cieši nolēmām palikt Eiropā, kur pēc mūsu domām vajadzēja izšķirties mūsu tautas liktenim.

Bet liktenis bija lēmis citādi. Pēc desmit gadiem satikāmies Vašingtonā; Feldmanis vadīja mūsu sūtniecību, bet es vēl vienmēr biju politiskais bēglis. Manā ieceļošanas laikā Amerikas Savienotajās Valstīs valdības vai privātpersonu ierosmē sākās vairāki pasākumi, kuŗos bijām ieinteresēti arī mēs. „Amerikas Balss” raidīja uz daudzām zemēm, bet Baltijas valstis no šiem raidījumiem bija izslēgtas. Tikko nodibinājusies Eiropas Komiteja apvienoja redzamākos komunistu varā nonākušo Austrumeiropas tautu politiskos un diplomātiskos darbiniekus atsevišķās

darba grupās jeb paneļos cīņai par brīvības atgūšanu viņu zemēs. Arī Eiropas Komitejas darbības lokā Baltijas valstu nebija.

Kad 1950. gada augusta beigās ierados Amerikas Savienotajās Valstīs, apmeklēju jo drīz sūtni Feldmani. Viņš bija aktīvs, ideju bagāts un nepavisam ar nokārtu degunu sakarā ar Baltijas valstu „aizmiršanu”. Viņš neatlaidīgi apmeklēja visas iestādes un personas gan Ņujorkā, gan Vašingtonā, kas noteica „Amerikas Balss” raidījumus un baltiešu iesaistišanu politiskā darbā Eiropas komitejā. Viņa neatlaidībai bija panākumi: „Amerikas Balss” uzsāka raidījumus no Ņujorkas uz Baltijas valstīm, izraugot par latviešu grupas vadītāju vienu no darbīgākiem veclatviešiem — Hariju Lielnoru.

Pēc Feldmaņa priekšlikuma Eiropas Komiteja apstiprināja Latviešu Konsultātīvo kopu sekojošā sastāvā: bīskaps J. Rancāns, Ādolfs Klīve, Ādolfs Bļodnieks, Alfrēds Bērziņš, Benno Abers, Vilis Māsēns, Ēvalds Freivalds un Rūdolfs Drillis. Komiteja pati, saskaņā ar noteikumiem, par kopas priekšsēdi izraudzīja bīskapu Rancānu, sekretāru V. Māsēnu un kasieri — A. Bērziņu. Par tehniskiem darbiniekiem komitejā darbojās Ilga Liepa, Mirdza Turķe un Pauls Ramans.

Sūtnis J. Feldmanis aizvien sazinājās ar komiteju un arī ar tās atsevišķiem locekļiem. Nezinu tādu gadījumu, kad, ieradies kādās darīšanās Ņujorkā, viņš nebūtu apspriedies ar visu komiteju vai vismaz ar atsevišķiem tās locekļiem. Viņš vēlējās, lai sadarbība sūtniecības un komitejas starpā būtu saskaņota un aktīva. No savas puses viņš komiteju informēja par apstākļiem Vašingtonā. Ar Feldmaņa pūlēm un draudzīgo sadarbības gribu sūtniecība un komiteja tiešām jutās kā viena kopēja darba darītāji.

Ar teicami izveidotiem sakariem Valsts Departamentā sūtnis J. Feldmanis panāca līdzekļu atbrīvojumu, lai iegādātos sūtniecības vajadzībām, kā arī atsevišķu darbinieku skaitam un vajadzībām piemērotu īpašumu.

Ar Feldmaņa iniciatīvu tika noorganizēta Austrumeiropas konference, kuŗā piedalījās politiskie un diplomātiskie pārstāvji no komunistu apspiestām zemēm. Šai darbā bez Feldmaņa aktīvi strādāja arī Polijas sūtnis Lipskis un Čehoslovākijas sūtnis Slavičs. Feldmaņa pamatideja bija, ja vispār kas ir sasniedzams, tad, nevis darbojoties katrai tautībai atsevišķi, bet visām apspiestajām tautām kopā.

No šī Feldmaņa ierosinātā pasākuma pēc dažiem gadiem izveidojās Apspiesto Eiropas Tautu Asambleja, kuŗā nu jau 16 gadus sadarbojas deviņas komunistu apspiesto Austrumeiropas un Viduseiropas tautību pārstāvības.

To pašu principu Feldmanis ievēroja sūtniecības sadarbībā ar pārējām trimdas organizācijām. Sūtniecības izolešanos viņš uzskatīja par nevajadzīgu un pat kaitīgu kopējām interesēm.

Jau tūliņ pēc ierašanās savā jaunajā darba vietā Vašingtonā J. Feldmanis pasāka priekšdarbus latviešu organizēšanai Amerikās Savienotajās Valstīs vienā kopējā organizācijā. Viņš bailojās, ka pēc gadiem, kad latvieši būs izklīduši pa visu plašo zemi un kaut cik iedzīvojušies vietējos apstākļos, būs daudz grūtāk panākt atsaucību kopējiem mērķiem un piedalīšanās kopējā organizācijā.

Diemžēl, Jūlijs Feldmanis dabūja darboties Vašingtonā tikai dažus gadus. Ļauna slimība viņu pirms laika aizsauca viņā saulē. Mūsu tēvzemei grūtā laikā zaudējam patiesi neatlaidīgu un apdāvinātu cīnītāju, kas, ja vien liktenis būtu ļāvis, būtu vēl paveicis daudz labu darbu, liekot darbā savas zināšanas, pieredzi un labos sakarus.

Pēc nelaiķa Feldmaņa sūtniecības vadītāja amatam Zariņš izraudzīja mūsu bijušo sūtni Romā profesoru Arnoldu Spekki. Spekke varbūt vēl vairāk atšķīrās no Feldmaņa interesēs, raksturā un darbības metodēs, nekā Feldmanis no Bilmaņa. Spekke bija atzīts zinātnieks, viņš interesējās ne mazāk par jebkuŗu citu latviešu patriotu par latviešu tautas likteni, bet viņš uz to raudzījās ne no aktīva politiska cīnītāja, bet vēsturnieka viedokļa. Par dzīviem cilvēkiem viņu vairāk interesēja bibliotēku grāmatu plauktos daudz puāudžu krātās vērtības. Pētījot pagātnes notikumus, viņš centās ieraudzīt pasaules un arī mūsu tautas ceļu uz nākotni. Visi cilvēki nav vienādi. Vienādas nav arī idejas un pieeja, darot vienu un to pašu darbu.

AMERIKAS LATVIEŠU APVIENĪBA

Kad 1950. gada rudenī ierados Amerikas Savienotās Valstīs, Amerikas Latviešu Apvienības statūtu komisija jau bija praktiski paveikusi statūtu izstrādāšanu. Tā kā iniciātīva Amerikas Latviešu Apvienības dibināšanai piederēja sūtnim Jūlijam Feldmanim, pieņemu, ka statūtu izstrādāšanas komisiju viņš bija izraudzījis personīgi, šajā darbā pieaicinot kā jauniecelotājus, tā arī dažus, kas bija ieceļojuši Savienotās Valstīs gadus agrāk.

Atklājot dibināšanas kongresu 1951. gada 24. februārī Vašingtonā, savā ievadrunā sūtnis Feldmanis uzsvēra kongresa vēsturisko nozīmi, liekot delegātiem pie sirds apzināties viņu atbildību latviešu tautas priekšā. Par savu lomu Apvienības dibināšanā sūtnis Feldmanis paskaidroja, ka viņš uz pašu tautiešu ierosinājumu uzņēmies vadību tās dibināšanas procesā, apzinoties, ka viņa oficiālais stāvoklis atļauj tam būt par starpnieku un domstarpību izlīdzinātāju. Tālāk viņš norādīja, ka tiklīdz Apvienība būs nodibinājusies, viņš uzskatīs savu uzdevumu par izpildītu un turpmāk Apvienības darbā vairs aktīvi nepiedalīsies. Viņa interese tomēr par Amerikas Latviešu Apvienības tālākām gaitām turpināšoties arī uz priekšu.

Paklausot kongresa delegātu vienprātīgam lūgumam, sūtnis Feldmanis uzņēmās šī vēsturiskā Amerikas Latviešu Apvienības kongresa vadību. Interese par kongresu un Amerikas Latviešu Apvienības dibināšanu izrādījās liela, jo, lai gan jauno ieceļotāju materiālie apstākļi bija šauri, kongresā bija ieradušies 115 pilntiesīgi delegāti.

Pēc interesantām un sūtņa Feldmaņa lietišķi vadītām debatēm par Apvienības statūtu projektu ar 85 balsīm par, nevienam nebalsojot pret, bet 10 balsīm atturoties, dibināšanas kongress tos pieņēma. Amerikas Latviešu Apvienības organizācijas komitejas 1950. gada 5. augustā izstrādātā redakcijā. Pēc statūtu pieņemšanas radās jautājums, kur jāatrodas ALA juridiskam sēdeklim. Daži delegāti izteica domas, ka sēdeklim vajadzētu būt Ņujorkā, ja vajadzīgs, ar dažām nozarēm Vašingtonā. Nākot nobalsošanā par sēdekli Vašingtonā nodeva 93 balsis, pret 2, bet atturējās 3. Ar šo balsojumu bija izšķirts arī otrs svarīgais jautājums par ALA valdes sēdekļa vietu.

Ievērojot sūtņa Feldmaņa paziņojumu, ka pēc Amerikas Latviešu Apvienības nodibināšanas viņš vairs nevarēs tajā aktīvi

darboties, un, lai izteiktu pateicību sūtnim par viņa līdzšinējām pūlēm, uz delegāta A. Bērziņa priekšlikumu, kongresa delegāti vienbalsīgi ar ilgiem aplausiem ievēlēja sūtni par Apvienības goda prezidentu.

Amerikas Latviešu Apvienības statūti bija pieņemti. Noteikts arī valdes sēdeklis. Lai jaunā, visas Savienotās Valstis aptverošā organizācija varētu uzsākt aktīvu darbošanos, bija jāievēl vadītāji. Bet šis jautājums dibināšanas kongresā nelikās viegli atrisināms. Pirmkārt, lai Apvienības statūtus varētu reģistrēt, tās vadībā vajadzēja būt vismaz dažiem Savienoto Valstu pavalstniekiem. Privātās sarunās ar sūtni Feldmani un arī delegātu starpā vairāk un vairāk priekšplānā izvirzījās prof. P. Lejiņa kandidātūra. Viņam bija daudz priekšrocības. Viņš bija Savienoto Valstu pavalstnieks, viņš Latvijas brīvvalsts laikā, būdams vēl jauns gados, nebija saistījies ne ar vienu agrāko politisko partiju. Krievu okupācijas sākumā viņš bija atstājis Latviju, kālab viņam nevarēja pārnest kaut kādas saistības ar vienu vai otru okupācijas varu. Un beidzot, ja par ALA valdes sēdekli bija izraudzīta Vašingtona, viņam kā Marilandes universitātes profesoram bija ērta iespēja personīgi aktīvi piedalīties jaunās organizācijas ikdienas darbā, kas bija jo svarīgi sākuma laikā. Grūtības radās pārliecināt prof. Lejiņu uzņemties šo neapšaubāmi grūto pienākumu, kas prasīs laiku, enerģiju un līdzekļus. Uzdevumu pārliecināt profesoru Lejiņu pieņemt piedāvāto ALA priekšsēža amatu, respektīvi ļaut sevi nominēt par kandidātu, draugi un arī sūtnis Feldmanis uzticēja man. Tas nemaz nebija viegls uzdevums. Kad kaut kā bijām tikuši pāri dažiem sākuma iebildumiem, sarunu laikā izvirzījās citi. Beidzot izdevās Lejiņu pierunāt, bet ar vienu noteikumu, lai par sekretāru tiktu ievēlēts Vašingtonā D.C. dzīvojošais Br. Albāts. Šī prasība, lai valdes sekretārs būtu tur, kur ir ALA sēdeklis un kur tuvumā dzīvo arī valdes priekšsēdis, bija tik pārliecinoša, ka nevarēja būt šaubu par kongresa piekrišanu.

Stājoties pie pirmā Apvienības priekšnieka vēlēšanām, tiek minēts tikai viens kandidāts prof. Pēteris Lejiņš, jun. Pirms vēlēšanām prof. Lejiņš lūdza vārdu, lai paskaidrotu savu viedokli, zīmējoties uz ALA darbības mērķiem un vadību. Viņš norāda, ka viņam, zīmējoties uz Latviju esot tādi paši ideāli kā tiem, kas Latviju atstājuši vēlāk, bet ka viņš tagad jau esot lojāls Savienoto Valstu pilsonis. Ieteic pārdomāt, vai nebūtu tālab

labāk priekšsēža amatam izraudzīt kādu no jauniešotājiem. Viņš norādīja arī, ka, spriežot pēc referātiem, jaunajai organizācijai paredzēta jo plaša darbības programma — kālab būtu jāgādā pietiekami līdzekļi kā darbinieku atalgošanai, tā dažādām aktivitātēm.

Sūtnis Feldmanis piekrita, ka sekmīgai darbībai nepieciešami līdzekļi, un tālab ieteica jau kongresa delegātu starpā izdarīt ziedojumu vākšanu pirmo nepieciešamo izdevumu segšanai, piebilstot, ka 22 dolāri jau esot ziedoti.

Pēc H. Lielnora priekšlikuma, ievērojot, ka ir tikai viens kandidāts priekšsēža amatam, balsošanu izdara atklāti. Ar 111 balsīm, nevienam nebalsojot pret, par Amerikas Latviešu Apvienības pirmo priekšsēdi ievēlēja prof. P. Lejiņu, jun. Izvēle izrādījās laba, jo gadu gājumā, būdams bez pārtraukuma priekšsēža amatā, prof. P. Lejiņš ir darījis daudz ALA prestiža nostiprināšanā kā pašu latviešu starpā, tā arī attiecībās ar citu tautību trimdinieku organizācijām un pie Savienoto Valstu valdības iestādēm. Ja ievērojam, ka dibināšanas kongresā ALA darbības uzsākšanai savāca tikai 366 dolarus un salīdzinām tos ar līdzekļiem vēlākos gados, jākonstatē, ka organizatoriskās vadības ziņā ALA prof. Lejiņa vadībā ir paveikusi daudz.

Vicēpriekšsēžu amatos dibināšanas kongresā ievēlēja balsu vairākuma kārtībā H. Lielnoru, A. Bērziņu, Ev. Freivaldu, O. Blūmīti un V. Lambergu.

Par kandidātu sekretāra amatam priekšsēdis P. Lejiņš minēja Br. Albātu, kuŗu kongress ievēlēja vienbalsīgi, atklāti balsojot. Arī šī izvēle pirmā dibināšanas kongresā izrādījās teicama. Paplašinoties ALA darbībai, ALA valde Br. Albātu iecēla ģenerālsekretāra amatā. Ar lielu atbildības sajūtu, neievērojot oficiālās darba stundas, bet padarāmā darba daudzumu, Albāts ir ALA-ā ieaudzis tik cieši, ka būtu grūti šo mūsu kopējo organizāciju iedomāties bez viņa.

Biedru naudu dibināšanas kongresā, ņemot vērā iecelojušo tautiešu spiediģos materiālos apstākļus, nolika 1 dolaru gadā, lai nevienam, kuŗš vēlētos būt biedrs latviešu kopējā organizācijā, biedru maksas lielums nebūtu šķērslis. Šī ļoti necīgā biedru maksa palika negrozīta pārāk ilgu laiku, spiežot ALA valdi ar nepopulārām līdzekļu vākšanas akcijām gādāt par iespēju segt izdevumus paplašināto uzdevumu veikšanai.

Pirmais gadskārtējais kongress tika sasaukts 1952. gada 7., 8. un 9. martā Vašingtonā, piedaloties 107 delegātiem. Šajā kongresā nevaldija vairs tā vienprātība, kāda bija izjūtama pirms gada ALA dibināšanas kongresā. Kaut kā daļā delegātu bija nostiprinājies maldīgs uzskats, ka ALA valde varēs ietekmēt sūtniecības darbu, Amerikas Balss raidījumus un starplaikā ar Eiropas Komitejas atbalstu nodibinātās Latviešu Konsultātīvās kopas (vēlāk pārdēvētas par Komiteju Latvijas Brīvībai) personālā sastāva noteikšanu. Tās bija aplamas ilūzijas, bet šo ilūziju iespaidā izpaudās cīņa par vairākuma nodrošināšanu ALA vadībā, cenšoties ievēlēt tajā vienas aktīvas grupas izraudzītās personas.

Šajā noskaņojumā sūtnis Feldmanis apsveica kongresu uzsvērdams: „Darba lauks mums priekšā visai plašs. Neaizmirsīsim mūsu Apvienības pamatuzdevumu — vienot visu Savienotās Valstīs dzīvojošos latviešus un viņu organizācijas, pie tam nevis uzspiežot visiem kādu vienu novirzienu. Apvienība ir pasargājama no neauglīgām savstarpējām cīņām, jo tās atbaidītu daudzus nopietnus darbiniekus no kopējā darba un tautu atturētu no piedalīšanās Apvienībā...”

Atklājot darba sēdi kongresa pirmās dienas pēcpusdienā, ALA priekšsēdis prof. P. Lejiņš ziņoja, ka kongresa vadītāja izraudzīšanas jautājumā ienākuši četri priekšlikumi. Trijos lūgts kongresa vadību uzņemt ALA goda priekšsēdim sūtnim J. Feldmanim, bet vienā priekšlikumā par kongresa vadītāju proponēts H. Klarks. Pirms balsošanas delegāts N. no Pretestības kustības diezgan neveiklā formā ieteica sūtnim pārdomāt, vai necietīs viņa prestižs, ja sūtnis balsos kopā ar trimdniekiem. Uz to sūtnis Feldmanis atbildēja, ka viņam rūp nevien paša, bet arī Apvienības prestižs. Ja viņš savu kandidātūru noņemtu, viņam varētu pārmett Apvienības pamešanu.

Balsojot ar 60 balsīm par kongresa vadītāju ievēlēja sūtni J. Feldmani. Par otro kandidātu H. Klarku bija nodotas 26 balsis.

Kā no priekšsēža P. Lejiņa, tā revīzijas komitejas priekšsēža E. Avotiņa ziņojumiem izrietēja, ka Apvienības pirmais gads ticis veltīts organizatoriskai pusei. 1951. gada 19. jūlijā Apvienība reģistrēta piekritīgās iestādēs ar nosaukumu: American Latvian Association in the United States, Inc. Izstrādāta skolu programma, kas mimeografētā veidā izsūtīta latviešu skolu dar-

biniekiem. No 8000 izsūtītām biedru kartēm saņemti norēķini uz kongresa laiku par 5245 kartēm paredzēto 5000 vietā.

ALA pirmā darbības gadā, pēc Latvijas parauga, tika nodibināts Kultūras Fonds. Fonda pirmā sēde notika kongresa laikā 8. martā 1952. gadā, sadalot šai vajadzībai tautiešu ziedotos 1735 dolarus. Pirmās Kultūras Fonda balvas, katra 400 dolaru apmērā, tika piešķirtas komponistam B. Skultem par kompozīciju „Dievs, Tava zeme deg”, rakstniekam J. Jaunsudrabiņam par tēlojumiem „Zaļā grāmata” un prof. A. Spekkem par darbu Latvijas vēsturē — ”History of Latvia”. 500 dolarus Fonda valde nolēma rezervēt labāko darbu godalgošanai glezniecībā, tēlniecībā un grafikā izstādē, kas organizējama Apvienības darbības ietvaros nākotnē. Otrus 500 dolarus no turpmāk ienākšām summām Fonda valde nolēma rezervēt latviešu teātra atbalstam ASV.

Stājoties pie valdes vēlēšanām, priekšsēža amatam tika minēts tikai viens kandidāts — prof. P. Lejiņš. Viņu ievēlēja ar 96 balsīm, 4 balsīm atturoties. No nominācijas komitejas uzstādīto kandidātu vidus balsu saņemšanas kārtībā ievēlēja E. Freivaldu, A. Bērziņu, P. Eglīti, A. Klaupiku, V. Lambergu, J. Vinteru vicepriekšsēžu amatos.

Priekšsēdis P. Lejiņš ziņoja kongresam, ka Apvienības valde lūgusi latviešu centrālās organizācijas citās zemēs izteikties par vienas kopējas (globālas) latviešu organizācijas radīšanu. Atbildējušas visas organizācijas, kas darbojas Kanadā, Eiropā, Austrālijā un Dienvidamerikā, atzīstot šādas kopējas organizācijas nepieciešamību. No dažām atbildēm redzams, ka šim brīvā pasaulē izkaisīto latviešu centram vajadzētu būt Savienotās Valstīs, bet ir arī ieteikumi apvienotās organizācijas sēdekli noteikt pēc lietderības.

Noklausījies ziņojumu šajā jautājumā, kongress nolemj uzdot Apvienības valdei iesūtītos ierosinājumus apspriest, izstrādāt projektu un to izsūtīt atsauksmei Apvienības biedriem un delegātiem.

Apvienības pirmos darbības gados grūta problēma bija noorganizēt un koordinēt aprūpi starp dažādām aprūpes organizācijām, kas darbojās Savienotās Valstīs un citās zemēs, kur latvieši bija apmetušies uz dzīvi. 1952. gadā bija reģistrēti 4171 aprūpējama, no kuriem Vācijā bija 4027. Lai šo skaitu kaut minimāli aprūpētu, būtu nepieciešami apmēram 25.000 dolaru

mēnesī. Pēc debatēm arī šī jautājuma izlemšanu kongress nodod Apvienības valdei.

Pirmam Amerikas Latviešu Apvienības kongresam, kas sākās diezgan nemierīgā noskaņojumā, labu izskaņu deva delegāts J. Vinters, uzsvērdams, ka kongresa sākumā esot radušās dažas nesaskaņas, bet viņš varot apliecināt, ka tās nešķir kopējo mērķu īstenošanu. Viņš aicina visus atbalstīt sūtņi Feldmani un Apvienības priekšsēdi viņu atbildīgajā darbā. Šī kongresa pamatideju izteica arī sūtņa J. Feldmaņa kongresa noslēguma vārdi: „Sēsim satiecības graudus! Tie dos bagātīgu ražu. Lai cīņa par Latvijas brīvību ir mūsu darbības pirmajā vietā.”

Pildot pirmā kongresa uzdevumu, Apvienības vadībā noorganizējās latviešu kopēja organizācija — Brīvās Pasaules Latviešu Apvienība ar sēdekli Savienotās Valstīs. Ievērojot lielos attālumus un prāvos izdevumus, BPLA uz kopēju sēdi pirmo reizi sapulcējās 1962. gada novembrī Vašingtonā, piedaloties V. Janumam no Eiropas, V. Dulmanim no Austrālijas un J. Niedram no Kanadas. Amerikas Latviešu Apvienību pārstāvēja tās priekšsēdis Lejiņš, vicepriekšsēdis A. Bērziņš, valdes loceklis G. Meierovics un A. Puķīte.

Četrus dienu ilgās pārrunās tika skarti daudzi jautājumi, kuŗos varētu panākt saskaņotāku darbību. Starp tiem priekšplānā izvirzās informācijas darbs, tāpat arī ziņu vākšana par apstākļiem okupētā Latvijā un pa dažādiem ceļiem iegūtās informācijas klasificēšana. No pieredzes visas zemju centrālās organizācijas ziņoja, ka efektīvai informācijas darba izvēšanai ir vajadzīgi līdzekļi un cilvēki, kas varētu šo darbu veikt. Konstatēja, ka daļu informācijas darbu jau veic pastāvošās organizācijas, bet trūkst saskaņotības.

Sakarā ar vairākiem ierosinājumiem, BPLA valde plašāk pārrunāja globāla Kultūras Fonda jautājumu. Katrā zemē vai kontinentā jau pastāv kultūras fondi, bet šo fondu darbība nav saskaņota. No vairākiem iesniegumiem par globāla Kultūras Fonda nepieciešamību neviens nesaturēja konkrētus priekšlikumus. Izskanēja arī šaubas par globālā Kultūras Fonda darbības iespējām, jo šāda fonda valdei nebūtu iespējams sanākt uz piešķiršanas sēdēm lielo attālumu dēļ. Atzinums bija, ka šis jautājums prasa nopietnas studijas.

Pēc Brīvās Pasaules Latviešu Apvienības vicepriekšsēža A. Bērziņa ierosinājuma, pieturoties pie Latvijā pieņemtiem Tēvze-

mes balvas noteikumiem, pieņēma noteikumus par BPLA Tautas Balvu. Šo balvu 1000 dolaru apmērā piešķir vienai personai gadā par izciliem nopelniem mākslas, zinātnes, kultūras vai sabiedriskās darbības laukā. Balva izsniedzama 18. novembrī Valsts proklamēšanas atceres svinīgā aktā. BPLA valde atzīst Tautas balvas nodibināšanu par vēlamu un vienojas, ka noteikumi varētu stāties spēkā, kad visas BPLA ietilpstošās organizācijas būs devušas savu piekrišanu. Kad vajadzīgā piekrišana bija saņemta, pirmo Tautas Balvu piešķīra 1963. gada 18. novembrī prof. J. Kugam.

Pirmos Amerikas Latviešu Apvienības sākuma gadus varam apskatīt jau no 20 gadu ilgas distances. Raugoties uz šo laiku, redzam, ka tie ir bijuši organizācijas solīdu pamatu un ideju meklēšanas gadi, kā iegūt labākus sasniegumus svešumā dzīvojošo latviešu nacionālo centienu apmierināšanai. Tā kā Apvienība pati par sevi nekad nav bijusi pašmērķis, bet līdzeklis cīņai par visas tautas kopējā mērķa — Latvijas neatkarības atgūšanu, Apvienība ir centusies savu darbību pakārtot šim lielajam mērķim.

Kā pirmajos gados, tā arī vēlākā laikā visu nav bijis iespējams paveikt tā, kā to reizēm bija iecerējuši Apvienības kongresa izraudzītā vadība un kā to būtu vēlējušies redzēt tautieši. Lai sasniegtu vairāk un padarītu darāmo labāk, bieži ceļā bijuši grūti pārvarami šķēršļi, galvenā kārtā līdzekļu trūkums. Tomēr, padarīts ir daudz. Raugoties uz intensīvā darbā aizvadītajiem gadiem, nevien tie, kas aktīvi darbojušies Apvienības vadībā, kas kā kongresa delegāti piedalījušies šīs mūsu kopējās organizācijas vadības izraudzīšanā, tās darbu pārbaudīšanā un tālāko uzdevumu plānošanā, bet mēs, visi Savienotās Valstīs dzīvojošie latvieši, varam būt lepnī uz vienprātību, ar kādu esam gājuši svešniecības grūto ceļu. Taisni šī vienprātība, kopēju mērķu un uzdevumu izpratne ir bijis drošais pamats mūsu panākumiem Apvienībā, draudzēs, Daugavas Vanagu un citās vietējās organizācijās. Aizvadītie gadi ir mācījuši atzīt vēl kaut ko vairāk: ka bez kopējas, brīvi izraudzītas vadības, kāda ir Amerikas Latviešu Apvienība, nav iedomājama sekmīga latviskuma saglabāšana ne agrākos gados, ne tagad un gados uz priekšu.

Jāpasvītro, ka vēlētā kolektīva sasniegumi nav atsevišķu locekļu nopelni, bet visa kolektīva kopējā darba rezultāts. ALA

darbības pirmajos gados katrā ziņā minams Ēvalds Freivalds, kas noorganizēja un sekmīgi vadīja Kultūras biroju, izstrādājot kopīgi ar pieaicinātiem skolu darbiniekiem pirmo skolu programmu, izkārtoja arī Kultūras Fondu un citus ar latviskās kultūras saglabāšanu saistītus jautājumus. Viņam pieder ideja par Amerikas Latviešu Jaunatnes Apvienības dibināšanu.

No pirmajiem valdes locekļiem minams arī Voldemārs Lambergs. Viņa plašā pieredze, darbojoties aktīvi Latviešu Centrālā Komitejā Vācijā un vadot informācijas nozari, lieti noderēja Amerikas Latviešu Apvienības darbā. Viņa pieeja vienā otrā gadījumā atšķīrās no valdes vairākuma uzskatiem. Tas radīja dzīvu domu izmaiņu, kas nāca dažu svarīgu jautājumu izlemšanā tikai par svētību.

Pēc Freivalda izstāšanās no ALA valdes, svarīgā Kultūras biroja vadību uzņēmās piedzīvojis kultūras darbinieks Jānis Kadilis. Arī viņa pienesums neapstrīdāmi ir vērtīga daļa kopējā organizācijas darbā.

Vairāk par desmit gadiem savu aktīvitāti Amerikas Latviešu Apvienībā neliedza Gunārs Meierovics, pildot kasieņa pienākumus. Kasieņa amats ir ērts, ja ar katru gadu augošo prasību apmierināšanai biroja darbā ir pietiekami līdzekļi, bet ja budžets gandrīz vienmēr jābalansē ar iztrūkumu, kasierim nav patīkami teikt, ka viena otra noderīga ierosinājuma realizēšana jāatliek līdzekļu šaurības dēļ.

S tarp desmitgadniekiem ierindojams arī Ludis Bērziņš. Aizņemts vienā no lielākiem latviešu trimdinieku kopējiem pasākumiem — Latviešu Palīdzības Fondā kā fonda organizētājs un vadītājs, viņš atrada laiku piedalīties gandrīz vai katrā valdes sēdē. Tas pats sakāms par Kārli Balodi, kuŗam neviens uzdevums, ko valde lūdza viņam uzņemties, nebija ne grūts, ne nepatīkams. Ar savu enerģiju viņš vienmēr visu paveica laikā un labi.

Vairāk par desmit gadiem ALA darbā aktīvi piedalījās Alfrēds Puķīte, būdams gan vicepriekšsēža amatā, gan revīzijas komisijas darbā. Vienmēr laipns, sirsnīgs, atsaucīgs, labprāt uzņēmās uzdevumus, kādi nebija paredzēti viņa vadītajā palīdzības nozarē. Būdams aktīvs Daugavas Vanagu darbinieks, viņš sevišķi interesējās par kaŗavīriem.

Desmit gadus ALA valdē darbojās arī Pēteris Norvilis, pacietīgs un centīgs darba darītājs, cīnoties reizēm gan ar nepa-

cietīgiem kultūras darbiniekiem, gan valdi. Viņa laikā Kultūras birojs tik plaši sazarojās, ka vienam bija grūti vadīt daudzos kultūras pasākumus un skolas. Nodalot no Kultūras biroja Skolu daļu, par šīs daļas vadītāju kļuva Jānis Blumbergs, pēc izglītības farmaceits. Bet viņš ar Norviļa draudzīgu atbalstu ātri iedzīvojās jaunajā vidē, sekmīgi vadīdams šo vissvarīgāko jaunatnes nacionālās audzināšanas nozari.

Sporta nozari Amerikas Latviešu Apvienībā īsu laiku vadīja pazīstamais tenisists Vilis Vuškalns. Pēc viņa šajā amatā nāca Arvīds Zāģeris. Viņš daudz ir paveicis šai nozarē. Viņa lielākās sirdssāpes ik gadus bija līdzekļu šaurība izplānotās sporta programmas īstenošanai. Bet arī ar mazumiņu viņš prata sporta jaunatnē radīt interesi un dedzību aizstāvēt godam Latvijas krāsas latviešu, igauņu un lietuviešu sacensībās.

Ar īsāku „dienesta laiku” minami Valdis Ignāts, A. Rudzis, H. Lielnors, R. Šillers, O. Blūmītis A. Līdacis, J. Vinters, rev. N. Trepša un A. Lejiņš.

Nav iespējams minēt visus, kas daudz no sevis devuši ALA darbības sekmēšanai, bet nekādā gadījumā, rakstot par šo mūsu kopējo organizāciju, nevar pāriet garām ALA valdes loceklim Viktoram Viksniņam, kas, ilgus gadus būdams Latviešu Biedrību Sadarbības Centra priekšsēdis, ir bijis krietns balsts kopējā darbā. Tas pats sakāms par brāļiem — Sigurdu un Daini Rudzišiem Detroitā, kuņiem tāpat kā dedzīgajam Ērikam Dunduram Minneapolē latviešu nacionālie jautājumi vienmēr bijuši pirmajā vietā.

Gadiem ejot, Amerikas Latviešu Jaunatnes Apvienības rindās arī izauga labi un aktīvi sabiedriski darbinieki. No šīs grupas ALA valdē mināmi: Visvaldis Klīve, Ivars Bērziņš, Uldis Grava un Andris Rītums.

Šai vietā vēlos ar vajadzīgo uzmanību pieminēt arī ilggadīgo revīzijas komisijas priekšsēdi Voldemāru Cerbuli. Viņš ieradās katrā valdes sēdē un ar savu padomu palīdzēja dažam labam komplicētam jautājumam atrast pareizāko atrisinājumu.

Kad tagad pēc divdesmit gadiem atskatoties uz ALA darbā pavadītajiem astoņpadsmit gadiem, izjūtu patiesu gandarījumu, ka bijusi izdevība sadarboties ar tik daudziem krietniem latviešiem. Gandrīz vai katrs no viņiem bija nācis no savas vides, ar savu īpatnēju pieredzi un idejām, bet visus vienoja noteikta vēlēšanās kalpot pēc labākās sirdsapziņas latvietības saglabāšanai

svēšumā, nezaudējot visu latviešu kopējo mērķi — brīvības atgūšanu. Nekas nenāca viegli, katrs solis bija sperams ar apdomu, bet mēs virzījāmies uz priekšu, gūstot panākumus. Ja kādreiz saņēmām pelnītus vai nepelnītus pārmetumus, no kā nav pasargāts neviens atklātības darbinieks, viens gandarījums visiem darba darītājiem nav atņemams — strādāts ir, un ir bijuši rezultāti.

Bet zem Dieva saules nekas nestāv uz vietas. Mūžīgā kustībā mainās lielas un mazas lietas. Arī cilvēka dzīvē. Ar gadiem jauneklīgi kļūst vīri, bet vīri nosirmo. Šo pārmaiņu nenovēršamība izpaužas visās mūsu organizācijās, Amerikas Latviešu Apvienību ieskaitot. Katras pārmaiņas nes līdz zināmu sākuma nedrošību, bet tas nedrīkst pašas pārmaiņas aizkavēt.

Vēlēšanās pēc pārmaiņām ALA vadībā, dodot vidējās paaudzes darbiniekiem lielāku teikšanu valdē, nepārprotami izpaudās Klīvlāndes kongresā 1967. gadā. Vidējā paaudze, ko maldīgi toreiz apzīmēja par „jauniem”, nominēja trīs kandidātus. Visus trīs arī ievēlēja ar solidu balsu vairākumu. 1969. gada ALA kongresā Filadelfijā vidējās paaudzes sabiedriskie darbinieki noteikti pieteica savu vēlēšanos pārņemt mūsu centrālās organizācijas vadību. Šo iespēju viņiem kongress deva. Sākās jauns posms Amerikas Latviešu Apvienības turpat divdesmit gadu ilgajā vēsturē. Vienam otram radās bažas, vai pārmaiņas nav nākušas pārāk strauji. Sākās runāšana pat par krīzi Amerikas Latviešu Apvienībā, pēc maniem vērojumiem nepamatota. Šai sakarībā izteicu savas domas „Laika” 1970. gada 4. februāra numurā „Izšķirīgas problēmas un to nozīme”.

Pēdējā laikā presē parādījušies trauksmaini raksti par krīzes stāvokli mūsu lielākajā organizācijā — Amerikas Latviešu Apvienībā. Šādas krīzes pazīmes izpaudušās arī dažos ALA valdes sēdes atreferējumos.

ALA priekšsēža vietnieks V. Klīve rakstā Laiks 3. janvāra numurā izteic domas, ka krīzes pamatā esot lokālo organizāciju, ALA biedreņu vājums, jo esot fakts, „ka daža laba no mūsu organizācijām ir izrādījusies tukša čaula”. ALA finanču problēmas iztirzātas arī Laika 10. janvāra rakstā „Krīzes bažas un cēloņi”, un 17. janvāra rakstā „Visstiprākā saite — darbs”. Saliekot šos rakstus kopā, tiešām rodas sajūta, ka ALA atrodas krīzes stāvoklī, kas izpaužas trijos virzienos: finanču, struktūrālā un ideoloģiskā laukā. Ja patiesība tiešām būtu tik drūma,

kā tas, acīmredzot, izpaudies dažā ALA valdes sēdē un kā tas atbalsojas minētos rakstos, tad iedarbīgas zāles tādas krīzes pārvarēšanai diez vai būtu viegli atrast. Bet manī ir pārliecība, ka īstenībā nav runa par krīzes stāvokli, bet gan par problēmām, ar kādām katrai organizācijai, mainoties apstākļiem, ir jāstāpjas. Sevišķi teiktais attiecināms uz tāda rakstura organizāciju, kāda ir Amerikas Latviešu Apvienība, vai tai radniecīgas organizācijas. Bet tās ir paredzamas problēmas, un uz tām laikus jāgatavojas.

Sāksim ar pirmo jautājumu — ALA financēm. — ALA darbojas turpat jau 19 gadu. Tās dibināšanas kongresā, 1951. gada februārī, organizācijas uzbūves darbs bija jāuzsāk ar pavisam niecīgiem līdzekļiem. Kongresa beigu posmā tikko ievēlētais kasieris R. Alksnis ar zināmu lepnumu ziņoja, ka „delegāti jau saziņojuši apvienības darbības uzsākšanai 366 dolarus”. Šī delegātu saziņotā summa, salīdzinājumā ar tagadējo ALA budžetu, ir niecīga, bet toreiz nerādīja ne krīzes, nedz nedrošības sajūtu. Vairums ALA valdes locekļu to pat uzskatīja par labu sākumu, jo ar šīs ziedotās naudas palīdzību bija iespējams segt pirmos nepieciešamos izdevumus sekretāriāta vajadzībām. Bez tam valde apzinājās, ka ALA „saimnieks” — A.S.V. ieceļojušie latvieši, cīnās ar grūtumiem, lai kaut cik sabalansētu savus ģimeņu budžetus.

Ieceļotāju turībai vairojoties, vairojās arī līdzekļi ALA budžetā. Ienāca vairāk biedru naudas un organizāciju iemaksu. Tautiešu atsaucība ALA vadības aicinājumiem ziedot līdzekļus sasniedza augstāko summu 100.000 dolaru Latvijas neatkarības pasludināšanas 50 gadu atzīmēšanai 1968. gadā. Bet tas bija izņēmuma gadījums ar sevišķu atsaucību no sabiedrības puses, uz ko nevar un arī nav jācer katru gadu.

Parastos darbības gados ALA ir vienmēr atradusies naudas grūtumos biroja uzturēšanas izvedumu segšanai un iecerēto pasākumu financēšanai. Bez biedru naudām un organizāciju iemaksām, ir bijusi vajadzība ik pārīs gadus vākt papildu līdzekļus. Tautieši parasti ir atsaukušies atkarā no tā, cik izdevies viņus pārliecināt par mērķu lietderību, kam nauda tiek vākta. Nepieciešamāko liekot pirmajā vietā, ALA ja ne labi, tad vismaz apmierinoši ir veikusi uzdevumus, kādus no tās sagaidīja sabiedrības vairākums.

Nekas arī tagad finansiālajā ziņā nav kļuvis citādāks. Ir jāizprot, ka visus iecerētos pasākumus arī tagad nebūs iespējams pilnos apmēros īstenot un ka priekšrocība, kā tas bijis arī iepriekšējos gados, dodama tiem pasākumiem, kas nav atliekami. Visu to apsverot, domāju, ka var gan runāt par parastām, ikgadus finansiālām grūtībām, bet nav iemesla runāt par krīzi, kam nav tagad vairāk pamata, nekā bijis agrāk.

Tiek runāts arī par ALA struktūrālo krīzi. Daža organizācija esot izrādījusies tukša čaula. Vai tas ir kas jauns, kaut kas tāds, kam būtu struktūrālas vai kādas citādas krīzes iezīmes? No apmēram 200 organizācijām, kas iestājušās ALA, kongresos parasti piedalās labi ja puse. Tās organizācijas, uz kurām lielā mērā balstās ALA un kas ir darbības dzinējspēks atsevišķos centros, ir draudzes, Daugavas Vanagi, Latviešu biedrības un pulciņš citu, kas darbojas kā atsevišķas, bet aktīvas vienības. Tās nav čaulas ar tukšu vidu. Tām nav kaut kādā veidā jāiepūš dzīvība. Kaut kāda padoma došana no ALA puses, kauču labāko nodomu vadīta, var tikai kaitēt šo organizāciju draudzīgām attiecībām ar centrālo organizāciju.

Bet kā ir ar tām organizācijām, kas jau dibināšanas brīdī bijušas bez nozīmes kā lokālajā sabiedrībā, tā vispārējā organizācijas struktūrā? Daža laba no tām, ja vēl formāli eksistē, faktiski jau ir mirusi, un to, pēc manas pārliecības, neuzceļ arī ALA labākie ārsti.

Varbūt nopietnāks jautājums ir ideoloģija. Šajā ziņā mēs esam krustceļos, bet arī te nebūtu pamata runāt par krīzi. Ir taisnība, ka daudziem nacionāli politiskiem jautājumiem svešumā izaugusi paaudze pieiet citādi nekā tā, kas Latviju bija spiesta atstāt kā politiski bēgļi, un kas saistīti ar daudzām grūti saraujamām saitēm ar visu tēvu zemi. Šīs paaudzes domāšanu un darbošanos lielā mērā ietekmē emocionālas atmiņas un grūtības iedzīvoties svešā vidē. Svešumā izaugusi paaudze turpretim ir brīva no atmiņu emocijām, jo mantojuma ceļā, lai kā vecākā paaudze to vēlētos, tās tālāk nav nododamas. Te ir radušās uzskatu atšķirības un, atkarā no tām, arī praktiskā pieeja latviešu problēmu kārtošanā. Bet tās nav tik biedīgas, kā mums brīžiem liekas, sevišķi ja kādas neuzmanības dēļ no jaunākās paaudzes puses tiek aizkartinātas jūtīgās atmiņu stīgas. Viens no vidējās paaudzes aktīviem vadītājiem darbiniekiem, Uldis Grava, kas, pieņemu, izsaka trimdā izaugušās vidējās paaudzes

vairākuma uzskatus nacionālās ideoloģijas jautājumos, Laika pag. gada 8. novembra numurā raksta:

„Lai kā mēs izvērtējam šīs paaudzes prasības pēc citādākas pieejas latviešu nacionālās dzīves problēmām, svarīgākais jautājums ir, vai mūsu nacionālie centieni un mērķi šajos divdesmit gados ir mainījušies. Liekas, ka ne.” — Kādā citā vietā tajā pašā rakstā, runādams par kārdinājumiem, ar kādiem latviešu jauniešiem jāstopas, svešā vidē augot, Grava saka: „Bet mums tomēr vēl ir pietiekami lielas rezerves, kas izšķīrušās nekāpt svešzemju kausēšanas katlos un palikt pie savas tautas nacionāliem ideāliem.”

Līdzīgi uzskati jo spilgti izpaužas arī latviešu jaunatnes patriotiskās audzināšanasursos un sanāsmēs, kuŗās vidējās paaudzes vadītāji cenšas gados jaunākiem ieaudzināt latviskās dzīves ziņu.

Vis tas liek domāt, ka vecāko paaudzi no vidējās un jaunākās, kas aktīvi pievērsusies tautiskam darbam, šķīr izjūtas, bet ne mērķu jautājums. Un kamēr mūs vieno kopēja vīzija par tautas nākotni, kamēr mēs nebeidzam ticēt un darboties, lai saglabātu tautas nacionālo eksistenci, teikto attiecinot vienlīdz uz tautiešiem tēvzemē un ārpus tās, mēs paliksim vienoti, par spīti uzskatu atšķirībām paaudžu starpā. Vismaz tas ir mūsu kopējais mērķis, pēc kuŗa jācenšas visiem.

Kā lai pieejam problēmām, kas atkal un atkal no jauna radīsies centrālās un lokālo organizāciju darbā, kā lai atrisinām šo problēmu izvīrītus jautājumus?

Pirmā un svarīgākā atbilde katram latvietim ir, ka viņš ir līdzatbildīgs par vietējo un centrālo organizāciju sekmēm.

Organizāciju īstais saimnieks nav ievēlētās amatpersonas, bet visa latviešu saime vai nu zināmā novadā, vai visu Savienoto Valstu apmēros. Ievēlētās amatpersonas nav nekas vairāk kā vēlētāju gribas īstenošanas, par cik tās saņem morālu un materiālu atbalstu no tautiešu puses.

Pag. gadā ALA kongresā Filadelfijā vidējā paaudze ar aizrautīgu sajūsmu apliecināja vēlēšanos pārņemt ALA vadību, reizē ar to uzņemoties arī atbildību. Viņi ir stājušies ALA vadības darbā ar vislabākiem nodomiem un iecerēm. Bet šīs ieceres un plānojumi ir īstenojami tikai tad, ja sabiedrības plašās aprindas, pie kuŗām ALA vadība griezīsies pēc atbalsta, to izprot un atsaucas. Parasti sagaida vairāk no tiem, kas ir turīgi. Un tie ir

vidējās paaudzes latvieši, kas tagad ieņem labi atalgotas vietas dažādos uzņēmumos, darbojas par mācības spēkiem augstskolās vai brīvajās profesijās. Viņu tēvi, grūtu darbu strādādami, nevien palīdzēja viņiem iegūt izglītību, bet vienmēr atrada dažus dolarus arī savai draudzei, biedrībai un Amerikas Latviešu Apvienībai. Vai nebūtu labi darīts, ja tagad šī latviešu turīgākā grupa atsauktos latviešu vajadzībām ar tikpat devīgu roku, kā to darīja un turpina darīt viņu tēvi ar šaurāku rocību? Un vai arī tas nebūtu teicami, ja viņi atbalstītu sava gadu gājuma vairākumu ALA valdē, tādā kārtā stiprinot pārliecību, ka nevien vecākā paaudze, bet arī viņu laika biedri stāv aiz viņiem?

Kas zīmējas uz vecāko paaudzi, tad krietns daudzums to, kas ieceļoja spēka gados šajā zemē, tagad jau kļuvuši par pensionāriem. Bet es esmu pārliecināts, ka arī viņiem vēl vienmēr atradīsies kāds dolars, ko ziedot latviskai lietai. Un Amerikas Latviešu Apvienība ir laba latviešu lieta. Bez šīs koporganizācijas mums nebūtu Kultūras Fonda, būtu grūtumi ar latviešu skolām un skolu grāmatām, nebūtu jaunatnes un sporta organizāciju. Bet — pats svarīgākais — mums nebūtu neviena vadītāja centra, kas apvieno visus. Mēs būtu vientuļi, katrs savā lokālā organizācijā. Bez savas centrālās organizācijas nebūtu Brīvās Pasaules Latviešu Apvienības un mēs nespētu financēt un vadīt tik grūti noorganizējamu, bet nepieciešamu pasākumu, kādi ir latviešu valodas raidījumi no Madrides.

Nevien ALA vadības, bet visu tautiešu priekšā ir problēmas, kā sekmīgi atrisināt ALA darbību tās daudzajās nozarēs. Gadu ilgi vecākā paaudze mudināja jaunāko piedalīties latviešu sabiedriski kultūrālā dzīvē un darbā. Bija bažas, vai būs no jauno vidus tādi, kas gatavi turpināt aizsākto darbu latviešu dzīves laukā. Tagad tādi ir. Vai drīkstētu viņus sarūgtināt, at-raujot viņu darbam atbalstu jau pirmajā gadā, kad viņi ar sajūsmu stājušies šajā darbā? Un vai drīkstam ar savu neat-saucību pārtraukt radio raidījumus latviešu valodā no Madrides uz Latviju? Padomājiet par šiem un citiem jautājumiem, kas saistīti ar mūsu centrālās organizācijas darbu, pirms noliekat ALA ziedojumu lapu pie malas.

Ja tautiešu vairākuma izšķiršanās būs pozitīva un atsaucība sirsnīga, būs lielā mērā atrisinātas problēmas, kas ieguvušas krīzes apzīmējumu un kas neatsaucības gadījumā tiešām no problēmām var pārvērsties grūti atrisināmā krīzē.

Kopš šī raksta parādīšanās ir pagājis vairāk par gadu. 1970. gadā Indianapolēs ALA kongresā vēl tālāk mainījās organizācijas vadība, kas būtībā bija tikai dabīga konsekvence pēc iepriekšējos gados notikušajām pārmaiņām. Raksturīgi, ka šai gadā neviens vairs nerunāja par finansiālām, struktūrālām un ideoloģiskām krīzēm. Tās, šķiet, bija pārvarētas vienkārši tālab, ka patiesībā tādas krīzes nemaz nebija arī tad, kad par to tik daudz runāja sanāksmēs un rakstīja laikrakstos. Pārejošas parādības bija pagātnē, un droši varam teikt, ka tādas gadīsies arī nākotnē. Tagadējā ALA vadība aizvadītajā gadā ir pratusi vadīt mūsu centrālo organizāciju ar piesardzīgu uzmanību un atjaunotu aktivitāti, ko varbūt rosības ziņā var salīdzināt ar ALA pirmo gadu aizrautību. Aktivitāte, skaidri formulēti mērķi, sīks pārskats par saņemto līdzekļu izlietošanu, kas piesūtīts visiem ALA biedriem un simpatizētājiem, ir radījis tautiešu ciešāku un paļāvīgāku iekļaušanos centrālā organizācijā.

Šīs parādības ir atzinīgi vērtējamas, jo tās kā „vecajiem”, tā „jaunajiem” nostiprina paļāvību, ka ALA nav „veco ļaužu biedrība”, bet organizācija, kurā paaudžu maiņā gados jaunākie ar latvisku pārliecību un patriotisku degsmi gatavi turpināt savu tēvu aizsākto darbu. Arī viņiem reiz nāksies sastapties ar paaudžu maiņas problēmām, jo aiz viņiem seko nākošā paaudze, kas vidējo paaudzi jau tagad apzīmē par „vecīšiem”. Kā piesaistīt šo „jauno” paaudzi latviešu kopējiem nacionāliem mērķiem, — tas nebūs viegli atrisināms jautājums.

ALA Indianapolēs kongresā 1970. gada maijā „Laiks” izdarījis aptauju. Izjautātie atbildējuši, ka pirmajā vietā liekama jaunatnes latviskā audzināšana, bet atbildot uz jautājumu, ko ieskata par svarīgāko un neatliekamāko Latvijas brīvības cēstienos — puse izjautāto par svarīgāko atzīst Latvijas stāvokļa atgādināšanu pasaulei un sakaru uzturēšanu ar tautu Latvijā (visi vidējās un vecākās paaudzes izjautātie), bet trešā daļa svarīgāko atzīst latviešu valodas un kultūras uzturēšanu (visi vidējās un vecākās paaudzes izjautātie) un sestā daļa — asimilācijas bremsēšanu un sakaru uzturēšanu ar tautu Latvijā. Citiem vārdiem: ja Latvijas stāvokļa atgādināšanu pasaulei par svarīgāko ieskata puse iztaujāto, latviešu valodas un kultūras uzturēšanu svešumā otra puse, tad sakarus ar tautu dzimtenē par svarīgāko ieskata divas trešdaļas.

Šī aptauja ir raksturīga un lielos vilcienos norāda uz problēmām, ar kādām būs jānodarbojas nākotnē, pie kam sakari ar tautu dzimtenē pašreizējos apstākļos un arī nākotnē, kamēr mūsu zemi un tautu apspiedīs Maskavas komunisti, būs grūti atrisināma, tomēr viena no svarīgākajām problēmām.

Kopš esam svešumā, sakari ar tautu dzimtenē mūs ir nodarbinājuši gan individuāli, zīmējoties uz sazināšanos ar tuviniekiem, gan arī plašākā nozīmē kā informācijas un ideju apmaiņa starp trimdniekiem un tautiešiem tēvzemē.

Līdz šim neesam atraduši atbildi uz jautājumu — kā un ar ko? — jo starp mums svešumā un tautiešiem tēvzemē stāv okupācijas vara ar divi sejām: vienu smaidīgu, ko rāda svešumā mītošiem latviešiem ar aicinājumu apciemot tēvzemi, otrā saskatāmi visi pazīstamie Staļina terrora laika čekas vaibsti, kas vērsti pret tautiešiem tēvzemē.

SAKARI AR DZIMTENI

Sakaru jautājums ar dzimteni ir nodarbinājis latviešu trimdniekus kopš dzimtenes atstāšanas. Trimdas pirmajos gados no Vācijas bija mēģinājumi caur Austrumvāciju un Poliju iegūt kādas ziņas par apstākļiem dzimtenē un nodibināt kaut cik regulārus sakarus. Šiem pasākumiem bija niecīgi rezultāti; nekādā gadījumā tie neatsvēra pūles un upurus, kas bija ar to saistīti. Bet arī šais gados mūs sasniedza informācijas drumstas, no kuŗām rūpīgi politiski analizētāji spēja konstruēt ainu, kāda aptuveni valdīja Latvijā Staļina diktatūras pēckaŗa periodā. Mums bija samērā sikas ziņas par tīrīšanām Kurzemes rietumu daļā pēc Vācijas kapitulācijas, kas skāra galvenā kārtā saņemtos leģionārus. Šai „tīrīšanas akcijā” par upuriem krituši apmēram 40.000—50.000 latviešu jaunekļu un vīru. Tāpat ar samērā sīku aprakstu trimdniekus sasniedza baigā vēsts, ka 1949. gada marta pēdējās dienās ar varu aizvesti apmēram 60.000 lauksaimnieku, kas kaut kā pretojušies viņu īpašumu piespiedu kolektīvizēšanai. Daudzos gadījumos aizvesti visi ģimenes locekļi, atstājot mājas bez apsargātājiem un lopus laidaŗos bez kopējiem.

Zinājām dzīvodami trimdinieku barakās, ka posts tēvzemē ir tik liels, ka no cietušo cilvēku sirdīm vairs neizlaužas pat nopūtas. Zinājām, jo šo informāciju ieguvām no vācu karavīriem, kas atgriezās mājās tieši no Latvijas, kur viens otrs no viņiem bija aizturēts drupu novākšanas vai citos darbos. Notikumu smagumu mēs, trimdinieki, izjutām un sapratām, ja daudzi atminējās baigo 14. jūnija nakti 1941. gadā un zinājām boļševiku paņēmienus. Zinājām, ka daudziem bija jāpamet tēvu un vectēvu koptā sēta un jādodas ceļā, no kuŗa vairumam nebija sagaidāma atgriešanās tēvu novadā. Mums, svešumā mītošiem, bija cerības, ka kādreiz, mainoties apstākļiem, varēsim atgriezties tēvzemē, mums bija arī kaut kāda rīcības brīvība. Tiem, kurus krāva aizrestotos lopu pārvadājamās dzelzceļa vagonos kā 1941. gadā, nebija nekādas izvēles brīvības. Viņiem bija jābrauc — zinot, ka ceļš iet vienā virzienā ar gala punktu kādā no daudzajām vergu darbu nometnēm vai arī Sibīrijas plašajās taigās, kas jau bija aprijušas tik daudzu izsūtīto izmocītās dzīvības. Mēs arī zinājām, ka pēc piespiedu kolektīvizācijas latviešu zemnieku sētās, kas kādreiz spēja pabarot nevien pašu zemes iedzīvotājus, bet arī krievu iebrucējus 1940. gadā un vāciešus no 1941. līdz 1944. gadam, bija tagad tik liels pārtikas trūkums, ka jau tuvojās bada stāvoklim.

Arī kāda reta vēstule no tēvzemes sasniedza trimdinieku barakas. Tās parasti atveda kāds sveštautietis, kam bijusi izdevība iegriezties Rīgā, kuŗas ielās valdījis garu stindzinošs sarkanais terrrors. Šīs vēstules skāra vairāk ģimenes jautājumus, bet starp rindiņām varēja izlasīt bezcerīgo izmisumu, kāds valda Latvijā.

Tēvam sūtītā vēstulē meita raksta:

„Ja varam pārdot savas drēbes, tiekam pie ēdamā. Tavu uzvalku un veļas sen vairs nav, to visu pirmajā naktī paņēma „ienācēji”.

Mūs biedē nošaušana, tā draud katram, kas ir pret pastāvošo iekārtu. Nevienam neklājas labi vai labāk nekā mums. Te neviens nav drošs. Neviens nezina, vai to nākamajā naktī neaizvedīs. Cietumi ir pilni. Daudz aizvesto. Mūsu dzīvības ir tik lētas. Cik jauki būtu tikt pie tevis! Taču šīs cerības ir veltas.”

Citu vēstuli rakstījis kāds pazīstams brīvās profesijas darbinieks Latvijas neatkarības laikā:

„Esmu vēl dzīvs un strādāju. Cik ilgi, Dievs vien to zina. No

1941. gadā aizvestajiem vēstis saņemtas tikai no sievietēm. No vīriešiem nav ziņu, daudzi bērni esot ceļā pazuduši.”

„Otrajā padomju deportācijā aizvesti nevis tūkstoši, bet simti tūkstoši. A. apgabalā nav palikusi ne trešā daļa vīriešu 16—60 gadu vecumā. Pēc vācu kapitulācijas tos visus arestēja, salika koncentrācijas nometnēs un „izfiltrēja”. Vidzemē un Kurzemē, arī citos apgabalos stāvoklis ir ļoti smags. Tur vairs nav jaunatnes... Uz visām starptautiskām konferencēm esam sākuši skatīties kā uz bezvērtīgu plāpāšanu. Šis laiks no posta nav saudzējis nevienu vienīgu ģimeni. Mans Dievs, cik daudzi mazi bērni ir palikuši bez vecākiem...”

Beztiesība, deportācijas, aplaupīšana, pārtikas trūkums. Visās vēstulēs dažādās variācijās atkārtojas smago pārdzīvojumu nasta, kas jānes piederīgiem tēvzemē.

Izceļojot no Vācijas uz apmešanās zemēm, mūsu interese par tautiešu likteni tēvzemē nemazinājās. Kā no Zviedrijas, tā Vācijas un pat tālās aizjūras zemes — Amerikas Savienotajām Valstīm — meklēja ceļus, kā sazināties ar tautiešiem tēvzemē, kā nodibināt ciešākus sakarus nevien šķirto ģimeņu starpā, bet arī politiskus sakarus. Daži mēģinājumi beidzās tikpat nesekmīgi kā tie, ko jau agrāk izmēģināja no Rietumvācijas.

Pirmā regulārā iespēja informēt tautiešus par mūsu dzīvi svešumā radās 1951. gadā, kad „Amerikas Balss” sāka raidījumu latviešu valodā uz Latviju. Šie raidījumi Latvijā bija labi dzirdami. Okupācijas vara tos centās traucēt, noliedzot klausīties un piedraudot nepaklausīgos sodīt. Pēc patiesības izsalkušie cilvēki Latvijā tomēr raidījumus slepeni klausījās, aiz slēgtām durvīm apsedzot radio uztvērēju ar segām tā, ka tikai uztvērējam pietuvinātā auss varēja raidījumu dzirdēt. „Amerikas Balss” bija pirmā, kaut arī vienvirziena saite starp tautiešiem tēvzemē un svešumā.

Pēc Staļina nāves 1953. gadā radās daži atvieglojumi vēstuļu apmaiņā tuvinieku starpā. Kā ienākošās, tā izejošās vēstules tika Latvijā kontrolētas, tālab bija nepieciešama liela piesardzība, sevišķi rakstītājiem no Latvijas uz ārpusauli. Tad arī radās iespēja sākt sūtīt sainīšus. Sākumā atļāva sūtīt tikai lietotus apģērba gabalus. Bet arī tā bija liela palīdzība. Varbūt tomēr vairāk par palīdzību materiālā nozīmē gan vēstuļu apmaiņa, gan sainīši bija liels morālisks atbalsts, liecinot, ka sve-

šumā aizbraukušie nav aizmirsuši savus tuviniekus Latvijā viņu grūtajā nestundā.

Atļauja sūtīt sainīšus ar drēbēm un pārtiku piederīgiem uz Latviju nav nekādā gadījumā uzskatāma par kaut kādu Padomju Savienības humānitāru nostāju, lai atvieglotu satiksmi šķirto ģimeņu starpā: augstās muitas deva Padomju Savienībai prāvus ārzemju valūtas, sevišķi dolaru ieņēmumus, ar kuŗu palīdzību varēja segt propagandas un graušanas pasākumus rietumu demokrātiju zemēs. Bet, lai kādi motīvi vadīja Padomju Savienības varas vīrus, šiem nelielajiem atvieglojumiem satiksmē starp tautiešiem dzimtenē un viņu piederīgajiem svešumā bija milzīga nozīme. Radās atkal ciešākas saites tuvinieku starpā, kas bija pārtrūkušas turpat desmit gadus.

Bet pa šiem gadiem arī latviešu trimdinieku dzīvē bija notikušas ievērojamas pārmaiņas. Bija radušās spēcīgas vietējās un centrālās organizācijas, kas apvienoja latviešus visas apmešanās zemes apmēros. Globāli darbojās rosīgā Daugavas Vanagu organizācija. Arī latviešu draudzes, kas pirmās uzsāka darboties svešumā, sekmēja latviešu garīgo rosību. Latviešu organizācijas, kas jau tiesīgi varēja runāt ja ne visu, tad apmešanās zemes dzīvojošo latviešu lielākā vairuma vārdā, kļuva par iespaidīgām latviešu tautas interešu pārstāvētājām. Ar valsts iestāžu apmeklējumiem, demonstrācijām piemērotos gadījumos un memorandiem tās apsūdzēja Maskavas okupācijas varu par vardarbības aktiem, kas notikuši, iznīcinot Latvijas neatkarību, un kas vēl vienmēr turpinās, apspiežot tautas pašnoteikšanās tiesības. Šis protesta balsis uzklausiņa, un ar šādā veidā iegūto draugu palīdzību mūsu tautas tiesību jautājums parādījās starptautiskā presē un pat Apvienoajās Nācijās.

Okupācijas vara pareizi novērtēja šo svešumā dzīvojošo organizēto latviešu nozīmīgumu. Ar uzbrukumiem latviešu trimdas organizāciju aktīvajiem vadītājiem komunistu prese kā Latvijā, tā arī Maskavā panāca maz. Drīzāk šie uzbrukumi padarīja vienu otru trimdas organizāciju darbinieku populāru tautiešu acīs Latvijā. Sākās mēģinājumi citā virzienā, pārceļot trimdas organizāciju apkaŗošanu tais zemēs, kur tās darbojās. Publicēja speciāli šim nolūkam sagatavotas brošūras latviešu un angļu valodā, regulāri piesūtīja trimdas latviešiem iespiestu lapu „Dzimtenes Balss” — dažreiz līdz ar pievienotiem pielikumiem. Šais lapelēs joprojām nerimst ne uzbrukumi, ne apme-

lojumi. Un beidzot, tika izdarīts vēl viens mēģinājums sašķelt trimdas sabiedrību — aicinājums apciemot Latviju.

Uz šī „izmestā āķa” bija uzmaukts treknis kārdinājuma kumoss. Kuŗam sveŗumā dzīvoŗam gan nebija vēlēŗanās satikt ilgi neredzētos tuviniekus? Kuŗŗ gan nevēlēŗās vēl kaut reizi mūŗā pastaigāties Rīgas ielās un redzēt vietas, kur pavadīti bezrūpīgie jaunības gadi un ar sirds degsmi strādāts tēvzemes brīvībai un labklājībai?

Pirmie dzimtenes apmeklētāji gāja pēc iebraukŗanas atļaujas uz Padomju Savienības konsulatū ar baŗām. Baidījās, vai tur nav kādi slazdi, ar kuŗu palīdzību viens otrs tiks ievilināts ķekas nagos. Bija arī ŗaubas, vai apmeklējumus nekalpos okupācijas varas interesēm. Bet vēlēŗanās sastapt tuviniekus bija stiprāka par bailēm un ŗaubām. Okupācijas varas aprēķini vismaz ŗai jautājumā izrādījās pareizi. Viens otrs tautietis pirms doŗanās Latvijas apciemojumā, griezās pie trimdas zemes centrālajām organizācijām pēc padoma — ko darīt. Bet padomu dot nebija viegla lieta. Katram taŗu bija skaidrs, ja komunistu okupācijas vara aicina sveŗumā dzīvoŗos tautieŗus apciemot tuviniekus Latvijā, tie cer būt ieguvēji no ŗiem apciemojumiem. Nostāties pret tuvinieku apciemoŗanu, ja tāda iespēja dota, arī bija neiespējama no tīri cilvēcīgiem apsvērumiem. Atbildot jautātājiem, Amerikas Latvieŗu Apvienība izŗķīrās teikt, ka nebūtu nosodāma piederīgo apmeklēŗana, bet nebūtu ieteicami apmeklējumi ziņķārības nolūkos.

Kad pirmie dzimtenes apciemotāji atgriezās ar ziņu, ka viņiem nav raduŗās nepatikŗanas nedz muitā, nedz ar policiju, radās vairāk un droŗāki sekotāji, un pēdējos gados Latvijas apmeklējumi vairs nav uzskatāmi par atseviŗķiem gadījumiem.

Bieŗi diskutē jautājumu, kuŗŗ no ŗiem apmeklētājiem ir ieguvēji: Padomju Savienības okupācijas vara vai latvieŗi abpus dzelzs aizķara. ŗķiet, Padomju Savienības propagandas iestādes domā, ka tās ir ieguvējas. Ja okupācijas vara pa ŗiem gadiem, kamēr apciemojumi atļauti, būtu nākusi pie citiem atzinumiem, tie būtu, vai nu stipri ierobeŗoti, vai pilnīgi noliegti. Aicinājumi apmeklēt Latviju turpinās, pat ķāpinātos apmēros. Ir jāatzīst, ka okupācijas varas propagandistiem ir izdevies pierunāt vienu otru apmeklētāju piemiņai paņemt okupācijas varas speciāli trimdas latvieŗu mulsināŗšanai sagatavotas filmas. Un tādu nav mazums. „Dzimtenes Balss” 31. oktobŗa numurā lasāms, ka

Adelaidē, Austrālijā ir radies kāds „filmu klubs”, kas Austrālijas vasarā rīkošot brīvdabas izrādes, kuŗās demonstrēšot no Latvijas saņemtās filmas. Minētas veselās sešpadsmit. Par filmu kluba priekšnieku minēts kāds R. Dambis Adelaidē.

Ir arī citi novērojumi, kas liecina par to, ka okupācijas varas iestādēm izdevies samulsināt vienu otru trimdas kultūras darbinieku un pat garīdznieku, bet redzami dezorganizēt trimdas latviešus un to organizācijas līdz šim nav izdevies, kaut gan nav taupīti materiālie līdzekļi un pūles.

Spekulējot uz pieredzes trūkumu, pēdējā laikā okupācijas propagandas iestādes interesējas par svešumā uzaugušo latviešu jaunatni. Arī šai sektorā, ja atskaita dažus atsevišķus gadījumus, viņiem nav bijis panākumu. Pat ja ir izdevies kādu aizviliņāt apskatīt vecāku izcelsmes zemi un iepazīties ar tās „lielajiem sasniegumiem”, pavisam retais ir atgriezies „pārskolots”.

Un kādi būtu mūsu trimdinieku ieguvumi? Tīri cilvēcīgi, apciemojot tuviniekus, abas puses — kā apmeklētājs, tā apmeklētie tēvzemē — ir guvuši zināma veida garīgu stiprinājumu. Ir notikusi arī informācijas apmaiņa, kaut arī tikai šaurā ģimenes lokā. Ar apmeklētājiem uz Latviju ir aizgājusi vēsts par dzīvi izceļošanas zemēs, kas visos virzienos ir daudz labāka par dzīvi okupētajā Latvijā. Kaut arī apmeklētājiem ir ierobežota kustības brīvība ārpus Rīgas, daudz ko viņi vēro arī mūsu galvaspilsētas ielās un daudz ko dzird sarunās ar tuviniekiem par dzīves apstākļiem nevien pilsētās, bet arī laukos. Jaunieši vairumā no Latvijas apciemojumiem atgriezušies ar konkrētu priekšstatu par latviešu tautu un zemi, ir iemilējuši to vairāk, bet ir noskumuši, redzot dzīves pelēcību un nomāktību. Ar šiem apmeklējumiem ir tomēr atkal radies fizisks kontakts starp latviešiem svešumā un latviešiem tēvzemē. Arī ar šīm trauslajām saitēm, kam nav vispārēja rakstura, ir radusies stiprāka vienības izjūta, kāda varbūt pirms apmeklējuma nebija iespējama.

Kādus iespaidus pārveduši tēvzemes apmeklētāji? 1969. gada rudenī kādās mājas viesībās bija iespēja satikties un aprunāties ar trim personām, kas apmeklējušas Latviju. Klausoties viņos, bija sajūta, ka katrs apmeklētājs bijis nevis vienā pilsētā un vienā zemē, bet dažādās. Tik liela bija atšķirība redzētajā un novērotajā. Viens no viņiem — ārsts — bija saticies ar saviem studiju biedriem; dažs no tiem esot ārsts, cits arhitekts, vēl

cits — inženieris. Viņi apmeklējuši teātru izrādes, operu un baletu. Iespaidis, ka kultūras dzīve aktīva un uz relatīvi augsta līmeņa. Draugiem, kuŗus apciemojuši, bijušas gan mazas, bet glītas vasaras mītnes vai nu Rīgas jūrmalā, Meža parkā, vai Juglā. Tātad: labi! Tikai aizmirst, ka Rīgas ielās vairāk dzirdama krievu nekā latviešu valoda...

Otrs apmeklētājs nav varējis aizbraukt pie saviem radiem uz laukiem. Lai varētu sastapties, tie atvesti uz Rīgu. Daži no apmeklētāja tuviniekiem vairāk par desmit gadiem bijuši izsūtīti vergu darbos. Šī apmeklētāja stāsts bija drūms, pat bezcerīgs.

Trešais apmeklētājs, kas Latvijā laikam bijis jau otru vai pat trešo reizi, sastapies ar tuviniekiem, kas dzīvo Rīgā. Tie pārdzīvojuši grūtības un terrora šausmas Staļina laikā, personīgi neskarti. Viņa stāsts varbūt vislabāk tēlo Rīgas ikdienu un arī jauniešu noskaņojumu, kuŗus apmeklētājs sastapis savas māsas meitas ģimenē. Kaut visi trīs apmeklētāji atgriezušies ar dažādu pieredzi, vienā jautājumā viņi saprotas, proti, ka Latvijas apciemojumi ir liels stiprinājums un garīgs pārdzīvojums piederīgiem un ka šie apciemojumi būtu atbalstāmi. Bet šie apciemojumi liecina arī par ko citu: cik necīgu informāciju viņi var atvest par tautas noskaņojumu svarīgos politiskos jautājumos. Tas, šķiet, izskaidrojams ar to, ka par politiskiem jautājumiem ar iebrucējiem no citas zemes baidās kaut cik atklāti runāt arī tad, ja tas ir tuvs radnieks, un, otrkārt, latviešu dzīves veids Latvijā ieslēgts tik šaurā lokā, ka apņēm tikai ģimeni, dažus tuvus draugus un darba vietu, viņu galvenās rūpes — kā sagādāt iztiku un apģērbu sev un ģimenei.

Lai gan — ar maz izņēmumiem — dzimtenes apmeklētāji nav aizturēti un čekas iestādēs pratināti, lai gan daži domā, ka viņiem nav sekots ne apmeklējot tuviniekus, ne dažādas izrādes, visi apgalvo vienu un to pašu: pa uzturēšanās laiku neesot varējuši atbrīvoties no bailu sajūtas. Vienmēr licies, ka kaut kas draudīgi ļauns uzglūn no katra ielas stūra, no katra istabas kakta viesnīcā. Šī nelāgā sajūta izzudusi tikai tad, kad lidmašīna atceļā nošēdusies Stokholmas vai Kopenhāģenas lidlaukā.

Pēdējos pāris gados ir vērojama vēl kāda cita parādība — Padomju Savienība atļauj vienam otram latvietim apciemot piederīgos ārzemēs. Vairumā šo ciemiņu, kuŗus izdevies sastapt, ir pāri pusmūžam un no mūsu agrākās inteliģences aprindām: ārsti, inženieri, zinātnieki, skolotāji. Saprotams, katrs no šiem

atbraucējiem kā informācijas avots ir nesalīdzināmi bagātāks par tiem, kas no svešatnes pāris nedēļās apmeklējuši radus Latvijā. Ir tomēr jūtams, ka tie, kas apciemo piederīgos brīvajā pasaulē, baidās runāt pārāk atklāti aiz bažām, ka mājās tas varētu viņam kaitēt. Viņus pārsteidz, ka viņu zināšanas par dzīvi un notikumiem Latvijā ir šaurākas par to cilvēku zināšanām, kas sistematiski izseko notikumiem Latvijā, dzīvojot tūkstošiem jūdžu attālumā.

Piemēram minēšu kādu gaŗāku sarunu ar kādu skolotāju, kas Latvijas neatkarības laikā beidzis universitāti un nostrādājis 25 gadus par skolotāju kādā Rīgas skolā. Skolas programmu, audzināšanas sistēmu, attiecības skolēnu un skolotāju starpā viņš pazina ļoti labi, tāpat attiecības pašu skolotāju starpā, kur bieži vērojama plaisa starp latviešu un krievu tautības skolotājiem, arī partijas biedru un nebiedru starpā. Bet par daudziem citiem jautājumiem viņš bija tikai pa ausu galam dzirdējis vai nezināja nekā.

Daži jautājumi un ciemiņa atbildes:

„Vai esat kaut ko dzirdējis par Jakimoviča lietu?”

„Kas tas Jakimovičs tāds ir?” bija pārsteigta atbilde. Kad paskaidroju, ka Jakimovičs ir poļu izcelsmes bijušais Krāslavas kolhoza priekšnieks, kas protestēja pret Siņavska notiesāšanu un tāpēc tika atcelts no kolhoza vadīšanas un vēlāk ievietots trako mājā — viņam par to nekas nebija zināms. Tik rūpīgi bija paspējuši okupanti šo gadījumu noslēpt latviešiem Latvijā.

„Vai jums ir sīkāka informācija par dzīvi kolhozos?”

„Jā, man ir daži radnieki Vidzemē. Liekas, ka viņiem tagad klājas labāk nekā pirms dažiem gadiem.”

„Kālab jūs domājat, ka tagad viņiem klājas labāk?”

„Viņi ir paēduši, var pat atbraukt uz Rīgu, apmeklēt teātrus un arī kaut cik pieklājīgi apģērbties.”

„Vai domājat, ka kolhozniekiem tagad tiek maksātas labākas algas par viņu darbu un vai ienākumi kolhozos, no kā atkarīgas algas, ir lielāki?” —

„Laikam gan, jo citādi viņu dzīves apstākļi nebūtu uzlabojušies.”

Viņš nezināja, ka dzīves apstākļu uzlabošanās ir sakarā ar Breņņeva un Kosigina pārkārtojumiem kā lauksaimniecības ražojumu obligāti valstij nododamo normu, tā cenu ziņā.

„Vai jums ir kaut kas zināms par Viļa Lāča kapa postīšanu, kurā izpaudies latviešu patriotu protests pret ļaunumu, ko viņš nodarījis latviešu tautai?”

„Jā, esmu par to dzirdējis, bet pats tieši redzējis neesmu.”

„Vai esat novērojis, kā izpaužas latviešu patriotisms?”

Brīdi pārdomājot, laikam nebūdam drošs, vai vispār tas tiek parādīts uz āru, viņš atbildēja:

„Domāju, ka tas izpaužas daudzos sīkumos ikdienas dzīvē, piemēram, ķildās starp latviešiem un krieviem veikalos. Arī vidusskolu jauniešu starpā. Visspilgtāk latvieši izpaužot savas patriotiskās jūtas novembra trešajā svētdienā, kas esot oficiāli izsludināta par mirušo piemiņas dienu. Sakarā ar Latvijas proklamēšanu 18. novembrī latvieši esot jau agrāk apmeklējuši Brāļu kapus — Čakstes atdusas vietu, Meierovica un pēc ģenerāļa Baloža nāves arī Baloža atdusas vietu. Tur viņi noliekot ziedus un aizdedzot svečītes. Nevarēdama šo kluso demonstrāciju aizkavēt, tagadējā vara esot izsludinājusi trešo novembra svētdienu par mirušo piemiņas dienu. Uz brāļu un Meža kapiem šai dienā virzoties nepārtrauktas cilvēku rindas, un kad iestājoties krēsla, kapos plīvojot tūkstošiem sveču liesmu.”

„Kādas ir strādnieku algas rūpnīcās?”

„Nezinu noteikti, bet domāju, ka labākas nekā skolotājiem, varbūt pat ārstiem.”

„Vai tās varētu būt apmēram 128 rubļi caurmērā mēnesī?”

Viņš nezinot, bet varbūt tā esot.

Sarunu gaitā skolotājs neslēpa izbrīnu par to, ka mēs zinot par dzīvi un apstākļiem Latvijā vairāk nekā viņš, kas pastāvīgi dzīvojot Rīgā. Paskaidroju, ka tas ir ļoti vienkārši: mēs — ne jau visi, bet tie, kas nopietni sekojam notikumiem Padomju Savienībā un jo sevišķi okupētajā Latvijā, lasām visas pieejamās publikācijas. Rūpīgi sekojot šiem komunistu izdevumiem, nav grūti pareizi novērtēt notikumus, kas ļaudīm Latvijā, uz vietas dzīvojot, paslīdējuši garām. Uz jautājumu, kas patlaban ir lielākais drauds latviešu nacionālai eksistencei, sekoja atbilde, ka tā ir mazā dzimstība latviešu ģimenēs. Skolotājiem pirm-skolā katru rudeni esot bažas, vai izdosies sakomplektēt vajadzīgo bērnu skaitu, kas nepieciešams pilnu apmēru algas saņemšanai.

„Vai latvieši paši, sevišķi jaunās ģimenes to neaptver, ka zemā dzimstība apdraud tautas eksistenci, un vai nav manāma

šajā tik kardinālajā jautājumā pārorientēšanās uz daudzbērnu ģimeni?"

„Nē, šāda pārmaiņa nav manāma. Vairums cilvēku dzīvo savām ērtībām un nedomā, vai tauta aizies bojā, vai dzīvos. Daudzās ģimenēs varbūt nebūtu neviena bērna, ja bezbērnu ģimenēm nebūtu jāmaksā speciāls nodoklis. Kā redzat, viens bērns nenozīmē vēlēšanos pēc bērna, bet ir veids, kā izbēgt no speciālā nodokļa maksāšanas.”

„Vai taisnība, ka jaunlaulātiem grūtības ar dzīvokļa vai pat atsevišķas istabas sadabūšanu, kas atsaucoties uz ģimenes pieaugumu?”

„Tas ir taisnība. Bieži pēc salaulāšanās jaunais pāris spiests mitināties pie vienas vai otras puses vecākiem. Tā kā arī vecākiem dzīvokļa platība ir šaura, neērtības ir lielas. Bet nedomāju, ka tas ir izšķirīgs jautājums. Arī tais ģimenēs, kam izdevies dabūt atsevišķu dzīvoklīti, stāvoklis bērnu ziņā nav daudz labāks. Jaunā paaudze bērnus uzskata par neērtību. Grūti iedomāties, kam vajadzētu notikt, lai šajā tautas eksistences saglabāšanas jautājumā rastos labvēlīgs pagrieziena.”

Latviešu patriotisko nostāju un klušo demonstrēšanu pret okupācijas varu apstiprina daudzas saņemtās vēstules. Šai vietā gribu pieminēt vienu, ko kāds kaņavīrs rakstījis 1968. gada 18. novembrī, tātad Latvijas neatkarības pasludināšanas piecdesmitajā gada dienā.

Vēstulē rakstīts:

„Jūs jau droši vien ar visu cieņu atzīmējat svētkus. Starp citu, mums ieviesušās jaunas tradīcijas — velu laikā iet uz kapiem dedzināt svečītes pie tuvinieku kapiem un, protams, arī kritušo Brāļu kapos. Šogad šai dienā kapos spēlēja visu dienu orķestris un dežurēja milicija, lai viss kārtīgi noritētu, jo agrākos gados daudzi uz kapiem likuši daudzkrāsainas svečītes, kas, saprotams, nelabvēlīgi atsaucas uz gulētājiem kapos; sevišķi Čakstes, Baloža un Meierovica mirstīgās atliekas protestējušas, ka tik daudzas svečītes noliek viņu atdusas vietās. Citi atkal iesākuši likt svečītes pie lielās priedes tiem, par kuriem nav ziņu, kur tie apglabāti. Jāsaka, ka daudzi jau tur svečītes nolika. Šogad jau rūpējās, lai tas nebojātu koka veselību. Šogad arī laiks bija nepateicīgs, vējains, un Brāļu kapos jau deviņos vakarā bija tumšs. Tik ilgi jaunā tradīcija paredz dzīvājiem atrasties kapos. Jāsaka, ka Meža kapu teritorija gan pa šiem

gadiem izpletusies tālu, un, ja neuzbūvēs krematoriju, nebūs vairs vietas, kur rakt. Tagad jau aleja, kas no kapličas veda uz Čakstes pieminekli, arī būs pierakta. Tur arī Vilis Lācis apglabāts, un šai goda alejā ir arī attiecīga plāksne, kas norāda, ka te atdusas tie, kas cīnījušies par revolūciju. Saprotams, pieminekļis, ko uzcēluši latvieši Jānim, tagad nošķirts no šīs alejas ar liepu dzīvzogu, ka pat suns tur lāgā nevar izlīst cauri, bet cilvēki iet apkārt un tomēr, tāpat kā agrāk, noliek savas svecītes. Turpmāk jau droši vien svecīšu vakars tiks atzīmēts vēl plašāk, jo agrāk šo tradīciju pazina tikai latvieši, bet tagad arī krievi un visi citi, kam tur piederīgie, sāk piemēroties jaunām tradīcijām.

Nesen atpakaļ bijām dziedāt Ventspilī. Ventspilieši jau ļoti atsaucīgi uzņēma. Bija tikai tautasdziesmu vakars. Klausītāji bija tādi, kuŗiem tieši šāda programma gāja pie sirds...”

Vīrs, kas jaunībā cīnījies par Latvijas brīvību, rakstīdams vēstuli valsts neatkarības pasludināšanas piecdesmitās gada dienas vakarā, redzams, vēlējies pateikt draugiem svešumā, ka tēvzemē svešā vara nav spējusi izdzēst cilvēku sirdīs patriotiskās jūtas, kas tūkstošiem svecīšu liesmās kā cerību gaisma plīvo Brāļu kapos.

Informācija, kuŗu iegūstam svešumā un par kuŗas patiesību nav šaubu, liecina, ka mēs pārdzīvojam mūsu tautas vēstures varbūt grūtāko un liktenīgāko posmu. Divi pasaules kari, kas plosījās mūsu zemē, komūnistu okupācijas un prāvas tautas daļas aiziešana trimdā, ir atstājuši nežēlīgas brūces tautas garīgās un fiziskā izturībā. Brīžiem ir sajūta, ka esam zaudējuši orientēšanās spēju un nākotni. Vai tas ir pārciesto grūtību pagurums, nebrīvības spaidi vai bezcerība, zīmējot to galvenā kārtā uz tautas lielāko daļu tēvzemē. Bet, lai kāds būtu iemesls, mūsu nacionālās eksistences cīņā ir jāpārvar nogurums, vienaldzība un jāatgūst kopēja vīzija gaišākai nākotnei, bez kuŗas nākotne var arī nebūt nākotne.

Vai to spēsim sasniegt, daudz atkarājas no tā, vai tauta būs saglabājusi instinktu dzīvības saglabāšanai, vai šūpuļi spēs uzvarēt kapus. Domājot par šo liktenīgo jautājumu, brīžiem nomāc dziļas šaubas. Bet kur ir šaubas, tur vēl atrodamas arī cerības. Un kamēr pastāv cerības, mūsu uzdevums ir darīt to, ko no katra latvieša prasa nacionālais pienākums.

Kuņā virzienā būtu jāiet straujo, mainīgo notikumu jūkli mūsu centieniem? Okupācijas varas propagandisti ieteic svešumā dzīvojošiem latviešiem, sevišķi to jaunākai paaudzei, akceptēt to kārtību, kas tagad valda Latvijā un ko latviešu tauta tēvzemē jau it kā esot akceptējusi. Vai no mūsu tautas interešu viedokļa tagad un nākotnē būtu sapratīgi pievērst kaut niecīgāko uzmanību šim melīgajam un kaitīgajam mudinājumam?

Kas tad ir šī tagadējā kārtība? Tā ir svešas valsts, Maskavas, okupācijas vara, kas varmācīgi laupījusi mūsu tautai tās lielākos sasniegumus — neatkarību un brīvību, kas ar brutālu policejisku varu turpina apspiest tautas kultūrālos un nacionāli-polītiskos centienus. Mūsu tautas daļa tēvzemē nav akceptējusi un samierinājusies ar tagadējo stāvokli. Tā nav to darījusi okupācijas pirmajos gados, ko apliecina partizānu ilgā pretestība, tā nav ar okupācijas varu samierinājusies tagad un nesamierināsies nekad. Šādos apstākļos, pieņemot kaut kāda veida tautas apspiedēju padomus, mēs kļūtu netieši līdzdalībnieki tai netaisnībai, kas tiek nodarīta mūsu tautas daļai tēvzemē.

Ģarī gadi ir aizgājuši, kopš pazaudējām brīvību un tēvzemi. Daudzus grūtus trimdas ceļus pa šiem gadiem ir minušas mūsu kājas. Tā patriotiskā degsme, kas pavādīja, trimdas ceļu sākot, ar daudzu cerību sairšanu sāk apdzist, dodot vietu praktiskās dzīves apsvērumiem. Sevišķi tas attiecināms uz gados jaunākiem latviešiem, kam Latvija ir dzirdēts, bet nav pārdzīvots jēdziens.

Mūsu jaunākās paaudzes kritiskā vai pat noraidīgā nostāja pret Latvijas brīvības laikmeta dažkārt sentimentālu apjūsmošanu varbūt ir izskaidrojama, jo grūti ir jūsmot par kaut ko, kas nav paša personīgi pārdzīvots. Varbūt tas arī ir iemesls, kālab arvienu biežāk no svešumā izaugušās jaunatnes vidus atskan aicinājumi nacionālā dzīvē nostāties uz jauna ceļa, kuŗa virzienu mazāk ietekmētu jūtas, dodot priekšroku racionāliem apsvērumiem. Pamatā tā nav peļama ideja. Notikumi un apstākļi ārpus mums nestāv uz vietas. Daudz kas pasaulē un ap mums ir mainījies, kopš vecākā paaudze atstāja dzimtās zemes krastus. Plānojot mūsu patriotiskos pienākumus, tie ir prātā paturami un ar mūsu gribu negrozāmi fakti. Bez tam katra politiskā cīņa ir jāveido, vadoties no praktisko iespēju diktētiem priekšnoteikumiem. Bet tajā pašā laikā jāpatur prātā arī daži nemainīgi apstākļi: mūsu zeme ir vēl vienmēr okupēta un mūsu tauta apspiesta.

Mūsu uzdevums un arī mūsu vēlēšanās ir atvieglot mūsu tautai okupācijas varas uzveltās grūtības, sekmējot arī no mūsu puses kopējā mērķa — Latvijas brīvības atgūšanu. Un šie apstākļi, kas ir paši svarīgākie, nosaka mūsu politiskās aktivitātes ideoloģiju un rīcību. Tā pilnīgi atšķiras no politisko interešu izcīnīšanas tehnikas, kāda vērojama izceļošanas zemēs. Mūsu ienaidnieks nav kādas citādas ideoloģijas pārstāvētājs mums aizsniedzamā tuvumā. Ienaidnieks, pret kuŗu mums politiski jācīnās, ir tālu no mums. Tas neapdraud mūs personīgi, bet apspiež un apdraud mūsu tautas nacionālo eksistenci. Cīņa pret šo ienaidnieku tad arī nosaka mūsu politiskās cīņas revolūcionāro raksturu, kuŗā kompromiss ar ienaidnieku ir grūti iedomājams, pirms no apspiedēju puses nav radīts stāvoklis, ka mūsu tauta tēvzemē pati var, neiespaidota no svešas varas, lemt par savu likteni.

Ja šādos apstākļos tiek runāts par jaunu ceļu meklēšanu vai pat jaunu ceļu iešanu, tad rodas jautājums, kur šis jaunais ceļš sākas un kur meklējams tā nospraustais mērķis? — Liekas, visi jaunie ceļi sākas tur, kur vecie izbeidzas pat tad, ja iemītā taka tiek pārveidota par platu auto ceļu. Un mērķis? Vecā ceļa gājējiem mērķis bija un palika noteikta un negrozāma vēlēšanās redzēt Latviju brīvu. Viss pārējais ir pakļauts šim vienam, visu tautu vienotājam mērķim.

Vai, jauno ceļu sākot, būtu jāatmet pa daļai vai pilnīgi līdz šim par negrozāmu uzskatītais pamatmērķis? Ja tā, kas tad paliktu pāri, kas dotu mūsu nacionāliem centieniem svešumā dziļāku jēgu un kas mūs saistītu ar tautas vairākumu tēvzemē?

Sekojoš jaunatnes patriotiskā audzināšanā tik nozīmīgam iestādījumam, par kādu ir kļuvušas Divreiz divi nometnes, ar gandarījumu jākonstatē, ka jaunākās paaudzes aktīvo sabiedrisko darbinieku vairākumam nav padomā mainīt mūsu politiskās cīņas pamatmērķi. Tas liek domāt, ka runāšana par jaunu ceļu meklēšanu būtībā ir vēlēšanās meklēt mainīgos apstākļos jaunas, tiem piemērotākas darbības metodes labāku rezultātu sasniegšanai. Būtībā tas nozīmētu taktikas, bet ne ideoloģijas maiņu.

Reizēm gadās dzirdēt arī, ka pārāk bieži tiek atkārtotas vienas un tās pašas idejas. Tas kļūstot garlaicīgi un nogurdinošs, un tālab jaunie vairoties piedalīties vecākās paaudzes rīkotās sanāksmēs. Varbūt, ka kāda daļa šajā kritikā ir taisnība. Bet ir

arī kāda cita patiesība. Ja grib, lai kādas atziņas tiktu vairākuma atzītas, tās atkārtojamas daudzas reizes. Un arī tad, kad vairākums tās akceptējis, tās jāatkārto vēl un vēl, lai cilvēku sīko rūpju burzmā tās neapsīkst vai pat nepagaist. Vai nu apzinīgi, vai intuitīvi jaunās paaudzes jaunatnes audzinātāji pielieto šo metodi. Arī jau pieminētās Divreiz divi nometnēs katru gadu, varbūt ar nedaudz citiem vārdiem un ar citu runātāju palīdzību, tiek mācīti un izskaidroti iepriekšējo gadu programmu galvenie jautājumi.

Metot skatu nākotnē, mēs apzināmies, ka vajadzīgi nacionālo centienu satura un dziļākās ideoloģiskās jēgas plānotāji. Bet vēl vairāk par plānotājiem un padomu devējiem, sevišķi no jaunās paaudzes vidus, būs nepieciešami darba darītāji, jo neviena ideja neklūst par sabiedrības kopīpašumu, ja aiz tās nestāv aktīvi cīnītāji ar karstu sirdi un sabiedriska vai politiska darba darītāja neatlaidību.

Ir pagājuši divdesmit gadi, kopš latviešu trimdinieki no bēgļu nometnēm Vācijā, izceļoja uz Amerikas Savienotām Valstīm. Daudz kas labs un lietderīgs šajos gados ar kopējām pūlēm ir paveikts. Darbojas labi noorganizētas draudzes reliģiskās dzīves aprūpei, iekārtotas skolas svešumā augošās jaunatnes latviskai audzināšanai. Darbojas ar labām sekmēm centrālās un lokālās organizācijas, iznāk lietpratīgu publicistu vadībā latviešu laikraksti, tiek publicēti trimdas rakstnieku darbi, rīkotas mākslas skates un komponistu jaundarbu koncerti.

Šī īsā uzskaitē raksturo jau paveiktos un aizsāktos darbus. Paveiktais ar sasniegumiem un arī kļūdām ir pamats, uz kuŗa jāturpina celt mūsu nacionālā celtne, lai tā būtu garīgs mājoklis mums pašiem un vieta, no kurienes izstarotu mūsu nacionālās rosmes cīņā par tautas atbrīvošanu no svešu apspiedēju jūga.

Tāpēc varbūt mums visiem, gados vecākiem un jaunajiem, kuŗu priekšā paveŗas nākotne ar tās aicinājumiem, derētu ar nopietnām pārdomām apstāties pie dzejnieka Ed. Virzas nacionālās atziņas un jūtu dziļumos smeltās patiesības: „Mūŗība nepieder lapai, bet kokam.”

Jau ilgāku laiku Maskavas okupanti ar saviem aŗentiem Latvijā un brīvajā pasaulē nopūlas pārliecināt mūs, ka cieŗa sakaru nodibināŗana sarp latvieŗiem okupētajā dzimtenē un trimdā būtu liels nacionāls ieguvums. Reizē tiek pat apgalvots, ka sakari ar

dzimteni ir vienīgais līdzeklis, kā saglabāt latvietību svešumā un kā pasargāt latviešu tautu no sistematiskas iznīcināšanas.

Šajā samērā veikli organizētā „tuvināšanās un sakaru nodibināšanas” akcijā uzmanīgā daudzumā tiek piejaukta nacionālā sentimentālītāte. Kuŗš latvietis gan nevēlētos pasargāt savu tautu no iznīcināšanas, ja vien tas būtu viņa spēkos? Kuŗš nevēlētos noņemt kādu daļu akupācijas varas spaidu smaguma no tuvinieku, draugu un katra latvieŗa pleciem? Kuŗš nevēlētos esoŗas saites ar tuviniekiem dzimtenē paplaŗināt un nostiprināt vēl tālāk? Œis nacionālās jūtas, kas trimdā pēc daudziem sveŗniecības gadiem vēl vienmēŗ ir stipras, bet kas tēŗzemē tiek ļoti stingri apkaŗotas, ir domātas kā slepenas lamatas trimdinieku dzimtenes ilgu nomāktām dvēselēm. Bet ne tikai tām. Tās domātas arī tiem jaunākās paaudzes latvieŗiem, kuŗiem komūnisms sveŗš, kuŗiem vismaz nav personīgas pieredzes. Trimdā izauguŗo latvieŗu jauno paaudzi okupācijas varas propagandisti labprāt vēlētos iejūgt savos ar lipīgiem glaimiem labi eļļotos ratos.

Sakaru dibinātāji kā no okupācijas varas vidus, tā arī viņu apzinīgie vai neapzinīgie palīgi vairās tuvāk pateikt, ar ko tad īsti sakari dzimtenē būtu nodibināmi. Nav Œaubu, ka trimdas latvieŗi labprāt vēlētos nodibināt jo cieŗus sakarus ar visām latvieŗu aprindām dzimtenē, kas nekalpo okupācijas varas interesēm. Mūs interesē nevien zemnieku klaŗšinieku dzīve dzimtenē, bet arī okupācijas varas izmantotie strādnieki fabrikās. Ar dziļu cieŗu domājam par tiem latvieŗu kultūras un zinātnes darbiniekiem, kas arī brutālas varas un pāŗkrievināŗanas spaidos atrod veidus, kā saglabāt nacionālo lepnumu un latvisko dzīves ziņu. Vēl vairāk — viņi atrod pat veidus, kā laiku pa laikam izteikt apspiestās un nacionāli pazemotās tautas sāpes un ilgas pēc nacionālas un personīgas brīvības. Trimdas jaunatne pāŗi jūrām un daudziem tūkstoŗiem kilometru ar lielāko sirsnību sniegtu savas rokas pretim latvieŗu jaunatnei Latvijā — bet kā un kam?

Tie, kuŗi draudzību piedāvā, kaut arī runā latviski, nav latvieŗu tautas draugi. Viņus neinteresē tas, kas mums un latvieŗiem dzimtenē ir dārgs. Ēdot okupantu maizi, viņi runā un rikoŗas okupācijas varas uzdevumā un interesēs. Latvijā darbojas daŗāda veida organizācijas, bet tās nav brīvas organizācijas. Strādnieku arodorganizācijas Latvijā nav strādnieku paŗu izraudzītas un nepāŗstāv strādnieku intereses. Padomju vara

nemaz nepūlas slēpt, ka tās ir partijas palīgorganizācijas strādnieku pamudināšanai uz čaklāku un labāku darbu, tātad partijas instruments strādnieku izdzīšanai.

Kā rakstnieki, tā citu mākslas nozaļu darbinieki ir organizēti attiecīgās profesionālās organizācijās. Tikai šais organizācijās uzņemtajiem ir iespējams publicēt savus darbus. Šis gara darbinieku organizācijas ir tikpat nebrīvas, varbūt pat nebrīvākas par visām citām padomju sistēmā. Šo organizāciju vadītājus izrauga komunistu partija, un ieceltajiem sekretāriem ir jāatbild, lai mākslinieki un gara darbinieki nenovirzītos no „sociālā realisma ceļa”, citiem vārdiem, lai viņi nekļūtu brīvdomātāji un nemēģinātu izteikt mākslas formās kaut ko tādu, kas varētu kaitēt partijas un okupācijas varas interesēm. Jaunatnei, kas pārsniegusi pamatskolas gadus, ir tikai viena organizācija — komsomols. To stingri kontrolē partija, lai izaudzinātu jaunus biedrus. Studentus un mācību spēkus augstskolās rūpīgi pārtrauga partorgi un komsomola sekretāri katrā fakultātē. Tūristus dzimtenes apciemotājus „laipni” uzņem Maskavas Intūrista filiāle Rīgā. Tā rūpējas, lai iebraucēji novietotos taisni tanī viesnīcā un taisni tanī istabā, kas viņiem paredzēta. Ja iebraucējiem pārāk redzami uz papēžiem nemin čekisti, tad tas vēl nenozīmē, ka viņi netiek rūpīgi novēroti.

Kad Ļeņins divdesmitajos gados ieteica izsniegt saimnieciskas koncesijas rietumu kapitālistiem, daži partijas biedri uztraukušies un iebilduši, ka savus kapitālistus esot likvidējuši un nu gribot ļaut Krievijā iebraukt ārzemju kapitālistiem! Ļeņins atbildējis, ja komunisti tikuši galā ar pašu mājas kapitālistiem tad, kad nav bijusi noorganizēta „čeka”, tad būtu jākaunas, ja tagad, kad „čeka” darbojas ar labiem panākumiem, katrs ārzemnieku solis netiktu izsekots. Vai varētu būt kādas šaubas, ka šie Ļeņina vārdi tagadējiem varas vīriem Maskavā būtu mazāk nozīmīgi?

Tie tad nu ir iestādījumi un personas, kas piedāvā savu draudzību un pakalpojumus sadarbībai ar latviešiem tēvzemē. Latviešu tautas interesēs? Nē! Maskavas okupācijas varas interesēs ir saārdīt mūsu organizēto un ideoloģiski skaidro cīņas fronti pret mūsu tautas brīvības laupītājiem.

Vecākā paaudze no rūgtiem piedzīvojumiem un personīgas pieredzes pazīst šīs piedāvātās draudzības vērtību. Daudziem jo daudziem no mūsu tautas vidus tā beidzās vai nu čekas moku

kambaŗos, vai vergu darbu nometnēs. Tā trimdas jaunatnes daļa, kas vēlas palikt latviska un kalpot latviešu tautas nacionālām interesēm, iemācīsies itin drīz izprast, cik šais draudzības piedāvājumos ir patiesības, cik melu. Un tad arī nākotnē mūsu atbilde būs nepārprotama — mūsu sirdis, mūsu labākās domas, mūsu darbs tagad un nākotnē piederēs latviešu tautai, tās brīvībai, un mūsu rokas nekad nesniegsies pretī tiem, kas pazemo un apspiež mūsu tautu!

Okupācijas varas propagandisti bez kādas atlīdzības piedāvā mums grāmatas, skaņu plates, filmas. Veseliem kalniem, ja kāds to vēlas. Ja ar to nav diezgan, viņi ir ar mieru no viņu viedokļa noderīgiem cilvēkiem pakalpot vēl vairāk, piemēram, solot brīvu ceļu uz Latviju, apmešanos atpūtas namos, dzeju iespiešanu u.t.t. Bet šie paši latviešu tautas „vienības un kultūras draugi”, šie sakaru propagandētāji starp tautiešiem trimdā un dzimtenē pārbauda iebraucēju ceļa somas, vai tikai tajās nav noslēpts kāds trimdā iespiests latviešu rakstnieka darbs! Tāda īstenībā ir tik rūpīgi plānotā draudzība — reizē pretīgi liekulīga un reizē brutāli varmācīga!

Uzmanīgi tiek propagandēts uzskats, ka Latvijā jau neesot tikai Maskavas orientācijas, tikai okupācijas varai paklausīgi komunisti. Esot arī citas sugas, piemēram nacionālkomunisti pēc Berklāva piegrieziena.

1961. gada oktobrī Maskavā pieņēma komunistu partijas trešo programmu. Tajā par nacionālismu teikts sekojošais:

Nacionālisms ir galvenais politiskais un ideoloģiskais ierocis, ko lieto internacionālā reakcija un vietējās reakcionāro spēku paliekas pret sociālistisko valstu vienību. Nacionālisma manifestēšana un nacionālā šaursirdība nepazūd automatiski ar sociālisma sistēmas nodibināšanos. Nacionālie aizspriedumi un nacionālo fragmentu saglabāšana ir tā vide, kurā pretestība sociālisma progresam ir visilgstošākā, stūrgalvīgākā, dedzīgākā un viltīgākā.”

Tā ir programma, ko paraksta katrs, kas saņem komunistu partijas biedra karti. Kur te ir vieta pozitīvam nacionālismam? Šāds apstākļu vērtējums nebūt nav politiskas domāšanas sastīgums un nevēlēšanās un neprašana meklēt jaunus ceļus mūsu nacionālo problēmu risināšanā. Šo bezkompromisa nostāju mums uzliek mūsu cīņas mērķis — Latvijas brīvības atgūšana. Šajā visas tautas nākotnes jautājumā mums nevar būt pusmērķu un

pusizšķiršanās. Mēģinot saprasties ar mūsu tautas brīvības ienaidniekiem un atzīstot, kaut vai aiz reāliem apsvērumiem, Maskavas varu mūsu zemē, mēs nevien bez vajadzības pamestu pozīcijas, kuŗās esam atradušies kopš nebrīvības pirmās dienas, bet kļūtu nodevēji, kuŗu attaisnošanai būtu grūti atrast izskaidrojumu.

Bet kā tad paliek ar sakariem starp mums un latviešiem dzimtenē? Vai tā svarīgā iemesla dēļ, ka mums nav iespējams nodibināt oficiālus sakarus ar dažādās organizācijās iesaistītiem tautiešiem tādēļ, ka ar viņiem varam runāt tikai ar komunistu partijas funkcionāru starpniecību, mums būtu jāatmet doma par sakariem vispār? Jāatbild ar kategorisku: nē! Mums ir jāizmanto katra, pat vismazākā iespēja uzturēt sakarus ar tautiešiem tēvzemē. Tas ir nepieciešami, lai mēs sajostos kā vienas tautas piederīgie, lai arī traģiskie apstākļi liek mums dzīvot svešumā. Zināmas saites jau mums ir izveidojušās. Tās ir galvenā kārtā šķirto ģimenes locekļu starpā. Vēstules, kas ceļo no trimdas uz tēvzemi un no turienes pie mums, ir daudz spēcīgāka saite par kādiem oficiāliem apciemojumiem, ja tādi būtu iespējami. Sūtām draudzības un palīdzības sainīšus nevien piederīgajiem, bet visiem, pat uz tālām izsūtījuma vietām Krievijā, kur vien kādu postā nonākušu tautieti varam aizsniegt. Tās ir saites ar dzimteni. Tuvas un stipras saites. Tajās runā prāts un sirds, un tās uzņem ar prātu un sirdi tie, ar kuŗiem mēs runājam. Tas ir spēcīgākais apliecinājums, ka esam vienoti, vienoti nacionāli un ideoloģiski, vienoti tagad un nākotnē. Un šim tik cieši sietām saitēm mums nav vajadzīgi sveši padomdevēji, kuŗiem uz mēles ir medus, bet zem mēles — ledus.

Sakaru nodibināšana un informācijas apmaiņa ar tautiešiem tēvzemē ir katras politiskas emigrācijas pirmais un svarīgākais uzdevums. Bet šis uzdevums risināms ar piesardzīgu uzmanību, lai nekaitētu tautiešu drošībai tēvzemē, lai stiprinātos ideoloģiskās saites un lai mēs būtu viena ceļa gājēji uz tautas brīvību un laimīgāku nākotni; mūsu rīcība nedrīkst būt tāda, lai tiktu pastiprināti okupācijas varas pret mūsu tautu vērstie negantie etniskās iznīcināšanas plāni.

DAŽI VĀRDI PAR MUMS PAŠIEM

Ceturšie Rietumkrasta Latviešu Dziesmu svētki, kas risinājās 1970. gada jūlijā Losandželosā, bija bagāti daudziem blakus notikumiem, starp tiem arī Latviešu ārstu konferenci. Ārstu konferences beigās referēja tāls ciemiņš no Zviedrijas — vēsturnieks Uldis Ģermanis. Savam referātam viesis bija izraudzījis maz intriģējošu virsrakstu „Kāpēc mēs esam tādi, kā esam”. Tātad kaut kas par mums un mūsu tautas vai valsts vēsturi. Bet vēsture nu reiz ir zinātne, kuŗā vēstures pētnieks, negrēkojot pret faktiem un tos patvaļīgi negrozot, var izveidot dažādas atziņas. Mēdz teikt, ka vēstures fakti esot svēti, bet faktu izgaismošanas tiesības piederot vēstures pētniekiem.

Par vēsturnieku Ulđi Ģermani biju dzirdējis daudz pretrunīga: daži viņu slavina, citi atkal pēla. Bet kuŗam gan klājas citādāki, ja tas uzdrošināties rakstos vai mutēs vārdiem sabiedrībā izteikt savas domas un aizstāvēt savus uzskatus? Sabiedrība jau nav un nevar būt ideoloģiski uniformēta ne politiskos, ne sabiedriskos jautājumos. Tālab pretrunas nav novēršamas, un neviens nevar izbēgt no pelšanas un nievām. Pa vidu gadās arī atzinība un pateicība kādos samēros kuŗo reizi.

No Ulža Ģermana darbiem pazīstu grāmatu „Latviešu tautas piedzīvojumi”, „Zili stikli, zaļi ledi” un „Tā lieta pati nekritis”. „Latviešu tautas piedzīvojumi” ir viegli pārskatāma latviešu tautas un Latvijas vēsture, uzrakstīta objektīvi. Pat laikmets pēc 1934. gada 15. maija ir novērtēts samērā pareizi. Tas nav slavēts, bet nav arī sevišķi nopelts. Par šo laikmetu rakstot, Ģermanim iezagušās gan pāris kļūdas: ne 5. kājnieku un Vidzemes artilērijas pulks, bet 6. kājnieku pulks pārņēma nakti no 15. uz 16. maiju visu valdības iestāžu apsargāšanu. 5. kājnieku pulks pārmaiņās aktīvi piedalījās, nodrošinot kārtību uz austrumiem no Elizabetes ielas (316. lp.). 326. lappusē lasāms: „Pēc dažām dienām Latvijas ārlietu ministru aicina uz Padomju Savienību” savstarpēja palīdzības līguma noslēgšanai pēc Igaunijas parauga. Īstenībā caur mūsu sūtņi Maskavā Fr. Kociņu Molotovs uzaicināja sūtīt valdības pilnvarotu personu, kas būtu tiesīga līgumu parakstīt. Tas arī saprotams, jo Padomju Savienība nevarēja minēt personas vārdu, kuŗu tā sagaida Maskavā uzspiestā līguma parakstīšanai.

Pēc manām domām šī grāmata ir par maz ievērota, mācot vēsturi trimdas skolās. Brīvības cīņu dalībnieki varētu iebilst, ka Ģērmanis sevišķi interesējies par strēlniekiem. Bet to var saprast, jo latviešu strēlnieki, lai kā kuŗš vērtē viņu gaitas Krievijas revolūcijas laikā, ir fainomens, kas diezin vai kad atkārtosies.

Otru Ģērmaņa grāmatu „Zili stikli, zaļi ledi”, kuŗā viņš raksta par iespaidiem, apmeklējot Rīgu vēstures studiju nolūkos, lasīju ar dalītām jūtām. Kā zēni mocījuši miesnieka suni Bobi un citas līdzīgas izdarības kaut kā, pēc manas izjūtas, neiederējās nopietna vēsturnieka Rīgas apmeklējuma iespaidos, kaut apmeklējums dabīgi atsauc zēna un jaunības dienu atmiņas. Bet šajā grāmatā varbūt vairāk ieraugāms pats Ģērmanis ar viņa smīnu un sarkasmu, kas izpaužas kodīgās piezīmēs attiecībā uz tagadējiem varas nesējiem Latvijā.

Kad 1968. gada pavasarī biju Apšpiesto Tautu Asamblejas uzdevumā Eiropā, vajadzēja arī iegriezties Stokholmā. Mani interesēja šajā apmeklējumā sastapt Ģērmani personīgi. Nevien tālab, ka ap viņu vijās visādi par un pret ķīviņi, bet mani interesēja kaut ko vairāk dzirdēt par viņa iespaidiem Rīgā un par sazināšanās iespējām ar tautiešiem tēvzemē, pieņemot, ka daudz ko viņš būs noklusējis savās Rīgas piezīmēs, lai nekaitētu vienam otram latvietim, kas varbūt kādu brīdi bijis vaļširdīgāks, nekā to atļauj Padomju Savienības pilsoņa normētās tiesības un partijas reglaments.

Piezvanīju uz Ģērmaņa dzīvokli. Tur man paskaidroja, ka viņš esot slimnīcā. Jautājot, vai viņa slimība ir tāda, ka nav iespējams viņu apmeklēt, saņēmu atbildi, ka tik ļauni neesot. Solījās atzvanīt pēc sazināšanās ar slimnieku. Pēc brītiņa saņēma zvanu, ka Ģērmanis mani labprāt satiktu slimnieku apmeklējuma laikā.

Kad par savu vēlēšanos satikt Ģērmani slimnīcā ieminējos vienam otram stokholmietim, tas izbrīnā ieplēta platas acis. Vai tad es nezinot, ka Ģērmanis piederot kreisam novirzienam, apmēram sociāldemokrātiem. Nē, to es nezināju. Zināju, vai vismaz biju dzirdējis par viņa krietni liberālo noslieci, bet — ja arī viņš būtu sociāldemokrats, kāda tam nozīme? Mans nodoms jau nebija satiekoties mainīt viņa politiskos uzskatus!

Slimnīca bija patālu no centra, kālab ierados ar mazu noka vēšanos. Pirms manis bija atnākuši arī citi apmeklētāji, bet man

kā „tālumniekam” slimnieks veltīja lielāku uzmanību. Kas zina, varbūt arī viņu vadīja interese redzēt vaigā Bērziņu, par ko, droši vien, ne mazumu dažādus stāstus bija noklausījis gan Latvijā, gan svešniecības gados.

Slimnieks bija saistīts pie gultas, tālab pagrūti spriest par viņa balsi, acu skatu, kustībām, augumu un citām ārējām pazīmēm, pēc kuņģam mēdz pētīt raksturu. Saprotams, neizbēgami radās salīdzinājums ar viņa tēvu aktieri Jāni Ģērmani, kas nevien uz skatuves bieži tēloja aristokratus, bet arī privātā dzīvē nesa augumu kā gvardes leitnants, kustībās būdams mierīgs un nosvērts. Viņa dēls slimības gultā likās ārējo īpašību ziņā maz līdzinājās savam tēvam, ja atskaita sejas vaibstus. Droši vien slimības dēļ tomēr Ulža Ģērmaņa seja bija ļoti kalsna.

Ģērmaņa balss un mierīgais runas veids, varbūt visvairāk atgādināja viņa tēvu, bet nekādā ziņā to delverīgo jaunieti, par kādu viņš sevi notēlojis Rīgas atmiņās. Pat tumšo acu skats bija mierīgs un bez sevišķas trauksmes. Mūsu saruna ieilga stundu vai ilgāk. Pie tās satura nepakavēšos, jo vienmēr vēl ievēroju veco labo principu, ka tas, kas tiek runāts privāti, nav izmantojams publiski. Jāpiezīmē, ka ne mans sarunas partners baltajā slimnieka tērpā, ne arī es neskārām jautājumus ar personīgu vai politisku raksturu, kas varētu būt nepatīkami vienam vai otram sarunas dalībniekam vai kādai trešai personai, ja tos darītu zināmus sabiedrībai. No sarunas man palika iespaids, ka Ģērmanis savus uzskatus jautājumos, kas skāra galvenā kārtā dzīvi okupētajā Latvijā, izteica atklāti tā, kā viņš domāja un kā tie bija viņa atmiņā palikuši. Uz mani šī mūsu pirmā satikšanās, kaut tā notika slimnīcā, atstāja patīkamu iespaidu.

Ārstu konferences beigās Losandželosā bija izdevība dzirdēt Uldi Ģērmani un redzēt viņu pirmo reizi pie runātāja pulsta publikas priekšā. Tas manī modināja interesi, jo cilvēki publikas priekšā bieži vien ir citādāki nekā privātās sarunās. Domāju, ka publikas priekšā vairāk parādās viņu „personīgais es”, gan publiski aizstāvoties, gan uzbrūkot. Un pat tad, ja temats ir akadēmisks, runātājs priekšlasījumā ieliek vairāk no sevis, jo koncentrējas svarīgā spraigumā, lai pārliecinātu klausītājus.

Pasmalku augumu, kalsnējs, ģērbies bez pretenzijām, viegļu ironisku smīnu uz lūpām, viņš izvilka no kabatas žūksni lapiņu. Tātad — ne brīva runa, bet uzrakstīta.

Ievadā lektors pasvītroja, ka „izprast ir daudz svarīgāk nekā pelt vai slavēt”. Un tālāk: „Mums pašiem visnoderīgāk būtu apzināties mūsu trūkumus un vājās puses... Šis referāts tātad būs apzināti vienpusīgs, bet labā nozīmē...”

Kā tad tā? Vienā teikumā, „ka izprast ir daudz svarīgāk nekā pelt vai slavēt”, bet nākošajā: „priekšlasījums būs apzināti vienpusīgs”, tātad tikai pelšana. Un kālab atvainošānās, ka tas notikšot labā nolūkā?

Droši vien vairākos klausītājos tas radīja zināmu neizpratni. Personīgi pieņemu, ka tādā veidā lektors jau pašā sākumā ar intriģējošu ievadu centās piesaistīt klausītājus. Tas ir viens veids, kā runātāji mēdz piesaistīt auditorijas uzmanību.

Konstatējis, ka ir daudz liecību par latviešu sarkasmu, humoru un nesalauzto spītu, viņš tālāk sacīja, ka tautas apspiestie garīgie spēki un tieksmes meklējušas kādu izteiksmes iespēju un tā radies mūsu apbrīnojamais folkloras zelta fonds.

Pēc šiem, ja ne taisni cildinošiem, tad arī ne nopelējiem konstatējumiem, referents sāk risināt savas domas par to, kāds vēstures gājumā izveidojies latviešu praktiskā aprēķinātāja tips: „Mēs redzam viņu dažādu laikmetu maiņās ar cepuri rokā, ar līku muguru, ar sieciņu padusē, bet ar blēdīgu smīnu ūsās. Viņš ir izdarīgs, izturīgs, centīgs (nereti pārcentīgs), visādās sīkās blēdībās izmanīgs (dažkārt arī zaglīgs) bez solidaritātes un lojalitātes pret saviem kārtas brāļiem, jo „katrs rauj, cik var un kur var”. Viņš ir gatavs aprunāt, apsūdzēt un nodot citus, ja pašam kas atlec, bet, bieži vien, arī, ja nekas neatlec — tā sakot aiz paraduma...”

Ir grūti atrast kādas tautas skarbāku raksturojumu, vai nonievājumu. Vismaz man nav gadījies lasīt pat nīknāko vācu junkuru pēcteču darbos tik pilnīgu latviešu negatīvo īpašību „katalogu”. Ģērmanis nepiebilda, ka teiktais attiecas uz atsevišķiem individiem, tātad viņš runāja par tautas vairākuma īpašībām, kurās tai uzspiedusi „praktiskās dzīves īstenība”.

Kāds sirms Rudbāžu pagasta zemnieks Latvijas neatkarības pirmajos gados par cilvēku raksturu izteica interesantas domas, proti — no vienas akas nevarot smelt divus ūdeņus: labu un sliktu. Tāpat viena mute nevarot runāt patiesību un melus reizē. Vecā vīra vienkāršajā dzīves pieredzē dibinātajā filozofijā atrodama dziļa patiesība. No vienas akas nevar smelt divējādus

ūdeņus. Viena īpašība izslēdz otru. Ūdens var būt vai nu labs, vai slikts.

Atgriežoties pie Ģērmaņa latviešu raksturojuma, rodas līdzīgs secinājums: viņa uzskaitītās latviešu tautas rakstura sliktās īpašības izslēdz labās. „Mēs redzam viņu (latvieti) dažādu laikmetu maiņās ar cepuri rokā, ar liku muguru, bet blēdīgu smīnu ūsās,” saka Ģērmanis. Tātad — pazemīgu līdēju, bez pašcieņas un pašlepnuma, piedevām blēdi, kas gatavs apkrāpt katru, kas tam uzticas.

„Viņš ir izdarīgs, izturīgs, centīgs (nereti pārcentīgs), visādās sīkās blēdībās izmanīgs (dažkārt arī zaglīgs), bez solidāritātes un lojālītātes pret saviem kārtas brāļiem,” ir Ģērmaņa tālākais latvieša raksturojums. Ja referents sākumā minēja, ka viņš runās vienpusīgi par latviešu ļaunām rakstura īpašībām, jāpieņem, ka arī „centību” un „pārcentību” viņš būs domājis ne pozitīvā nozīmē sasniegt kaut ko derīgu ar savu centību, bet gan kā pārceņšanos izdabāšanā tiem, kam vara vai no kuņiem kaut kas atlec. Zīmējoties uz blēdībām referents latviešus ierindo sīkos, pat zaglīgos blēžos. Un atkal — ja mēs meklētu pretējās rakstura īpašības, kuŗas referenta raksturojums latviešu vairākumam izslēdz, tad jāsecina, ka latvieši necenšas, lai sasniegtu sev un savai tautai labāku, cienījamāku stāvokli citu tautu starpā, bet lai izkalpotos. Un zaglīgums, izmanīgums, sīkās blēdības? Vai tiešām referents, kā viņš pats saka — labā nolūkā — gatavs latviešus degradēt tik zemu, ka viņiem trūkst pat godīguma izjūtas? Nevar taču būt vienā laikā zaglis un goda vīrs tās morāles ietvaros, kādos vairākums no mums dzīvo.

Latvieši referenta konstatējumā esot „bez solidāritātes un lojālītātes pret saviem kārtas brāļiem” — tātad nespējīgi apvienoties kāda kopēja, vai nu šaurāka, vai plaši nacionāla mērķa realizēšanā, jo bez savstarpējas solidāritātes nekas kopējs nav sasniedzams. Un, ja tā varētu teikt, „kroni” referents uzliek mūsu tautai ar tās raksturojuma pēdējām rindām: „Viņš ir gatavs aprunāt, apsūdzēt, un nodot citus, ja pašam kas atlec, bet bieži vien arī, ja nekas neatlec, tā sakot, aiz paraduma.”

Ko sauc par aprunāšanu? Nezinu tādu sabiedrību, ne augsti mācītus intelektuāļus, ne vienkāršus dāmu pulciņus pie kafijas tases, kuŗā netiktu izteikti spriedumi, cildinātas vai kritizētas personas, kas sarunās nepiedalās. Tā tas notiek ne tikai latviešu, bet arī kuŗas katras citas tautas sabiedrībā. Vai tas labi, vai

slikti, ir cits jautājums; bet tas ir tik cilvēcīgi, ka nebūtu vajadzības izcelt speciāli latviešus kā vienīgos grēkotājus „aprunāšanā”. Ir pavisam cita lieta, ja referents ar aprunāšanu domā apzinātu neslavas celšanu. Bet arī tad šī īpašība nav tikai „latviska”.

Visgrūtāk izprotama referenta cenšanās latviešiem kā tautai piedēvēt zemiskās cilvēku īpašības — apsūdzēšanu un citu nodošanu, ja no tā atlec kāds labums pašam, bet reizēm pat bez tā, vienīgi aiz paraduma. Ja tiešām latviešu tautas vairākums būtu apzīmēts ar šo kauna zīmi, par kuŗu nav vairs zemiskākas, tad latvieši nedrīkstētu pretendēt uz cieņu citu tautu starpā, tad latviešiem nebūtu tiesību runāt par brīvību, kas visnotaļ ir saistīta kā ar atsevišķa cilvēka, tā nācijas cildenākajām īpašībām — ticību brīvības ideāliem, gatavību uzpurēties, solidaritāti un lojalitāti.

Referentam ne sevišķi, šķiet, patīk latviešu cenšanās pagājušā gadu simta vidū un beigās pēc „sava kaktiņa un stūrīša zemes”, šīs dziņas mērķis nebija nekas cits kā labāka dzīve. Pieņem, ka šis konstatējums ir pareizs. Apspiesta cilvēka vēlēšanās ir kļūt brīvam, izsalkuša — apmierināt izsalkumu. „Savs kaktiņš, savs stūrītis” latviešu kalpam, graudniekam vai rentniekam deva cerības kļūt nevien turīgākam, bet arī neatkarīgam, brīvam no muižas. Tā bija grūta cīņa, kas prasīja no latviešu zemnieka ārkārtīgu piepūli, lai iepirkto saimniecību izmaksātu. Bet viņu vadīja apziņa, ka viņš strādā uz savas zemes, ka strādā sev un saviem bērniem. Domāju, ka vienpusīgs ir arī referenta apgalvojums, ka, „izsītušies kaut cik uz augšu”, latvieši centās atdarināt vācu kultūru pēc muižās un pilsētās redzēto vācu birģeļu parauga.

Ikviens cilvēks un sabiedrība mācās, sākot ar redzētā atdarināšanu. Vai latvietis par to būtu vairāk peļams? Bet tā ir pie turības tikušo latviešu centības viena puse. Daudz svarīgāka ir iespēja bērņus sūtīt skolās, pat augstskolās. Un gadu simta mijā bērņus izglītot centās nevien turību ieguvušie, bet gandrīz katra ģimene centās kādu bērņu izskolot, varbūt apzinīgi nevadoties no kāda nacionāla apsvēruma, bet, kā toreiz mēdza teikt, lai bērņam būtu vieglāka dzīve. Ar izglītību bērņi ieguva to, ko tēvi nojauta, bet nespēja skaidri pateikt — nacionālo apziņu un iespēju savas iegūtās zināšanas izmantot, garīgi modinot un mudinot tautu „uz jaunu brīvu dzīvi”.

Kopš Rūjienas muižas īpašnieks Hamilkars Felkerzams pagājušā gadu simta septiņdesmitajos gados sāka pārdot latviešu zemniekiem dzimtā īpašumā pirmās saimniecības, līdz Pirmā pasaules kara sākumam 1914. gadā, tātad apmēram piecdesmit gados zemnieki bija atpirkuši no muižniekiem 2.500.000 hektarus jeb 39,4% no lauksaimniecības un mežsaimniecības zemes. Muižniekiem tai laikā vēl piederēja 48% jeb apmēram 3.000.000 ha. Par katru hektaru latviešu zemnieks samaksāja muižniekam Vidzemē 82 zelta rubļus, bet Kurzemē pat 10 rubļus vairāk. Šie rubļi bija jāiegūst ar jaunā zemes ieguvēja un viņa ģimenes locekļu smagu darbu, lai pretī iegūtu nevis „gaļu, gaļu, naudu, naudu”, bet neatkarību no barona muižā! Latviešu brīvo zemes īpašnieku šķiras rašanās bija klusa revolūcija, kas norisinājās ne ar dedzināšanām vai fiziskām sadursmēm, bet sīkstā, neatlaidīgā darbā.

Kā zēns es redzēju šos latviešu zemniekus, pirmo dzimtmāju ieguvējus. Tie nebija „ar liku muguru, ar sieciņu padusē un blēdīgu smīnu ūsās”, bet lepni vīri, taisnām mugurām, cietām darba vīru rokām, pašastos vilnas uzvalkos, pašpaļāvīgi un izpalīdzīgi savā starpā. Ar lepnumu viņi raudzījās, ka bērni, kas auguši viņu māju pajumtē, var izplest spārnus plašākam lidojumam, iegūstot lielākas zināšanas un lielāku atbildību latviešu tautas nākotnes kaldināšanā.

Un kā ar „zaglību”, ko Uldis Ģērmanis savā referātā promienti ierindo latviešu rakstura īpašībās. Referents ir pilsētas bērns, arī gados jaunāks, tāpēc viņam nav zināmas latviešu tautas lielākās daļas dzīves paražas un morāle laukos pirms Pirmā pasaules kara. Bet es to labi atceros! Manā dzimtajā pusē Ziemeļlatvijā pirms Pirmā pasaules kara nepazina paražu noslēgt mājas, klēts vai kūts durvis. Un kādēļ? Tādēļ, ka tīkošana pēc svešas mantas gadījās tik reti, ka nevajadzēja sevi apgrūtināt ne ar kādām atslēgām.

Pasaules karš, revolūcija un bēgļu gaitas negatīvi ietekmēja cilvēkus. Radās vairāk tādu, kam bija grūti izšķirt, kas ir mans un kas nav mans. Bet arī tad laukos dažāda veida noziegumu procents, salīdzinājumā ar pilsētām, bija niecīgs. Kriminālā statistika 1926. gadā rāda, ka 1926. gadā laukos bijuši 3 noziegumi uz katriem 1000 iedzīvotājiem, bet pilsētās tai pašā laikā septiņi. Pilsētās parasti noziedzību skaits mēdz būt lielāks nekā laukos, bet šai gadījumā jāievēro, ka Latvijas pilsētās sveštau-

tiešu procents bija ievērojami lielāks nekā laukos. Tā Rīgā 1935. gadā dzīvojuši 63% latviešu, bet Vidzemē — 94%. Cit-tautiešu skaits Latgalē sasniedza turpat 39%, ar ko arī izskaid-rojamas dažas atšķirības Latgales un pārējo Latvijas novadu starpā.

Vēlākos Latvijas neatkarības gados noziegumu skaits arī lau-kos vairojās, sasniedzot 1936. gadā 4,8 pret 8,4 pilsētās uz kat-riem 1000 iedzīvotājiem. Šī parādība lielā mērā izskaidrojama ar ārzemju laukstrādnieku ievēšanu Latvijā. Pēdējos gados ap-mēram 50.000 gadā, no kuņiem aptuveni puse palika lauku dar-bos uz visu gadu. To apliecina arī kriminālās statistikas dati: uz katriem 1000 vienas tautības iedzīvotājiem 1937. gadā notie-sāto latviešu bijis 6,3, igauņu — 7,9, krievu — 9,8, lietuviešu — 10,6, bet poļu — 13,7.

Un kā ar solidaritātes un lojalitātes trūkumu un nodevību? Pagājušā gadu simta beigu daļā ar zemes iepirkšanu daļa zem-nieku atguva neatkarību un saimnieciski lielākas iespējas. Tai pašā laikā pilsētās, galvenā kārtā Rīgā ar rūpniecības strauju pieaugšanu izveidojās jauna šķira — latviešu rūpniecības strād-nieki. Šo strādnieku vidū radās revolūcionārā kustība, kuņai pievienojās daļa jaunāko gada gājumu tautskolotāji laukos. Ne-viena revolūcionārā kustība nav iespējama bez savstarpējas uz-ticības un solidaritātes, kas izslēdz referenta apgalvojumu, ka lojalitātes trūkums un nodevība ir latviešu tautas rakstura īpa-šības. Revolūcionārā solidaritāte un mērķtiecība Latvijā 1905. gadā pilsētās un laukos izpaudās spēcīgāk nekā jebkur citur Krievijā.

Referāta beigās Uldis Gērmanis teica: „Daudz svarīgāk ir savas kļūdas un vājības apzināties, pārdomāt un izdarīt saprā-tīgus secinājumus... tikai to, ko pilnīgi pazīst, var arī patiesi iemīlēt. Iemīlēt — ar visām kļūdām un trūkumiem.”

Taisnība, bet vai iespējams kaut ko pilnīgāk iepazīt, ja to, kas iemīlams, parāda greizā spogulī? Vai, raugoties greizā spo-gulī, (apzināta vienpusība ir greizais spogulis!) un ieraugot tanī patikamas sejas vietā sašķobītu viepli, nevar mīlestības vietā rasties pretējas jūtas, sevišķi tiem, kas īsto seju nav redzējuši?

Kā klausītāji reaģēja? Bija, kas sirsnīgi aplaudēja. Bija, kas izjuta, ka latvieši aizkarti. Daži no pēdējiem, cik laiks atļāva, savu neapmierinātību arī izteica. Referents vienlīdz vienaldzīgi uzņēma kā aplausus, tā kritiku. Referents pats vēlāk publikas

noskaņojumu vērtēja šādi: „Esmu grēkojis pret nodibinātu tradīciju. Arī simpātiskais Juris Cilnis, kas daudz strādājis, kongresu organizējot, izskatās mazliet samulsis. Skandālmachers Ģērmanis aizbrauks, bet viņam jāpaliek un jāatbild.”

Bija interesanti noklausīties debatēs, kas šur tur pulciņos pēc referāta turpinājās. Bija sarūgtinātie, neapmierinātie ar Ģērmaņa latviešu raksturojumu, bija citi, kas referātu dedzīgi aizstāvēja: beidzot esot atradies cilvēks, kam bijusi drosme atklāti pateikt, kādi īstnībā latvieši ir! Pārpratumu novēršanai jāatzīmē, ka debates notika latviešu starpā. Klausoties šais debatēs, uzmācās jautājums, vai tie, kas Ģērmaņa latviešu raksturojumu atrada par pareizu, bija gatavi uz sevi attiecināt apgalvojumu, ka viņi ir ar likām mugurām, viltīgu smīnu ūsās, zaglīgi, bez lojālītales pret saviem tautas brāļiem? Laikam gan ne. Viņiem droši vien viņi paši šķita izņēmums, bet tie citi reiz nu bija nosaukti īstā vārdā!

Vai Uldis Ģērmanis pats ir pārliecināts, ka viņa caurmēra latvieša raksturojums atbilst patiesībai? Ja referents un grāmatas „Latviešu tautas piedzīvojumi” autors ir viena un tā pati persona, tad ne. Lasot vēsturnieka Ģērmaņa rakstīto vēsturi, no tās lapām uz mums raugās pavisam citāda rakstura latvietis nekā tas, kādu Uldis Ģērmanis notēloja savā referātā.

Lai salīdzinātu referātā teikto un grāmatā „Latviešu tautas piedzīvojumi” rakstīto, ir vērts atzīmēt dažas vietas no šīs grāmatas.

„Apbrīnojams ir tas ceļš, ko latviešu tauta nostaigā pussimt gadu laikā (apmēram no 1850.—1900.). Kā pavasara ūdeņi pār-rauj aizsprostus un noskalo visu, kas tiem ceļā, tā latvieši neap-turami un strauji laužas uz priekšu. . . Visā frontē latviešu apspiedēji ir atspiesti aizstāvēšanās pozīcijās. Visi viņu agrākie apgalvojumi un pareģojumi par latviešiem izrādījušies aplami un nepareizi.” — „Apbrīnojami ir šīs tautas dzišanās pēc izglītības,” atzīst vācu vēsturnieks R. Vitrams. Līdzīgi izsakās V. Lencs: „Viņu (latviešu) ārkārtējās spējas un derīgums nav noliedzams.” (185. lpp.)

„Lai arī latvieši ir sadalījušies šķirās, kuņās ir dažādas intere-ses un vajadzības, tomēr galvenā jautājumā tauta ir vienota — tiem pašiem jāiegūst tiesības pārvaldīt savu zemi, latviešu valoda jālieto skolās, tiesās un valsts iestādēs. Tādēļ krievu cara

patvaldība un vācu muižnieku netaisnās privilēģijas ir jāsalauž” (196. lpp.).

Šo latviešu raksturojumu, viņu kopējo mērķu apziņu un solidaritāti Ģērmanis piemin, lai raksturotu noskaņojumu pirms 1905. gada revolūcijas Latvijā. Šim aprakstam seko ziņas par 1905. gada revolūcijas norisi Latvijas pilsētās un laukos.

„Divos tuvākos mēnešos (tas ir 1905. gada novembrī un decembrī — A.B.) latviešu revolūcionāri pārņem varu savās rokās. Krievu ierēdņi, muižnieki, policija un kaŗaspēks uz laiku pazaudē noteikšanu Latvijā... 23. novembrī 400 latviešu skolotāju sapulcējas uz kongresu Rīgā. Nolemj, ka skolās jā māca latviešu valoda un visā zemē jānodibina tautas vēlēta pārvalde.

Neilgi pēc tam (2. decembrī) Rīgā sanāk ap 1000 ievēlētu pārstāvju (delegātu) no Vidzemes un Kurzemes pagastiem. Nolemj... ka vācu muižnieku privilēģijas ir atceltas, Latvijai prasāma pašvaldība un Krievijā jāsasauc vēlēta satversmes sapulce”

Revolūciju krievu bruņotie spēki asiņaini apspiež. 2000 cilvēkus nošauj bez tiesas un izmeklēšanas. Nodedzina 300 latviešu zemnieku māju, vairākas skolas un biedrības namus. Uz Sibīriju izsūta vairāk par 3000 cilvēku. Tā ir latviešu tautas lielās revolūcijas traģiskā bilance. Bet viens kļūst skaidrs: šo revolūciju neizcīnīja tauta ar saliektu muguru, viltīgu smīnu ūsās, bez lojālītātes vienam pret otru, ļaudis, kas zaglīgi un nodevēji aiz paraduma.

Pēc nepilniem desmit gadiem latviešu tautu un zemi piemeklēja jauns posts. 1914. gadā sākās Pirmais pasaules kaŗš, bet jau 1915. gadā Vācijas ķeizarvalsts armija ielauzās Kurzemē. Nodibinājās latviešu strēlnieku pulki. Ko saka vēsturnieks Ģērmanis par šiem kaŗotājiem, kas pieder tautai, kuŗu referents Ģērmanis raksturo „ar līkām mugurām, viltīgu smīnu ūsās un...”

„Strēlnieku pārdrošie uzbrukumi un izlūku gājieni nedod vairs vāciešiem miera. Par latviešu kaŗa darbiem izplatās gluži neticami nostāsti. Par latviešu strēlniekiem runā un raksta arī Rietumeiropā. Ievērojamais beļģu dzejnieks Emils Verharns (miris 1916. gadā) tiem veltī šādas rindas:

„Un mēs pie Verdenas,
Izeras klausāmieš,
Elpa pat kļust —
Kā Latvijas ozoli sasaucas,
Tie locīties nespēj, bet lūzt.”

Kādā italiešu laikrakstā lasāms jautājums: „Cik vērts viens latviešu strēlnieks?” Un turpat seko atbilde: „Tik, cik viņš pats sveķ zeltā.” Bet kāds Eiropas valstsvīrs, izlasījis ziņojumu par strēlnieku kaujām, īsi piezīmē: „Jauna valsts ir dzimusi.” (215. lpp.)

Un tālāk: „Vairums strēlnieku ir mazturīgu ļaužu dēli... Viņi ir lepmi, ka ir latvieši, un dedzīgi vēlas atbrīvot savu dzimteni no vācu okupācijas un sagādāt tai labāku nākotni.” (239. lpp.)

1918. gada 18. novembrī Tautas padome proklamēja Latvijas neatkarību. Par jaunās valsts dibinātājiem, vadītājiem un kaŗavīriem vēsturniekam Ģermanim ir pelnīti atzinības vārdi: „Latvijas Pagaidu valdībai ir jāsāk viss darbs tukšām rokām. Tai nav ne armijas, ne līdzekļu. Zeme ir kaŗā izpostīta, rūpniecība sagrauta, tauta izklidusi un nogurusi. Tāpēc jo lielāki to vīru nopelni, kas ar nesalaužamu ticību un drosmi strādā un cīnās, lai nostiprinātu jauno valsti.” (246. lpp.)

Un par latviešu kaŗotājiem: „Tā 1920. gadā noslēdzās latviešu tautas lielais varoņu laikmets (1915.—1920.). Tas iesākās, pirmajiem latviešu strēlnieku bataljoniem parādoties Rīgas ielās, un nobeidzās ar nacionālās armijas uzvarām brīvības cīņās un strēlnieku liktenīgajām kaujām Krievijas pilsoņu kaŗā.

Šai laikā latviešu kaŗotāju slava sasniedza vēl neredzētus augstumus. Jaunāko laiku vēsturē grūti atrast piemēru, kur samērā neliels kaŗaspēks būtu tik lielā mērā ietekmējis vēstures gaitu.” (276. lpp.)

Par Kurzemes lielkaŗu pie Džūkstes Uldis Ģermanis, kas pats ir kaŗa ziņotājs, raksta: „Lielākā daļa 19. divīzijas kaŗavīru ir ievainoti. Bet atlikušie atkal un atkal apvienojas nelielās grupās, iet prettriecienos un, nāvi nicinādami, turpina iznīcināšanas kaŗu. Krievu zaudējumi beidzot ir tik lieli, ka tie spiesti pārtraukt uzbrukumu.” (394. lpp.)

Rakstot par Kurzemes aizstāvēšanas kaujām, vēsturnieks Ģermanis atstāsta, ko kāds vācu kaŗavīrs paskaidrojis par latviešiem kādam latviešu kaŗa ziņotājam: „Mēs, vācieši, neapšaubāmi esam vieni no vislabākajiem kaŗavīriem (Soldaten) pasaulē, bet jūs, latvieši, esat kaut kas vairāk, jūs esat cīnītāji (Kämpfer). Grūtākajās cīņās — nakts uzbrukumos un meža kaujās mēs nespējam ar jums mēroties.” (350. lpp.)

Domāju, pietiks piemēru, lai parādītu, cik atšķirīgu vēsturnieks Uldis Ģermanis rāda latviešu tautu tās grūtajos vēstures brīžos un kādu viņš to tēlo savā referātā ārstu konferences beigās Losandželosā 1970. gadā. Kālab tas tā — lai paliek viņa personīgā zināšanā.

Nevēlos ieslīgt otrā galējībā un apgalvot, ka Dievs latviešus radījis bez cilvēciskām kļūdām, tās pierakstot tikai citām tautām. Mana pārlicība ir, ka katrs pārspilējums labā vai ļaunā nozīmē ir nevēlams, jo neļauj — sevišķi jaunākajai paaudzei — izprast mūsu tautu, tās vēsturi un idejas, kas mūs kā vienotu tautu vadījušas pagātnē un virza pretī nākotnei.

NOBEIDZOT

Stāsts par Kurzemes pēdējām izmisuma pilnajām cīņām, par dzīvi sagrautajās un posta nomāktajās trimdinieku nometnēs Vācijā, par lielo izklišanu visos pasaules vējos un par jaunas dzīves uzsākšanu izceļošanas zemēs ir nobeigts. Šis stāsts nav trimdas vēsture un nepasaka visu, it sevišķi par tiem, kas palika Kurzemes krastā un kas palika Vācijas trimdinieku nometnēs. Ar šo stāstu nebeidzas politisko trimdinieku gaitas. Mūsu priekšā vēl neatrisināti, bet atrisināmi uzdevumi.

Mums ir jātiek pāri straumei, kas mūs vēsturiski šķir no pagātnes ceļā uz nākotni. Mums ir jātiek pāri, vai arī mēs nogrimsim, neatstādami pat atmiņas par sevi. Pāri pārklūšana nav viegla un, ja tā panākama, tad tikai ar ciešu lojālītāti un iecietību vienam pret otru. Taisnības meklēšana laikam ir daļa no latviešu rakstura tālab, ka mūsu tautai ir bijis un vēl tagad ir jāpanes daudz netaisnību. Nelaieme ir tā, ka viens otrs no mums nemeklē, kā novērst to netaisnību, kas diendienā tiek nodarīta tautai tēvzemē un netieši arī mums, jo spiež mūs pret mūsu gribu dzīvot svešumā. Dažam labam, kas jau nodzīvojis līdz sīram vecumam, negribas teikt ardievas šai saulei, pirms viņš nav atklātībai pateicis „savu patiesību” par Latvijas neatkarības gadiem.

Ja kāds ir pārliecināts par savu „objektivitāti un patiesību”, tad kādam citam vai citiem ir jābūt par kritizēšanas objektiem. Un nereti tās ir mūsu neatkarības laika izcilākās personības.

Kam tas palīdz? Taču ne mums svešumā un arī ne tautiešiem tēvzemē! Nonicinot vienalga kādu motīvu dēļ mūsu tautas pagātni, tiek salauzts un drupināts tas iekšējais spēks, kas mūs nes pāri laika straumei.

Ir cilvēki, kas apgalvo, ka mūsu jaunatnei jāzina patiesība par mūsu valsti, tās vadītājiem; arī kļūdām, lai no tām varētu nākotnē izvairīties. Esmu pārliecināts, ka šis uzskats ir godīgi motivēts, un vienam otram jaunāku gadu gājuma zinātniekam ir bijusi kāre zināt, kā viss tiešām bijis, un tas nav nekas ļauns. Ļaunums sākas no tās vietas, kur „patiesības meklētāji” ieslīgst kritikas vienpusībā, projicējot Latvijas pagātni no savu personīgo politisko uzskatu viedokļa, nemeklējot notikumiem dziļākus iemeslus, bet izceļot vienu otru nenozīmīgu notikumu, bet tanī pat laikā paejot gaŗām milzīgajiem, ne ar ko nesalīdzināmiem pozitīviem sasniegumiem kultūras, saimnieciskā un nacionālpolitiskā laukā mūsu tautas dzīvē īsajos 22 brīvības gados. Nekas nenes sliktākus augļus kā netaisnība un nepateicība.

Saprotams, ka jaunatnei jāzina patiesība, bet objektīva patiesība. Nesen lasīju kāda skolas darbinieka atmiņu stāstu. Arī viņam ir prātā tikai patiesība. Patiesība par notikumiem, patiesība par cilvēkiem, kas ar šiem notikumiem saistīti. Kad atmiņu stāstu izlasīju, kļuva skumji: tie cilvēki, kas rakstītājam bijuši kaut kādā veidā tuvi vai simpātiski, ir tēloti bez kļūdām, bet ja kāds kaut kādu iemeslu dēļ nav paticis, tas tūlīt ir sīks cilvēciņš, godkārības velna apsēsts, varbūt pat varmācīgs un negodīgs. Bieži šie personīgie noniecinājumi motivēti ar kādu teikumu, kas ņemts no kādas runas vai pat ar kaut ko vēl nedrošāku: kāda cita persona, lūk, tā un tā teikusi par nepatīkamo cilvēku.

Nav cilvēku bez kļūdām; nav bez kļūdām ne kritizētie, ne arī paši kritizētāji. Visbiežāk „taisnības meklētāji” ķeras klāt mūsu nesenās pagātnes izcilākajām personībām, kas pašas vairs nav spējīgas sevi aizstāvēt tālab, ka ļaunā komunistu okupācijas vara tos atrāvusi mūsu tautai. Pat viņu kapu vietas mums nav zināmas!

Cienība, respekts pret Maskavas terrora upuriem? Nē — tas kaut kā neiederas „patiesībā” par tautas pagātni, lai gan šis terors ir aprijis nevien simtiem tūkstošiem labu cilvēku, bet arī Latviju pašu!

Jaunatnei jāzina patiesība. Pareizi! Un ne tikai jaunatnei, visiem ir jāzina patiesība par mūsu tautas likteni, tās likteņa

noteicējiem pagātnē un tagadnē. Bet vai nevajadzētu sākt meklēt patiesību, izejot no pozitīviem lielumiem, nevis negatīviem sīkumiem? Vai, piemēram, kāda komandiera kļūda atbrīvošanas cīņās ir svarīgāka Latvijas atbrīvošanas cīņu raksturošanai nekā Latvijas brīvības izcīnīšana?

Jāpauž, vai Latvijas neatkarības laika kritizētāji nav ievērojuši ka dažā labā vietā viņu kritika saskaņas ar Maskavas okupācijas varas plānoto propagandu? Maskavas uzbrukuma mērķis ir plašāks: nevien atsevišķie valstsvīri bijuši kaitīgi latviešu tautai, bet kaitīga bijusi arī neatkarīgā Latvija! Vai tad nu neiznāk, ka ar neapdomīgu kritiku viens otrs pret savu gribu piemet pagali tai nauda ugunij, ar kuŗu Maskavas okupācijas vara cenšas iznīcināt sevišķi jaunatnē jebkuŗu atmiņu par Latvijas brīvības gadiem? Vai kādreiz gaŗo kritisko apcerējumu rakstītājiem nav ienācis prātā, ka ar savas pagātnes noniecināšanu mēs nevairojam jauno cīnītāju pulkus, ka svešumā augušie jaunie latvieši varbūt ilgojas dzirdēt arī labo par savu neredzēto tēvu zemi, lai to varētu iemīļot.

Pirms pāris gadiem kādā sarunā vaicāju kādai mūsu jaunietei, vai viņa vēlētos apciemot Latviju. Atbilde bija, ka vēlētos.

Kad jautāju, kas viņā ierosinājis šo vēlēšanos, viņa atbildēja:

„Es personīgi vēlos redzēt to zemi, par kuŗu mani vecāki man ir tik daudz skaista stāstījuši.”

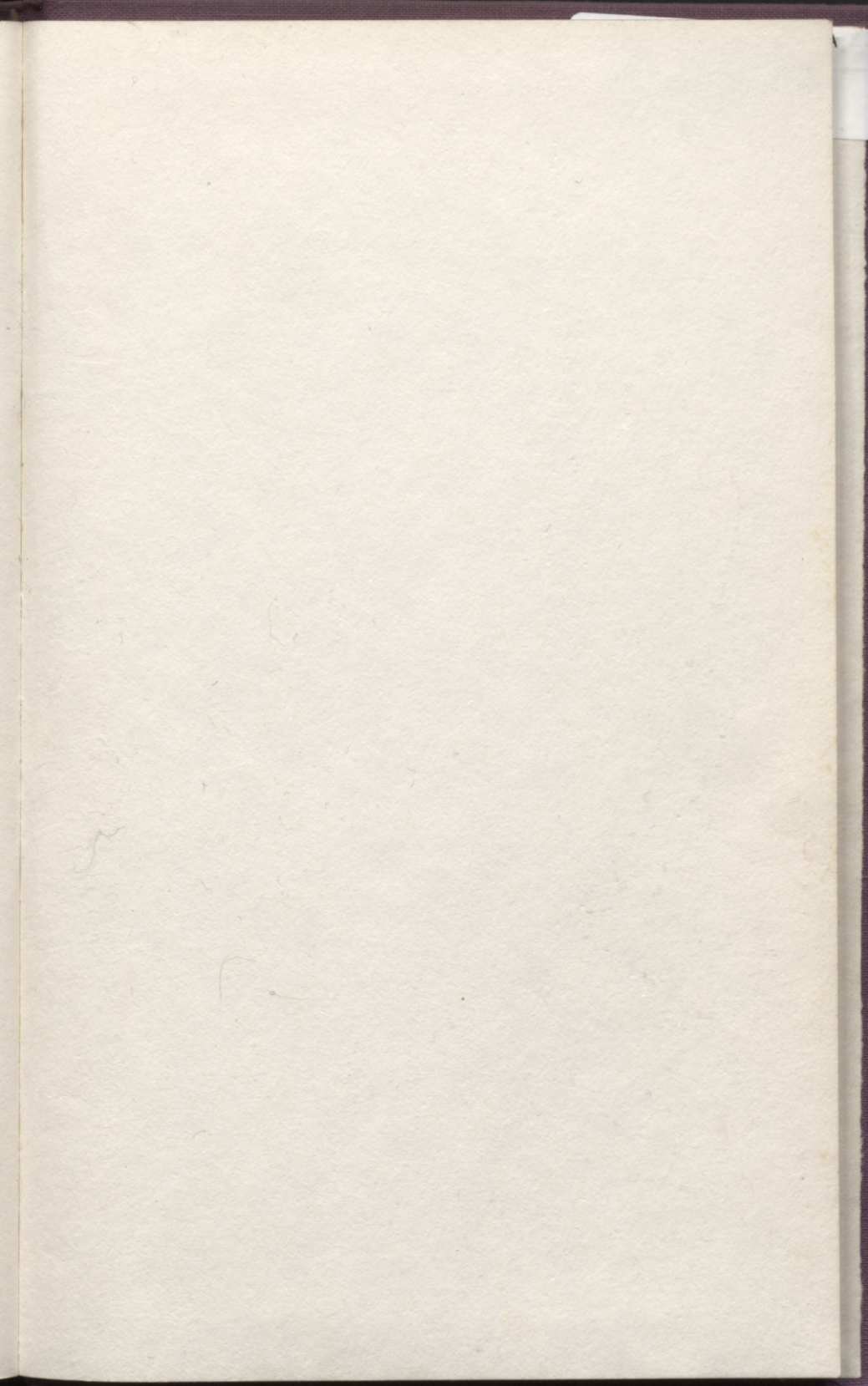
Klausoties tēva un mātes sajūsmas pilnās atmiņās par zemi, par tautu, par mūsu Rīgu, šī jaunā sirds bija aizdegusies tik spēcīgi, ka gribēja redzēt un izjust zemi, kas tālā svešumā ir tik tuva viņas vecākiem. Vai tas būtu sasniegts, ja vecāki, bērnu audzinot, būtu vienaldzīgi, vai pat nicīgi pret savu tautu, zemi, vēsturi un valstsvīriem?

Katru cilvēku laiku pa laikam nodarbina jautājums, kas ir pienākums un kas ir ticība; kas jādara un kam jātic. Sevišķi šie jautājumi kļūst neatlaidīgi, ja domājam par mūsu tautas likteni, par mūsu ikviena daļu šajā liktenī. Kas jādara — tas attiecas galvenā kārtā uz mērķu un ideju realizēšanu, cik tas mums vispār paveicams. Te ietilpst dažāda veida garīgo, nacionāli kultūrālo un politisko pasākumu organizēšana un vadīšana ar noteiktu mērķi — atgūt mūsu tautai nolaupīto brīvību. Bet tā kā šī mērķa realizēšanu nenosaka tikai mūsu labā griba un aktivitāte vien, bet arī daudzi citi mums nekontrolējami un šobrīd

nezināmi apstākļi un notikumi, ir jāatzīst, ka mūsu mērķis vairāk balstās ticībā nekā pārbaudāmās realitātēs.

Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni, un tāls ir ceļš atpakaļ uz zaudēto brīvību. Vai mums pietiks spēka šo ceļu sekmīgi noiet līdz galam — mums, kas reiz dzīvojām brīvajā Latvijā, un paaudzei, kas nāks pēc mums?

Ar prātu grūti atbildēt, vai tas reiz tiks sasniegts, bet cilvēka ticībai ir citi ceļi. Tie balstās nojautā par to, ko mēs nezinām, un pārliecībā, ka tas piepildīsies, ja mūsu tautai pietiks vitalitātes saglabāt savu dzīvību, ja mūsu nākotnes vīzijā neizgaisīs lielais brīvības sapnis un ja apzināsimies — lai lielo mērķi sasniegtu, jāiet kopsolī bez baiļošanās, bez raudzišanās atpakaļ, pagātni noniecinot.

750

35.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304052811